OLTENIA
SUB STĂPÎNIREA AUSTRIACĂ
(1718 — 1739)

Coperta de **BONDAR LUIZA**

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA“
BIBLIOTECA ISTORICĂ XXIII

ŞERBAN PAPACOSTEA

OLTENIA SUB STĂPÎNIREA AUSTRIACĂ

(1718 – 1739)

17235

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Bucureşti
1971

Tabla de materii

Pag.

I. Introducere 9

II. Instaurarea stăpînirii austriace 13

III. Regimul austriac; programul boieresc și formula austriacă de organizare a țării 23

IV. Populația și așezările omenești 33

1. Populaţia la începutul stăpînirii austriace 34
2. Politica demografică şi repopularea provinciei 35
3. Numărul şi populaţia aşezărilor omeneşti 38
4. Evoluţia numerică a populaţiei şi evidenţa demografică 44
5. Instabilitatea demografică 52
   Direcţiile fugii — 53; Cauzele fugii şi încercarea de a-i pune capăt—56

V. Viața economică 65

1. Agricultura 66
   Cultura cerealelor — 70; Viticultura — 72; Pomicultura — 74
2. Creşterea animalelor, apicultura şi pescuitul 74
3. Meşteşugurile şi activitatea minieră 80
4. Comerţul 89
   Exportul — 89; Importul — 104; Tîrguri, iarmaroace şi oraşe — 104; Politica comercială austriacă — 115; Companiile comerciale — 117; Drumurile — 123
5. Circulaţia monetară şi politica monetară austriacă 125
   Sistemul monetar — 126; Politica monetară austriacă — 130

VI. Boieri și țărani 141

1. Structura socială a populaţiei 141
2. Boierimea 143
   Boierii stăpîni de moşii — 147; Boierii dregători — 150; Regimul privilegiilor — 153; Treptele boierimii — 162

Pag

3. Locuitorii dependenţi în cadrul domeniului 165
Întinderea şi tendinţa de expansiune a domeniului —166; Structura economică a domeniului — 168; Forţa de muncă a domeniului — 180; Rumânia şi rumânii — 182; Politica austriacă în problema rumâniei —190; Oamenii cu învoială — 192; Robia — 193; Munca salariată — 195; Concurenţa pentru braţele de muncă — 197; Reglementarea raporturilor agrare — 200; Dijma — 202; Lucrul — 203; Domeniul unitate juridico-administrativă — 209
4. Moşnenii 211

VII. Organizarea fiscală 219

1. Vechea structură fiscală a ţării 220
2. Politica fiscală austriacă 222
Contribuţia — 224; Evoluţia cuantumului — 225; Repartiţia contribuţiei — 227; Categoriile fiscale — 230; Evidenţa şi gestiunea fiscală — 237; Încasarea contribuţiei — 238; Veniturile camerale: dijmele, angariile, vămile — 240

VIII. Organizarea administrativă şi judecătorească 249

1. Administraţia 249
Organizarea administrativă a provinciei —249; Evoluţia sistemului administrativ şi a politicii de reformă — 256
2. Justiţia 267
Extinderea jurisdicţiei statului —268; Organizarea judecătorească — 270; Justiţia bisericească — 279; Pedepsele — 280; Izvoarele dreptului — 282.

IX. Viaţa bisericească şi cultura 285

1. Organizarea şi viaţa bisericească 286
2. Catolicismul 295
3. Tiparul bisericesc 297
4. Şcoala 298
5. Limba română în actele administraţiei austriace 299

X. Sfîrşitul stăpînirii austriace 303

XI. Regimul austriac şi reformele fanariote 309

Listă de prescurtări 321

Bibliografie 323

Indice 335

Inhaltsverzeichnis

Seite

I. Einführung 9

II. Die Errichtung der österreichischen Herrschaft 13

III. Das österreichische Regime; die Organisierung der Provinz: das Bojarenprogramm und die österreichische Regierungsauffassung. . . . 23

IV. Bevölkerung und menschliche Siedlungen 33

1. Die Bevölkerung zu Beginn der österreichischen Herrschaft 34
2. Bevölkerungspolitik und Impopulierung der Provinz 35
3. Anzahl der Siedlungen und ihre Bevölkerung 38
4. Zahlenmässige Entwicklung der Bevölkerung und ihre Evidenzführung 44
5. Bevölkerungsschwankungen 52
   Fluchtrichtungen der Bevölkerung — 53; Ihre Ursachen und Versuche sie einzudämmen — 56

V. Wirtschaftsleben 65

1. Landwirtschaft 66
   Getreidebau —70 ; Weinbau — 72; Obstbau — 74
2. Viehzucht, Bienenzucht und Fischfang 74
3. Gewerbe und Bergbau 80
4. Handel 89
   Ausfuhr — 89; Einfuhr — 101; Wochenmärkte, Jahrmärkte und Städte — 104; Die österreichische Handelspolitik — 115; Handelskompanien — 117; Handelswege —123
5. Münzumlauf und österreichische Geldpolitik 125
   Münzwesen — 126; Österreichische Geldpolitik — 130

VI. Bojaren und Bauern 141

1. Soziale Struktur 141
2. Das Bojarentum 143
   Die Bojaren als Grundherren —147; Bojaren als Würdenträger — 150; Die Bojarenvorrechte — 153; Die Schichtung des Bojarentums —162

Seite

3. Die abhängige Bevölkerung der Domäne 165
Umfang und Ausbreitungstendenz der Domäne — 166; Wirtschaftsstruktur der Domäne — 168; Ihre Arbeitskraft — 180; Leibeigenschaft und Leibeigene — 182; Österreichische Politik in der Frage der Leibeigenschaft — 190; Die Hörigen — 192; Haussklaverei — 193; Lohnarbeit — 195; Kampf um die Arbeitskräfte — 197; Urbariale Maßnahmen — 200; Der Zehent — 202; Die Frondienste — 203; Die Domäne als rechtliche administrative Einheit — 209
4. Die freien Bauern 211

VII. Das Steuerwesen 219

1. Das Steuerwesen des Landes vor der österreichischen Herrschaft . . . 220
2. Die österreichische Steuerpolitik 222
Die Kontribution — 224; Die Entwicklung des Steueraufschlages — 225; Die Steueraufteilung — 227; Die Steuerkategorien — 230; Steuerbuchführung — 237; Steuererhebung — 238; Kameraleinkünfte: der Zehent, die Angarien, die Zölle — 240

VIII. Verwaltungs- und Gerichtswesen 249

1. Verwaltung 249
Verwaltungswesen der Provinz — 249; Entwicklung des Verwaltungswesens und der Reformpolitik — 256
2. Justizwesen 267
Ausweitung der staatlichen Gerichtsbarkeit — 268; Gerichtswesen — 270; Kirchliches Gericht — 279; Das Strafwesen — 280; Die Rechtsquellen — 282

IX. Kirchliches Leben und Kultur 285

1. Kirchenwesen des Landes 286
2. Der Katholizismus 295
3. Kirchliche Druckschriften 297
4. Schule 298
5. Die rumänische Sprache in den österreichischen Verwaltungsakten . 299

X. Ende der österreichischen Herrschaft 303

XI. Das österreichische Regime und die Reformen der Phanarioten 309

Abkürzungsverzeichnis 321

Bibliographie 323

Register 335

I. Introducere

În perioada maximei sale expansiuni în sud-estul Europei, realizată prin pacea de la Passarowitz, Imperiul habsburgic a anexat şi cele cinci judeţe ale Olteniei. Cucerită efectiv încă de la sfîrşitul anului 1716 şi începutul anului următor, Oltenia a fost încadrată de drept în hotarele imperiului în urma negocierilor de pace din vara anului 1718, în virtutea principiului *uti possidetis*, care a conferit sancţiune juridică largului transfer de teritorii rezultat de pe urma desfăşurării operaţiilor militare. Timp de douăzeci de ani, în fapt pînă la sfîrşitul anului 1737 cînd trupele imperiale au fost izgonite din provincie de ofensiva otomană, în drept pînă în toamna anului 1739 — pacea de la Belgrad — Oltenia s-a aflat aşadar sub stăpînire austriacă.

Interesul manifestat în trecut de unii dintre istoricii noştri pentru scurtul răstimp al stăpînirii austriace în Oltenia, interes care se menţine tot atît de viu şi astăzi, are o îndoită explicaţie : cea dintîi se află în bogăţia deosebită a materialului documentar lăsat de administraţia austriacă şi mai ales în calitatea sa superioară, care îngăduie o privire mult mai profundă în structura societăţii româneşti în primele decenii ale veacului al XVIII-lea decît materialul intern contemporan ; cea de-a doua se află în formula nouă de guvernare experimentată de austrieci : timp de douăzeci de ani, stăpînirea austriacă a supus o secţiune a teritoriului şi a societăţii româneşti — cea olteană — unui regim politic sensibil deosebit de cel tradiţional, al statului boieresc.

Episod minor şi fără urmări durabile pe planul relaţiilor internaţionale, stăpînirea austriacă are aşadar o însemnătate deosebită din punct de vedere istoriografic, prin revelaţiile majore pe care le oferă investigaţiei asupra tuturor aspectelor societăţii româneşti la începutul epocii fanariote. Clasele şi categoriile sociale — boierimea mare şi cea mică, clerul, ţărănimea dependentă şi cea liberă, negustorii şi meşteşugarii — ca şi realităţile economice pe care se întemeiau — marele domeniu, unitate economică fundamentală a societăţii în această perioadă, gospodăria ţărănească, comerţul şi activitatea meşteşugărească — se lasă mult mai îndeaproape cercetate şi definite pe baza materialului austriac decît pe temeiul elementelor furnizate de izvoarele interne contemporane. Pe alocuri chiar pot fi surprinse şi aspectele cantitative ale structurii sociale, cît şi ale unora dintre procesele economice.

Pentru această realitate socială, constituită în deceniile şi secolele anterioare, stăpînirea austriacă, organizată după alte principii decît cele aflate la baza statului românesc astfel cum se dezvoltase în condiţiile dominaţiei otomane, a fost un puternic ferment. Perspectiva unor largi reînnoiri a pus în mişcare toate clasele şi categoriile sociale, care şi-au manifestat în scris sau în acţiune interesele şi dezideratele ; şi, în dinamica socială declanşată de aplicarea reformelor introduse de austrieci, realităţile fundamentale ale societăţii româneşti se întrevăd mult mai limpede decît în evoluţia ei foarte lentă, în condiţiile dominaţiei otomane.

Deosebit de clar se întrevede programul şi politica boierimii, a marii boierimi îndeosebi ; consolidarea statului boieresc prin instituirea unui regim dominat de oligarhia marilor boieri şi patronat de un domn cu autoritate nominală, conservarea şi extinderea privilegiilor, între care un loc de frunte îl ocupă monopolul dregătoriilor, sînt trăsăturile dominante ale programului politic al marii boierimi. Pe plan social, boierimea se străduia să menţină nealterat regimul relaţiilor agrare, astfel cum se dezvoltase în secolele anterioare, şi principala sa instituţie : rumânia.

Acest program a fost pentru prima oară înfruntat energic şi sistematic de o formulă de guvernare absolutistă. Regimul preconizat şi progresiv impus provinciei de austrieci avea drept ţel exploatarea sistematică a resurselor ei în folosul puterii ocupante, program incompatibil cu regimul statului boieresc. Succesivele reforme fiscale, sociale, administrative şi judecătoreşti introduse de austrieci în provincie s-au străduit sistematic să îngrădească puterea politică a clasei dominante, să-i limiteze privilegiile şi să rezerve statului principalul beneficiu al exploatării populaţiei, adică a masei rurale. Esenţialul istoriei politice a provinciei în răstimpul stăpînirii austriace a fost furnizat de înfruntarea dintre aceste două tendinţe opuse.

Prinsă între cele două forţe care îşi contestau poziţia dominantă în provincie şi dreptul de a o exploata, ţărănimea şi-a desfăşurat propriul ei „program“, nu în memorii şi acte cu caracter politic, ci în acţiune. Fuga ţărănimii, forma cea mai largă de manifestare a luptei de clasă în societatea noastră medievală, a continuat şi în timpul stăpînirii austriace să constituie principala preocupare pentru autoritatea de stat şi clasa dominantă. Prin proporţiile ei, fuga reuşea să destrame — măcar vremelnic — reţeaua instituţiilor exploatării sociale şi fiscale şi silea statul la o permanentă readaptare a formulei de guvernare. Fuga în masă a ţărănimii a dat imboldul iniţial politicii de reformă care avea să fie una din caracteristicile cele mai de seamă ale istoriei ţărilor române în veacul al XVIII-lea. În aplicarea acestor reforme în Oltenia, în timpul stăpînirii austriace, s-au înfruntat soluţiile tradiţionale ale boierimii, elaborate în secolele anterioare, şi cele ale statului centralizator.

Unii dintre istoricii noştri din trecut — Nicolae Iorga în primul rînd — au întrevăzut existenţa unei corelaţii între reformele introduse în Oltenia de austrieci şi cele înfăptuite de domnii fanarioţi în Ţara Românească şi Moldova ; evident că doar un studiu sistematic consacrat regimului dominaţiei austriace în Oltenia putea să revele amploarea acestei corespondenţe. Claritatea experimentului austriac în Oltenia oferă un reazem puternic şi pentru înţelegerea corectă a sensului reformelor fanariote, mult mai confuze, din pricina inconsecvenței la care condițiile de politică generală i-au condamnat pe domnii fanarioți, și mult mai slab ilustrate documentar.

★

Lucrarea de față se întemeiază pe materialul documentar din arhivele vieneze editat cu decenii în urmă în colecția Hurmuzaki, în volumele publicate de C. Giurescu [1] și de N. Dobrescu [2] și pe protocoalele Administrației austriace din Oltenia, păstrate în Arhivele Statului de la Sibiu. La aceste principale surse de informare se adaugă numeroasele publicații de documente referitoare la cele două decenii ale stăpînirii austriace în Oltenia apărute în diverse periodice și ediții de documente și materialul documentar inedit păstrat la Arhivele Statului din București și la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei.

Abundența materialului documentar ar fi îngăduit dezvoltarea fiecărui capitol la nivelul unei adevărate monografii. Caracterul de ansamblu al lucrării m-a silit să tratez toate aspectele legate de perioada stăpînirii austriace în Oltenia, deci să selecționez trăsăturile cele mai însemnate și mai caracteristice. Am insistat, firește, asupra elementelor noi care se degajă din analiza materialului documentar și asupra celor care slujesc la înțelegerea în ansamblu a evoluției societății românești în veacul al XVIII-lea. Am redus la strictul necesar expunerea evenimentelor militare și politice care au dus la instaurarea stăpînirii austriace în Oltenia și la încheierea acestui episod, întrucît ele au format în repetate rînduri obiectul unor prezentări amănunțite.

Lucrarea este larg tributară studiilor consacrate de înaintași epocii stăpînirii austriace în Oltenia. De la modesta încercare a lui O. Lugoșianu, *Oltenia sub ocupațiunea austriacă 1717—1739*, București, 1889, la studiul sobru și temeinic al ofițerului austriac de stat major Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei unter kaiserlicher Verwaltung, 1717—1739*, Viena, 1900, la ampla teză a lui Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci, 1716—1739*, vol. I, București, 1929, conștiincioasă înșiruire de date referitoare la istoria politică și militară desprinse din materialul documentar cunoscut la data apariției cărții, și pînă la capitolele consacrate de A. D. Xenopol și N. Iorga în sintezele lor răstimpului stăpînirii austriace în Oltenia, toate rezultatele dobîndite de cercetarea anterioară au fost folosite și încorporate în studiul de față, modest adaos la efortul solidar al generațiilor de istorici de cercetare și înțelegere a trecutului țării [3].

---

[1] C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austrieci*, vol. I—III, București, 1913—1947.

[2] N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriace (1716—1739)*, București, 1906.

[3] Datorez identificarea numismatică a monedelor aflate în circulație în Oltenia în anii 1718—1739 șefului cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei, Octavian Iliescu, și numismatului principal în același cabinet, Elena Isăcescu. La întocmirea celor două hărți din lucrare am avut concursul prețios al colegului Mircea Grosu, cercetător științific al Institutului de istorie „N. Iorga".

II. Instaurarea stăpînirii austriace[1]

Succesul militar obţinut de Poartă la Stănileşti pe Prut împotriva Rusiei în 1711 a încurajat conducerea Imperiului otoman să reia politica de ofensivă, în nădejdea de a recupera teritoriile pierdute în cursul catastrofalei confruntări militare cu Liga Sfîntă, încheiată prin pacea de la Carlovitz (1699). Noul elan ofensiv al imperiului s-a orientat în chip firesc, cu prioritate, spre Moreea, deoarece stăpînirea peninsulei era de însemnătate decisivă pentru hegemonia în bazinul oriental al Mediteranei, dar şi pentru că adversarul care trebuia înfruntat — Veneţia — se arăta incapabil de a opune o rezistenţă energică. Întreprinsă în condiţii de superioritate zdrobitoare, campania otomană împotriva veneţienilor şi-a atins în scurt timp ţelul ; în interval de cîteva luni, din primăvara pînă în toamna anului 1715, trupele turceşti au reuşit să pună capăt stăpînirii veneţiene în Peloponez, Creta şi unele din insulele arhipelagului ionic.

Rapiditatea şi uşurinţa succesului au insuflat factorilor de conducere de la Constantinopol nădejdi disproporţionate faţă de mijloacele de care dispunea imperiul. Consolidarea poziţiei în bazinul Adriatic prin cucerirea coastei dalmate, recucerirea Ungariei şi chiar o nouă campanie împotriva Vienei erau obiectivele pe care lipsa de realism a conducătorilor statului otoman le fixase noului val ofensiv în Europa. Dar veleităţile de recuperare şi expansiune ale Imperiului otoman în direcţia Europei centrale se izbeau de acelea ale Imperiului habsburgic, pentru care pacea de la Carlovitz nu constituise decît o etapă în cadrul unui vast program de cuceriri în sud-estul Europei.

Conjunctura diplomatică era deosebit de favorabilă acţiunii anti-otomane ; abia ieşită din epuizantul efort al războiului de succesiune, Franţa se afla în imposibilitate de a participa la o nouă acţiune militară şi de a oferi turcilor concursul unei diversiuni occidentale. Eliberată de primejdia unei intervenţii franceze şi, prin mijlocirea papei Clement al XI-lea, de aceea a unei acţiuni ostile a Spaniei împotriva posesiunilor sale italiene, Austria s-a putut angaja cu toate forţele în lupta antiotomană.

---

[1] Împrejurările politice şi militare legate de războiul turco-veneto-austriac (1715—1718) au făcut obiectul a nenumărate expuneri, dintre care amintim : N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. IV, p. 323—360 ; Oswald Redlich, *Das Werden einer Grossmacht. Österreich von 1700 bis 1740*, p. 218—242 ; desfăşurările militare şi politice în ţările române în acest interval, la N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VII, p. 31—54 ; expunerea cea mai amănunţită, care urmează strict cronologic cuprinsul izvoarelor folosite, la Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci, 1716—1739*, p. 5—56. În rîndurile de faţă nu ne-am propus decît să recapitulăm liniile generale ale evenimentelor şi mai ales să degajăm sensul lor politic.

Două campanii strălucite, în cursul cărora superioritatea de organizare și armament a armatei imperiale au fost din plin exploatate de geniul militar al lui Eugeniu de Savoia, au spulberat iluziile nutrite de conducerea otomană. Victoria de la Petrovaradin (5 august 1716) — urmată de ocuparea Timișoarei (12 octombrie) și a Banatului — și cucerirea Belgradului au îngăduit Imperiului habsburgic să realizeze expansiunea teritorială maximă în sud-estul Europei și să negocieze dintr-o poziție extrem de favorabilă condițiile păcii în anul următor.

Evenimentele militare hotărîtoare s-au desfășurat pe teritoriul Ungariei și al Serbiei ; rămase în afara principalului teatru de operațiuni, țările române nu au fost însă scutite, în acest răstimp, de frămîntări politice și militare, provocate de concurența dintre cele două imperii pentru stăpînirea și exploatarea lor.

Veleitățile de expansiune ale marilor puteri rivale și intensificarea curentului de eliberare în Moldova și Țara Românească constituiau o primejdie gravă pentru dominația otomană. O nouă politică era necesară pentru a evita imperiului urmările catastrofale ale desprinderii țărilor române din obediența sa ; instaurarea domniilor fanariote, inaugurate în amîndouă principatele de Nicolae Mavrocordat, a fost răspunsul Porții la agravarea primejdiei externe și la afirmarea, în legătură cu noua situație internațională, a luptei de emancipare în țările române.

Prima măsură care se impunea pentru menținerea în supunere a celor două țări era asigurarea controlului politic efectiv prin domni de neîndoielnică fidelitate ; domnii de țară se arătaseră prea înclinați să adere la lupta antiotomană pentru a mai inspira încredere Porții. Asociată mai strîns la conducerea imperiului în cadrul noii formule politice — a „dualismului turco-grec“ — elita societății grecești din Fanar se oferea ca instrument al dominației otomane în țările române. Prin mijlocirea ei, fără apel la formula pașalîcului, inaplicabilă în noile condiții internaționale, Poarta își asigura un control mult mai larg decît în trecut asupra vieții politice a celor două țări și în același timp posibilitatea de a le exploata mai intens resursele economice.

Pentru a realiza aceste obiective, se cerea ceva mai mult decît o substituire de domni ; un întreg program de guvernare, deosebit de formula patriarhală a domnilor de țară, era menit să reducă puterea marii boierimi — din care o parte însemnată începuse să întrevadă avantajele eliberării de sub stăpînirea otomană și își orienta nădejdile spre puterile creștine. O îndoită finalitate — politică și economică — recomanda Porții și agenților ei — domnii fanarioți — un program de reorganizare a instituțiilor social-politice ale țărilor române, în direcția afirmării autorității centrale, și de îngrădire a puterii marii boierimi.

Dacă, în ciuda faptului că realitățile social-economice rămăseseră în ansamblu nemodificate față de epoca anterioară, soluțiile preconizate de domnii fanarioți în marile probleme interne au diferit sensibil de cele ale domnilor de țară, faptul se explică în primul rînd prin interesele deosebite din care se inspirau și prin superioritatea mijloacelor puse în acţiune pentru a le realiza. Structura socială a ţării refuza domniei o bază internă solidă pentru îndeplinirea unui program sistematic de centralizare, în cazurile în care domnii şi-ar fi propus un asemenea program. În regulă generală, în condiţiile existente, domnii nu puteau decît să se încadreze în formula de guvernare a boierimii ; înscăunaţi în domnia ţărilor române şi investiţi cu mandatul de a le menţine în obedienţa Porţii şi de a furniza Imperiului otoman resurse superioare celor obţinute în trecut, domnii fanarioţi au încercat să institue domnii autoritare şi să lărgească aportul clasei dominante la împlinirea sarcinilor publice. Politica internă a domnilor fanarioţi a fost modalitatea de realizare a ţelului pentru care regimul a fost instituit.

Iniţiatorul regimului fanariot în istoria ţărilor române, Nicolae Mavrocordat, a fost şi cel dintîi care a experimentat noul sistem de guvernare, mai întîi în Moldova, apoi în Ţara Românească. Măsurile de reformă fiscală [2], apriga reprimare a abuzurilor încasatorilor de dări [3], audienţa largă acordată de Divan jalbelor ţărănimii împotriva stăpînilor de moşii [4], au fost semnalul care vestea epoca „reformatorilor".

Primejdia, considerată iminentă, a intervenţiei austriace în războiul turco-veneţian a determinat Poarta să-l transfere în grabă pe Nicolae Mavrocordat din domnia Moldovei în aceea a Ţării Româneşti, la sfîrşitul anului 1715 ; un om sigur trebuia pus la conducerea ţării pentru a-i împiedica defecţiunea, ale cărei consecinţe militare şi economice ar fi fost catastrofale pentru Imperiul otoman. Cantacuzinii, ale căror negocieri cu austriecii erau cunoscute la Constantinopol, au fost înlăturaţi de la conducerea țării pentru a face loc omului căruia Poarta îi acorda, cu drept cuvînt, toată încrederea.

---

[2] „...scosesă ruptă cu pecetluituri roşii, să dè de patru ori într-un an" ; I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. I. Iordan, Bucureşti, 1959, p. 197.

[3] „Se învăţase acmu ţăranii de veniau la divan cu pîră asupra zlotaşilor că le-au luat atîtea năpăşti ; ce îndată poroncă eşia, şi cu mare scîrbă asupra acelor zlotaşi carii n-ar întoarce banii oamenilor ce le-au luat pentru năpăşti..." ; Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, vol. II, Bucureşti, 1872, p. 75 ; Nicolae Mavrocordat, „ndat-au şi dat cuvîntu mojîcilor să-ş iè banii înapoi de la boierii zlotaşi, care-i dedes-înaintea mazilii lui Mihai Vodă ; ...ş-au poroncitu zlotaşilor, cu mare groază, numai să întoarcă toţi banii mojîcilor înapoi ; ...tot divanuri de zlotaşi erau cu mojîcii ; şi zlotaşii, ca vai de capeteli lor, îmbla şi purîndu-să şi rugîndu-să mojîcilor... şi le făcè şi zapis să-i mai aştepte, şi mojîcii nu primee" ; I. Neculce, *op. cit.*, p. 194—195.

[4] ...pînă la o vreme boierii nu se mai săturau de domni ; unii cu un domn trăgeau, alţii pre alt domn să rădice din cei mazili îmblau. Ce eată Nicolai Vodă, peste nădejdea lor şi nepoftit de nime au venit domnu, şi i-au săturat pe toţi ; că şi ţăranilor au fost dat voie de să rădicau cu pîră asupra boierilor, de nici îi băga în samă. În divan suduiau mojîcii pre boieri şi cum eşiau la divan de se jăluia un ţăran pre un boier, îndată da pre boier în mîna ţăranului, fără de nici o giudecată sau dreptate ; ...dară aceasta o făcea el numai ca să defăime şi să ruşineze neamul boieresc, mirîndu-se ce ar mai face să îngrozească pre boieri" ; (Nicolae Muste), *Letopiseţul Ţării Moldovei*, la M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, vol. III, Bucureşti, 1874, p. 41—42 ; v. excelenta expunere a conflictului dintre Nicolae Mavrocordat şi boierimea ţărilor române, la N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VII (cap. II : *Boierimea ţării şi Niculae-vodă Mavrocordat*, p. 15—30 ; cap. III : *Boierii români şi imperialii austriaci*, p. 31—54 şi cap. IV : *Cele dintîi acte de reforme*, p. 55—72).

Sosit la București la sfîrșitul lunii ianuarie 1716, noul domn a fost silit să facă față, îndată după înscăunarea sa, unor masive cereri turcești de bani și produse[5]. Noua campanie antivenețiană în curs de pregătire și conflictul iminent cu Imperiul habsburgic necesitau mijloace sporite; țările române erau chemate să participe masiv la susținerea efortului militar otoman. Consecvent cu misiunea sa și cu formula de guvernare anterior aplicată în Moldova, Nicolae Mavrocordat impune greu boierimea, silită acum să consimtă la grele sacrificii materiale în folosul imperiului[6]. Politica fiscală a domnului fanariot, realizată cu mijloacele cele mai aspre — arestarea și maltratarea boierilor și confiscarea moșiilor lor — a provocat reacția celor pe care îi lovea. O impresionantă solidarizare a clasei dominante din Țara Românească împotriva domnului învinuit — într-un memoriu anonim, dar de evidentă inspirație boierească — de a fi voit „să extermine întreaga nobilime românească și de a aduce toți grecii plămădiți din același aluat ca și el“[7], avea să pună capăt în scurt timp primei domnii muntene a lui Nicolae Mavrocordat.

Izbucnirea ostilităților turco-austriace în primăvara anului 1716 — la Constantinopol războiul fusese proclamat la 15 aprilie[8] — a oferit boierimii muntene o nădejde și un punct de reazem în lupta împotriva domnului ale cărui mijloace și țeluri de guvernare îi contrariau atît de grav interesele. Apelul la imperialii vecini a fost reacția elementară și firească a unei întregi clase căreia nu i-a trebuit mult pentru a înțelege că permanentizarea regimului instaurat de Nicolae Mavrocordat ar fi însemnat nu numai agravarea dominației otomane asupra țării dar și un pericol grav pentru unele din interesele ei esențiale. Orientarea boierilor spre imperiali se încadra într-o veche tradiție de politică externă a Țării Românești ale cărei începuturi se află încă în veacul al XVI-lea și care se sprijinea mai ales pe inițiativele mai recente ale lui Șerban și Ștefan Cantacuzino; ceea ce a dat însă vigoare neașteptată acestei tradiții, acceptate acum, practic, de unanimitatea boierimii, a fost formula nouă de guvernare, introdusă în țară de cel dintîi dintre domnii fanarioți.

Legătura între imperiali, care înțelegeau să folosească conflictul intern din Țara Românească, și boierime, care nu vedea alt mijloc de scăpare de domnul ostil decît într-o colaborare cu austriecii, s-a stabilit repede, încă din primele săptămîni de la declanșarea războiului[9]; ea s-a intensificat și s-a transformat într-o acțiune comună abia după victoria de la Petrovaradin. Acum, cînd raportul de forțe dintre cele două imperii se putea întrevedea, boierii au socotit că sosise clipa răfuielii cu Nicolae Mavrocordat ; în cursul lunii august, la sugestia a doi mandatari ai boierimii — grăbită să provoace deznodămîntul deoarece domnul „convocase la București cea mai mare parte a boierilor pentru a le stoarce bani, supunîndu-i la arest“ [10] — generalul Steinville trimite în țară cîteva unități militare austriace. Efectivele acestora erau mult prea reduse pentru a forța hotărîrea militară ; decizia, care aparține mai degrabă istoriei politice decît celei militare, a fost provocată de atitudinea marii boierimi.

---

[5] Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci*, p. 13.

[6] Încă înainte de 11 februarie 1716, domnul impune boierilor un „împrumut“ de 200 pungi, dintre care 120 pungi au fost adunate și trimise la Constantinopol în două zile; C. Giurescu, *Material* I, p. 5; greu lovită a fost cu precădere facțiunea Cantacuzinilor, după executarea stolnicului Constantin și a fostului domn Ștefan Cantacuzino la Constantinopol; Al. A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 23—26.

[7] C. Giurescu. *Material,* I, p. 83.

[8] *Ibidem,* p. 12.

[9] *Ibidem,* p. 21.

Prima incursiune militară austriacă pe teritoriul țării s-a produs în Oltenia ; intrînd în țară pe la Orșova, un detașament de 200 „cătane“ austriace pune pe fugă corpul de oaste relativ însemnat trimis la graniță, sub conducerea vel-serdarului Petru Obedeanu. Explicația acestei înfrîngeri fără bătălie o dă cronica lui Radu Popescu, de fidelitate nedesmințită față de Nicolae Mavrocordat. După sosirea știrilor cu privire la înfrîngerile suferite de armatele otomane, unitățile turcești din Oltenia se refugiază la sudul Dunării „...și numai ai noștri au rămas dincoace și au așteptat pînă au venit catanele, dară nici un război n-au făcut, ci au început a fugi și slujitori și căpetenii îndată ce i-au văzut. Și mai mult decît 200 de catane n-au fost și ai noștri 3 000. Că așa i-au purtat Obedeanul, fiind ficlean, s-au fost ajuns cu dînșii și i-au și învățat în ce vréme să vie, cînd era slujitorii risipiți și făr de grijă, negata. Și așa dintr-acel hicleșug s-au stricat acéle oști și au fugit și catanele au venit la Cerneți de au apucat acel corn de țară“ [11].

Scurt timp după aceasta, o a doua defecțiune boierească avea să aducă ansamblul Olteniei sub controlul imperialilor. Alți mari boieri olteni, serdarul Barbu Cornea Brăiloiu și Bengescu, îndrumează catanele venite din Ardeal împreună cu care coboară prin pasul Vulcanului spre Tîrgu-Jiu ; trecînd sumar peste explicația defecțiunii populației, atribuită fricii de catane și de jafurile și uciderile comise de ele, Radu Popescu constată lapidar faptul împlinit, trecerea Olteniei sub controlul efectiv al imperialilor : „Dentru carii unii de frică și de groază s-au dat și s-au unit cu dînșii, atîta cît oameni domnești pentru trebile țării nici cum nu putea să margă peste Olt“ [12].

Pentru ca acțiunea să reușească deplin, pentru ca boierii să-și vadă realizată dorința, mai trebuia înlăturat domnul însuși ; o primă încercare a avut loc tot în luna august. În fruntea a două companii, căpitanul austriac Dettine intră în țară pe la Turnul Roșu și înaintează pînă la Pitești ; deformată de boieri, care au difuzat știrea iminenței intrării trupelor habsburgice în București, știrea l-a determinat pe N. Mavrocordat să părăsească orașul și să se refugieze la Giurgiu, sub protecția oștirii otomane. Aici abia a aflat domnul inexactitatea știrii care îl pusese pe fugă ; însoțit de o gardă turcească, el reintră în București, după ce în prealabil a executat pe unul dintre conducătorii boierimii rebele.

---

[10] *Ibidem.*

[11] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești,* p. 223.

[12] Radu Popescu, *op. cit.,* p. 224.

Represiunea împotriva boierilor — execuții și impuneri masive[13] —, care a caracterizat noua etapă a guvernării lui N. Mavrocordat, a adîncit prăpastia între domn și boierime, pentru care singura nădejde era acum venirea imperialilor. Noua lovitură, superior organizată față de cea dintîi, avea în sfîrșit să pună capăt domniei „tiranului", să-i scape pe boieri de primejdia gravă pe care prezența sa la conducerea țării o constituia pentru persoana și averile lor.

Capitularea Timișoarei în prima jumătate a lunii octombrie 1716 modificase simțitor, în favoarea imperialilor, situația strategică în regiunea carpato-dunăreană. Cucerirea Banatului îngăduia extinderea stăpînirii austriace asupra întregii Oltenii și, eliberînd o parte însemnată a trupelor imperiale, făcea posibilă în Muntenia o acțiune de mai mari proporții decît modestele incursiuni de pînă atunci. La începutul lui noiembrie 1716, hotărîrea de a-l înlătura pe Nicolae Mavrocordat de la conducerea țării fusese luată de comandamentul austriac din Transilvania ; manifestul publicat la 8 noiembrie la Deva de generalul Steinville denunța în același timp actele de ostilitate ale domnului fanariot față de Imperiul habsburgic și regimul instaurat în Țara Românească. Acțiunile militare din trecut și mai ales cele de mai mari proporții anunțate pentru viitor nu își propuneau — în termenii manifestului imperial — decît „de a-i mîntui de la pieirea desăvîrșită pe locuitorii care suspină sub jugul stăpînului lor tiran" [14].

O manevră abilă a boierimii ostile l-a lipsit pe Mavrocordat de o parte însemnată a trupelor de care dispunea ; la îndemnul boierilor Radu Golescu, Grigore Băleanu și Șerban Bujoreanu, domnul încercă să recîștige controlul asupra Olteniei, trimițîndu-l pe Radu Popescu, investit în acest scop, cu titlul de ban. Restul aveau să-l desăvîrșească unitățile trimise de austrieci și surpriza : „Ce. dacă boiarii acei ficleni atunce găsindu-și vremea de să dusése Radul banul și cu oștile ce fusése la București, îndată au scris la Barbul sărdariul că iaste vrémea să vie să ia pe domn, că oștile ce-au fost s-au dus cu banul Radul. Puțintéle oști ce au rămas le vor chivernisi ei de nu vor sta nimica împotrivă" [15]. Desfășurarea a corespuns în întregime planului.

---

[13] „Alle Bojern, ja so gar Witt Frauen und der Klöster ihre Vorsteher oder Iegumenen, werden nacher Buccurest, sambt ihrer Haabschafften geführet, und muss manicher, 4,5 auch biss zehen Beüthel Geldes erlegen" ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 29 ; pentru starea de spirit a întregii boierimi, vezi A. M .del Chiaro, *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia*, p. 200 ; e ceea ce a avut prilejul să constate și unul dintre militarii imperiali intrați în țară la începutul lui septembrie 1716 ; dacă asupra simpatiei populației de rînd față de imperiali, căpitanul Sainte-Croix își manifestă îndoieli probabil întemeiate, el subliniază adeziunea unanimă a boierimii :"... der völlige Adel auf unserer Seithen ist..." ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 24.

[14] C. Giurescu, *Material,* I, p. 52.

[15] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 231—232.

Unități de catane sîrbești și românești, apreciate de un izvor a fi totalizat 1 700 de oameni — sub conducerea căpitanului imperial Ștefan Dettine — reușesc să înainteze pînă la București, unde și-au făcut intrarea la 14 noiembrie. Luate prin surprindere, unitățile de pază alcătuite din tătari și turci și staționate în apropierea orașului au fost decimate. Domnul, care nu avusese nici cel mai vag avertisment, este surprins în palatul domnesc în zorii zilei și dus în captivitate în Transilvania. În noaptea aceleiași zile, autorii loviturii și „toți ceilalți" boieri din București îi vesteau lui Gheorghe Cantacuzino — fiul lui Șerban Cantacuzino —, cel căruia îi rezervau domnia, reușita loviturii [16].

Graba boierilor munteni în a-i aduce la cunoștință candidatului lor la domnie evoluția evenimentelor nu izvora numai din bucuria succesului ; o grije lesne de înțeles le umbrea satisfacția. Pentru boieri, înlăturarea lui Nicolae Mavrocordat trebuia să pună capăt dominației otomane și să facă imposibilă restaurarea acesteia și a formulei noi pe care o experimentase prin intermediul domnului fanariot. Comandamentul austriac însă nu intenționa să angajeze în Muntenia forțe militare în număr suficient pentru a conjura o eventuală acțiune militară turco-tătară. Considerente militare și probabil și politice l-au determinat pe Eugeniu de Savoia să evite extinderea zonei de operații în stînga Oltului. Hotărîrea fiind irevocabilă, unitățile imperiale au părăsit de îndată capitala țării. Cuprinsă de teama represaliilor turcești, o parte din populația orașului, printre care — după informația a însuși comandantului trupelor care au dat lovitura — aproximativ 800 de boieri se refugiază în regiunea de munte [17].

În vreme ce domnul era dus în captivitate în Transilvania, la Sibiu și apoi la Alba-Iulia, unde avea să-și petreacă timpul pînă la sfîrșitul războiului, boierii se întruneau din proprie inițiativă la Tîrgoviște, la adăpost de o lovitură militară otomană prin surprindere. Din discuțiile la care a participat, potrivit observatorului acut care era Nicolae de Porta, „întreaga boierime a Țării Românești" — tota Valachiae nobilitas —, au rezultat cîteva hotărîri de însemnătate majoră. Cea dintîi privea orientarea țării în cadrul conflictului turco-austriac ; legați de imperiali prin interese și prin faptul creat de sfidarea autorității otomane în persoana agentului ei și consecvenți cu atitudinea lor anterioară, boierii hotărăsc să așeze țara sub suzeranitatea împăratului [18]. Doi boieri de frunte au fost desemnați de adunare pentru a depune în numele țării „omagiul de supunere și fidelitate" la Sibiu, comandantului trupelor austriace, reprezentant local al puterii imperiale, și pentru a discuta măsurile cele mai urgente pe care le impunea situația politică și militară (28 noiembrie 1716) [19]. Cîteva zile mai tîrziu, boierii aflați la Tîrgoviște, la care se asociau și reprezentanți ai negustorimii, încheiau între ei un legămînt prin care se angajau să rămînă solidari în jurul lui Gheorghe Cantacuzino în atitudinea adoptată.

---

[16] C. Giurescu, *Material*, I, p. 53—54.

[17] *Ibidem*, p. 58—59.

[18] *Ibidem*, p. 59—60 și 62—63.

[19] *Ibidem*, p. 67—69.

Instituirea, la începutul lui decembrie 1716, cu asentimentul comandamentului austriac, a unei deputăţii de patru boieri cu misiunea de a conduce ţara în aşteptarea unei soluţii definitive [20], nu era o măsură suficientă pentru a preîntîmpina primejdia iminentă a unei recuceriri otomane. Refuzul austriecilor de a angaja forţe militare însemnate pentru ocuparea Munteniei — în ciuda repetatelor insistenţe ale boierimii — a înlesnit turcilor rapida recuperare a provinciei. În cursul lunii decembrie chiar, turcii îl numesc domn pe Ioan Mavrocordat, care, înconjurat de trupe turceşti şi tătărăşti, îşi face intrarea în Bucureşti la sfîrşitul lui ianuarie 1717.

Experienţa lui Nicolae Mavrocordat dovedise că înstrăinarea marii boierimi, mai ales în vreme de război, era o politică primejdioasă. Poarta şi noul ei mandatar au înţeles perfect sensul evenimentelor petrecute în Ţara Românească şi au tras consecinţele.

Intenţia iniţială de represiune drastică — „au făcut înpărăţia sfat cu vezirii şi era să dea ţara în pradă şi în robie, arătînd acest semn de hainie“ [21] — a fost părăsită şi o soluţie politică a luat locul celei militare. Boierimea, care, aşa cum o arătase desfăşurarea evenimentelor, avea un cuvînt hotărîtor de spus, trebuia recîştigată. Considerente politice evidente, mult mai mult decît insistenţa generoasă a noului domn, au determinat conducerea imperiului să renunţe la hotărîrea de a „şterge ţara de pe faţa pămîntului, astfel încît să nu rămînă piatră pe piatră“ [22]. Clemenţa sultanului venea în întîmpinarea unui interes de seamă al politicii otomane : acela de a recîştiga ţara fără un efort militar de mari proporţii, în perioada cînd se anunţau noi confruntări cu austriecii. Politica de represiune ar fi solidarizat întreaga populaţie în lupta antiotomană ; concludente pentru înţelegerea ţelului urmărit nu sînt numai concesiile fiscale acordate ţării, cît mai ales desolidarizarea noului domn de politica fratelui şi predecesorului său în domnie. Azvîrlind în chip public întreaga răspundere a evenimentelor petrecute nu asupra boierilor ci a lui Nicolae Mavrocordat însuşi şi a măsurilor sale [23], Ioan Mavrocordat renega politica internă a acestuia. Fixarea răspunderilor pentru trecut indica însă implicit şi liniile directoare ale noului program de guvernămînt. Boierimea ţării reuşise încă o dată să-şi impună punctul de vedere [24].

Îndată după sosirea sa în ţară, Ioan Mavrocordat a stabilit contactul cu comandamentul austriac din Transilvania, în scopul de a obţine retragerea unităţilor imperiale aşezate în centrele fortificate de la Mărgineni şi Cîmpulung. Discuţiile, prelungite timp de aproape două luni, s-au terminat prin convenţia încheiată la 24 februarie 1717 la Sibiu.

---

[20] *Ibidem*, p. 71—72.

[21] Radu Popescu, *op. cit.*, p.236.

[22] C. Giurescu, *Material*, I, p. 97—98.

[23] „Simul excusat singulos non esse culpae eorum, sed propria fratris sui quod sit incaptivatus adeoque minus habent quod metuant...“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 70.

[24] În urma măsurilor lui Ioan Mavrocordat, cei mai mulţi dintre boierii emigraţi s-au înapoiat în ţară.

Înţelegerea prevedea evacuarea unităţilor imperiale staţionate în ţară şi recunoaşterea autorităţii lui Ioan Mavrocordat în cele 12 judeţe ale Munteniei ; în schimb, domnul se îndatora să trimită la Sibiu, în termen de două luni, 100 pungi şi recunoştea autoritatea habsburgică în Oltenia[25]. Primul pas în direcţia despărţirii de drept a celor două provincii era astfel realizat.

Evenimentele ulterioare nu au mai putut modifica *statu quo*-ul teritorial din Ţara Românească, rezultat din campania anului 1716 şi din convenţia dintre imperiali şi Ioan Mavrocordat. Înfrîngerea de la Belgrad a pus capăt marelui efort militar întreprins de Poartă în anul 1717 ; dar trecerea oştilor turceşti şi tătăreşti spre Serbia, prin Muntenia şi Oltenia, şi mai ales retragerea lor au supus cele două provincii unei cumplite acţiuni de jaf şi pustiire de pe urma cărora aveau să se resimtă vreme îndelungată. O parte însemnată din populaţia ţării a fost robită şi dusă în captivitate în sudul Dunării.

Epuizarea militară a Imperiului otoman după înfrîngerea de la Belgrad şi afirmarea la Constantinopol a unei puternice grupări favorabile păcii, sprijinită de ambasadorii Angliei şi ai Olandei, cît şi dorinţa conducerii Imperiului habsburgic de a pune capăt războiului pentru a putea face faţă complicaţiilor prevăzute în Italia în urma atacului spaniol împotriva Sardiniei s-au aflat la originea negocierilor de pace[26]. La Passarowitz, la vărsarea Moravei în Dunăre, s-au desfăşurat timp de trei luni — de la începutul lunii mai pînă la sfîrşitul lunii iulie 1718 — negocierile de pace între turci, austrieci şi veneţieni, cu participarea mediatorilor desemnaţi de Anglia şi Olanda.

Prin semnarea tratatului de pace de la Passarowitz (21 iulie 1718) ale cărui prevederi teritoriale principale se întemeiau pe situaţia de fapt creată de evoluţia evenimentelor militare — aplicarea principiului *uti possidetis* — Oltenia rămînea stăpînire habsburgică.

---

[25] C. Giurescu, *Material*, I, p. 156—158 ; v. observaţiile lui Eugeniu de Savoia pe marginea convenţiei, *ibidem*, p. 168—169.

[26] O. Redlich, *Das Werden einer Grossmacht*, p. 235—239 ; pentru locul Olteniei în cuprinsul negocierilor, în cursul cărora a prilejuit unul din momentele cele mai critice, vezi ediţia recentă a observatorului raguzan la Passarowitz ; G. Škrivanić, *Dnevnik Dubrovcianina Mihailo Pesciča o Pojarevačkom mirovnom congresu 1718 godin*, Beograd, 1952.

III. Regimul austriac; programul boieresc și formula austriacă de organizare a țării

Încă din primele luni ale războiului — la o dată cînd soarta acestuia era departe de a fi hotărîtă — boierimea munteană a început să elaboreze formula politică de guvernare pe care nădăjduia să o impună în eventualitatea, socotită acum probabilă, a eliberării țării de sub stăpînirea otomană și a încadrării ei în sistemul imperial habsburgic. Golul de autoritate creat de arestarea și captivitatea lui Nicolae Mavrocordat la sfîrșitul anului 1716 punea la ordinea zilei problema guvernării țării și, în perspectivă, aceea a viitoarei ei organizări.

Perspectivele deschise de evoluția evenimentelor politice și militare au determinat boierimea să-și precizeze poziția și să-și formuleze punctele de vedere — dezideratele — în problemele esențiale ale organizării politice și sociale. Memoriile înaintate Curții din Viena de boieri și de clerul superior dau la iveală concepția politică a clasei dominante din Țara Românească și îngăduie cunoașterea — desigur, prin optica intereselor acesteia — a problemelor majore ale vieții social-politice a țării. Nicicînd în trecut formula optimă de guvernare — din punctul de vedere al boierimii — nu fusese mai clar exprimată decît în aceste memorii, nicicînd statul boieresc — adică statul de autoritate necontestată a marii boierimi în viața politică și socială, astfel cum îl preconizase boierimea munteană încă din veacurile anterioare — nu își găsise formularea programatică desăvîrșit conturată ca în proiectele alcătuite de boierime în cei peste doi ani care s-au scurs de la data intrării trupelor imperiale în București (noiembrie 1716), la aceea a fixării, prin decret imperial, a viitorului statut al provinciei (22 februarie 1719).

Principalele memorii întocmite de boierimea munteană — apoi de cea olteană doar — au fost elaborate în două etape distincte : cea dintîi, la sfîrșitul anului 1716 și la începutul anului 1717, în legătură cu înlăturarea lui Nicolae Mavrocordat din domnie, cea de-a doua, în lunile imediat următoare încheierii păcii de la Passarowitz, cînd statutul provinciei recent cucerite era în curs de elaborare. Identice în esența lor, memoriile diferă prin unele detalii care reflectă situațiile simțitor deosebite ale momentelor cînd au fost întocmite[1]. Completate cu elementele furnizate de dialogul ulterior dintre boieri și autoritățile austriace, în primii ani după instaurarea regimului habsburgic, ele oferă imaginea desăvîrșită a tipului de guvernare care asigura și consfințea atotputernicia marii boierimi pe plan politic și în viața socială.

---

[1] Elaborat în cadrul unor reuniuni care au grupat reprezentanți ai întregii boierimi muntene — și fără îndoială ai clerului —, cel dintîi memoriu a fost înaintat Curții din Viena la 27 februarie 1717 ; în toamna anului precedent, la scurt timp după expediția militară a austriecilor împotriva Bucureștilor și după arestarea lui Nicolae Mavrocordat, boierii s-au întrunit la Tîrgoviște în cadrul a ceea ce pare a fi fost o „adunare obștească“. Din Tîrgoviște, comandamentul austriac era informat, la 28 noiembrie 1716, că „întreaga boierime s-a întrunit

Potrivit memoriilor boierilor, țara avea să păstreze statutul de autonomie de care beneficiase și în raporturile cu Imperiul otoman, iar autonomia urma să fie consacrată de *menținerea instituției voievodatului, deci a suveranității interne*. Insistența boierimii asupra acestui punct a fost deosebit de viguroasă și ea a constituit implicit o luptă împotriva imixtiunii austriace în viața internă a țării[2]. Deosebit de evidentă a devenit tendința boierimii în vara anului 1718 cînd, pentru a-și justifica punctul de vedere, în condițiile mult mai ingrate create de despărțirea Olteniei de restul țării, ea apela la argumente istorice și invoca vechea autonomie a provinciei în cadrul Țării Românești : „Întrucît în vremea în care ne stăpîneau barbarii (adică turcii, n.n.), nefiind voievodul în stare să guverneze toată țara, a instituit asupra acestor cinci județe ale Oltului un boier de frunte, adică al doilea după însuși domnul, cu titlul de mare ban, (înzestrat) cu autoritate deplină în amintita provincie, atît în afacerile civile cît și în cele criminale, economice și în toate chestiunile administrative, *cerem și acum cu toată umilința ca în locul acestuia (Curtea) să-l numească pe Gheorghe Cantacuzino cu titlul de voevod*“ [3].

Autonomia, în raport cu puterea suzerană, însemna pentru boieri limitarea autorității acesteia la încasarea tributului — al cărui cuantum urma să fie ulterior fixat — și la îngrădirea, cu concursul ei, a puterii domniei în relațiile cu boierimea.

Pentru a evita încălcarea ocolită a statutului de autonomie, boierii respingeau categoric încadrarea țării într-o formulă administrativă comună cu Transilvania. Camerei imperiale (fiscului austriac) i se refuza dreptul de a interveni în viața economică și în organizarea fiscală a provinciei, lăsată în întregime pe seama localnicilor, adică a domniei și a boierilor în primul rînd. Țara urma să aibă un reprezentant permanent la Viena, prin intermediul căruia aveau să fie transmise toate hotărîrile Curții ; solicitată de boieri, instituția sublinia ea însăși caracterul de autonomie al statutului țării.

Cum înțelegeau boierii să organizeze înlăuntru această autonomie se întrevede limpede din cuprinsul aceluiași memoriu. Necesară pentru a

---

aici“ („tota nobilitas hic congregata“) și că ea a delegat doi mari boieri pentru a discuta nu numai problemele imediate deschise de carența de autoritate și de sarcinile impuse de austrieci, dar și viitoarea organizare a țării ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 59. Un an și jumătate mai tîrziu, în lunile august-octombrie 1718, cînd viitorul statut al provinciei era discutat de autoritățile din Viena, „clerul și stările Valahiei imperiale“ au înaintat un șir de memorii care, pe lîngă cererile formulate în memoriul din 1717, conțineau prevederi specifice, izvorîte din situația creată de tratatul de la Passarowitz și de împărțirea țării sub două stăpîniri străine (textele memoriilor la C. Giurescu, *Material*, I, p. 159—162 și 331—342).

[2] C. Giurescu, *Material*, I, p. 161.

[3] *Ibidem*. p. 332.

impune o stavilă imixtiunii străine şi pentru a salva „vechile legi şi aşezăminte ale ţării" de acţiunea reorganizatoare şi centralizatoare a noilor stăpînitori, domnia urma să fie cît se poate de îngrădită în raporturile interne, cele cu clasa dominantă în primul rînd. Concepţia boierimii despre limitele care trebuiau impuse puterii domneşti e neechivoc formulată în textele înaintate Curţii din Viena.

O primă limitare a autorităţii domnului decurgea din caracterul viager al domniei. La moartea domnului, fiul acestuia putea fi ales de către boierii de sfat şi clerul superior, dacă se va fi dovedit „demn şi iscusit pentru domnie" [4]. Dacă această condiţie, care echivala cu încadrarea in interesele boierimii, nu era împlinită, sau dacă domnul nu ar fi lăsat moştenitor, atuncea, acelaşi corp electoral avea să desemneze, „dintre boieri", un „domn pămîntean, nobil şi demn de o asemenea dregătorie", sancţiunea imperială urmînd să ratifice alegerea boierilor. Formula domniei elective apare astfel ca punct esenţial în programul politic al clasei dominate din Ţara Românească.

Nu mai puţin categoric sînt expuse limitele pe care înţelegea boierimea să le impună exerciţiului efectiv al puterii domneşti ; dacă cereau în favoarea domnului dreptul de a dispune de autoritatea necesară în reglementarea chestiunilor interne — pentru a îngrădi imixtiunea austriacă în viaţa ţării şi pentru a putea organiza forţa de constrîngere de care aveau nevoie pentru a ţine în ascultare populaţia de rînd — boierii se grăbeau să restrîngă prerogativa domnească, de data aceasta pentru a evita consolidarea autorităţii domnului în detrimentul lor. Domnul nu avea dreptul de a condamna şi executa vreun boier decît după judecata prealabilă a sfatului domnesc şi cu asentimentul Curţii imperiale. Pentru a se pune la adăpost de eventualele veleităţi de guvernare autoritară, boierii revendicau chiar, pe cale indirectă, într-unul dintre memoriile lor, dreptul de a-l destitui pe domn [5].

Dar boierii înţelegeau să-şi pună sub ocrotirea unui pact fundamental nu numai viaţa, ci şi stăpînirile ; mai explicit, în această privinţă, memoriul din 1718 adaugă la prevederile anterioare : „...iar domnul să nu aibă putere nici asupra vieţii, nici asupra bunurilor vreunui boier, după cum se întîmpla pe vremea perfidei stăpîniri turceşti" [6].

---

[4] „Che doppo la morte del Principe, se averà figliuolo degno ed abile par il Prencipato, che possa esso esser'eletto in Prencipe dall'Arcivescovo della Valachia, dalli due Vescovi di Ribnico e di Buzeo, e dalli Baroni del Conseglio..." (C. Giurescu, *Material*, I, p. 161) ; în varianta din 1718, sînt indicaţi clerul şi boierii ţării, fără vreo limită de categorie.

[5] „Qual Voivoda non si possa deponere senza il comune richiamo delli Boiari, ma lasciarsi sino all'ultimo di sua vita..." ; *Magazin istoric pentru Dacia*, vol. IV (1849), p. 209.

[6] „Che il Prencipe non possa far morire o esterminare alcun barone senza l'aprovazione di Sua Cesarea Maestà, dovendolo prima chiamarin giudizio o giudicarlo in presenza dell'Arcivescovo, de'Vescovi e de'Baroni del Conseglio, li quali, esaminando la di lui colpa e trovandolo reo, daranno parte alla Cesarea Corte e sua Cesarea Maestà darà la sentenza..." ; C. Giurescu, *Material*. I, p. 161 ; iar în 1718 : „... però il Voivoda non possa aver'autorità nè sopra la vita, nè sopra la facoltà di alcun boiaro..." ; *ibidem*, p. 333.

Asigurați prin aceste clauze împotriva primejdiei unei domnii autoritare, boierii se grăbeau să reglementeze în favoarea lor celelalte probleme esențiale pentru existența clasei lor. La loc de frunte se afla desigur aceea a moșiilor și a mijloacelor de a le exploata, izvorul cel mai statornic — dacă nu și cel mai de seamă — al veniturilor lor : „boierii să-și poată stăpîni toate satele, bunurile, viile și supușii lor, după cum le-au stăpînit și pînă acum..." [7] ; dar în același timp nu era uitat celălalt izvor de putere și înavuțire, dregătoriile. Boierimea a continuat să lupte cu aceeași înverșunare pe care a depus-o în secolul al XVII-lea și pe care o va mai depune și în tot cursul secolului următor, pentru a-și asigura monopolul dregătoriilor și pentru a înlătura concurența străinilor : „...în sfatul, în demnitățile și dregătoriile țării, atît în cele bisericești, cît și în cele laice, să nu poată fi introduși străini, ci numai localnici" [8]. Că boierimea înțelegea dreptul de a exercita dregătoriile și de a beneficia în exclusivitate de avantajele imense legate de exercițiul dregătoriilor *ca un privilegiu de clasă,* se constată din cererea ei de a se constitui un fond special, dintr-o cotă adițională asupra contribuției, din care urmau să fie ajutorați „cîți dintre boieri nu vom avea dregătorii în slujba imperială, pentru a ne putea întreține cu venitul acestor dregătorii" [9]. În concepția și în practica boierimii, exercițiul dregătoriei se transformase într-un izvor legal de venituri pentru întreaga clasă dominantă, recunoscut ca atare în memoriile oficiale.

În sfîrșit, drept încununare a supremației ei sociale și politice, boierimea înțelegea să beneficieze de totala scutire de dări, bir, dijme etc. [10], precum și de toate privilegiile pe care le dobîndise în veacurile anterioare, toate în numele „vechilor legi și constituții ale țării" pe care boierii le invocau atît de des. Refractari inovațiilor — ori de cîte ori ele le amenințau poziția —, boierii au luat ei înșiși inițiativa unor reînnoiri, acolo unde întrevedeau posibilitatea unor noi avantaje.

Redus la esența sa, programul boieresc însemna menținerea nealterată a structurii sociale tradiționale — întemeiate pe dependența personală a celei mai largi secțiuni a populației — și a regimului politic care lăsa puterea efectivă în mîinile marii boierimi.

Cu totul altfel vedeau însă lucrurile noii stăpîni, care înțelegeau să tragă toate foloasele din țara recent cucerită și nu se arătau dispuşi să se limiteze la exerciţiul unei simple suzeranităţi [11]. Amînînd sub diverse pretexte discuţia asupra statutului provinciei pînă după încheierea păcii, conducerea imperiului şi-a rezervat libertatea de a impune regimul pe care îl socotea potrivit.

---

[7] C. Giurescu, *Material*, I, p. 162.

[8] *Ibidem*, p. 162 și 334.

[9] „E quanti boiari non averemo officii nel servigio Casareo, per poter sussistere coll'emolumento di detti officii, che abbiamo il solito sovvenimento dalla decima del Tributo del popolo, siccome sempre e sin al presente si practica in Valachia, il che pagandosi da detto popolo non importerà alcun pregiudicio all'anual tributo destinato alla Camera imperiale" ; *ibidem*, p. 335.

[10] „...che non possino dare contribuzione o decima per tutte le cose che appartengono a loro propri, come animali, vini, grani, fieni etc..." ; revendicarea revine în memoriul din 1718, cu referire la situația anterioară, din timpul stăpînirii turcești, cînd boierii erau constrînși la plata dărilor ; în același timp era invocat exemplul nobilimii transilvane, scutită de plata dărilor ; *ibidem*, p. 334.

Dreptul la autonomie era dintru început contestat ; cucerită prin forţa armelor şi nu integrată în imperiu în urma negocierilor dintre boieri şi austrieci, Oltenia era aşezată sub deplina autoritate a împăratului, care îşi atribuia dreptul de a organiza viaţa provinciei după bunul său plac[12].

Refuzul Curţii din Viena de a recunoaşte Olteniei dreptul la un domn pămîntean însemna implicit contestarea dreptului la autonomie ; în temeiul noii organizări, împăratul devenea el însuşi domn al provinciei cucerite. Hotărîrile mai însemnate ale Administraţiei craiovene erau emise „în numele preasfinţitei chesariceşti măriri, prinţul Valahiei dincoace de Olt, Carol al VI-lea“ [13]. Noul domn al „Valahiei dincoace de Olt” sau al „Chezariceştii Valahii” înţelegea însă să-şi organizeze stăpînirea după propria sa concepţie, nu după sugestiile boierimii oltene.

Provincie de graniţă, vecină cu Imperiul otoman, în detrimentul căruia conducerea din Viena nădăjduia să extindă şi în viitor hotarele stăpînirilor sale, Oltenia a fost aşezată, împreună cu celelalte provincii recent smulse dominaţiei otomane, sub autoritatea unei instituţii speciale — *comisia neoacquistică* — alcătuită din reprezentanţi ai *Camerei aulice* şi ai *Consiliului de război* [14]. Hotărîtoare în tot ceea ce privea organizarea provinciei era autoritatea militară ; conducerea militară austriacă de la Sibiu îmbina comandamentul asupra trupelor din Transilvania şi a celor din Oltenia. Comandantul suprem austriac cumula autoritatea militară şi politică, aceasta din urmă exercitată sub titlul de *Director suprem al Olteniei (principatus Valachiae Cisalutanae supremus director)* [15]. Întreaga activitate administrativă şi judecătorească din provincie urma să se desfăşoare sub supravegherea sa ; directorului suprem îi revenea sarcina de a numi dregătorii judeţeni — selectaţi din tabelele înaintate de Administraţia craioveană —, de a emite instrucţiunile în temeiul cărora urma să se desfăşoare activitatea organelor locale, de a verifica gestiunea financiară, de a relua în apel procesele judecate la Craiova etc.

---

[11] Punctul de vedere al autorităţilor austriace în problemele de bază ale organizării provinciei se află în rapoartele generalului Steinville către Eugeniu de Savoia şi în memoriul adresat de acesta împăratului, la 14 noiembrie 1718 ; M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 437—451 şi Jacoubenz, *Die cis-alutanische Walachei*, p. 62—80 ; decretul imperial din 22 februarie 1719 cu privire la organizarea Olteniei (C. Giurescu, *Material*, I, p. 349—352 ; versiunea românească a decretului, Arh. St. Buc., ms. 330, *(M-rea Tismana)*, f. 6—7) şi-a însuşit în cea mai mare parte propunerile cuprinse în memoriul lui Eugeniu de Savoia. Experienţa celor două decenii de guvernare în Oltenia a oferit material de reflecţie abundent autorităţilor miltiare şi camerale austriace corespondenţa autorităţilor locale cu cele centrale reflectă larg evoluţia formulei de guvernare austriace în contact cu realităţile locale.

[12] Luarea în stăpînire directă a provinciei de către austrieci era justificată cu argumentele culese din domeniul dreptului internaţional, furnizate împăratului de memoriul lui Eugeniu de Savoia : „Zumahlen sich aber sodan ferners ergeben, dass bei dem Passarowitzischen Friedensschluss nur die 5 Distrikte der Aluta gelegene Wallachische Distrikte und ebenfalls *diese nur jure armorum et pacto publico cum Porta ottomanica stabilito, nicht aber aus einer mit dem Land genommenen Einverständniss oder Convention Euer Kais. Majestät, cum pleno dominio zugefallen ; mithin die Einrichtungsart oder bestellende forma regiminis desto mehrers auf ihre allerhöchste Willkür und Convenienz ankommet...“* ; M. Popescu, *Document,* în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 437 ; argumentul era reluat, în formă mai succintă, de decretul imperial din februarie 1719.

[13] *Doc. rel. agr.*, p. 297, p. 298 etc. ; C. V. Obedeanu, *Hrisov de la vel banul Gh. Cantacuzino,* în *Arh. Olt.*, III (1924), nr. 12, p. 142 ; listele de domnitori ai Ţării Româneşti omit să-l insereze pe Carol al VI-lea în şirul domnilor, în intervalul 1718—1739.

[14] A. Luschin von Ebengreuth, *Grundriss der Österreichischen Reichsgeschichte,* p. 278.

Caracterul militar al regimului instaurat în provincie s-a menţinut nealterat, din timpul războiului şi al cuceririi şi pînă la sfîrşitul dominaţiei austriace. Prezenţa permanentă a unităţilor militare austriace — folosite nu numai ca garante ale stăpînirii imperiale, dar şi ca instrument efectiv de guvernare pentru reprimarea fugii şi a împotrivirii ţărănimii la îndeplinirea sarcinilor către stat — a fost una din caracteristicile principale ale dominaţiei austriace în Oltenia.

Reprezentanţilor *Camerei aulice* le era rezervată administrarea bunurilor şi a veniturilor camerale, care aparţinuseră anterior domniei. Sub supravegherea şi controlul direct al autorităţilor militare şi camerale şi în limitele normelor de guvernare stabilite de ele, avea să se desfăşoare întreaga activitate a organelor locale.

Regimul instituit de austrieci spulbera nădejdile boierimii de a-şi impune propria ei formulă de organizare ; boierilor le rămînea un singur mijloc de putere pe care însă au ştiut să-l utilizeze din plin. Socotind suficiente instituţiile şi măsurile adoptate pentru a asigura funcţionarea sistemului de guvernare instituit potrivit concepţiei sale, conducerea imperiului a lăsat, în faza iniţială, administraţia locală pe seama boierimii, rezervîndu-şi însă, prudent, dreptul de a reveni asupra statutului provinciei. Sub numele însuşi de *Administraţie*, un grup de patru mari boieri consilieri, prezidaţi de banul Gheorghe Cantacuzino, urma să guverneze Oltenia, în spiritul instrucţiunilor imperiale.

Refuzul de a recunoaşte fiului lui Şerban Cantacuzino titlul şi demnitatea de voievod, retrogradarea sa în raport cu programul boierimii şi cu propriile sale veleităţi la situaţia de ban, „cu caracter de preşedinte“, deci de dregător numit, a fost cunoscut de îndată şi înţeles în toată semnificaţia sa politică dincolo de Olt, unde evenimentele din judeţele pier-

---

[15] Lista directorilor supremi ai Olteniei :

Stephan Steinville	1719—1721
Damian Virmond	1721—1722
Karl Königsegg	1722—1726
Karl Tige	1726—1730
Franz Anton Wallis	1730—1737

dute erau urmărite îndeaproape. Simplist ca de obicei, Radu Popescu rezuma în cronica sa, în termeni populari, situaţia creată dincolo de Olt şi semnificaţia ei politică, corect interpretată : „...au rînduit pe Gheorghe beizadea să să chiiame ban Craiovei, iar nu domn sau gubernator — din cal l-au făcut măgar — şi au rînduit şi pe patru conţiliiari din boiarii cei mai de jos, să fie lîngă banul Gheorghie. Iar cei ce avea nădeajde să fie ei mai mari, i-au lăsat în deşert de s-au ruşinat ca nişte oameni proşti. Că au cercat cămila să-şi pune cercei la urechi, apoi şi urechile le-au tăiat. Acest feliu de bine ş-au dobîndit cu mintea lor de la neamţi“[16].

Antagonismul între programul boieresc şi cel austriac era desăvîrşit ; cele două formule de organizare răspundeau la două tipuri de guvernare inconciliabile. Programul boierilor punea statul în întregime sub tutela marii boierimi, limitînd autoritatea împăratului la o simplă suzeranitate. Dimpotrivă, formula austriacă punea ţara sub controlul efectiv al conducerii imperiului, căreia îi rezerva cea mai însemnată parte a venitului rezultat din exploatarea resurselor ei. Ciocnirea de interese dintre cele două forţe concurente nu putea să întîrzie mult ; în germene, ea se regăseşte în tratativele şi proiectele preliminarii instituirii noului regim. Transferat de la masa negocierilor pe terenul măsurilor efective de organizare, echivocul iniţial s-a transformat într-un conflict violent, care se află la originea tuturor convulsiunilor din răstimpul celor două decenii de stăpînire habsburgică în provincie. Redusă la esenţa ei, experienţa austriacă în Oltenia nu a fost altceva decît confruntarea dintre un stat absolutist, în a cărui politică începeau să se manifeste germenii concepţiei de guvernare luministe, şi o mare boierime obişnuită să domine necontestat o societate de tip agrar-seniorial.

Terenul pe care s-a dezvoltat iniţial conflictul a fost fiscalitatea. Hotărîţi să exploateze sistematic provincia, austriecii au început prin a-i reorganiza sistemul fiscal ; coordonatele noului sistem de impunere a contribuţiei erau fixitatea sarcinei fiscale şi repartiţia ei potrivit numărului şi averii contribuabililor. Condiţia esenţială a succesului reformei era însă o riguroasă evidenţă a populaţiei şi a capacităţii ei fiscale.

Principiile de bază ale reformei fiscale austriace şi situaţia pe care aceasta tindea să o creeze contraveneau grav intereselor marii boierimi. Structura fiscală tradiţională îngăduia boierilor să realizeze un îndoit beneficiu : cel dintîi, în colaborare cu statul, ca instrumente ale exploatării fiscale la care erau asociaţi ; cel de-al doilea, în opoziţie cu interesul fiscal al statului, prin sustragerea unui însemnat număr de contribuabili de la îndatorirea publică. Prin scutirea legală a posluşnicilor — rămăşiţă şi metamorfoză tîrzie a imunităţii — dar mai ales prin masiva tăinuire a locuitorilor de pe domeniile lor — recrudescenţă a imunităţii —, boierii lipseau vistieria de o parte însemnată a veniturilor ei. Cînd puterea boierimii se afirma masiv, cînd veleităţile centralizatoare ale domnilor erau zădărnicite de rezistenţa marilor boieri, statul pierdea de sub controlul său cea mai mare parte a masei contribuabile. Instabilă în timp, lipsită de un sprijin intern solid în politica de îngrădire a puterii boierimii şi de control eficace al realităţilor esenţiale dinlăuntrul domeniului, domnia era silită să se resemneze cu un sistem care lăsa cea mai largă parte a beneficiului exploatării pe seama marilor stăpîni de moşii. E lesne de înţeles că boierimea olteană nu se putea lăsa lipsită, fără reacţie, de o formulă de organizare fiscală care îi oferea avantaje imense. Stăpînă în primii ani pe puterea administrativă locală — crîmpei salvat din ansamblul revendicărilor ei — marea boierime a reuşit nu numai să ducă în impas noua organizare fiscală, meticulos elaborată de autorităţile militare şi camerale austriace, dar a ştiut şi să o conventeasca în mijloc de realizare a propriului ei program.

---

[16] Radu Popescu, *op. cit.*, p. 248.

Dificultăţile întîmpinate de reforma fiscală şi apoi eşecul ei i-au silit pe austrieci să avanseze mai adînc în politica de reforme şi să se angajeze treptat în reorganizarea întregii structuri social-politice a provinciei. Produs al unui tip de organizare social-politică, sistemul fiscal nu putea fi eficace şi durabil reorganizat decît o dată cu realităţile care îl generaseră ; consecventă cu această constatare, politica de reforme a autorităţilor habsburgice a cuprins unul după altul toate sectoarele esenţiale ale vieţii social-politice. Un ansamblu coerent de reforme — dezvoltate cu necesitate una din cealaltă — era chemat să destrame ansamblul coerent de instituţii pe care se întemeia atotputernicia marii boierimi în stat.

Continua deplasare a masei rurale a impus *reforma fiscală,* dar arbitrarul care guverna relaţiile agrare participa larg la răspunderea instabilităţii ţărănimii. Pentru a crea condiţii de stabilitate demografică, reforma fiscală trebuia coroborată cu măsuri de *reformă socială ;* şi, pentru prima oară în istoria ţării, relaţiile agrare au fost reglementate prin aşezăminte generale în timpul stăpînirii austriace. Supunînd ansamblul ţărănimii dependente — rumâni şi oameni cu învoială — aceloraşi obligaţii faţă de stăpînii de moşii, regimul agrar a marcat un pas însemnat spre desfiinţarea rumâniei şi a stabilit direcţia în care avea să se desăvîrşească procesul în cadrul reformelor lui Constantin Mavrocordat. În acelaşi timp, trebuiau reglementate şi, fireşte, îngrădite privilegiile clasei dominante, pentru a asigura statului o parte mai însemnată din venitul provinciei. Stăpînirea austriacă a făcut primul mare efort cunoscut din istoria Ţării Româneşti de statuare şi îngrădire a privilegiilor boierimii.

Noii stăpîni ai provinciei înţelegeau însă nu numai să creeze cadrul instituţional fără de care stabilizarea populaţiei era de neconceput, ci şi să realizeze efectiv regruparea şi fixarea masei rurale în centre săteşti statornice şi sistematizate ; e cea dintîi încercare de sistematizare şi modernizare a habitatului rural şi care nu va avea să fie reluată decît în epoca regulamentară. După îndelungate eforturi şi după înfrîngerea rezistenţei boierimii, austriecii au reuşit să obţină prima evidenţă serioasă a populaţiei, care îngăduie cunoaşterea potenţialului uman al provinciei, al judeţelor, al satelor libere şi al domeniului boieresc şi mănăstiresc. Măsurile demografice adoptate de austrieci erau complementul necesar al reformei fiscale şi agrare.

Pentru ca măsurile de ordin *fiscal, agrar* şi *demografic* să devină efective, mai era încă necesar ca organul chemat să le aplice — administraţia provinciei — să înceteze de a mai fi instrumentul marii boierimi şi să devină executorul fidel al puterii centrale. Constatarea avea să-i împingă pe austrieci pe calea *reformelor administrative*. Un întreg şir de măsuri de reorganizare pe tărîm administrativ s-a străduit să încadreze în normele riguroase ale concepţiei de stat austriace activitatea organelor administrative din Oltenia ; sub imperiul acţiunii lor a început să se producă, lent şi imperfect, dar totuşi perceptibil, tranziţia de la dregătorul medieval la funcţionarul modern.

Sistemul judiciar în vigoare care lăsa puterea judecătorească în cea mai mare parte în mîna boierilor — stăpîni de moşii şi dregători — a fost, fireşte, cuprins şi el de politica de reformă. Străduindu-se să-i sustragă pe locuitorii personal dependenţi ai domeniului autorităţii judiciare — sau mai exact puterii discreţionare — a stăpînilor lor, instituind instanţe noi care în scurt interval au sustras Administraţiei o parte însemnată a proceselor, supunînd întreaga activitate judiciară a provinciei controlului autorităţilor habsburgice superioare de la Sibiu şi Viena, *reforma judecătorească* a îngrădit simţitor puterea şi autoritatea socială a boierimii.

În ciuda tuturor precauţiilor adoptate de conducerea imperiului, a dreptului de îndrumare şi control asupra întregii vieţi a provinciei pe care şi-l rezervase, aplicarea reformelor şi în primul rînd a celei fiscale s-a dovedit iluzorie atîta timp cît marea boierime rămînea stăpînă pe administraţia locală ; constatarea s-a aflat la originea crizei dezvoltate în raporturile dintre autoritatea ocupantă şi marea boierime şi a modificării regimului provinciei în anii 1726—1729.

Rămăşiţele autonomiei — ultima baricadă a marii boierimi — au fost progresiv anihilate ; în 1726 bănia a fost desfiinţată, iar conducerea provinciei încredinţată unui german ; apoi aparatul administrativ central şi judeţean a fost din ce în ce mai mult germanizat sau supus controlului direct şi efectiv al elementului germanic. Abia după desăvîrşirea acestei transformări care s-a prelungit timp de cîţiva ani, rezistenţa boierimii a fost înfrîntă, iar reformele au putut fi efectiv aplicate.

Triumful absolutismului nu însemna lichidarea privilegiilor şi cu atît mai puţin a structurii sociale pe care se întemeiau ; programul de guvernare habsburgic nici nu îşi propunea de altminteri un asemenea ţel. Ceea ce a urmărit şi a reuşit să obţină conducerea imperiului a fost restructurarea sistemului de guvernare a provinciei în cadrul realităţilor existente. Refulată de afirmarea autorităţii centrale, puterea marilor stăpîni de moşii a fost îngrădită în limitele regimului de privilegii recunoscute de autoritatea imperială ; tot ceea ce în trecut depăşise această limită a fost absorbit de autoritatea de stat. În esenţă, reformele au realizat un larg transfer de putere şi de mijloace materiale din zona privilegiului în aceea a puterii centrale. Timp de cîţiva ani, o porţiune a teritoriului Ţării Româneşti a făcut experienţa regimului absolutist.

IV. Populaţia şi aşezările omeneşti

Cercetarea demografică, esenţială pentru înţelegerea oricărei societăţi şi în primul rînd a celor în care efortul uman furnizează principala sursă de energie, constituie încă unul din sectoarele cele mai deficitare ale medievisticii noastre. Explicaţia se află atît în caracterul foarte lacunar al documentaţiei referitoare la demografia medievală a ţărilor române, cît şi în stadiul încă incipient de dezvoltare a cercetărilor de statistică şi demografie istorică.

Pentru Ţara Românească, cele dintîi izvoare de caracter statistic păstrate aparţin stăpînirii austriace ; mărturie a efortului perseverent al noilor stăpînitori de a cunoaşte cît mai îndeaproape numărul aşezărilor şi potenţialul uman al provinciei, pentru a-i putea exploata cît mai sistematic resursele, catagrafiile şi conscripţiile întocmite în timpul stăpînirii austriace în Oltenia constituie un izvor însemnat şi, ca atare, s-au bucurat, cu drept cuvînt, de atenţia unora dintre cercetătorii noştri [1]. În ciuda serioaselor lor imperfecţiuni, cunoscute de înşişi contemporani, conscripţiile austriace, întregite prin incomparabilul instrument de cercetare care este harta întocmită de căpitanul Schwantz von Springfels — cea dintîi evidenţă cartografică a tuturor aşezărilor omeneşti din Oltenia — lasă să se întrevadă cîteva din marile realităţi demografice ale provinciei la începutul veacului al XVIII-lea, precum şi implicaţiile lor agrare, sociale şi politice.

Investigaţiile austriace dau la iveală o societate grav deficitară din punct de vedere demografic, nu numai îndată după încheierea războiului pustiitor din 1716—1718, dar chiar şi în ultimii ani ai stăpînirii habsburgice, cînd catagrafiile înregistrează maxima demografică ; constatarea explică deopotrivă încercarea de aservire în masă a ţărănimii, concurenţa acerbă dintre stăpînii de moşii pentru acapararea braţelor de muncă şi conflictul puternic dintre stat şi boierimea olteană, refractară pînă la capăt politicii centralizatoare a autorităţilor habsburgice, care se străduiau să recupereze pentru fiscul imperial miile de locuitori tăinuiţi pe domenii.

Izvoarele epocii oferă o amplă documentaţie pentru înţelegerea celei de-a doua mari realităţi demografice a veacului al XVIII-lea : fuga populației. Prinsă între cele două „protecții“ care i se ofereau cu egală insistență, a boierimii și a statului, țărănimea încearcă să reducă nivelul exploatării prin fugă, larg înlesnită de concurența dintre stăpînii de moșii și de lupta dintre fisc și domeniu.

---

[1] Prima utilizare a izvoarelor austriace în scopul determinării nivelului de dezvoltare demografică a ţării, la începutul veacului al XVIII-lea, îi aparţine lui A. D Xenopol, *Istoria Românilor,* vol. IX, p. 65—66 ; mai recent au utilizat abundent conscripţia întocmită în 1722—1728 de austrieci, I. Donat, *Despre toponimia slavă în Oltenia ;* acelaşi, *Aşezările omeneşti din Ţara Românească în secolele XIV—XVI,* în *Studii,* IX (1956), nr. 6, p. 75—95 ; H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti,* vol. I, p. 33—36.

Instabilitatea masei rurale — forma cea mai largă și permanentă a luptei de clasă — a dat naștere celei mai grave probleme care a confruntat autoritatea guvernantă în țările române în veacul al XVIII-lea. Ca și domnia pe ansamblul țării, autoritățile habsburgice în Oltenia s-au străduit să pună capăt fugii țărănimii ; „legarea“ medievală a țăranilor de glie și reformele moderne și-au conjugat acțiunea într-un suprem efort de stabilizare a masei rurale.

1. Populația la începutul stăpînirii austriace

Desfășurarea operațiilor militare pe teritoriul Olteniei și mai ales robirea și deportarea sistematică a locuitorilor de către turci și tătari în retragere au creat un gol de populație ale cărui urmări s-au făcut simțite mulți ani după încheierea păcii. Începută o dată cu primele operații militare pe teritoriul Țării Românești, la sfîrșitul anului 1716 și la începutul lui 1717 [2], pustiirea a luat proporții catastrofale la sfîrșitul anului 1717, ca urmare a hotărîrii turcești de a goli de locuitori provincia pe care înaintarea austriecilor îi silea s-o evacueze. „Țara încă s-au robit și peste Olt și dincoace de Olt, însă mai mult 70, 80 de mii de suflete”, înregistra Radu Popescu, în cronica sa, masiva deportare de populație de către turci [3]. Partea Olteniei în această hemoragie demografică se ridica la jumătate, după indicațiile furnizate austriecilor de deputații olteni [4]. Trăgînd concluzia, la un an după încheierea păcii, un dregător cameral constata : „...am cucerit desigur o întindere mare de pămînt, dar prea puțini locuitori“ [5].

Dar pustiirea nu s-a repartizat uniform pe ansamblul provinciei ; ca întotdeauna în trecut, regiunea de șes a suferit nu numai mai mult — numărul satelor pustiite fiind mai mare — dar și mai durabil, iar procesul de refacere a fost aici mai lent. Harta Olteniei, întocmită în primii ani după încheierea păcii de căpitanul Scwantz von Spingfels, înregistrează un total de 273 sate pustiite dintre care 190 în județele Dolj, Romanați și în regiunea de șes a județului Mehedinți. Prim interpret al propriei sale opere cartografice, Schwantz observa, în descrierea anexată hărții, că pustiirea lovise mai ales regiunea de șes, „ceea ce se vede dealtminteri pe hartă, în județele Romanați, Dolj și Mehedinți, unde satele sînt relativ rare și schițate subțire, deoarece aci se găsesc puțini locuitori“ [6].

---

[2] „...iar turcii urmărind catanele, pe unii îi omorau, pe alții, care se refugiau în mănăstiri, îi ardeau împreună cu ele și robeau atît pe creștinii pămînteni cît și pe cei străini“ ; M. Grigoras, *Cronica Țării Românești 1714—1716*, la D. Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. II, p. 448 ; alte indicații cu privire la depopularea țării, *ibidem*, p. 447 și 449 și la Ilie El. Angelescu, *Din corespondența bavareză și saxonă (1691—1739)*, p. 41.

[3] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 252 ; alte indicații, *ibidem*, p. 141—142.

[4] „...li cinque distretti, ridotti al presente in misero stato, per trenta e più milla de suoi abitanti strascinati da tartari in schiavitù“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 339.

[5] *Ibidem*, p. 397.

Afirmația lui Schwantz nu e izolată ; alte mărturii de proveniență variată confirmă constatările cartografului austriac privitoare la pustiirea șesului ca urmare a războiului. Subliniind, la un an după încheierea păcii, necesitatea adoptării unui regim fiscal moderat, consilierul cameral Ignațiu Haan indica forurilor camerale cărora li se adresa și finalitatea demografică a sugestiei sale, anume : „pentru a popula mai mult această țară, care în partea ei de jos, spre Dunăre, e relativ pustie“ [7]. Generalul Königsegg confirma și el în 1723 — așadar la cinci ani după încetarea ostilităților — caracterul deosebit de acut al crizei demografice, „mai ales în județul Mehedinți“ [8], iar în cuprinsul altui memoriu repeta constatarea că „tătarii au prins și deportat un mare număr de țărani din Oltenia, mai ales din părțile dunărene“ [9].

Situația creată de războiul austro-turc din 1716—1718 a consolidat și amplificat una din trăsăturile caracteristice ale demografiei medievale a Țării Românești. Ceea ce slujbașilor austriaci le părea produsul unei situații speciale — războiul austro-turc — era în realitate o constantă demografică în istoria țării, rezultat al acțiunii unui întreg șir de factori [10]. În condițiile istoriei medievale a Țării Românești — pentru a sintetiza într-o formulă simplificatoare — acțiunea acestor factori a făcut din cîmpia Dunării o zonă a primejdiei și insecurității, iar din regiunea munților și a pădurilor o zonă de relativă securitate și deci de refugiu pentru populație.

2. Politica demografică și repopularea provinciei

Golul demografic lăsat de trupele turco-tătare în retragere a fost una dintre preocupările dominante atît pentru autoritățile habsburgice, în concepția cărora în numărul populației se afla „avuția principilor și a țărilor“ [11], cît și pentru boieri, care știau că brațele de muncă ale țăranilor „sînt stîlpii veniturilor noastre“ [12]. Dar comunitatea de preocupare nu însemna și convergență de interese, cu atît mai puțin colaborare în realizarea politicii de repopulare; dimpotrivă, problema populației, a repartizării și evidenței ei, avea să constituie una din cele mai de seamă zone ale conflictului dintre austrieci și boieri.

---

[6] Hurmuzaki, IX, 1, p. 644 ; pustiirea a afectat toate teritoriile cuprinse în zona operațiilor militare ; mult mai puternic lovite decît Oltenia au fost Serbia și Banatul. În Serbia „la șase așezări locuite se aflau cinci nelocuite, și în fiecare așezare locuită se găsesc în medie șase locuitori, adică familii“ ; Langer, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung,* în *Mittheilungen des K. K. Kriegs — Archivs, Neue Folge,* III (1889), p. 192—193.

[7] C. Giurescu, *Material,* I, p. 372.

[8] *Ibidem,* p. 589.

[9] *Ibidem,* p. 617.

[10] V. în această privință I. Donat, *op. cit.,* în *Studii,* IX (1956), nr. 6, p. 85.

[11] C. Giurescu, *Material,* I, p. 589.

Esențială pentru refacerea economiei provinciei, repopularea a preocupat pe boieri și pe austrieci încă dinainte de încheierea păcii de la Passarowitz. Reprezentanții boierimii oltene subliniau, într-unul din memoriile înaintate Curții, necesitatea scutirii provinciei de tribut pe un anumit interval, pentru a înlesni înapoierea la locurile lor a celor ce își părăsiseră așezările și a atrage și oameni străini [13]. Argumentată de boieri și de dregătorii militari și civili austriaci, ideea își croiește drum în memoriul înaintat împăratului de Eugeniu de Savoia, text care a stat la baza decretului imperial de organizare a provinciei [14].

Necesitatea repopulării provinciei e leit-motivul tuturor instrucțiunilor adresate de Viena autorităților locale și al rapoartelor adresate de acestea forurilor superioare. „Domnul comandant înțelege singur prea bine cît de necesară, în cel mai înalt grad, este popularea acestei provincii...“, prevedeau instrucțiile adresate colonelului Schramm la sfîrșitul anului 1719 [15]; „de nimic nu are această provincie mai multă nevoie acum decît de locuitori“, constata în același timp autorul unui memoriu înaintat Consiliului de război [16].

Aviditatea de oameni a solului și a stăpînilor lui era atît de mare încît a transformat lupta acută pentru dobîndirea brațelor de muncă într-una din trăsăturile dominante ale epocii. Locuitorii satelor muntene care treceau Oltul — informa un raport cameral — au fost siliți să se înapoieze la vetrele lor „din pricina boierilor care s-au năpustit de îndată asupra lor și au început să-i asuprească... [17]; incriminînd practica boierilor de a-i mîna cu sila pe imigranți spre satele lor, un alt dregător cameral dezvăluie, cîțiva ani mai tîrziu, amploarea efortului de reutilare a domeniului boieresc cu inventarul uman indispensabil valorificării sale [18].

Înfăptuirea vastului program de repopulare destinat nu numai să restituie provinciei oamenii pierduți în timpul războiului, dar și s-o ridice la un nivel demografic corespunzător capacității ei economice, presupunea reglementarea prealabilă a problemei fiscale. Preludiu al reorganizării întregului sistem fiscal, scutirea țării de tribut pe termen de un an și exonerarea timp de doi ani de toate îndatoririle publice a străinilor, precum și a înstrăinaților înapoiați, au provocat un puternic aflux de populație, înregistrat de izvoarele contemporane.

---

[12] „...la scarsezza dei vilici e coloni che sono appunto le colonne delle nostre rendite“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 339.

[13] *Ibidem*, p. 335.

[14] M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 442.

[15] Hurmuzaki, VI, p. 330.

[16] Ibidem, p. 311.

[17] Ibidem, p. 348.

[18] „...was auch vor frembde Unterthanen über die Alt gekommen, haben sie mit Gewalt auf ihre Törffer treiben lassen...“ ; G. Giurescu, *Material*, I, p. 600.

Încă în cursul anului 1719, politica de repopulare începuse să-și dea roadele ; la sfîrșitul anului, instrucțiunile înmînate comandantului trupelor austriace din Oltenia înregistrau succesul efortului demografic și preconizau intensificarea lui [19]. În aceeași vreme, un număr însemnat de „sîrbi" (probabil bulgari), negocia cu autoritățile locale așezarea în provincie, condiționînd-o de fixarea printr-o „capitulație" a îndatoririlor lor. Încurajați de regimul fiscal avantajos creat imigranților, locuitori din Muntenia negociau, în cursul anului următor, cu Administrația, condițiile trecerii lor în Oltenia [20]. La sfîrșitul anului 1720, Administrația cerea păsuiri la scadențele fiscale, întrucît străinii veniți între timp în număr mare beneficiau de scutiri de dări pe doi ani și nu puteau fi încă impuși la contribuție. Imigrația — ca și fenomenul invers, de altminteri — a continuat și în anii următori ; lipsa unor date de ansamblu face dificilă o apreciere a ritmului și proporțiilor procesului, dar succesul politicii de populare a provinciei este incontestabil.

Sporul continuu și masiv de populație — datorit intensului curent de imigrare — era semnalat Consiliului de război în 1726 de generalul Tige, devenit între timp director suprem al provinciei, care constata că încasarea contribuției a fost posibilă, în ciuda imenselor evaziuni practicate de boieri, „pentru că din pricina numărului mare de dări impuse în Muntenia, mulți locuitori s-au refugiat de dincolo aici" [21]. În grupuri mici sau mari — uneori de ordinul sutelor de familii — fugarii treceau Dunărea sau Oltul pentru a se stabili în provincie și a beneficia de scutirea acordată imigranților [22]. Nu numai din regiunile aflate sub stăpînirea turcească se refugiau locuitorii în Oltenia, ci și din Banat și Transilvania ; la sfîrșitul anului 1733, ispravnicul unei plăși din Mehedinți raporta satisfăcut succesul operaţiunii de încasare a contribuţiei, oferind în acelaşi timp şi explicaţia fenomenului : „...plasa aceasta s-au mai sporit cu oameni din Banat şi din partea turcească foarte bine“ [23]. În 1729, Administraţia se opunea cererii de restituire a transilvănenilor stabiliţi în provincie, invocînd faptul că se scursese peste zece ani de la aşezarea lor „ca săteni statornici“ (qua fixi coloni) [24].

---

[19] Hurmuzaki, VI, p. 347—348.

[20] Ibidem, p. 330.

[21] C. Giurescu, *Material,* II, p. 8.

[22] La 23 oct. 1725, Administrația semnala trecerea Oltului în bloc de către 100 de familii ; Arh. St. Sibiu, L. 1—5/354, f. 73 v-74 ; la 14 aprilie 1730 se raporta imigrarea a 250 familii din Muntenia, atrase de regimul fiscal în vigoare în Oltenia ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 140 ; în iunie 1731, Administrația cerea instrucții lui Wallis în legătură cu cererea unui număr însemnat de locuitori din sudul Dunării de a se așeza în provincie ; Hurmuzaki, VI, p. 429 ; în iulie 1731, un alt grup de bulgari solicita dreptul de a se stabili în provincie ; amintind că, doar în ultimii ani, peste 1 500 familii de bulgari se așezaseră „sub refugium Augustissimae Domus Austriacae", ei cereau să li se acorde teritoriul din jurul Severinului și solicitau regimul de privilegii de care beneficiau bulgarii din Craiova, Rîmnic și Brădiceni ; Hurmuzaki VI, p. 464—466. Țăranii se refugiau de obicei cu singura lor avuție, animalele ; în 1728, Administrația, conformîndu-se dispozițiilor superioare de a se ține evidența riguroasă a imigranților propunea „...ut rigorosum dominis teloniatoribus detur mandatum, quatenus tales homines per quemnam locum transierunt statim annotent, unumquemque cum suo nomine et cognomine ac pecoribus eorum" ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 291.

La politica statului austriac de a spori populaţia provinciei prin încurajarea imigraţiei şi la fuga spontană a locuitorilor dintr-o regiune în alta, s-a adăugat efortul stăpînilor de moşii de a asigura pămîntului aflat în stăpînirea lor forţa de muncă de care avea nevoie. Cu mijloace proprii, dar în temeiul fie al scutirilor generale acordate imigranţilor, fie al unora speciale, stăpînii de moşii — boierii, şi în mică măsură mănăstirile — îşi recrutau de peste hotare o parte a braţelor de muncă pe care le solicitau stăpînirile lor de pămînt, întinse, dar slab populate [25]. În 1728, în cadrul măsurilor de supraveghere a imigraţiei, se preconiza repartizarea de către Administraţie a ţăranilor imigraţi, cu excepţia celor aduşi de stăpînii de moşii „din iniţiativă şi pe cheltuială proprie, din Turcia sau Muntenia“ [26]. Deosebit de mare a fost numărul imigranţilor în primul deceniu al stăpînirii austriace. Potrivit datelor Administraţiei, doar între 1722 şi 1726 se aşezaseră în provincie 7 000 de familii contribuabile, cu alte cuvinte în interval de cîţiva ani provincia sporise cu mai mult de o pătrime din totalul populaţiei sale [27].

3. Numărul şi populaţia aşezărilor omeneşti

Numărul aşezărilor omeneşti — locuite şi pustii — era de aproximativ o mie ; harta lui Schwantz, cel mai complet izvor în această privinţă, indică un total de 970 aşezări, iar adaosul din 1728 la conscripţia virmondiană, întocmit de secretarul Administraţiei, cuprinde o apreciere numerică foarte apropiată [28]. Satele pustii („pagi deserti“ sau „pagi desolati“) din harta lui Schwantz nu erau aşezări definitiv părăsite ; în majoritatea cazurilor, după scurgerea unui interval mai scurt sau mai îndelungat, din momentul pustiirii, ele îşi regăseau complet sau parţial populaţia. Din cele 273 sate înregistrate ca pustii pe hartă, doar un număr redus şi-a încetat definitiv existenţa, celelalte fiind atestate în veacul al XIX-lea. Reapariţia acestor aşezări nu a avut însă nevoie întotdeauna de un interval atît de îndelungat de aşteptare pentru a se produce ; repopularea multora dintre satele părăsite a început la scurt timp după încetarea războiului. Raportarea listei satelor dispărute din harta lui Schwantz la lista satelor din 1728 dă la iveală stadiul avansat al procesului de redresare demografică a Olteniei. Într-adevăr, numeroase sate înregistrate ca dispărute la data cînd cartograful austriac îşi întocmea harta îşi fac reapariţia cîţiva ani mai tîrziu.

---

[23] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 30 ; în 1725, instrucţiile trimise vornicului de Mehedinţi prevedeau indicaţii precise cu privire la întocmirea catastifelor referitoare la mişcarea populaţiei, în primul rînd la fugarii din Banat : „...de cîtă vréme au venit aici în ţară şi-n ce sate şăd şi cîtă vréme au şăzut în Banat şi-n ce sate, şi oameni de aici de ţară sînt au oameni den Banat, numindu-i tot anume şi cu poréclele lor şi care vor fi avînd moşii, vii, au în Banat, au aici“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 99 v.

[24] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 128.

[25] Domeniul Gîrla, complet pustiit în timpul războiului, îşi refăcuse în cîţiva ani potenţialul uman, datorită eforturilor arendaşului ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 561 şi II, p. 31—32 şi 102 ; în 1727, episcopul catolic de Nicopole cerea Administraţiei regim fiscal de favoare „pro ducentis familiis peregrinis ex partibus transdanubianis et transalutanis huc congregandis...“, Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 73 v-74 ; la 11 ian. 1736, stăpînul unei moşii din Mehedinţi primea carte deschisă să strîngă „oameni străini de peste Dunăre cîţi o putea de mulţi, numai să nu fie oameni de aici de ţară, de prin sate“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 209.

[26] C. Giurescu, *Material*, II, p. 274.

[27] M. Popescu, *Spicuiri*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 31, p. 215.

[28] Numărul satelor înregistrate de conscripţia austriacă era de 741 ; secretarul Administraţiei se grăbea însă să adauge pe marginea acestui total : „...eu cred că se află la o mie (de sate), dar nu m-am putut informa (exact) din

Resurecţia satelor dispărute nu a urmat un ritm egal în toate judeţele, proporţia satelor repopulate fiind mai mare în judeţul Vîlcea şi Gorj şi mai redusă în celelalte judeţe.

	Sate pustiite (harta Schwantz)	Sate repopulate (1728)
Vîlcea	50	20
Gorj	33	16
Dolj	48	16
Romanaţi	46	15
Mehedinţi	96	15
	273	82

Mijloacele ne lipsesc pentru a stabili proporţiile recuperării demografice a acestor sate ; e probabil însă că reapariţia lor în şirul aşezărilor locuite nu a însemnat şi refacerea integrală a potenţialului lor uman. În unele cazuri — puţine e drept — repopularea a fost atît de anemică încît nu a însemnat decît un scurt interval de reanimare, urmat de dispariţia definitivă de pe harta aşezărilor locuite [29].

---

pricina scurtimii vremii...“ ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 329 ; în 1728, aşadar după zece ani de stăpînire austriacă asupra provinciei, Administraţia, in ciuda unui efort susţinut, nu reuşise încă să obţină evidenţa completă a aşezărilor rurale.

[29] Problema satelor dispărute, esenţială pentru înţelegerea evoluţiei aşezărilor omeneşti şi în general a demografiei Ţării Româneşti în evul mediu, se află încă într-un stadiu de cercetare incipient. Pentru perioada anterioară anului 1625, problema a fost cercetată — pe baza materialului editat — de I. Donat, *op. cit.*, în *Studii*, IX (1956), nr. 6, p. 75—95 ; pentru veacul al XVIII-lea şi începutul celui de al XIX-lea, întocmirea unui studiu similar presupune vaste explorări sistematice ale materialului arhivistic şi prelucrarea izvoarelor cartografice. Elaborarea unui asemenea studiu de ansamblu asupra evoluţiei numerice a satelor din ţările române în întreaga istorie medievală ar constitui o contribuţie însemnată la cunoaşterea demografiei istorice româneşti.

Dacă numărul aşezărilor e relativ lesne de stabilit, evident cu o margine de aproximaţie care reflectă imperfecţiunea mijloacelor de documentare aflate la îndemîna cercetării, mult mai greu de determinat este dezvoltarea demografică a satelor, nu numai pentru că indicaţiile cifrice din conscripţia 1722—1728 oglindesc o realitate demografică în plin proces de transformare, dar mai ales pentru că populaţia se sustrăgea mult mai lesne decît aşezarea înscrierii în catagrafii şi conscripţii. Dar, deşi concluziile întemeiate pe prelucrarea şi interpretarea datelor conscripţiei nu reflectă decît foarte aproximativ realitatea, totuşi evidenţa populaţiei, astfel cum a fost stabilită de austrieci, oferă prima bază temeinică pentru aprecierea situaţiei demografice a satului din Ţara Românească.

Raportînd totalul familiilor contribuabile din mediul rural — 31 800 potrivit datelor maxime dobîndite în 1735 — la numărul satelor locuite cunoscute, 780 pe baza hărţii lui Schwantz şi a conscripţiei Virmond — rezultă o medie de 39,5 familii de aşezare sătească. Trebuie însă ţinut seama de faptul că acest total cuprindea aproximativ 5 000 — deci a şasea parte — de invalizi şi văduve, scoşi din cislă şi deci în afara populaţiei active a satelor [30].

Cea dintîi constatare care se impune din analiza datelor furnizate de materialul documentar al epocii austriace este superioritatea numerică a satelor aflate în stăpînirea boierilor şi a mănăstirilor, faţă de satul moşnenesc. E ceea ce ştiau de altminteri, foarte bine, şi contemporanii ; în 1731, redeschizînd discuţia asupra unei vechi dispoziţii a comandamentului austriac cu privire la strîngerea populaţiei în sate, un grup de boieri propunea fixarea limitelor numărului de familii, pentru satele moşneneşti, între 15 şi 50, iar pentru cele boiereşti şi mănăstireşti între 25 şi 100 [31].

---

[30] Potrivit unui calcul recent, întocmit pe baza conscripţiei austriace, media populaţiei satului oltenesc era de 44 familii ; aceea a satului liber era de 36 familii, în vreme ce aceea a satului aservit era de 78 familii ; H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, I, p. 36. Calculul autorului cere cîteva observaţii : în primul rînd, încrederea totală acordată de autor izvorului cu care a lucrat. O punere în gardă asupra infirmităţilor multiple de care suferă acest izvor — larg evidenţiate de altminteri de însăşi documentaţia contemporană — ni se pare necesară, altminteri ne-am afla în situaţia de a da mai multă crezare decît înşişi contemporanii unui izvor de valoare doar aproximativă. În al doilea rînd, trebuie observat că satele nenotate în conscripţia virmondiană şi adăuse ulterior aveau probabil o populaţie mult mai redusă decît cele înregistrate dintru început şi nu li se poate aplica media fixată prin calcul pentru acestea din urmă. Astfel, prin faptul că foarte multe erau sate mici, se explică în mare parte omisiunea lor din conscripţia iniţială. Mai ales media fixată de autor pentru satul aservit trebuie rectificată şi fixată la un nivel mai scăzut.

[31] „...optimum erit si fuerit mandatum ut se congregent (e vorba de sate) et quidem mediasesti de 15 ad 50 incolae, nec pauciores nec plures, ut sint in uno pago, cum paucas habeant possessiones, et pariter birnisesti et marginesti de 25 ad 100 nec pauciores nec plures ut sint..." ; Hurmuzaki, VI, p. 506. Evident, prin „incolae" nu trebuie înţeleşi locuitorii ca atare, ci locuitorii contribuabili ; e vorba aşadar de capi de familie.

Configuraţia satului oltenesc — atît de diferită de aceea a satului german — i-a surprins pe slujbaşii imperiali care au încercat cea dintîi descriere a aşezării rurale medievale din Ţara Românească: „...ţăranul nu este aşezat aici în sate asemănătoare celor din Germania sau de aiurea, ci în grupuri risipite de cîte trei, patru sau cinci case, mai mult sau mai puţin bine construite din împletituri lipite cu lut". Teama de încasatorii dărilor, de sosirea inopinată în sate a agenţilor fiscali, îndatorirea de a le furniza găzduire şi hrană după bunul lor plac, iar slujbaşilor în deplasare şi mijloace de transport, explică fuga de drum a satelor, reacţie elementară a ţărănimii române şi caracteristică de seamă a aşezărilor săteşti, care nu a scăpat observatorilor austriaci: „...ţăranul se aşează de preferinţă departe de drumuri, în apropierea munţilor şi a pădurilor, astfel încît să poată fi gata de fugă (auf dem Sprung fertig), de îndată ce zăreşte în depărtare pe cineva apropiindu-se". Alţi ţărani locuiau în condiţii şi mai precare „în pădurile întunecoase, greu accesibile, în gropi săpate în pămînt (bordeie)..."[32].

Austriecii au înţeles cît de greu guvernabilă era o masă rurală care se sustrăgea permanent autorităţii de stat; efortul de stabilizare a populaţiei rurale a fost una dintre preocupările dominante ale stăpînirii lor în provincie. În cadrul programului acestuia, una dintre cele mai de seamă inovaţii a fost încercarea de a modifica structura şi înfăţişarea aşezării rurale, de a pune capăt dispersiunii locuinţelor şi de a strînge populaţia în sate bine orînduite, aşezate în locuri accesibile, lîngă drumuri. Instrucţiunile înmînate vornicilor în toamna anului 1719 prevedeau ca punct de seamă al programului administrativ strîngerea locuitorilor „în satele ce urmează a fi întemeiate în locuri potrivite şi prielnice, anume acolo unde se aflau înainte satele cu biserici..."[33]. Fostele sate cu biserici erau desemnate ca principalele vetre ale noilor aşezări, întrucît prezenţa bisericii presupunea o stabilitate mai mare şi o populaţie rurală concentrată, în opoziţie cu aşezările mărunte sau cu locuinţele risipite. Concentrarea populaţiei în sate bine rînduite, aşezate în locuri uşor accesibile, ar fi înlesnit fără îndoială în mare măsură guvernarea provinciei; dar, mult timp încercarea nu a depăşit stadiul deziderattului şi al instrucţiunilor. La sfîrşitul anului 1721, comandamentul austriac, luînd act de eşecul primei încercări, sancţiona propunerile Administraţiei care, în afara prevederilor vechi, stabileau şi limitele numărului de case ale satelor ce urmau să se constituie: „...satul mai mare să nu numere mai mult de o sută de case, iar cel mai mic de două zeci şi cinci; căci dacă s-ar îngădui să se construiască mai multe case într-un sat, toţi ţăranii ar fugi în satele celor cu dregătorii, iar celelalte sate s-ar pustii de locuitori...; iar dacă s-ar da îngăduinţă ca satele să fie mai mici decît 25 de case, stăpînul satului nu ar primi decît pe cîţiva dintre (ţăranii) mai bogaţi...", ceea ce — adăugau autorii memoriului — ar provoca mari tulburări la repartiţia dărilor[34]. Principali beneficiari ai situației pe care singuri erau siliți să o denunțe formal, boierii Administrației nu s-au grăbit însă să aducă la îndeplinire programul de reorganizare a satelor. Un an mai tîrziu, generalul Königsegg era silit să revină asupra acestui punct în instrucțiile transmise Administrației : „Din timpul răposaților întru credință predecesorilor mei, domnii conți Steinville și Virmond, se poruncise ca toți țăranii, părăsind pădurile, să se adune la un loc, și de asemenea și cei care se află risipiți ici-colo, în locuri împrăștiate, să-și fixeze așezările unde se află construite biserici și acolo să-și întemeieze satele, fiecare (sat) de cîte o sută, cincizeci, sau — cel mai mic — de douăzeci și cinci de case... Se încredințează așadar Administrației sarcina de a se consacra cu toate mijloacele acestui scop, de a se conforma poruncilor primite, iar ceea ce nu ar fi în stare să îndeplinească cu mijloacele proprii, să se străduiască să realizeze cu concursul substitutului de comandant, așadar, unde ar fi nevoie, cu brațul militar“ [35].

---

[32] Hurmuzaki, VI, p. 310.

[33] Ibidem, p. 324.

[34] C. Giurescu, *Material*, I, p. 495.

De la poruncă la realizare distanța era însă mare și, în 1725, Administrația nu putea face altceva decît să repete constatarea că, în ciuda numeroaselor porunci anterioare „pentru strînsul satelor la un loc, ca să nu mai fie oamenii risipiți...“, situația nu se ameliorase de loc [36]. Zece ani după prima poruncă, boierii Administrației, trași la răspundere de austrieci pentru neîndeplinirea programului trasat, aruncau întreaga vină pe spinarea țăranilor, „care nu sînt obișnuiți să-și clădească case statornice și să stea în același loc tot timpul“ [37]. Mai aproape de adevăr, pentru că mai interesați în a-l dezvălui, boierii din „opoziție“, adică fără dregătorii, îi denunțau pe dregători drept principalul obstacol în calea îndeplinirii hotărîrii, ca unii care adunaseră în satele lor un mare număr de țărani [38].

În 1731, discuția cu privire la aplicarea hotărîrii din 1719 era din nou reluată — dovadă evidentă a neaplicării ei [39] — și avea să fie continuată pînă în ultimii ani ai stăpînirii austriace, deși înfrîngerea rezistenței boierimii a înlăturat în această etapă finală unul din factorii instabilității țărănimii. În ianuarie 1735, Administrația reamintea din nou vornicilor poruncile anterioare, care interziceau țăranilor să stea risipiți și le impunea să se adune în sate cu biserici : pentru a pune capăt acestei situații și a aduce la vatra comună a satului grupurile de locuințe izolate, Administrația cerea vornicilor să-i înainteze liste de toate satele „ori megieșești, ori birnicești sînt, ori fișcalești sînt, care au ceva sălişti şi cîte de acelea în judeţul acela şi cîte familii anume la fieşte care sat să află la acele sălişti..." [40]. Încercarea de a reorganiza satul după criteriile amintite se lovea însă de o prea veche tradiţie a aşezării rurale româneşti pentru a putea fi realizată în scurt timp. Efortul de sistematizare a satului avea să fie reluat abia în epoca regulamentară [41].

---

[35] *Ibidem*, p. 537—538 ; cf. și N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 142—143.

[36] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 88 v-89.

[37] C. Giurescu, *Material*, II, p. 289.

[38] Unica explicație a sabotării măsurii lui Virmond era, potrivit părerii acestor boieri, „...l'avantaggio privato di alcuni, che arbitrariamente e con violenze strascinano li rustici ad abitare nelli loro villaggi... e cosi gli altri Boiari che non sono consiglieri, vornici etc. non solo perdono i loro villani e terreni, ma anche restano privi degli effetti della benificenza Cesarea et inabili a poter decorosamente sussistere colli loro abbandonati beni“ ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 185.

[39] *Ibidem*, p. 447—448.

Oraşele oltene, mult mai apropiate prin structura social-economică şi demografică de viaţa rurală decît de cea urbană, purtau puternic amprenta satului : „...aceste aşezări — observa generalul Königsegg — nu sînt de fapt altceva decît sate sărăcăcioase şi, cu excepţia Craiovei, nu sînt locuite decît de ţărani obişnuiţi..." [42]. Aceeaşi impresie a produs şi asupra succesorului său, generalul Tige, spectacolul oraşelor oltene, cu deosebire că el contesta şi Craiovei calitatea de oraş, pe care i-o recunoscuse predecesorul său [43].

Opinia observatorilor austriaci e în cea mai mare parte confirmată de analiza materialului documentar al epocii. Oraşele provinciei, sau în formularea unui contemporan „domeniile fiscale care poartă titlul de oraş" [44], erau Craiova, Rîmnic, Tîrgu-Jiu, Cerneţ, Baia de Aramă, Ocna, Slatina şi Brădiceni [45]. Din punct de vedere demografic, unele dintre ele nu depăşeau mult satul, altele se situau chiar la nivelul demografic al aşezărilor rurale mai însemnate. În frunte se afla, fireşte, Craiova ; la scurt timp după încheierea păcii, cînd oraşul începea să se refacă de pe urma pustiirii războiului, populaţia era apreciată la aproximativ 1 000 de locuitori [46]. În anii următori, numărul locuitorilor nu a contenit să sporească. Centru administrativ, sediu al unei administraţii mult mai numeroase decît în epoca precedentă şi al unora dintre unităţile militare austriace staţionate în provincie, Craiova a atras, în număr mult mai mare decît celelalte oraşe, imigranţii străini. Faptul explică în mare măsură ascensiunea demografică relativ însemnată realizată de oraş într-un interval scurt[47]; catagrafia din 1730 indica 832 familii contribuabile la Craiova[48]; iar cea din 1735, 836 familii, deci un total de peste 4 000 locuitori[49].

---

[40] Arh. St Sibiu, L 1—5/205, f. 199 ; „iar pentru oamenii ce să află fugiţi prin crînguri au dumnealor poruncă la instrucţie ca să strîngă pe toţi lăcuitorii la un loc unde iaste sat şi besearecă... şi casăle lor unde şăd acum depărtaţi să le strice toate să nu mai fie de nici o treabă" ; *ibidem*, L 1—5/206, f. 11.

[41] Vezi I. Corfus, *Încercări de sistematizare a satelor din Ţara Românească sub Regulamentul Organic* (în manuscris).

[42] C. Giurescu, *Material*, I, p. 636 ; N. Iorga a emis o apreciere similară asupra aşezărilor orăşeneşti oltene : „o viaţă orăşenească adevărată n-a existat niciodată în Oltenia" ; *Oraşele oltene şi mai ales Craiova pe pragul vremilor nouă*, în *Arh. Olt.* IV (1925), nr. 20, p. 275.

[43] C. Giurescu, *Material*, vol. II, p. 213.

[44] *Ibidem*, p. 415.

[45] Cu excepţia celui din urmă, sat moşnenesc devenit aşezare a negustorilor bulgari, aceste oraşe au fost revendicate de Camera imperială ca bunuri fiscale, foste sub autoritatea directă a domniei. Revendicarea a dat naştere unei violente controverse între boierii Administraţiei şi dregătorii camerali, şi unii şi alţii revendicînd dreptul de a le administra.

[46] „Da nun aber der locus principalis nehmblich Crajova, bereits bis tausend innwohner hat..." ; C. Giurescu, *Material*. I, p. 556. Un an mai devreme, în 1722, conscripţia virmondiană indica pentru Craiova un total de 410 familii ; *ibidem*, vol. II, p. 323, ceea ce reprezintă aproximativ 2 000 locuitori.

Datele privitoare la celelalte oraşe sînt mai puţine. Rîmnicul avea, în momentul conscripţiei virmondiene, 416 familii[50]. Tîrgu-Jiu 103 familii[51], Caracal 167 familii[52], Cerneţi 133 familii[53], Slatina 136 familii[54]. Catagrafia oraşului Ocna (1719), singura de acest fel păstrată pentru ansamblul provinciei, indica un total de 235 familii, cu următoarea structură: 39 lucrători în mină, 4 fierari şi 8 lemnari, angajaţi de asemenea la exploatarea ocnei — scutiţi de dări —, 146 contribuabili (croitori, cizmari, măcelari, abagii, bărbieri, sau fără indicarea profesiei), 8 pîrgari, 15 preoţi şi 15 negustori greci, şi aceste din urmă trei categorii scutite de dări[55]. În 1726, registrul oraşului indica 484 familii, în afara străinilor şi a locuitorilor din teritoriile învecinate care depindeau de oraş[56]. În curs de cîţiva ani, populaţia Tîrgului Ocna înregistrează un spor simţitor, ceea ce determina autoritatea să dubleze cuantumul impunerii globale iniţial fixate[57]. Baia de Aramă număra, la data conscripţiei virmondiene, 205 familii, iar în 1735, 375 familii[58].

4. Evoluţia numerică a populaţiei şi evidenţa demografică

Curba evoluţiei numerice a populaţiei — înregistrată în catagrafiile şi conscripţiile epocii — reflectă atît succesul politicii de repopulare a provinciei cît şi lupta susţinută pentru a pune capăt masivelor tăinuiri de populație practicate de boieri și pentru a supune la plata dărilor pe toți locuitorii.

---

[47] În 1731 se semnalau 100 familii de curînd aşezate la Craiova, „ex partibus transdanubianis"; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 176; un alt raport semnala, în 1727, sporul locuitorilor catolici la Craiova, unguri, germani şi bulgari, pentru care bisericile existente se dovedeau neîncăpătoare; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 203. Nu numai bisericile, dar şi închisorile nu mai corespundeau necesităţilor unui oraş în plină dezvoltare demografică; la cîţiva ani după încetarea războiului, în 1725, Administraţia explica autorităţilor austriace fenomenul: „...nam oppidum hoc Crajova ab aliquot solummodo annis suum tam in populo, quam aedificatione incrementum sumere coepit..."; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 63.

[48] C. Giurescu, *Material*, II, p. 424—425.

[49] Hurmuzaki, VI, p. 521.

[50] C. Giurescu, *Material*, II, p. 308.

[51] *Ibidem*, p. 313.

[52] *Ibidem*, p. 310.

[53] *Ibidem*, p. 325.

[54] *Ibidem*, p. 310. Slatina, replică olteană a Slatinei muntene, era calificată sat în 1719, cînd număra doar cîţiva locuitori, cărora li se adăugau cei din vadul Ipoteşti; Arh. St. Sibiu, L. 1—5/353, f. 78; asupra împrejurărilor întemeierii acestei aşezări v. C. Giurescu, *Material* I, p. 556; în 1725, un act al Administraţiei continua să desemneze drept sat (pagus) Slatina, ca şi Brădicenii, de altminteri; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 95; ezitarea e caracteristică pentru realitatea vieţii urbane a Olteniei.

[55] C. Giurescu, *Material*, I, p. 451—454.

[56] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 163—164.

[57] C. Giurescu, *Material*, II, p. 198—199.

[58] *Ibidem*, p. 326.

Statul absolutist înțelegea să obțină o evidență precisă a contribuabililor, bază sigură pentru evaluarea capacității fiscale a teritoriilor stăpînite. Cînd, după cîțiva ani de la cucerire, procesul spontan de înapoiere a deportaților și fugarilor și politica de stat dăduseră roade suficiente, iar recuperarea demografică era îndeajuns de avansată, conducerea austriacă a hotărît să întocmească conscripția așezărilor și a populației oltene ; întreprindere prin excelență temerară întrucît se izbea de o dublă rezistență : a masei rurale, care, sustrăgîndu-se de la înregistrarea în rolurile fiscale, se sustrăgea principalei forme de exploatare, și a boierimii, pe care evidența rigidă a populației o lipsea de mijlocul de a utiliza în folosul ei — și, evident, în detrimentul fiscului — puterea de muncă și agonisita țărănimii. E ceea ce explică, dealtminteri, repetatele eșecuri înregistrate de conscripțiile austriace, care nu au putut deveni eficiente — adică nu s-au apropiat sensibil de realitatea demografică a provinciei — decît în ultimii ani ai stăpînirii austriace, cînd autoritatea marii boierimi a fost puternic îngrădită. O veche tradiție de imunitate fiscală — comprimată uneori în cursul veacurilor precedente de veleitățile centralizatoare ale unora dintre domni, niciodată însă suprimată, pînă în primele decenii ale veacului al XIX-lea — se manifesta viguros ori de cîte ori boierimea reușea să-și impună interesele în raport cu autoritatea centrală. De rezistența acestei tradiții tipic medievale s-a izbit și s-a frînt în cîteva rînduri și efortul austriecilor, înainte de a reuși să se impună în faza finală a stăpînirii lor în Oltenia.

Pînă în timpul stăpînirii austriace, singura evidență a populației la îndemîna domniei și a vistieriei era furnizată de *sămi* (în sec. XVIII, *catagrafii*). Întrucît nici una din sămile întocmite înainte de veacul al XVIII-lea în Țara Românească nu s-a păstrat, criteriile și metodele care se aflau la baza lor ne sînt necunoscute ; sigur e numai faptul că ele reflectau foarte imperfect situația demografică și, în condițiile de atotputernicie a marii boierimi, lucrurile nu puteau sta altminteri. Niciodată domnia nu fusese suficient de puternică în Țara Românească pentru a putea înfrunta durabil, cu succes, puterea marii boierimi, atunci cînd a încercat să o facă ; lipsa unei contraponderi interne suficient de puternice a paralizat veleitățile și încercările domnilor de a îngrădi puterea stăpînilor de moșii sau le-a limitat la o acțiune efemeră. Expresie, pe planul evidenței demografice, a raportului dintre domnie și marii stăpînitori de pămînt și deci indiciu al stadiului de dezvoltare a autorității statului, sămile cuprindeau o înregistrare doar elementară și foarte aproximativă a populației ; după zece ani de stăpînire a provinciei și după cîteva eșecuri înregistrate în încercarea de a stabili precis numărul locuitorilor, autoritățile austriace locale își justificau față de forurile superioare de la Viena nereușita prin constatarea, întemeiată pe informații obținute de la localnici, că „nici unul din domnii de pînă acum nu a fost în stare să afle numărul familiilor, nici chiar principele

Constantin Brîncoveanu, deşi a stat în domnie douăzeci şi cinci de ani şi s-a străduit în toate chipurile spre a-l afla“ [59].

Sămilor cu caracter empiric şi care de fapt acopereau marile evaziunii fiscale practicate de stăpînii de moşii, austriecii au început să le substituie înregistrări stricte ale populaţiei pe familii — efectuate de organe ale autorităţii, după interesele şi concepţia acesteia. Conscripţiile austriace au marcat aşadar nu numai un simplu progres în stabilirea evidenţei populaţiei dar şi o etapă însemnată în afirmarea politicii de centralizare.

Cea dintîi indicaţie asupra numărului contribuabililor datează din anul 1720 ; recunoscut neexact de înşişi boierii, totalul de 13 245 familii, a fost sporit din oficiu — „pro via consultationis“ — la 16 000 [60]. Doi ani mai tîrziu, prima conscripţie austriacă, deşi doar parţial şi imperfect realizată, marca un însemnat progres, înregistrînd peste 25 000 familii [61], cifră menţinută şi în anul următor [62]. Dar, începînd din 1724 şi timp de cîţiva ani în şir, se înregistrează o masivă scădere a numărului familiilor ; 14 719 în 1724, 14 689 în 1725, 15 665 în 1726 [63].

Regresul demografic, care s-a prelungit pînă în anul 1726, a provocat reacţia autorităţilor imperiale. Interesul în joc era prea mare pentru ca statul austriac să cedeze fără a compromite ansamblul politicii sale. Pentru ca reforma fiscală — pivot al complexului de reforme preconizat de austrieci — să poată fi eficient aplicată, era necesar ca statul să recîştige controlul asupra întregii mase contribuabile. La rîndul ei, boierimea nu putea renunţa, fără grave sacrificii, la sistemul tradiţional de exploatare a ţărănimii, în mare parte sustrasă îndatoririlor către stat. În jurul acestei probleme, esenţiale pentru definirea raportului dintre puterea centrală şi clasa dominantă, s-a desfăşurat cel mai acut conflict între autoritatea hasburgică şi boierimea olteană. Materialul documentar al epocii austriace ilustrează abundent una din realităţile fundamentale ale istoriei noastre medievale.

Nu trecuse mult timp după încheierea conscripţiei, cînd Virmond şi slujbaşii austriaci au început să constate că progresul realizat cu acest prilej la înregistrarea populaţiei era periclitat de acţiunea marilor dregători : „Raţiunea naturală impune ca fiecare supus să contribue în chip egal, dar, după cum se constată din experienţă, prea înaltul domn ban şi domnii consilieri ai Administraţiei şi-au scutit dacă nu pe toţi în orice caz pe cei mai mulţi dintre proprii lor ţărani“, raporta Camerei imperiale unul dintre slujbaşii trimişi în provincie de la Viena [64]. Puterea administrativă care le fusese încredinţată era convertită de marii boieri în mijloc de subminare a intereselor fiscale ale statului.

---

[59] C. Giurescu, *Material*, II, p. 55.

[60] *Ibidem*, I, p. 475—476.

[61] 25 294, după o indicaţie ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 69—70, 25 708 după alta ; *ibidem*, p. 329 şi 25 193, după o a treia ; merită a fi semnalată deosebirea între totalul avansat de catagrafiile vornicilor şi ale ispravnicilor la începutul aceluiaşi an — 20 030 familii, C. Giurescu, *Material*, I, p. 517—518 — şi cel rezultat din conscripţia întocmită de austrieci.

[62] Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 19 v.

[63] Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 61—62 şi f. 114.

[64] C. Giurescu, *Material*, I, p. 563.

Constatarea slujbaşului cameral austriac se afla la începutul unei experienţe care în decurs de cîţiva ani avea să ia forme paroxistice. Conscripţia lui Virmond reuşise să surprindă un număr mai mare de locuitori decît catagrafiile anterior întocmite de boieri ; în anul 1723, nivelul populaţiei contribuabile s-a menţinut nemodificat, dar în anii următori numărul locuitorilor a scăzut vertiginos.

Explicaţia acestei masive dizolvări a masei contribuabile se află în extinderea în mari proporţii a sistemului protecţiei, denunţat cîţiva ani înainte de slujbaşul cameral mai sus citat. Tendinţa şi amploarea procesului a silit autorităţile superioare să-şi concentreze atenţia asupra acestei probleme, devenite capitale pentru organizarea provinciei. La începutul anului 1726, generalul Tige sublinia, în cuprinsul unui raport înaintat Consiliului de război, că cuantumul contribuţiei nu putea fi menţinut decît cu condiţia ca „boierii să nu tăinuiască pentru cîştigul lor privat multe familii contribuabile“ [65]. Sporul masiv de populaţie rezultat din imigraţia unui mare număr de locuitori din regiunile de sub stăpînire otomană era pierdut, din punctul de vedere al intereselor austriace — sublinia directorul suprem al provinciei —, pentru că boierii absorbeau tacit masa imigranţilor [66]. Comunicînd Administraţiei refuzul Vienei de a accepta degrevări de contribuţie, generalul Tige cerea boierilor să renunţe la sistemul protecţiei, prin mijlocirea căruia îşi însuşeau o parte însemnată din veniturile statului : „se constată din relatări demne de încredere că în Valahia se află nu numai familii ci şi sate întregi, şi multe chiar, care, aşezîndu-se sub protecţia unuia sau altuia, sînt scutite cu totul de dări şi de toate celelalte îndatoriri“ [67]. Severitatea măsurilor anunţate de comandamentul austriac pentru a curma răul i-a determinat pe boierii Administraţiei, ei înşişi principali beneficiari ai evaziunii, să întreprindă un efort pentru a preîntîmpina primejdia reacţiei austriace. Cîteva zile după sosirea adresei cominatorii a generalului Tige, Administraţia se adresa la rîndul ei vornicilor pentru a obţine cifre noi şi a fi în măsură să rectifice datele demografice : „...să aflaţi toţi oamenii în fişte care sat, cîţi oameni sînt de dajde, ca să să poată pune dajdea pe dreptate, să nu fie precum au fost pîn acum, că den 21 000 oameni ce au rămas la scrisoarea cea dentîi buni de dajde acum au rămas numai la 12 000 de oameni ca să dea dajde“ [68].

---

[65] C. Giurescu, *Material*, II, p. 8.

[66] *Ibidem.*

[67] *Ibidem*, p. 11—13.

[68] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 119—119 v. ; jocul scriptic, scăderile şi adăugirile artificiale explică deosebirile destul de mari ale indicaţiilor referitoare la numărul populaţiei în cursul aceluiaşi an. În 1726, secretarul Administraţiei reconstituia astfel evoluţia numărului locuitorilor în anii imediat precedenţi : 1722 : 25 294 familii ; 1723 : 18 000 familii : 1724 : 12 000 familii ; 1725 : 9 000 familii ; ameninţată de austrieci cu darea în arendă a contribuţiei, Administraţia a sporit din oficiu la 18 000 numărul locuitorilor ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 69—70.

Dar în ciuda injoncțiunilor austriace, rezultatul investigației a fost mediocru și în 1726 ; numărul locuitorilor contribuabili avansat de Administrație după efortul de redresare din primăvara acestui an nu atingea nici măcar cifra de 16 000.

În aceste condiții, prima hotărîre a conducerii austriace a fost aceea de a întocmi o nouă conscripție. Hotărîrile adoptate de Viena și comunicate sub formă de instrucțiuni generalului Tige la sfîrșitul lunii septembrie 1726 prevedeau reluarea pe baze noi, lărgite, a conscripției. Instrucțiunile adresate de Consiliul de război au marcat un progres însemnat în concepția care se afla la baza conscrierii populației, ca și în îndelungatul proces de trecere de la catagrafia medievală la statistica modernă. Deși noua conscripție care urma să fie întocmită se menținea în limitele interesului strict fiscal, necesitatea evidenței complete și a eliminării evaziunii i-a determinat pe austrieci să preconizeze trecerea de la contribuabil la individ[69], o înregistrare mult mai cuprinzătoare decît în trecut.

Realitățile locale au făcut iluzoriu proiectul Consiliului de război ; cunoscînd obiceiul boierilor de a-și „ascunde“ țăranii, „trimițîndu-i în munți și păduri, sau silindu-i să fugă dintr-un sat în altul și dintr-un județ în altul, numai pentru a evita conscrierea și plata contribuției“, unii dintre slujbașii locali au înțeles imposibilitatea aplicării formulei elaborate la Viena[70]. O nouă propunere, a cărei paternitate îi aparține secretarului Administrației, N. de Porta, adversar hotărît al boierilor și informator al Vienei, a furnizat în cele din urmă soluția definitivă. Luată în discuție la sfîrșitul anului 1726, soluția a fost adoptată în cursul anului următor[71].

Noua formulă angaja direct răspunderea boierilor ; dacă organele autorității se aflau în imposibilitate de a înregistra populația, pentru că se loveau de împotrivirea boierilor, aceștia înșiși trebuiau siliți să dezvăluie statului realitățile demografice ale domeniilor lor : „să se dea dispoziții hotărîte și riguroase, tuturor stăpînilor de moșii, băștinași sau străini, de orice stare și ordin ar fi, ca fără nici o amînare, în termenul care urmează a fi stabilit, să prezinte în scris numărul țăranilor — cu indicarea numelor și prenumelor — atît ale acelora care locuiesc în satele lor, cît și ale celor care s-au retras în păduri și pe aceștia să-i facă stăpînii să se înapoieze la posesiunile lor“[72].

---

[69] Proiectul dezvăluie în același timp criteriile vechi de întocmire a catagrafiilor, care s-au aflat și la baza conscripției austriace din 1722 — precum și formula nouă propusă : „...și deși se obișnuiește să se considere drept o familie bărbatul și femeia cu copiii lor încă minori — împreună cu vitele și stăpînirile lor de pămînt — sau chiar și cu fiii căsătoriți, dar nedespărțiți încă cu locuința de părinții lor, dorim ca de data aceasta să fie înscris totul deosebit și pe nume, și soțiile și fiicele, argații și slujnicele, precum și ogoarele și vitele“ ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 110.

[70] C. Giurescu, *Material,* II, p. 72.

[71] *Ibidem,* p. 142—143.

[72] *Ibidem,* p. 72—73.

Firește, stăpînii de moșii s-au arătat tot atît de refractari aplicării noii metode de a realiza conscripția ca și celei anterior folosite și au trebuit cîțiva ani de înverșunată înfruntare între autoritatea austriacă și boierime pentru ca ea să-și dea toate roadele.

În anul însuși în care a fost adoptată — 1727 — marii boieri continuau aproape nestingherit să țină sub protecție sate întregi, ai căror locuitori erau sustrași evidenței statului și contribuției. Schimbarea Administrației și împrospătarea personalului administrativ în 1726, în legătură tocmai cu impasul provocat de eșecul conscripției (vezi mai jos, capitolul consacrat Administrației) nu a dat dintru început roade. Noul președinte al Administrației, generalul austriac Schramm, numit tocmai pentru a pune capăt evaziunii, a fost prins de boierii olteni în lațul de complicități care făceau posibil sistemul protecției ; acordîndu-i cîteva sate în protecție [73], boierii au putut să persevereze nestingherit în practicile tradiționale.

Ani de-a rîndul, boierii au refuzat să se conformeze îndatoririi de a completa declarațiile referitoare la locuitorii moșiilor lor sau furnizau date inexacte. „Foile de mărturisanie“ *(fassiones, specificationes* în textele latine) solicitate de autoritățile austriace le păreau boierilor o inovație deopotrivă de primejdioasă pentru interesele și prestigiul lor. În chip sistematic, ei au refuzat să completeze și să predea foile cerute, sub pretextul că „nu cunosc numărul familiilor care locuiesc în satele lor și că de aceea nu pot să-l declare în scris“ [74]. La rîndul lor, austriecii nu puteau lăsa fără replică refuzul îndărătnic al stăpînilor de moșii ; ei s-au angajat hotărît în rezolvarea a ceea ce devenise problema esențială a raporturilor dintre stat și clasa dominantă în veacul al XVIII-lea. Au urmat măsurile de constrîngere ; stăpînii de moșii, deveniți direct răspunzători de exactitatea declarațiilor, urmau să plătească o amendă grea [75] sau să suporte ei înșiși birul îndoit pentru toți locuitorii contribuabili aflați pe moșiile lor și neînregistrați în „foile de mărturisanie“ [76]. Verificări din ce în ce mai stricte, descinderi inopinate în sate, îngăduiau confruntarea datelor furnizate de listele înaintate de stăpînii de moșii cu realitatea demografică a satelor.

La sfîrșitul anului 1733, Administrația, acum total dominată de elementul germanic, reamintea vornicilor îndatorirea de a proceda la verificarea declarațiilor cu privire la locuitorii satelor : „să să caute și să să cérce foile ce au dat stăpînii pămînténi și pîrcălabii pentru numărul lăcuitorilor, ca să să poată pe urmă face repartiție cu mai mare temei şi folosul vistieriei şi să să pedepsească aceia care să vor afla şi să vor dovedi că au ascuns niscai familii, după rezoluţia chezaricească“ [77]. Experienţa îi învăţase pe austrieci că între „folosul“ visteriei şi interesul stăpînilor de moşii exista un puternic antagonism.

---

[73] *Ibidem*, p. 309—310.

[74] *Ibidem*, p. 410—451.

[75] *Ibidem*, p. 356.

[76] În decembrie 1734, vornicii erau somați de Administrație să procedeze la strîngerea „foilor de mărturisanie“ pînă la sfîrșitul lunii ianuarie ; foile aveau să fie „iscălite de la stăpînii pămînteni între care să înțeleg și egumenii mănăstirilor“, iar cei vinovați de nesinceritate erau să fie pedepsiți, potrivit hotărîrii „inștanțiilor acelor mari... cu îndoit contrebuționul acei familii care nu să va arăta“, Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 192 v—194.

Rezistenţa boierimii nu a dezarmat nici în această perioadă ; în 1734, într-un ultim efort marii boieri şi egumenii principalelor mănăstiri oltene denunţau sistemul, foilor de mărturisanie“ care, după declaraţia lor, le fuseseră smulse de injoncţiunile autorităţilor şi sub ameninţarea că, în caz de persistare în refuz, „vom fi constrînşi să o facem fără voia noastră, prin forţă“ („...inviti et manu executiva impulsi“) [78]. Sprijinit pe hotărîrea şi forţa autorităţii austriace, aplicat consecvent ani în şir, noul sistem a sfîrşit însă prin a-şi dovedi eficacitatea. An de an, după adoptarea noii formule, numărul locuitorilor nu a contenit să sporească. Totalul obţinut în 1727 a fost de 22 000 familii [79] ; în 1728 s-a realizat un total de 26 008 familii [80] ; un nou spor a fost realizat în următorii doi ani — 1729 şi 1730 — cînd numărul total depăşeşte uşor 31 000 familii [81] ; cîţiva ani mai tîrziu, ultimele date de ansamblu păstrate din timpul stăpînirii austriace indică un total de 34 346 de familii [82].

	1720 [83]	1722	1723	1724	1725 [83]	1725
Vîlcea		8 909	8 908	4 239		3 702
Romanaţi		4 309	4 308	3 047		2 725
Dolj		4 278	4 283	2 533		2 353
Gorj		4 893	4 893	2 831		1 872
Mehedinţi		2 804	2 804	2 069		1 873
Total	13 245	25 192	25 196	14 719	14 689	12 525

Sporul de populaţie realizat de Oltenia în timpul stăpînirii austriace a fost în mare măsură real şi s-a datorat unui puternic curent de imigraţie ; dar, în măsură şi mai însemnată, el a fost obţinut prin înlăturarea evaziunii fiscale, ca urmare a politicii sistematice a autorităţilor habsburgice de a îngrădi privilegiile boierimii şi mai ales abuzurile care le amplificau în proporţii excepţionale, în detrimentul erariului imperial. Scăderea masivă a numărului populaţiei în anii 1724—1727 a fost rezultatul nu al unei largi emigraţii, ci al unui simplu joc scriptic prin mijlocirea căruia boierii-dregători îşi tăinuiau ţăranii şi pe toţi cei care — moşneni sau birnici — invocau şi acceptau „protecţia" lor. Pentru a-şi menţine şi spori marile avantagii dobîndite prin tăinuirea oamenilor din satele lor, boierii au sabotat în chip sistematic conscripţiile austriace, directe sau indirecte ; întregul spor de populaţie realizat din imigrarea locuitorilor din părţile turceşti a fost practic „înghiţit" de boieri care, prin tăinuirile de oameni, au devenit marii beneficiari ai saltului demografic. Pentru a apăra şi spori veniturile statului, grav prejudiciate de evaziunea fiscală, s-au străduit austriecii să recupereze materia impozabilă care le era sustrasă.

---

[77] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 48—48 v.

[78] C. Giurescu, *Material*, III, p. 53.

[79] *Ibidem*, II, p. 448.

[80] *Ibidem*, p. 329 ; potrivit altei totalizări, suma familiilor era de 25 284 ; *ibidem*, p. 118.

[81] *Ibidem*, p. 424—425.

[82] Hurmuzaki, VI, p. 525.

Etapele în care interesele boierimii s-au impus corespund minimelor de populaţie din catagrafiile Administraţiei, mai ales intervalul 1724—1726 şi, dimpotrivă, anii de afirmare a politicii centralizatoare a austriecilor sînt reprezentaţi în catagrafii prin maxime demografice (momentul culminant fiind înregistrat în anul 1735). Îndatorirea impusă boierilor de a declara pe proprie răspundere şi sub ameninţarea celor mai grave sancţiuni numărul exact al locuitorilor satelor lor, investigaţiile sistema-

1726	1727[83]	1728	1729	1730	1731	1735
4 431			6 320	6 143		7 123
3 231			4 653	4 514		6 750
3 000			7 902	7 868		7 326
2 468			5 661	5 563		6 794
2 534			6 987	6 946		6 353
15 664	22 000	26 008	31 523	31 034	30 291[84]	34 346

tice efectuate de austrieci în satele boiereşti au făcut posibilă pînă în cele din urmă recuperarea unui mare număr de contribuabili. Întocmirea primei catagrafii a populaţiei oltene din iniţiativa generalului Virmond explică în mare măsură sporul masiv înregistrat în 1722. Adoptarea formulei noi a „foilor de mărturisanie" explică al doilea salt al numărului populaţiei începînd din anii 1727—1728. Un adevărat strigăt de triumf a însoţit rezultatul dobîndit din totalizarea datelor referitoare la populaţia Olteniei în 1735 ; succesul obţinut în această direcţie de politica austriacă în ultimii ani de stăpînire a provinciei era înregistrat în adnotația finală a ultimei evidențe de ansamblu a populației provinciei : „întrucît în anul de față s-a aflat un atît de mare număr de familii neștiute“ (tanta multitudo familiarum incognitarum) — raportau la Viena membrii Administrației —, adausurile impuse în anii precedenți pe cap de familie puteau fi abolite, iar încasările statului erau sporite simțitor[85]. Calea spre aplicarea riguroasă a reformei fiscale era deschisă.

---

[83] Pentru acest an nu se cunosc decît datele globale pe întreaga provincie ; pentru anul 1725 se indică ambele cifre păstrate în izvoare, întrucît se deosebesc simţitor.

[84] Totalul nu cuprinde pe locuitorii Craiovei, care la această dată însumau aproximativ 800—1 000 familii.

5. Instabilitatea demografică

Nu mult timp după luarea în stăpînire a Olteniei și după elaborarea programului lor de repopulare, austriecii au avut prilejul să constate că nivelul demografic scăzut al provinciei se datora nu numai războiului și pustiirilor care l-au însoțit și că factori interni contribuiau cel puțin în egală măsură la transformarea fugii într-un fenomen permanent.

Fuga masivă a populației — înlăuntrul și în afara granițelor țării — a fost una din realitățile dominante ale vieții sociale a Țării Românești în veacul al XVIII-lea și în veacul următor, pînă în epoca regulamentară. Rezultat al unui complex de factori între care exploatarea fiscală ocupa locul de frunte, seismul permanent provocat de fuga populației și-a ramificat consecințele în toate sectoarele esențiale ale vieții sociale și economice, de la producția și relațiile agrare, pînă la politica de stat care încerca să restructureze, prin măsuri represive sau reforme, viața social-politică a țării.

Fuga a încetat de a fi un fenomen episodic și a devenit o realitate permanentă cînd nivelul general al exploatării s-a stabilizat sub limita de rezistență a țărănimii, probabil în ultimele decenii ale veacului al XVI-lea, în perioada în care primele manifestări ale crizei interne au determinat conducerea Imperiului otoman să deplaseze asupra țărilor române o parte însemnată a sarcinilor economice cărora nu le mai putea face față cu mijloacele obișnuite. Depășit încă de la sfîrșitul veacului al XVI-lea de celelalte mari puteri europene și incapabil să-și reîmprospăteze structura economică, Imperiul otoman nu a reușit, timp de două secole, să-și mențină poziția de mare putere și mai ales mașina de război decît printr-o imensă stoarcere a resurselor supușilor săi, transformîndu-se astfel într-un factor de stagnare și regres social.

Pe primul plan al crizei imperiului, în care au fost antrenate și țările române, ca urmare a dependenței lor politice și economice față de Poartă, se află declinul demografic. Strivită de sarcinile fiscale și de sporul însemnat de exploatare impus de un aparat birocratic hipertrofiat, populația imperiului și-a găsit refugiul în fugă. Observatori otomani perspicaci au semnalat încă din a doua jumătate a veacului al

---

[85] Hurmuzaki, VI, p. 524—525.

XVI-lea gravitatea acestui fenomen care cuprindea în sine germenele de moarte a imperiului [86].

Fuga populaţiei din Ţara Românească sub apăsarea covîrşitoare a obligaţiilor fiscale — a căror succesiune la intervale tot mai scurte răspundea cererilor în continuă creştere ale Porţii — lua în momentele paroxistice proporţiile unei deplasări colective a mii şi zeci de mii de ţărani. Aducerile la urmă individuale şi legarea de glie a ţăranilor, prin rumânirile „în silă“ ale stăpînilor de moşii sau prin „legăturile“ statului, s-au dovedit insuficiente în lupta pentru stăvilirea fugii : timp de un veac şi jumătate, de la „legarea“ ţărănimii de către Mihai Viteazul, la „dezlegarea“ ei de către Constantin Mavrocordat şi după aceea pînă în epoca regulamentară, ţărănimea s-a sustras prin fugă exploatării. Unui asemenea moment paroxistic au avut să-i facă faţă şi austriecii cînd au preluat în stăpînire Oltenia.

Direcţiile fugii. Cel mai adesea fuga nu era decît un refugiu temporar în zona muntelui şi a pădurilor care ofereau cea mai largă protecţie fugarilor, atît împotriva oştilor duşmane, în timp de război, cît şi a agenţilor fiscului, în vreme de pace. Deîndată ce au intrat în Oltenia, în 1716, austriecii s-au lovit de dificultăţile provocate de fuga în munţi a populaţiei : „cea mai mare parte a locuitorilor a fugit în munţi — raporta comandantul unităţilor austriace — ...iar în sate nu mai sînt de găsit decît puţini oameni, care nu pot fugi din pricina lipsei de animale şi de căruţe [87]. În 1731, an care a înregistrat unul din momentele culminante ale fugii ţărănimii în vremea stăpînirii austriace, Administraţia explica directorului suprem pricina care îngreuia încasarea contribuţiei, anume fuga locuitorilor „dintre care doar prea puţini trec în părţile turceşti, iar cea mai mare parte se ascund în chip premeditat în păduri, şi anume cei mai mulţi dintre birnici din satele boiereşti şi ale mănăstirilor, şi nu dintre moşneni“ [88]. Mărturia Administraţiei e de două ori însemnată : în primul rînd pentru că indică direcţia spre care se îndreptau cei mai mulţi dintre fugari, în al doilea rînd pentru că subliniază deosebirea dintre țărănimea liberă — moșnenii — și cea dependentă, sub raportul mobilității. Fluctuația masei rurale, atît de caracteristică evului mediu tîrziu din țările române, a fost în primul rînd o manifestare a țărănimii dependente [89].

---

[86] Pentru manifestările demografice ale crizei Imperiului otoman încă din veacul al XVI-lea, v. Bernard Lewis, *Some reflections on the decline of the Ottoman Empire*, în *Studia Islamica*, IX (1958), p. 123 ; în Ţara Românească perioada care se deschide cu sfîrşitul veacului al XVI-lea era considerată, în prima jumătate a veacului următor, drept o epocă de declin demografic marcat ; v. informaţiile călătorului italian Montalbani, la Papiu-Ilarian, *Tezaur de monumente istorice*, vol. II, p. 143 şi ale lui Bakšič : „dicono che nel tempo del Mihail prencipe sono stati 14 000 villaggi in Valacchia et adesso sono 2 000 ville, tanto è venuto di meno questo paese essendo stato saccheggiato molte volte dalli Turchi et dalli Tartari et altri fugiti per Transilvania et altri paesi“ : *Visita della Valachia*, la E. Fermendzin, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab anno 1565 usque ad annum 1799*, p. 96—97. Ceea ce trebuie reţinut din aceste informaţii nu este nici explicaţia unilaterală dată fenomenului, nici indicaţia cifrică evident exagerată sau deformată, ci convingerea contemporanilor că ţara se afla într-o perioadă de declin demografic.

[87] C. Giurescu, *Material*, I, p. 92.

[88] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 247 v.

După încheierea păcii, una dintre preocupările de căpetenie ale conducerii austriace, în cadrul politicii demografice, a fost atragerea în sate a țăranilor ascunși în păduri, socotiți de însuși Eugeniu de Savoia a alcătui „cea mai mare parte a locuitorilor aflați încă în provincie“ [90]. Ceea ce în timpul războiului și îndată după pace le păruse austriecilor o situație specială, de iminență, s-a dovedit însă a fi o realitate de lungă durată. An de an constatările autorităților aveau să se repete, ca și încercările lor — zadarnice dealtminteri — de a curma situația constatată. Țăranii ascunși în păduri puteau fi atrași prin făgăduința unui regim fiscal mai blajin sau scoși cu sila de adevărate expediții militare organizate de unitățile austriace staționate în provincie [91], dar alții le luau locul, împinși de asuprirea birului și a stăpînilor de moșii.

Mărturie a ineficienței acțiunilor de constrîngere, adresele și poruncile Administrației și ale conducerii austriace privind scoaterea din păduri a țăranilor se succed fără întrerupere: instrucțiile adresate vornicilor în toamna anului 1719 prevedeau ca îndatorire de seamă a acestora: „să-și dea toată silința ca oamenii să părăsească pădurile și munții în care sălășluiesc încă ascunzîndu-se pînă acum și să se adune în sate care urmează a fi construite în locuri potrivite și priincioase, și anume acolo unde erau așezate înainte sate cu biserici“ [92]. Cîteva zile mai tîrziu, comandantul suprem austriac, Steinville, fixa și termenul limită — martie 1720 — pentru încheierea operației, țăranii refractari fiind amenințați cu grave sancțiuni [93]. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1726, programul de reorganizare a provinciei, înaintat Consiliului de război de secretarul Administrației, înscria printre primele puncte: „fugarii în munți și în păduri, dacă nu se vor reîntoarce, să fie căutați foarte cu sîrguință și prinși, și să fie pedepsiți fără cruțare, spre a sluji de exemplu celorlalți“ [94]. Dar, după alți cîțiva ani, Administrația se vedea silită din nou la un mare efort pentru a-i scoate pe locuitori din păduri; în iulie 1731, vornicii făceau publică în județe hotărîrea directorului suprem de a fi scoși, cu concurs militar, țăranii fugiți în păduri și care nu vor ieși de bună voie pînă la termenul fixat [95].

---

[89] Cf. și porunca din 14 febr. 1736, prin care Administrația se străduia să constrîngă pe locuitori la muncile agricole pentru a-i împiedica să fugă și care sublinia deosebirea dintre birnici și moșneni în privința înclinației la fugă; *Doc. rel. agr.*, p. 358.

[90] M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 445.

[91] *Doc. rel. agr.*, p. 329.

[92] Hurmuzaki, VI, p. 324.

[93] Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei*, p. 29.

[94] C. Giurescu, *Material*, II, p. 73.

[95] „...de incolarum dispersis hic resolutum et consequenter in districtibus per vornicos publicatum, quod cum illi ad praefixum sibi terminum ex silvis necdum exiverint et in prioribus inhabitationum locis, per militiam adduci cura-

Redusă ca proporţii abia în ultimii ani ai regimului austriac, o dată cu aplicarea mai riguroasă a măsurilor de reformă fiscală şi a mijloacelor de constrîngere, fuga în păduri şi-a recăpătat toată amploarea o dată cu reînceperea războiului, stînjenind din plin aprovizionarea trupelor habsburgice şi încasările fiscale; în 1737, comandantul Wallis informa autorităţile superioare că „fără reîntoarcerea ţăranilor fugiţi în munţi, roadele, după cum se aude chiar (că se întîmplă), vor rămîne pe cîmp şi se vor strica...“ [96]. Apropierea primejdiei sau simplele zvonuri de primejdie împingeau mase largi de locuitori spre singura protecţie efectivă pe care, în lipsa fortificaţiilor, o aveau la îndemînă: pădurile şi munţii. În septembrie 1737, inspectorul cameral Redel informa că încasarea dijmăritului e compromisă, deoarece „întreaga ţară s-a năpustit spre munţi, părăsindu-şi gospodăriile, astfel că nici în sate şi nici la Craiova nu mai e de găsit vreun om“ [97]. O lună mai tîrziu, alt informator austriac raporta că „întreaga regiune de cîmpie s-a depopulat cu totul, iar ţăranii au fugit cu întreaga lor avuţie spre munte“ [98]. Practicată de secole şi probabil milenii, fuga în munţi şi păduri devenise unul din reflexele dominante ale locuitorilor din cîmpia Dunării.

Deseori fugarii găseau găzduire în alte sate, fie în acelaşi judeţ, fie în judeţele învecinate. Primiţi — în ciuda poruncilor repetate ale Administraţiei — de stăpînii de moşii dornici să sporească debilul inventar uman al domeniului lor, de comunitatea sătească pentru care orice adăugire de oameni însemna o diluare a sarcinilor fiscale şi de autorităţile judeţene — vornici şi ispravnici —, puţin scrupuloase în respectarea dispoziţiilor oficiale, ţăranii fugari obţineau, pentru scurt timp e drept, un regim de îndatoriri mai puţin apăsător. Principalele zone de atracţie erau, fireşte, satele privilegiate. Cunoscînd tendinţa localnicilor de a se refugia în zonele scoase de sub regimul comun, boierii craioveni cereau austriecilor în 1719 să nu scoată Loviştea de sub autoritatea lor, invocînd argumentul că în cazul contrar „cei mai mulţi dintre locuitorii provinciei s-ar refugia în acel ţinut“ [99]. Satele de colonişti, care beneficiau de un regim fiscal de excepţie cîţiva ani de la întemeiere, au exercitat şi acum, ca în toată istoria medievală a ţării, o puternică atracţie asupra locuitorilor; înfiinţarea satelor de colonişti era de obicei semnalul unei puternice deplasări de populaţie în direcţia lor. O asemenea deplasare spre un sat nou înfiinţat în judeţul Mehedinţi

---

buntur, ipsi vero poena aliunde iam ibi determinata mulctabuntur, ut ulterior ipsorum obstinaciae obex imponatur...“; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 93; în aprilie 1731 vornicul de Mehedinţi cerea utilizarea trupelor austriace „...pentru a scoate din păduri pe oamenii aceia care s-au ascuns de curînd, fugind din cîteva sate boiereşti, şi care se opun cu îndîrjire şi nesupunere îndatoririlor publice“; *Doc. rel. agr.*, p. 329—330. În august 1731, intervenţia armatei era un fapt împlinit...“ coactique idea fuerimus per militiam illos compellere“; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 193 v

[96] C. Giurescu, *Material*, III, p. 160.

[97] *Ibidem*, p. 226.

[98] *Ibidem*, p. 272.

[99] Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 29 v.

„care să cheamă sat de milă ca să nu dea trei ani contribuțion“ — se străduia să stăvilească Administrația în 1735, de îndată ce a fost informată că numeroși locuitori au început să se îndrepte într-acolo [100]. Referindu-se la „sîrbii pavlicheni“ așezați în țară, pe temeiul unor scutiri fiscale, în anii precedenți și al căror termen de scutire se împlinise, Administrația, informată „cum că printr-înșii s-au amestecat și oameni dajnici și au șezut ascunși de nu au dat nimănui nimic“ [101], cerea în 1735 vornicului de Mehedinți să-i înregistreze pe toți localnicii strecurați în rîndul străinilor.

Fără a avea proporții asemănătoare, fuga peste hotare era un fenomen frecvent, mai ales în regiunile de margine ; vecinătatea graniței, de-a lungul căreia pristavi vesteau periodic înlesnirile fiscale și sociale acordate imigranților, și concurența celor două stăpîniri pentru brațe de muncă și contribuabili au transformat regiunea Dunării și a Oltului într-o largă zonă de permanentă instabilitate demografică [102]. Cu cît posibilitățile de fugă peste hotare erau mai mari, cu cît mijloacele de împiedicare a fugii erau mai mici, cu atît scădea și nivelul exploatării, singur mijloc eficient de a preveni spargerea satelor. Din noțiune geografică, marginea s-a transformat într-o noțiune social-fiscală ; în terminologia actelor oficiale, mărginașii erau nu numai cei ce locuiau la marginea țării, dar în același timp și cei ce beneficiau de un regim fiscal privilegiat.

Cauzele fugii și încercarea de a-i pune capăt. Fuga, caracteristică dominantă a vieții sociale românești în veacurile XVI—XIX, a fost manifestarea imensei disproporții între sarcinile impuse masei rurale și capacitatea acesteia de a le suporta. Cum greul sarcinilor care apăsau pe umerii țărănimii era de origine fiscală, e de la sine înțeles că în cea mai mare parte a cazurilor țăranii erau siliți să-și părăsească vetrele din pricina exploatării fiscale. Nenumărate sînt mărturiile care indică legătura nemijlocită, de cauzalitate, între apăsarea fiscală și fugă. Încă din primăvara anului 1718, boierii avertizau conducerea imperiului că dacă țara va fi împărțită în două provincii, fiecare așezată sub altă stăpînire, veniturile ambelor state vor fi periclitate întrucît locuitorii „vor fugi de ici colo pentru a nu fi supuși dărilor și nu se va dobîndi nici un cîștig“ [103]. Avertismentul boierilor, izvorît dintr-o veche experiență, a devenit realitate îndată după încheierea păcii ; numai că, fuga de sub o stăpînire politică sub alta nu a fost decît una din direcţiile fugii, şi nu cea mai însemnată.

---

[100] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 218 v.

[101] *Ibidem*, L 1—5/206, f. 9 v. ; formularul cărților acordate stăpînilor de moșii pentru strîngerea oamenilor străini păstrează nemodificată clauza vechilor porunci domnești care interzicea strecurarea localnicilor în rîndul imigranților ; la 11 ian. 1736, Administrația dădea „carte deschisă“ boierului Preda Bujoreanul pentru o moșie din Mehedinți „să strîngă ...oameni streini de peste Dunăre cîți va putea de mulți, numai să nu fie oameni de aici de țară de prin sate“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 29.

[102] Vestirea de către turci a unei scutiri de trei ani pentru imigranți provoacă în 1723 fuga tuturor locuitorilor satului Maglavit : C. Giurescu, *Material*, I, p. 612—613.

[103] *Magazin istoric pentru Dacia*, IV, p. 198—199.

Cîţiva ani după încheierea păcii, aşadar în plin proces de refacere demografică, de repopulare a aşezărilor părăsite, sate întregi se goleau de locuitorii lor, goniţi de asuprirea fiscală. Slujbaşii camerali raportau în 1723 la Viena că foarte multe dintre satele fiscale „au fost atît de apăsate, atît de repartiţiile (cisluirea dărilor) cît şi cu alte sarcini publice, încît toţi ţăranii au fugit, lăsînd în urma lor pustii pămîntul şi satele“ [104]. Informată de fuga mai multor sate din Dolj şi străduindu-se să izoleze fenomenul şi să prevină contagiunea socială ale cărei semne prevestitoare îi parveneau, Administraţia se adresa în acelaşi an direct locuitorilor din Dolj — „...că aici înţălésem cum că unile sate nu şădeţi pe loc pecum au şăzut păn acum ci umblaţi turburîndu-vă, vrînd să vă răsipiţi precum înţelésem că au făcut Rojăştea, Maglavitul şi altele...“, — făgăduindu-le încetarea abuzurilor locale şi pedepsirea vinovaţilor, „numai să vă liniştiţi şi să vă aşezaţi“ [105]. Concesiile, adică reducerile de sarcini, „scăzămintele“, erau singura modalitate de a pune capăt fugii atunci cînd ea lua proporţii de masă. Doi ani după ce Administraţia se străduise — nu se ştie cu cît succes — să împiedice spargerea judeţului Dolj, o desprindere de proporţii mult mai mari a masei rurale din aşezările ei ameninţa să compromită total încasările fiscale.

Silită de amploarea fenomenului asupra căruia era zilnic informată de dregătorii judeţeni („cum tanta sit in dies de dispersis ac profugientibus provinciae huius denunciationum crebritas“), Administraţia trimitea în toate judeţele cîte un consilier „pentru a-i încuraja pe oamenii rămaşi, cu vreun scăzămînt“, în vederea căruia cereau austriecilor amînarea scadenţelor de plată a contribuţiei [106]. Liniştea dobîndită prin asemenea măsuri de iminenţă nu era şi nu putea fi de durată, pentru că concesiile momentane nu modificau decît pentru scurt timp raportul de exploatare. Doi ani după alarma din 1725, consilierii Administraţiei au trebuit să bată din nou drumurile judeţelor pentru a stăvili un nou val de fugă masivă provocată de o repartiţie inechitabilă („şi după ce în provincie s-a produs o mare turburare, dintr-o singură dată au fugit din judeţul Romanaţi 2 300 familii, iar din Vîlcea 1 500“)[107]. În anul 1728, din motive identice, doar din judeţul Mehedinţi „s-au spart 36 sate, la începutul primăverii, şi au început să fugă de asemenea şi din alte judeţe“ [108].

De proporţii mult mai masive, fuga din 1730—1731 a silit autorităţile la măsuri de amploare şi mai mare decît cele precedente. Sosit în provincie pentru a cerceta personal situaţia, directorul suprem Wallis, a avut prilejul să constate proporțiile pustiirii : „...această țară frumoasă și binecuvîntată din toate cu belșug, dar mai ales județele Mehedinți și Gorj... au devenit din timpul ultimei conscripții un pustiu și, cu excepția cîtorva stăpîniri de ale mănăstirilor și boierilor, nu s-a putut vedea nici un ogor cultivat, ore întregi de călătorie ,...iar în județul Mehedinți, la intervale scurte, s-au aflat șapte sate fără nici un suflet, doar cu ruinele caselor sătenilor fugiți“ [109].

---

[104] C. Giurescu, *Material*, I, p. 563—564.

[105] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 51.

[106] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 46 v.

[107] C. Giurescu, *Material*, II, p. 448 ; numărul fugarilor din celelalte judeţe nu era cunoscut ; *ibidem*, p. 182.

[108] *Ibidem*, p. 241.

Nu numai încasarea dărilor, dar și operația premergătoare — catagrafierea sau conscrierea — era semnalul unor mari mișcări de populație. Țăranii fugeau din calea conscripțiilor nu numai pentru că înregistrarea în rolurile fiscale era preludiul execuției fiscale, dar și pentru că vedeau în conscriere una din modalitățile „legăturii“, a legării de glie [110], pe care au combătut-o fără încetare. Cunoscînd repulsia țăranilor față de conscripție și reacția declanșată de apariția organelor de conscriere, autoritățile au renunțat în cele din urmă la această metodă de stabilire a evidenței populației. E ceea ce recomanda încă din 1726 secretarul Administrației, De Porta, care, constata că cei mai mulți dintre țărani sînt ascunși „în păduri și în munți“ și că, dacă ar fi supuși încă o dată conscrierii, „s-ar retrage și mai adînc sau ar fugi din județele în care nu s-a făcut conscripția în cele în care s-a încheiat, pentru a se ascunde, situație care nu ar genera altceva decît confuzie și amînare“ [111]. În luna mai 1732 — cînd formula veche a conscripției fusese de mult părăsită — Administrația se vedea silită să desmintă știrile cu privire la întocmirea unei conscripții, pentru a nu împinge la fugă pe săteni „în ascunzișurile și adîncimile pădurilor proaspăt înfrunzite, unde ar putea prea bine să se ascundă și să se sustragă contribuției imperiale“ [112]. Dar conscripția nu cuprindea numai perspectiva exploatării fiscale și a îndatoririi de a nu părăsi satul, ea atrăgea și inconveniente imediate. Încercînd să evite repetarea metodelor aplicate la conscripțiile anterioare, instrucțiunile trimise Administrației în 1726 divulgă altul din motivele care îi împingea pe țărani la fugă : „A-i lega pe oameni, a-i bate sau a-i chinui altminteri, cum s-a plîns Pater Mikloș că s-a petrecut la conscripția anterioară ...nu aduce nimic bun..., ci dimpotrivă a provocat fuga unor sate întregi“ [113].

Dar, alături de exploatarea fiscală, la care erau dealtminteri părtași, boierii aveau o răspundere directă la fuga țăranilor, prin obligațiile impuse în cadrul relațiilor agrare. Stăpîni de moșii, ei încercau fie să impună un cuantum sporit de muncă în schimbul pămîntului dat în folosință, fie mai degrabă să sporească veniturile, mai lesnicios de dobîndit, realizate prin monopoluri și din preluarea dijmei, fie în sfîrșit prin rumânirea „în silă“ a ţăranilor, care crea cadrul legal al exploatării după bunul plac [114].

---

[109] Hurmuzaki, VI, p. 471.

[110] Recomandările făcute în 1728 Camerei aulice de slujbașul cameral Koch prevedeau printre altele : „Nach gemachter Conscription seynd die Emigrationes nicht mehr zu gestatten“ (C. Giurescu, *Material*, II, p. 273).

[111] C. Giurescu, *Material*, II, p. 273.

[112] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 259.

[113] C. Giurescu, *Material*, II, p. 136.

Devenită o realitate socială permanentă, fuga a generat şi o psihoză specifică, propagată dealtminteri de regimul solidarităţii fiscale. Deseori fuga cîtorva ţărani dintr-un sat era semnalul spargerii întregului sat ; boierii ştiau prea bine pricina care determina aceste fugi colective, cînd expuneau austriecilor, în 1731, teama de a-şi vedea complet golite satele, după fuga unora din locuitorii lor : „...ba chiar e de temut să nu fugă şi cei care au mai rămas încă, de frică să nu fie constrînşi la plata contribuţiei fugarilor, iar noi să nu rămînem în sate pustii...“ [115]. Deseori fuga unui sat antrena dislocarea altor sate învecinate ; în 1723, Administraţia era sesizată de ispravnicul unei plăşi că „pentru multe supărări şi năcazuri“ au fugit cîteva sate şi „să sparge toată plasa“ [116]. Solidar impuse, satele se sustrăgeau solidar de la impunere.

Substituindu-se domniei în stăpînirea unei părţi a teritoriului ţării, austriecii au fost siliţi — ca toţi precursorii şi succesorii lor — să caute soluţii pentru rezolvarea problemei esenţiale a societăţii româneşti în veacul al XVIII-lea ; fuga ţărănimii putea fi combătută fie cu mijloacele tradiţionale — legăturile de tot felul, sociale şi fiscale —, cu eficacitate limitată, pentru că nu tratau decît manifestarea răului social, fie prin concesii particulare sau generalizate în cadrul unor reforme menite să suprime înseşi cauzele instabilităţii masei rurale. Politica demografică austriacă a îmbinat acţiunea de constrîngere cu reforma. Austriecii au menţinut îndatorirea legală de şedere în sat a ţăranilor şi urmarea firească a acestei îndatoriri : aducerea la urmă a fugarilor. Ca şi în trecut, ca şi după aceea, pînă la abolirea legării de pămînt în a doua jumătate a veacului al XIX-lea, ţăranii au luptat constant împotriva acestei forme de aservire ; apelul adresat de boieri comandantului austriac pentru a pune capăt fugii ţăranilor, încurajaţi de îngăduinţa ce le fusese acordată de a-şi alege liber locul de şedere, arată cît de profundă era ostilitatea ţărănimii faţă de legătura fiscală : „Deoarece, după cum s-a comunicat de către vornicii judeţelor, ţăranii fug dintr-un judeţ în altul şi dintr-un sat în altul *spunînd că e poruncă de la Excelenţa voastră, pe care (poruncă) o arată şi în scris, ca să poată merge la acele locuri unde le-ar plăcea să locuiască* (s.n.), şi deoarece această poruncă provoacă o mare confuzie în provincie, deputăția cere prea plecat ...ca toți să rămînă în satele lor pînă la vremea primăverii și atunci se va da o dispoziție..."[117]. Dreptul de liberă așezare, întrevăzut o clipă de țăranii olteni în primii ani ai stăpînirii habsburgice și în sprijinul căruia invocau textul poruncii austriace — folosită ca mijloc de apărare împotriva constrîngerii boierimii — era în această etapă obiectivul principal al luptei țărănimii pentru emanciparea de cea mai gravă servitute ce-i fusese impusă, în cadrul societății medievale. Pentru a veni în întîmpinarea acestui deziderat primordial al țăranilor emigrați, le-a acordat Constantin Mavrocordat, un sfert de veac mai tîrziu, dreptul de a-și alege liber locul șederii lor : „...cine va veni în țară să se așeze ori la ce loc le va plăcea ...și veri care den pămîntul acesta, aceia vrînd să se întoarcă la pămîntul patriei lor să se așeze unde le va fi voia..."[118]. Dar iluzia țăranilor olteni nu avea să fie de lungă durată ; solicitările repetate ale boierimii și imposibilitatea de a asigura prin această unică măsură stabilitatea țărănimii i-a determinat curînd pe austrieci să aplice din nou principiul medieval al imobilizării masei rurale, de la care nu se îndepărtaseră dealtminteri decît în chip provizoriu. Un complex de măsuri menit să împiedice fuga țăranilor a fost elaborat și pus în aplicare de autoritățile locale, cu concursul comandamentului austriac.

---

[114] „Ut cum litteris protectionalibus nullus habeat potestatem congregandi homines provinciales... sed extraneos, et si provisorum aliquis aufugientem ab uno domino terestri ad alium patriae filium recipit, poena competenti puniatur“, propuneau boierii dregători austriecilor, la începutul stăpînirii habsburgice ; Hurmuzaki, VI, p. 333—334 ; aprobată de austrieci, hotărîrea nu avea să aibe însă eficienţă, boierii administraţiei fiind marii beneficiari ai fugii ţăranilor pe care îi „protejau“ faţă de fisc sau uneori îi transplantau cu sila în satele lor. În 1721, Virmond repeta hotărîrea anterioară, deplasînd răspunderea de la pîrcălabii satelor — cum propuseseră boierii — asupra stăpînilor satelor : „nec hi (ţăranii) locum, ubi semel se stabilierunt, mutent, necque vagabundus talis a quoquam nobile sub poena 200 fl. suscipiatur“ ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 498.

[115] Hurmuzaki, VI, p. 425.

[116] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 62 v.

Legătura pentru desfacerea căreia țăranii luptaseră atît de tenace îi cuprinse acum din nou. Țăranilor li se interzicea să-și părăsească așezările, stăpînii moșiilor și pîrcălabii satelor nu mai aveau dreptul de a primi fugari din alte sate. Slaba eficiență a acestor măsuri îl determina, în 1727, pe generalul Tige să solicite adoptarea pedepsei cu moartea pentru cei care „s-ar deplasa, fără aprobare, din satul ce le-a fost desemnat"[119]. Cîțiva ani mai tîrziu, Administrația cerea aplicarea strictă a instrucțiunilor anterioare și pedepsirea pîrcălabilor care nu li se conformau, primind în satele lor pe fugarii din alte sate[120], iar în 1735, punctul al cincilea din instrucțiunile adresate vornicilor prevedea : „Poftéște datoriia vornicului ca să aibă prea mare grijă a-i împiedeca să nu să răsipească oamenii de la vreun sat, nici să să mute lăcuitorii fără știrea Administraționului țărăi de la un loc la altul, nici să nu să priimească de la pârcălabii satelor pe acel fel de oameni fugiți supt pedeapsa care iaste hotărîtă de la acum numita Administrație...“ [121].

---

[117] Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 69 v-70. Textul inițial al poruncii lui Virmond nu s-a păstrat, dar, la 11 noiembrie 1722, generalul Königsegg, pentru a-i readuce pe țăranii fugiți în păduri, emitea o poruncă similară : „Ut ad pristinam suam extra sylvas et latebras sedem aut pro bene placito suo ad cujuscumque Domini terrestris territorium se quivis collocet, cuique liberum esto, quod non saltem per provinciam publicare sed et publicatum hoc mandatum omni conatu manutenere summe necessum est" ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 538.

[118] *Doc. rel. agr.*, p. 448 și 453.

[119] „...damit alles im richtigen Stand gebracht Würde, Wäre einem jedwederen die Todtes Straf anzukhündigen, welcher ohne zuelass von dem angewiesenen Dorf sich weckbewegete, ..." ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 221—222.

[120] „Illi qui contravenerunt punctis instructionis tempore conscriptionis vornicis datae praecipue vero puncto, quo innuitur ut porcolabus ille, qui suscipit homines fugitivos ex allis pagis in suum, ob quod non tantum aerario caesareo damnum causatur, sed etiam conscriptio pessumit puniantur mulcta ibidem declarata" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 230 v.

La fuga țăranilor, autoritatea răspundea, ca și în trecut, prin aducerea la urmă, fie de către organele statului, fie de către înșiși stăpînii de moșii în temeiul împuternicirilor primite din partea Administrației [122]. Dar fixarea masei rurale prin mijloace de constrîngere — aplicate fie preventiv, fie pentru restabilirea situației demografice modificate de fugă — presupunea, pentru a fi eficientă, folosirea unui vast aparat de stat ; lipsa acestui aparat în proporții corespunzătoare și concurența stăpînilor de moșii pentru dobîndirea brațelor de muncă explică slaba eficiență a politicii demografice întemeiate pe constrîngere. Deși mai bine slujită — pentru că dispunea de unitățile militare austriace staționate în provincie — autoritatea nu a reușit să obțină nici chiar acum rezultatele așteptate.

Încă de la început, boierii ceruseră, printr-unul din memoriile înaintate la Viena, înființarea unui corp de oaste autohton căruia, printre altele, i se rezerva sarcina de a împiedica fuga țăranilor [123]. Dar în lipsa acestui corp, a cărui înființare nu a fost aprobată de austrieci, intervenția trupelor habsburgice — oferită spontan de comandamentul austriac sau solicitată de boieri — în răfuielile cu țărănimea nestatornică avea să devină un fenomen tot mai frecvent.

Legăturile, aducerile la urmă, utilizarea pe scară mare a trupelor ca mijloc de prevenire și de represiune, nu au reușit să împiedice țărănimea de a-și căuta în fugă eliberarea de multiplele forme ale exploatării. Un imens efort, care se cerea permanent reluat, era impus autorității. Supravegherea militară a zonelor care dădeau semne de neliniște putea preveni în unele cazuri fuga, o parte din țăranii fugiți înlăuntrul granițelor puteau fi regăsiți și duși la urmă cu sila, expedițiile militare în lăuntrul pădurilor reușeau să scoată periodic pe țărani din ascunzișurile lor, dar nici una din aceste măsuri nu a putut impune țărănimii să se resemneze cu regimul de exploatare ce-i fusese impus de stat și de stăpînii de moșii și pe care aceștia se străduiau să-l încremenească prin mijlocirea „legăturilor“. Pentru a combate eficient fuga, trebuiau combătute cauzele care o provocau.

---

[121] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 233.

[122] La 21 aprilie 1734, „...s-au dat carte dumnealui Costantin Cornesanul să aibă voe a umbla oriunde ar găsi pe oamenii de la satul Balota sud Dolj care au fugitu, deci fiindcă acești oameni nu s-au înțăles ca să fie trecut peste Olt sau peste Dunăre, ci să vor fi aflat într-această țară și mai pe largu dovedindu-să cum că ar fi la județul Vîlcii, fiindcă-i cunoaște pe toți, oriunde și-n ce sat i-ar găsi, pe toți să-i ia fără voia lor, ca să-i aducă la satul lor la Balota...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 113—113 v. ; la 8 mai 1734, o altă poruncă a Administrației, provocată de fuga locuitorilor din satul Caraula, recomanda vornicului de Mehedinți să-i caute pe cei ascunși în provincie „unde să vor găsi să-i ia și să-i ducă la urma lor și de va fi de trebuință să meargă la căpitanul de la Prestol să-i dea catane cît va fi de trebuință“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 121 ; la 7 martie 1735, Administrația poruncea căpitanului de călărași să pună un călăraș la dispoziția unui pîrcălab trimes de vornicul de Romanați, „...și la care sate se vor găsi oamini de cei fugiți, să ia pe pîrcălabul de acolo să-l aducă aicia și să-l pue la arest și dumneata să ne faci noao știre ca să-și ia pedeapsa căce au priimit oameni fugiți den alte sate în satul lui și pe oamini să-i ia să-i ducă la urma lor ca să-și plătească contrebuționul lor acolo de unde sînt“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 214 v.

[123] „...nell'assicurare il camino, visitare i nascondigli ed impedire à mal intenzionati la fuga...“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 340 ; revenind în 1731 asupra acestei propuneri, Administrația indica printre sarcinile corpului de oaste „praeterquam, quod dicti 50 homines etiam Danubii et Alutae ripas nec non montanas margines custodire, sed etiam provinciales, qui de loco in locum habitationem mutare solent, impedire possent“ ; Hurmuzaki, VI, p. 429.

Încercînd să pună capăt fugii locuitorilor, pentru că stînjenea în gradul cel mai înalt interesele lor fiscale, austriecii au fost siliți să-i cerceteze pricinile pe care, mai mult decît toți cei ce i-au precedat în această încercare, au știut să le dezvăluie în toată amploarea lor. În efortul de a înțelege originea instabilității țărănimii, atribuită de boierii Administrației în exclusivitate unei „deprinderi străvechi“ a țăranilor, autoritățile austriace, exponente ale unui stat aflat într-un stadiu superior de dezvoltare și îndrumîndu-se după o concepție incipient luministă, au pătruns pînă în esența sistemului de guvernare și a raporturilor de clasă statornicite în țară în perioada dominației otomane.

După un an de la încheierea păcii și aplicarea măsurilor destinate să contribuie la repopularea provinciei și la așezarea populației, autoritățile austriace au avut surprinderea să constate că programul lor demografic nu dăduse rezultatele așteptate și că o parte însemnată a țărănimii continua să se ascundă în păduri și în munți. Investigațiile întocmite pentru elucidarea acestui fenomen, care la început li s-a părut greu de înțeles, i-a dus pe austrieci pe urma explicației corecte și le-a îngăduit să pătrundă, într-un răstimp relativ scurt, în realitățile esențiale ale societății românești.

Atotputernicia boierimii, devenită beneficiară de frunte a exploatării fiscale, în calitate de intermediar obligat între turci și domnie, pe de o parte, și masa contribuabililor, pe de alta, se afla, potrivit constatărilor unui raport cameral, la rădăcina răului care provoca fuga țărănimii. Țăranii — observa un dregător austriac anonim — nu vor coborî din păduri și nu vor părăsi gîndul fugii „atît timp cît nu va fi descoperit mijlocul de a îngrădi în asemenea măsură puterea arbitrară a boierimii — împotriva căreia țăranii cer fără contenire ajutor și sprijin — încît ...să nu-i mai poată asupri pe supuși după bunul lor plac ; și, întrucît repartiția și încasarea dărilor le oferă boierilor cel mai bun prilej în această privință, ar fi foarte folositor dacă pe viitor cuantumul anual al contribuției nu s-ar mai fixa, ca în timpul voievozilor, pe părți (per partes, — dările numeroase impuse arbitrar după cererile turcilor și necesitățile domniei), ci să se stabilească o dată pentru tot anul... ; iar pe de altă parte, să fie astfel percepute încît boierii să nu aibe nici un amestec“. Cu alte cuvinte, pentru a așeza țărănimea, se cerea înlăturarea principalei pricini a fugii, exploatarea fiscală și principalul agravant al acesteia : aparatul fiscal, alcătuit din boierime.

În același timp, observarea realităților locale i-a dus pe austrieci pe urma celui de-al doilea factor provocator al fugii : asuprirea țăranilor de către stăpînii de moşii. Autorul aceluiaşi raport adăuga în continuare la observaţiile sale referitoare la pricinile instabilităţii populaţiei : „cînd va şti contribuabilul cît are de prestat cu totul pe an şi la ce termene, cînd va fi sigur că nu va avea de dat nimic peste această sumă fixă şi că se poate încrede în protecţia germană împotriva comportării şi extorsiunilor numeroase ale boierilor ; cînd îndatoririle lor faţă de aceştia vor fi fixate la un anumit cuantum pe săptămînă şi nu lăsate la bunul plac al boierilor, pentru ca sclavia atît de apăsătoare de pînă acum să fie întrucîtva uşurată ; atunci se vor fi realizat mijloacele nu numai pentru a reţine în ţară pe supuşii care se mai află aci... ci şi de a-i atrage pe cei fugiţi în regiunile învecinate, mai ales în Turcia şi în Valahia turcească...“ [124].

Fixarea populaţiei presupunea aşadar rezolvarea problemei fiscale — trecerea de la exploatarea nelimitată şi după bunul plac al stăpînirii otomane şi al beneficiarilor interni ai fiscalităţii, la reglementarea obligaţiilor fiscale — şi în acelaşi timp încadrarea relaţiilor agrare într-un regim elaborat şi controlat de stat, limitarea exploatării ţărănimii dependente de către stăpînii de moşii. Fiscalitatea apăsătoare şi extorsiunile stăpînilor de moşii reduseseră ţărănimea la un regim de permanentă migraţie internă şi externă ; dar fuga în masă s-a dovedit un factor fecund în transformarea relaţiilor sociale şi a regimului exploatării. Din consecinţă a exploatării, fuga s-a transformat în cauză a reformelor. În observaţiile mai sus amintite ale slujbaşului cameral austriac erau înscrise atît reforma fiscală cît şi cea agrară realizate de austrieci în Oltenia.

---

[124] Hurmuzaki, VI, p. 347.

V. Viaţa economică

La începutul veacului al XVIII-lea imensa majoritate a locuitorilor Olteniei — ca de altminteri ai întregii Ţări Româneşti — îşi cîştigau încă existenţa din cultura pămîntului şi din creşterea animalelor, cele două ramuri fundamentale ale economiei medievale a ţărilor române. Zonele de activitate economică în întregime desprinse de aceste ramuri aveau o pondere cu totul subsidiară în ansamblul economiei. Oraşul însuşi era din punct de vedere economic o simplă prelungire a satului, întrucît cea mai mare parte a locuitorilor săi îşi cîştiga existenţa din activitatea agricolă ; excepţie nu făceau decît breslele de meşteşugari la Craiova, lucrătorii din cele două centre miniere ale provinciei şi un număr restrîns de negustori aşezaţi în cîteva din oraşele şi tîrgurile oltene, şi aceştia însă, în parte cel puţin, implicaţi în stăpînirea şi exploatarea pămîntului.

Exploatat mult sub nivelul posibilităţilor sale, pămîntul furniza întregii populaţii o parte din alimentele de bază şi, în anii cu recoltă bună, o cantitate excedentară de cereale pentru export. Dar exportul cerealelor nu constituia pentru provincie un izvor constant şi însemnat de venituri. Diverşi factori economici şi demografici au stat pînă în veacul al XIX-lea în calea unei mari dezvoltări a producţiei de cereale pentru piaţă. Izvorul autentic de bani pentru provincie — care, în lipsa unei emisiuni monetare proprii, nu-i putea dobîndi decît din export — erau animalele şi produsele animaliere.

Activitatea meşteşugărească se desfăşura în cea mai mare parte în sate şi în preajma curţilor boiereşti şi a mănăstirilor ; complement modest al activităţii agricole, meşteşugul sătesc şi domenial, exercitat foarte adesea de robi, nu putea să părăsească tiparele vieţii rurale şi nici să-şi ofere forme proprii de organizare socială. Meşteşugul orăşenesc, legat încă de sferele elementare ale activităţii meşteşugăreşti, se organizează pe alocurea în bresle ; statutul de breaslă îşi face acum pentru prima oară apariţia în istoria provinciei. Caracterul elementar al producţiei artizanale se trădează nu numai prin sfera activităţii meşteşugăreşti, dar şi prin identificarea în aceeaşi persoană a meşteşugarului şi a negustorului.

Lipsită de o dezvoltare urbană propriu-zisă, piaţa internă îndeplinea în primul rînd o funcţie compensatorie între judeţele şi satele cu activitate economică asemănătoare, dar cu fireşti deosebiri de producţie. Anemia comerţului intern a fost constatată de observatorii camerali austriaci, pe temeiul registrelor de încasări la vămile interne ; singura marfă tranzacţionată în cantităţi mari în tîrguri şi iarmaroace şi care dădea consistență „vămii tîrgului“ erau animalele, în covîrșitoare majoritate destinate exportului.

Activitatea de schimb se desfășura sub controlul autorității ; tîrgurile, iarmaroacele și nucleele de piață permanentă din orașe se aflau sub permanenta supraveghere a judeților și a slujbașilor camerali. Politica de control și reglementare a vieții economice cuprindea activitatea breslelor meșteșugărești și a companiilor comerciale recent înființate, calitatea și prețul mărfurilor, măsurile de greutate și capacitate.

O experiență revelatoare pentru viața economică a provinciei au făcut austriecii pe tărîmul circulației monetare. Străduindu-se să îngrădească circulația monetei otomane în Oltenia, austriecii au contrariat una din tendințele fundamentale ale economiei provinciei : exportul masiv de animale și produse animaliere în sudul Dunării. Lipsită de cel mai de seamă izvor de bani — practic singurul —, provincia nu numai a reacționat prin plîngeri și memorii, dar a și fost pusă în imposibilitate de a face față obligațiilor sale fiscale. Suspendarea comerțului cu Imperiul otoman a strangulat circuitul monetar, antrenînd cele mai neprevăzute consecințe economice, fiscale și sociale. Catastrofală prin urmările ei, experiența monetară austriacă a fost un reactiv care îngăduie cercetării să recunoască cîteva din realitățile fundamentale ale economiei Țării Românești în epoca dominației otomane.

1. Agricultura

Deși activitatea agricolă constituia ocupația de bază a imensei majorități a populației, știrile cu privire la agricultură în materialul documentar austriac sînt mult mai sărăcăcioase decît cele referitoare la alte domenii ale vieții economice. Interes pentru problemele agricole ca atare nu au manifestat austriecii decît în ultimii ani ai stăpînirii Olteniei, cînd necesitățile de aprovizionare a trupelor lor, concentrate în număr mare în vecinătatea Imperiului otoman, i-au silit să se preocupe mai intens de exploatarea posibilităților agricole ale Olteniei. Puținele știri referitoare la agricultură care s-au strecurat între rîndurile rapoartelor austriace, le datorăm în primul rînd preocupărilor de ordin fiscal ale noilor stăpîni ai provinciei. Ele se referă la fertilitatea solului, la culturi, la factorii generali care mențineau la nivel scăzut activitatea agricolă, la utilizarea dată produselor agricole suplimentare față de necesitățile provinciei. Deși materialul documentar lăsat de austrieci nu oferă posibilitatea unei analize sistematice a situației agricole, el îngăduie totuși cercetării să pătrundă mult mai adînc în realitățile agrare ale provinciei decît obișnuitele izvoare interne, mai sărace în această privință.

Agricultura era, așadar, ocupația principală a celei mai însemnate părți a populației. Țărani liberi și dependenți, boieri și mănăstiri, produceau nu numai cantitățile necesare propriei lor subsistențe, dar și un surplus pentru aprovizionarea orașelor — în măsura în care locuitorii acestora nu își satisfăceau singuri nevoile de produse alimentare — și, în anii agricoli buni, chiar și pentru export. Dar, dacă e incontestabil că aproape toți locuitorii provinciei practicau agricultura, e tot atît de evident — și constatarea revine frecvent în rapoartele epocii — că, cu excepția culturii viței de vie, această ramură a economiei nu ocupa decît o poziție secundară în izvoarele de venituri bănești ale populației și ale provinciei în ansamblul ei. Izvor subsidiar și ocazional de venituri, cultura cerealelor se situează mult în urma creșterii animalelor în privința exportului, singura sursă constantă și masivă de bani pentru provincie. Epoca marii producții de grîne pentru piață și a exportului masiv de produse cerealiere era încă departe.

Condițiile generale de dezvoltare a țării sub dominația otomană erau defavorabile unei masive producții agricole excedentare. Doi au fost factorii care au menținut producția agricolă a țării la un nivel scăzut ; cel dintîi, de ordin economic, — slaba dezvoltare a pieții interne și absența unui debușeu extern remunerator ; cel de-al doilea, de ordin demografic, — densitatea foarte redusă și instabilitatea populației, cu alte cuvinte lipsa brațelor de muncă și nestatornicia lor.

Ca mulți alții dintre precursorii și urmașii lor veniți în contact cu realitățile țării, austriecii au avut și ei prilejul să constate contrastul dintre fertilitatea excepțională a solului și imensele posibilități pe care le oferea agriculturii, pe de o parte, și exploatarea cu totul insuficientă a pămîntului, pe de alta : „...frumosul și neobișnuit de grasul pămînt de aici rămîne pustiu și necultivat“, constata un raport austriac doi ani după ocuparea provinciei [1]. Războiul și masiva depopulare a țării pe care a provocat-o nu a făcut însă decît să agraveze o realitate caracteristică întregului veac al XVIII-lea. În anul 1731, cînd procesul de repopulare era foarte avansat, iar provincia se apropia de maxima demografică înregistrată cîțiva ani mai tîrziu, directorul suprem Wallis a avut prilejul să constate, în cursul inspecției înfăptuite în provincie, ravagiile provocate de astădată nu de război ci de regimul fiscal. Conscripția întocmită în anul 1731, mult mai riguroasă decît cele anterioare, explică în mare măsură proporțiile fugii țărănimii în acest an — situație căreia de altminteri i se datorează în primul rînd inspecția lui Wallis în Oltenia ; dar criza anului 1731 nu a fost decît manifestarea paroxistică a unei realități permanente în societatea românească a veacului al XVIII-lea. În fapt, o parte însemnată din suprafața agricolă a țării rămînea permanent necultivată ; rumânii din satul Orlea al m-rii Cozia recunoșteau în zapisul încheiat cu egumenul că în afara terenului ocupat de ei pentru arături, pășuni și fînețuri, „încă rămîne moșia trei părți și mai mult nelucrată“ [2].

Cu justificată invidie semnala austriecilor un grup de boieri situația privilegiată a cîtorva dregători care, datorită poziției lor în administrație, reușiseră să concentreze pe moșiile lor un număr apreciabil de țărani, ceea ce le oferea prilejul de a „semăna mari cantități de grîu, orz şi mei şi de a dobîndi astfel recolte abundente"[3]. În chip excepţional şi pentru scurt timp — pierderea dregătoriei punea capăt automat acestei situaţii excepţionale — unele moşii boiereşti au putut exploata integral sau în cea mai mare parte teritoriul lor. Dar în ansamblu, disponibilitatea de pămînt era mare. Cînd, în 1736 — aşadar în perioada de maximă demografică —, Administraţia făcea vornicilor recomandări cu privire la repartiţia ţăranilor care imigrau în provincie, erau indicate cu precădere satele mai mici şi cu mai puţine familii, cu adăugirea : „iar loc iaste destul pentru arătură şi pentru iconomiia lor, pentru hrana lor care iaste trebuincioasă"[4].

---

[1] Hurmuzaki, VI, p. 310.

[2] *Doc. rel. agr.*, p. 352 ; în catagrafia din 1722 satul Orlea era înregistrat cu 43 familii ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 309.

Instabilităţii unei mari părţi a ţărănimii îi corespundea instabilitatea ogoarelor : „ţăranul seamănă, ară, recoltează şi îşi paşte animalele acum într-un loc, acum în altul", constatau în 1731 doi dintre consilierii Administraţiei, fără a uita să sublinieze cît de dăunătoare era pentru interesele fiscului această practică[5].

Nimic nu revelă mai categoric incompatibilitatea totală între o activitate agricolă sistematică şi permanenta deplasare a ţărănimii sub apăsarea dărilor, decît porunca adresată la 14 februarie 1736 de către Administraţie dregătorilor judeţeni : „Fiindcă am luat seama că mulţi din lăcuitorii aceştii ţări şi mai tare din birnici care nu au nici o moşie nicăiri nu să apucă dă arătură numai ca să poată mai pe lesne, numai ce să face repartiţion nou contribuţionului cheserices şi pe urmă strîngerea lui, a fugi din sat în sat şi din judeţu în judeţ şi aşa să nu plătească contribuţion şi ca să nu să poată sili la iconomie ca aceasta unii dintr-înşii şi vitele lor de jug le vînd. Deci ca să nu să mai lase să să facă acest obiceiu al lor rău, care iaste şi la vistiriia chesaricească spre lucrul contrebuţionului cu pagubă, ci mai tare măcar cu ce fel de mod să va putea afla să să oprească cît mai curînd această fugă a lor, pentru aceia cu acest foarte tare poruncim ca pe toţi lăcuitorii acelui judeţ, la sămănătura bucatelor, atîta de toamnă cît şi de vară, precum la lucrul viilor, şi al grădinilor, pe cît le va da prilej starea locului din vreme în vreme şi fără de voia lor, tare şi supt lauda oarecarei pedepse să-i sileşti, căci că într-acest chip mai cu greu iconomie ca aceasta a lor şi bucatele lor trebuincioase de viiaţă le vor părăsi, iar de le-ar şi părăsi, acelea s-ar putea cuprinde pentru rămăşiţa contrebuţionului lor..."[6]. Străduindu-se să combată şi pe această cale o situaţie care stingherea grav interesele fiscului, porunca adresată vornicilor de judeţe dezvăluie pentru prima oară în toată amploarea ei una din realităţile fundamentale ale evului mediu românesc, sau cel puţin ale secolelor în care disproporţia dintre apăsarea fiscală şi posibilităţile masei rurale de a-i face faţă nu lăsa ţăranilor alt mijloc de salvare decît fuga. Se înţelege de la sine că fuga ţăranilor afecta nu numai propria lor activitate agricolă ci şi pe aceea a domeniului boieresc şi mănăstiresc, lipsit de o parte însemnată şi uneori chiar de totalitatea braţelor de muncă.

---

[3] C. Giurescu, *Material,* II, p. 184.

[4] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 30.

[5] C. Giurescu, *Material,* II, p. 449.

[6] *Doc. rel. agr.,* p. 357—358.

Cînd la 25 noiembrie 1732, comandantul suprem Wallis pleda în faţa Camerei propunerea de a se ceda mitropolitului Serbiei satele Oreviţa şi Bolboşani, foste ale Mitropoliei Ţării Româneşti, el invoca drept principal argument venitul foarte redus al moşiilor ; referindu-se la condiţiile generale ale producţiei agricole în ţară, Wallis arăta că „vînzarea e foarte redusă în Oltenia", producţia agricolă cu totul condiţionată de vreme, iar „ţăranii foarte înclinaţi la fugă, astfel că nu se poate pune temei sigur pe ei"[7]. Raportul denunţa, în cazul special al celor două sate amintite, factorii generali care se opuneau dezvoltării agriculturii în Ţara Românească : fuga ţăranilor şi slabele posibilităţi de valorificare a producţiei cerealelor. Şi pentru acest din urmă aspect izvoarele epocii sînt tot atît de explicite ca şi pentru cel dintîi.

Caracteristic pentru stadiul de dezvoltare a agriculturii româneşti în această perioadă e faptul că nu numai ţăranii, dar şi o parte a stăpînilor de moşii — mănăstirile mai ales — trebuiau îndemnaţi de autoritatea centrală să-şi extindă culturile agricole. E cazul m-rii Cozia, de pildă, stăpîna unuia dintre cele mai întinse domenii ale Olteniei, care avea nevoie de îndemnul Administraţiei pentru a-şi extinde culturile agricole : „...scrisoarea sfinţiei tale... şi céle scrise s-au înţeles, întîi pentru sămănăturile ce ai făcut în toamna aceasta la cîmpu, am văzut foaia numai de obroace de grîu 100 pol şi 20 obroace de orz. La care cu mare mirare ne-au fost fiindcă am ţinut pe sfinţiia ta mai bun (omisiune : probabil chivernisitor) al sfintii case şi sfinţiia ta arăţi cu slabă chiverniseală şi cu prea puţin folos, că noi ştim cum că acea mănăstire ca fieştecare dintre célélalte are moşii, şi puterea ei, de unde de ar fi fost de către sfinţiia (ta) nevoinţă, s-ar fi putut face sămănături, cum au fost toamna lungă şi vréme bună şi împătrit pecum ai făcut sfinţiia ta" (26 nov. 1736)[8]. Situaţia pe care se străduia să o combată Administraţia — ale cărei îndemnuri sînt în evidentă legătură cu solicitările de grîne ale trupelor imperiale — nu era specifică domeniului Coziei şi nu se datora exclusiv indolenţei egumenului ; zece ani mai devreme, *generalul Tige sugera autorităţilor austriace superioare să adopte măsuri de constrîngere a tuturor mănăstirilor la extinderea suprafeţei cultivate*[9] Printre rîndurile poruncilor şi corespondenţei autorităţilor se conturează desluşit una din realităţile dominante ale vieţii agrare a Ţării Româneşti la începutul veacului al XVIII-lea : dezinteresul unuia dintre cei mai de seamă stăpînitori de pămînt — biserica — pentru o largă producţie de cereale destinată pieţei. În măsură mai mare decît domeniul mănăstiresc a ştiut să folosească domeniul boieresc prilejul favorabil oferit de dispariţia monopolului otoman şi de achiziţiile de grîne, la preţuri avantajoase, pentru trupele austriace staţionate în Oltenia sau în provinciile învecinate. Încercarea unora dintre marii boieri olteni de a extinde suprafața rezervei cerealiere și de a folosi conjunctură favorabilă (v. mai jos capitolul consacrat organizării domeniului) a fost însă un fenomen excepțional și de scurtă durată, deosebit de interesant pentru valoarea sa de indiciu, dar nu caracteristic pentru ansamblul evoluției agricole a țării în această etapă.

---

[7] N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 309—310.
[8] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206 f. 97.
[9] C. Giurescu, *Material*, II, p. 222.

Cultura cerealelor. Dacă în privința factorilor generali care au menținut la un nivel scăzut producția agricolă a țării, precum și a celor speciali care i-au dat o clipă un imbold, epoca stăpînirii austriace ne-a lăsat cîteva indicații concludente, în schimb lipsesc cu totul informațiile referitoare la tehnica agricolă : cîteva date generale s-au păstrat însă cu privire la diversele culturi și la geografia agricolă a provinciei.

Cultura cea mai larg răspîndită și care furniza țărănimii alimentul principal era aceea a *porumbului* și a *meiului* ; „românii cultivă pentru hrana lor puține grîne — raporta Consiliului de război generalul Königsegg — în schimb foarte mult cucuruz sau grîu turcesc și mei..." [10] ; bun cunoscător al realităților oltene, căpitanul Schwantz von Springfels remarca și el că, spre deosebire „de boieri și de tot ceea ce e mai ales", care consumă în loc de pîine „așa-numita azimă", confecționată din făina cea mai fină și mai albă, țăranii se hrănesc „cu făină de mei sau cu mămăligă, adică un terci din făină de porumb, fiert într-un ceaun" [11]. Locul de frunte în privința porumbului îl ocupa județul Gorj, care în schimb producea puțin grîu [12]. Puțin sau deloc căutat în afara țării — ca și meiul dealtminteri — porumbul, mult mai productiv decît grîul — era apărat de exigențele turcilor și își putea îndeplini funcția de aliment de bază pentru locuitorii țării. Analizînd, în cuprinsul raportului amintit, eventualitatea prelevării de către stat a dijmelor din produse de la populația liberă — moșneni și orășeni —, Königsegg arăta că erariul imperial nu ar fi decît păgubit întrucît era lipsit de posibilitatea de a vinde cantitățile mari de porumb și mei astfel dobîndite. Austriecii au preluat totuși alături de grîu și însemnate cote de porumb de la locuitori în cadrul prestațiilor anuale în natură, pentru necesitățile unităților staționate în provincie. Porumbul era folosit, dacă nu integral, cel puțin în parte, ca nutreț pentru cai de către militarii austriaci [13].

Deși mult mai puțin cultivat, *grîul* apare mai frecvent menționat în izvoare pentru că era obiect de tranzacție pe piața internă și mai ales pentru că era solicitat de turci și austrieci ; în general, țăranii nu cultivau grîul pentru necesitățile propriului lor consum, ci pentru a face față cotelor impuse în cadrul prestațiilor de produse naturale sau pentru comercializare.

---

[10] C. Giurescu, *Material,* I, p. 641 și 648 ; „triticum turcicum sive communiter kukuruz", explică un document contemporan ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 175.

[11] Hurmuzaki, IX, 1, p. 637.

[12] Ibidem, p. 478.

[13] În toamna anului 1728, de pildă, Administrația îl informa pe directorul suprem că din pricina lipsei de orz, cea mai mare parte a cailor regimentului instalat în țară a trebuit să fie hrănită cu porumb ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 110.

Deși grîul nu ocupa decît un loc redus în ansamblul comerțului provinciei — mult în urma animalelor, mierii, cerii și vinului —, este incontestabil că în anii cu recoltă bună provincia dispunea de un excedent care lua calea exportului. Evident, județele de cîmpie depășeau mult în producția de grîu județele de munte. În 1736, cînd austriecii au început să facă mari depozite de produse agricole în vederea operațiilor militare, iar Administrația a impus locuitorilor să-și vîndă grîul la prețul oficial, cota cea mai mare a revenit județelor Romanați (20 000 obroace), Dolj (15 000 obroace) și Mehedinți (11 000 obroace) ; la distanță mare urma Vîlcea (4 000 obroace), în vreme ce Gorjul era cu desăvîrșire omis [14]. Izvoarele fac distincție între două calități de grîu : nartul din 1719 — pentru vînzarea produselor agricole și animaliere la Craiova — fixa prețuri diferite pentru obrocul de „grîu bun" („obrok boni tritici)" și cel de calitate inferioară („obrok tritici simplicioris") ; distincția apare și într-un document românesc care deosebește „grîul frumos" de grîul „mai săcăros" [15].

În regres proporțional cu răspîndirea porumbului, *meiul* continua încă să ocupe un loc important în ansamblul agriculturii și furniza o parte însemnată din alimentația de bază a țărănimii.

Cea mai răspîndită dintre plantele furajere era *orzul*. În anii buni, producția depășea necesitățile consumului intern și excedentul lua calea exportului ; în schimb — constata un demnitar austriac — *„ovăz* se află foarte puțin în această provincie". Ca și grîul, orzul și ovăzul erau produse în cantitate mai mare în zona șesului, mult mai puțin în județele de munte. Un raport al Administrației semnala directorului suprem, în toamna anului 1731, lipsa unor produse agricole și prețurile ridicate la care se vindeau în tîrguri, amintindu-i în același timp că „deși oarecare cantitate de orz și ovăz s-a făcut pe alocurea prin județe, anume spre Dunăre și spre Olt, aceste produse lipsesc cu totul în regiunea subalpină, anume în județele Vîlcea, și Gorj, întrucît acolo se seamănă mai ales porumb ; „locuitorii acestor județe — amintește în continuare autorul raportului — își procură de la șes cantitățile necesare cotelor pe care urmează să le presteze pentru nevoile trupelor" [16].

---

[14] Vezi porunca adresată la 12 dec. 1736 vornicilor de județe ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 101 ; în 1731 doi dintre consilierii Administrației constatau, in cadrul unei expuneri asupra vieții economice a provinciei, că „județul Vîlcea depășește județul Romanați în privința vinului și a poamelor, și dimpotrivă județul Romanați îl depășește pe celălalt prin abundența grîului și a orzului... Gorjul produce doar puțin grîu, obișnuit, în schimb însă e foarte bogat în porumb..." ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 447 ; precumpănirea culturii porumbului în județele de munte era relevată și de un raport al Administrației care amintea că în Vîlcea și Gorj „plerumque turcicum triticum soleat seminari" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 210 v.

[15] Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 53 ; Arh. istorică a Bibliotecii Academiei, filiala Cluj, fond Szendrey (neinventariat).

[16] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 210 v.

Conservarea surplusului de cereale — cantitatea necesară însămînțărilor și rezerva pentru anii cu recoltă slabă — urma sistemul străvechi și primitiv al gropilor săpate în pămînt [17]. Stăpînii de moșii ca și țăranii își înmagazinau rezerva de cereale în gropi, unde deseori însă se altera, cantități însemnate pierzîndu-se pe această cale. O inovație însemnată a administrației austriace a fost construirea magaziilor — „magazine" — de rezervă, în cîteva dintre centrele orășenești și în județe ; măsura îi îngăduia nu numai să constituie rezerve însemnate, în condiții superioare de conservare, dar și să influențeze piața și să mențină la nivel scăzut prețurile, în anii cu recoltă slabă [18].

Viticultura. Grav compromisă în timpul războiului, cultura viței de vie a rămas cîțiva ani unul din sectoarele cele mai deficitare ale agriculturii oltene, nu numai pentru că viile părăsite necesitau după replantare un număr prelungit de ani pentru a da în rod, dar mai ales pentru că cereau investiții pecuniare însemnate. În 1718, producția viticolă era atît de redusă încît vinăriciul nu a raportat pe ansamblul provinciei decît suma derizorie de 562 florini [19]. Pentru a-i determina pe stăpînii de moșii să-și replanteze viile, Camera aulică, la sugestia slujbașilor ei, a hotărît să introducă taxe apăsătoare pe importul de vin [20].

Principalul stăpînitor de vii în Oltenia devenise însuși fiscul imperial, care preluase toate fostele vii brîncovenești, un total de 780 pogoane, precum și cele 40 pogoane de vie din satul Orevița, fost al Mitropoliei [21]. Rămase necultivate încă de la moartea stăpînului lor — cinci ani în urmă —, fostele vii brîncovenești necesitau o investiție de capital de aproximativ 15 000 taleri pentru a putea fi puse pe rod[22]. Procesul de refacere a viilor fiscale a fost însă foarte lent; un raport cameral din 1723 semnala că, în unele cazuri, viile fiscale continuau încă să fie nelucrate „din pricina numărului insuficient al vierilor“ [23].

---

[17] Pentru țărani, gropile erau nu numai locuri de depozitare dar și de tăinuire a grînelor, cînd erau siliți să fugă din sate ; cum în majoritatea cazurilor fuga nu era provocată de o intenție de părăsire definitivă a așezării, grînele depozitate în gropi urmau să furnizeze, la înapoiere, baza alimentației, pînă la reluarea activității normale. La 13 mai 1732, Administrația răspunde vornicului de Romanați care-i anunțase descoperirea unor gropi cu grîu părăsite de țărani fugari („...triticum aliquod in foveis relictum sit a nonnullis profugis ad partes turcicas") ; întrucît unii dintre fugari se înapoiaseră — „nonnullis ex profugis illis rusticis vicissim ad lares suos rediise" — se punea problema eventualei restituiri a grînelor confiscate. Administrația cunoștea însă calitatea grîului astfel păstrat cînd refuza soluția sugerată de vornicii județului, care propuneau să-l livreze unităților militare staționate în jud. Romanați („cum vix unum aliudque granum ex eodem tritico esui servire posset" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 264 v. — 265 v). În iunie 1737, cînd din pricina războiului atenția austriecilor era concentrată asupra grînelor oltene, vornicii erau avertizați să înregistreze pe cîmp toate cerealele, „pînă nu găsescu vréme să le ascundă în gropi" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 192.

[18] Magazi a de la Craiova și de la Rîmnic („magazinul împărătesc" „magazinul de la Rîmnic", „magazinum Caesareum Rimnicense") ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 56 și 169 ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 385 ; fiecare județ își avea acum propriul său „magazin" ; „magazinul județului" e semnalat de alte acte ale Administrației ; L 1—5/205, f. 184.

[19] C. Giurescu, *Material*, I, p. 282.

[20] *Ibidem*, I, p. 390 și II, p. 10.

[21] Lista viilor fiscale, întocmită în 1719, indică și suprafețele, pe județe și sate : în *Mehedinți :* Drîncea 40 pogoane, Știrbei 20 pogoane, Almăjel 40 pogoane, Șușița 30 pogoane, Orevița 40 pogoane ; în *Gorj :* Stăncești 20 pogoane ; în *Dolj :* Comoșteni 40 pogoane, Radoștița 20 pogoane, Băilești 30 pogoane ; în *Romanați :*

Desigur, domeniul viticol fiscal oferă un caz unic în privința întinderii și a dificultăților de cultivare și întreținere. Boierii și mănăstirile își procurau vinul fie din viile proprii, fie mai ales din dijma vinului produs de țărani pe domeniile lor (otaștina). Unele dintre mănăstiri au continuat să beneficieze de concesiuni din vinăriciul domnesc — ajuns acum venit cameral.

Indicațiile referitoare la noile plantații de vii devin tot mai numeroase pe măsura repopulării provinciei. Conscripția domeniului Gîrla (1726) semnalează existența doar pe acest teritoriu îngust a 36 vii — 21 vechi și 15 recent plantate[24]. În general, intervalul socotit necesar pentru a obține rod era de trei ani; atîta considerau necesar, în 1720, autorii unui raport pentru repunerea pe rod a viilor fiscale. În 1730, Administrația invoca drept argument pentru fixarea epocii de așezare în provincie a unui grup de bulgari paulicieni, faptul că începuseră să dobîndească vin din viile plantate de ei, ceea ce nu se întîmpla în chip obișnuit decît „în ale treilea an după plantare“ [25]. Pe alocuri însă, învoielile pentru plantarea viilor pe moșii prevedeau un număr de ani mai mare; egumenul Nicodim al Coziei acorda unui locuitor dreptul de a planta vii pe moșia Orlea a m-rii, „...cît va vrea... și vinărici adecă zeciuiala pămîntului să nu dea pînă în șapte ani, iar atuncea împlinindu-se sorocul și viind viile pe rod să aibă a da la sfînta mănăstire după obicei dijma pămîntului...“ [26].

În fruntea provinciei, în privința viticulturii, se aflau și atunci județele Gorj și Vîlcea[27], dar viile erau răspîndite în întreaga provincie, din zona sub-alpină pînă la Dunăre. Vinul fiind una din principalele materii impozabile ale provinciei, autoritatea austriacă înțelegea să-l

---

patru vii la Cocorești însumînd 200 pogoane, două la Brîncoveni 100 pogoane, două la Scărișoara 20 pogoane, una la Cilieni 60 pogoane, la Islaz 20 pogoane, la Caracal 30 pogoane, două la Blaj 60 pogoane, la Frăsinet 30 pogoane, la Pîrșcov 20 pogoane; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 55—56.

[22] 12 000 taleri pentru plata vierilor și 3 000 pentru împrejmuit; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 55 v.

[23] „Ob defectum sufficientum vinicolarum non tantum in Kokorest sed in pluribus aliis locis fiscalibus, optimae ac pulcherrimae vineae cum non modico detrimento aerarii hodiedum permansere incultae...“, C. Giurescu, *Material,* I, p. 576.

[24] C. Giurescu, *Material,* II, p. 33.

[25] „...vineasque in ea penes agriculturam tales plantarunt, ut iam vinum quoque in eis procreatum, quae non nisi in tertio alias post sui plantationem anno fructum ferre solent...“; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 196 v; alte învoieli a căror scadență curgea după trei ani de la plantarea viei, *Arh. Olt.,* III (1924), nr. 14, p. 334.

[26] Arh. St. Buc., ms. 329 (Condica m-rii Tismana), f. 233 v.

[27] Hurmuzaki, VI, p. 478.

supravegheze pînă la înscrierea lui de către vinăriceri ; culesul strugurilor nu putea începe după bunul plac al stăpînilor viilor, ci la data fixată de autoritate : „Şi aceasta să poruncéşte dumitale — scria vornicilor Administraţia — fiindcă la viile care sînt în locuri mai de jos sînt struguri mai mulţi copţi, culesul la acele locuri la 25 ale acéştii luni (septembrie) după carindariul nou..., iar la dealurile care vor fi mai aproape de munte, la 10 ale viitorei luni lui octomvrie“ [28]. Prin altă poruncă, stăpînii de vii din împrejurimile Craiovei erau la rîndul lor avertizaţi să nu aducă strugurii „cu carul, să vînză aici în tîrg, pînă la sorocul care s-au pus pentru culegerea viilor...“, — justificarea fiind de data aceasta explicită : — „ca să nu să facă pagubă la slujba dijmăritului“ [29].

Vînzarea vinului — alături de a celorlalte băuturi spirtoase — constituia unul din capitolele cele mai de seamă ale comerţului intern [30] : venit de frunte al stăpînilor de moşii — realizat prin intermediul monopolurilor senioriale — vînzarea vinului făcea obiectul unei aprigi concurenţe pe piaţa atît de îngustă a oraşelor oltene.

Pomicultura ocupa un loc însemnat în gospodăria ţărănească şi în aceea a domeniului, mai ales în judeţele sub-alpine.

Puţin întinsă în Oltenia era cultura *tutunului* ; autorul unui raport înaintat autorităţilor camerale din Viena sugera adoptarea unor taxe vamale foarte ridicate asupra tutunului importat, pentru a-i sili pe localnici să-şi extindă culturile. Înainte de război, tutunăritul — potrivit aceluiaşi informator — raporta pe întreaga Ţară Românească 30 pungi, dintre care doar 1—2 din Oltenia [31].

Dintre plantele industriale, cea mai cultivată era *cînepa* : memoriul boierilor olteni referitor la relaţiile agrare aminteşte cînepa printre plantele din care stăpînii de moşii prelevau dijma [32].

2. Creşterea animalelor, apicultura şi pescuitul

Avuţia animalieră a provinciei constituia în acelaşi timp principalul izvor de venituri al locuitorilor — în realitate singurul masiv şi constant —, marfa cea mai solicitată la export — pe piaţa sud-dunăreană şi în subsidiar în Transilvania — şi materia impozabilă prin excelenţă. Mărturiile slujbaşilor austriaci se adaugă la şirul îndelungat de constatări ale străinilor veniţi în contact cu realităţile provinciei, care toţi au subliniat rolul însemnat al creşterii animalelor în economia ţării. Analizînd potențialul economic al provinciei și perspectivele ei de dezvoltare, inspectorul cameral Koch nu uita să amintească și despre „mulțimea nemăsurată a animalelor" („die unzahlbare Menge des Vieches")[33]; e ceea ce știa și împăratul cînd solicita în 1735, pentru oastea din Italia, un număr de 2 000 boi din „Valahia mea... care abundă în vite cornute"[34]. Nicolae de Porta, căruia îi datorăm cîteva din cele mai pătrunzătoare rapoarte asupra realităților provinciei, semnala forurilor conducătoare de la Viena — într-unul din memoriile sale cu privire la sistemul fiscal — că animalele „sînt principalele avuții ale românilor" („praecipuae facultates Valachorum")[35].

---

[28] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 10 v.

[29] Ibidem, f. 15 v.

[30] Oltenia nu exportă vin, constata un raport de la începutul stăpînirii austriace ; Hurmuzaki, VI, p. 312—313.

[31] C. Giurescu, *Material,* I, p. 391—392.

[32] *Doc. rel. agr.,* p. 285—286 ; catagrafia domeniului Cîrla indica o producţie anuală de 4—5 000 mănuşi de cînepă ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 33.

Dar, pe lîngă aceste aprecieri generale, administrația austriacă a lăsat indicații mai precise cu privire la locul creșterii animalelor în viața economică a provinciei. În primul rînd se cuvine subliniată constatarea Administrației — devenită leit-motiv al rapoartelor înaintate autorităților austriace — că exportul provinciei, orientat covîrșitor spre sudul Dunării, consta aproape exclusiv din animale și produse animaliere și că sistarea acestui export în anumite momente lipsea cu totul de bani provincia, iar pe locuitorii ei îi punea în imposibilitate de a face față dărilor. În 1725, de pildă, Administrația reamintea directorului suprem că localnicii nu își pot procura altminteri bani „decît din vînzarea oilor, vacilor, cailor, mierii și untului", și că „nu se dobîndesc bani decît din regiunile turcești pentru aceste animale și alimente"[36]. În martie 1723, boierii cereau austriecilor să amîne încasarea contribuției pînă în luna iunie, cînd începeau negustorii străini să sosească în provincie și să achiziționeze animalele, țăranii obținînd pe această cale mijloacele de a face față impunerilor[37].

Concludentă, pe lîngă nenumăratele mărturii convergente, este în această privință și constatarea boierilor cînd expuneau austriecilor urmările nefaste ale excesivei exploatări fiscale — mai ales a dărilor pe animale — care îi determina pe țărani să renunțe la o parte însemnată din șeptelul lor: „...alt venit în amintita Valahie nu există în afară de animale, care dacă se vor pierde, ei (țăranii) nu vor mai putea fi de folos nici lor înșile, nici slujbei împărătești"; sau: „în afară de vînzarea animalelor, poporul nu mai are nici un alt venit"[38]. Formulele variază de la un text la altul, dar adevărul pe care îl exprimă e același și el revine în chip aproape obsedant: *singurul izvor constant de venituri al provinciei era exportul animalelor* prin mijlocirea căruia masa rurală își procura sumele necesare pentru a face față exploatării fiscale.

---

[33] C. Giurescu, *Material*, II, p. 272.

[34] *Ibidem*, vol. III, p. 59—60.

[35] *Ibidem*, vol. II, p. 71.

[36] Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 57 v.

[37] „siquidem eousque advenient etiam mercatores, quibus pauperes sua vendendo animantia et pretium eorundem percipiendo facilius poterunt impositam sibi contributionem praestare"; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 6.

[38] Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 65 v. „nec alius fere praeter pecorum venditionem adsit in provincia plebis proventus"; ibidem, 72 v; (4 febr. 1726).

Locul de frunte în economia animalieră a provinciei îl ocupau *oile*, larg solicitate pe piața Imperiului otoman. Potrivit datelor aproximative ale unui raport austriac din 1731, Oltenia dispunea la acea dată de 300 000 oi [39], număr sigur inferior realității dacă ținem seama de masivele tăinuiri de oi, pe care localnicii știau să le ascundă din calea încasatorilor oieritului.

În anii buni, provincia exporta pînă la 100 000 de oi în sudul Dunării și sumele dobîndite pe această cale — deci numai din valorificarea șeptelului ovin — îi îngăduiau să acopere cea mai mare parte a contribuției impuse de austrieci.

Unele indicații cifrice ne îngăduie să apreciem partea țărănimii și aceea a boierilor și mănăstirilor în creșterea oilor ; judecînd după indicațiile referitoare la arenda oieritului, stăpînii de moșii — boieri și mănăstiri — stăpîneau între o treime și jumătate din numărul oilor, restul aflîndu-se în stăpînirea țăranilor [40]. Indicația lămurește cu prisosință lupta acerbă a stăpînilor de moșii pentru apărarea privilegiului care-i scutea de plata oieritului doi ani din trei și care, departe de a satisface o simplă dorință de manifestare a preeminenței în raport cu masa contribuabililor de rînd, răspundea unui interes material major.

---

[39] Hurmuzaki, VI, p. 483 ; în 1726, oieritul a fost arendat cu 141 pungi (adică 70 500 taleri) ; cuantumul impus pe oaie fiind de 15 bani, rezultă că provincia avea în acest an peste 600 000 de oi. (M. Popescu, *Spicuiri*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 31, p. 215). Firește, nu trebuie uitat că la acest total participau și oile venite de peste hotare la pășunat în Oltenia. De cap de familie reveneau așadar între 8 și 17 oi ; conscripția domeniului fiscal Gîrla, la confluența Oltului cu Dunărea, ne îngăduie să cunoaștem mai îndeaproape repartiția oilor pe cap de familie, într-un caz special ; cele 177 familii ale satului au suportat, în contul oieritului, în anul 1723, 201 taleri, ceea ce, la cuantumul special de 12 bani de oaie pe care îl suportau, însemna un total de 2 235 oi, pe ansamblul comunității sătești, și de 13 oi de familie ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 35. De altminteri, cel puțin în primii ani, se constată o rapidă dezvoltare a șeptelului ovin, proces fidel reflectat în sporul sumei la care era arendat oieritul. Un raport din 1726 înregistra procesul și combătea tendința de a reduce arenda oieritului, pornind tocmai de la constatarea înmulțirii numărului oilor : „...non considerata ovium multiplicatione, quae annuatim fieri solet, et per quam arendationis pretium augendum esset" ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 84. Desigur, progresul nu era constant : epizootii grave, împotriva cărora populația era practic dezarmată, decimau din cînd în cînd o parte însemnată din șeptel ; în luna august 1726, un raport al Administrației semnala ravagiile grave ale unei asemenea epizotii, care în unele județe redusese simțitor numărul animalelor, iar în unele sate le-a distrus cu totul : „...variae pecorum species, s.v. boves, vaccae, vituli et oves per irripientem iterum hac aestate luem quibusvis in districtibus et quidem nonnullis eorum in pagis fere ad unicum usque... deletae sint..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 153 v. și 159 v.—160 ; în 1730, Administrația semnala din nou o gravă molimă : „magna in tota provincia pecorum lues" ; L 1—5/355, f. 86.

[40] În 1720, oieritul urma să fie arendat cu 55 000 florini renani în cazul în care boierii și mănăstirile nu ar fi beneficiat de scutire, sau cu 36 000 florini în caz contrar, așadar o treime mai puțin ; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*. p. 140—141 ; în 1722, raportul era de 100 la 50—60 pungi, adică aproape de jumătate ; *ibidem*, p. 143—145 ; trebuie avut în vedere faptul că boierii tăinuiau între turmele lor un număr mare de oi țărănești.

Dar Oltenia nu își hrănea numai propriile oi, ci își oferea în același timp pășunile oierilor transilvani și chiar celor sud-dunăreni. Bîrsanii — „locuitorii din Transilvania care obișnuiesc să vină la pășunile din Oltenia“ [41] — sînt figuri familiare în mediul oltean. Un raport cameral referitor la dijmele prestate de populație Camerei aulice consemna cuantumul mai scăzut suportat la oierit de oile transilvane coborîte în Oltenia în căutarea unor pășuni mai timpurii și mai abundente ; „...transilvănenii, care își aduc oile în provincie pentru întreținere, cel mai adesea de nevoie, pentru că iarba crește aici, mai ales la Dunăre, mult mai timpuriu decît în Transilvania, plătesc cîte 10 bani de fiecare...“ [42]. În anii de secetă, oile veneau în număr mai mare decît cel obișnuit din Transilvania în Oltenia, sporind simțitor venitul oieritului [43].

Și regiunile sud-dunărene căutau pe teritoriul Olteniei un surplus de pășune pentru turmele lor de oi ; contractele de arendare a oieritului cuprindeau o clauză privitoare la regimul special — de favoare — de care beneficiau la plata oieritului atît oile transilvane cît și cele sud-dunărene [44].

Larga întindere a pădurii pînă în cîmpia Dunării [45] îngăduia întreținerea unui număr mare de *porci* (potrivit datelor furnizate de raportul din 1731 mai sus citat, Oltenia avea aproximativ 300 000 porci [46]). În primii ani ai stăpînirii austriace, un slujbaș cameral sublinia necesitatea de a îngrădi prin taxe vamale mari importul porcilor din Muntenia, „deoarece în aceste cinci județe se găsesc suficiente păduri și mlaștini și se poate acorda grijă mai mare creșterii și înmulțirii porcilor...“ [47], deziderat care a fost împlinit cu prisosință, ceea ce explică surplusul de porci de care a dispus provincia în anii următori, exportați în număr mare în Transilvania [48]. Ca și în cazul pășunatului oilor, Oltenia își oferea pădurile turmelor de porci din Transilvania. Instrucțiunile vamale din 1717 cuprindeau prevederi referitoare la „porcii aduși din Transilvania în pădurile de la Cîineni pentru a fi hrăniți la vremea ghindei...“ [49].

---

[41] C. Giurescu, *Material*, II, p. 91.

[42] *Ibidem*, I, p. 393.

[43] *Ibidem*, p. 394.

[44] „Ab ovibus tam transylvanicis quam transdanubianis hic in provincia existentibus non nisi 7 et $1/_2$ crucigerum exigere permittitur...“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 468.

[45] Vezi de pildă observația autorului conscripției satului Orevița : „Sylvae dantur sat magnae in quibus crescunt quam plurimae glandines ita ut praeter propter 500 porci consaginari possint“ ; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 306.

[46] Hurmuzaki, VI, p. 483 ; întrucît dijma din porci era arendată împreună cu aceea din vin și din stupi, nu se poate calcula — ca în cazul oieritului — numărul porcilor după suma la care era arendat dijmăritul. Amintim doar că dijmăritul producea mult mai puțin decît oieritul.

[47] C. Giurescu, *Material*, I, p. 390.

[48] Hurmuzaki, IX, 1, p. 637.

[49] C. Giurescu, *Material*, I, p. 134 ; tariful vamal din vremea lui Duca Vodă, tradus în latinește de austrieci, prevedea o taxă de șase bani „ab uno porco ex Transylvania ad Wallachiam saginandi ergo impulso“ ; *ibidem*, p. 138.

Păşunile erau îndestulătoare şi pentru întreţinerea unui mare număr de *cai* — apreciaţi în 1731 a fi aproximativ 100 000[50] pe lîngă care mai trebuiau însă îngrijiţi şi caii unităţilor de cavalerie austriace staţionate în provincie, ceea ce nu rareori provoca complicaţii şi conflicte[51].

În număr mai mic, *cornutele,* — aproximativ 50 000[52] —, erau folosite la muncile agricole, la transporturi şi erau în acelaşi timp unul din capitolele de seamă ale exportului.

Una din avuţiile de seamă ale provinciei erau *albinele,* ale căror produse — mierea şi ceara — ocupau un loc însemnat în exportul provinciei. Abundenţa pădurilor şi a livezilor explică numărul mare de stupi — circa 200 000[53] ; anii secetoşi — 1718 de pildă — reduceau simţitor numărul albinelor şi producţia lor[54].

O ramură însemnată în economia provinciei era *pescuitul.* Apele curgătoare, bălţile şi iazurile Olteniei furnizau populaţiei o parte însemnată a alimentaţiei. Abundenţa excepţională a peştelui în Dunăre şi în bălţile ei nu a scăpat, fireşte, nici atenţiei austriecilor : „e de notorietate universală bogăţia de peşti a Dunării", însemna căpitanul Schwantz von Springfels în paragraful consacrat pescuitului, din descrierea Olteniei[55]. Tehnica prinderii peştelui în bălţile Dunării e amplu expusă de un raport austriac. Cînd apele Dunării creşteau, peştii — morunii, crapi şi ştiuci — urmau direcţia revărsării, pentru a-şi depune icrele ; cînd apa începea să scadă, „chiar şi numai cît un deget", şi peştii începeau să se retragă spre cursul Dunării, paznicii care supravegheau neîntrerupt nivelul apelor, închideau toate ieşirile cu pietre, nuiele şi garduri din pari dinainte pregătite. Calea de retragere a peştilor spre Dunăre fiind astfel închisă, paza continua zi şi noapte pînă cînd începea pescuitul, pentru a împiedeca peştii adunaţi în număr mare să forţeze pe alocurea gardurile şi să-şi deschidă astfel drum spre Dunăre[56].

Cele mai multe dintre bălţile dunărene intraseră de-a lungul veacurilor anterioare în stăpînirea boierilor şi a mănăstirilor. Cunoscînd locul deosebit de însemnat ocupat de peşte în alimentaţia călugărilor[57], funcţionarii camerali — altminteri atît de insistenţi în a propune restrîngerea privilegiilor mănăstirilor şi boierilor — au pledat în favoarea menţinerii concesiilor acordate de domni, în trecut, mănăstirilor [58].

---

[50] Hurmuzaki, VI, p. 483.

[51] C. Giurescu, *Material,* I, p. 591. La Craiova măsuri speciale au fost luate pentru a asigura cantitatea de fîn necesară ; la 22 martie 1734, judeţul oraşului primea poruncă din partea Administraţiei „...să pue să publicăluiască ca să fie oprit tot locul den Amăradia pe lunca Jăiului pînă în Jitianu pentru iarbă de fîn şi să nu fie nimeni slobod să are cu plugul au să facă grădină..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 96 ; în anul următor, noi măsuri erau luate pentru a curăţi de mărăcini şi zmeuriş terenurile din jurul Craiovei pentru ca „să să poată cîştiga mai multă iarbă" ; *ibidem,* f. 213.

[52] Hurmuzaki, VI, p. 483 ; aprecierea pare sensibil inferioară realităţii.

[53] Ibidem.

[54] „...wegen grosser siccitet des verwichenen 1718ten Jahrs in diesen 5 kays. Districten sehr vil Bien zu Grundt gangen..." ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 389.

[55] Hurmuzaki, IX, 1, p. 643.

[56] C. Giurescu, *Material,* I, p. 385—386.

[57] „...sie (călugării) das gantze Jahr hindurch kein Fleisch essen, sondern sich allein von Fischen nähren..." ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 386.

Bălţile rămase domneşti erau fie exploatate direct de domnie — foarte rar — fie, de obicei, prin intermediul unor arendaşi. O treime din peştele prins revenea domniei sau arendaşilor, restul rămînea pescarilor. Austriecii au continuat să exploateze prin sistemul arendei fostele bălţi domneşti, în a căror stăpînire intraseră [59]. Exploatarea mai sistematică a pescuitului a dus la un spor simţitor al venitului şi, evident, şi al arendei [60]. Aplicarea de către arendaşii bălţilor a unor metode de pescuit noi — asupra cărora însă nu au rămas informaţii — era considerată, cu evidentă exagerare, de către un slujbaş al Administraţiei, capabilă să provoace dispariţia acestui „abundent aliment, atît de necesar pentru hrana locuitorilor“ [61].

Pescuitul în Dunăre şi în bălţile ei nu era liber ; un grup de bulgari, care intenţionau să se aşeze în Oltenia în 1731, solicitau, printre altele, dreptul de a pescui în Dunăre, cu îndatorirea de a preda „la locurile rînduite sau care se vor rîndui“ peştii mari, a căror prindere fusese interzisă „sub pedepsele cele mai grave“, cerînd însă dreptul de a-şi rezerva peştii mici [62].

Rîurile şi iazurile ofereau cantităţi însemnate de peşte, evident, mult inferioare celor dobîndite din Dunăre. Generalul Tige, în inspecţie în Oltenia, a remarcat mărimea păstrăvilor prinşi în apele Lotrului [63].

Un loc însemnat în economia locuitorilor, dar greu de apreciat din pricina sărăciei informaţiei, îl ocupa *vînatul,* care procura populaţiei nu numai hrană dar şi piei şi blănuri căutate în provincie şi peste hotare. O poruncă a Administraţiei, din 9 ianuarie 1736, oferă cîteva indicaţii foarte sumare în această privinţă, suficiente însă pentru a revela însemnătatea vînatului în viaţa satului oltenesc ; adresîndu-se vornicilor, Administraţia îi invita „să publicăluiască în toate satele fieştecăruia judeţ ca nici cum să nu mai fie slobozi mojăcii a eşi la vînat cu ogari, cu cîini, nici cu puşti, ce să fie opriţi de la tot felul de vînat, au zburător, au nezburător, contravenienţii urmînd a fi arestaţi şi pedepsiţi după gravitatea vinei“ [64].

---

[58] *Ibidem ;* potrivit aprecierii aceluiaşi raport, „milele“ acordate de domni mănăstirilor reduceau cu o treime venitul din peşte al domniei.

[59] E vorba de fapt de bălţile aşezate în vecinătatea staţiunilor vamale „wo dem Fisco regio der Fischgang zustehet“ ; *ibidem,* p. 367 ; lista staţiunilor vamale cu bălţi ; *ibidem,* p. 377—381.

[60] În 1728, pescuitul în bălţi şi în Dunăre a fost arendat unui grup de greci asociaţi, pe termen de trei ani, arenda anuală fiind fixată la 1 250 florini ; C. Giurescu, *Material,* II. p. 238 şi nota ; la 20 decembrie 1736, Administraţia comunica vornicilor că s-a împlinit sorocul celor care ţinuseră în arendă bălţile, şi îi invita să înştiinţeze în judeţe doritorilor de a prelua arenda „să meargă la dumnealui... cameral inşpector să să aşaze cu domnealui“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 104 v—105.

[61] M. Popescu, *Spicuiri,* în *Arh. Olt.,* VI (1927), nr. 31, p. 216.

[62] Hurmuzaki, VI, p. 466.

[63] C. Giurescu, *Material,* II, p. 212—213 ; pentru iazurile de pe moşiile mănăstireşti, v. N. Dobrescu, *Istoria bisericii,* p. 290—291.

3. Meşteşugurile şi activitatea minieră

Activtiatea meşteşugărească e surprinsă de stăpînirea austriacă într-un stadiu înapoiat. Lipsit de cadrul de dezvoltare urbană care i-a îngăduit în alte regiuni ale Europei medievale să se afirme ca forţă autonomă în raport cu lumea rurală şi chiar să revendice un însemnat rol social-politic, meşteşugul continua să fiinţeze la începutul veacului al XVIII-lea ca modest complement al satului şi al domeniului. Pe măsura dezvoltării oraşului Craiova, meşteşugul se dezvoltă şi el şi beneficiază de măsurile de organizare ale Administraţiei, căreia îi datorăm şi cele mai vechi statute de breaslă cunoscute în istoria Ţării Româneşti.

O caracterizare de ansamblu, foarte sumară e drept, asupra meşteşugarilor, se găseşte în descrierea Olteniei de Schwantz von Springfels : „Meşteşugari sînt puţini, anume cizmari, croitori, blănari şi cojocari ; meşteşugari de calitate superioară (Künstler) nu se găsesc deloc, doar dacă se consideră ca atare ţiganii care furnizează întregii provincii munca de fierari şi lăcătuşi“ [65]. Evident, expunerea sumară a observatorului austriac nu epuizează problema meşteşugului în lumea rurală. Varietatea meşteşugurilor practicate în satul liber sau aservit era mult mai mare decît lasă să o înţeleagă Schwantz von Springfels [66] ; nu e totuşi mai puţin adevărat că meşteşugul sătesc şi domenial a continuat în tot acest interval să constituie o zonă marginală a vieții rurale aflate într-un stadiu încă incipient de diferențiere a funcțiilor economice.

---

[64] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 26 v-27.

[65] Hurmuzaki, IX, 1, p. 637.

[66] Un memoriu boieresc înşira printre meşteşugarii domeniali, pentru care revendica scutiri de dări : morari, bucătari, fierari şi tîmplari ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 292—293 ; zidarii, tîmplarii, dulgherii, cărămidarii şi „vărarii“ apar tot mai frecvent în documentelee epocii, fapt explicabil prin amplul program de construcţii militare şi civile ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 69 v. ; în iunie 1737, vornicul de Dolj era invitat să trimită la Craiova pe toţi meşterii din sate „care ştiu face pod de luntri“ — desigur în legătură cu campania iminentă — şi pe cei care se pricepeau să lucreze doage de buţi ; tot din Dolj erau recrutaţi meşterii chemaţi să acopere uliţele Craiovei cu „poduri“ de lemn, bîrne ; ibidem, f. 47, printre aceştia se cereau doi oameni „mai meşteri cu barde“ ; ibidem, f. 10 v. ; marile stocuri de făină adunate de austrieci în vederea războiului erau în parte conservate în buţi, pentru confecţionarea cărora erau convocaţi la Craiova „toţi meşterii butari nemţeşti şi rumâneşti şi mai vîrtos pe aceia care au făcut în anul trecut putenile pentru treaba silitrului ; ibidem, f. 178 v. Un raport austriac semnala fabricarea prafului de puşcă de către ţărani : „dass... in dem land von den Bauern selbsten Pulwer gemacht werde...“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p 547 ; alt raport divulgă proporţiile acestei activităţi : „...plurimi per hanc provinciam inveniantur homines, qui ipsimet in privato pulveres pyrios conficiunt“ ; *ibidem*, p 576—577 ; fireşte, din motive de securitate, autorităţile au încercat să pună capăt acestei producţii de praf de puşcă. Un proiect de deschidere a unor „mori de praf de puşcă“ pare să nu se fi realizat niciodată ; *ibidem*, p. 548 ; pentru meşteşugul în lumea rurală în ţările române, în epoca medievală, v. prezentarea largă şi pătrunzătoare a lui N. Iorga, *Istoria industriilor la români*, p. 16—29 (cap. II : *Meşterii satelor*).

Mai amplu reflectată în izvoarele epocii este situația meşteşugului orăşenesc. Caracteristică în această privință este constatarea austriecilor că oraşele sînt lipsite de meşteşugari şi clauza inclusă în proiectele de instrucțiuni pentru juzii şi jurații oraşelor care prevedeau dezvoltarea forței de muncă meşteşugăreşti în nucleele urbane[67]. Efortul nu avea să rămînă fără urmări ; indiciile unei activități meşteşugăreşti mai intense se înmulțesc, la Craiova mai ales, pe măsura dezvoltării demografice şi economice a oraşului. Nu numai localnicii, dar şi străinii — bulgari, greci, germani — vin să-şi cîştige existența ca cizmari, croitori, cojocari, lumînărari, măcelari, pitari, zidari, fierari, dulgheri, tîmplari[68]. Afluxul continuu al meşteşugarilor străini, veniți să ocupe locul lăsat de dezvoltarea încă slabă a meşteşugului local, era subliniat într-un raport al Administrației din 1731[69]. Deosebirea de calificare dintre localnici şi străini se repercutează şi în retribuția muncii lor ; pentru a-şi cruța bugetul, Administrația hotăra în 1732 să utilizeze mîna de lucru a zidarilor şi dulgherilor autohtoni, mai ieftină decît cea a meşteşugarilor germani imigrați[70].

Instructivă, pentru că revelă coexistența a două formule de exploatare a mîinii de lucru a meşteşugarilor, este propunerea Administrației cu privire la unele lucrări de reconstrucție în Craiova, care comportau investiții mai însemnate de bani : dacă retribuția zidarilor şi a fierarilor era prevăzută în deviz, restul mîinii de lucru urma să fie furnizat gratuit de provincie (16 februarie 1731)[71]. Meşteşug liber — din oraş — şi meşteşug aservit — din lumea rurală — urmau aşadar să colaboreze la efectuarea lucrării.

---

[67] Proiectul consilierului cameral Haan cu privire la îndatoririle judelui Craiovei prevedea printre altele sporirea numărului locuitorilor, „mehrere sonderlich aus Handwerkern" ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 388—389. „Incolas oppidi in directionem suam accipiet, eorundem augmento, praesertim ex opificibus... maxime studebit" ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 415.

[68] În 1719, autoritățile locale reclamau comandamentului austriac comunitatea bulgară privilegiată, care tăinuia în rîndurile ei „varios homines, utpote sartores, pelliones, tonsores, hortulanos etc. tam nationis Valachicae quam Graecae..." ; Arh. St. Sibiu, L—1—5/353, f. 28 v. În 1726, Administrația primea autorizația de a supune la plata dărilor pe toți străinii din provincie „qui ibi se nutriunt aut artem vel opificium aliquod exercent..." ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 12 ; în 1728, conducerea austriacă hotăra trecerea în dajdie — dar cu regim special — a meşteşugarilor germani din provincie „die darinnige verschiedene Teutsche sich daselbsten nährende Handwerckher..." ; *ibidem*, p. 233 ; fierari şi tîmplari germani ; *ibidem*, p. 249.

[69] „...cum autem numerum opificum ex eadem natione (=germani) de die in die magis accrescere... videamus" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 217.

[70] „Conducendi itaque sunt opifices valachici, tam arcularii scilicet, quam murarii, utpote qui non tam caro uti Germani praetio laborant" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 261.

[71] „...juxta projectum ab opificibus factum necessarii mille ducenti floreni rhenenses ad requisita materialia... et murariorumque fabrorum solutionem (caeteris aliunde gratis adhibendis ex districtibus operariis) ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 213 v.

Dar mai prețioase decît datele referitoare la categoriile și numărul meșteșugarilor sînt cele privitoare la organizarea lor. Materialul documentar anterior veacului al XVIII-lea referitor la meșteșuguri în Țara Românească e mult prea lacunar pentru a îngădui aprecierea chiar și aproximativă a organizării lor corporative și a raportului dintre domnie și bresle meșteșugărești ; probabil e doar faptul că domnia își exercita asupra lor protecția și controlul. Un indiciu în această direcție este revendicarea meșteșugarilor munteni — care a străbătut într-unul din memoriile înaintate Curții din Viena de boieri, în timpul războiului, — de apărare împotriva concurenței meșteșugarilor străini ; clauza, care tindea să interzică străinilor dreptul de a practica vreun meșteșug fără „licența“ domniei [72], răspundea probabil unei realități anterioare și e indiciul politicii de supraveghere și protecție a domniei față de breslele de meșteșugari. În același sens pledează și cererea bulgarilor stabiliți în provincie și care revendicau în 1719 pentru membrii comunității lor nu numai anumite privilegii comerciale, dar și dreptul de a practica liber meșteșugurile [73] ; exclusivitatea dreptului de a practica meșteșugurile nu putea fi instituită și impusă decît de domnie, ceea ce implica însă evident și controlul activității lor. Lipsesc însă cu totul în Țara Românească, din perioada anterioară domniilor fanariote, reglementările și statutele de breaslă, fără de care regimul corporațiilor meșteșugărești e imposibil de înțeles ; primul statut de breaslă cunoscut aparține epocii austriace. Hotărîrile autorităților ne îngăduie chiar să asistăm la apariția unei asemenea bresle. Pentru a pune capăt monopolului instituit într-un sector însemnat al pieței orășenești — vînzarea cărnii, a lumînărilor și a săpunului (lumînărarii și săpunarii foloseau ca materie primă seul furnizat de măcelari), autoritățile austriace propun Administrației oltene să aleagă între instituirea unei bresle și practica liberă a comerțului pentru toți, în limitele prețurilor oficiale [74]. Din această hotărîre s-a născut breasla lumînărarilor și a săpunarilor din Craiova, al cărei statut datează din 17 august 1725. Sub această dată, condica Administrației înregistrează copia regulamentului de funcționare a noii bresle sub titlul „Poncturile care s-au dat lumînărarilor și săpunarilor de aci din orașul Craiovei...“ [75].

---

[72] „...parimente non possino li forastieri introdursi nelle mercanzie e nelle arti senza la licenza del Prencipe“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p.162.

[73] „...ex opificio quod quisque addidicit... se alere“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 407 ; Hurmuzaki, VI, p. 337.

[74] „Constituatur econtra lanionum ceha sez societas, aut ex se liberum esto cuicunque carnes, candelas et saponem vendere, statuto cuique speciei, uti modo praemissum est, suo justo pretio“ (11 noiembrie 1722) ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 541.

[75] Textul integral al acestor „ponctum“ la Șerban Papacostea, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*, în *Revista arhivelor*, III (1960), nr. 1, p. 215—218. Două argumente pledează în favoarea caracterului de inovație al măsurii de înființare a breslei și a inexistenței unei asemenea bresle la Craiova în perioada anterioară : cel dintîi e însăși hotărîrea mai sus menționată a autorităților austriace, care pare să fi substituit unei modalități tradiționale de organizare a producției și vînzării în acest domeniu, una nouă ; cel de-al doilea

Breasla s-a născut din necesitatea de a asigura pieții orășenești marfă suficientă, de bună calitate și la preț „drept", preocupare în întîmpinarea căreia venea primul punct al statutului. Dar îndatorirea impusă meșteșugarilor de a furniza săpun și lumînări la prețurile fixate, silea autoritatea să asigure breslei materia primă necesară tot la preț fix, necesitate satisfăcută prin punctul al doilea al statutului care-i obliga pe măcelarii din oraș să livreze în exclusivitate săpunarilor și lumînărarilor „tot săul ce s-ar face la scaunile de măcelărie de aici din Craiova", la preț fix („ocaoa cîte bani șase"). Amenzi grele în favoarea breslei erau instituite pentru toți măcelarii infractori.

Sprijinul autorității nu se limita la procurarea materiei prime ; breasla era în același timp apărată și împotriva concurenței. Piața internă era rezervată breslei, localnicii și străinii nu-și puteau practica meșteșugul și vinde mărfurile decît obținînd intrarea în asociația de producție privilegiată ; dreptul de a vinde — de a deschide prăvălie — era refuzat și calfelor care deprindeau meșteșugul, pînă cînd erau admise în breaslă, „iar după ce să vor așăza la țeh să fie slobozi a deșchide prăvălie"[76].

Breasla apare cu întreaga ei structură — ucenici și calfe — sub conducerea unui țeh-meșter — revocabil de către Administrație — și care, împreună cu aceia dintre meșterii socotiți a fi „mai de ispravă", își judecau co-breslașii, firește însă că numai pentru „ce ar fi de meșteșugul lumînării și al săpunării", toate celelalte pricini urmînd a fi supuse instanțelor obișnuite.

Activitatea de producție și negoț a breslei se afla sub permanenta supraveghere a Administrației ; încălcarea prevederilor regulamentului, modificările de calitate și de preț atrăgeau intervenția autorității, care veghea cu grije asupra menținerii echilibrului economic statornicit. În iulie 1735, săpunarii din Craiova erau invitați de Administrație — prin intermediul județului orășenesc — „să facă lumînări bune, mari, să arză bine și să nu cure, că au obiceiu de fac și de mădufă și le fac mici și supțiri" ; dar lumînărarii craioveni se făcuseră vinovați nu numai prin această abatere de la norma stabilită în privința calității, dar și printr-una din cele mai grave încălcări ale eticii economice medievale : cîștigul prea mare, „nedrept". Constatînd disproporția între prețul de cumpărare al materiei prime („și s-au înțăles cu adevăr cum că ei cumpără seul de la măcelari numai cîte 8 bani") și prețul de vînzare al mărfii („și lumînările vînd ocao cîte bani 20") și prin urmare că breslașii „fac prea mare dobîndă, porunca Administrației fixa din nou prețuri obligatorii, „echitabile", sub sancțiunea confiscării mărfurilor și a arestării contravenienților[77].

---

e termenul de *țeh* și *țeh-meșter* pentru desemnarea breslei și starostelui de breaslă. Pînă la elucidarea ei, pe baza unei eventuale documentații noi, problema originii breslelor craiovene rămîne încă deschisă.

[76] „Săpunarii străini și lumînărarii care vor veni de alte părți aici în oraș să să hrănească cu acest meșteșug să nu fie slobozi ca să deschiză prăvălie să vînză lumînări au săpun pînă nu se va așeza la țeh" ; *ibidem*.

[77] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 261.

Preocupări similare se află la originea intervenției autorității în activitatea breslei pitarilor. Abaterea de la nartul stabilit în 1731 a determinat Administrația să intervină — în mai 1737 — pentru restabilirea prețului pîinii. Județul Craiovei era invitat să impună pitarilor respectarea prețurilor fixate cu ani în urmă[78]. Existența unei bresle a pitarilor se întrezărește printre rîndurile unei porunci ulterioare care, constatînd agravarea situației — probabil din pricina evenimentelor politice și militare — soma pe „vătaful de pitari“ să ia măsuri pentru ca pitarii „să facă pită de vînzare din destul, să nu fie lipsă...“ (10 iulie 1737)[79].

Controlul exercitat asupra activității măcelarilor este — în lipsa unor dovezi directe — un indiciu pentru existența unei bresle a meșteșugarilor din această ramură de activitate[80].

Tîmplarii, dulgherii și dogarii apar în izvoare fără însă cea mai mică referire la organizarea lor[81].

Principala activitate minieră, *extracția sării*, era și un însemnat izvor de venituri pentru camera imperială. Rapoartele întocmite de slujbașii camerali asupra extracției și exploatării sării la Tîrgu-Ocna și anexele documentare care le însoțesc luminează puternic unul din sectoarele însemnate ale economiei medievale a Țării Românești.

Tehnica extracției era primitivă[82]; puțuri săpate la mică adîncime — cîțiva metri — și acoperite cu împletituri de nuiele făceau legătura cu masivul de sare acoperit de straturile de pămînt. Exploatarea se făcea exclusiv în adîncime, pînă la nivelul la care extracția devenea prea dificilă ; apoi puțul era abandonat, după aproximativ 4—5 ani de exploatare, și altul era deschis. Galerii laterale nu se săpau, probabil pentru că nu putea fi rezolvată problema susținerii lor. Cînd provincia a intrat sub stăpînirea austriacă, ocna nu avea decît două puțuri în funcțiune. În scopul raționalizării și intensificării exploatării, autorul principalului memoriu referitor la sarea olteană propunea introducerea tehnicii transilvane superioare, care, printre altele, ar fi făcut posibilă deschiderea unor galerii orizontale ; meșteri transilvani urmau să fie aduși — și efectiv au fost aduși [83] — pentru a-i iniția pe ciocănași în procedeele mai avansate ale exploatării zăcămintelor de sare.

---

[78] „Cît și pentru pită s-au hotărît atuncea ca să fie pita de un ban de acea mai albă de 140 de dramuri, iar de cea mai de mijloc de 160 de dramuri, iar de cea mai proastă de 200 de dramuri, și întracestași fel pită de doi bani de cea mai bună de 280 dramuri, iar de mijloc de 320 de dramuri, de cea mai proastă de 400 de dramuri și atîta adăugîndu-se suma încă o dată cea mai bună de bani 4 să fie de dramuri 560, de mijloc de dramuri 640 și după urmă mai proastă de dramuri 800. Și văzînd cum că pitarii care vînd pită în tîrg nu să țin de această hotărîre și o fac în voia lor prea mică, pentru acéia ți să poruncéște dumitale să ne înștiințezi pentru ce nu să ține acea hotărîre și să poruncești tuturor pitarilor ca de acum înainte să nu mai facă pită așa mică, ci să o facă mai mare“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 148—149.

[79] Arh. St. Sibiu. L 1—5/206, f. 200 v. Prețul de vînzare al pîinii fusese reglementat încă din 1719 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 53.

[80] Vezi în această privință îndatorirea pentru măcelari de a furniza seu lumînărarilor și săpunarilor și porunca, din 27 februarie 1736, care interzicea „fleșarilor nemțești“ din Craiova să facă șire și clăi de fîn în curțile lor ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 40 v.

[81] În vara anului 1737, toți „meșterii de lemn“ din Craiova erau convocați „pentru a fi tocmiți la facerea unor hîrlége ce să zic roabe“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 196 v. ; în același scop erau convocați meșterii din județe, *ibidem*, f. 197—197 v.

[82] Problema exploatării sării a făcut obiectul unui studiu sistematic — care a folosit și materialul austriac ; A. Ilieș, *Știri în legătură cu exploatarea sării în Țara Românească pînă în veacul al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, I (1956), p. 155—197 ; rezumăm în paginile următoare, cu unele adăugiri, cercetarea autoarei cu privire la tehnica extracției.

Bolovanii de sare de 150, 200, 250 și 300 ocale erau tăiați de ciocănași în timpul zilei și urcați la suprafață — cu concursul tracțiunii animale — în timpul nopții. Producția zilnică în 1719 era de aproximativ 100—250 bolovani și a sporit simțitor ulterior. Scoși la suprafață, bolovanii erau cărați și depozitați în așteptarea vînzării pe loc sau a transportării.

Mîna de lucru necesară principalei operații — tăiatul sării — era furnizată în primul rînd de robii țigani ai mănăstirilor Cozia și Govora, îndatorați să presteze mănăstirilor de care depindeau un număr de bolovani [84]. Robi prin statutul juridic, ei erau salariați în relațiile de producție ; pentru munca de ciocănași pe care o prestau erau retribuiți cu 6 bani de fiecare bolovan extras. Intenția inițială a austriecilor de a utiliza doar mîna de lucru liberă, pentru a emancipa ocna de străvechile servituți față de cele două mănăstiri, nu s-a realizat [85].

Al doilea timp al extracției, scoaterea bolovanilor la suprafață și transportul lor la locul de depozitare, era efectuat de măglași, locuitori ai celor patru sate moșnenești învecinate : Stoenești, Cacova, Păușești și Vlădești [86]. Munca efectuată de măglași era retribuită prin scutiri fiscale [87].

Procesul de extracție a sării necesita un șir întreg de unelte și instalații, lucrate și reparate de meșteșugarii din Ocna (fierari, dulgheri, lumînărari). Populația orașului, la rîndul ei, era silită să presteze muncă, mai ales la tăiatul și căratul lemnului din pădurile învecinate, cînd se deschideau noi puțuri — în schimbul regimului fiscal special de care beneficia. În sfîrșit, ocna avea un întreg personal administrativ — de supraveghere și contabilitate — retribuit în bani, mertice de sare, îmbrăcăminte și hrană.

---

[83] C. Giurescu, *Material,* I, p. 431.

[84] *Ibidem.*

[85] Pînă la sfîrșitul stăpînirii austriace, țiganii robi ai mănăstirilor Cozia și Govora au continuat să furnizeze forța de muncă cea mai de seamă pentru extracția sării ; v. conflictele autorității cu mănăstirile, care continuă și în 1734—1735 ; C. Giurescu, *Material,* III, p. 56—69 și 70—75.

[86] C. Giurescu, *Material,* I, p. 459.

[87] În 1723 se cerea dublarea numărului lor de la 24 la 48 ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 576.

Potrivit informațiilor slujbașilor camerali și ai Administrației, sarea produsă la Ocnele Mari era calitativ superioară sării muntene și chiar moldovene [88].

În chip obișnuit, ocna era arendată și doar în chip excepțional exploatată de domnie. Exploatarea în regie de către Camera imperială a fost însoțită de investiții însemnate pentru refacerea, reutilarea, introducerea unei tehnici superioare și construirea unor depozite în provincie ; urmarea acestor investiții și a noului sistem de comercializare a sării a fost însă creșterea simțitoare a prețului și scăderea vînzării. Dacă înainte de austrieci exploatarea minei era arendată în chip obișnuit cu 50 pungi (25 000 taleri), în 1723, cînd Camera intenționa să revină la vechiul sistem, prețul arendei a fost fixat la 30 pungi (15 000 taleri) [89]. În fapt însă, exploatarea ocnei a rămas pînă la sfîrșitul stăpînirii austriace pe seama Camerei, în ciuda numeroaselor proteste ale populației și memorii ale membrilor Administrației [90]. Tehnica introdusă de austrieci era superioară, dar aplicarea ei a ridicat atît de mult prețul de desfacere, încît sarea olteană nu a mai putut concura în sudul Dunării sarea munteană.

De proporții mult mai reduse era *extracția cuprului* la Baia de Aramă ; dacă unui observator contemporan mina i se părea „atît de bogată în cupru din cel mai bun“ încît putea produce metalul, fără primejdie de epuizare, în cantități mari [91], datele camerale privitoare la venitul „băii“ reduc la proporțiile reale această viziune optimistă. Despre tehnica extracției în această vreme nu știm decît că prin gurile deschise — în număr de 30 potrivit aceluiași izvor — metalul era scos cu ajutorul unor scripete. Contractul de arendare din 1728 îngăduia arendașului nu numai să exploateze gurile deschise, dar și să deschidă altele noi pe teritoriul Băii de Aramă, al munților învecinați și al satului Brebina [92]. Mina era înzestrată cu o topitorie *(domus fusoria)* și cu ustensilele necesare. Minerii *(aerifossores)* și meșteșugarii *(opifices)* care executau operațiile de prelucrare și meșteșugurile anexe erau localnici, probabil salariați, întrucît contractul de arendare lăsa libertate arendașului să-i păstreze pe cei în funcție, sau să-i licențieze și să angajeze alții în loc. Clauza din contractul de arendare prin care autoritățile se îndatorau să furnizeze concurs militar împotriva tuturor celor care ar fi încercat să tulbure „munca și lucrările“ la mină avea probabil în vedere eventualele conflicte de muncă [93].

---

[88] C. Giurescu, *Material,* I, p. 281 ; sarea munteană era amestecată cu pămînt și piatră și utilizată mai ales pentru hrana animalelor și la săratul peștelui ; „iar Valahia noastră are sare albă și curată, bună pentru hrana oamenilor“, *ibidem,* II, p. 100 ; v. și aprecierea lui Schwantz ; Hurmuzaki, IX, 1, p. 644—645.

[89] C. Giurescu, *Material,* I, p. 550—551.

[90] V. de pildă raportul lui N. de Porta asupra ocnei — *De salisfodinis,* în care sînt expuse pricinile scăderii masive a venitului față de vremea domnilor : „...proventus Caesarei Aerarii non augetur, sed a summa, tempore Vajvodarum extracta, multum destat“. Potrivit autorului raportului, explicația trebuie căutată în încercarea de a exploata direct mina, deși însuși Brîncoveanu, atît de cunoscător al veniturilor țării — „in proventibus provinciae exercitatus“ — a socotit mult mai avantajoasă arendarea ; C. Giurescu, *Material* II, p. 94—96.

[91] Michael Schendos, *Historico-physico-topographica Valachiae Austriacae subterraneae descriptio,* Posonii, 1780 (lucrare nepaginată).

[92] „...tam in antiquis cuprifodinis laborare, quam novas fossas quaerere...“ ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 227.

Față de epoca lui Brîncoveanu, exploatarea minei pare a fi înregistrat un regres simțitor sub austrieci, întrucît arenda a scăzut de la 10 000 [94] la cca 1 500 florini [95]. Înainte de austrieci, domnia achiziționa întreaga cantitate de metal, la prețul de 1/2 taler ocaua, și o vindea, prelucrată, cu prețul de 2 florini ocaua [96]. Sub austrieci, arendașul avea dreptul de a comercializa liber produsul exploatării — în țară sau străinătate, Camera rezervîndu-și dreptul de preemțiune în caz de necesitate [97]. Arendașul era îndatorat să predea intact inventarul minei după scurgerea termenului de arendare — trei ani, în 1728 [98]; în 1735 era urmărită văduva unuia dintre arendași, pentru că „n-au dat lucrurile Băii de Aramă drése bine precum le-au luat, ce le-au dat stricate“ [99].

Reluată de Constantin Brîncoveanu, cu rezultate remarcabile potrivit unui izvor care însă păcătuiește prin înclinarea spre exagerare [100], *extragerea fierului* la Baia de Fier a fost părăsită după moartea acestuia și nu pare a fi fost reactivată de austrieci; în tot timpul stăpînirii lor, provincia a importat fier din Transilvania și uneori din părțile turcești. Propunerea consilierului cameral Haan de a se pune în funcțiune în provincie instalații pentru exploatarea fierului nu a depășit stadiul proiectului [101].

Din nisipul rîurilor, al Oltului în primul rînd și, în cantități mult mai mici din nisipul Rîmnicului, Bistriței, Gilortului, Jiului și chiar al Dunării era extras aurul [102]. Aurul cules din Olt și Dunăre era mărunt; cel adunat din rîurile de munte era foarte curat, încît — observa un contemporan — „abea dacă mai are nevoie să fie tratat cu mercur; s-au găsit bucăți de greutatea unui sau chiar doi bani de aur“ [103]. Nisipul aurifer era spălat în apă, firele de aur fiind reținute de o scîndură acoperită cu postav ; de metalul feros, aurul era purificat prin folosirea magnetului. Superioritatea calitativă a aurului extras din Oltenia față de cel din Transilvania a fost subliniată de austrieci [104].

---

[93] „...etiam, si necessum fuerit, a supremo Provinciae Directoratu manum militarem contra quoscunque, qui illum in suis laboribus et operationibus vel cessis juribus turbare aut impedire tentarent“; *ibidem*, p. 228—229.

[94] C. Giurescu, *Material*, II, p. 97.

[95] *Ibidem*, I, p. 551; *ibidem*, II, p. 97.

[96] *Ibidem*, II, p. 97.

[97] *Ibidem*, p. 227.

[98] *Ibidem*.

[99] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 214.

[100] Michael Schendos, *op. cit.*; autorul consideră că fierul de la Baia de Fier era de calitate superioară, lesnicios la topit, bogat în minereu și ușor de supus aliajelor.

[101] „...ein oder den andern Hammer, villeicht auch ein Eisen-Schmöltz und Gusswerckh, wan die Uncosten nit gar zu gross erfordet wurden, commode einzurichten“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 428—429.

[102] Problema exploatării aurului în Țara Românească a fost studiată de C. Șerban, *Contribuții la istoria meșteșugurilor din Țara Românească, țiganii rudari în secolele XVII—XVIII*, în *Studii*, XII (1959), 2, p. 133—147.

[103] C. Giurescu, *Material*, II, p. 282—283.

În chip obișnuit, în vremea domnilor, producția de aur minimă era de 1 000 dramuri (= 3,169 kg.) [105]. În 1719 — din pricina scăderii numărului aurarilor — producția scontată era de 400 dramuri (cîte 4 dramuri de rudar) [106] ; zece ani mai tîrziu se ridicase la 500 dramuri, însă aur topit [107].

Țiganii rudari, grupați în sălașe de aproximativ 50 familii, conduse de cîte un vătaf, erau robi ai mănăstirii Cozia ; înainte de ocuparea provinciei de austrieci, ei plăteau o taxă anuală mănăstirii (între 1½-3 taleri) [108]. Întrucît Administrația austriacă a refuzat să recunoască dependența rudarilor de mănăstire, litigiul s-a prelungit pînă la sfîrșitul stăpînirii habsburgice. În raporturile cu Camera, de care depindeau, zlătarii erau salariați, parte din aurul predat, de ex. cota fixată, fiind prestat în seama scutirii de dări ; surplusul era plătit 2 florini dramul de aur crud, 2 fl. și 12 creițari aurul topit [109].

Un oficiu special instituit la Rîmnic avea menirea să colecteze tot aurul strîns de rudari, să verifice puritatea lui [110], să achite cantitățile suplimentare și să împiedice vînzarea clandestină și exportul aurului în regiunile turcești [111]. Pedepse severe erau prevăzute împotriva tuturor celor care căutau să sustragă Camerei aurul [112].

Extrași în cantitate mare („in copia effodiuntur") *cărbunii* erau folosiți la topitoria de la Baia de Aramă [113].

„De cea mai bună calitate" era *uleiul* care țîșnea din crăpăturile muntelui Prigoria și care se folosea în pictură [114].

Izvoarele minerale erau folosite doar în prea mică măsură, unele pentru adăparea animalelor, în lipsa sării.

La sfîrșitul stăpînirii austriace e semnalată exploatarea silitrei [115].

---

[104] *Ibidem,* I, p. 281 ; Michael Schendos, *op. cit.*, a subliniat nu numai superioritatea calitativă, dar și mărimea grăunțelor de aur extrase din rîurile oltene.

[105] Cantitatea pe care erau îndatorați țiganii rudari să o presteze domniei era de 1 000 dramuri, cantitățile suplimentare extrase erau cumpărate tot de domnie cu 2 florini dramul ; M. Popescu, *Spicuiri,* în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 31, p. 216.

[106] C. Giurescu, *Material,* I, p. 410.

[107] *Ibidem,* II, p. 282.

[108] B. P. Hasdeu, *O petițiune a călugărilor de la Cozia,* în *Columna lui Traian,* 1876, p. 361—364.

[109] C. Giurescu, *Material,* II, p. 283.

[110] Aurul amestecat cu fire de nisip sau alte impurități urma să fie restituit rudarilor pentru supliment de purificare.

[111] C. Giurescu, *Material,* I, p. 412—414.

[112] *Ibidem,* p. 360—361.

[113] M. Schendos, *op. cit.* ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 591.

[114] C. Giurescu, *Material,* II, p. 215.

[115] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 254.

4. Comerțul

Producția domeniului feudal și a gospodăriei țărănești, a celei libere și a celei dependente, era atrasă în circuitul comercial, atît cel intern, încă foarte slab dezvoltat, cît mai ales al celui extern. Contrastul dintre marea amploare a exportului și stadiul embrionar de dezvoltare a schimbului intern, caracteristic pentru economia medievală a țărilor române, a fost constatat și în cazul Olteniei de slujbașii austriaci care și-au desfășurat activitatea în provincie. Imensele resurse pecuniare acumulate în veacurile XVII-XVIII de pe urma exportului nu au animat decît în prea mică măsură economia țării, pentru că de abia introduse în țară ele urmau calea întoarsă și se scurgeau, prin intermediul dărilor și al prestațiilor, în Imperiul otoman.

Austriecii nu au modificat realitățile fundamentale ale comerțului provinciei, care se lasă acum mult mai îndeaproape surprinse decît în trecut, datorită urmelor documentare mult mai largi lăsate de birocrația habsburgică. Deosebit de limpede se desprinde acum orientarea comerțului extern al provinciei și locul diferitelor produse în ansamblul exportului.

Exportul. Sugestiile lui Eugeniu de Savoia cu privire la organizarea economică a Olteniei se întemeiau pe constatarea că exportul provinciei era covîrșitor orientat spre Imperiul otoman, singurul în măsură să absoarbă constant și în mari proporții surplusul ei de produse. Legături seculare cu regiunile sud-dunărene, anterioare fără îndoială dominației otomane, dar amplificate de aceasta, transformaseră Țara Românească într-o furnizoare permanentă a lumii balcanice: „...turcii s-au obișnuit să aducă din aceste județe tot felul de produse necesare pentru hrană, chiar și pînă la Constantinopol... ; comerțul acesta trebuie continuat, iar vînzarea produselor amintite, care aiurea nu pot fi desfăcute, trebuie mai degrabă promovată decît stingherită“ [116]. Orientarea comerțului spre regiunile Imperiului otoman a rămas nemodificată și în timpul stăpînirii austriace. Zece ani după memoriul lui Eugeniu de Savoia, Administrația reafirma, în alți termeni, constatarea marelui om de stat: „...negoțul acestei provincii, după cum s-a arătat mai pe larg în rapoartele anterioare, este aproape în întregime îndreptat spre Imperiul otoman, și e astfel structurat încît mai mult se aduc bani (în provincie) decît se scot...“ [117]. În 1723, de pildă, an în care exportul în sudul Dunării s-a desfășurat în condiții normale, turcii au cumpărat din provincie produse în valoare de peste 300 000 florini, sumă care depășea larg obligațiile fiscale față de austrieci [118]. Într-o singură lună a anului 1731, în aprilie, un grup de negustori turci sosiți în provincie pentru a achiziționa mărfuri, aduceau 50 de pungi (25 000 taleri)[119]. Sistarea sau restrîngerea acestui export în unele momente — rezultat al politicii monetare austriace sau al carantinei impuse la graniță — provoca automat dificultăți circuitului monetar intern și perturba grav echilibrul economic al provinciei. Încă din toamna anului 1723, Administrația avertiza conducerea austriacă asupra urmărilor nefaste ale devalorizării zlotului turcesc, măsura adoptată în această vreme. Cea dintîi în măsură să sesiseze amploarea perturbării provocate de măsurile austriace, Administrația s-a grăbit să avertizeze autoritățile imperiale asupra consecințelor nefaste ale sistării comerțului în sudul Dunării ; știind că „...locuitorii acestei provincii își trag tot venitul din animalele, mierea și untul pe care obișnuiesc să le vîndă... în diverse locuri învecinate ale Turciei, iar negustorii nu aduc altă monetă decît turcească..." [120], autoritatea craioveană s-a aflat permanent în situația de a solicita la Viena suspendarea sau amînarea măsurilor care întrerupeau comerțul Olteniei cu Imperiul otoman. În octombrie 1724, cînd, din pricina măsurilor austriace, negustorii suddunăreni nu își făcuseră apariția în Oltenia pentru a achiziționa, ca de obicei, surplusul animalier al provinciei, țăranii — relata raportul Administrației — își aduceau zadarnic la tîrgul săptămînal din Craiova animalele, care rămîneau nevîndute în ciuda scăderii masive a prețului lor și erau silite să ia calea întoarsă[121] ; revenind două luni mai tîrziu asupra aceluiași argument, Administrația invoca, în sprijinul cererii de reducere a contribuției, dificultățile mari ale țărănimii, lipsită de bani și în totală incapacitate de a face față îndatoririlor pecuniare impuse de stat : „...(locuitorii din) aceste cinci județe ale Olteniei, după cum se știe, nu au nimic de vînzare în afara amintitelor animale și alimente cu care fac negoț cînd pot să le vîndă negustorilor care vin din Turcia. Dacă însă nu le pot vinde, și întrucît din alte regiuni nu dobîndește bani de pe urma vreunui negoț asemănător sau de alt fel — provincia se află în cea mai desăvîrșită lipsă de bani" [122]. Cunoscînd gravitatea consecințelor acestei situații în care țărănimea — strînsă între lipsa totală de bani și de mijlocul de a-i procura, pe de o parte, și de exigența neînduplecată a fiscului imperial, pe de alta, — nu putea găsi alt mijloc de salvare decît fuga, Administrația revenea încă o dată, la începutul anului următor, în aceiași problemă ; insistînd asupra necesității unei degrevări de sarcini, membrii Administrației invocau firește același argument ca și în memoriile anterioare și care răspundea dealtminteri uneia din realitățile fundamentale ale economiei provinciei ; locuitorii nu reușeau să facă față dărilor, pentru că mărfurile din care își procurau în chip obișnuit banii — oi, vaci, cai, miere și unt — nu erau achiziționate de negustorii turci, iar „bani nu se aduc din alte părți decît din cele turcești, în shimbul amintitelor animale și alimente“ [123]. În sfîrșit, cînd în 1731, un nou val de măsuri monetare austriace a declanșat urmările obișnuite, un grup de boieri relua în dialogul cu austriecii argumentația tradițională : „...negustorii din Turcia nu mai vin spre a cumpăra animale, ceară, miere, unt și altele, din pricina scăderii atît de masive a cursului monetei (zlotului), iar locuitorii noștri nu numai își asigurau traiul din aceste mărfuri, dar erau și în măsură să plătească contribuția“ [124].

---

[116] Vezi textul la Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei,* p. 77.

[117] C. Giurescu, *Material,* I, p. 300—302.

[118] *Ibidem,* p. 624.

---

[119] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 240.

[120] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 21 v.

[121] „Pecora, qui habent, singulis septimanis huc ad forum venditum adferunt, sed nemo emit. Bovem praestantiorem tribus aut ad summum 4 thalleris leoninis, vaccam duobus vel etiam 1½ thallero, ovem autem duabus marianis et denique s. v. porcum pingum uno slotone venalem exhibent ; at cum nullus adsit emptor reabigere coguntur" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 34 v.

[122] Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 46.

Marfa prin excelență a provinciei, aceea care îi îngăduia să procure însemnate cantități de monetă în ciuda faptului că nu avea o emisiune monetară proprie, era furnizată de creșterea animalelor [125]. Exportul masiv de animale în sudul Dunării ocupa nu numai locul cel mai de seamă între veniturile provinciei, dar și singurul izvor de bani constant și de mare amploare pentru locuitori.

Solicitate în primul rînd pe piața imperiului erau oile ; în anii cînd nimic nu stingherea raporturile comerciale obișnuite între Oltenia și regiunile sud-dunărene, zeci de mii de oi erau achiziționate de negustorii veniți din Imperiul otoman : 60—70 000 în 1722 [126], mai mult de 100 000 în 1723 [127]. Prețul de vînzare fusese în acești ani de 1 taler oaia, ceea ce însemna că, doar din exploatarea acestei avuții, cele cinci județe ale Olteniei dobîndeau peste 100 000 taleri, suficient pentru a acoperi cea mai însemnată parte a contribuției. Neîntrerupt, încă din luna ianuarie și pînă la sfîrșitul anului, negustorii turci treceau Dunărea și cumpărau oi în număr mare, cu miile [128]. Complicațiile — mai sus amintite — care au intervenit în anul 1724 în circuitul statornicit au redus simțitor nu numai numărul oilor achiziționate de turci — aproximativ 15 000 — dar și prețul lor ; oferta fiind mult mai largă decît solicitarea, prețul de achiziție nu a depășit 1 florin de oaie[129] și în anumite momente a scăzut chiar mult sub acest nivel[130].

---

[123] „...nullum aliud incolarum commercium, ex quo aliquam sibi pecuniariam substantiam sperare possent, supersit, nisi ex vendere solitis ovibus, vaccis, equis, melle ac butyro... nec pecuniae aliis ex partibus nisi ex turcicis pro his recensitis pecoribus ac victualibus adferuntur...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 57 v.

[124] Hurmuzaki, VI, p. 428.

[125] Descrierea Olteniei de Schwantz von Springfels pune în evidență rolul predominant al comerțului de animale și de produse animaliere în ansamblul circuitului comercial : „...zugleich ihre mehrerste Handelsschafft bestehet, als mit Pferden, Schafen, Rindvich, Honig, Wachs, Butter, Wein, Wolle, Fisch und Schwein...“, Hurmuzaki, IX, 1, p. 637 ; lista mărfurilor principale trimise peste graniță se găsește în raportul lui Eugeniu de Savoia către împărat cu privire la organizarea Olteniei, la M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 444.

[126] „...hoc anno ut puto 60 vel 70 circiter millia ovium per Turcas et Turcicos subditos, coempta et ex provincia expulsa sint“, raporta un dregător austriac la 15 noiembrie 1722 ; N. Dobrescu, *Istoria bisericii...*, p. 143.

[127] C. Giurescu, *Material*, I, p. 639.

[128] *Ibidem*, II, p. 374.

Lîna oilor oltene era vîndută peste hotare, mai ales în Transilvania, în cantități însemnate ; descrierea lui Schwantz von Springfels consemna faptul că „oile au cea mai fină lînă din cîte se găsește în regiunile acestea, și anual se livrează doar în Transilvania multe mii de saci“[131]. Venituri însemnate — inferioare însă celor rezultate din vînzarea oilor — obținea provincia din comercializarea cornutelor și a cailor. „Caii — observa un raport al Administrației — sînt de valoare redusă și de statură mică și nu sînt cumpărați de slujbașii imperiali, ci numai de turci, ca și viței și bivolii“[132]. Date cifrice lipsesc, dar interdicțiile de export în sudul Dunării impuse de autorități în anumite perioade, cînd în chip excepțional austriecii apelau la resursele provinciei pentru a satisface cererile de vite și cai ale trupelor lor, indică în același timp direcția principală și însemnătatea acestui capitol al exportului Olteniei. În martie 1735 o poruncă adresată de Administrație județului Craiovei îl invita să aducă la cunoștința locuitorilor, prin pristav, „pentru cai, vaci, oi și altfel de dobitoace ca să fie slobod să să vînză și să se cumpere precum și a tréce spre partea turcească“, exceptați fiind doar boii, „fiindcă iaste trebuincios ca să să cumpere o sumă de boi pentru treaba chesaricească“[133]. La sfîrșitul anului 1734 era interzis exportul de cai „în Țara Turcească și peste Olt“, întrucît trebuiau achiziționați „pe seama cinstitelor reghementuri împărătești, unde sînt lipsă de cai“[134]. Numeroase alte măsuri similare dovedesc cu prisosință că principala direcție a exportului de animale era Imperiul otoman[135].

Excepție făceau *porcii*, exportați exclusiv în Transilvania[136], izvor de venit însemnat mai ales pentru locuitorii din zona de deal și munte ;

---

[129] *Ibidem*, I, p. 639.

[130] Arh. St. Sibiu, L. 1—5/354, f. 34 ; potrivit unui raport din decembrie 1724, prețul oilor scăzuse la o treime față de cel obișnuit (4—5 petaci, în loc de 15 petaci, petacul avînd 10 bani ; L 1—5/355, f. 46) ; în primăvara anului următor prețul oilor nu manifesta nici o tendință de creștere ; „...siquidem una cum suo agno ovis quatuor tantum septenariis (=petaci) vendi queat“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 47 v ; firul informației referitoare la prețuri se restabilește de abia în iunie 1727, cînd tariful vamal consemnează revenirea la nivelul anterior crizei anului 1724, anume un florin oaia ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 173.

[131] Hurmuzaki, vol. IX, 1, p. 637 și 644.

[132] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 93 v.

[133] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 217 v.

[134] Ibidem, f. 188 v. ; negustorii sud-dunăreni achiziționau în chip obișnuit cai din Oltenia ; un raport al Administrației, din 1727, referindu-se la situațiile din anul anterior, amintea pe negustorii sud-dunăreni veniți să cumpere cai : „...cum praeterito anno plurimi circa tale tempus hic ovium, equorum, aliarumque rerum vendibilium quaestores ex Turcia comparuerint...“ ; ibidem, L 1—5/356, f. 28.

[135] De exemplu interdicția de export a cailor și boilor în Imperiul otoman (iulie 1736) ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 80 v. ; după acoperirea necesităților austriace, exportul la sudul Dunării redevenea liber ; v. de pildă, adresa vornicilor către județul Craiovei prin care se anunța libertatea exportului de cai, inclusiv „ în părțile otomanicești“ (20 martie 1737) ; ibidem, f. 124 v.

[136] „...Schweine, deren letztere sie nach Siebenbürgen die Menge treiben...“ ; Hurmuzaki, IX, 1, p. 637.

taxele vamale ridicate, impuse din considerente mercantiliste la intrarea porcilor în Transilvania, au provocat însă o reducere simțitoare — nu se știe cît de îndelungată — a acestui venit [137].

Dintre produsele animaliere *untul, untura, brînza, carnea sărată* ocupau un loc de frunte în exportul la sudul Dunării [138]. Mierea și ceara ocupau unul din locurile cele mai însemnate în exportul provinciei, al doilea după oi, potrivit unui raport austriac ; mierea era achiziționată în cantități foarte mari de turci, iar ceara era exportată și la Veneția [139]. În 1728, din pricina măsurilor monetare austriace, negustorii turci renunțaseră de a mai veni în provincie, iar mărfurile zăceau în stațiunile de pe malul Dunării, unde președintele Administrației avusese prilejul să vadă, mai ales la Islaz, „mari cantități de miere și de grăsime", aceasta din urmă amenințată să se strice înainte de a fi vîndută [140].

Documentația epocii austriace oferă material nou — elemente de apreciere cantitativă — și în privința comerțului de *produse cerealiere*. Pentru prima oară în istoria țării apar date care, fără a îngădui cunoașterea sistematică a producției și comerțului de cereale, oferă cercetării indicații asupra capacității productive — pe județe și pe ansamblul provinciei —, asupra condițiilor în care se desfășura comerțul de cereale, precum și asupra unora dintre factorii care stimulau și mai ales ai celor care descurajau producția de grîne. Unul din sectoarele esențiale ale economiei medievale românești se lasă mai îndeaproape observat datorită materialului documentar rămas din vremea administrației austriace.

Fertilitatea excepțională a solului a lăsat întotdeauna Țării Românești — în anii în care recolta nu era compromisă de condițiile climaterice nefavorabile (geruri și ninsori timpurii, secetă, ploi excesive) sau de invaziile periodice de lăcuste — un surplus de producție agricolă solicitat peste graniță. „Valahia este atît de binecuvîntată cu grîne — sublinia un raport al Camerei aulice — încît Banatul Timișoarei s-a aprovizionat în cîteva rînduri de acolo cu acest fel de produse" [141]. Indicațiile cu privire la exportul de grîne nu lipsesc nici acum [142] ; dar abundența relativă a știrilor nu trebuie să falsifice optica cercetării. În realitate, producția de grîne pentru piață nu a avut niciodată în evul mediu românesc nici caracter sistematic și nici amploare comparabilă comercializării animalelor. Piața externă era departe de a oferi un debușeu larg remunerator pentru producția agricolă a țării ; prestațiile obligatorii către Poartă — prețuri neavantajoase — nu puteau acționa ca stimulent asupra producției de cereale, iar livrările în alte direcții (Transilvania, Moldova), în măsura în care puteau ocoli interdicțiile otomane, aveau caracter ocazional, excepțional. Regiunile înconjurătoare, ele înseși zone de producție agricolă, apelau la surplusul de producție al Țării Românești doar în anii cu recolte deficitare („si id — triticum — in vicinitate deficit“, explica un raport al Administrației [143].)

---

[137] „...vinum hic procreatum et s. v. porci ob magnam tricesimae teloniique taxam in Transylvaniam venditionis causa traduci nequeunt..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 57 v.

[138] Hurmuzaki, IX, 1, p. 637 ; M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI, (1927), nr. 37, p. 444.

[139] „...wohingegen die Wallachey ein sehr vortheilhaftes commercium habe, dadurch viel Geld ins Land und fast keines ausgehe, so meistens aus Türkey wegen des grossen Schaaf und Honighandels komme, das Wachs aber werde nach Venedig verführet" ; Hurmuzaki, VI, p. 491—492 ; dacă mierea era achiziționată în cantități foarte mari de turci, ceara trimisă la Veneția nu depășea un volum restrîns („aliqua exigua quantitas cerae Venetias... abigitur...", aprecia în 1728 un raport al Administrației ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 93).

[140] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 113.

[141] C. Giurescu, *Material*, II, p. 412.

[142] Și în perioada dominației otomane, în afara prestațiilor obligatorii față de Poartă, se desfășura un export de grîne liber atît în Transilvania cît și în regiunile sud-dunărene ; v. Ș. Papacostea, *Contribuții la problema relațiilor agrare în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, III (1959), p. 257—246.

Exportul de grîne din Oltenia în părțile turcești nu a putut lua amploare pentru că în cea mai mare parte a timpului s-a lovit de interdicțiile austriace. În primii ani după încheierea războiului, producția agricolă nu depășea necesitățile populației și ale unităților austriace din provincie [144] ; abia la sfîrșitul anului 1726 rezervele de grîne au fost socotite suficiente, de Administrație, pentru a justifica cererea de suspendare a interdicției exportului în sudul Dunării : „Exportul grîului, al furajului și al fînului spre părțile turcești a fost (pînă acum) interzis, dar întrucît ele se află acum în abundență, cerem dreptul de a vinde aceste produse atît în regiunile amintite cît și în celelalte regiuni învecinate ; ..., iar dacă ar interveni un an slab, aceste produse vor fi (din nou) reținute în țară pentru aprovizionarea atît a armatei imperiale cît și a localnicilor“ [145]. Conformîndu-se dorințelor formulate de Administrație, conducerea austriacă a îngăduit exportul liber al cerealelor, fînului și lemnului, hotărîre adusă la cunoștința populației la 10 martie 1726 [146]. Dar situația constatată în 1726 nu avea să fie de durată ; doi ani mai tîrziu, Administrația însăși se opunea exportului de orz în Banat, din pricina lipsei lui totale în provincie [147]. În 1730 și 1731 recoltele fuseseră compromise de condițiile climaterice neprielnice, ceea ce a silit Administrația să solicite interdicția totală a exportului : „...în privința grînelor, aici se prevede o oarecare lipsă la aprovizionare, deoarece în toamna trecută, din pricina unui ger sosit înaintea vremii obișnuite, doar în prea puține locuri s-a semănat ceva grîu ; cît privește orzul, ovăzul și porumbul din acestea s-au produs puțin în acest an din pricina secetei cumplite. Insistăm de aceea, cu respectul cuvenit, pe lîngă Excelența voastră ca să binevoiască să ne dea consimțămîntul ca... nimic din amintitele specii de cereale să nu poată fi exportat în regiunile vecine, atît în cele turcești cît și în cele crăiești... pentru ca nu cumva noi înșine să nu fim constrînși să procurăm asemenea alimente din regiuni străine“ (24 august 1731)[148]. Un ciclu prelungit de ani agricoli nefavorabili, al cărui efect s-a făcut puternic simțit atît la nordul cît și la sudul Dunării, se află la originea măsurilor restrictive impuse comerțului de grîne. Din această conjunctură a rezultat și cunoscutul firman din 9 aprilie 1729 care reafirma în chip categoric interdicția exportului de grîne din Țara Românească în alte direcții decît Imperiul otoman ; atrase de prețurile superioare oferite de austrieci, produsele agricole ale țării luau calea Dunării și se îndreptau spre provinciile Imperiului habsburgic, provocînd însă o lipsă acută la Istanbul și în unele din regiunile Imperiului otoman[149]. De ambele părți ale graniței dintre cele două imperii, măsurile de înăsprire a controlului și de interdicție a exportului de grîne se accentuează, formula monopolului fiind din ce în ce mai riguros aplicată. Începînd din acești ani și pînă la sfîrșitul stăpînirii habsburgice, surplusul de produse agricole al Olteniei a fost în întregime acaparat de autoritățile austriace.

---

[143] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 93.

[144] După încheierea războiului austro-turc, negustorii turci care, înainte de începerea ostilităților, acontaseră producția de grîu și miere a țăranilor, vin în Oltenia pentru a-și revendica drepturile ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 140.

[145] Ibidem, L 1—5/355, f. 70 v.—71.

[146] „Sonsten ist das freye Commercium mit allerhand Getreyde, Heu und Holz dem Befelch nach über all gehorsambst kundtbahr gemacht ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 26.

[147] *Ibidem*, p. 299—300.

Prestațiile de produse agricole către austriaci au avut un dublu caracter. Pe de o parte produsele livrate în contul contribuției pentru consumul unităților militare austriace staționate în provincie — achiziționate încă din timpul războiului la prețurile în vigoare în Transilvania, mult superioare celor din țară — ; pe de altă parte, livrările tot mai masive impuse de autoritățile camerale pentru aprovizionarea altor provincii ale imperiului, începînd din 1728, cînd conjunctura agricolă nefavorabilă a impus apelul tot mai frecvent la producția olteană și mai ales în ultimii ani ai stăpînirii austriace, în legătură cu necesitățile sporite ale armatei, satisfăcute însă la prețuri inferioare celor curente. Firește, cele două modalități de achiziționare au acționat diferit asupra comerțului de grîne.

Prezența continuă a unităților militare austriace în provincie a oferit un supliment de piață internă[150], aceste unități absorbeau o cantitate relativ însemnată din surplusul de grîne al Olteniei, la prețuri mai mari decît cele obișnuite. Încă din timpul războiului, austriecii au achiziționat, sub titlul de prestații în produse, o parte din grînele Olteniei la prețul în vigoare în Transilvania, în medie de două ori superior celui din țară (în tot timpul dominației austriace, grîul furnizat de locuitori în contul obligației de a presta produse în natură trupelor austriace a fost calculat la un florin obrocul, în vreme ce pe piața liberă el era achiziționat în general cu jumătate preț). Prilej excelent pentru stăpînii de moșii — mai ales acei care dețineau și dregătorii sau care puteau beneficia de conivența slujbașilor Administrației — de a se substitui țăranilor la prestarea grîului și de a beneficia în locul acestora de prima acordată la achizițiile în contul prestației. Sesizate de acest procedeu care lipsea țărănimea de una din modalitățile de a diminua în oarecare măsură greul apăsării fiscale, autoritățile austriace au reacționat ; dacă eficacitatea măsurilor e mai mult decît îndoielnică — dovadă repetarea din an în an a constatării că practica incriminată continua nestingherit — informația nu e mai puțin revelatoare pentru viața agrară a provinciei. Încă din 1726, austriecii erau informați de secretarul Administrației despre refuzul dregătorilor de a primi de la țărani cotele de produse pe care aceștia erau ținuți să le furnizeze unităților austriace, și despre obligația impusă populației de a le achita în bani, nu însă „potrivit prețului curent în provincie, ci conform taxei (prețului) stabilite, ceea ce e exorbitant“ [151]. Revenind, în cuprinsul altui memoriu, în chip mai explicit, asupra acestui sistem de achiziții, transformat de cîțiva boieri într-un izvor altminteri nesperat de cîștig, același informator descoperă interesul stăpînilor de moșii pentru speculațiile agricole, brusc trezit de apariția unei piețe remuneratoare pentru surplusul de produse agricole al domeniului : „Majestatea sa... are din această provincie anual 135 000 florini contribuție, inclusiv produsele în natură, care sînt plătite la un preț mai ridicat... decît cel la care se vînd în provincie ; astfel se explică faptul că unii (dregători) refuză să primească produsele în natură și iau în bani peșin valoarea lor, alții iau jumătate în natură, iar jumătate în bani, potrivit prețului fixat de Majestatea Sa, realizînd astfel un cîștig, nu fără o mare pagubă și apăsare pentru țărani“ (sept. 1726) [152]. Doi ani mai tîrziu situația rămăsese nemodificată ; stăpînii de moșii — consilieri, vornici și „alți puternici („praepotentes“) — continuau să livreze armatei „grîu, orz și fîn din recoltele proprii sau

---

[148] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 198 v—199 ; în vara lui 1730, recolta fusese de asemenea complet compromisă : „omnis generis fruges et frumenta diu durantibus aquarum exundationibus destructa sunt“ ; grînele secerate au putrezit pe cîmp ; ibidem, L 1—5/356, f. 181 v. și 231.

[149] Textul firmanului și traducerea în limba franceză la Biblioteca Academiei, DLXXXI/37—37 a ; cf. M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, p. 51.

[150] Dezvoltarea demografică și mai ales structura economică a „orașelor“ oltene le făcea încă improprii pentru funcția de piață internă. Singurul dintre acestea care a putut constitui o piață de desfacere cît de cît însemnată era Craiova, mai ales în al doilea deceniu al stăpînirii austriace, cînd populația crescuse simțitor (nu trebuie pierdut din vedere însă că o parte a populației se ocupa cu agricultura) ; nartul fixat în 1719 pentru tîrgul craiovean cuprindea în primul rînd indicații asupra prețului grîului, orzului, porumbului, meiului și al pîinii ; celelalte centre „urbane“ ale Olteniei nu puteau constitui piețe de desfacere pentru producția agricolă, nu numai pentru că nu se deosebeau din punct de vedere demografic de sat, — dar și pentru că activitatea de bază a locuitorilor

---

lor era agricultura. O excepție trebuie totuși relevată : Ocna, unde populația, angajată permanent în activitatea minieră și lipsită de terenuri agricole, își procura, în parte cel puțin, din comerț, produsele care îi lipseau. Ce capacitate de absorbție putea însă oferi orașul se înțelege din simpla constatare că populația sa număra 235 familii (indicații referitoare la vînzarea cerealelor la Ocna, Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 256). Tot la capitolul pieții interne trebuie amintite și achizițiile de cereale făcute de locuitorii satelor de munte, din regiunea de șes, atît pentru acoperirea propriilor nevoi, cît mai ales pentru livrările în natură impuse de austrieci.

[151] C. Giurescu, *Material*, II, p. 49.

[152] *Ibidem*, p. 78.

cumpărate la preț redus". Țăranii erau nu numai privați — pe cale indirectă — de degrevarea de contribuție care rezulta din achizițiile la prețuri ridicate, dar dimpotrivă erau chiar supuși unui surplus de exploatare prin îndatorirea de a achita contravaloarea prestațiilor la prețurile oficiale, duble cel puțin față de cele ale pieții[153]. Plîngerile repetate generate de această practică au răzbit pînă la Curtea din Viena care a încorporat, ca punct special în rescriptul imperial din 27 aprilie 1729 cu privire la reorganizarea provinciei, interdicția de substituire a țăranilor prin boieri, mănăstiri și dregători județeni la livrarea cotelor de produse agricole[154]. Dar atracția cîștigului era prea mare pentru ca hotărîrea imperială să poată pune capăt acestei practici ; an de an s-au succedat interdicțiile referitoare la substituirea țăranilor de către stăpînii de moșii la livrările de produse agricole pentru armată, indiciu cert al ineficacității lor. La sfîrșitul anului 1735, așadar nu mult timp înainte de sfîrșitul stăpînirii austriace, Administrația, informată că „la unul și altul județ dumnealor ofițiarii (dregătorii) înșiși își dau porționurile de naturale la miliția chesaricească, adecă grîu, orz și fîn în locul săracilor lăcuitori și acelea pe urmă din suma contrebuționului dupe regulament fac de li să plătéște cu bani gata" — se vedea silită să mai reamintească încă o dată „rezoluționul înălțatei curți", care cu ani în urmă interzisese categoric abuzul[155]. Apariția unei piețe de desfacere avantajoase înlăuntrul provinciei a stimulat deîndată interesul unora dintre stăpînii de moșii pentru speculațiile agrare.

Dacă prestațiile în natură, calculate la prețuri avantajoase, au exercitat un efect stimulant incontestabil — care explică probabil sporul de interes al stăpînilor de moșii pentru producția cerealieră constatat în primul deceniu al stpînirii austriace — rechizițiile forțate și în cantități mari — la prețuri scăzute — din ultimii ani nu puteau acționa decît în sens contrar. Mai abundente și mai clare, informațiile referitoare la ultimii cinci ani ai stăpînirii austriace aduc un spor de înțelegere a vieții agrare a țării în veacul al XVIII-lea.

Controlul austriac asupra comerțului de grîne al provinciei s-a accentuat din ce în ce mai mult în al doilea deceniu al stăpînirii habsburgice, apropiindu-se în ultimii ani de formula monopolului. Prelevarea surplusului de cereale, la prețuri fixate de autoritate — inferioare nu numai prețului de achiziție în cadrul contribuției, dar și aceluia al pieții — și în același timp obligația de a asigura transportul în condiții oneroase, nu se putea realiza decît prin eliminarea concurenților, la început a celor otomani, apoi chiar și a celor din Banat. Cercul care tindea să oprească transportul în alte direcții pentru a rezerva în folosul stăpînului provinciei disponibilitățile ei cerealiere, în condiții favorabile, se închidea din nou acum, cu deosebire că beneficiarii erau nu turcii ci austriecii.

---

[153] „...Coloni... aggravantur postea ut pro naturalibus solvant pecunias in pretio nimis magno, pro tritico obrock fl. 1, pro hordei tribus obrocis item fl. 1, ac pro curru foeni fl. 2, quando haec omnia pro levi praetio et semper pro medietate praetii emi possunt" ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 253.

[154] „Die Naturalpraestation allein von dem Landmann anzunehmen und so hierunter von denen Dominis terrestribus oder andern einige Aigennützikeit beschete, solche gemeszen abzustaffen vor das abreichende naturale aber ihnen nicht das Geringste gut zu machen" ; Hurmuzaki, VI, p. 403.

[155] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 25 v.

Încă din 1728 e semnalată prezența în provincie a unor slujbași camerali, înzestrați cu dreptul de „preemțiune", prioritate la achizițiile de grîne [156] ; etapele preliminarii ale instaurării monopolului ne scapă, din pricina lacunelor documentației, dar în 1734 interdicția de vînzare fără autorizația Administrației era fapt împlinit. Încercarea egumenului Segarcei de a vinde neguștorilor veniți din Banat disponibilitățile de orz și ovăz ale mănăstirii a fost categoric reprimată de Administrație : „...aici la Administrație s-au înțăles cum că ar fi venit de la Rușava neguțători care caută orz și ovăz ca să cumpere, cu care caută și el ca să vînză, ci i s-au poruncit nici orz nici ovăz să nu fie slobod să vînză și altele toate să fie oprite" [157]. Doi ani mai tîrziu, Consiliul de război vestea generalului Wallis trimiterea unui inspector cameral în provincie, însărcinat să colecteze „atît ovăz și orz cît ar fi cu putință... iar în timpul acesta nimănui nu-i este îngăduit să exporte grîne din Valahia ; în care scop se vor lua măsurile de rigoare la graniță" [158]. Trei săptămîni după transmiterea ordinului de la Viena, vornicii erau încunoștiințați de către Administrație „să să publicăluiască pen toate satele județului ca pînă la fîrșitul lui avgust pîn se va cumpăra pentru treaba oștilor înpărătești cît va trebui îndestul, să nu cutéze nimen să cumperé cu multul, nici să scoață afară din țară bucate de acelea. Iar cine va vrea să vînză, măcar să fie bucate multe au puține, să înștiințaze pă dumnealui mai susnumitul ișpector Redel" [159].

Îngrădirea dreptului de export își propunea să elimine concurența, nu numai pentru a asigura trupelor imperiale din Oltenia, Transilvania și Banat cantitățile necesare de cereale, dar și pentru a reglementa după plac prețul lor. Solicitate din ce în ce mai mult, grînele înregistrează pe piață — în tîrguri și iarmaroace — un spor însemnat de preț în interval de cîțiva ani : în 1728, în ajunul crizei agricole care a provocat achiziții masive și sistematice din partea austriecilor, prețul maxim al grîului pe piață era de jumătate florin obrocul, iar cel al ovăzului de 1 florin la 6 obroace [160]. În toamna anului 1731 însă, obrocul de grîu ajunsese 1 florin — așadar dublu celui din 1728 — cel de orz jumătate florin — deci de trei ori cel din 1728 [161].

---

[156] „...qui cum passualibus Cammeraticis huc advenientes, quantitatem aliquam tam tritici quam hordei coëmerunt et eam jam majori ex parte pridem eduxerunt..." ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 299—300.

[157] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 131 ; a fost necesară autorizația special acordată de comandamentul austriac pentru achiziționarea a 4 000 obroace orz și ovăz din județul Mehedinți pentru „treaba cailor împărătești" din Banat, ibidem, f. 169.

[158] C. Giurescu, *Material*, III, p. 83.

[159] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 68 v.

[160] C. Giurescu, *Material*, II, p. 253.

Dar jocul pieții libere, care înregistrase fidel solicitarea sporită și începuse să trezească interesul unora dintre stăpînii de moșii pentru tranzacțiile de cereale, nu avea să fie mult timp încurajat de austrieci. Dacă pentru anul 1732 indicațiile în această privință sînt complet absente, din 1733 sistemul achizițiilor la prețuri oficiale — de data aceasta mult inferioare față de cele ale pieții — apare pe de-a-ntregul constituit; în toamna acestui an, la solicitarea comandamentului austriac din Transilvania — fiind nevoie „să să facă o chiverniseală pentru magazinul chezaricescu din Ardeal" —, Administrația se adresa vornicilor, comunicîndu-le hotărîrea de a se achiziționa din Oltenia „cu preți mai ușor o sumă de grîu" și invitîndu-i să cerceteze „oare mai afla-se vor încă oameni la județul acela ca să dea obrocul de grîu cîte 30 de greși și acei bani să se ia în seama contribuționului lor, au să-l dea cu bani gata..." [162]. La sfîrșitul aceluiași an, Administrația cerea vornicului de Romanați să procure 7 000 obroace de grîu, „din care 4 000 să să aducă aici (la Craiova), iar 3 000 să să ducă la magazinul de la Rîmnic; însă cel ce va aduce aici cu acest preț: obrocul cîte 30 de greși, iar cel ce să va duce la Rîmnicu cîte 36" [163]. Greșla fiind echivalentă cu banul, iar florinul avînd 90 bani, prețul oferit de autorități se ridica așadar la o treime din prețul pieții, la nivelul atins doi ani în urmă.

În asemenea condiții, firește, înceta și atracția pieții asupra grînelor; e ceea ce știa prea bine și Administrația, cînd, la 13 august 1734, după noi reduceri ale prețurilor de achiziție [164], poruncea vornicilor să comunice în județe hotărîrea și să-i invite pe locuitori „să nu să sfiască să nu vînză și să aducă bucatele acelea pentru magazinul împărătesc cu prețul acela" [165]. Dar „sfiala" locuitorilor, lesne de înțeles în condițiile create de politica frumentară habsburgică, nu a cedat în fața insistențelor Administrației; porunci ulterioare, în care locul eufemismelor e ocupat de amenințări drastice, au impus în cursul aceluiași an livrarea cantităților de cereale solicitate [166].

Doi ani mai tîrziu, așadar după angajarea Imperiului habsburgic în războiul din Italia și în ajunul intervenției în războiul ruso-turc, achizițiile de cereale la prețuri arbitrar fixate au luat forme deosebit de apăsătoare, care au provocat nu numai reacția întregii populații, dar și a unora dintre autoritățile austriace, îngrijorate de urmările posibile, mai ales fuga locuitorilor.

---

[161] „...a longa iam annorum serie temporisque intervallo haud fuerint triticum, hordeum et avena aliaeque frumenti species in tam mango pretio quo nunc existunt; tritici enim obrok 1 floreno, hordei circiter medio floreno, avenae vero 18 cruciferis ac etiam ultra hic in nundinarum foro venditur"; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 210 v.

[162] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 35.

[163] Ibidem, f. 56.

[164] La orz 14 bani, la ovăz 12 bani obrocul; prețul grîului era menținut la 30 bani; ibidem, f. 169; pentru raportul între prețul oficial și cel al pieții în 1734 semnalăm că ovăzul era prețuit de autorități la 12 bani obrocul, în vreme ce vornicii răspundeau că „nu se găsește ovăz mai eftin decît 30 de bani"; ibidem, f. 184.

[165] Ibidem, f. 169.

[166] Ibidem, f. 174.

În iulie 1736, austriecii au cerut livrarea a 30 000 obroace de orz și ovăz din județele de șes (15 000 obroace din Romanați, 9 000 din Dolj și 6 000 din Mehedinți), vînzătorii urmînd a lua „pentru un obroc de ovăz cîte 10 și pentru un obroc de orz 12 bani rumânești, iar pentru chirie pînă la Rușava li să va da pentru un obroc bani 6“ [167]. Condițiile fiind deosebit de oneroase, nici oferta de a plăti locuitorilor contravaloarea cantităților înainte chiar de a fi livrate [168] nu și-a produs efectul, în ciuda faptului că țăranii, în permanentă lipsă de bani, recurgeau curent la vînzarea anticipată a recoltelor. Două săptămîni mai tîrziu, constatînd că nici un locuitor nu a venit să ia bani pentru grîne, Administrația hotăra să treacă la presiuni [169]. În urma măsurilor adoptate, în septembrie 1736, 30 000 obroace orz și ovăz adunate în provincie erau îndrumate spre Orșova. Caracterul spoliator al acestor achiziții rezultă din înseși datele raportului prin care comisarul cameral Redel informa direcțiunea camerală din Transilvania asupra dificultăților întîmpinate ; încercarea de a dobîndi cantități suplimentare de furaj în condiții identice — raporta Redel — nu avea șanse de reușită întrucît orz și ovăz nu se mai găseau „decît la boieri și mănăstiri“, care însă, din pricina marelui export, vindeau la Craiova obrocul de orz cu 23 și 25 bani (așadar dublul prețului la care achiziționaseră austriecii) [170].

Deosebire mare între prețul pieții și cel oferit de austrieci se constată și la achizițiile de grîu. Din cele 60 000 obroace inițial cerute în vederea exportului [171], au fost efectiv ridicate — cu mijloacele cele mai drastice — 38 000 obroace, repartizate pe țărani, după formula cislei, pe mănăstiri, boieri și boiernași ; „mulți dintre aceștia — recunoștea generalul Wallis însuși — care nu aveau în produse nici jumătate sau măcar o treime din ceea ce le fusese impus, au trebuit să cumpere grîu cu bani peșin de la alții, cu 70 greșle (bani), sau 52,1/2 creițari și să-l livreze inspectorului cameral la prețul de 35 creițari“ [172].

Era de așteptat ca, în condițiile acestea, locuitorii să încerce să sustragă vigilenței slujbașilor austriaci cît mai mult din producția lor de grîne ; constatînd tendința, Administrația a impus vornicilor, la sfîrșitul lunii iunie 1737, îndatorirea de a înregistra „toate grăunțele, fieşte care cît va face“, cît timp se aflau încă pe cîmp „şi pînă nu găsescu vréme să le ascunză în gropi“ [173]. Dar nici interdicțiile reînnoite asupra exportului [174], nici vînzările obligatorii către agenții Camerei [175], nici consemnarea rezervelor şi chiar a recoltelor pe cîmp, nici chiar „execuțiile“ militare, n-au putut împiedica o parte însemnată a cerealelor oltene să se sustragă rechizițiilor austriace. Presiunile de la Viena pentru livrarea unor cantități sporite de cereale îi sileau din cînd în cînd pe agenții camerali să redescopere formula pieței libere şi să făgăduiască retribuirea produselor livrate după „prețul drept“ [176].

---

[167] 6 bani pentru transportul unui obroc se acorda locuitorilor din Romanați, cei din Dolj și Mehedinți, mai apropiați de locul de destinație, urmau să primească 5 și respectiv 4 bani pentru obrocul transportat ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 76.

[168] „...iar pe lăcuitorii care vor da zisele grăunțe, orz sau ovăz, să-i înștiințeze ca de vor vrea să ia bani înainte să înștiințeze pe dumneata au pe tovarășul dumitale (vornicii județelor)“, ibidem.

[169] Arh. St. Sibiu. L 1—5/205, f. 81 v.

[170] C. Giurescu, *Material*, III, p. 91.

[171] „În siseonul de astăzi s-au hotărît de la noi Chesariceasca Administrație acele 60 000 obroace de grîu care s-au poruncit de la prea înălțata Curte ca să să cumpere la magazinul împărătesc de aici...“, Arh. St. Sibiu, L—1—5/206, f. 91 v.

[172] C. Giurescu, *Material*, III, p. 158—159 ; la 21 ian. 1737, Administrația recomanda episcopului de Rîmnic să cumpere diferența de grîu pe care nu o putea împlini din rezerva episcopiei ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 108 v.

Impediment major în calea valorificării pe piață a produselor cerealiere — pe lîngă regimul de achiziții la preț arbitrar — era problema transportului. Constrînşi să asigure gratuit transportul în Banat al marilor cantități de grîne cumpărate din provincie, în 1736, în condițiile mai sus expuse, țăranii arătau că „ar fi preferat să livreze fără plată grînele“, decît să sufere toate urmările uneia dintre cele mai anevoioase sarcini ale societății medievale. Generalul Wallis însuşi recunoştea într-un memoriu că pentru țărani această sarcină a însemnat nu numai „irosirea timpului“, dar şi „ruinarea vitelor şi delăsarea gospodăriilor lor“ [177]. Dificultățile şi costul transportului pe uscat în condițiile tehnicii medievale au fost unul din factorii de seamă care s-au opus dezvoltării unei largi producții cerealiere în vederea comercializării pe piață. Transportul sporea cu aproximativ jumătate prețul obrocului de cereale şi aceasta la nivelul prețurilor oficial fixate [178].

Obiectul unui intens comerț, atît intern cît şi extern îl constituia sarea. Înainte de stăpînirea austriacă, mulți dintre locuitorii provinciei cumpărau direct de la ocnă sarea, în cantități mari. Pentru exportul în Banat, Serbia şi în Imperiul otoman (Nicopole, Vidin), autoritățile camerale au construit pe Dunăre un mare depozit (*domus salinaria*) în vecinătatea Banatului, la Pristol, într-un loc ferit, unde se puteau adăposti lesne un număr mare de vase, la mică distanță de fostul depozit de sare din vremea domnilor [179]. Ulterior, pentru facilitarea comerțului intern și pentru a evita deplasarea locuitorilor pînă la ocnă, s-au deschis alte trei depozite.

---

[173] Ibidem, f. 192.

[174] La 21 iunie 1737, Administrația reamintea ordinele anterioare cu privire la interdicția totală a exportului de cereale şi obligația tuturor locuitorilor de a preda toate cantitățile care depăşeau „trebuințele casei“ ; ibidem, f. 192.

[175] Ibidem, f. 93, 182, 183 v.

[176] Ibidem, f. 138 v. ; în iunie 1737, Administrația făgăduia să plătească „25 bani buni“ de obrocul de grăunțe, ceea ce se apropia simțitor de prețul liber înregistrat în anul precedent ; ibidem, f. 191 v.

[177] C. Giurescu, *Material,* III, p. 158.

[178] În 1736, obrocul de ovăz era calculat la 10 bani, cel de orz la 12 bani, iar transportul unui obroc pînă la Orşova era de 6 bani pentru locuitorii din Romanați, 5 bani pentru cei din Dolj şi 4 pentru cei din Mehedinți ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 76 ; în vara anului următor, cînd obrocul de „grăunțe“ era prețuit la 25 bani, se acorda un plus de 10 bani pentru transportul pînă la Rîmnic ; ibidem, f. 191 v. ; la grîu, mai scump, procentul transportului în prețul de ansamblu al obrocului e mai redus ; repetăm însă, e vorba de prețuri oficiale, care nu dau măsura exactă a costului efectiv al transportului.

Dorința de a amortiza cît mai repede sumele investite și de a asigură cămării un cîștig cît mai mare din exportul sării a provocat o scumpire masivă a prețului [180].

La data cînd au preluat austriecii exploatarea, prețul sării era de un ban ocaua, la locul extracției ; încă din 1719 se propunea de către slujbașii camerali veniți să cerceteze ocna sporirea cu 50% a prețului (1,50 bani ocaua), pentru a acoperi cheltuielile de extindere și modernizare a exploatării. Prețul de desfacere în alte locuri varia în funcție de cantitatea pusă în vînzare, de starea drumurilor și de dificultățile transportului, ridicîndu-se uneori la 4 bani ocaua la Craiova și la 5—6 bani la Dunăre [181]. O măsură din mai 1721, care ridicase prețul sării la 3 bani la Ocna (adică îl triplase față de prețul inițial), a provocat o asemenea reacție a pieții, încît după cîteva luni conducerea ocnei a fost silită să-l reducă la 2 bani ocaua. Vînzarea scăzuse simțitor, mulți locuitori își procurau clandestin sare din Țara Românească, unde prețul se menținea scăzut (1—1,1/2 bani) [182]. Dar reducerea n-a durat mult ; în aprilie 1724 — și probabil încă dinainte — se revenise la prețul de 3 bani ocaua [183]. Modificarea prețului paralizase complet exportul în regiunile turcești, achizitoare tradiționale ale sării oltene. Concurența sării muntene se face puternic simțită și înlăuntrul și în afara provinciei. În 1723, un raport al Administrației semnala refuzul negustorilor sud-dunăreni de a mai achiziționa sare în provincie și deplasarea spre Țara Românească a direcției lor de aprovizionare [184]. De altminteri măsuri de stat din partea otomană aveau să agraveze această tendință ; un firman al sultanului, emis la solicitarea lui Nicolae Mavrocordat — la rîndul lui sub influența arendașilor ocnelor din Țara Românească — rezerva sării muntene piața imperiului, cu excluderea celei oltene [185]. Dar impedimentul cel mare la exportul în Imperiul otoman era nu atît cel legal — care ar fi fost fără îndoială ocolit de negustorii sud-dunăreni dacă condițiile de achiziționare ar fi fost convenabile — cît prețul foarte ridicat al sării [186]. Depozitul de la Pristol acumula în cantități mari bolovanii de sare care însă nu puteau fi vînduți, nici la turci, nici în Banat și în Serbia, cum nădăjduiseră slujbașii camerali. În 1727 încă, un raport cameral aprecia că vînzarea sării era departe de a acoperi cheltuielile de producție și transport[187]. În anii următori exportul în Banat pare a fi sporit simțitor, întrucît în 1731 inspectorul cameral al provinciei își justifica tocmai prin necesitatea de a face față acestei noi situații cererea de a se spori numărul măglașilor[188]. În 1727, negustori turci se oferiseră să achiziționeze o cantitate însemnată de sare pentru a o transporta spre Bosnia, pe Dunăre[189], dar rezultatul negocierilor nu ne este cunoscut; în fapt însă, pînă la sfîrșitul stăpînirii austriace debușeul extern principal al sării oltene a rămas închis[190].

---

[179] C. Giurescu, *Material*, I, p. 438 ; lucrările de construcție erau în plină desfășurare la începutul anului 1720 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 90.

[180] În 1726, de Porta explica scăderea venitului ocnei și scumpirea prețului sării prin modificarea sistemului de exploatare : „Considerentur salaria, mercedes et expensae quae officialibus, operariis et pro utensilibus fodinarum exolvuntur... et satis quilibet colligere valebit quam parum hae salis-fodinae nunc sint in emolumentum Aerarii Caesarei“ ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 94.

[181] *Ibidem*, I, p. 441.

[182] *Ibidem*, I, p. 508—509.

[183] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 52 v.

[184] C. Giurescu, *Material*, I, p. 578—579

[185] *Ibidem*, II, p. 95.

[186] *Ibidem*, p. 100—101.

Simțitor a scăzut și consumul intern. Administrația a avertizat în repetate rînduri autoritățile austriace asupra situației create în provincie de scumpetea sării; lipsiți de mijlocul de a-și procura sarea în cantitățile obișnuite, locuitorii preferau să reducă sau chiar să renunțe la consumul de sare[191]. Problema sării a rămas însă, pînă la sfîrșitul stăpînirii austriace, unul din motivele profunde de nemulțumire a locuitorilor, loviți într-unul din sectoarele însemnate ale gospodăriei lor.

Extras din nisipul rîului, *aurul* era achiziționat în exclusivitate de Camera imperială și transportat în Transilvania sau la Viena, pentru a fi transformat în bani. *Cuprul* extras la Baia de Aramă era vîndut în țară și peste hotare, dar izvoarele nu permit identificarea direcției exportului[192].

---

[187] C. Giurescu, *Material*, II, p. 206—207.

[188] „...eo quod idem sal caesareus ab aliquo jam temporis intervallo per passum Orshaviensem in Bannatum Temesiensem sui transportationem habeat et pluribus huiusmodi operariis indigeat..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 217 v.

[189] Exportul de sare din Oltenia în Bosnia era mai vechi decît stăpînirea austriacă; în 1722, bosniacii cereau împăratului dreptul de a cumpăra, ca înainte, sare din provincie (e vorba de încărcătura a patru vase); Hurmuzaki, VI, p. 354—355, 364—365.

[190] C. Giurescu, *Material*, II, p. 206; dar și fenomenul invers se constată: în 1736, o poruncă a Administrației fixa amenzi grele pentru toți locuitorii Olteniei care aduceau sare de peste Olt și Dunăre, „cu prea mare paguba vistieriei chesaricești" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 84; interdicția importului de sare din regiunile de sub stăpînirea turcească era însă mai veche; cu un an în urmă Administrația poruncea vornicilor de Mehedinți să aducă la Craiova pe un negustor care trecuse 45 ocă sare din „partea turcească" ; „...că fiincă iaste oprit ca să nu să aducă sare dintr-acolo dincoace pentru aceia numai decît să pue să-l prinză și să-l trimiță aici cu sare cu tot" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 262.

[191] „...is (sarea) apud omnes in summa existit penuria nec in eodem quo antiquitus currat valore, sed ad tale carum pretium quod nunquam fuerat, nunc devenerit; olim autem ejus occa unno nummo Valachico nunc autem tribus vendi solet, *quam ob rem multi e miserioribus reperiri possunt qui insulsum edunt...*" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 76; alte reclamații similare; ibidem, f. 25 v. 53, 70; un slujbaș cameral raporta chiar în 1721 că locuitorii veniți să cumpere sare „cad în genunchi și cer ca sarea să nu se vîndă atît de scump, să se mai lase ceva din preț" ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 510.

[192] Generalul Tige constata că producția Băii de Aramă acoperea necesitățile consumului intern și furniza cantități suplimentare și pentru regiunile învecinate; C. Giurescu, *Material*, II, p. 214; contractul de arendare a Băii de Aramă acorda arendașului dreptul de a exporta produsul minei: „...quantumcunque extra Provinciam educet et distrahet", cu excepția cazurilor de necesitate, cînd Camera își rezerva dreptul de prioritate; *ibidem*, p. 228.

Importul. Balanța comercială a provinciei era excedentară, valoarea mărfurilor importate situîndu-se mult sub nivelul celei a mărfurilor exportate [193]. Cea mai însemnată parte a mărfurilor importate provenea din Imperiul otoman. Tariful de prețuri maximale din 1727 — amplu catalog de mărfuri și prețuri întocmit pentru uzul negustorilor și al vameșilor — oferă date abundente cu privire la categoriile de mărfuri importate și la direcțiile de aprovizionare a provinciei cu produsele care-i lipseau [194].

Locul de frunte îl ocupau pînzeturile, mătăsurile și țesăturile orientale, aduse din Persia, Siria, Rumelia, Macedonia, de la Brusa, Constantinopol, Ianina și Bazargic ; covoarele lucrate în Asia Mică, Tokat, Brusa, Constantinopol, Sofia, Tîrnovo, pieile și produsele de pielărie (pantofi, sandale) importate în cea mai mare parte tot din Imperiul otoman, dar și din Rusia, Transilvania, Germania și Polonia ; postavul de proveniență engleză, olandeză, venețiană, boemă și moravă, germană. Al doilea loc între produsele importate îl ocupau mirodeniile și spițeriile — piper, moscată, ceai, lămîi, cafea, ciocolată, smochine, stafide, fistic și o mare varietate de alte produse alimentare (orez, zahăr etc.). Tariful semnalează și animale importate, fără a specifica dacă erau destinate provinciei sau se aflau în trecere spre alte regiuni.

Dintre metale, locul de frunte îl ocupa fierul, importat din Imperiul otoman și din Transilvania ; în ultimii ani ai stăpînirii austriace se constată tendința de a elimina din import fierul sud-dunărean în avantajul celui transilvan [195].

Tîrguri, iarmaroace și orașe. Schimbul de mărfuri era în cea mai mare parte concentrat în tîrguri (*nundinae hebdomadales, forum hebdomadale, Wochenmärkte*), iarmaroace sau bîlciuri (*nundinae universales, Jahrmärkte*) și orașe. Pulsațiile periodice ale domeniului boieresc și mănăstiresc și ale gospodăriei țărănești furnizau imensa majoritate a mărfurilor tranzacționate în aceste centre. Periodicitatea activității comerciale rămîne încă și în veacul al XVIII-lea trăsătura dominantă a schimbului și indiciul slabei sale dezvoltări. Orașul însuși, în măsura în care exista o viață urbană propriu-zisă, nu era din punct de vedere economic decît îmbinarea unui embrion de piață permanentă — produs al unei activități meșteșugărești și comerciale modeste — cu piața periodică, a tîrgului și a iarmarocului.

Într-o societate în care comerțul nu îndeplinea decît o funcție secundară, tîrgul săptămînal oferea principala modalitate de realizare a activității de schimb ; limitat prin aria îngustă a zonelor pe care le punea în contact, schimbul în tîrguri — cu excepția negoțului de animale — era foarte restrîns și sub raportul volumului și al valorii mărfurilor tranzacționate. Uneori — în măsură imposibil de determinat — schimbul se realiza chiar în afara relațiilor monetare (troc), revelînd încă o trăsătură a caracterului său elementar.

---

[193] „Die Kays. Wallachey hat.. ein sehr vorteillhaftes Commercium, dardurch vill Geld in das Land, dargegen aber fast keines hinausgehet..." ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 623.

[194] C. Giurescu, *Material*, II, p. 146—174 ; mai complet e tariful vamal din 1732 ; *ibidem*, p. 499—527.

[195] C. Giurescu, *Material*, II, p. 133 ; T. G. Bulat, *Acte nouă din biblioteca Brukenthal de la Sibiu*, în *Revista istorică*, XV (1929), nr. 1—3, p. 57—58.

Principala marfă tranzacționată în tîrguri și bîlciuri, aceea care dădea amploare schimbului și atrăgea negustorii de peste hotare, erau animalele. Întemeiat pe datele adunate în cursul unei investigații personale asupra instituțiilor fiscale ale provinciei, consilierul cameral Haan propusese încă din 1719 desființarea vămii tîrgului — vămile interne — justificîndu-și propunerea prin constatarea că, întrucît taxele pe animalele vîndute pentru export „care reprezintă cea mai însemnată parte a acestui venit" au fost incluse în vămile de graniță, celelalte taxe pe alimente, care nu raportau decît prea puțin, puteau fi suprimate fără pagubă pentru veniturile imperiale ; exceptate din nou, pentru că aduceau un venit însemnat, erau taxele pe animalele „vîndute în tîrguri și iarmaroace de către localnici și străini și consumate în provincie"[196]. Cu excepția animalelor vîndute, cele mai multe destinate exportului, restul tranzacțiilor încheiate aveau volum și valoare redusă, pentru că — explică același informator — „consumul (marfă cumpărată) nu a fost niciodată prea mare în aceste cinci județe ; chiar și puținii negustori care se aflau aici se aprovizionau și trăiau în chip obișnuit, ca și restul locuitorilor, din propria gospodărie"[197]. Rezultatele minime dobîndite de arendași din exploatarea vămilor interne în 1731 i-au determinat să se năpustească asupra satelor, în căutarea unei compensații. După eșecul încercării de a concentra toate tranzacțiile în tîrguri, pentru a împiedica sustragerea de la taxele vamale[198], vameșii intră în sate și taxează toate vînzările, revelînd cîteva aspecte ale schimbului în lumea satului, mai ales modicitatea tranzacțiilor și caracterul lor de troc [199].

---

[196] C. Giurescu, *Material*, I, p. 370—371 ; vama tîrgului, consemnează raportul lui Haan, se încasa înainte — în vremea domnilor — „pe toate animalele și alimentele, grîne sau orice fel de cereale, pe păsări și fructe, ceapă, usturoi, pătrunjel și ouă, într-un cuvînt pe toate mărfurile aduse spre vînzare pe piață de către localnici și străini, pentru consumul local sau în vederea exportului" ; cf. raportul aceluiași ; Hurmuzaki, VI, p. 382.

[197] C. Giurescu, *Material*, I, p. 370 ; ce reprezentau vînzările în tîrgurile orășenești se constată, printre altele, din lista taxelor încasate de un vameș în orașul Caracal, în 1731, cînd au fost temporar reînființate vămile interne ; vameșul — se plîngeau locuitorii — la ziua tîrgului — „cum forum hebdomadale ibidem celebratur" — a încasat vama „atît pe mărfurile vîndute în piață, cît și pe cele vîndute în case ; ...pe două butoaie de vin vîndut 35 și 41 bani și apoi pe toate măruntișurile, fie porci, fie alte animale, fie grîu, pînă la puiul de găină etc." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 262 v.

[198] Arendașii vămilor interne ceruseră în primăvara anului 1731 să se interzică sătenilor tranzacțiile comerciale în sate : „haud liberum sit incolis pecora, naturalia aut alia quaecunque victualia per pagos vendere, sed ad forum, ubi nundinae hebdomadales celebrari solent illa deducantur, vel vero si in pagis aliqua ex similibus contingenter venduntur ab eis aeque ac demacellatis pecoribus taxa telonialis exolvatur" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 242 ; o măsură similară adoptase, de altminteri, și Constantin Brîncoveanu cînd anunța sancțiuni pentru cei ce „ar vinde în ascuns pre la casele lor și n-ar vinde la tîrg, după obicei, și ar ascunde vama domnească" ; D. C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V (1962), p. 376.

Înființarea tîrgurilor și a iarmaroacelor era o prerogativă a autorității centrale. Măsurile austriecilor care tindeau să rezerve în exclusivitate statului dreptul de a înființa tîrguri pun în lumină labilitatea hotarului dintre prerogativa autorității de stat și puterea clasei dominante în veacul al XVIII-lea. Străduindu-se să pună capăt „neorînduielii" în temeiul căreia „se instituie tîrguri și bîlciuri în diverse locuri, fără încunoștiințarea Camerei", „după inițiativa privată fie a unei mănăstiri, fie a vreunui boier sau a unei alte persoane" [200], autoritățile camerale apărau fără îndoială un însemnat venit al erariului imperial, dar în același timp și autoritatea de stat împotriva încălcărilor din partea stăpînilor de moșii. Controlul strict impus asupra tîrgurilor și iarmaroacelor [201] e unul din aspectele însemnate ale politicii de afirmare a autorității centrale.

Beneficiul domniei — preluat de austrieci în Oltenia — din controlul activității comerciale era realizat prin vama tîrgului și taxele speciale impuse cu prilejul iarmaroacelor. Distanța mare care separa, pe planul mentalității economice, cele două autorități de stat — domnia și regimul austriac — se relevă în modalitatea diferită a înstrăinării acestui beneficiu ; domnia se arătase în trecut dispusă să acorde concesii din vama tîrgului, dar beneficiară a acestui venit a devenit o putere seniorială, de pildă, la Craiova și Rîmnic unde o parte din venitul vămii fusese acordat mănăstirii Tismana și episcopiei [202]. Austriecii la rîndul lor au renunțat în unele cazuri la venitul vămii tîrgului — înainte de a-l desființa cu totul — dar în favoarea negustorilor, sau mai exact a negoțului [203]. Într-un caz așadar beneficiul fiscal al activității comerciale

---

[199] Mărfurile tranzacționate în sate sînt, firește, produsele gospodăriei țărănești (vite, porci, oi, cai, untură, brînză, vin, țuică, miere, grîu, orz, porumb etc.). Schimbul în natură nu a cedat încă total în fața economiei monetare ; în repetate rînduri documentele înregistrează tranzacții de tipul celor constatate de pildă în satul Străjești : „Hamza commutavit proprii vini oeconomici urnas 15 pro kukuruz." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 258 v ; sau în satul Nemoi : „Preda Jergoiul commutavit unum equum" ; ibidem, f. 265 v. ; și în mediul orășenesc se constată asemenea tranzacții ; la Tîrgu-Ocna, țăranii achiziționau sare, în cantități mari, în schimbul produselor aduse la tîrg ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 101 ; vameșii austriaci au avut prilejul să surprindă și carele încărcate de grîu și porumb, îndrumate de săteni spre tîrgul de la Ocna ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 256 și urm.

[200] C. Giurescu, *Material*, I, p. 576 ; vezi și anterior, p. 547.

[201] „...igitur etiam hic cum provinciali efficiendum, ut in certis locis certo tempore et die certae etiam statuantur ac per totam provinciam publicentur, tam hebdomadales, quam annuales nundinae" ; *ibidem*, p. 576.

[202] În 1719, mănăstirile își apărau dreptul de a percepe vama tîrgului invocînd „milele" — privilegiile — acordate de domnie ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 371 ; Hurmuzaki, VI, p. 282.

[203] Privilegiul din 1727 acorda negustorilor bulgari din Craiova, Rîmnic și Brădiceni dreptul de a ține tîrguri și bîlciuri la date fixe și de a reține venitul tîrgului, ca și celelalte orașe privilegiate („...ad instar... reliquorum privilegiatorum oppidorum sui fori praemisso modo liberum usum fructum habeat" ; Hurmuzaki, VI, p. 398).

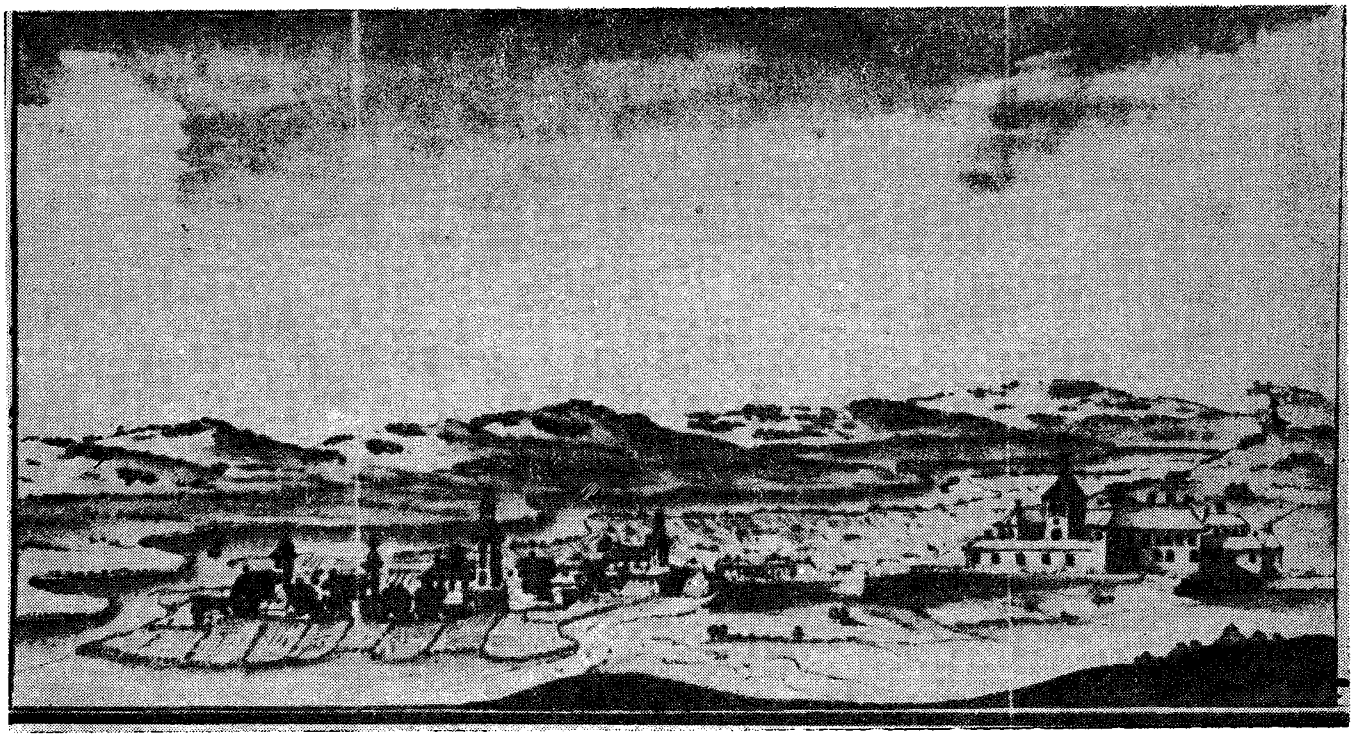

Fig. 1. — *Orașul Rîmnic*. Reproducere după descrierea Olteniei de Schwantz von Springfels (Biblioteca Academiei).

era menit să consolideze o putere feudală, în celălalt el revenea negustorilor înșiși ; o politică mercantilistă se substituia unei practici și concepții feudale.

Consolidarea controlului autorității asupra tîrgurilor și iarmaroacelor nu lipsea, firește, complet, pe stăpînii de domenii de avantagiile dobîndite din exploatarea acestor centre periodice de activitate comercială ; sigur le rămînea dreptul de a ține cîrciuma tîrgului — în virtutea monopolului domenial — ceea ce constituia un cîștig însemnat [204].

Înmulțirea tîrgurilor e un indiciu evident de intensificare a comerțului, fără a însemna însă și o modificare a caracterului său sporadic. Vameșul provinciei relata în 1731 că la Brădiceni și Brîncoveni au început a se ține tîrguri săptămînale în timpul funcționării sale [205] ; înființarea unor centre administrative sau staționarea unităților militare austriace în anumite așezări prilejuiau înființarea sau reactivarea tîrgurilor. În 1733, Administrația se vedea silită să reamintească locuitorilor că se ține tîrg săptămînal la Cerneț, invitîndu-i să-și ducă mărfurile spre vînzare, „fiindcă pentru acest lucru au jăluit și dumnealui căpitan Baron Șărțer care iaste cu cumpăniia lui la Cerneți, că nefiind tîrgu acolo le iaste cu mare păs că nu ajunge la nici un tîrg să-și cumpere céle ce sînt de trebuința dumnealor..." [206]. Nu numai doleanțele unității militare austriace instalate la Cerneți se întrevăd între rîndurile poruncii Administrației, dar mai ales anemia acestui tîrg orășenesc, la frecventarea căruia țăranii trebuiau atrași prin acte administrative. În 1737, Administrația anunța înființarea unui tîrg săptămînal la Tîmna, „ca la un loc mai ales și scaun vornicilor județului Mehedinți" [207].

Iarmarocul, frecventat și de negustorii de peste hotare — cele mai însemnate dintre ele, cel puțin — atrăgea o modificare a regimului comercial obișnuit ; interdicția pentru negustorii străini de a-și desface marfa cu amănuntul era suspendată pe toată durata iarmarocului. Privilegiul acordat negustorilor bulgari de a ține bîlciuri în cele trei așezări în care fuseseră grupați le interzicea să primească în rîndurile lor „negustori străini, greci, turci, evrei și alții", cu dreptul de a vinde cu amănuntul, acordînd derogare de la această regulă doar pe durata iarmaroacelor („exceptis solennitatibus publicarum nundinarum") [208]. Confirmînd această situație de excepție, statutul breslei săpunarilor și lumînărărilor din Craiova interzicea meșterilor și negustorilor străini să deschidă prăvălii în oraș și să-și vîndă marfa, adăugînd însă o prevedere specială : „...iar la bîlciuri aducînd marfă gata, să fie slobozi a o vinde“ [209].

---

[204] Vezi de pildă porunca Administrației către sătenii din Fometești, moșie a m-rii Hurez : „...să lăsați să vînză numai m-rea vin și rachiu acolo la Fometești, la tîrgul ce să face, fiindcă iaste moșia mănăstirii..." ; Arh. St. Buc., ms. 449 (m-rea Hurezi), f. 135 ; poruncă similară pentru toate moșiile m-rii Hurez, „ca să nu îndrăznească nimeni a pune vin, rachiu sau med ca să vînză în cîrciume pe moșiile m-rii, nice la zilele care li să face tîrguri pe săptămînă, nice la bîlciurile care se fac peste an pe pămîntul sau în satele aceștii mănăstiri..." ; *Doc. rel. agr.*, p. 362.

[205] C. Giurescu, *Material*, II, p. 434 ; e posibil ca la Brîncoveni să fi existat tîrg și înainte de stăpînirea austriacă, sub Brîncoveanu.

[206] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 34 v.

[207] Ibidem, L 1—5/206, f. 137.

[208] Hurmuzaki, VI, p. 398.

Tendința de transformare a tîrgului în piață permanentă se constată în cazul Craiovei. Alături de prăvăliile ținute zilnic deschise de negustori și meșteșugari, tîrgul săptămînal înregistrează un pas în direcția permanentizării. În 1734, Administrația poruncea vornicilor „ca să pue să publicăluiască prin toate locurile fieștecăruia județ cum că de acum înainte iaste ca să să facă aici într-acest oraș Craiova tîrg de doao ori într-u o săptămînă, adecă marți și vineri. Pentru acéia fieşte cine să știe ca să vie aici la tîrg să vînză céle ce vor avea de vînzare“ [210]. Înmulțirea hanurilor construite de negustori e alt indiciu al activizării pieței craiovene [211].

Centrele de exploatare minieră, Tîrgu-Ocna și Baia de Aramă aveau și ele un nucleu, e drept foarte modest, de piață permanentă, La Tîrgu-Ocna erau stabiliți, încă din primii ani ai stăpînirii austriace, 15 negustori greci care țineau prăvălie [212] ; dar esențialul aprovizionării era rezolvat la tîrgul săptămînal [213]. Baia de Aramă beneficia în continuare de privilegiul acordat de domni : scutire de vama tîrgului pentru produsele necesare aprovizionării locuitorilor și exploatării miniere [214].

Activitatea pieții orășenești se desfășura sub supravegherea permanentă a autorităților ; controlul prețurilor, întemeiat probabil și pe realități locale anterioare dar sistematizat după model transilvan, cînd nu avea menirea să furnizeze austriecilor produsele provinciei în condiții favorabile, era chemat să împace, în cea mai bună tradiție medievală, cîștigul „drept“, deci limitat, al producătorului, cu interesul, tot atît de legitim în ochii autorității, al consumatorului. Nartul, consacrat în organizarea vieții economice a țării, după pacea de la Kuciuk-Kainargi, de politica domnilor fanarioți, își face pentru prima oară apariția în documentele stăpînirii austriace — nu numai cu funcția sa de preț maximal, dar cu însuși termenul, indiciu probabil al anteriorității sale față de măsurile reorganizatoare ale autorității habsburgice. Limba textelor Administrației, atît de bogată în neologisme, nu a simțit necesitatea unei inovații acolo unde termenul local își cîștigase probabil încă cu mult timp înainte locul.

Regimul prețurilor maximale nu sustrăgea piața variațiilor de prețuri și nici nu își propunea de altminteri să o facă. Nartul însuși nu era decît o reglementare inspirată din cursul pieții și permanent adaptată la aceasta. Indicațiile izvoarelor în această privință sînt concludente : „instrucțiile“ înaintate în 1723 ispravnicilor Craiovei prevedeau în primul rînd îndatorirea de a controla piața tîrgului și de a oferi Administrației — prin rapoarte periodice asupra evoluției prețurilor — o bază pentru întocmirea nartului : „întîi să cérce să vază pentru céle ce să vînd în tîrgu bucate de mîncare și de băutură, pîine, vin, carne, mied, rachiu, horilcă, bére, péște și alte bucate de mîncare ce sînt la băcănii, la fieștecare de această să aibă datorie în trei luni o dată să aducă foae la Chesariceasca Administrație să să pue narturi după cum va fi vrémea de eftinătate au de scumpătăți, dupe cum va socoti Chesariceasca Administrație să se pue narturi, așa să să ție și să să vînză...“ [215].

---

[209] Ș. Papacostea, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*, în *Revista arhivelor*, III (1950), nr. 1, p. 218.

[210] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 114.

[211] „...Valachus quidam Mihai Mantika nuncupatus, qui aulam quandam communiter Han vocatam hic loci e muro extrui curavit, praeter alia appertinentia 9 fornices continentem“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 174.

[212] C. Giurescu, *Material*, I, p. 421.

[213] „...in oppido Oknae ...ubi singulis septimanis publicae fiunt nundinae“ ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 96, 101.

[214] *Ibidem*, p. 228.

Funcția primordială a nartului era așadar de a menține la nivelul socotit legitim cîștigul meșteșugarului și al negustorului, în condițiile variabile ale pieții, de a evita stocajul și specula și de a asigura cantitățile de marfă necesare pe piața orășenească. E concepția care a prezidat atît la introducerea nartului cît și la reglementarea activității breslelor meșteșugărești și, în parte cel puțin, la aceea a companiilor comerciale : „să se fixeze pentru alimente... prețul just, după cum se constată abundența sau lipsa pentru fiecare din ele, aici în provincie...“, prevedeau instrucțiunile comandamentului austriac în 1722 [216].

Expresie a unei societăți cu nivel de producție scăzut, sub propriile ei necesități de consum — cel puțin pentru anumite sectoare ale activității de producție — nartul slujea în regulă generală la îngrădirea prețurilor la mărfurile care puteau constitui obiect de speculă. Abundența momentană a unui produs făcea inutil nartul și îi suspenda provizoriu aplicarea [217].

---

[215] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 36 ; vezi și C. Giurescu, *Material,* II, p. 174 ; prețurile variau și de la județ la județ ; pentru fixarea narturilor în locurile unde se aflau staționate unități militare austriace, care achiziționau uneori produsele țărănești la prețuri inferioare celor ale pieții, Administrația cerea vornicilor, în mai 1732, liste de prețuri locale ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 255.

[216] C. Giurescu, *Material,* I, p. 540 : hotărîre identică cu privire la prețul produselor meșteșugărești, *ibidem* ; evident, în măsura în care nartul e o realitate anterioară — ceea ce ni se pare foarte probabil — sistemul controlului prețurilor presupune *implicit* o anumită etică economică, aceea a „echității“ prețului și a satisfacerii interesului „general“.

[217] Administrația înțelegea foarte bine funcția nartului, cînd, la 24 nov. 1724, explica generalului Königsegg pricinile care au amînat punerea lui în aplicare și propunea renunțarea la regimul prețului maximal pentru produsele aflate în abundență ; „...alia alimentationis species vero veluti sunt triticum, caro et vinum et horensia olera, cum illa omnia ...pro nunc in sufficienti ubertate reperiantur, nulla pretii limitatione indigere videntur“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 13 ; prin stabilirea prețului mediu se fixa — se „rupea“ — în chip obișnuit și prețul unuia din cele mai însemnate produse ale provinciei, mierea. În funcție de abundența sau sărăcia producției, „ruptoarea“ mierii era mai scăzută sau mai ridicată. La 7 sept. 1725, Administrația înștiința pe vornici, care la rîndul lor urmau să aducă la cunoștința locuitorilor, „pentru rîndul ruptorii mierii, că estimpu făcîndu-se aici în țară, miére puțină s-au socotit de s-au ruptu prețul vadra cîte 2 zloți vechi ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 47 ; în 1725, de asemenea an de producție scăzută, prețul vedrei de miere a fost stabilit la 20 petace ; ibidem, f. 108—108 v. ; seceta

Nartul mai îndeplinea, la Craiova, o funcție subsidiară și specifică, legată de poziția dominantă a boierimii în oraș și de tendința acesteia de a acapara mărfurile la prețuri arbitrar fixate, sub nivelul pieții. Preocuparea autorităților de a pune capăt unui sistem care vicia grav activitatea tîrgului craiovean se află la originea unui șir de măsuri, parte integrantă a politicii de îngrădire a arbitrariului boierimii ; instrucțiile transmise Administrației în noiembrie 1722 prevedeau ca punct însemnat : „...să se vîndă atît celui bogat cît și celui sărac toate produsele naturale la prețul fixat“ [218].

Două narturi s-au păstrat din timpul stăpînirii austriace : cel dintîi, din 20 decembrie 1719, care e și cel mai vechi cunoscut din istoria Țării Românești, era destinat reglementării prețului principalelor produse alimentare pe piața Craiovei [219]. Cel de-al doilea, mult mai amplu, cuprinzînd cataloage de produse locale și de import, datează din 1727 [220].

Regimul prețului maximal putea fi ocolit de producători și negustori prin alterarea calității mărfii sau diminuarea cantității ei cu con-

---

din 1733 a avut urmări atît de grave pentru producția de miere și ceară încît, pentru a evita dispariția totală a celor două mărfuri pe piață, formula controlului prin ruptoare a fost complet abandonată : „...pentru această, ca să se dea parte acea paguba vînzătorilor și să lipsească modu cu care cumpăra negutătorii, căutînd la starea lucrului și a vremilor, am hotărît ca pentru acélea într-acest an să nu să facă nici o rumptoare, ci să fie slobod fieștecare vînzător sau cumpărător după plăcerea lor, cum să va putea tocmi între dînșii să vînză și să cumpere miere și ceară“ ; T. G. Bulat, *Acte nouă din biblioteca Brukenthal de la Sibiu*, în *Revista istorică*, XV (1929), 1—3, p. 56—57. Nu numai abundența, dar uneori și lipsa acută suspenda funcția obișnuită a prețului maximal. Tot prin ruptoare se stabilea și prețul vinului, fără însă ca intervenția statului să fie atestată ; *Arh. Olt.*, III (1924), nr. 10, p. 516—517.

[218] „...uti hactenus Crajovae turpiter irepsisse perhibetur, ubi quidam majus, quidam levius ex vario respectu et sic distinctum solvebant pretium, quae prava partialitas omnino tollenda esse videtur, ita quidem ut tam diviti quam pauperi statuto semel pretio omnia naturalia aequaliter divendantur“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 540.

[219] Iată textul primului tarif maximal cunoscut în istoria Țării Românești : *De mensura et pretio rerum in hoc oppido observandis :*

Obrok boni tritici vendatur pro 1/2 thallero leonino et fiat 30 occarum.
Obrok tritici simplicioris 50 nummis.
Hordei obrok 44 numis.
Tritici turcici obrok 25 nummis.
Milli 20 nummis.

Panis albus ex bona farina pictus vendatur 1 nummo, habeatque 120 drachmarum pondus.

Nigrior autem pannis ex inferiori farina vendendus est uno nummo et contineat pondus 150 drachmarum.

Occa carnis bovinae	nummi 6
„ „ ovillae	„ 7
„ „ suillae	„ 6
„ „ caprinae	„ 4
Vini occa	„ 5
Vini adducti ex fecibus vini	40 nummi
Ex prunis, melle et caetera facti vini adducti autem	25 nummi ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 53.

[220] C. Giurescu, *Material*, II, p. 146—174.

cursul măsurilor necorespunzătoare. Eficacitatea sistemului presupunea așadar în egală măsură controlul prețurilor și al calității și cantității produselor comercializate.

Hotărîrea de a introduce sistemul de măsuri transilvan și austriac în Oltenia, adoptată la începutul stăpînirii austriace[221], s-a izbit de una din realitățile majore ale economiei provinciei : orientarea comerțului spre Imperiul otoman. Adaptate la sistemul otoman, măsurile de greutate și capacitate nu puteau fi modificate fără o serioasă perturbare a traficului comercial. Patru ani după hotărîrea inițială, un dregător cameral justifica renunțarea la reorganizarea sistemului de măsuri după formula germană, prin constatarea că comerțul era orientat în cea mai mare parte spre turci[222].

Nici chiar hotărîrea de a uniformiza măsurile în cadrul sistemului în vigoare nu a dat rezultatele așteptate ; în 1735, diversitatea măsurilor era atît de mare, de la sat la sat, încît o comisie special constituită din reprezentanți ai Administrației și ai autorității camerale era trimisă în toate așezările provinciei, pentru a „îndrepta“ pretutindeni „obroacele, ferdealele, ocalele și cîntarele“[223]. Tradiția varietății a rezistat însă efortului uniformizator al austriecilor.

În ciuda unor progrese evidente, *orașul* oltean continua să rămînă foarte apropiat de sat, nu numai prin nivelul dezvoltării sale demografice, ci și prin unele trăsături de viață social-economică ; mulți dintre locuitorii orașului, chiar și ai Craiovei, erau încă direct legați de activitatea agricolă. Creșterea animalelor era fără îndoială o îndeletnicire obișnuită a craiovenilor, dacă pentru 100 de familii de imigranți recent stabiliți în oraș se adoptase un regim fiscal mai lesnicios, „întrucît cei mai mulți dintre ei sînt săraci, lipsiți de animale...“[224]. Și în oraș ca și la sat, pentru o parte însemnată a populației, criteriul buneistări și al impunerii fiscale era așadar avuția animalieră.

Orașul se afla în dependență față de stăpînul său, în majoritatea cazurilor, în perioada cercetată, împăratul, care preluase toate drepturile domniei ; împăratul — preciza un text emis de Camera aulică — înțelegea să exercite asupra orașelor un drept de stăpînire „nu numai ca stăpîn suprem“ al provinciei, „ci și ca stăpîn domenial“ (dominus terrestris)[225]. Cumularea celor două titluri nu era o simplă subtilitate juridică ; în virtutea poziției de stăpîn al domeniului, împăratul, prin intermediul celui mai fidel reprezentant al intereselor sale fiscale, Camera aulică, își rezerva dreptul de a beneficia în orașe, ca orice stăpîn de moșie, de monopolurile feudale, monopolul cîrciumei, cel mai rentabil, în primul rînd ; începînd din 1723, Camera a hotărît să-și atribuie în exclusivitate dreptul de a ține cîrciuma în orașe, hotărîre care nu numai a deschis un conflict violent între Administrație și slujbașii camerali, dar a provocat și reacția locuitorilor, loviți în unul din cele mai de seamă izvoare de venituri.

---

[221] Hurmuzaki, VI, p. 334.

[222] C. Giurescu, *Material*, I, p. 559.

[223] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 11 v-12 ; E. Condurachi și N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologia antică și medievală pe teritoriul român* (în manuscris).

[224] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 176 v.

[225] C. Giurescu, *Material*, I, p. 627.

Controversa dintre cele două instituții dezvăluie unele aspecte esențiale ale economiei urbane ; după argumentul de ordin istoric — obiceiul n-a fost niciodată în vigoare de cînd a fost întemeiată Țara Românească, susțineau boierii —, urmează cel economic : locuitorii provinciei, afirmau ei, „în afară de vînzarea animalelor și a alimentelor, își cîștigau traiul și prestau partea de contribuție care le era impusă din venitul obținut din vînzarea vinului în orașe, chip de întreținere comun sătenilor și orășenilor“ [226]. Sub presiunea dublei reacții a locuitorilor și a boierilor, autoritățile camerale au limitat la patru luni intervalul în care își rezervau monopolul cîrciumei în orașe [227].

Și dreptul de a ține moară în oraș era de asemenea rezervat de stăpîn sau concedat în schimbul unei redevențe ; bulgarii așezați în Rîmnic, Craiova și Brădiceni au solicitat și obținut dreptul de a ridica mori, din al căror venit urmau să predea a patra parte Cămării, începînd cu al treilea an după construcție [228].

Menținerea orașului sub autoritatea seniorială nu se manifesta doar prin monopoluri ; celelalte servituți feudale continuă încă pe alocurea să-și păstreze toată vigoarea. Cernetii, aflat sub stăpînirea mănăstirilor Govora și Tismana, continua să fie îndatorat la prestațiile tradiționale [229]. Claca nu a dispărut din mediul urban ; la Caracal și Craiova, orășenii erau îndatorați să presteze județului clacă, pentru „osteneala“ pe care și-o dădea cu îndeplinirea îndatoririlor sale administrative și judecătorești ; „voi încă să aveți datorie într-un an să-i clăcuiți trei zile la orice lucru vă va pune, iar nu mai mult“, primeau caracalenii poruncă din partea Administraţiei (28 aprilie 1723)[230]; craiovenii înşişi nu erau scutiţi de această prestaţie[231].

---

[226] „...qua sustentationis methodo pagenses non absimiliter quam oppidani usi sunt...“ (20 martie 1725) ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 42 v. ; în continuare, autorii memoriului arătau că, întrucît vînzarea animalelor avusese de suferit, locuitorii dacă li se refuza și venitul din vînzarea vinului, erau puși în imposibiltiate de a-și achita dările.

[227] În anul 1725, Administrația comunica orașelor regimul vînzării vinului între 1 mai și 1 august, interval în care nu aveau dreptul să vîndă nici boierii, nici negustorii, nici țăranii, „afară numai să să vînză vinul cinstitei cămări împărătești“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 87 ; ulterior, Camera a dat în arendă monopolul celor patru luni rezervate, obținînd 2 000 de florini la licitație ; ibidem, L 1—5/354, f. 95.

[228] „Denique facultatem erigendi sibi propriis sumptibus intertenendas necessarias molas, ex quarum fructu primis duobus annis nihil, in anno vero tertio et sic consequenter non nisi quartam reditus molaris partem regio fisco pendere teneantur...“ ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 407 ; Hurmuzaki, VI, p. 337. Regim simliar pentru dreptul de a tăia vite, „scaunul de carne“ ; ibidem.

[229] Nu numai îndatorirea de a presta otaștina — dijma din vin —, Arh. St. Buc., M-rea Govora, XXV/38, dar și toate îndatoririle față de stăpînul moșiei ; *Doc. rel. agr.,* p. 363—364.

Reacţia la exploatare a oraşului nu diferea de aceea a satului ; loviţi în mijlocul lor de subzistenţă, numeroşi „orăşeni" părăseau Craiova după introducerea monopolului Camerei la desfacerea vinului[232]. La Tîrgu-Ocna, cu prilejul conscripţiei, „mulţi locuitori fugind de acolo s-au dus la alte judeţe pînă să va isprăvi conscripţionul acesta", reacţie identică cu aceea a sătenilor faţă de operaţia catagrafierii. Faţă de sporirea sarcinilor fiscale, locuitorii tîrgului îl avertizau pe inspectorul cameral că se vor risipi „în Ţara împăratului, unde vom putea, ca nişte săraci să găsim loc să ne hrănim şi să ne chivernisim"[233]. Fuga temporară sau definitivă de exploatare sau de prevestitorul ei — catagrafia — era caracteristică aşadar nu numai satului ci şi oraşului.

Imperfect emancipat de autoritatea seniorală şi el însuşi în parte supus legilor care guvernau satul aservit, oraşul nu putea deveni centru de libertate şi zonă de refugiu pentru cei ce încercau să se sustragă dependenţei, în lumea rurală. Porunca adresată de Administraţie judeţului Craiovei, în februarie 1734, reamintea că oraşul — nici chiar cel mai de seamă — nu se putea sustrage îndatoririi de a-i restitui pe ţăranii fugari : „Cu aceasta tare ţi să poruncéşte ca să aibi grijă totdeauna ca să nu să priimească nici un om aici în oraşul Craiovei de acei de la ţară care vor veni după la satele dintr-acéste cinci judéţe să se aşeze aici în Craiova să şază, afară numai din cei streini ce vor veni de peste Dunăre şi de peste Olt... Că de să va afla numai un om de acela de la ţară că s-au priimit şi şade aici în oraşul Craiovei, să ştii că pentru o familie de acélea te vei globi cu acea gloabă care iaste rînduită la pîrcălabii satelor pentru asémenea priimirea oamenilor de acel féliu"[234].

Aspectele rurale şi seniorale ale vieţii urbane se împleteau, măcar în cîteva oraşe, cu cele propriu-zis orăşeneşti : existenţa unei activităţi meşteşugăreşti desprinse de agricultură şi organizată în bresle, un început de piaţă permanentă, o populaţie simţitor mai numeroasă decît a satelor, forme de organizare administrativă specifice, sînt cîteva din trăsăturile care disting viaţa unora dintre aşezările orăşeneşti — Craiova, Rîmnic, Baia de Aramă şi Tîrgu-Ocna — de lumea satului. Cel mai evident se manifestă aceste trăsături — şi tendinţa lor de afirmare — la Craiova. Nu numai sporul demografic rapid şi apariţia meşteşugarilor organizaţi în bresle au diferenţiat în răstimp scurt oraşul de aşezările rurale ; tot atît de caracteristică pentru acest proces a fost tendința de afirmare a caracterului permanent al pieții.

---

[230] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 21—21 v.

[231] „Să aibă de la toate casele cîte vor fi în oraş, au slugi boereşti, au grecu, au sîrbu, au haimanale, au dorobanţi, au măcar veri ce fel de om ar fi şi ar şădea cu casa lui în oraş, afară din oamenii ce ţin de işpectorul, să-i lucreze tot omul de la toată casa cîte trei zile într-un an, iar care nu va vrea să meargă să-i lucreze acele trei zile, să aibă a-i plăti zioa cu 11 bani buni..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 36—37.

[232] C. Giurescu, *Material*, I, p. 544.

[233] *Ibidem*, II, p. 198—199.

[234] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 77.

Activitatea urbanistică — alimentarea cu apă a orașului[235], măsurile împotriva incendiilor[236], instalarea ceasului public și o dată cu el introducerea unei noi mentalități și atitudini față de timp[237] e și ea indiciul procesului rapid de urbanizare a Craiovei.

Politica comercială austriacă. Austriecii au continuat, cu mijloace noi, efortul domnilor Țării Românești — al lui Constantin Brîncoveanu mai ales — de a promova comerțul și de a crea condiții favorabile expansiunii activității comerciale : „cu cît va înflori mai mult și va fi încurajat mai puternic comerțul, cu atît vor fi mai cîștigate erariul și provincia“, scria în 1719 un slujbaș cameral[238]. Proiectul de organizare a provinciei întocmit de Eugeniu de Savoia, pornind de la constatarea că exportul e orientat spre Imperiul otoman, recomanda adoptarea unei politici de încurajare și extindere a acestui comerț tradițional[239] ; propunerea s-a transformat într-o hotărîre de stat și a fost transmisă ca atare autorităților locale[240]. Dacă ulterior măsurile autorităților austriace au provocat în repetate rînduri restrîngerea comerțului cu regiunile de sub dominație otomană, explicația trebuie căutată nu într-o politică deliberată, ci în general în incidența asupra activității comerciale a unor preocupări de alt ordin (considerente monetare, sanitare, instituirea unor priorități de aprovizionare pentru trupele imperiale etc.).

Dar încurajarea comerțului însemna nu numai menținerea direcțiilor tradiționale de negoț, ci și un șir de măsuri interne de sprijinire a activității negustorilor. Sprijin economic în primul rînd : rezervarea pieții interne și apărarea ei împotriva concurenței străine. Mult anterioară veacului al XVIII-lea, restrîngerea activității negustorilor străini la comerțul cu ridicata — cel cu amănuntul fiind rezervat negustorilor localnici — apare ca deziderat al țării într-unul din memoriile înaintate la Viena de boierii munteni în 1717[241]; negustorii munteni reușiseră așadar să-și impună revendicarea într-un memoriu boieresc. Situația avea să rămînă neschimbată în timpul stăpînirii austriace asupra Olteniei, cînd interdicția pentru negustorii străini de a vinde marfa cu amănuntul înlăuntrul provinciei e în repetate rînduri atestată documentar. În 1719, de pildă, negustorilor greci care deschiseseră prăvălii la Tîrgu-Ocna, li s-a pus în vedere că în calitate de străini (qua extranei) „nu le este îngăduit să-și vîndă marfa cu bucata, ci doar cu toptanul" (in grosso)[242]. Măsura urmărea, fără îndoială, să rezerve piața internă negustorilor localnici, dar răspundea în același timp unor preocupări de natură mercantilistă; o parte însemnată a banilor scoși în cantitate mare din provincie de negustorii străini care desfăceau marfa cu amănuntul puteau fi reținuți dacă li se refuza acest drept. Raportul de inspecție înaintat de generalul Tige autorităților vieneze (1727) pune în evidență slaba eficiență a măsurilor de limitare a activității negustorilor străini, turci și greci, care „străbat întreaga țară...", scoțînd toți banii, fără vreun folos pentru provincie[243].

---

[235] Porunca adresată vornicilor să trimită căruțe și oameni care urmau să lucreze „pentru aducerea apei pe supt pămînt de la Fîntîna Presecii aici la orașul Craiovei“ (25 iunie 1736) ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 70 și 78.

[236] Porunci diferite către locuitorii orașului cu privire la curățirea coșurilor, înlocuirea celor de lemn prin altele din cărămidă, și alte măsuri pentru prevenirea și combaterea incendiilor ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 129 v., 136 v, 185v — 186 ; în 1736, Administrația anunța hotărîrea de a scoate pe toți țiganii din oraș, „măcar ai cui să fie, pentru pricina furtișagului ce au făcut și fac și pentru primejdiia focului“ ; ibidem, L 1—5/206, f. 47 ; tot pentru evitarea focului se interzicea „fleșarilor nemțești ca să nu facă șire și clăi de fîn prin curțile lor“ ; altor preocupări le răspundea interdicția impusă acelorași măcelari de a mai tăia în oraș vitele, în curți ; acestea urmau să fie tăiate afară din oraș și apoi carnea adusă la vînzare, „în prăvăliile de flăsărie la ulițe“, ibidem, f. 40 v.

[237] Poruncă de rînduire a zece oameni care să lucreze „la turnul de la beséreca cea mare unde iaste să să pue ceasornicul“ ; ibidem, f. 40 v.

[238] C. Giurescu, *Material*, I, p. 403.

[239] „...die Fortsetzung dieses Traffico und Verschleissung der in widrigen nicht versilbern kommenden zahl reichen Victualien mehrers zu befördern als abzuhindern wäre...“ ; M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 433—451.

[240] Hurmuzaki, VI, p. 238—239 și 245—246.

Dar încurajarea activități comerciale postula și măsuri de îngrădire a atotputerniciei stăpînilor și a abuzurilor comise de ei în detrimentul negustorilor. Carele negustorilor localnici sau străini care aduceau sau scoteau marfă din provincie erau deseori oprite și confiscate de stăpînii moșiilor pe teritoriul cărora erau silite să treacă, mărfurile lor azvîrlite în drum, negustorii înșiși molestați în fel și chip[244]. Invocînd măsurile adoptate anterior de domnii Țării Românești pentru protejarea negustorilor împotriva arbitrarului puterii senioriale, rapoartele întocmite la începutul stăpînirii austriace dau în vileag nu numai precaritatea condiției și activității mercantile, dar și atitudinea și mentalitatea boierilor în raport cu negustorimea. Se cerea nu numai suprimarea abuzurilor, dar și reprimarea drastică a stăpînilor de moșii — „fără a ține seama de calitatea persoanei" — pe ale căror domenii se petreceau jafuri și chiar ucideri de negustori. Pe deasupra, autorul memoriului — reprezentant al intereselor camerale și deci protector firesc al activității comerciale — preconiza și obligația pentru toți stăpînii de moșii de a oferi, în schimbul unei retribuții, găzduire negustorilor în trecere și mărfurilor lor „nu numai în satele lor, ci și între zidurile caselor lor“ [245], ceea ce boierii considerau drept inacceptabil, ca un lucru „nepotrivit cu reputația lor“ [246]. Manifestările boierilor, izvorîte din poziția lor dominantă în societatea medievală românească, erau însă mai lesne de condamnat decît de stîrpit ; cîțiva ani mai tîrziu, un text emis de generalul Königsegg semnala că nu numai pe domeniile lor boierii îi tratau după bunul plac pe negustori și mărfurile lor, dar că însăși piața craioveană, principalul centru de schimb al provinciei, avea de suferit de pe urma inițiativelor anarhice ale boierimii ; scumpetea care se abătuse în vara anului 1723 asupra orașului era atribuită obiceiului unora dintre boieri de a-și aroga drept de preemțiune asupra mărfurilor aduse la tîrg de țărani : „cînd oamenii aduc alimente de vînzare la piață, îi întîmpină în drum, îi duc cu sila la locuințele lor și, alegîndu-le pe cele mai bune, le plătesc cu prețul care le convine“ ; vînzătorilor, al căror cîștig fusese compromis „în chipul mai sus amintit de către boieri“, nu le mai rămînea decît să încerce să-și scoată paguba urcînd prețul mărfurilor nereținute de boieri [247]. Același înțeles îl are fără îndoială și clauza din statutul lumînărarilor și săpunarilor din Craiova, care stabilea prețul de vînzare a mărfii, cu precizarea : „să aibe a vinde la toți într-un chip, și la boieri și la țărani...“ [248].

---

[241] „...parimente non possino li forastieri introdursi nelle mercanzie e nelle arti senza la licenza del Prencipe. Li mercanti forastieri non possino vendere le loro robbe à minuto, ma li venderanno all'ingrosso alli mercantili del Paese"; C. Giurescu, *Material*, I, p. 162.

[242] C. Giurescu, *Material*, I, p. 421. În 1726, se reamintea inspectorului cameral textul rescriptului imperial care interzicea negustorilor turci „vînzarea cu amănuntul și statornicirea" în provincie; *ibidem*, II, p. 133.

[243] *Ibidem*, p. 224.

[244] „Mercatores in via molestare, conductos eorum currus pro vehendis mercibus injuctos boves aut equos violenter illis arripere, ad privata servitia sub qualicunque etiam praetextu applicare, in aperto campo eorum merces ex curribus dejicere, uti elapsis his temporibus contigisse constat, ne quisquam imposterum audeat; multo minus eos alio quodammodo vexare aut in continuatione sui itineris petulanter impedire. Quae omnia uti tam publico quam commercio valde perniciosa accidunt, tanto severius et graviore sub poena, refusioneque damni mercatori exinde damnificato praestanda, inhibenda erunt"; C. Giurescu, *Material*, I, p. 359.

Companiile comerciale. Ca și în provinciile ereditare și apoi în Transilvania și Banat, austriecii au înțeles să controleze și în Oltenia activitatea comercială prin intermediul *Companiilor comerciale*. Instrument de promovare a negoțului, stavilă în calea activității negustorilor străini înlăuntrul imperiului, mijloc de control al celor localnici și punct de reazim pentru politica de expansiune comercială în răsărit, compania se încadra perfect în vederile sistemului mercantilist, al cărui produs tipic era. Formulă caracteristică de organizare a comerțului în veacul al XVIII-lea, compania își face apariția încă din primele texte referitoare la organizarea provinciei de către noii ei stăpînitori.

Puținn numeroasele știri rămase despre companiile comerciale din Oltenia, în măsura în care autoritatea locală sau superioară a avut a se ocupa de ele, privesc aproape exclusiv organizarea lor ; dispariția arhivelor companiilor face imposibilă cercetarea activității lor comerciale, a nivelului de dezvoltare și a tehnicii comerciale folosite ; ceea ce cunoaștem — prin prisma actelor de stat — se referă mai ales la statutul lor juridic.

---

[245] „...ut scilicet Dominus ille terrestris, absque ulla suae personae habita consideratione, in cujus territorio, aut mercator, aut qualiscunque alter, sive provincialis sive extraneus, occidetur, aut bonis suis spoliabitur, aut latronés sistere, aut damnificatis omnia exasse, ipsemet resarcire teneatur...“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 358—359.

[246] „Ut boerones, mercatores cum eorundem mercibus, curribus ac jumentis in domos suos recipiant contrariatur reputationi eorum...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 27.

[247] C. Giurescu, *Material*, I, p. 586—587.

[248] Ș. Papacostea, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească în Țara Românească*, în *Revista arhivelor*, III (1960), p. 217.

Atenția austriecilor s-a îndreptat cu predilecție spre negustorii bulgari stabiliți în provincie, și pentru că în mare parte erau catolici, dar mai ales pentru atitudinea lor loială față de Imperiul habsburgic în timpul războiului. Stabiliți în țară încă din timpul lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu, bulgarii chiproviceni erau în Oltenia un element comercial foarte activ [249]. În 1719, numărul bulgarilor nu depășea 157 familii, grupate în trei comunități (la Craiova 75 familii, la Rîmnic 46 familii, la Brădiceni 36 familii) [250]. Ulterior numărul lor a sporit atît prin admigrări din sudul Dunării și de peste Olt cît și prin concentrarea în aceste așezări a celorlalte familii bulgărești risipite în provincie. Majoritatea acestor bulgari — nu însă toți — se ocupau cu negoțul ; ei revendicau un statut special sub protecția Camerei, reluare în formă revizuită și lărgită a privilegiilor și a protecției acordate de domnie și de Cămara domnească, mai ales împotriva arbitrarului boierimii [251]. Revendicările comunităților bulgare urmăreau așadar să creeze pentru negustori condiția de excepție în raport cu formula socială dominantă, fără de care activitatea comercială era permanent periclitată. Negoțul liber nu numai în Oltenia, dar și în toate provinciile imperiului [252], dreptul de a organiza tîrguri și iarmaroace în locurile lor de reședință [253], autonomia administrativă și judecătorească [254], erau menite să creeze și în Oltenia statutul special de care avea nevoie activitatea comercială pentru a se putea dezvolta. Ostilitatea boierimii oltene, stăpînă pe Administrație în primul deceniu al stăpînirii austriace, față de încercarea negustorilor bulgari de a-și da o organizare autonomă explică dificultățile și amînările suferite atît de constituirea companiei comerciale cît și de întocmirea și punerea în aplicare a statutului comunității bulgare. În 1721, așadar trei ani după primele dispoziții ale autorităților vieneze în această privință, înființarea companiei era încă un deziderat ; abia intervenția hotărîtă a autorităților austriace a precipitat constituirea companiei negustorilor bulgari și apoi, după același model, a unei a doua companii a negustorilor greci [255].

---

[249] C. Giurescu, *Material,* I, p. 395—396.

[250] *Ibidem,* p. 401.

[251] „...und wurden von der Fürstlichen Cammer, von der sie allein dependirten, wider alle insultus deren Bojern protegirt..." ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 400.

[252] „Sive mercaturam exercere, mercesque suas in omnibus haereditariis provincis venum exponere... cuique bulgaro sit liberum" ; *ibidem,* p. 407.

[253] „Siquidem natio mercaturam praeprimis exercere assueta sit pro foro hebdomadali et nundinis in quovis loco designandis humillime instat..." ; *ibidem.*

[254] *Ibidem,* p. 407—408.

[255] „Circa mercatores extraneos vel potius circa formam erigendarum compagniarum, observetur methodus in Transylvania cum Bulgaris recepta..." ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 499 ; în 1723, e menționată pentru prima oară compania negustorilor greci din Oltenia ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 41.

Datele mai mult decît lacunare referitoare la aceste companii nu oferă decît cîteva puncte de reper foarte aproximative. Caracteristic pentru activitatea lor era comerțul extern, socotit și de autorități a fi prin excelență lucrativ din punct de vedere al statului, pentru că era aducător de bani în provincie. Cînd se opunea, în 1730, creării unei companii românești, după modelul celor bulgărești și grecești, Administrația invoca drept argument faptul că, spre deosebire de negustorii bulgari și greci, cei români „...nu practică aproape deloc comerțul în afara provinciei", activitatea lor restrîngîndu-se la comercializarea în țară a produselor propriului lor meșteșug.

Scoase de sub autoritatea administrației provinciale, companiile își desfășurau activitatea sub supravegherea Camerei imperiale. Membrii lor, înregistrați nominal în cataloage revizuite și confirmate de autoritățile camerale — pentru a împiedica înscrierea în rîndul negustorilor străini a localnicilor și evaziunea fiscală — plăteau anual Camerei o taxă, fie globală, stabilită pentru întreaga comunitate, fie de cap de familie. Constatînd dezvoltarea luată de compania comercială greacă — în curs de patru ani de la înființare numărul membrilor ei se dublase —, austriecii au hotărît în 1726 să sporească taxa impusă de la 600 la 1 000 florini anual [256]. O indicație numerică avem de abia în 1733, cînd directorul suprem al provinciei adoptase hotărîrea ca „cumpaniia grecească a neguțătorilor care s-au strîns la 142 de familii să să lase și de acum înainte la numărul acela, iar pentru mai mare folosul vistieriei în loc de 5 florinți care au dat peste an tacsa, de acum înainte să dea fieștecare cîte florinți 10..." [257].

Supravegherea eficace a membrilor companiilor presupunea concentrarea lor ; e motivul care determină autoritatea să se opună dispersării și să ia măsuri pentru evitarea ei. Trimițînd vornicilor de Vîlcea, Romanați și Dolj „catalogul neguțătorilor cumpaniei grecilor care șăd la Rîmnic și Ocna..., la Brîncoveni și la Craiova", Administrația le atrăgea atenția asupra îndatoririi celorlalți negustori așezați la Tîrgul Jiu și „pe la alte locuri" de a se muta în cele patru așezări amintite, „fiindcă numai la acéle patru locuri, dupe hotărîrea noastră ce am făcut cu dumnealui Cameral Inșpector... de acum înainte li s-au dat voe să șază". Membrii companiei erau îndatorați să aibe certificate („foițe de mărturisanie"), pe temeiul cărora se făcea confruntarea cu extractul oficial, „ca să nu facă vicleșug și să păgubească cămara". Sancțiunea care îi lovea pe cei ce refuzau să se mute în centrele fixate era scoaterea din catalogul companiei și trecerea în dajdie alături de contribuabilii de rînd [258].

Regimul privilegiat creat negustorilor bulgari și greci, organizați în companii, a pus în situație de inferioritate pe negustorii români. Lipsiți de sprijinul autorităților austriece, lovindu-se de ostilitatea boierilor din Administrație, negustorii români au încercat să se infiltreze în companiile existente, în cea greacă mai ales. Prevăzînd această eventualitate, care contravenea intereselor și concepției lor, boierii încercaseră încă din 1719 să împiedice pătrunderea românilor în companiile a căror înființare se discuta; resemnîndu-se cu crearea companiilor bulgărești și grecești, boierii își manifestau opoziția categorică față de veleitățile negustorilor români de a beneficia de regimul de privilegiu al companiștilor [259].

---

[256] C. Giurescu, *Material*, II, p. 133 ; 203.
[257] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 50 v.
[258] Ibidem, f. 8—9.

Contracarată fățiș sau tacit de ostilitatea autorităților camerale, Administrația nu a reușit să împiedice un proces față de care dădea dovadă de atîta aversiune; zece ani după negocierile inițiale, consilierii își reafirmau viguros punctul de vedere într-un memoriu care dădea curs ostilității boierilor față de privilegiile acordate negustorilor bulgari și greci, exorbitante după opinia boierimii, și invocînd argumente fiscale, cereau din nou excluderea numeroșilor români infiltrați în companii [260]. Însemnătatea elementului românesc în componența companiei grecești se constată din tendința sa de a se separa și a constitui o companie proprie românească. Consecvenți cu atitudinea lor anterioară, boierii Administrației își argumentau opoziția față de această inițiativă a membrilor români ai companiei grecești, contestîndu-le calitatea de negustori autentici, întrucît își cîștigau existența din comercializarea produselor activității lor de meșteșugari și nu erau angajați în comerțul extern [261].

Tendința Administrației de a restrînge accesul meșteșugarilor în companii se manifestă clar și în porunca adresată vornicilor în septembrie 1733, prin care le punea în vedere să nu admită înscrierea în companii a imigranților din regiunile de sub stăpînire turcească, „de vor fi meșteri sau mojăci, numai aceia care sînt neguțători...“ [262].

Patenta de membru al companiei deschidea accesul la activitatea comercială propriu-zisă, de intermediar între producător și consumator. Cînd, în septembrie 1733, Camera a hotărît să introducă monopolul fierului, concesionat în Oltenia unui german, Administrația transmitea vornicilor hotărîrea, aceștia urmînd să aducă la cunoștința tuturor negustorilor care doreau să se aprovizioneze cu fier din cele patru orașe unde se aflau, „magazăile pentru vînzarea fierului“, „să aibă de la starostea locu-

---

[259] „...ne sub nomine suae communitatis aut Compagniae etiam Valachos mercatores misceant qui ipso rejciendi forent“, era condiția formulată de boieri în legătură cu înființarea companiilor; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 31; „...ut mercatores in sui numerum non recipiant Valachos neque mercatores nationis Valachicae sed fiant homines ex propria sua natione...“; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 29.

[260] „Siquidem inter Companias Mercatorum Bulgaricam et Graecam multi Valachi inveniantur qui in Provincia nihil contribuunt, opinio nostra est; justum esse ut in Compania Bulgarica sint puri Bulgari, similiter in Graeca Compania meri Graeci...“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 295.

[261] „...homines istos, videlicet Valachos, in saepius fata Graecorum Compagnia hactenus' contentos esse pure pute provinciales, nulla fere commercia extra provinciam sed opificia solum quaedam manuaria exercentes, sunt enim plurimi cothurnarii, sartores, sellarii, coriarii, pelliones se per opificia sua ex rebus potissimum in provincia procreabilibus alentes...“; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 141.

[262] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 89.

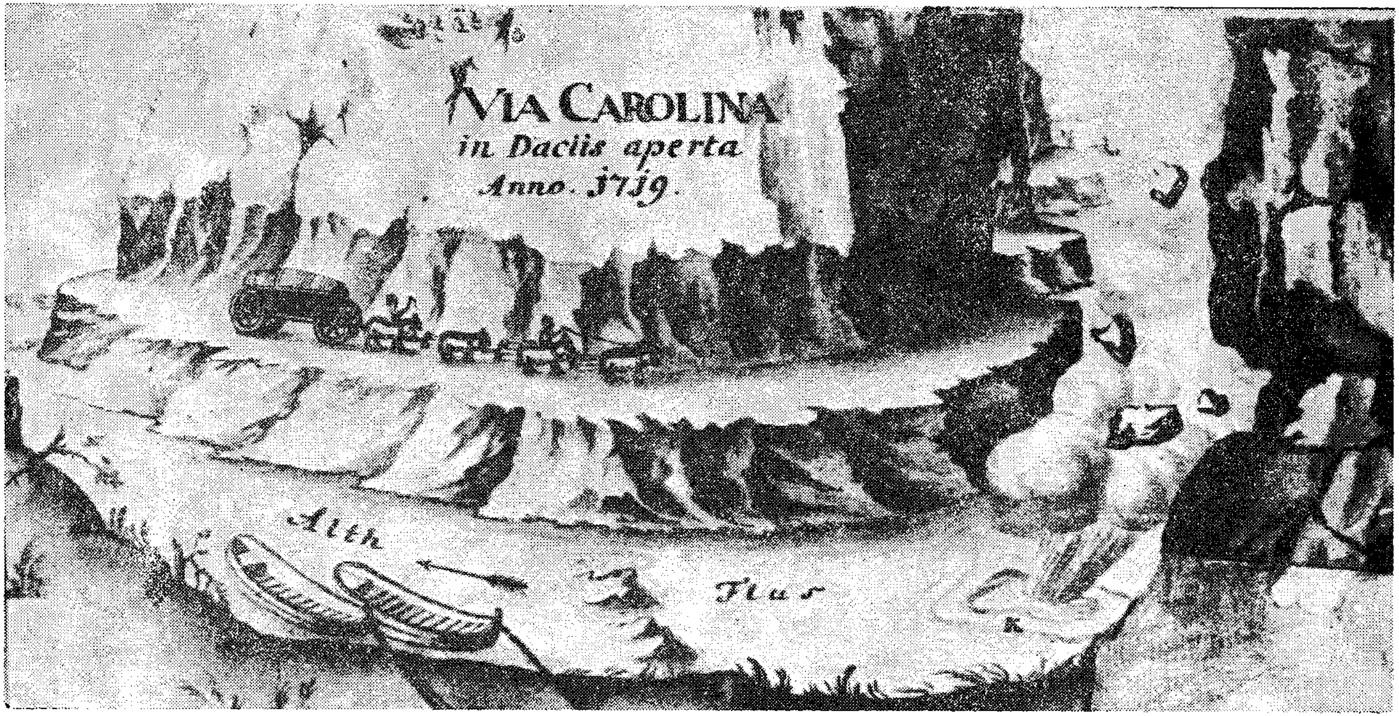
VIA CAROLINA
in Daciis aperta
Anno. 1719.
Alth
Flus

Fig. 2. — *Deschiderea drumului carolin*. Reproducere după harta Olteniei de Schwantz von Springfels (Biblioteca Academiei).

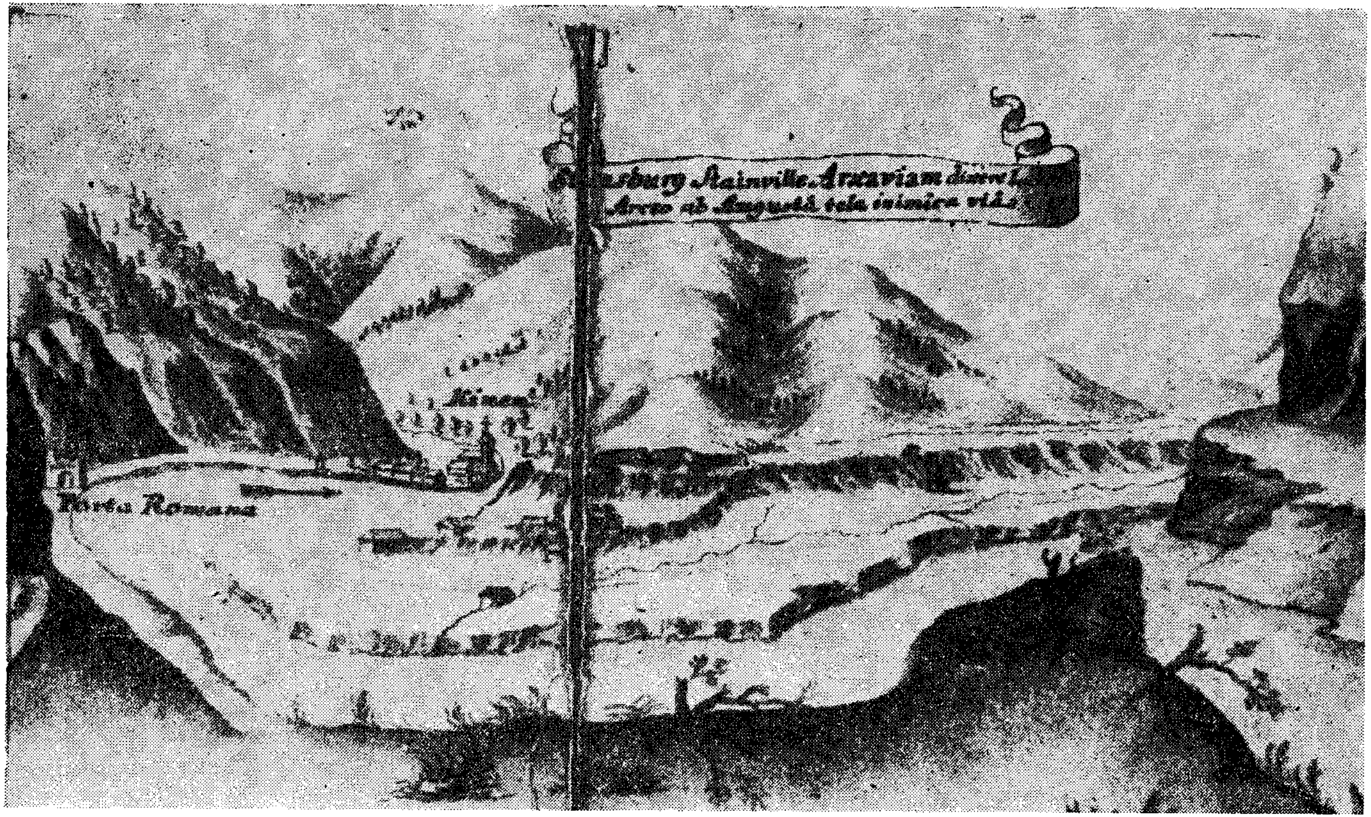
Porta Romana

Fig. 3. — *Oltul la Cîineni.* Reproducere după harta Olteniei de Schwantz von Springfels (Biblioteca Academiei).

lui acelui dă unde iaste, pecétea pentru încredinţarea cum că iaste adevărat neguţător, ca să nu facă vreo înşelăciune cu necunoscuţi neguţători la obişnuitu contraband..." [263].

Deşi datele cu privire la organizarea propriu-zisă a activităţii comerciale sînt mai mult decît sumare, există indicii că formula monopolului s-a impus tot mai mult în ultimii ani ai stăpînirii austriace. Nu numai documentul mai sus menţionat ne îngăduie să asistăm la instituirea unui monopol acolo unde înainte acţionase libera aprovizionare cu principala materie primă importantă în provincie [264]; un raport înaintat în 1737 autorităţilor din Viena condamna sistemul de achiziţii instituit în provincie de inspectorul cameral, printre altele pentru că încălca „monopolul negustorilor asupra exportului, atît al roadelor cît şi al altor mărfuri" [265].

Drumurile. Considerente militare şi economice i-au determinat pe austrieci să acorde o atenţie deosebită reţelei de căi de comunicaţie, pentru a înlesni circulaţia oamenilor şi a mărfurilor în provincie. Acestei preocupări i s-a datorat în primul rînd deschiderea pentru circulaţia carelor a trecătorii Turnul Roşu şi a porţiunii care o lega de satul Cozia — anterior practicabile doar călare sau cu piciorul — prin construirea unui drum mare, *Via Carolina* (după numele împăratului Carol al VI-lea). Începute din iniţiativa generalului Steinville în 1717 [266] lucrările au continuat şi în anul următor, pentru a nu fi încheiate decît în 1722 [267]. Legăturile tradiţionale dintre cele două versante ale Carpaţilor în acest sector au cunoscut o intensificare puternică şi o nouă amploare ca urmare a deschiderii drumului carolin. Efecte similare pentru circulaţia pe ansamblul provinciei au avut măsurile de consolidare şi extindere a reţelei de drumuri existente [268].

---

[263] T. G. Bulat, *Acte nouă din biblioteca Brukenthal de la Sibiu*, în *Revista istorică*, XV (1929), nr. 1—2, p. 57—58.

[264] „...din zisa d'întîi viitoarei luni lui septembrie să nu mai fie slobod nimenea să aducă fier, ori chesariceşti, ori turceşti, numai dumnealui Mihai Filip de Ofengold să fie slobod să aducă de la Ardeal la această Ţară Rumănească dencoace de Olt şi să vînză... ; iar tot fierul acela cît să află şi au fost mai nainte, de cînd s-au făcut opreala aceasta, să fie slobod ca să vîndă" ; *ibidem*.

[265] C. Giurescu, *Material*, III, p. 158.

[266] Descrierea Olteniei de Schwantz von Springfels, în Hurmuzaki, IX, 1, p. 622—623.

[267] C. Giurescu, *Material*, I, p. 322 ; revărsarea Oltului făcea uneori impracticabil drumul şi necesita reparaţii ; *ibidem*, p. 606 ; satele din Loviştea au fost scutite de contribuţie în schimbul obligaţiei de a întreţine *Via Carolina* ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 12 v—13. Celelalte drumuri erau reparate de locuitorii satelor pe teritoriul cărora trecea drumul ; în schimbul obligaţiei de a furniza nutreţ, cai de schimb (Vorspann) şi găzduire slujbaşilor în trecere, mai mult de 700 familii din satele de drum erau scutite de contribuţie şi de sarcinile către stăpînii moşiilor ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 298. În etapa finală a stăpînirii austriace, toate aceste sarcini au fost abolite ; reparaţiile la drumuri s-au efectuat cu oameni plătiţi, iar sarcinile legate de *Vorspann* răscumpărate în bani.

[268] Cele mai preţioase indicaţii referitoare la drumuri se găsesc în harta lui Schwantz von Springfels, şi în lista întocmită de Administraţia imperială : *Specificatio viarum regiarum pro usu provinciae necnon commercii denominandarum*

La sfîrşitul stăpînirii austriace au fost introduse indicatoare de direcţii pe drumurile principale ; la 5 martie 1737, Administraţia comunica vornicilor hotărîrea directorului suprem, „ca la drumurile de obşte cele mai mari care merg de la Craiova la Rîmnic, la Tîrgul Jiului, la Ruşava, la Vadul Diiului şi la alte locuri... unde să despart drumurile, ca să să

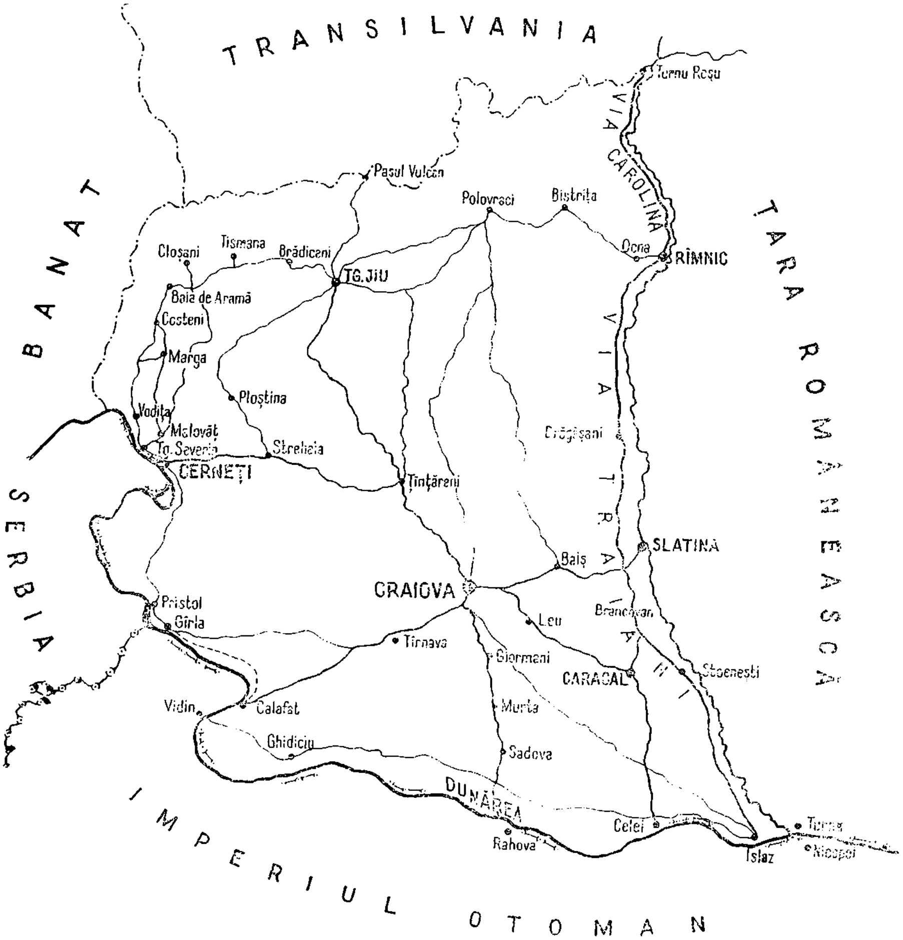
TRANSILVANIA
Turnu Roşu
VIA CAROLINA
Pasul Vulcan
Polovraci
Bistriţa
Ocna
RÎMNIC
ŢARA ROMÂNEASCĂ
BANAT
Cloşani
Tismana
Brădiceni
TG. JIU
Baia de Aramă
Costeni
Marga
Ploştina
Vodiţa
Malovăţ
Tg. Severin
Strehaia
CERNEŢI
Ţînţăreni
Drăgăşani
VIA TRAIANI
SLATINA
Baiş
CRAIOVA
SERBIA
Pristol
Gîrla
Leu
Brancovan
Tîrnava
Giormani
CARACAL
Stoeneşti
Vidin
Calafat
Murta
Ghidiciu
Sadova
DUNĂREA
Celei
Rahova
Islaz
Turnu
Nicopol
IMPERIUL OTOMAN

I. Drumurile Olteniei

(17 oct. 1719) şi după cele din porunca : *Rînduiala drumurilor* (31 ian. 1723) ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 7v—8 ; proiectul de a deschide un drum prin pasul Vulcan — după modelul drumului carolin — nu a fost realizat ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 552 şi Hurmuzaki, IX, 1, p. 622.

rădice nişte stîlpi mari de lemn în care să să facă scrisoare şi mînă de arătare încotro merge“ [269].

O menţiune deosebită merită înfiinţarea *serviciului poştal,* care asigura corespondenţa scrisă între Oltenia şi Transilvania [270].

5. Circulaţia monetară şi politica monetară austriacă

Încadrate în cursul veacului al XVI-lea în structura politică şi economică a Imperiului otoman, Ţara Românească şi Moldova au încetat de a mai avea un sistem monetar propriu. Încercările sporadice ale unora dintre domnii români din a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi din secolul următor de a emite monedă proprie — strîns legate de momentele de răscoală antiotomană — au fost tot atîtea manifestări ale luptei pentru recîştigarea independenţei [271]. Dar, în condiţiile istorice create de hegemonia otomană în Europa sud-estică, durata şi eficienţa acestor emisiuni nu puteau fi decît cu totul limitate.

Lipsite de un sistem monetar propriu [272], ţările române au suferit toate vicisitudinile politicii monetare a Imperiului otoman. Starea de înapoiere a acestuia, în raport cu celelalte mari puteri europene, nu numai îl expunea la un regim de permanentă instabilitate a propriului sistem monetar dar îl şi făcea inapt de a se opune invaziei monedei străine de proastă calitate şi speculaţiilor monetare ale negustorilor şi zarafilor străini. Într-o vreme în care mercantilismul european desfăşura o politică sistematică de apărare a valorilor monetare naţionale şi de împiedicare a infiltrării monedelor străine de calitate inferioară, politica monetară a Imperiului otoman se limita la practica medievală tradiţională a alterărilor de conţinut şi a modificărilor de titluri monetare, realizate prin topire şi rebatere sau schimbări arbitrare — prin firman — ale valorilor monetare. Măsurile de acest fel slujeau fără îndoială nevoile financiare imediate ale puterii centrale, dar ele lăsau fără apărare economia imperiului în fața gravelor neajunsuri provocate de invazia monedei străine[273].

---

[269] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 118.

[270] Pînă în 1730 încă nu se instituise serviciul poştal ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 365—366, 608 ; II, p. 361—362 şi 370—371 ; III, p. 47—48 ; din 1735 însă, cel mai tîrziu, izvoarele semnalează funcţionarea serviciului poştal. La 19 dec. 1735, Administraţia îl vestea pe inspectorul provincial că a trimis la Sibiu rapoartele „cu această poştă de marţi...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 21 ; un alt raport îi aminteşte pe „poştea meşterii care sînt pe drumul cel mare al Sibiului pînă... în Craiova“ ; ibidem, f. 27 ; cf. ibidem, f. 115.

[271] Evident, nu avem în vedere contrafacerile de monete străine.

[272] Îndatorirea impusă domnilor români de turci de a nu emite monetă proprie a fost considerată de unii călători străini drept principala limitare a regimului de autonomie a Ţării Româneşti ; englezul E. Chishull constată în 1702 că domnul Ţării Româneşti se bucura de toate atributele suveranităţii, cu excepţia dreptului de a declara război şi a celuia „de a bate monetă proprie“ ; Ed. Chishull, *Travel in Turkey and back to England,* London, 1747, p. 85 ; se ştie că una din principalele învinuiri aduse de turci lui C. Brîncoveanu a fost încercarea sa de a emite monetă proprie, ceea ce de altiminteri nu corespundea realităţii ; cf. N. Iorga, *Constantin Vodă Brîncoveanu. Viaţa şi domnia lui,* p. 205.

Aplicarea forțată în țările române a sistemului monetar otoman, adică a cursului oficial al monedelor otomane și al celor străine acceptate în circulația imperiului, nu a fost decît complementul firesc și necesar al încadrării economice a celor două țări în ansamblul economiei otomane. Politica monetară a Porții a constituit așadar încununarea politicii sale economice față de cele două țări române. De aceea au refuzat turcii, cu străşnicia cunoscută, țărilor române, dreptul de a bate monetă proprie și tot de aceea emisiuni monetare românești au însoțit cele mai însemnate afirmări ale luptei pentru independență a poporului român în veacurile XVI și XVII.

Situația nouă, creată de politica austriacă în Oltenia, prezintă și sub acest aspect o însemnătate deosebită, în primul rînd pentru că anchetele efectuate de autoritățile habsburgice pun în lumină realitățile monetare ale provinciei și îngăduie cunoașterea amănunțită a circulației monetare în Țara Românească în primele decenii ale veacului al XVIII-lea; în al doilea rînd, pentru că dezvăluie unele aspecte esențiale ale vieții economice a țării în această perioadă.

Sistemul monetar. În vremea în care Oltenia a intrat sub stăpînirea austriacă, în provincie se aflau în circulație peste 30 de monede de proveniență diferită (turcească, polonă, ungară, austriacă, olandeză, venețiană, raguzană etc.). Numeroasele documente rămase din vremea ocupației austriace — mărturie a efortului perseverent al autorităților habsburgice de a reglementa după concepția și interesele statului austriac problema monetară în Oltenia — îngăduie o largă cunoaștere a ansamblului circulației monetare în provincie (sînt așadar date a căror valoare informativă depășește limitele Olteniei și care se referă la ansamblul circulației monetare în Țara Românească) în primele decenii ale veacului al XVIII-lea. Documentul cel mai însemnat în această privință e proiectul înaintat la 20 iulie 1728 directorului suprem al provinciei, de către Administrație, în ajunul unor însemnate măsuri austriace de reorganizare a circulației monetare a provinciei ; proiectul conține un tabel cu monedele aflate în circulație în Oltenia — cu indicarea cursului lor — și, paralel, cu propuneri referitoare la cursul ce urma să fie fixat monedelor sau — în unele cazuri, — la scoaterea lor din circulație. Indicațiile primei coloane înlesnesc mult clarificarea problemei circulației monetare a provinciei în această perioadă[274].

---

[273] Informații de ansamblu asupra sistemului monetar și a politicii monetare otomane în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, la R. Mantran, *Istanbul dans la seconde moité du XVII-e siècle. Esquisse d'histoire institutionnelle, économique et sociale,* cartea a II-a, cap. II, *Le problème de l'argent,* p. 233—279.

[274] Dat fiind interesul deosebit al acestui document pentru istoria monetară a Țării Românești, îl reproducem în întregime :

20 iulie 1728 : *Limitatio monetarum de pretio in quo hucusque in hac Austriaca Valachia circulabantur, ad pretium quod deinceps valere possent*

PRETIUM

Antiquum	*Novum*
Nummus valebat 3/4 cruciferi quorum quator faciebant unum groschum.	Valeat 1/2 cruciferum et sic 6 facient unum groschum.
Gresla sic dicta hucusque in cursu quidem non multum erat ; si tamen reperiebatur non plus quam unus nummus valebat.	Maneat etiam in hoc suo pretio et sic duae facient unam polturam, quatuor unum groschum.
Crucifer, quorum hactenus caesareae et aliae minores species non pluris aestimabantur quam allis nummis.	Nunc in iusto suo pretio currant valeantque tres unum groschum et unus duos nummos cuiuscunque deinde sint speciei. Polonici autem tanquam inutilis moneta penitus abrogentur.
Polturae tum hungaricae tum Polonicae duae faciebant unum groschum.	Nunc tantummodo hungaricae in hoc pretio conserventur et sic una faciet 3 nummos sive, $1,{}^{1}/_{2}$ cruciferos. Polonicae vero pro moneta abiecta habeantur.

Reperiuntur quidem certae monetae quae duos cruciferos valent, tametsi autem hic locorum potissimum sint incognitae per se in suo valore permaneant.

Antiquum	*Novum*
Parà : moneta turcica exigui valoris est, tamen hic currebat per quatuor 1/2 nummum vel duos 1/4 cruciferum.	Iam quidem eradicari penitus deberent, ob rationem commercii autem pro 1 poltura circulari poterunt.
Grossus : diversae huius monetae dantur species et in commercio qualescunque fuerint per duas polturas cursitabant.	Cum iste valor ubique iam sit receptus, imposterum etiam permaneat et sic unus groschus faciet duas polturas tres cruciferos quatuor greslas sex nummos.
Septenarius est qui hucusque vocabatur petak et valebat quinque polturas cuiuscunque fuerint imaginis, solum Polonici qui sustakii nominabantur quatuor faciebant polturas.	Nunc priores sint in suo proprio pretio scilicet a septem cruciferis sive quatuordecim nummis. Posteriores vero uti superius dictum de laczakis et polturis pro abiectis habeantur.
Marianus sic dictus krivak valebat undecim polturas, sed cum sic in minori quam iusto pretio fuerit, huius monetae species raro videbantur.	Valeat autem nunc suum pretium septemdecim nempe cruciferos seu 34 nummos. Inter has monetas reperiuntur aliquae, quae vocantur Lunneburgicae, et illae tantummodo 15 cruciferos seu 30 nummos, aliae autem ejusmodi Bavaricae duodecim cruciferos seu 24 nummos valent, paucae tamen hucusque hic locorum apparuere.
Tandem Polonicae quae sex groschos sive 18 cruciferos valebant.	Nunc autem hae sicuti Lazkai polturae et sustakones penitus abrogatae sunt.
Orth. Duplices potissimum reperiuntur alii turcici alii polonici etc. Hi valebant 25 cruciferos et faciebant quartalitatem unius sic dicti leonis veteris, illi autem constituebant quartalitatem leonis novi et sic faciebant cruciferos 22, 1/2.	Iam Turcici valeant a proportione degradati mangier 21,3/4 cruciferos sive 43,1/2 nummum. Polonici autem et reliqui vigebunt etiam deinceps scilicet 25 cruciferis, seu 50 nummis.
Tulth sive medii floreni de his etiam dantur turcici ac deinde caesarei et aliorum principum, omnes suscipiebantur triginta tribus 3/4 cruciferis.	Nunc priores uti dictum tanquam medii mangier facient viginti octo et medium cruciferos sive 57 nummos, reliqui autem 30 cruciferos aut 60 nummos.

Inveniuntur subinde etiam medii leonini thaleri et illi faciebant 50 cruciferos.	Sic etiam imposterum permanere possunt.
Florenus : alius est caesareus, gallicus et similes approbati valoris, alius est hic sic dictus slot et tandem alius turcicus. Omnes hi in commercio et per totam provinciam 67, 1/2 cruciferis circulabantur.	Iam caesarei et reliqui licet approbati valoris intrinseci, pluris tamen non valeant quam unum florenum, qui constituit secundum modernam reductionem, 120 nummos 80 greslas 60 cruciferos 40 polturas 20 groschos. Illi qui nominantur slot etiam ad facilitandum commercium retineant unius talis floreni valorem, turcicus autem reducatur ad 19 groschos 38 polturas 57 cruciferos 76 greslas 114 nummos.
Vigent ab aliquo tempore thaleri turcici novi et illi valebant 90 cruciferos sive 60 polturas. Leo antiquus valebat 100 cruciferos. Thaleri caesarei et alii approbati valoris ut supra diximus a proportione slotonum per 45 groschos circulabantur.	Iam valebunt etiam a proportione dicti mangier 85,1/2 cruciferorum sive 57 polturas. Et sic etiam imposterum valere poterit. Justum autem est, ut non plus quam suum pretium valeant, id est duos florenos. 40 groschos 80 polturas 120 cruciferos 160 greslas 240 nummos.
Aurei sive ducati communiter in tres sortes dividebantur ; 1-mo. Venetici et illi hucusque commutabantur per 4 slotones et 3 petakones quod faciebat 4 fl., 17 1/2 grossos.	Nunc autem justus credimus omnes hi ducati uno eodem valore sicut in confiniariis nobis provinciis caesaris per 4 fl. et 5 grossos iuxta hanc novam reductionem valeant.
Secundo : Caesarei Cremnicenses qui iam duabus vel tribus polturis minus v. g. 4 fl. et 16 gross. Tertii autem sic dicti ordinarii communiter quatuor slotonibus duobusque petakonibus suscipiebantur, quod adhuc efficiebat 4 fl. et 15 grossos ;	

Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 95 v-98 ; tabelul nu cuprinde date referitoare la monedele cu circulație foarte restrînsă sau întîmplătoare în provincie ; informații suplimentare se găsesc în proiectul Camerei aulice din 18 iulie 1729, la C. Giurescu, *Material,* II, p. 344—346 și în diverse alte documente.

Monedele mărunte care slujeau în tranzacțiile comportînd sume mici erau următoarele (pentru a înlesni calculele indicăm valoarea tuturor acestor monede în *bani*[275], care în documentele redactate în limbi străine apar și sub denumirea de *dinarii* și *nummi*) : *greșla* (cu circulație încă restrînsă la această dată) era echivalentul austriac al banului ; *creițarul* (kreuzer, crucifer), de diverse tipuri, valorase un ban, dar fusese ridicat de austrieci la valoarea de 1,33 bani ; *poltura* sau *polturacul* (de proveniență polonă sau ungară) valora 2 bani ; *paraua* (turcească) de diverse tipuri valora între 2 și 4 ½ bani[276] ; *groșul*, de diverse tipuri, valora 4 bani ; *pitacul* imperial (sau septenarius, Siebner), valora 10 bani, iar cel polon *(sustak)*, 8 bani ; *crivacul* (sau *marianus*, în documentele românești *mariiaș)*, întîlnit destul de rar în circulație din pricina valorii sale reale superioare cursului oficial, valora 22 bani ; tabelul Administrației nu mai pomenește *costanda*, fără îndoială foarte rar întîlnită la această dată și care valora 10 bani[277].

Monedele de argint care slujeau la reglementarea tranzacțiilor mai însemnate se încadrează în două grupe după cum urmează sistemul *talerului* sau al *florinului* (indicăm toate valorile în bani și creițari) ; *talerul* (imperial sau de altă proveniență, dar de conținut identic) valora 135 creițari (= 180 bani) ; *leul* (sau talerul) numit *vechi*, valora 100 creițari (= 133 bani), *talerul turcesc nou*, 90 creițari (= 120 bani) ; *jumătate de taler* (leu) valora 50 creițari (= 66,50 bani) ; *ortul* polon era un sfert din leul vechi și valora 25 creițari (= 33,25 bani), în vreme ce *ortul turcesc*, sfert al leului nou, valora 22 1/2 creițari (= 30 bani).

Florinul (imperial, francez etc.)[278] și replicile sale cunoscute sub denumirea de zlot (zlotul era principala monedă folosită de negustorii turci în Țara Românească în epoca aceasta)[279], aveau toate, în ciuda varietății tipurilor lor, cursul de 67,1/2 creițari (adică 90 bani) : subdiviziune a florinului, *tultul* valora 33,3/4 creițari (= 45 bani).

---

[275] În dicționarul de instituții oltenești, întocmit probabil de N. de Porta, sub titlul *bani*, se dă următoarea lămurire :„Bani. Denari minuti correnti 133 per un leonino" ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 140.

[276] „Abrogatis sic dictis parrallis (est turcica illa duobus nunc nummis isthic currens moneta...) ; 2 sept. 1729 ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 349 ; 3 bani (dinari) într-un calcul din 1726, *ibidem*, p. 34.

[277] „Costandi. Moneta d'argento di valore de dieci bani ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 140.

[278] Trebuie relevată deosebirea dintre *florinul unguresc* care valora 50 creițari și *florinul renan*, care valora 60 creițari ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 392—470 ; un florin renan valora așadar 1,2 florini unguresti ; *ibidem*, p. 389.

[279] Dată fiind însemnătatea excepțională pe care avea s-o asume *zlotul* în evoluția monetară a provinciei în timpul stăpînirii austriace, socotim necesare cîteva lămuriri suplimentare. Zlotul, originar monedă de aur polonă, este în această perioadă o monedă de argint cu largă difuzare în Europa ; în cursul veacului al XVII-lea, apar numeroase imitații venețiene, engleze, olandeze și turcești ale zlotului. *Zlotul turcesc* (zlota-guruș), deși de titlu identic, se bucura de mai puțină trecere decît ceilalți ; la sfîrșitul veacului al XVII-lea (1696—1697), *zlotul vechi* turcesc este devalorizat și își face apariția un *zlot nou* (gedidzolta) ;

Banii de aur (ducați) în circulație în această perioadă erau fie cei venețieni, fie imperiali (Kremnitz), fie alte sorturi ; valoarea lor varia între 360 și 400 bani.

În afara monedelor cu existență reală, societatea medievală românească a mai cunoscut — ca întreaga societate medievală europeană de altminteri — și moneda de calcul. Funcția acesteia — după cum o indică însăși denumirea ei — era de a înlesni operațiile de calcul și de fixare a valorilor absolute, în împrejurările în care moneda reală, cu mari oscilații de curs și de valoare de la o țară la alta și de la regiune la regiune, era ea însăși foarte adesea tratată ca marfă și deci inaptă de a sluji, în bune condiții, ca măsură de valoare. În Țara Românească, funcția monedei de calcul era îndeplinită în epoca cercetată de ughi sau galben [280].

Politica monetară austriacă. Aspect local al unei politici monetare de ansamblu inspirate din doctrina mercantilistă — a cărei aplicare precede cu mult intrarea Olteniei sub stăpînire habsburgică [281] —, măsurile monetare adoptate de autoritățile austriace în provincia recent cucerită urmăreau două țeluri principale : să împiedice afluxul monetei turcești de calitate inferioară în Oltenia — și pe această cale în restul imperiului — și să oprească exodul spre Imperiul otoman al monetelor de calitate superioară — atît austriace cît și de altă proveniență — și în genere al metalelor prețioase [282].

---

pentru evoluția zlotului turcesc în cursul veacului al XVII-lea, vezi R. Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVII-e siècle. Esquisse d'histoire institutionnelle, économique et sociale*, p. 244—245 ; la 10 decembrie 1719 cursul oficial al zlotului turcesc era fixat la 88 aspri pentru zlotul vechi și 90 aspri pentru zlotul nou ; Hurmuzaki, VI, p. 285 ; prin zloți valahi erau desemnați, în textele ardelene și austriace, florinii de Oldenburg care circulau în Țara Românească ; cf. Hurmuzaki, XV, 2, p. 1538, 1540—1541, 1546 ; într-un memoriu din 1711 se indică cursul zlotului românesc în Țara Românească și Transilvania : „Zlot valahicus seu antiquus apud nos valet hungaricales fl. 1,40 den., qui per nummos valachicos computati faciunt nummos valachicos 93, 1/2. Cum autem in Valachia de facto non nisi 89 nummos valachicos, id est hungaricales 132, constat pretium zlotonis valachici inter nos currens superaret valachicum pretium cum nummis valachicis 5 1/2, id este hungaricis denariis 7,1/2" ; Hurmuzaki, XV, 2, p. 1549 ; zloții turcești sau „așa-zis românești" (slotones sic dicti vallachici), ibidem, XV, 1, p. 1579 ; *zlotul vechi* sau *românesc* nu trebuie confundat cu zlotul turcesc din veacul al XVII-lea ; vezi de pildă distincția dintre *valachici sive alias antiqui dicti* și *turcici slotones* în raportul din 22 decembrie 1724 al Administrației către Königsegg ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 52 v.

[280] Raportul dintre *ughi* și monedele de argint cele mai stabile, *talerul* și *florinul renan*, era, în anii 1719—1720 de : 1 ughi = 1,1/2 taleri și 2 1/2 florini renani ; cf. C. Giurescu, *Material*, I, p. 419 ; definiția galbenului în vol. II, p. 141 : „Galbin, Moneta ideale calcolata per un talero leonino e mezzo".

[281] S. Becher, *Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838 in historischer, statistischer und legislativer Hinsicht*, vol. I, p. 65.

[282] Cît privește acest al doilea aspect al politicii austriace, el se constată încă din primele luni după pacea de la Passarowitz. La 13 dec. 1718 un ordin

Efortul autorităților de la Viena de a adapta realitățile monetare ale țării la sistemul și doctrina monetară a Imperiului habsburgic a fost generator de grave complicații pentru viața economică a Olteniei și a constituit una din cele mai însemnate pricini de nemulțumire a populației.

Dificultățile inerente oricărei reorganizări de sistem monetar erau sporite în gradul cel mai înalt, în cazul Olteniei, de situația specială a provinciei, în primul rînd de faptul că exportul ei era orientat în chip covîrșitor spre Imperiul otoman. Principalul adversar pe care l-a avut de înfruntat în Oltenia moneda austriacă era așadar moneda turcească. Împotriva acesteia, rămasă acum fără acoperirea politică a autorității otomane, dar al cărei aflux în provincie era rezultatul necesar al amplului export de produse din Oltenia, aveau să-și desfășoare efortul principal autoritățile camerale de la Viena. În cadrul unei politici care s-a dezvoltat treptat și nu a cunoscut toată amploarea decît în al doilea deceniu al stăpînirii austriace, autoritățile centrale s-au străduit să îngrădească circulația monedelor otomane și apoi s-o suprime cu totul.

Împotriva monedei otomane care intra în cantități masive în Oltenia și de aici își croia drum în Transilvania și în restul imperiului, austriecii au luat măsuri încă din primii ani ai guvernării lor[283]. Instrumentul monetar principal al comerțului otoman în provincie fiind zlotul, se înțelege că împotriva acestuia s-a îndreptat principalul efort al politicii austriace. Pentru a înțelege însemnătatea zlotului în circulația monetară a Olteniei, e suficient să amintim constatarea autorităților

---

emis de comisia aulică comercială interzicea strict îndrumarea spre părțile turcești a monedelor austriace precum și în genere a metalului prețios, sub orice formă : „Die Ausfuhr der Kaiserlichen Speciesgelder, auch rohen Goldes und Silbers in die Türkey ist verbothen", Hurmuzaki VI, p. 246 ; porunci similare se repetă la diverse intervale, ceea ce dovedește eficiența lor doar relativă ; la 5 dec. 1734, Administrația comunica vornicilor instituirea unei noi funcții — a cămărașului de argint — care avea să vegheze la aplicarea interdicției de a se scoate argintul din țară : „S-au arătat noao într-acéste zile de la dumnealui Camaral ișpector de Moderer, că i-au venit poruncă de la Sibii de la supt rînduitul direcționul Cămării, ca să s(ă) pue camaraș de argint, anume aici la Craiova, la Rîmnic la Ocnă și la Baia de Aramă ca să nu să scoață argintul din țara aceasta într-alte locuri și pămînturi striine, ci cu prețul obicinuit pe bani gata să să plătească și să să răscumpere de la zisul mai sus cămăraș de argint. Deci dumneata acest lucru numaidecît să pui să să publicăluiască la toate locurile județului acéluia pentru înștiințarea tuturor, ca de să va întîmpla să aibă cineva argint de vîndut să facă știre numaidecît au la unul au la altul din mai sus zișii cămărași" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 190.

[283] Merită semnalat faptul că încă din timpul războiului, cînd boerii români negociau la Viena viitorul statut al provinciei și se străduiau să asigure autonomia țării în cadrul Imperiului habsburgic, ei au pus în discuție și problemele monetare. Cunoscînd, fără îndoială, măsurile monetare adoptate de austrieci în Transilvania și consecințele lor, boierii munteni cereau într-unul din memoriile lor, menținerea fără modificări a valorii monedelor în circulație în țară : „...che la moneta d'oro e d'argento che si spende in Valachia non possa esser diminuita o accresciuta di prezzo ma che passi come s'usa sin adesso" ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 162 ; cf. N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, vol. II, p. 13 ; este de altminteri singura indicație cu privire la „concepția" monetară a boierimii române înainte de 1718.

austriace potrivit cărora două treimi din sumele încasate prin dări erau alcătuite din zloți turcești[284]. Dificultățile întîmpinate de aplicarea măsurilor de limitare a cursului zlotului și apoi de înlăturare a sa din circulația monetară a Olteniei s-au reflectat în oscilațiile și revenirile care au caracterizat politica monetară austriacă ; totodată ele pun în evidență tendința principală a comerțului extern al provinciei în primele decenii ale veacului al XVIII-lea.

Reducînd valoarea zlotului la prestațiile către stat[285], austriecii nu și-au propus inițial decît să înlăture deosebirea dintre cursul la care acceptau — prin sistemul de dări — zloții din Oltenia și cel în vigoare în Transilvania. Dar curînd, probabil pentru a evita inconvenientele care decurgeau din cursul dublu al zlotului vechi și pentru a suprima superioritatea acestuia — datorită cursului legal ridicat de care beneficia în Imperiul otoman — în raport cu florinul, autoritățile austriace au procedat la o devalorizare mai radicală decît cea anterioară. La 12 noiembrie 1722, Administrația transmitea vornicilor hotărîrea autorităților superioare cu privire la cursul zlotului numit vechi, care urma „să umble de acum înainte numai de 80 de bani, adică de 40 de pători (polture), mai mult nu". Noua hotărîre (aspect local al marelui conflict care opunea Imperiul habsburgic celui otoman) urma să fie comunicată prin îngrijirea dregătorilor din județe în toate localitățile, cu mijloacele de publicitate tradiționale ale lumii medievale : „să strige cu trîmbiță au cu tobă... iar de nu va fi trîmbiță au tobă să strige cu gura"[286].

Măsura adoptată de austrieci avea să se repercuteze de îndată asupra vieții economice a provinciei. Întrucît debușeul principal al produselor Olteniei era Imperiul otoman — cum vor avea prilejul să arate în nenumărate rînduri autorităților habsburgice superioare, dregătorii români sau germani ai Administrației — era firesc ca provincia să fie alimentată constant și masiv cu monetele aflate în circulație la sud de Dunăre. Impunînd zlotului în Oltenia un curs mult inferior celui pe care îl avea în Imperiul otoman, austriecii au ridicat o puternică stavilă în calea exportului produselor economiei oltene în regiunile sud-dunărene[287]. Urmările acestei devalorizări aveau să fie îndurate fie de negustorii turci, cărora li se impunea astfel să suporte pagubele însemnate rezultate din scăderea puterii de cumpărare a zlotului în Oltenia, fie de populația locală, dacă continua să-și vîndă produsele la cursul vechi al zlotului. Evocînd gravele neajunsuri care rezultau pentru locuitorii țării din această situație, Administrația cerea directorului suprem — la 30 iunie 1723 — să revină asupra măsurii și să restabilească cursul anterior acceptat al zlotului[288].

---

[284] C. Giurescu, *Material*, II, p. 286.

[285] Contractul de arendare a oieritului, încheiat la 30 noiembrie 1720 între Camera aulică și boierii arendași, limitează cursul zlotului românesc la 1 florin și 6 creițari, adică 66 creițari (= 90 bani) : „nec unus slot wallachicus in altiore quam unius floreni et sex crucigerorum valore obtrudetur" ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 477 ; față de cursul de pînă atunci al zlotului (= 67 1/2 creițari = 88 bani), era așadar o reducere de 1 1/2 creițari ; același curs era confirmat în anul următor de contractul de arendare a dijmăritului și a tutunăritului, în temeiul căruia, monetele urmau să fie acceptate la cursul din Transilvania : „solutio fiat in moneta bona et currenti, exclusa prorsus omni turcica, in valore non abusu inducto sed legitimo, quo etiam in adjacenti Provincia Caesarea Transylvaniae suscipitur, et sic slotones sic dicti veteres nonnisi 66 crucigeris ...acceptabuntur" ; *ibidem*, p. 524 ; potrivit textului citat s-ar părea că zlotul turcesc nu mai avea circulație în Oltenia la această dată ; totuși alte documente din anii următori îl amintesc.

[286] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 58 v-59 ; 40 polture sau 80 bani erau echivalente cu 60 creițari.

---

[287] Pe de altă parte, măsurile monetare austriace nu puteau decît să stimuleze speculațiile asupra deosebirilor de curs dintre diferitele monede. Ca pretutindeni în lumea medievală, deosebirea dintre cursurile monetare de la provincie la provincie sau de la țară la țară a oferit și la noi un prilej de fructuoase speculații bănești. Sistemului monetar otoman, care prin însăși structura sa crea condiții optime pentru comerțul de bani, i se adăugau acum în Oltenia, pentru a favoriza această situație, măsurile monetare austriace ; prin numeroasele modificări impuse cursului monedelor — mai ales celor turcești — autoritățile austriace au creat sau au agravat deosebirile de valoare oficială a monedelor între Imperiul otoman, Oltenia și Imperiul habsburgic (în primul rînd Transilvania), ceea ce a încurajat speculațiile monetare ; de altminteri documentele surprind destul de des aceste speculații, fie că le constată pur și simplu existența, fie mai ales, dat fiind caracterul oficial al documentației de care dispunem, pentru a înregistra încercări de a le stăvili. Cum însă nici o stavilă legală nu putea împiedica speculațiile monetare, se explică lesne atît persistența acestora cît și a măsurilor de stăvilire, de-a lungul întregii perioade cercetate. Care erau beneficiarii și care erau victimele acestui comerț de bani în Oltenia e lesne de presupus și de altminteri rezultă evident din izvoare. Raportul din 13 iunie 1723 al slujbașilor camerali Uhlein și Procop cerea să se pună capăt unui sistem practicat de oamenii bogați (ditiores) și care păgubea atît pe locuitorii săraci cît și interesele statului austriac : „Certus valor variarum in hac Provincia monetarum firmiter statuendus, et cum equidem abusus, qui hucusque in commutatione earundem *a ditioribus* praticabatur, publico bono et *quam maxime pauperi* plebi valde nocivus fuerit, poena bene sensibilis in eos, qui tales monetas vel in majori vel in minori pretio quam statutum sit lucri capiendi causa commutaverint, irremisibiliter infligenda est" ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 576 ; un an mai tîrziu, la 22 aprilie 1724, o poruncă a Administrației către vornici și ispravnici constata continuarea nestînjenită a practicii și-i dezvăluia în același timp pe unii dintre beneficiarii ei : „...s-au înțeles cum că pricina banilor de contrebuție căci nu să aduc la vréme la dumnealui comisariul țării nu iaste că nu să pot lua din țară, ci iaste că dumneavoastră, despre cum ce fel de bani luați den țară nu-i dați numai decît la comisariat, ci-i țineți la dumneavoastră pînă-i schimbați cu alt fel de bani, deeci care schimbare ar aduce zarafic dumneavoastră" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 71 v-72 ; zece ani mai tîrziu (9 mai 1734), Administrația cerceta cazul unui slujbaș care avînd a încasa bani (galbeni) pe seama contribuției „nu i-au luat tocma dupe cum umblă, ci i-au luat mai jos". Împricinatul se apărase, invocînd porunca vornicului ; „au zis că așa are poruncă de la dumneata, galbeni care nu vin la cumpănă bine să-i ia cu preț mai mic..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 132—132 v. ; la 4 noiembrie 1735, Administrația cerea celor 5 vornici ai județului să înfrîneze abuzurile comise de dijmari și vieri, care, printre altele, erau vinovați că „nu iau bani în prețul lor cel drept" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 5 ; speculațiile asupra deosebirii dintre valoarea reală și cea nominală a monedelor, precum și asupra deosebirilor dintre cursul oficial al monedelor de la țară la țară au continuat așadar în ciuda veleităților oficialității de a le pune capăt.

[288] „Cum paucae admodum aliae monetae nisi slotones antiqui et Turcicae pecuniae pro ovium, butyri, mellis, aliarumque rerum comparatione per

Refuzul autorităților camerale de a accepta punctul de vedere formulat în cererile Administrației a dat curs liber tuturor consecințelor care decurgeau din aplicarea măsurilor monetare adoptate. Pentru a preîntîmpina aceste consecințe, dintre care cea mai gravă era sistarea comerțului dintre Oltenia și Imperiul otoman și, o dată cu aceasta, secarea principalului izvor din care se alimenta cu bani provincia[289], Administrația a propus, la 24 noiembrie 1724, adoptarea unei formule de compromis care consta din acceptarea oficială a cursului dublu al zlotului : *cursul nou* de 1 florin (adică 60 creițari = 80 bani), pentru plățile către casa camerală sau casa de război — deci bani care urmau să ia drumul Transilvaniei și în genere al provinciilor imperiului — și *cursul intern* (cel vechi, de 22 groși, 66 creițari sau 88 bani), la tranzacțiile interne sau la sumele destinate a fi întrebuințate în provincie[290].

Înțelegînd urmările care aveau să rezulte pentru economia provinciei și, pe cale de consecință, pentru încasările imperiului, din aplicarea rigidă a politicii monetare preconizate de autoritățile camerale, generalul Königsegg și-a însușit punctul de vedere al Administrației, sugerînd autorităților din Viena, la 4 martie 1724, să accepte formula cursului dublu al zlotului. Raportul lui Königsegg atrage atenția asupra deosebirii esențiale, în această privință, între Transilvania — importatoare de mărfuri din Țara Românească și din provinciile imperiului și Oltenia — mare exportatoare de mărfuri în Imperiul otoman și în subsidiar la Veneția — și deci asupra imposibilității de a le încadra într-o politică monetară comună[291].

Dar, în ciuda acestor avertismente, politica monetară austriacă s-a menținut nemodificată în această etapă[292], iar consecințele nu s-au lăsat așteptate. La sfîrșitul aceluiași an 1724, Administrația îl informa pe Königsegg că la calamitățile naturale — secetă și epizootie — s-au adăugat efectele politicii monetare, din pricina căreia negustorii din

---

quaestores allatae in praememorata provincia reperiantur et ex illis slotones turcicos miseri incolae a modo dictis quaestoribus in valore 44 polturarum percipere in sortem caesareae contributionis autem pro 40 polturis erogare, ita et petakones sive alias dictos septenarios in valore 5 polturarum acceptos, pro 4 polturis et uno crucigero dare debeant, hancque ob causam damnum patiantur, gratiosum altefatae Suae Excellentiae mandatum praestolatur, quatenus antelatae monetae iuxta patriae consuetudinem in eodem maneant valore, quo incolae precipere solent" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 43 v. ; cererea Administrației a fost transmisă la 5 iulie de Königsegg Curții din Viena ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 588—589.

[289] „...nec ullae aliae monetae praeter Turcicas, nisi similes antiqui slotones exinde per quaestores adferantur..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 21 v.

[290] Ibidem.

[291] Hurmuzaki, VI, p. 491—492 și C. Giurescu, *Material*, I, p. 623—626 ; se pune în evidență — în raportul lui Königsegg — faptul că negustorii turci nu dispun decît de taleri, zloți și monetă turcească ; moneta străină de bună calitate care intră în Imperiul otoman e topită și metalul prețios e folosit pentru noi emisiuni monetare, din care vistieria otomană dobîndește cîștiguri însemnate.

[292] La 25 martie 1724, instrucțiunile adresate de Administrație vornicilor pentru încasarea dăjdiilor prevedeau : „și pentru bani să știi dumneata să luați zlotul vechiu de 80 de bani, iar zlotul nou să nu să ia nicidecum" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 70. v.

regiunile turcești au încetat de a face obișnuitele achiziții de mărfuri din provincie. Încetarea comerțului cu Imperiul otoman — expunea în continuare raportul — a provocat o mare lipsă de bani în provincie, iar țăranii, în imposibilitate de a găsi cumpărători pentru produsele lor, erau complet lipsiți de bani și deci de mijlocul de a face față dărilor[293]. În timp ce Administrația întocmea memoriul amintit, autoritățile camerale confirmau — prin anunțare publică la Craiova — noul curs impus zlotului, a cărui nerespectare avea să fie sancționată, pentru locuitorii provinciei, cu pedeapsa capitală, iar pentru negustorii străini cu arestarea și confiscarea mărfurilor[294].

Deși lacunare, datele referitoare la evoluția politicii monetare austriece în Oltenia în următorii cîțiva ani par totuși să indice că realitățile locale au reușit să se impună și că autoritățile de la Viena au făcut concesii punctului de vedere al Administrației. Unele documente din această perioadă înregistrează existența cursului dublu al zlotului, astfel cum îl propusese anterior Administrația[295].

Începînd cu anul 1728, politica de integrare tot mai strictă a Olteniei în sistemul de guvernare imperial — fără menajare a particularismului provincial — se manifestă puternic și pe plan monetar. Ofensiva împotriva zlotului se adîncește, lupta între cele două sisteme monetare — otoman și austriac — se intensifică. Hotărîrea Curții din Viena de a asimila regimul monetar al Olteniei cu cel introdus în Transilvania, și de a impune un curs identic monedelor turcești în ambele provincii s-a izbit de o puternică rezistență atît din partea populației — principala victimă a politicii monetare austriace — cît și a Administrației oltene. Subliniind deosebirile esențiale între situația economică și mai ales între direcția comerțului celor două provincii și imposibilitatea de a le supune unui regim monetar identic, Administrația — în fruntea căreia se afla acum un german — propune o soluție de compromis între vechea situație monetară și formula radicală a hotărîrii imperiale care prevedea o nouă reducere a zlotului la 19 groși (= 57 creițari, = 76 bani), adică

---

[932] „...mercatores ...ex partibus Turcicis emendi causa non confluxerint ...et hos Valachiae Austriacae 5 districtus nullum (uti notum) praeter praememorata pecora ac victualia, dum illa quaestoribus ex Turcia advenire solentibus vendere possunt, commercium habeant ; si autem vendere nequeunt, eadem provincia eo quod aliis ex regionibus nullae pecuniae in eam per simile aut aliud commercium transferantur, in extrema liquidae substantiae caritate constituta sit..." ; locuitorii nu își pot vinde nici la prețurile cele mai reduse mărfurile ; Arh St. Sibiu. L 1—5/355, f. 46.

[294] Ibidem, f. 51 v-52 v.

[295] Textul înaintat la 14 decembrie 1727 de Administrație Directorului Suprem al provinciei înregistra cursul zlotului de 20 groși (sau 60 creițari) la plățile către stat și de 22 groși (sau 66 creițari) „secundum ordinarium inter incolas foris in provincia cursum" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 68 ; la 5 iulie 1726 o instrucție a Administrației în legătură cu încasarea banilor pentru carele de fîn amintea ; „...și zlotul să să ia de bani 88 și petacul de bani zéce și pecum să vor lua așa să vor ș ida" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 115 v. ; în tranzacții particulare, zlotul valora 90 bani ; Arh. St. Buc., ms. 449 (Condica m-rii Hurez), f. 565 v. ; la același curs îl înregistra de altminteri în 1728 tabelul reprodus integral în paginile anterioare.

la nivelul fixat pentru Transilvania. Administrația propunea menținerea cursului zlotului la 20 groși (= 60 creițari = 80 bani) pentru a nu spori și mai mult deosebirea dintre cursul oficial al zlotului și cursul său pe piață [296].

Repetatele intervenții ale boierilor olteni și ale Administrației țării în cursul anului 1728 nu au reușit să modifice hotărîrea autorităților de la Viena, în concepția cărora noua măsură nu avea să fie decît o etapă în procesul de eliminare totală, prin devalorizări succesive, a zlotului și în genere a monedelor de proveniență otomană [297]. În vara anului 1729, Camera aulică punea capăt obiecțiilor autorităților locale și hotăra introducerea unui nou curs al zlotului în Oltenia, anume de 17 groși (= 51 creițari = 68 bani); singura concesie consimțită punctului de vedere al Administrației consta în acordarea unui regim de tranziție de la cursul în vigoare la cursul nou fixat, prin devalorizarea zlotului în cîteva etape de trei luni [298].

Promulgată în provincie cu întîrziere de cîteva luni, hotărîrea avea să provoace în scurt timp consecințele prevăzute de Administrație — care, de altminteri, nu erau decît repetarea pe scară mai mare a situațiilor create anterior de primul val de măsuri monetare austriace — și să se izbească de situațiile de fapt dominante în provincie. Dificultățile inerente substituirii unui sistem monetar prin altul și adaptării populației la noul regim monetar [299], se adăugau imposibilității de a concilia două tendințe fundamentale contradictorii : pe de o parte orientarea exportului provinciei înspre Imperiul otoman, iar pe de alta eliminarea din circulația monetară a provinciei a monedelor turcești. Noua devalorizare a zlotului, aplicată din ultimul trimestru al anului 1729, a provocat reacția imediată a negustorilor sud-dunăreni care, în fața primejdiei de a suferi pierderi sensibile cu prilejul obișnuitelor achiziții de produse oltene, au renunțat de a mai frecventa tîrgurile și iarmaroacele provinciei. La 5 aprilie 1730, Camera aulică era informată de directorul suprem, Wallis că negustorii turci, care în chip obișnuit veneau în provincie încă din primele luni ale anului pentru a cumpăra oi, au renunțat de a-și mai face achizițiile de îndată ce au aflat noul curs al monedei ; atît de lucrativul export de oi al provinciei era amenințat să înceteze cu totul [300]. Refuzul Camerei de a lua în considerare plîngerile provinciei și intransigența ei în problemele de politică monetară [301] au provocat din nou grave perturbări în viața economică a provinciei, fără a reuși de altminteri să-și atingă țelul : eliminarea monetei turcești din circulație ; situație care a determinat Administrația să ceară — prin memoriul din 18 septembrie 1730 — noi instrucțiuni cu privire la aplicarea hotărîrii din iulie 1729. Alternativa cu care erau confruntate autoritățile se menținea și acum nemodificată : aplicarea riguroasă a prevederilor monetare imperiale, cu riscul de a compromite comerțul cu Imperiul otoman și deci de a lipsi populația țării de principalul mijloc de a-și procura bani și de a face față obligațiilor către stat sau acceptarea tacită a situației de fapt, circulația monedei turcești [302].

---

[296] Negustorii turci continuau să cumpere mărfurile oltene cu zloți de 22 1/2 groși (= 90 bani), în vreme ce autoritățile austriace nu acceptau zlotul decît la echivalența de 20 groși (= 80 bani), curs pe care intenționau să-l mai reducă încă; e de subliniat faptul că Administrația propunea cursul de 20 groși pentru zlotul vechi, acceptînd cursul de 19 groși pentru zloții noi, ceea ce lasă să se înțeleagă că aceștia fie nu au dispărut niciodată din circulația monetară a provinciei, fie că își făcuseră reapariția în anii precedenți; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 92 v-95.

[297] Aprehensiunile Administrației cu privire la urmările eventualei înlăturări a zlotului din circulația monetară a provinciei sînt categoric formulate în memoriul înaintat Directorului suprem la 30 martie 1729, în problema monetară: „Ad totalem interea vero slotonum reductionem dare semel pro semper consilia nostra non praesumimus, cum inde ineffabilem et commercii et provinciae ruinam eventuram esse videamus..."; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 120 v-121.

[298] Textul hotărîrii Camerei aulice la C. Giurescu, *Material*, II, p. 341—343; devalorizarea zlotului nu era decît aspectul principal al unei noi reglementări monetare de ansamblu, în cadrul căreia era fixat cursul monedelor aflate în circulație în provincie și se indica lista celor care urmau să fie cu totul înlăturate din circulație; lista cuprinzînd noul curs oficial al monedelor, publicată de C. Giurescu, *Material*, II, p. 344—345; generatoare de complicații serioase pentru provincie a fost înlăturarea din circulație a paralelor, monedă măruntă foarte larg folosită în tranzacțiile zilnice; alte monede turcești scoase din circulație prin hotărîrea din 18 iulie 1729 erau ortul turcesc, tultul, talerul turcesc și subdiviziunile sale (jumătatea și sfertul de taler).

[299] Insuficiența cantității de greșle — monedă măruntă destinată să ia locul paralelor în tranzacțiile mici — și dificultatea pentru locuitori de a deosebi diversele noi monede introduse în țară sînt semnalate în raportul adresat de Wallis și Andler Camerei aulice, la 5 aprilie 1730; cf. C. Giurescu, *Material*, II, p. 373—374.

Cu atît mai grave aveau să fie consecințele — și firește și reacțiile — provocate de încercarea austriacă de a înlătura cu totul zlotul din circulația monetară a provinciei [303], ceea ce trebuia — în baza hotărîrii imperiale — să devină fapt împlinit la sfîrșitul anului 1730. O intervenție hotărîtă a Administrației în favoarea suspendării hotărîrilor monetare adoptate de Viena s-a produs în a doua jumătate a lunii decembrie 1730, așadar două săptămîni înainte de intrarea în vigoare a măsurii. Deşi întîmpinarea nu a obţinut cîştig de cauză de îndată, întrucît reacţia autorităţilor austriace superioare a fost categorică în această privinţă, realitatea a silit foarte curînd politica oficială să se adapteze şi să facă concesii [304]. Refuzul negustorilor turci de a mai achiziţiona produsele economiei oltene în condiţiile monetare noi — înlăturarea zlotului [305] — i-a silit pe austrieci să revină, măcar parţial şi provizoriu — asupra măsurilor lor. Presiunea realităţilor locale i-a constrîns pe austrieci la o primă concesie încă în prima jumătate a anului 1731, adică la numai cîteva luni după intrarea în vigoare a hotărîrii prin care i se refuza zlotului dreptul de a circula în provincie ; la 30 aprilie 1731, Administraţia era autorizată să prelungească cu trei luni circulaţia zlotului la ultimul curs fixat (51 creiţari = 63 bani) [306]. O nouă amînare de trei luni era acordată la împlinirea termenului [307], pentru a se repeta apoi din trimestru în trimestru pînă la sfîrşitul stăpînirii austriace în ţară. Cursul dublu al zlotului — cel al pieţii şi al tranzacţiilor particulare şi cel oficial — a continuat să constituie caracteristica dominantă a circulaţiei monetare în Oltenia în timpul dominaţiei austriace [308].

---

[300] *Ibidem,* I, p. 374 ; la sfîrșitul aceluiași an tendința constatată în primele luni era confirmată ; *ibidem,* p. 418—419.

[301] Vezi de pildă răspunsul Camerei aulice la întîmpinările provinciei; *ibidem,* p. 411—413.

[302] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 175 v-176 ; în alt caz similar — cel al Serbiei — se constată tendința austriecilor de a acorda prioritate considerentelor monetare față de cele comerciale ; vezi Langer, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung, 1717—1739,* în *Mitteilungen des K. K. Kriegs-Archivs,* Neue Folge, III (1889), p. 175.

[303] O expunere foarte clară a perspectivelor pe care le deschidea pentru provincie aplicarea riguroasă a politicii monetare austriace e cuprinsă în memoriul adresat lui Wallis de Administrație, la 18 decembrie 1730, care se încheia cu cererea : „Cum omne fere commercium provinciae hujus cum ipsismet partibus Turcicis sit, neque aliae inde monetae, ne scilicet illarum, quas in auro argentoque habent, quidam aliquas varias, ob majorem ibi, hic autem minorem valorem iacturam patiantur, nisi tales slotones sperari et obtineri possint, ad priorem valorem reducantur“ ; la plata dărilor, firește, ei ar fi fost primiți în valoare de 17 groși ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 190.

---

[304] Răspunsul lui Wallis (20 februarie 1731) la întîmpinarea Administraţiei era categoric ; deşi recunoştea consecinţele grave rezultate pentru provincie din sistarea comerţului cu Imperiul otoman, el punea capăt, de autoritate, discuţiei, invocînd hotărîrea irevocabilă a conducerii imperiului : „...cum autem haec ab altis instantiis resoluta sit et aliunde in negotio hoc monetarum sufficientes relationes ab hinc factae sint altioris res indaginis, neque contra eam objcere aut replicare quidquam ultro licet" ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 427—428 ; autorităţile camerale din Oltenia refuzau să mai accepte — pe seama restanţelor de contribuţie din 1729 şi 1730 — zloţi, nici chiar la cursul minim de 51 creiţari : Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 213.

[305] La 13 aprilie 1731 Administraţia raporta directorului suprem că un grup de negustori turci care veniseră să cumpere mărfuri din Oltenia, avînd asupra lor o sumă de 50 000 florini ungureşti „in puris szlotonibus valachicis consistentium", au hotărît să părăsească ţara cînd au aflat că zloţii au fost înlăturaţi din circulaţie ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 240.

[306] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 245.

[307] C. Giurescu, *Material*, II, p. 453 ; merită semnalat faptul că această măsură a fost, în parte cel puţin, şi rezultatul unei presiuni populare, după cum rezultă din raportul lui Wallis şi Rebentisch din 20 august 1731 ; pentru a linişti mulţimea adunată la Craiova („...zu etwelcher Beruhigung des darauf häufig zugewarteten Volkes"), ei au hotărît — printre altele — să prelungească termenul de acceptare a zlotului în contul contribuţiei la cursul de 51 creiţari ; Hurmuzaki, VI, p. 485.

[308] În realitate se poate vorbi despre un curs triplu al zlotului ; unul oficial, la prestaţiile către stat, unul în raporturile interne de 60 creiţari, iar altul la care cumpărau negustorii turci produsele oltene. Cel dintîi s-a menţinut în această perioadă la 51 creiţari, în ciuda repetatelor cereri ale Administraţiei şi ale boierimii oltene de a fi sporit ; cf. Hurmuzaki, VI, p. 427—428 ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 457 şi 459—462. În tranzacţiile interne zlotul era acceptat la valoarea de 20 groşi sau 60 creiţari : Episcopia Rîmnic cumpăra, la 2 sept. 1731, pămînt lîngă Buneşti, de la un oarecare Iane de la Ocna Mare, pe „taleri cincisprezece, care fac zloţi româneşti douăzeci şi cinci şi *zlotul de bani optzeci*" ; T. Bulat, *Contribuţiuni documentare la istoria Olteniei. Secolul XVI, XVII şi XVIII*, p. 31—32 ; cursul de 6 creiţari la vînzările către turci e atestat încă în anul 1732 ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 496—498 ; la 10 ianuarie 1736, Camera

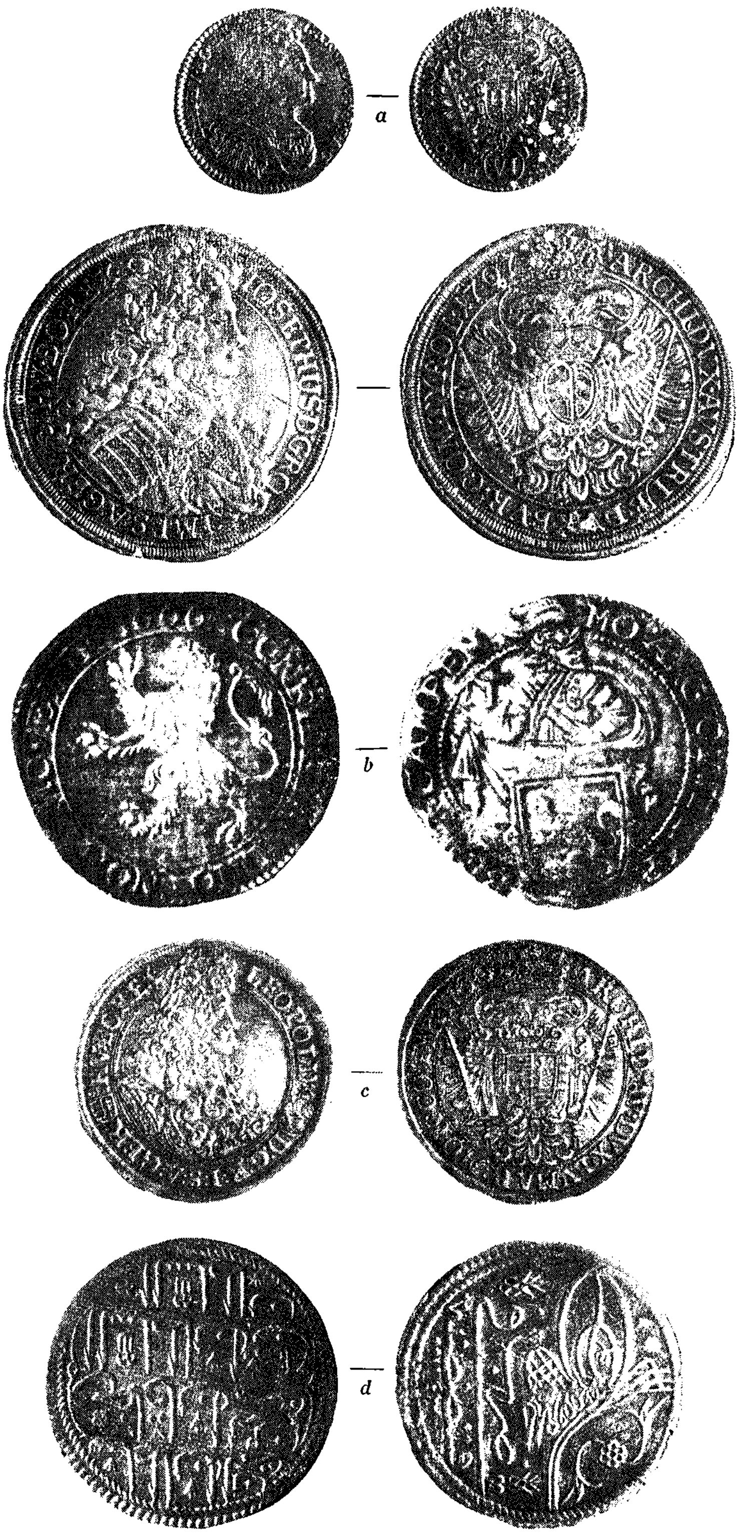

Fig. 4. — *Monede care au circulat în Oltenia în anii 1718—1739* : a) sustac; b) taleri imperiali; c) jumătate de taler imperial; d) taler turcesc (guruș);

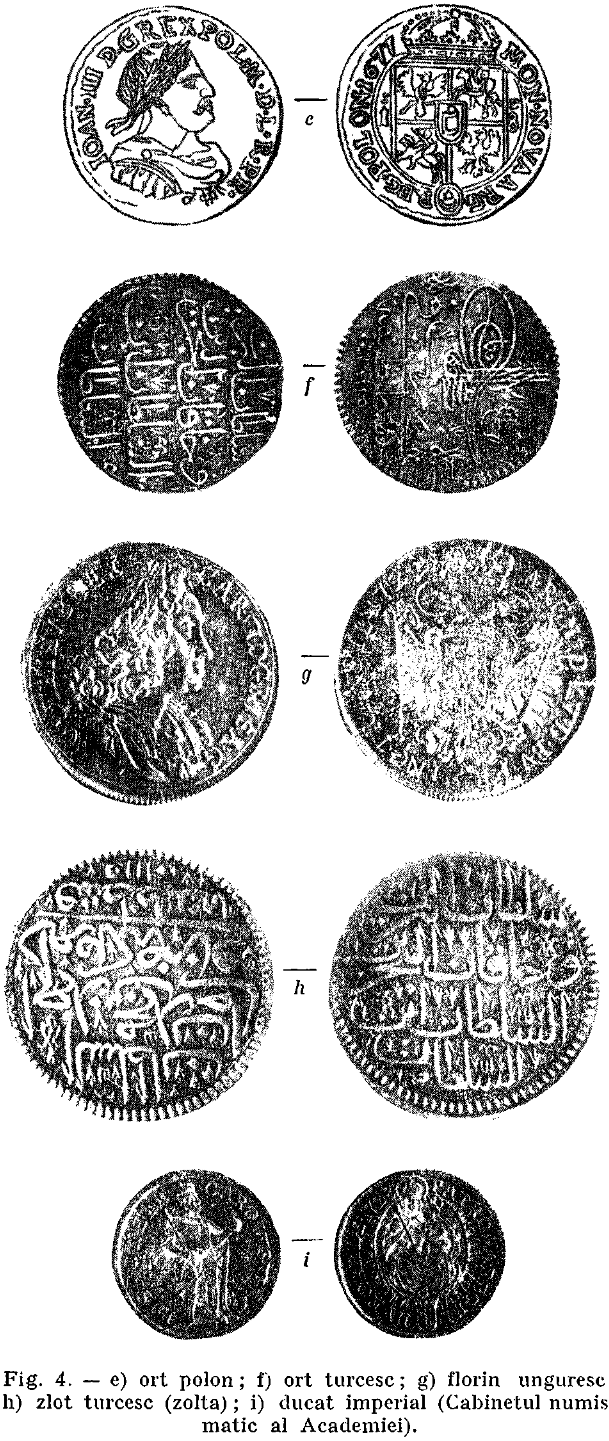

Fig. 4. — e) ort polon; f) ort turcesc; g) florin unguresc; h) zlot turcesc (zolta); i) ducat imperial (Cabinetul numismatic al Academiei).

Încercînd să concilieze două realități inconciliabile — un export orientat spre Imperiul otoman și o circulație monetară încadrată riguros în formula monetară a sistemului imperial habsburgic — politica austriacă s-a soldat în chip firesc cu un eșec desăvîrșit.

Tabel de monede aflate în circulație în Oltenia
(echivalențe calculate în bani și creițari)

ban = dinar = greșlă
creițar = 1,33 bani
poltura(c) = 2 bani
groș = 4 bani
parà = 2—4,1/2 bani
sustac = 8 bani
costanda = 10 bani
pitac (septenarius) = 10 bani
crivac (marianus, măriiaș) = 22 bani
taler imperial = 180 bani (= 135 creițari)
taler (leu) vechi = 133 bani (= 100 creițari)
taler turcesc nou = 120 bani (= 90 creițari)
1/2 taler (leu) = 66,50 bani (= 50 creițari)
ort polon (1/4 leu vechi) = 33,1/4 bani
ort turc = 1/4 leu nou = 30 bani (= 22,1/2 creițari)
florin unguresc = 66,50 bani
florin imperial (renan) = 90 bani (= 67,1/2 creițari)
tult (= 1/2 florin) = 45 bani (= 33,3/4 creițari)
zlot turcesc vechi = 88 bani
zlot turcesc nou = 90 bani (= 67,1/2 creițari)
zlot valah = 89 bani
diverse monede de aur = 360—400 bani

---

aulică confirmă diferența de 15 creițari între cursul minim și cel maxim al zlotului ; C. Giurescu, *Material,* III, p. 82 ; o nouă încercare de reglementare din partea Vienei a cursului zlotului și de eliminare treptată a lui era comunicată vornicilor, de Administrație, la 24 iulie 1736, cu însărcinarea de a face public „cum că zloții de la zioa viitoarei luni lui avgust pînă la sfîrșitul lui octombrie la negutătoriia de obște sau la cumpărare și vînzare să umble cîte 19 groșițe, iar de la zioa întîi a lui noiembrie pînă la sfîrșitul lui ghenarie anului ce vine cîte 18 groșițe și de la zioa întîi a lui fevruarie pînă la sfîrșitul lui aprilie cîte 17 groșițe. Iar la casa ostășească și la contrebuțion să nu să priimească mai sus decît 17 groșițe, iar dupe aceia, trecînd aceste 9 luni și de la zioa întîi a lui avgust numărînd 3 soroace de tot și însă într-acestaș chip să lipsească, ca nici la casa, nici la contrebuțion nicicum să nu să ia și la negutătoria de obște supt pierzarea și confiscațiia nici decum să nu umble" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 83 v. ; confirmarea intenției de înlăturare a zlotului din circulație, la 7 februarie 1737, ibidem, f. 110 v-111 ; poruncă similară pentru înlăturarea paralelor turcești în martie 1730, ibidem, f. 133 ; dar la 28 aprilie 1737, Administrația comunica vornicilor hotărîrea „Directorului mai mare" să mai umble zloții o vréme, iar parale de la mai întîi nici decum să nu umble" ; ibidem, f. 143 ; în iunie termenul de circulație a zloților era prelungit pînă la sfîrșitul anului 1737, ibidem, f. 175.

VI. Boieri şi ţărani

Dezvoltată pe temelia unei economii covîrşitor agrare, societatea olteană îşi structurase ierarhia în cadrele create de raportul economic dintre om şi pămînt şi de raporturile de drept statornicite între oameni în procesul de exploatare a pămîntului.

Stăpînirea celei mai întinse părţi a pămîntului conferea boierilor şi mănăstirilor — cu situaţie economică şi regim al privilegiilor similare — poziţie dominantă în viaţa social-economică. Dar clasa stăpînitoare nu alcătuia un corp omogen, deosebirile de avere şi de poziţie politică delimitau treptele boierimii, pe care austriecii au încercat să le definească riguros.

Cea mai mare parte a locuitorilor provinciei îşi desfăşura existenţa şi activitatea economică înlăuntrul domeniului : dependenţa economică faţă de stăpînul de moşie e caracteristica comună a tuturor locuitorilor domeniului, dar deosebirile de statut fragmentau masa populaţiei dependente în rumâni, oameni cu învoială şi robi. Munca gratuită a acestora satisfăcea cea mai mare parte a nevoilor curţii boiereşti şi mănăstireşti, pentru care mîna de lucru salariată nu alcătuia decît un izvor subsidiar de forţă de muncă.

O secţiune largă din teritoriul provinciei reuşise să se sustragă în veacurile trecute tendinţei de expansiune a domeniului boieresc şi mănăstiresc ; regiunea de munte, zonă de protecţie şi din acest punct de vedere, favorizase supravieţuirea unei mase însemnate de ţărănime liberă, factor de seamă în istoria ţării.

1. Structura socială a populaţiei

Covîrşitor agrară şi lipsită de o viaţă urbană autentică, societatea olteană, în primele decenii ale veacului al XVIII-lea, nu cuprindea decît în proporţie cu totul redusă elemente exclusiv legate de activitatea de schimb şi de exploatarea subsolului, a căror pondere în viaţa social-economică era cu totul minoră.

Din ansamblul populaţiei contribuabile de 34 346 familii[1], 32 813 familii, adică 92%, aparţineau ţărănimii — libere sau dependente — şi probabil robilor (al căror număr rămîne necunoscut). Imensa majoritate a populației provinciei își asigura așadar existența direct din agricultură și din creșterea animalelor. În cadrul populației rurale precumpăneau țăranii dependenți [2], care alcătuiau 63,6%, față de 36,4% moșnenii sau megieșii [3].

---

[1] Pentru stabilirea procentului diferitelor categorii sociale, folosim datele catagrafiei din 1735 (Hurmuzaki, VI, p. 518—525), cea mai cuprinzătoare şi mai apropiată de realitate, pentru că este întocmită la o dată cînd austriecii reuşiseră să înfrîngă în mare măsură rezistenţa boierimii. Evident, nici chiar în această etapă finală, catagrafiile nu au pierdut caracterul de aproximaţie ; dar gradul de

Clasa dominantă — boierii și o parte din cler — al cărei număr nu e înregistrat în catagrafii, constituia aproximativ 1% din totalul populației [4].

Restul de aproximativ 7% — 2 432 familii — era alcătuit din orășeni : negustori, meșteșugari, mineri și slujbași ai administrației centrale și locale [5]. Dintre aceștia doar puțini se desprinseseră cu totul de activitatea agricolă, care continua să furnizeze multora dintre ei o parte însemnată a mijloacelor de trai și a veniturilor lor. Unele dintre așezările urbane nu aveau decît statut juridic de oraș, care acoperea însă o realitate social-economică rurală.

Structura socială a populației Olteniei în 1735

Țărani dependenți și liberi	92 %[6]
Orășeni	7,2 %
Boieri și boiernași	0,80%

---

aproximație a fost mult restrîns în acești ani, ceea ce conferă ultimelor date demografice o valoare deosebită. Totalul de 35 346 familii indicate în textul catagrafiei provine fie dintr-o greșeală de adiționare în original, fie dintr-o eroare de transcriere a editorului. Totalul exact e cel indicat mai sus.

[2] „...plures inhabitantium non possessionati ...sub nomine birnicorum dentur“, era informat generalul Wallis în 1731 de către Administrație ; vezi C. Giurescu, *Material*, II, p. 446.

[3] Procentul celor două categorii a fost calculat nu după datele catagrafiei din 1735, care prin îmbinarea nediscriminată a unei părți a moșnenilor și a țăranilor dependenți în aceeași categorie fiscală — mărginașii — face imposibil un asemenea calcul, ci după indicațiile conscripției virmondiene ; calculul aparține lui H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești,* vol. I, *Confederații de ocol, structuri teritoriale și tehnici agricole,* p. 334.

[4] Clasa întîia era alcătuită din 24 familii de mari boieri ; clasa a doua cuprindea pe boiernași, al căror număr nu depășea 200 familii ; vezi Hurmuzaki, VI, p. 483 ; clasa a treia era alcătuită din aproximativ 75 familii de aleși și sutași ; vezi C. Giurescu, *Material,* II, p. 329.

[5] Cifrele referitoare la populația orașelor reprezintă maximul surprins în diverse izvoare, la diferite date.

[6] În realitate, procentul populației rurale era și mai mare decît cel stabilit ; clerul sătesc, care nu e înregistrat în catagrafie sporea probabil cu cîteva procente partea satului în ansamblul populației, ca și cea mai mare parte a slujbașilor locali ai Administrației și ai Camerei aulice. Caracterul rural al orașelor modifică și mai mult în favoarea satelor raportul procentual stabilit pe baza datelor conscripției din 1735.

Văzută prin prisma indicaţiilor celor mai generale furnizate de cifre, lumea olteană se înfăţişează ca o societate agrară, în care, în faţa domeniului boieresc şi mănăstiresc, precumpănitor ca întindere, potenţial uman realizat şi volum al producţiei, se află o puternică proprietate ţărănească liberă. Forţa de rezistenţă a acestei proprietăţi faţă de tendinţa de expansiune a marelui domeniu explică feudalizarea incompletă a ţării ; ea a dat naştere uneia din trăsăturile cele mai de seamă — deşi doar insuficient analizată în implicaţiile ei generale — ale societăţii medievale româneşti.

2. Boierimea

Stăpîni pe cea mai mare parte a solului şi a masei umane angajate în exploatarea agricolă, titulari ai dregătoriilor şi deci deţinători ai autorităţii de stat, încărcaţi de autoritate administrativă şi judecătorească, factor de putere social-politică consolidată şi legitimată prin privilegii, boierii dominau întreaga viaţă socială a Olteniei [7]. Austriecii nu au pus capăt acestei stări de lucruri şi nici nu au avut intenţia să o facă, dar politica de reforme în care s-au angajat i-a adus în repetate rînduri în conflict cu boierimea ale cărei privilegii s-au străduit să le îngrădească. Pentru a fixa calitatea de boier şi a delimita dreptul de participare la privilegii, austriecii au iniţiat o anchetă sistematică asupra boierimii ; angajaţi într-un dialog foarte strîns, slujbaşii austriaci — dornici să limiteze cît mai mult categoria privilegiaţilor — şi dregătorii olteni — hotărîţi să-şi apere poziţiile cîştigate — au fost puşi în situaţia de a defini însăşi clasa boierească şi noţiunea de boier. Pentru prima oară în istoria Ţării Româneşti — în limitele documentaţiei istorice cunoscute — era discutată problema boieriei şi se încerca definirea instituţiei. Deşi definiţiile epocii sînt ezitante şi imprecise, ele constituie totuşi un excelent punct de pornire pentru investigaţia ştiinţifică.

Ce era boierul în veacul al XVIII-lea ? Întrebaţi, contemporanii nu ştiu să ofere un răspuns categoric. Terminologia, interpreta cea mai fidelă a gîndirii, e oscilantă : „şi au dat Ioan Vodă toate boeriile şi céle mai mari şi céle mici...“, scria Radu Popescu, stabilind identitatea noţională între boierie şi dregătorie [8] ; dar foarte aproape în timp, Administraţia craioveană reţinea tocmai accepţia de stăpîn de moşie pentru termenul de boier, cînd poruncea sătenilor de pe moşiile m-rii Bistriţa să lucreze „după cum iaste porunca şi după cum lucrează şi la alte mănăstiri şi la boieri“ [9]. Alte texte ale Administraţiei însă — probabil sub influenţa austriacă — trădează necesitatea resimţită de autoritate de a dispune de o terminologie mai precisă, aptă să exprime deosebirea dintre stăpînul de moșie și dregător: formulele „stăpînii moșiilor", „stăpînii moșiei"[10], „stăpînii pămînteni" (domini terrestres) răspundeau tocmai acestei necesități; dar evoluția terminologică nu a depășit niciodată acest stadiu incipient.

---

[7] Sub raportul poziţiei şi al funcţiei social-economice — stăpînirea pămîntului, relaţiile agrare, privilegii — există largi zone secante între boieri şi mănăstiri, ceea ce justifică asimilarea lor în tratare, în cuprinsul acestui capitol.

[8] Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, p. 238.

[9] *Doc. rel. agr.*, p. 315.

O situație mai categorică reflectă textele slujbașilor austriaci și ale celor care adoptaseră optica lor; pentru toți aceștia boieria însemna exclusiv dregătorie, țara fiind lipsită de o nobilime propriu-zisă: „cuvîntul *boier* nu înseamnă nimic altceva decît o persoană care ocupă ea însăși una dintre dregătoriile de curte cele mai însemnate sau ai cărei părinți și strămoși au fost în posesiunea neîntreruptă a unor asemenea slujbe de curte"; astfel stînd lucrurile — continua același raport cameral — nu se poate susține că „boier înseamnă baron sau nobil, întrucît în Valahia nu există o adevărată nobilime, cu excepția cîtorva conți[11]; totuși potrivit străvechiului obicei al țării acești boieri sînt asimilați nobililor"[12]. Cu argumentație de ordin istoric și etimologic mai bogată, nu însă întru totul exactă, Nicolae de Porta, revenea în anii următori asupra acestui chip de a înțelege boierimea: „nu există nobilime la români, pentru că familiile străvechi s-au stins din pricina turcilor și a vicisitudinii vremurilor. Acei care se numesc acum boieri sînt slujbași ai voievodului, cei mai mulți sînt străini și de obîrșie prea joasă, după cum se poate constata din cercetarea dregătorilor din zilele noastre și din înseși diplomele voievozilor în care domnii îi numesc pe dregători, „boierii" lor, iar pe fiii acestora „slugile" lor; astfel se explică faptul că boierii nu au nici un cognomen, în afară de cel al satului, al ținutului sau al slujbei, sau doar nume adăugate și că nici nu se folosesc de blazoane, ci doar de unele fictive; de aceea, atît timp cît sînt în slujbă se bucură de trecere, dar cînd sînt destituiți și-o pierd cu totul..."[13]; și în alt loc: „...boier așadar nu înseamnă nobil, ci slujbaș; însuși termenul derivă din cuvîntul boierie, care înseamnă slujbă..."[14]; în sfîrșit, în vorbirea curentă, secretarul Administrației credea că găsește un argument suplimentar în favoarea tezei sale: „Si dice in valaco idioma: Vodă m-a dat Bojaria și m-a făcut bojar"[15]. Stabilind identitatea între boierie și dregătorie, slujbașii austriaci tindeau să dovedească inexistența unei nobilimi ereditare privilegiate în Țara Românească și deci revocabilitatea privilegiilor acordate de domni.

Invitați să alcătuiască lista — catalogul — boierilor olteni, care urmau să beneficieze de privilegii, boierii, consilieri ai Administrației, au fost siliți și ei să-și justifice opțiunile și să-și divulge măcar indirect și implicit concepția despre clasa căreia îi aparțineau: „...i-am împărțit pe boieri în trei clase sau trepte, înscriindu-i în cea dintîi pe acei dintre boieri care sînt de obîrșie superioară, din neam vechi și întotdeauna în dregătoriile mai de frunte, împreună cu cei care deși sînt de cea mai înaltă condiție, totuși nu au fost atît de timpuriu ridicați în slujbe. Apoi sînt trecuți boiernașii, adică boierii de treapta a doua, dintre care unii sînt de origine veche, însă în slujbe secundare, alții care nu aveau odinioară slujbe, alții care au fost primiți de curînd în starea boierilor, pentru că stăpînesc bunuri, rumâni și țigani robi... și alții, în sfîrșit, care acum se află în slujba împărătească. În cele din urmă, în ultima categorie, sînt adăugați cei care odinioară, în vremea domnilor, contribuiau aparte și nu erau ținuți să suporte cu țăranii nici una din celelalte sarcini ale provinciei“ [16].

---

[10] *Ibidem,* p. 311, 312.

[11] E vorba de titlurile acordate de austrieci.

[12] C. Giurescu, *Material,* I, p. 594—595.

[13] *Ibidem,* II, p. 44.

[14] *Ibidem,* p. 82—83, paragraful *de boeronibus.*

[15] *Ibidem,* p. 120.

Deși cuprinde referiri la toate elementele constitutive ale clasei boierești, memoriul boierilor olteni nu oferă o imagine foarte precisă nici asupra ceea ce era efectiv boierimea la începutul veacului al XVIII-lea și nici măcar asupra concepției pe care boierii înșiși și-o făceau despre propria lor clasă. Criteriile variate invocate de boieri — vechimea și noblețea familiei, dregătoria, stăpînirea pămîntului, a șerbilor și a robilor — se întretăiau fără a se integra într-o explicație de ansamblu. Din analiza textelor citate și a altora similare se impune însă constatarea că, pentru contemporani, *dregătoria era elementul hotărîtor dacă nu exclusiv în definirea boieriei.* Cînd, împotriva adversarilor lor, un grup de mari boieri destituiți din dregătorii invocau vechimea boieriei lor, ei lăsau greul argumentării să apese tocmai pe dregătorie : „aparținem unor mari și străvechi seminții ale Valahiei, strămoșii unora dintre noi au fost bani în aceste cinci județe și au guvernat provincia pînă la moarte, iară ceilalți strămoși ai noștri au fost de veacuri în cele mai de seamă slujbe ale Valahiei și niciodată nobilimea și demnitatea noastră nu au fost periclitate“ [17]. Transformările survenite în organizarea statului, dezvoltarea aparatului de stat și hipertrofierea funcției sale în viața socială, explică progresiva identificare a boieriei cu dregătoria în mintea oamenilor veacului al XVIII-lea, a căror optică a fost adoptată și de unii dintre istoricii români contemporani.

Documentația epocii austriace nu a lăsat însă numai primele încercări cunoscute de definire a boierimii, ci și mijlocul de a le verifica ; confruntarea conscripției satelor oltene cuprinzînd lista stăpînilor de moșii, pe de o parte, și a tabelelor de dregători pe de altă parte, revelă *identitatea dintre cele două categorii :* boier însemna dregător, dar dregătorul, la rîndul lui, era, cu excepții nerelevante, stăpîn de pămînt exploatat cu mîna de lucru a țăranilor dependenți.

Observația contemporanilor — a austriecilor în primul rînd — referitoare la boieria-dregătorie și la funcția hotărîtoare a dregătoriei în definirea calității de boier cuprindea neîndoielnic o parte însemnată de adevăr ; ceea ce a scăpat însă atenției observatorilor austriaci era tocmai faptul că înainte ca și în timpul stăpînirii austriace libertatea de opțiune a puterii centrale la numirea dregătorilor era limitată — teoretic cel puțin — la categoria stăpînilor de moșii. Fără îndoială, unii dintre domni aduceau și instaurau în dregătorii străini aflați în clientela lor, frîngînd monopolul boierimii autohtone, dar aceasta și-a apărat consecvent, veacuri în șir, și în general cu succes unul din drepturile sale pe care le considera fundamentale. Cu excepții care nu infirmă regula, dregătoriile au rămas în cele din urmă în mîinile stăpînilor de moșii autohtoni și ale celor care reușeau să se strecoare în rîndurile lor. În regulă generală, în raportul stăpînire de moșie — dregătorie, primul termen avea caracter de factor determinant.

---

[16] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 4 (17 febr. 1723).

[17] Hurmuzaki, VI, p. 511.

Catalogul de boieri întocmit în timpul stăpînirii austriace oferă cea mai puternică confirmare a constatării de mai sus. Alcătuit în 1723, dar referindu-se la situațiile anterioare instaurării stăpînirii habsburgice în provincie, catalogul înregistra nu numai numele boierilor dar și unele elemente referitoare la evoluția situației lor. Destituiți din dregătoriile lor, dregătorii nu pierdeau calitatea de boier ; categoria *mazililor (bojarones depositi* în textele epocii), a boierilor lipsiți de dregătorii, fusese înadins creată pentru a evita eliminarea din tagma boierească a acelora dintre boieri care nu mai ocupau o poziție în conducerea statului (mai tîrziu apare și categoria *neamurilor*). Cu totul alta era însă sancțiunea care îi lovea pe cei ce își pierdeau averea, adică, în condițiile epocii, stăpînirea moșiilor ; reduși la o condiție economică modestă, la stăpîniri de moșii restrînse, aceștia erau excluși din rîndurile boierimii. Adnotațiile catalogului nu lasă loc la îndoială în această privință : „Pîrîienii, din familie veche de boieri, dar din pricina vremurilor aduși la sărăcie, au fost numărați între slujitori" ; „Cătunaru, bunicul său a fost boier mare, dar sărăcind (a fost trecut) între slujitori" ; „Rioșanu, boiernaș din județul Gorj, sărăcit, (trecut) între slujitori"[18] ; boierimea se epura astfel de acei dintre membrii ei care nu mai reușeau să-și justifice prin stăpîniri de pămînt suficiente calitatea de boier. Dregătoria era așadar determinantă pentru fixarea locului fiecăruia dintre membrii clasei dominante în ierarhia boierească ; dar hotărîtoare pentru însăși apartenența la boierime era stăpînirea moșiei.

Fără a fi consacrat cercetări monografice boierimii, N. Iorga a intuit perfect această realitate : „boierii care au avut pămînt s-au păstrat în dregătorii aproape neîntrerupt... Dimpotrivă, cîți s-au răzimat numai pe bani sau pe sprijinul unor domni, au trecut răpede pe la Curte pentru a se întoarce în Răsărit sau pentru a peri în nenorocire sau sărăcie"[19].

Așadar stăpînirea pămîntului nu numai deschidea accesul la poziția dominantă în stat, prin intermediul dregătoriei, dar conferea și stabilitate acestei poziții. Statul și aparatul de stat se aflau sub controlul stăpînilor de moșii. La rîndul ei, dregătoria conferea boierului nu numai venituri directe însemnate și prestigiu social-politic, dar și mijlocul sigur de a obține degrevări de sarcini pentru locuitorii moșiilor sale, condiție esențială pentru dobîndirea și fixarea mîinii de lucru necesare domeniului.

---

[18] Alte cazuri identice la C. Giurescu, *Material*, I, p. 568—570.

[19] N. Iorga, *Rostul boierimii noastre*, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, II, p. 165.

Clasa dominantă se deosebea însă de marea masă a populației nu numai prin stăpînirea pămîntului și dregătoriilor, ci și printr-un întreg sistem de privilegii, care în același timp slujeau unele din interesele ei esențiale și fixau o limită de demarcație precisă între cele două secțiuni fundamentale ale societății medievale : privilegiați și neprivilegiați.

Boierimea era așadar clasa stăpînilor de moșii exploatate cu mîna de lucru a țăranilor dependenți, înzestrată cu statut de privilegii și care, deținînd monopolul dregătoriilor, domina viața de stat. În această triplă ipostază — stăpîni de pămînt, dregători și privilegiați — ale cărei elemente componente sînt inseparabile se înfățișează boierimea veacului al XVIII-lea.

Boierii stăpîni de moșii. Stăpînirea moșiei era factorul primordial care determina situația boierului în viața socială și în stat. Pămîntul, țăranii dependenți și robii stăpîniți nu numai alcătuiau baza economică a poziției lor sociale, dar deschideau în același timp boierilor calea spre afirmarea politică, adică spre dregătorii [20]. E ceea ce explică acuitatea și conținutul specific al luptei pentru stăpînirea pămîntului și pentru extinderea acestei stăpîniri de-a lungul ultimelor veacuri ale istoriei noastre medievale ; răstimpul stăpînirii austriace în Oltenia nu putea să constituie o excepție în această privință (pentru întinderea și gruparea domeniului boieresc vezi mai jos).

Între preocupările de frunte ale boierilor în cursul negocierilor cu austriecii în vederea stabilirii statutului provinciei se înscria problema stăpînirii moșiilor și a forței de muncă furnizate, ca și în trecut, de țărănimea dependentă : „...boierii să-și poată stăpîni toate satele, bunurile, viile și supușii lor, după cum le-au stăpînit și pînă acum..." [21]. Boierii stăpîni de pămînt au desfășurat o excepțională energie pentru a-și apăra stăpînirea asupra moșiilor împotriva tuturor celor care o amenințau și în același timp pentru a o extinde, ori de cîte ori se ivea prilejul [22].

---

[20] Stăpînirea pămîntului, a rumânilor și a robilor era invocată de membrii Administrației pentru a justifica încadrarea unui șir de persoane în rîndul boierilor de treapta a doua ; în 1725, la revizuirea catalogului, boierii considerau contestabilă înregistrarea în rîndul boierilor a doi frați, negustori străini, pentru că nu stăpîneau moșii în provincie : „...nec praedia ulla hac in provincia prius habentes..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 51.

[21] C. Giurescu, *Material,* I, p. 162.

[22] Iată, în ordine alfabetică, lista stăpînilor de moșii laici din Oltenia : Amărăscu, Argeșiu (?), Argetoianu, Bălăceanu, Bălăcescu, Băleanu, Bengescu, Bibescu, Bîrsan, Bîrsescu, Boldici, Brădescu, Brăiloiu, Brătășanu, Brătescu, Bucșan, Bujoreanu, Buzescu, Cătunaru (Cătuneanu ?), Călutoiu, Căzănescu, Cepleanu, Cepturеanu, Cernătescu, Cojocaru, Condoiani, Corneșanu, Crăsnaru, Dobriceanu, Drobosloveanu, Fălcoianu, Fărcășanu, Gănescu, Glogoveanu, Golescu, Golumbeanu, Grădișteanu, Greceanu, Hobanu, Liveanu, Lupoianu, Măldărăscu, Mălinescu, Măr-

Despărțirea țării sub două stăpîniri diferite în urma tratatului de la Passarowitz a deschis o problemă spinoasă, care avea să rămînă la ordinea zilei cît și situația care a generat-o, anume aceea a stăpînirilor muntene ale boierilor rămași în Oltenia și viceversa. Încă din timpul războiului, Ioan Mavrocordat confiscase toate moșiile boierilor trecuți de partea austriecilor și ca atare vinovați de „hiclenie“ [23]. Hotărîrea comună a Curții de la Viena și a Porții cu privire la libera stăpînire a moșiilor de o parte și alta a Oltului de către stăpînii lor, indiferent de locul de reședință ales [24], a rămas caducă în urma refuzului lui Nicolae Mavrocordat de a o aplica [25]. Cînd orice nădejde de recuperare li s-a părut pierdută, boierii olteni au descoperit un mijloc de compensație, măcar parțială, în acapararea moșiilor din Oltenia ale boierilor munteni. Cu perseverență nedescurajată de eșecuri, boierii au solicitat autorităților dreptul de a lua la rîndul lor în stăpînire aceste moșii [26]. Dar în calea acestei aspirații a boierilor olteni se afla un concurent puternic : fiscul imperial. Zecile de moșii foste ale familiei Brîncoveanu, ale altor boieri și ale mănăstirilor au fost preluate pe seama Cămării imperiale [27]. În decembrie 1719, boierii insistau în termeni deosebit de energici pe lîngă comandamentul austriac pentru a obține satisfacție : „cît timp Camera va avea în posesiunea sa bunurile principelui Brîncoveanu și ale altor munteni nu va fi liniște în provincie“ [28]. Dar străduința boierilor s-a lovit de refuzul categoric al Camerei de a se desesiza de moșiile confiscate ; ani de-a rîndul, memoriile Administrației reaminteau revendicarea boierimii oltene — de fapt a cîtorva mari boieri — zadarnic de altminteri [29].

Dacă posibilitatea de extindere a domeniului pe seama moșiilor confiscate de Cameră le-a fost refuzată, marii boieri au găsit în schimb

---

găritescu, Morunglavu, Nalaci (!), Obedeanu, Olănescu, Orezanu, Otetelișanu, Păianu, Pîrșcoveanu, Pîrîianu, Pleșoianu, Poenaru, Prejbanu, Preutescu, Racovițeanu, Renghea, Roșianu, Romanescu, Rudeanu, Rusănescu, Șăinoiu, Sănătescu, Săulescu, Severinescu, Simonescu, Slăvitescu, Socoteanu, Strîmbeanu, Șitoianu, Știrbei, Tifanul (?), Titoianu, Udroiu, Urdăreanu, Vlasto, Vlădăianu, Vlădescu, Vîrîțeanu, Zătreanu ; lista e fără îndoială incompletă, ca și izvorul pe care se întemeiază : conscripția virmondiană (C. Giurescu, *Material*, II, p. 304—330). Principalele familii de stăpîni de moșii figurează toate, în schimb lipsesc unele dintre familiile de boiernași.

[23] De asemenea confiscate fuseseră și moșiile din Muntenia ale mănăstirilor oltene ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 327.

[24] Hurmuzaki, VI, p. 290.

[25] Potrivit unui memoriu boieresc, Nicolae Mavrocordat împărțise boierilor rămași credincioși moșiile confiscate ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 9 v—10 v.

[26] C. Giurescu, *Material*, I, p. 333—334, 336—337 ; Arh. St. Sibiu. L 1—5/353, f. 9v—10v.

[27] Lista satelor brîncovenești din Oltenia, la I. Lupaș, *Documente istorice privitoare la moșiile brîncovenești din Transilvania și Oltenia 1654—1823*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, VI (1931—1935), p. 41—46.

[28] Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 84.

[29] În 1723, C. Giurescu, *Material*, I, p. 579 ; în 1725, Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 55 ; în 1726, ibidem, f. 76 v—77 ; în 1731, ibidem, L 1—5/356, f. 273 ; pe căi ocolite, unii boieri par a fi reușit să intre, în chip excepțional, în stăpînirea unor moșii revendicate de fisc ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 279—280.

alte direcții spre care și-au canalizat aviditatea de pămînt : domeniul mănăstiresc și stăpînirile moșnenești. Larga autoritate de care au dispus în primul deceniu al stăpînirii austriace le-a îngăduit boierilor dregători să triumfe împotriva rezistenței egumenilor — acolo unde nu au beneficiat chiar de conivența lor — și a satelor de moșneni, pentru a da curs liber tendinței de expansiune a marelui domeniu boieresc. Un raport cameral din 1727 care aprecia întinderea domeniului eclesiastic în Oltenia la aproximativ 1/5—1/3 din ansamblul teritoriului, excepta moșiile înstrăinate „în parte din pricina abuzurilor boierilor (ex praepotentia bojaronum), în parte cu învoirea a înșiși egumenilor“ [30]. Proporțiile acestei penetrații boierești în domeniul mănăstiresc nu pot fi cifric stabilite dar ele trebuie să fi fost însemnate ; unul din proiectele de reorganizare a provinciei, întocmit în 1726 de secretarul Administrației, pornind de la constatarea că „mai sus-zișii domni (consilierii, vornicii și alți boieri), întemeiați pe atotputernicia lor, ocupă pretutindeni stăpînirile mănăstirilor și ale săracilor, comițînd astfel foarte multe acte de violență și nedreptate“, considera absolut necesară revizuirea tuturor titlurilor de stăpînire a pămîntului [31].

Victimă a aceluiași impuls expansiv al domeniului boieresc, satul moșnenesc a cedat în curs de doar cîțiva ani în proporții superioare unei treimi (133 sate din 323) cotropirii boierești ; el a fost în cea mai mare parte restaurat în situația sa anterioară de reacția hotărîtă a austriecilor, amenințați atît în interesele lor imediate, fiscale, cît și în politica lor generală în provincie (vezi mai jos paragraful închinat moșnenilor).

În plin proces de expansiune, domeniul boieresc s-a văzut primejduit de un concurent inoportun : capitalul negustoresc și cămătăresc. Fără îndoială, locul cu totul minor ocupat de activitatea comercială specializată și de negustori în viața economică a țării menținea încă în stadiu potențial primejdia, dar boierii au simțit-o ca atare și au înțeles să-i prevină acțiunea prin mijloace legislative. Existența unui proiect de hotărîre întocmit de boierii Administrației, care excludea pe străini de la stăpînirea pămîntului și mai ales de la dreptul de a cumpăra pămînt boieresc, e atestată în 1719 de un raport austriac : „...Administrația de aici intenționează să întocmească o lege, în virtutea căreia nici unui boier nu i va mai fi îngăduit în viitor să-şi vîndă vreunui străin bunurile strămoşeşti (bona avitica) cu titlu definitiv (jure perpetuo), ci numai să le arendeze pe timp limitat“ [32].

---

[30] N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 204 și 213—214 ; dorința egumenilor de a-și agonisi averi explică — potrivit altui raport cameral — ușurința cu care îngăduiau boierilor să pună stăpînire pe satele și supușii mănăstirilor ; *ibidem*, p. 204. Dar acolo unde lipsea conivența egumenilor, boierii găseau alte mijloace pentru a-și atinge țelul ; în 1722, locuitorii satului Măceșul, al m-rii Arnota, cîștigați în cine știe ce chip de consilierul Staicu Bengescu, nu numai refuzau să presteze mănăstirii obligațiile, „ci s-au închinat dumnealui consilierului Staico și slujesc dumnealui și m-rii nici un fel de ascultare nu dau... și nu numai pînă într-atît, ci încă și moșia muncesc să o închine consilierului...“ ; *Doc. rel. agr.*, p. 303. Rezemat puternic pe poziția sa administrativă, boierul Bengescu a rămas nestingherit în stăpînirea moșiei Măceșul, pe care, zece ani mai tîrziu, mănăstirea o revendica din nou împotriva uzurpatorului ; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 292.

[31] C. Giurescu, *Material*, II, p. 75 ; în 1731 încă, o parte însemnată din cele 165 stăpîniri ale m-rii Tismana se aflau în mîini străine : „...ex quibus multa quidem per alios jam occupatas esse asseruntur“ ; *ibidem*, p. 468.

Măsura boierilor olteni nu era o inovaţie ; încă din veacul al XVI-lea pătrunderea în ţară a negustorilor şi cămătarilor levantini la care boierimea, incapabilă să-şi echilibreze bugetul în contact cu marfa de lux, se îndatora, a deschis problema apărării stăpînirii boiereşti asupra pămîntului [33]. Adversarul împotriva căruia înţelegea Administraţia să apere domeniul funciar boieresc erau şi acum tot negustorii străini aşezaţi în ţară, în primul rînd bulgarii. Încercînd să-şi impună punctul de vedere împotriva rezistenţei autorităţilor camerale, sub autoritatea şi protecţia cărora se aflau negustorii străini, Administraţia divulga aprehensiunea boierimii oltene faţă de negustori şi motivele care o provocau : „să nu li se dea negustorilor bulgari dreptul de a cumpăra stăpîniri în provincie, întrucît negustorii sînt plini de bani şi ar achiziţiona bunuri multe şi mulţi oameni din satele boierilor s-ar refugia în satele lor“ [34]. Insistenţa boierilor a obţinut iniţial cîştig de cauză şi un decret „promulgat în tîrguri“, cu asentimentul generalului Steinville, dădea curs cererii Administraţiei [35]. Ulterior însă punctul de vedere al negustorilor bulgari, sprijinit de Camera imperială, a reuşit să modifice dispoziţia [36], deschizînd o îndelungată perioadă de opoziţie dîrză a boierimii, al cărei moment culminant a fost refuzul membrilor români ai Administraţiei de a ratifica privilegiul acordat de împărat comunităţilor bulgare.

Boierii dregători. Pe măsura instituţionalizării statului feudal, a tranziţiei de la statul întemeiat pe raporturile de dependenţă personală la statul în care puterea se exercita prin intermediul unui aparat de stat, dregătoria era tot mai mult chemată să îndeplinească o funcţie esenţială în viaţa politică şi socială. Dreapta şi credincioasa slujbă pe cîmpul de luptă cedează tot mai mult locul dregătoriei, pe măsura declinului militar al ţărilor române şi a afirmării aparatului de stat şi a funcţiei sale administrative, judecătoreşti şi mai ales fiscale. Dominaţia otomană, prin imensele sarcini impuse ţărilor române, a influenţat masiv evoluția vieții lor de stat, favorizînd dezvoltarea unui larg aparat de stat, intermediar și beneficiar al exploatării. Fluxul neîntrerupt de avuție îndrumat din cîștigul țărănimii spre haznaua împărătească sau cămara domnească lăsa să se scurgă un șuvoi însemnat în punga boierului dregător; atracția exercitată de acest mijloc de cîștig rapid și comod

---

[32] C. Giurescu, *Material*, I, p. 403.

[33] Un început de reacţie în acest sens se constată încă din vremea lui Mihai Viteazul ; un document din 1626, care se referă la pierderea satului Dralea de către Danciul vornic, pentru datorie la un negustor, aminteşte hotărîrea domnului : „Astfel răposatul Mihail vodă n-a voit să lase ca să intre străinii în satele boiereşti, ci a dat Mihail voievod aceşti mai sus spuşi 130 000 aspri în mîna lui Mavrichi negustorul dinaintea tuturor boierilor şi a ţării domniei mele“ ; *Documenta Romaniae Historica*, B. *Ţara Românească*, vol. XXI, Bucureşti, 1965, p. 62—63.

[34] Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 29.

[35] „Ut advenis praeter solas patriotas juxta receptam aliarum Caesarearum regionum consuetudine, praediorum et vinearum in Valachia Cis-Alutana emendi facultas ne conferatur, veluti id adhuc tempore Excellentissimi domini Mareschalli Comitis a Stainville, jam ventilatum, ejusdemque ex consensu in foro publico promulgatum est...“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 584.

[36] *Ibidem*, p. 589.

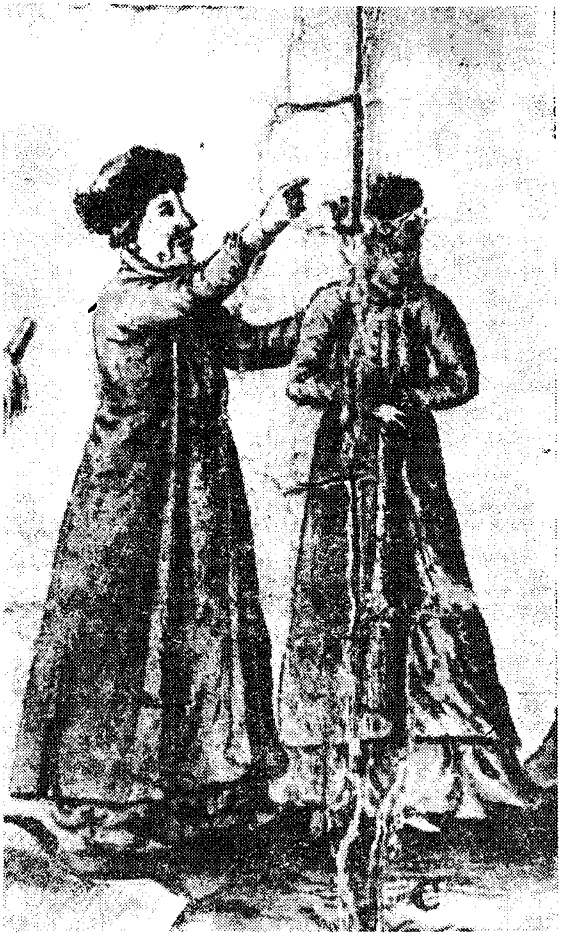

Fig. 5. — *Boier și boieroaică din Oltenia.* Reproducere după harta Olteniei de Schwantz von Springfels (Biblioteca Academiei).

a fixat vocația administrativă a boierimii române. Dar dregătoria nu era pentru boieri doar un mijloc de înavuțire; ea conferea în același timp titularilor ei prestigiu și autoritate în raporturile cu marea masă a populației și, transformată în privilegiu al clasei dominante, căreia îi era exclusiv rezervată, ea i-a îngăduit să îngrădească puterea domniei și s-o tutelеze potrivit intereselor ei. Lupta pentru dregătorii și pentru instituirea și conservarea monopolului boieresc asupra dregătoriilor — al celor însemnate se înțelege — tindea să dea satisfacție în același timp intereselor economice ale boierimii și efortului ei de afirmare și consolidare politică. Deosebit de viguros au știut să-și apere boierii acest interes fundamental și în cadrul negocierilor cu austriecii: „...în sfatul, demnitățile și dregătoriile țării, atît cele bisericești cît și cele laice, să nu poată fi introduși străini ci doar localnici“, cerea încă de la începutul anului 1717 boierimea munteană [37]. Și apoi, memoriu după memoriu s-au făcut ecoul acestei revendicări fundamentale a boierimii, care consta în înlăturarea străinilor, singurii concurenți posibili la beneficiul dregătoriilor. Rămas în țară, la Rîmnic, episcopul Damaschin îi sfătuia din depărtare pe boierii trimiși să negocieze la Viena statutul provinciei, în vara anului 1718: „...și pe deasupra tuturor, să nu se amestece străinii între noi, mai ales grecii — trădătorii și năruitorii țărilor — lucru care dintru început l-au solicitat și ne-a fost acordat prin decretul din anul trecut. Căci, dacă din nou se introduc grecii și străinii, de boieri ce se va mai alege?“ [38]. Îndemnul episcopului era prea în vederile boierimii pentru a fi uitat de negociatorii olteni; noul memoriu adresat împăratului de deputăția olteană — care invoca vechiul regim al țării („la solita nostra costituzione“) și concesia obținută de la autoritățile habsburgice în cursul negocierilor din anul anterior — solicita înlăturarea străinilor din demnitățile laice și bisericești de treapta întîia și a doua, de la arenda ocnelor și a dijmelor și de la „orice alt venit al țării“, toate rezervate localnicilor, adică boierilor [39].

Concepția că dregătoria este izvor de cîștig și privilegiu de clasă era atît de puternic înrădăcinată în mentalitatea boierilor încît în cuprinsul aceluiași memoriu ei cereau subvenționarea tuturor boierilor lipsiți de dregătorie, dintr-o cotă specială suplimentară asupra contribuției: „Și cîți dintre boieri nu vom avea dregătorii în slujba împăratului spre a ne putea întreține din venitul lor, să avem obișnuitul ajutor din zeciuiala tributului, astfel cum a fost întotdeauna în vigoare în Țara Românească și cum se practică și acum, care (zeciuială), întrucît va fi suportată de popor nu va provoca nici un prejudiciu tributului anual destinat Cămării“ [40]. Dacă existența acestei instituții, a cotei adiționale prelevate asupra populației pentru întreținerea boierimii, în epoca anterioară nu poate fi confirmată documentar, pretenția boierilor olteni — indiferent de caracterul real sau fictiv al argumentului invocat — nu e mai puţin revelatoare pentru locul ocupat de dregătorie în sistemul de venituri al clasei dominante.

---

[37] *Ibidem*, p. 162.

[38] *Ibidem*, p. 325—326.

[39] *Ibidem*, p. 333—334; pentru dregătoriile de treapta întîi și a doua, cererea era explicit formulată: „et abbia (viitorul domn) boiari nelli necessarii officii primi et secondi per servizio Cesareo“.

[40] *Ibidem*, p. 335; patru mari boieri destituiți din Administrație arătau că au fost despuiați de „venituri“, fiind astfel reduși să-și întrețină casele doar din „gospodăriile“ proprii, adică din moșii; Hurmuzaki, VI, p. 511; venitul prin excelență pentru boieri era așadar furnizat de slujbe.

Listele de dregători — consilieri ai Administraţiei, vornici de judeţe şi ispravnici de plăşi — păstrate din timpul stăpînirii austriace se suprapun listelor de stăpîni de moşii, divulgînd astfel identitatea membrilor aparatului de stat superior şi caracterul de clasă al acestuia[41]. Boierimea şi-a apărat cu vehemenţă poziţia în stat şi în timpul stăpînirii austriace ; accentuarea controlului direct al austriecilor asupra Administraţiei şi începutul de germanizare a aparatului de stat, în al doilea deceniu de stăpînire asupra provinciei, a fost unul dintre factorii hotărîtori ai alienării boierimii faţă de stăpînirea habsburgică.

Regimul privilegiilor. Stăpînă pe mari întinderi de pămînt exploatate cu mîna de lucru a ţăranilor dependenţi şi în acelaşi timp pe aparatul de stat, boierimea şi-a asigurat un întreg sistem de privilegii utile şi onorifice care-i consacrau poziţia eminentă în societate. Privilegiile utile însumau în societatea medievală ansamblul avantajelor dobîndite legal de clasa dominantă în detrimentul autorităţii centrale ; puterea clasei dominante în diversele etape de dezvoltare a societăţii feudale se măsoară nu numai cu gradul de extindere a domeniului, dar şi cu acela de însuşire, prin intermediul privilegiului, a prerogativelor puterii de stat şi a veniturilor publice.

Cel mai însemnat dintre aceste privilegii erau scutirile de dări. Trecerea de la privilegiul acordat individual mănăstirilor şi boierilor, la privilegiul recunoscut boierimii ca clasă, în ansamblul ei, este un proces cu mult anterior veacului al XVIII-lea şi s-a aflat în legătură directă cu transformările petrecute în structura statului şi a clasei dominante. Austriecii au găsit un regim constituit de privilegii fiscale de care au trebuit să ţină seama în politica de reorganizare a provinciei. Efortul sistematic de centralizare, de recuperare a veniturilor publice înstrăinate în favoarea clasei dominante privilegiate, a fost principalul factor generator al conflictului dintre austrieci şi boieri. Lupta pentru îngrădirea şi refularea privilegiului, perseverent urmărită de austrieci, a provocat reacția vehementă a boierimii. „Apăsați-i tare pe boieri — recomanda un slujbaș cameral — și veți vedea cîte mii și mii de florini va cîștiga anual erariul“ [42] ; atacat, privilegiul a știut să desfășoare o excepțională putere de rezistență, care nu o dată i-a silit pe austrieci să cedeze.

---

[41] Iată de pildă componenţa formaţiei administrative confirmate de generalul Steinville la 15 oct. 1719 : preşedinte al Administraţiei G. Cantacuzino ; consilieri : Grigore Băleanu, Radu Golescu, Ilie Ştirbei şi Barbul Cornea Brăiloiu (după moartea acestuia Staico Bengescu) ; în judeţe : *Vîlcea :* Ilie Oteteleşanu, vornic, Vlăduţ Zătreanu, Atanasie Romanescu, Preda Bujoreanu şi Chircă Roşianu, ispravnici ; *Romanaţi :* Ştefan Pîrşcoveanu, vornic ; Istrate Urdăreanu, Matei Fărcăşanul, Dumitraşcu Bîrsanu, Matei Rusănescu, ispravnici ; *Dolj :* Constantin Poenaru, vornic ; Gheorma Portărescu, Stoichiţă Golumbanul, Mihai Săulescu, Iane Vîrîţeanu, ispravnici ; *Gorj :* Matei Brăiloiu, vornic ; Matei Glogoveanu, Barbu Rioşanu, Matei Bălăcescu şi Barbu Urdăreanu, ispravnici ; *Mehedinţi :* Constantin Argetoianu, vornic ; Matei Poenaru, Drăghici Cătunaru, Milco Băjescu şi Papa Lupoianul, ispravnici ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 14 v—15 ; cu excepţia ultimilor doi ispravnici de Mehedinţi, toţi ceilalţi se află în lista stăpînilor de moşii. Situaţie identică în 1728 ; vezi listele de dregători la C. Giurescu, *Material,* II, p. 257—261.

Disocierea clasei dominante de marea masă a populației și-a găsit expresia cea mai puternică în domeniul fiscalității. Scutirile totale sau parțiale de la plata dărilor au devenit principalul semn distinctiv al condiției de privilegiat ; astfel înțelegeau lucrurile și membrii Administrației cînd convocau la Craiova pe boierii și boiernașii din cele cinci județe pentru a-și justifica cu acte „boieriile lor“, ca „să să aleagă neamurile boiarilor din țăranii care sînt să dea dajde, că care nu va veni pînă la soroc ca să-și arate dreptățile lui de boieriia ce are, să știe că va rămînea de va fi dajnic cu țara“ (16 dec. 1722)[43]. Privilegiul și regimul fiscal de excepție constituiau limita de demarcație între două lumi ; catalogul boierilor olteni întocmit de Administrație cuprindea, după boieri și boiernași, o a treia categorie, anume a celor care „s-au aflat întotdeauna deosebiți de țărani... și care, în timpul voevozilor, contribuiau separat și nu erau ținuți să suporte nici o altă sarcină a provinciei împreună cu țăranii“ [44]. Separarea de masa contribuabililor de rînd îi apropia așadar pe beneficiarii acestei situații de starea boieriei și constituia chiar una din premizele intrării în rîndul boierilor, după cum supunerea la dări era considerată o asimilare cu țăranii [45].

Instabilitatea vieții politice în epoca dominației otomane, succesiunea rapidă nu numai a domnilor ci și a formulelor de guvernare internă — alternarea tendințelor autoritare și centralizatoare și a precumpănirii marii boierimi — explică fluctuațiile regimului privilegiilor fiscale în cursul veacurilor XVII—XVIII. Consfințite și lărgite în timpul unor domnii, contestate și restrînse sub altele, privilegiile reflectă în modificările lor însăși evoluția poziției în stat a clasei dominante.

Instaurarea stăpînirii austriace părea să ofere boierilor prilejul de a realiza unul din dezideratele lor majore : scutirea totală de dări. Parte integrantă a formulei boierești de organizare socială și politică, dezideratul a figurat printre revendicările de frunte ale reprezentanților clasei dominante în negocierile cu austriecii. Memoriul din 27 februarie 1717 cerea răspicat scutirea boierilor de toate dările, contribuție și dijme[46].

---

[42] C. Giurescu, *Material*, I, p. 600.

[43] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 9.

[44] Un raport cameral explică sacrificiile pecuniare consimțite de unii dintre locuitorii mai înstăriți ai satelor pentru a ieși din masa contribuabililor de rînd prin tendința lor de a se apropia de starea boierilor : „...în timpul voievozilor ei plăteau sume mari pentru a dobîndi, ca unii ce erau mai înstăriți, o preeminență în raport cu condiția rurală (ex sorte rustica) și pentru a-și putea căsători copiii cu (odraslele) boierilor și pe această cale să poată intra în stăpînirea bunurilor acestora ; ei nădăjduiau astfel să dobîndească cu timpul și unele dregătorii“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 596—597.

[45] În 1720, boierii insistau să nu fie supuși la plata anuală a oieritului, „ne fiant communes cum rusticis“.

În anul următor boierii solicitau din nou împăratului regim de scutire fiscală totală, statut în care vedeau unul din țelurile principale ale luptei de eliberare de sub „autoritatea arbitrară a voievozilor de sub dominația turcească“, în vremea cărora — se plîngeau ei — „noi înșine plăteam tribut“ [47] ; și cererea avea să revină ca leit-motiv în toate memoriile înaintate austriecilor de boierii olteni în cele două decenii de stăpînire habsburgică. Pentru a obține acest privilegiu ei nu se sfiau să invoce — ca și în cazul regimului relațiilor agrare — exemplul Transilvaniei, deși se opuneau categoric asimilării cu provincia vecină sub raport administrativ [48].

Necesitatea de a reglementa regimul fiscal al boierimii și de a-i statua privilegiile s-a aflat la originea întocmirii catalogului boierilor olteni [49]. Grupate în trei categorii sau trepte, familiile marilor boieri, ale boiernașilor, ale celor care, fără a aparține boierimii, se desprinseseră sub raport fiscal din masa populației de rînd, precum și mănăstirile — de asemenea împărțite în trei categorii și asimilate în această privință boierilor — beneficiau de un șir de privilegii, fie comune, fie speciale.

Scutite de plata birului — a contribuției — nu au rămas decît cele 24 familii de mari boieri și mănăstirile, indiciu al preeminenței lor între privilegiați. Dar erariul imperial, ca și domnia de altminteri, nu înțelegea să renunțe total și definitiv la concursul lor pecuniar ; *darul*

---

[46] „Che li baroni possino godere tutti li loro villaggi, beni, vigne, sudditi che hanno sin'adesso goduto, e *che non possino dare contribuzione o decima, per tutte le cose che appartengono a loro propri, come animali, vini, grani, fieni etc.*“ (s. n.) ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 162.

[47] *Ibidem,* p. 334—335.

[48] „...siamo esenti da qualsiasi contribuzione e gabella, siccome sono anche li magnati di Transilvania“ ; *ibidem,* p. 334.

[49] În cursul celor două decenii de stăpînire austriacă s-au întocmit mai multe cataloage de boieri ; în vigoare însă a rămas cel întocmit de Administrație, la 3 iulie 1723, sub titlul : *„Specificatio bojaronum primariorum et secundariorum depositorum ab officiis, capitaneorum militum, sutassorum, qui nunquam praestiterunt dismaritum, sed ojeritum singulis tribus annis, demonstrans a tempore vaivodarum usque ad deditionem horum quinque districtuum huic Caesareo Dominio, quo in ordine fuerint“ ;* C. Giurescu, *Material,* I, p. 567—570 ; observațiile marginale ale inspectorului cameral Uhlein, *ibidem,* p. 571—574. Nu s-a păstrat varianta definitivă a catalogului, dar e neîndoielnic că ea urma, în linii generale, proiectul din 1723 ; o primă listă cuprinzînd cele trei categorii de privilegiați, întocmită de boieri, în Hurmuzaki, VI, p. 320—324. Neîndoielnic asemenea liste sau cataloage existau și înainte, în vremea domnilor, ca și întreaga ierarhie pe care austriecii nu au introdus-o ci au preluat-o din țară.

benevol (donum gratuitum) era formula menită să concilieze privilegiul neimpozabilității cu impunerea efectivă, învăluită în ficțiunea actului liber consimțit. Darul benevol avea caracter excepțional, impunerea lui era legată de împrejurări speciale : început de domnie nouă, necesități de război etc. Austriecii nu au inovat de altminteri în această privință : darul benevol prelevat de ei asupra boierilor și mănăstirilor nu era decît echivalentul *împrumutei* sau *împrumutării :* „era în vigoare aici în țară înainte, în vremea domnilor, un obicei păstrat neîntrerupt pînă în zilele noastre, și anume acela de a face un dar benevol domnului, la intrarea în domnie“ [50].

În virtutea acestui obicei, împăratul, devenit principe al Olteniei, a prelevat în 1720 de la privilegiați un dar de 15 000 taleri [51]. Apăsător prin cuantumul și repetarea lui a devenit darul benevol la sfîrșitul stăpînirii austriace, în anii de război ; cînd, la 1 aprilie 1735, Administrația vestea vornicilor hotărîrea Curții de a se impune „pe boierii cei mari și pe boiernași un donum gratuitum“, aceștia erau convocați de urgență la Craiova : „să se afle aici negreșit cu toții pînă la 8 zile ale aceștii luni, după calindariul nou, să-și facă cisla între ei și să aducă și cîte ceva bani cu dînșii ca să dea la vistieria împărătească mai în grab o sumă de bani...“ [52]. Nerăbdarea vistieriei împărătești era fără îndoială foarte mare și zelul boierimii în a o satisface foarte redus dacă, la scurt interval, Administrația se vedea silită să-și trimeată călărașii pentru a-i constrînge pe boieri să răspundă la convocare și să-și ofere „darul benevol“, amenințîndu-i cu grele pedepse pe recalcitranți [53] ; simulacrul de negociere care fixa cuantumul darului benevol[54] era menit să salveze ceea ce putea fi salvat din ficțiunea gratuității și caracterului spontan al darului.

Și mai înverșunată a fost rezistența boierimii la încercarea austriecilor de a desființa privilegiile de care se bucurase în trecut la plata dijmelor pe oi, porci, vin și stupi, esențiale pentru că acopereau cîteva din capitolele de venituri cele mai însemnate ale moșiei. Rămas în provincie, episcopul Damaschin îi avertiza pe boierii trimiși la Viena în 1718, pentru a negocia statutul provinciei, că încasatorul veniturilor camerale a început să impună în județe dijmăritul — pe porci, vin și stupi — poruncind să-l plătească cu toții „și boieri și clerici și dregătorii de frunte și logofeții și toate stările, cu excepția doar a cîtorva mari mănăstiri și a doisprezece boieri, de unde veți înțelege domniile voastre ce fel de nelegiuiri întreprinde“ [55]. Indignarea episcopului, împărtășită de întreaga boierime, țîșnea dintr-o veche tradiție de rezistență a privilegiaților împotriva încercărilor autorității de stat de a-i despuia de privilegiile cîștigate și apărate cu înverșunare de clasa dominantă în veacurile trecute. În trecut, într-una din cele mai răsunătoare înfruntări dintre autoritatea domnească și privilegiu în istoria Țării Românești, Leon Vodă se văzuse silit să renunțe, în 1631, la unul din țelurile principale ale politicii sale interne : „așijderea și domnia mea încă am tocmit și întărit legătură cum alte obicée ce n-au mai fost nainte vréme să nu se mai facă, nici să se ia boiarilor oierit de oi, nici dijmă de în stupi, nici gorștină de în porci, nici vinărici, nici a boiariu mari, nici a mic, nici a boiari mazili, nici a roșii, nici a logofeți domnești, ce să fie în pace cum au fost de veac“ [56]. Cu aceeași hotărîre au reacționat boierii la încercarea lui Constantin Brîncoveanu de a-i impune la plata anuală a oieritului, silindu-l în cele din urmă să renunțe la proiectul său, în schimbul unei sume globale de răscumpărare. Cu nici un preț — informează un raport cameral austriac — boierii și clerul, „care s-au ridicat împreună împotriva inițiativei domnești, nu au acceptat“ să lase violat acest privilegiu și străvechi obicei al lor“ [57]. Ceea ce nu consimțiseră domnilor, privilegiații nu intenționau să concează nici împăratului [58]. Lupta dintre Camera imperială, hotărîtă să abroge scutirile acordate din venitul dijmelor, și privilegiați s-a rezolvat printr-un compromis care, adaptat în linii generale la situațiile constituite, a salvat privilegiul. În temeiul acestui compromis, oieritul era prestat de boierii mari o dată la trei ani — ca în timpul lui Brîncoveanu — și în fiecare an de boierii de treapta a doua ; de plata dijmăritului au rămas scutite ambele categorii [59]. Încercările repetate ale boierilor de a se emancipa complet de plata dijmelor s-au lovit de rezistența Camerei imperiale, după cum și efortul acesteia de a-i supune la regimul comun, sau de a-i apropia de acesta, a întîmpinat opoziția lor categorică [60]. În 1731, stările privilegiate — boieri mari, cler și boiernași — s-au ridicat vehement împotriva încălcării privilegiilor lor ; marii boieri și episcopul au condamnat încercarea de a-i supune anual la plata oieritului [61], în vreme ce o delegație de boiernași se ducea la Sibiu pentru a obține anularea hotărîrii de a-i supune la plata dijmăritului [62].

---

[50] Hurmuzaki, VI, p. 307—308 ; de fapt, domnii prelevau „împrumute“ ori de cîte ori aveau nevoie.

[51] Repartizat pe categoriile de boieri și pe mănăstiri ; vezi lista celor care au contribuit la darul benevol din 1720 ; ibidem, p. 320—324.

[52] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 229 v.

[53] Ibidem, f. 230 v. În noiembrie același an, erau trimiși călărași prin județe pentru a colecta darul ; ibidem, L 1—5/206, f. 13 v. În același an clerul fusese impus la un dar benevol de 5 000 florini ; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 332—333, 335 ; suma s-a menținut în anul următor ; *ibidem*, p. 355.

[54] *Ibidem.*

---

[55] C. Giurescu, *Material,* I, p. 325—326.

[56] Bibl. Acad., Peceți 185 (copie la Institutul de istorie „N. Iorga“).

[57] C. Giurescu, *Material,* I, p. 394.

[58] Lupta dintre cele două tendințe s-a prelungit pînă la abolirea dijmelor, în veacul al XIX-lea.

[59] C. Giurescu, *Material,* I, p. 542 și vol. III, p.32.

[60] N. Dobrescu, *Istoria bisericii,* p. 289 și Hurmuzaki, VI, p. 427.

[61] Administrația către „cei ce au cumpărat slujba dijmăritului“ : „pentru boiernașii care au mersu la Sibii de au jăluit la măriia sa gheneralul cum că i-ați apucat dumneavoastră de au dat dijmărit...“ ; comandamentul a dispus restituirea sumelor încasate celor nedreptățiți : Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 13 v.

[62] Arh. St. Buc., Ms. 330 (m-rea Tismana), f. 7.

Străvechi privilegiu al clasei dominante, *scutirea de vămile interne* a fost înscrisă, la cererea delegaților olteni, în decretul imperial de organizare a Olteniei : „...bucatele boierilor și ale mănăstirilor în hotarăle țării să fie slobode de toată vama..." [63]. Privilegiul avea însemnătate deosebită pentru că punea în condiții de superioritate domeniul boieresc și mănăstiresc la valorificarea pe piață a produselor lui. Venitul vămii interne — raporta un observator cameral — era grav diminuat de acest privilegiu, deoarece „boierii și clerul trimit în chip obișnuit cel mai mult spre vînzare pe piață" [64]. Încercarea de a recupera pentru Camera imperială veniturile de care o frustra scutirea de vamă internă a marilor boieri și a mănăstirilor s-a izbit de rezistența categorică a acestora ; acoperit de străvechiul obicei *(pristina consuetudo)* și de decretul imperial [65], ambele pe același plan invocate de boierii din Administrație, privilegiul a rezistat pînă în 1731, cînd austriecii s-au hotărît să suprime vămile interne.

Unul din cele mai fructuoase privilegii ale marilor boieri era *dreptul de a arenda în exclusivitate, de la domnie, oieritul și dijmăritul* ; venitul o dată arendat, marii boieri fie îl încasau direct, fie îl subarendau boiernașilor și negustorilor, realizînd fără cel mai mic efort cîștiguri însemnate [66]. Hotărîrea Camerei de a lărgi cercul beneficiarilor și de a lăsa liberă licitația, pentru a spori venitul arendei și a sfărîma privilegiul marilor boieri, a provocat reacția înverșunată a acestora [67]. Ținta reacției boierești au fost mai ales negustorii, care, dispunînd de bani, îi puteau concura cu ușurință la libera licitație. Ațîțată de acest concurent primejdios, conștiința de clasă a boierilor privilegiați se afirma răspicat : „negustorul să rămînă negustor și să nu se amestece în treburile și afacerile provinciei..." [68]. O delegație de trei boieri, trimeasă în Transilvania, era însărcinată să pledeze pe lîngă conducerea austriacă în favoarea punctului de vedere boieresc (aprilie 1720) [69]. Boierii au obținut din nou concesia oieritului, dar nu în virtutea privilegiului, care nu a fost restaurat, ci prin supralicitare. În anii următori, anunțurile cu privire la deschiderea licitației erau adresate în chip egal boierilor și negustorilor [70] ; măsura avea să fie generalizată în întreaga țară două decenii mai tîrziu de către politica de reforme a lui Constantin Mavrocordat.

Zadarnic a rămas și efortul boierilor și mănăstirilor de a redobîndi alt privilegiu abrogat de austrieci, anume *merticele de sare* acordate de domni din venitul ocnelor. Privilegiul era însemnat pentru că furniza gratuit gospodăriei feudale sarea atît de necesară în alimentația vitelor ; uneori merticele acordate de domni erau atît de mari încît cantitățile care prisoseau erau comercializate[71]. Pînă tîrziu memoriile boiereşti au invocat vechiul privilegiu pe care îl doreau restituit[72].

---

[63] C. Giurescu, *Material,* I, p. 370.

[64] *Ibidem,* II, p. 191.

[65] *Ibidem.*

[66] *Ibidem,* I, p. 361 și II, p. 85—86.

[67] *Ibidem,* I, p. 403.

[68] Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 28 v.

[69] C. Giurescu, *Material,* I, p. 469—470.

[70] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 101 v. ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 86.

Sub titlul de *regalia*, Camera a recuperat unele din veniturile înstrăinate de domni în favoarea mănăstirilor : venitul integral sau parţial al vămilor de hotar şi al vămilor unor tîrguri, vinăriciul, dijmăritul şi oieritul din unele sate, concedat cîtorva mănăstiri, parte din venitul domnesc produs de vama peştelui[73]. Dezinteresul boierimii faţă de aceste privilegii care nu erau comune a lăsat fără apărare mănăstirile în faţa Camerei.

Gospodăria mănăstirească şi bisericească era exploatată aproape în exclusivitate cu concursul forţei de muncă gratuite a locuitorilor dependenţi de pe domenii ; pentru a putea beneficia însă din plin de potenţialul uman disponibil, stăpînii de moşii trebuiau să-l ferească de concurenţa la exploatare a statului, silit să apeleze tot mai frecvent pentru satisfacerea obligaţiilor publice la contribuţia în bani, produse şi muncă a masei rurale. Într-o primă etapă a organizării feudale, acest interes fundamental al stăpînilor de domenii era realizat prin imunitate, scutire globală a satelor mănăstireşti sau boiereşti de îndatoriri către stat. Treptat, pe măsura amplificării nevoilor publice şi a consolidării puterii de stat, imunitatea a lăsat loc scutirilor parţiale, în virtutea cărora un număr anumit de locuitori ai domeniului — variabil de la caz la caz în funcţie de poziţia social-politică a stăpînului moşiei — era scutit de o parte sau de ansamblul îndatoririlor faţă de domnie. Degrevaţi de sarcini către stat, *posluşnicii*, al căror nume le trădează funcţia socială, îndeplineau slujbele cerute de stăpînii de moşii. Lupta între statul centralizator şi clasa privilegiaţilor explică variaţiile în timp ale numărului posluşnicilor; în ciuda eforturilor unora dintre domni de a o suprima, instituţia posluşaniei şi-a păstrat neştirbit însemnătatea socială pînă în plin veac al XIX-lea, continuînd în formă modificată unul din principalele aspecte ale imunităţii evului mediu timpuriu.

Politica austriacă s-a străduit să recupereze venitul atît de însemnat pierdut de vistierie în favoarea stăpînilor de domenii ; scutirile acordate la începutul stăpînirii habsburgice în Oltenia pentru un număr mare de posluşnici, sau pentru sate întregi, sînt cazuri excepţionale ; în 1728 boierii cereau — fără succes de altminteri — să li se lase scutit satul de reşedinţă[74]. Numărul posluşnicilor scutiţi fiind redus, privilegiul era acordat în favoarea acelora dintre ei care îndeplineau funcţii speciale în gospodăria domeniului boieresc şi mănăstiresc : păstori, vieri, paznici ai stupilor, grădinari, morari, tîmplari, bucătari, vînători, pescari, caretaşi etc. [75]. Tendinţa constantă a stăpînilor de moşii de a-şi lărgi privilegiul şi — întrucît în timpul stăpînirii austriace mijlocul de a satisface acest deziderat pe cale legală le era refuzat — de a spori prin tăinuiri numărul scutiţilor — a determinat reacţia autorităţii austriace. Decretul imperial din 1729 a desfiinţat — probabil pentru prima oară în istoria ţării — posluşania. Încercînd să prevină adoptarea acestei hotărîri, a cărei iminenţă o presimţeau, boierii îşi manifestau răspicat opoziţia faţă de tendinţa de a-i despuia de un privilegiu considerat de ei esenţial pentru bunul mers al gospodăriei lor. Întreaga însemnătate a instituţiei posluşaniei se întrevede în textul memoriului lor ; arătînd că „boierii, fără şerbi (posluşnici), păstori şi vieri nu pot să subsiste..." ei implorau în continuare : „să nu ni se ia această milă, căci ar urma ruina desăvîrşită a boierilor" [76]. Hotărîrea Vienei era însă irevocabilă : pregătit de rapoartele slujbaşilor camerali din provincie, care puseseră în evidenţă nu numai paguba directă suferită de stat, dar şi marile neorînduieli provocate de obiceiul boierilor de a-i scuti pe cei mai înstăriţi dintre ţărani, care erau astfel scoşi din cislă, decretul imperial suprima toate scutirile anterior acordate, indiferent de provenienţa şi vechimea lor. Lovitura era prea grea pentru ca cei loviţi să nu reacţioneze ; invocînd perioada anterioară decretului, cînd beneficiau de posluşnici scutiţi, memoriul colectiv înaintat la 20 iunie 1731 de egumenii mănăstirilor oltene solicita insistent restabilirea privilegiului în virtutea căruia avuseseră dreptul de a ţine „slugi şi păstori scutiţi" de toate prestaţiile în bani, produse şi muncă. De doi ani de zile, de la promulgarea decretului imperial, — arătau autorii memoriului — „doar Dumnezeu ştie cu cîte greutăţi şi lipsuri ne întreţinem, şi cu cîtă scădere a gospodăriilor noastre sînt întreţinute mănăstirile, căci satele aşezate pe moşiile mănăstirilor sînt atît de apăsate de contribuţii, munci şi cărături, încît, îngrozite, unele din ele s-au spart, altele sînt pe cale să fugă... Iar slugile şi păstorii noştri au fost supuşi la dări, prestaţii în natură şi munci, fapt pentru care au părăsit paza animalelor noastre şi acum sîntem lipsiţi de păstori care să le îngrijească, şi nici alte slujbe nu mai putem dobîndi de la ei" [77]. Memoriului mănăstirilor îi făcea ecou, la numai cîteva zile după aceea, un memoriu boieresc, nu mai puţin insistent [78]. Un întreg sistem tradiţional de exploatare rezemat pe privilegiu se apăra împotriva politicii de stat. Răspunsul Curții la memoriul clerului — păstrat în traducere românească în arhiva m-rii Hurez — nu putea lăsa loc nici unei nădejdi : „Ce iaste pentru scuteala ce au cerut episcopul dimpreună cu toți egumenii pentru slugi și păstori care au fost mai nainte scutiți, s-au aflat cum că aceia pînă acum au fost pagubă slujbei stăpînului acel féliu de scuteală și de acum nu să poate să fie, pentru confozie“ [79].

---

[71] Hurmuzaki, VI, p. 282—283 ; potrivit unui calcul cameral, cantitatea totală de sare acordată înainte mănăstirilor oltene era de 3 860 bolovani, fiecare de cîte 200—300 ocale ; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 30 ; în 1725, mănăstirile mai primeau doar 196 bolovani de sare ; *ibidem*, p. 168 ; în 1726, şi acest tain redus pare a fi fost suprimat ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 70.

[72] Hurmuzaki, VI, p. 427.

[73] Privilegiile mănăstirilor preluate de fisc şi rezumatele tuturor actelor de stăpînire şi privilegii, la N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 231—276.

[74] C. Giurescu, *Material*, II, p. 292—293.

---

[75] În 1723, episcopul şi egumenii cereau să li se acorde „veluti pristino tempore, ita et nunc aliquot servi ac pastores necesarii cum ad custodiendas apes tum ad alia cuiuslibet generis animantia a contributione immunes permitterentur" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 1 ; cîţiva ani mai tîrziu boierii cereau dreptul de a ţine oameni scutiţi : „pastores ovium, pecorum, equorum, s. v. porcorum, bubalorum, vinicolae, agricolae, mercenarii, molitores, hortulari, apiarii, clavigeri in aliisque rebus oeconomicis nostris inservientes" ; Hurmuzaki, VI, p. 512 ; alte indicaţii privitoare la sarcinile îndeplinite de posluşnici, la C. Giurescu, *Material*, II, p. 74 şi III, p. 54—55.

[76] C. Giurescu, *Material*, II, p. 290—291.

[77] *Ibidem*, p. 439—440.

[78] Hurmuzaki, VI, p. 425—426 şi 512.

Pentru a putea beneficia în continuare integral de munca posluşnicilor, stăpînii de moşii s-au văzut siliți să-i scutească pe propria lor socoteală de cota de contribuție care le revenea. Locul obișnuitelor acte de concesiune de posluşnici pe seama vistieriei îl ia acum alt tip de document : cererea stăpînului de moșie de a plăti contribuția pentru oamenii pe care dorea să-i rețină ca posluşnici [80]. Singura concesie a statului era scutirea, în unele cazuri, a posluşnicilor de celelalte sarcini publice, mai ales de munci și cărături [81]. Dar cum nici măcar această scutire parțială nu a fost respectată, boierii și clerul au redeschis dialogul cu austriecii, într-o supremă încercare de a reține forța de muncă indispensabilă gospodăriei feudale. Întreaga nostalgie pentru vechea formulă a posluşaniei se reflectă în memoriul privilegiaților deposedați : „Nu mici ne erau bucuria și ajutorul pe care le aveam de la șerbii scutiți care pînă la un anumit timp ne-au fost concedați din mila prea milostivului nostru stăpîn pentru ajutorarea gospodăriei noastre ; de atunci însă nu numai acei șerbi au fost puși la contribuție, dar și cei pe care îi mai aveam ca păstori, vieri, paznici și cărora le plăteam noi contribuția pentru că aveam nevoie de munca lor pentru gospodăria noastră, domnii vornici au poruncit pîrcălabilor să-i ia la muncile și sarcinile publice ; iară dacă lucrurile vor rămînea astfel, gospodăria noastră, și altminteri modestă, va cunoaște o mare primejdie“ [82]. Hotărîți să-și apere privilegiul, unii dintre stăpînii de moșii au încercat să se opună aplicării decretului imperial ; în noiembrie 1735, Administrația era silită să intervină pentru a aduce la ascultare pe egumenul Tismanei, ai cărui posluşnici nu numai că erau scutiţi de muncile publice, „ci şi la contrebuţion s-au pus egumenul împotrivă să nu-i îngădue să dea ca alţii“ ; egumenul era invitat să înceteze opoziția la încasarea dării, „iar de nu, şi socotéşte să fie pentru ajutoriu mănăstirii, să le plătească sfinţiia sa contrebuţionul ce-i va ajunge“ [83]. Adaptarea la noua formulă se dovedea dificilă şi sfîrşitul dominației austriace cîţiva ani mai tîrziu a pus capăt experienţei. Reluarea încercării de către Constantin Mavrocordat, în cadrul reformelor sale, a eşuat, posluşania rămînînd una din principalele instituţii sociale şi fiscale pînă în epoca regulamentară.

---

[79] Arh. St. Buc., Ms 449 (m-rea Hurez), f. 276.

[80] În martie 1735, Administrația aproba cererea episcopiei de a ține trei oameni „să fie pentru slujbele episcopiei“, cu adaosul : „...numai să le plătească birul de la episcopie“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 226 v ; alt document din aceeași vreme se referă la slugile lui Radu Olănescu, „care le plătește dumnealui birul“ ; ibidem, f. 228 v. ; indicații identice referitoare la birul slugilor plătit de boieri, Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 86 v.

[81] Arh. St. Buc., M-rea Hurez, V/28 ; în legătură cu cererea episcopului catolic Stanislavich, Administrația comunica vornicilor că i-a acordat dreptul de a ține 23 posluşnici, printre care 2 vînători, 2 grădinari, 2 pescari și 3 vieri, dintre birnicii „cu putére de mijloc“, scutiți „de lucrurile de obște“ ; dar, adăuga instrucția trimeasă vornicului, „contribuționul lor tot vei lua, însă de la luminatul... episcop“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 31 v-32 ; vierii lui Gheorghe Cantacuzino erau scutiți de „lucrurile de obște, fiindcă fără aceia plătéște stăpînul lor dajdea pentru dînșii...“ ; ibidem, f. 44 v. În alte cazuri însă Administrația refuza această concesie ; în dec. 1736 cererea egumenului m-rii Strehaia de a scuti doi oameni de „naturale și podvoade“ era respinsă cu justificarea : „cum că de vreme că iaste poruncă de la înălțata curte împărătească ca să nu fie nimeni scutiți, nu iaste cu putință ca să i se dea acel fel de carte de oameni scutiți“ ; ibidem, L 1—5/206, f. 99—99 v.

[82] C. Giurescu, *Material*, III, p. 54.

Treptele boierimii. Dacă cele trei trăsături dominante care îi defineau esența erau comune întregii boierimi, deosebirile de avere şi de poziție social-politică fragmentau clasa dominantă în cîteva secţiuni orizontale, cărora le corespundea ierarhia privilegiilor.

Un grup restrîns de latifundiari şi mari dregători — sau descendenții acestora — alcătuiau categoria *marilor boieri,* sau boieri de gradul întîi. Un slujbaş cameral considera că doar 17 familii erau îndreptăţite să revendice apartenența la categoria marilor boieri [84] ; boierii înşişi susţineau că existau 31 familii autentic boiereşti în provincie [85]. Soluţia finală a limitat la 24 numărul familiilor de mari boieri [86].

Marii boieri erau nu numai un grup restrîns, dar şi foarte puternic sudat prin legături de rudenie şi manifestînd o evidentă tendință de închidere ; caracteristică pentru această tendinţă e cererea repetată a marilor boieri de a li se îngădui să încheie căsătorii cu familiile boiereşti din Muntenia, întrucît — arătau ei — „noi cei care aparţinem familiilor de treapta întîia sîntem cea mai mare parte înrudiţi prin sînge şi căsătorii şi abea dacă mai putem să ne căsătorim între noi“ [87]. Posibilităţile de căsătorie fiind puţine, marii boieri nu se gîndeau să-şi căsătorească odraslele în rîndul micii boierimi, ci, pentru a ieşi din impasul matrimonial în care se aflau, se străduiau să forţeze bariera foarte strictă dintre cele două provincii.

---

[83] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 12 v

[84] C. Giurescu, *Material,* I, p. 595.

[85] Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 99 v.

[86] Nici un izvor nu a păstrat lista definitivă a marilor boieri ; un proiect din 1721 cuprindea următoarele nume : Argetoianu, Băleanu, Bengescu, Brătăşanu, Brăiloiu, Bujoreanu, Bîrzescu, Buzescu, Căzănescu, Cîmpineanu, Fărcăşanu, Glogoveanu, Golescu, Miclescu, Obedeanu, Otetelişanu, Pîrşcoveanu, Poienaru, Socoteanu, Strîmbeanu, Ştirbei, Urdăreanu, Zătreanu ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 486 ; un memoriu boieresc din 1734, în care nu apar decît o parte din cele 24 familii, adăuga, la numele cunoscute, pe acela al familiei Fălcoianu ; C. Giurescu, *Material,* III, p. 52.

[87] Hurmuzaki, VI, p. 426—427 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 273 ; cele mai numeroase indicații pentru înrudirile între boieri, la C. Giurescu, *Material,* II, p. 257—261 ; alte indicaţii în acelaşi volum, p. 1, 70, 246, 454 ; N. Iorga, *Studii şi documente,* VI, p. 490, XIV, 273 ; Bibl. Acad., foto VI/719.

Repulsia marilor boieri la gîndul încuscririi în lumea boiernaşilor îşi are explicaţia în marea distanţă de avere şi poziţie socială care separa cele două trepte ale clasei dominante.

Boiernaşii, sau boierii de treapta a doua, alcătuiau un grup mai numeros, de provenienţă variată, dar de condiţie economică mult mai modestă decît aceea a marilor boieri. Întreaga provincie număra aproximativ 200 boiernaşi[88], dintre care aproape două treimi erau grupaţi în Vîlcea şi Gorj. Catastiful de boiernaşi alcătuit în 1723 din iniţiativa comandamentului austriac cuprinde 246 boiernaşi, la care au fost adăugaţi însă căpeteniile de sluiitori şi sutaşii cu regim fiscal similar (73 în Vîlcea, 74 în Gorj, 44 în Dolj, 29 în Romanaţi şi 26 în Mehedinţi)[89]. Catastiful alcătuit doi ani mai tîrziu — de data aceasta complet separat de alte categorii fiscale — indica 183 boiernaşi. Mulţi dintre aceştia aparţineau ramurilor mai sărace ale marilor familii boiereşti (Brăiloiu, Pîrîianu, Obedeanu, Glogoveanu etc.), cînd nu erau de-a dreptul familii de foşti mari boieri decăzuţi (Rudeanu). De asemenea mulţi dintre ei aparţineau aceleiaşi familii ; în Vîlcea, de pildă, din 73 boiernaşi, 10 aparţineau familiei Zătreanu, 5 familiei Romanescu, 4 familiei Bujoreanu, 8 familiei Roşianu, 3 familiei, Sănătescu, 4 familiei Măldărescu etc., care deseori îşi împărţeau stăpînirea unui sat sau a unei părţi de sat. Dar categoria boiernaşilor îşi alimenta cadrele nu atît din procesul de descompunere şi regrupare a stratului superior, al marii boierimi, cît mai ales prin ascensiunea unor elemente noi, mai ales din rîndul moşnenilor înstăriţi ; procentul însemnat de boiernaşi în Gorj şi Vîlcea se explică prin persistenţa masivă în aceste judeţe a moşnenilor, zonă socială de recrutare a unei părţi a membrilor treptei a doua de boieri ; labilitatea limitei între categoria boiernaşilor şi aceea a moşnenilor se întrevede din efortul depus de Administraţie pentru a împiedica asimilarea sub raport fiscal a celor din urmă cu cei dintîi : „...numai iată că ţi se poruncéşte dumitale cu mare tărie — se adresa Administraţia unui vornic — afară din boernaşii care sînt la catalog, nimenea altul, nici din moşnéni nici din alţi oameni mai cu putére să nu să pue ajutor, au la bir între boernaşi, ci să fie numai singuri boiernaşii...“ [90]. Confuzia lesnicioasă între cele două categorii putea fi şi izvor de necazuri pentru unii moşneni ; e situaţia lui Atanasie Răscăiatul care, fugit din provincie în timpul războiului, şi-a văzut stăpînirile de pămînt supuse confiscării, la înapoiere, în 1726. Era fiscul îndreptăţit sau nu să-l lipsească de pămîntul său pe fugarul înapoiat ? Litigiul declanşat de iniţiativa autorităţilor camerale prezintă o speţă interesantă ; dacă fugarul era boiernaş — dacă adică aparţinea clasei dominante, considerată *stare politică* —, fuga şi înstrăinarea sa prelungită constituia un delict politic, un act de hiclenie, iar confiscarea moşiei o măsură perfect legitimă ; dacă era moşnean, delictul îşi pierdea caracterul politic, fugarul îşi recupera de drept pămîntul, avînd a suporta doar sarcinile care grevaseră asupra lui. Întregul efort al Administrației, sprijinitoare a împricinatului împotriva Camerei, se întemeia pe afirmarea calității sale de moșnean [91].

---

[88] Hurmuzaki, VI, p. 483 ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 329.

[89] Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 46 v-51.

[90] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 72 v.

Unii dintre boiernași erau moșneni privilegiați, intrați așadar în tagma boierească prin intermediul privilegiului. Permeabilitatea era mult mai mare la treapta de jos a boierimii decît la cea superioară, ceea ce nu împiedica însă afirmarea și în rîndurile boiernașilor a unei mentalități intolerante, de grup social refractar primenirii din straturile inferioare. Cînd s-a alcătuit catalogul boierilor în 1723, boiernașii au protestat vehement împotriva adăugirii în rîndurile lor „spre paguba și înjosirea lor“, a „unor oameni de rînd și a altora aflați în slujba marilor boieri“, arătînd că preferă să renunțe la privilegii „decît să se lase înscriși alături de acești oameni“ [92].

Deosebirile de situație materială între boiernași se reflectă în actele vremii : în listele de impunere, în primul rînd, unde sumele limită impuse boiernașilor pe seama contribuției sînt 10 și 75 taleri anual [93]. În rîndurile aceleiași familii de boiernași jocul complex al factorilor sociali și economici realizase o diferențiere însemnată [94]. Apropierea de condiția moșnenilor prin situație economică crea și reacții comune în fața exploatării fiscale ; în 1726, conducerea austriacă era încunoștiințată că birul boiernașilor nu a putut fi împlinit deoarece unii dintre ei, din pricina sărăciei (ob paupertatem), „s-au risipit și se ascund prin județe“ [95].

Boiernașilor le erau rezervate dregătoriile inferioare ; în timpul stăpînirii austriace cei mai mulți dintre ispravnicii plășilor se recrutau din rîndul lor.

Între numărul restrîns al familiilor boierești și marea masă a locuitorilor de rînd se afla un grup redus de oameni, desprinși prin situație materială și regim fiscal din rîndurile populației rurale : *aleșii* în număr de 75—100 [96] erau țărani liberi înstăriți care ieșeau din cislă și își asigurau un regim fiscal aparte [97]. Majoritatea, dacă nu toți, proveneau din rîndul moșnenilor (jumătate din ei erau în Vîlcea) ; în 1737, doi moșneni lipsiți de mijloace protestau împotriva înscrierii lor în rîndul aleșilor, arătînd că pînă atunci plătiseră birul cu moșnenii, „iar acum s-ar fi apucînd cu vătășei să dea la aleși cîte fl. 25... și ei zic că nu știu nimic de acea aleșie“ [98].

---

[91] „Qui Reskejatul *cum non boiarenasch sed mediasch, id este posseissionatus liber rusticus sit...*“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 161 v.

[92] C. Giurescu, *Material*, I, p. 644.

[93] Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 46 v-51.

[94] Un exemplu : cota de bir impusă în 1723 celor trei boiernași Sănătescu, inițial în comun, apoi separat, se dovedise prea grea pentru unul din ei, Mareș Sănătescu ; neputînd suporta cei 20 taleri la care fusese impus, acesta solicita Administrației o degrevare. Administrația, la rîndul ei, se adresa celorlalți doi membri ai familiei, inivitîndu-i să-și asume o parte din contribuția reclamantului : „care viind aicea la noi și spunînd că iaste neputincios și voi sînteți cu putere, iată că am socotit să vă cisluiți între voi, puind și banii voștri și acei 20 de lei la mijloc, și pă care cît îl va ajunge pe dreptate, pă moșii, pă vii, pă dobitoace și pă altele ce veți mai avea, fiștecare pă putința lui să dea“ ; N. Iorga, *Studii și documente*, XIV, p. 272.

[95] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 160 v—161.

[96] Hurmuzaki, VI, p. 518—522 ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 329.

[97] Dicționarul de instituții, alcătuit probabil de Nicolae de Porta, îi definește : „*Alessi :* uomini facoltosi di mezza sfera, cioè ne bojari, ne villani, i quali pagano nelle contribuzioni una determinata somma separatamente dall'ordine de'Bojari e de'villani“ ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 140.

Ridicarea din rîndul moșnenilor în cel al aleșilor nu prezenta doar avantagii și în orice caz presupunea un anumit nivel de avuție ; sacrificiile consimțite de acei dintre țărani care optau pentru condiția de aleși — arăta un slujbaș cameral — se explicau prin aspirația lor de a pătrunde în rîndul boierimii [99]. Cînd a întocmit în 1722 lista aleșilor, Administrația nu uita să explice austriecilor că cei mai mulți doreau să treacă în rîndul boierilor [100]. O oscilație vădită se manifestă în privința fixării locului lor în ierarhia socială ; în funcție de unghiul de vedere diferit — cel de origine sau cel fiscal — aleșii erau considerați cînd țărani cu statut fiscal propriu, cînd a treia treaptă de boieri, sau „boieri aleși“. Austriecii, care înclinau spre cea dintîi interpretare, au sfîrșit, din considerente fiscale, prin a renunța la intenția inițială de a desființa categoria aleșilor. Situație aproape identică, cu singura deosebire că plăteau o sumă mai mare la bir — aveau *sutașii* [101].

Boiernași, aleși și sutași se grupau în clientele ale marilor boieri dregători, intrînd sub „protecția“ lor și beneficiind pe calea aceasta de cele mai variate avantagii : scutiri fiscale, numiri în slujbele și dregătoriile inferioare etc.

3. Locuitorii dependenți în cadrul domeniului

Variat ca întindere și locuit de o populație în general redusă, domeniul boieresc și mănăstiresc alcătuia și în veacul al XVIII-lea realitatea economică dominantă în societatea românească. În cadrul domeniului se producea cea mai mare parte a bunurilor destinate consumului pe domeniu însuși sau valorificării pe piață, pe cea externă mai ales întrucît cea internă, slab dezvoltată, nu absorbea decît în măsură cu totul redusă excedentul produsului domenial. Stăpînii de moșii și țăranii realizau pe domeniu produsele alimentare și meșteșugărești necesare traiului zilnic și dobîndeau din surplusul de produse pus în circulație sumele de bani cu care cei din urmă făceau față apăsătoarelor sarcini fiscale, iar cei dintîi își sporeau veniturile obținute din dregătorii și din participarea la exploatarea fiscală a marei mase a populației.

---

[98] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 146 ; v. și situația similară a unui ales care dorea să fie impus ca moșnean ; Administrația respingea cererea sa „fiindcă s-au rînduit contrebuționul pe numele și rînduiala familiilor, nu poate să să scoață de la aleși să să pue la moșnéni“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 7 v.

[99] C. Giurescu, *Material*, I, p. 505.

[100] „Hic annectimus registrum alessionum in 5 districtibus, cum quibus, quoniam complures in numero bojaronum esse volebant...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 179.

[101] „*Sutassi :* Uomini come gli alessi, ma che contribuivano più degli Alessi“ ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 141.

Unitate economică, domeniul constituia în același timp și cadrul teritorial înlăuntrul căruia se dezvoltau relațiile de producție în sectorul dominant al vieții economice : agricultura. Dar, în același timp, domeniul mai păstra încă și unele din trăsăturile, desigur atenuate, ale vechilor imunități, în virtutea cărora stăpînul moșiei exercita un șir de atribuții ale autorității de stat. Unitate de producție și consum, cadru teritorial al relațiilor agrare, asupra căreia se exercita — în parte cel puțin — autoritatea administrativă și judiciară a stăpînului, sub acest triplu aspect se înfățișează domeniul în Oltenia, în vremea cînd provincia a intrat sub stăpînirea habsburgică.

Întinderea și tendința de expansiune a domeniului. Constituit și consolidat de-a lungul veacurilor precedente — din epoca anterioară întemeierii Țării Românești — domeniul boieresc și mănăstiresc ocupa în Oltenia, la începutul veacului al XVIII-lea, locul de frunte în raport cu proprietatea țărănească liberă, atît în privința numărului de sate, cît și a suprafeței și a potențialului uman. Din cele 741 așezări consemnate în conscripția virmondiană (1722—1728), 386 erau boierești, mănăstirești și fiscale [102] și 340 aparțineau moșnenilor [103]. Precumpănitor în regiunea șesului, în județele Dolj, Romanați și Mehedinți, satul aservit se afla în minoritate în regiunea dealurilor și a muntelui, în județele Gorj și Vîlcea.

	Sate boierești, mănăstirești și fiscale	Sate moșnenești
Dolj	84	52
Romanați	81	23
Mehedinți	67	45
Vîlcea	68	85
Gorj	86	135

Dacă din punct de vedere numeric satul aservit și cel liber se aflau în echilibru, cu o ușoară întîietate a celui dintîi, superioritatea domeniului feudal e categorică în privința suprafeței ocupate [104].

---

[102] Din categoria așezărilor fiscale făceau parte satele foste brîncovenești, satele unor boieri rămași în Muntenia, confiscate de austrieci, și orașele.

[103] Situația a 15 sate nu e indicată în conscripție, astfel încît ele rămîn în afara calculului ; în afara așezărilor consemnate, un număr apreciabil de sate a scăpat conscripției din 1722 și anexei din 1728.

[104] Nu dispunem de date contemporane asupra suprafeței moșiilor. Raportarea la harta trupurilor de moșie de la Institutul de statistică dovedește însă larga superioritate a suprafeței moșiilor boierești și mănăstirești în raport cu cele ale satelor moșnenești.

O mare varietate de situaţii înfăţişează domeniul feudal sub raportul întinderii şi al gradului de concentrare a moşiilor. Cîteva mari familii boiereşti şi mănăstirile de frunte stăpîneau un mare număr de moşii — complexe domeniale întinse constituite în veacurile anterioare, rezultat al unui îndelungat efort de concentrare. Mai întins şi făcînd dovadă de vitalitate şi de forţă de expansiune mult mai mare decît domeniul mănăstiresc, domeniul boieresc număra 244 sate (la care se adaugă 38 sate fiscale, aproape toate sate boiereşti preluate de fisc), faţă de 104 sate ale mănăstirilor şi ale episcopiei de Rîmnic.

Poziţie proeminentă în stăpînirea boierească ocupau familiile Brăiloiu şi Bengescu[105], cea dintîi stăpînind 28 sate, dintre care 16 în Gorj, 5 în Dolj, 2 în Vîlcea, 4 în Mehedinţi şi 1 în Romanaţi, cea de a doua cu un total de 21 sate dintre care 16 în Gorj, 2 în Dolj, 2 în Mehedinţi, 1 în Vîlcea (spre deosebire de domeniul familiei Brăiloiu împărţit între mai multe ramuri, cel al familiei Bengescu era concentrat în întregime în stăpînirea boierului Staico Bengescu). În şirul familiilor boiereşti care stăpîneau între 10 şi 20 sate se află şi boierii Poienaru, cu 16,1/2 sate (7 în Mehedinţi, 5,1/2 în Dolj şi 4 în Gorj), boierii Fărcăşanu cu 14,1/2 sate (6 în Romanaţi, 3 în Dolj, 3,1/2 în Vîlcea şi 2 în Mehedinţi) şi boierii Obedeanu cu 11 moşii (dintre care 10 în Dolj şi 1 în Mehedinţi). Un număr mai mare de familii boiereşti stăpîneau între 2 şi 10 sate : familia Cantacuzino 8 sate (5 în Gorj şi 3 în Mehedinţi), familia Strîmbeanu 7,1/2 sate (3,1/2 în Mehedinţi, 3 în Gorj, şi 1 în Dolj), familia Golescu 6 moşii (3 în Romanaţi , 2 în Dolj şi 1 în Mehedinţi), familia Glogoveanu 6,1/2 moşii (4,1/2 în Mehedinţi şi 2 în Gorj), familia Argetoianu 4 sate (3 în Mehedinţi şi 1 în Dolj), familia Otetelişanu 4 sate (3 în Vîlcea şi 1 în Mehedinţi), familia Pîrşcoveanu 4 sate (toate în Romanaţi), familia Socoteanu 3 sate în Dolj, familia Ştirbei 4 sate (2 în Gorj, 1 în Dolj şi 1 în Mehedinţi), familia Urdăreanu 4 sate (2 în Gorj, 1 în Mehedinţi şi 1 în Romanaţi), familia Zătreanu 4 sate (3 în Vîlcea şi 1 în Romanaţi). Marea majoritate a boierilor şi a boiernaşilor stăpîneau 1—2 sate, jumătăţi sau chiar părţi şi mai mici de sate.

Domeniul mănăstiresc este mai bine cunoscut decît cel boieresc datorită conservării în proporţie mult mai mare a arhivelor mănăstireşti decît a celor boiereşti. Datele inventarului de documente aflate în posesia mănăstirilor, alcătuit din iniţiativa autorităţilor austriace, îngăduie reconstituirea domeniului mănăstiresc ; cele mai întinse domenii aparţineau m-rii Tismana (31 sate întregi şi 13 părţi de moşie), episcopiei Rîmnicului (21 sate întregi şi 15 părţi de moşie), m-rii Cozia (21 sate şi 4 părţi de moşie), m-rii Bistriţa (15 sate şi 4 părţi de moşie), m-rii Segarcea (14 sate şi 5 părţi de moşie), m-rii Bucovăţ (10 sate şi o parte de moşie), m-rii Căluiul (15 sate şi 2 părţi de moşie), m-rii Dintrunlemn (9 sate şi 5 părţi de moşie), m-rii Motru (8 sate şi 3 părţi de moşie), m-rii Jitianu (9 sate și 6 părți de moșie) și m-rii Sadova (8 sate). Celelalte mănăstiri și schituri nu stăpîneau mai mult de 5 sate.

---

[105] Caracterul lacunar al izvorului pe care se întemeiază indicaţiile de mai sus face imposibilă individualizarea pe ramuri de familii a domeniilor, ceea ce fireşte, alterează în oarecare măsură perspectiva reală. Am socotit totuşi utile totalizările obţinute pe familii boiereşti pentru aprecierea poziţiei lor sociale.

Structura economică a domeniului. Domeniul era în primul rînd o unitate de producție menită să asigure întreținerea stăpînului, a curții sale și a tuturor locuitorilor săi. Austriecii înșiși au avut prilejul să constate că cea mai mare parte a procesului de producție și consum se desfășura în circuit închis : „...*pînă și puținii negustori aflători aici se aprovizionează și trăiesc din gospodăria proprie, ca și restul locuitorilor*“ (s. n.)[106].

Două dintre produsele domeniului asigurau cea mai mare parte a veniturilor bănești ale stăpînilor de moșii și ale țăranilor : animalele, destinate valorificării pe piața externă, deci principalul izvor de bani al provinciei, și băuturile alcoolice vîndute în țară, mai ales în cadrul pieței forțate a domeniului, sub protecția monopolului cîrciumei. Vînzarea cerealelor constituia doar un izvor accesoriu și neconstant al veniturilor stăpînilor de moșii ca de altminteri și al țăranilor ; chiar și situația favorabilă creată vînzării cerealelor în primul deceniu al stăpînirii austriace prin apariția unui substituit de piață internă — unitățile militare staționate în provincie — nu a putut modifica organizarea economică a domeniului și ierarhia veniturilor sale[107].

Din orientarea economiei domeniului decurgea și organizarea sa. Stăpînii de moșii își consacrau atenția acelor sectoare ale agriculturii care le îngăduiau să întrețină turme și cirezi numeroase și să obțină cantități mari de băuturi alcoolice. Demn de remarcat e și faptul că în aceste direcții — la cositul fînului și în viticultură — făceau constant stăpînii de moșii investiții pecuniare, pentru a dobîndi mîna de lucru salariată și a acoperi golul permanent de muncă agricolă rezultat din slaba populare a domeniului.

---

[106] C. Giurescu, *Material*, I, p. 370.

[107] Din timpul stăpînirii austriace s-au păstrat cele mai vechi socoteli de venituri și cheltuieli ale moșiilor mănăstirești, care îngăduie o privire — e drept foarte sumară și incompletă — și asupra structurii economice a domeniului. Iată, de pildă, cum se repartizau veniturile m-rii Hurez a cărei seamă de venituri și cheltuieli e cea mai veche din cîte se păstrează pentru Țara Românească ; seama dată de egumenul Ilarion în fața consilierilor Administrației în 1726 e deosebit de instructivă pentru înțelegerea izvoarelor de venituri ale domeniului mănăstiresc. Din venitul total de 683 1/2 taleri și 118 bani, „395 pol lei, bani 118, au dat o foae că au luat dupe vinuri și dupe rachiu ; 285 lei au dat altă foae dupe venitul ce au luat de la oi și de la Poenariul, și dupe vaci, și de la suhaturi și de la altele“ ;N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XIV, p. 28. În 1736, venitul total de 922 taleri realizat de m-rea Cozia se descompunea astfel : 574 tl. din vînzarea vinului și a rachiului, 100 taleri din suhat, 81 din vînzarea animalelor, 76 taleri din încasarea unor dări, 53 taleri din albinărit, 20 taleri din cereale și 18 taleri din surse de venit nedefinite ; în același an, episcopia Rîmnic realizase 2 903 taleri, dintre care 1 994 taleri din comercializarea vinului și a rachiului, 577 taleri din vînzarea animalelor, 183 taleri din dări și doar 30 taleri din vînzarea cerealelor ; venitul de 443 taleri al m-rii Sadova, în anul 1737, provenea din exploatarea următoarelor capitole : 130 taleri din vînzarea animalelor, 103 taleri din vînzarea cerealelor, 78 taleri din dări, 73 din vînzarea vinului și a rachiului, 58 taleri din suhat ; cf. S. Columbeanu, *Economia domeniului feudal din Țara Românească în secolul al XVIII-lea* (în manuscris). Valoarea de indiciu general a acestor date, pentru ansamblul domeniului mănăstiresc, rezultă din analiza sămilor mănăstirești din următoarele două decenii ; S. Columbeanu, *Date privitoare la economia agrară din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Studii*, XV (1962), nr. 1, p. 111—134.

Aspectul esențial al structurii domeniului a fost determinat pretutindeni în societatea medievală de raportul dintre terenul rezervat de stăpîn pentru exploatarea proprie — rezerva seniorială — și pămîntul lăsat în folosința țăranilor. Numărul redus și calitatea izvoarelor aflate la îndemîna cercetătorilor istoriei agrare medievale românești lipsesc investigațiile în problema evoluției rezervei seniориale de o bază sigură ; abia de la mijlocul secolului al XVIII-lea, sămile de venituri și cheltuieli ale mănăstirilor oferă un punct de reazim mai solid pentru aprecierea raportului dintre rezervă și delnițe[108], iar pentru o vedere de ansamblu sigură, pe bază de informație cifrică și deci aptă de a fi statistic interpretată, istoricul trebuie să aștepte epoca regulamentară[109], care marchează însă începutul unei reînnoiri și în domeniul relațiilor agrare.

Existența rezervei seniориale în Țara Românească în primele decenii ale veacului al XVIII-lea este incontestabilă ; mărturii directe sau indicații indirecte atestă cu prisosință faptul că boierii și mănăstirile — cel puțin unii dintre ei — își rezervau pentru exploatare directă o parte din pămîntul moșiilor aflate în stăpînirea lor. Mai greu, dacă nu imposibil, de stabilit e gradul de generalizare, caracterul și întinderea rezervei.

Indiciul principal al existenței rezervei este îndatorirea impusă țăranilor de a presta o anumită cantitate de muncă agricolă în folosul stăpînilor de moșii. Luînd cunoștință de situațiile statornicite în provincie în domeniul relațiilor agrare, un demnitar austriac sugera, în primii ani după încheierea păcii, ca, în așteptarea rezolvării problemei rumâniei, să se statornicească prin reglementări de stat regimul obligațiilor de clacă, deoarece „stăpînul moșiei își duce țăranii după bunul său plac la lucru, ori de cîte ori și atîta timp cît îi convine, de unde rezultă cu necesitate că domnul profită întotdeauna de vremea favorabilă, în timp ce țăranilor dependenți, din pricina vremii neprielnice, li se prăpădesc adesea ogoarele și gospodăriile“[110]. Constatarea neechivocă a autorului e doar una dintre numeroasele mărturii ale epocii stăpînirii austriace cu privire la existența rezervei și la utilizarea mîinii de lucru servile. Aceeași situație o dezvăluie — într-un caz special însă — porunca Administrației care, la 7 octombrie 1736, reamintea locuitorilor de pe moșiile mănăstirii Brîncoveni o dispoziție anterioară : „...v-am fost dat învăţătură şi poruncă ca să scoateţi plugurile să faceţi arătură de grîu pe seama mănăstirii şi aţi făgăduit că veţi face, iar în urmă aţi stătut împotrivă şi n-aţi vrut să faceţi... ; pentru care cu aceasta vi se porunceşte cu tărie ca numaidecît să scoateţi toate plugurile ce aveţi în satu să facă sămănătură cît va fi de trebuinţă pe seama mănăstirii, că mănăstirea n-are boi..." [111].

---

[108] S. Columbeanu, *op. cit.*, p. 134.

[109] I. Corfus, *Renta feudală în Țara Românească în ajunul aplicării Regulamentului organic (1831)*, în *Studii*, XVII (1964), nr. 4, 5, p. 1 001—1 020 și *Evoluția rezervei feudale din Țara Românească sub Regulamentul organic pînă la 1848*, în *Studii*, XVIII (1965), nr. 4, p. 807—832.

[110] Hurmuzaki, VI, p. 316.

Dezvoltarea rezervei cerealiere — şi în genere a agriculturii — s-a izbit de-a lungul întregii noastre istorii medievale de slaba populare a domeniului şi de rezistenţa ţărănimii împotriva clăcii. Redusă din punct de vedere numeric, forţa de muncă a domeniului nu putea fi supusă unei exploatări excesive, fără a expune pe stăpînii de moşii la sancţiunea economică cea mai gravă : fuga ţărănimii. Ţăranii înşişi ştiau prea bine că fuga, sau ameninţarea cu fuga, tempera întotdeauna încercările stăpînilor de a introduce sau extinde rezerva şi deci de a impune sau spori claca ; informînd Administraţia asupra refuzului ţăranilor din satele mănăstirii de a se conforma îndatoririi de a presta munca legiuită, egumenul Climent al Bistriţei solicita intervenţia autorităţii de stat, deoarece „eu cum zic ceva numai se laudă că va să treacă Dunărea sau Oltul" [112]. Locuitorii Oreviţei, fugiţi în timpul războiului, condiţionau, în cadrul negocierilor purtate cu autorităţile camerale care preluaseră stăpînirea satului, înapoierea lor, de menţinerea vechiului regim, anume răscumpărarea printr-o sumă globală a tuturor îndatoririlor către stăpînul moşiei [113]. Unica posibilitate pentru stăpînii de moşii de a crea o rezervă cît de cît întinsă, aptă nu numai să satisfacă nevoile de produse agricole ale domeniului, dar şi un surplus însemnat pentru piaţă, era de a concentra un număr mai mare de braţe de muncă decît acel obişnuit. În chip excepţional dregătorii, marii dregători mai ales, datorită scutirilor de dări către stat pe care le puteau oferi ţăranilor, reuşeau să concentreze un număr suficient de braţe de muncă pentru a-şi extinde rezerva ; numeroşii ţărani adunaţi în satele consilierilor Administraţiei şi ale vornicilor de judeţe — informa un memoriu — „sînt siliţi de boieri, patronii lor, să le cultive ogoarele şi viile ; aceştia însămînţează cantităţi mari de grîu, orz şi realizează recolte foarte îmbelşugate... îndestulătoare nu numai pentru întreţinerea lor, dar şi pentru a trimite pe piaţă mii de măsuri de grîu, orz şi mei..." [114]. Preţul acestui efort de grupare a unui număr mare de braţe de muncă pe moşiile marilor dregători care au fost astfel în măsură să dezvolte o rezervă autentică e concludent pentru condiţiile demografice ale relaţiilor agrare ; relatînd fenomenul regrupării ţăranilor din provincie pe domeniile demnitarilor, secretarul Administraţiei nu uita să adauge : *„...şi din această pricină cea mai mare parte a provinciei — lipsită de ţărani — rămîne în inactivitate"* [115]. De altminteri, situaţia privilegiată a cîtorva mari demnitari, denunțată de memoriul unor boieri — mai puțin avantajați în această privință — avea caracter de două ori excepțional. Excepțional în primul rînd, pentru că de ea nu putea beneficia decît un număr foarte restrîns de demnitari ; în al doilea rînd, pentru că era destinată să înceteze o dată cu dregătoriile lor. Cîțiva ani mai tîrziu, destituiți din dregătorii, aceiași mari boieri, atît de invidiați în trecut de boierii fără dregătorii, se vedeau părăsiți de țăranii adunați în anii precedenți pe domeniile lor, pentru că nu le mai puteau oferi „protecție“ împotriva apăsării fiscale. În memoriul adresat contelui Wallis, ei se plîngeau nu numai că cei mai mulți dintre țăranii lor au fugit, dar și că „e de temut că și cei care au mai rămas încă, să nu fugă și ei, de frică să nu fie siliți să plătească contribuția fugarilor, iar noi să rămînem astfel în sate cu desăvîrșire pustii. Căci în ultimii doi ani nu am putut să ne lucrăm deloc moșiile cu satele și oamenii noștri, într-atît de mult au fost constrînși la muncile și celelalte sarcini publice...“ [116]. Rezerva, marea rezervă destinată producției pentru piață, fusese și în acest caz excepțional o realitate de scurtă durată.

---

[111] Arh. St. Buc., M-rea Brîncoveni, XIV/17.

[112] *Doc. rel. agr.*, p. 347.

[113] Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 43 v.

[114] C. Giurescu, *Material*, II, p. 184.

[115] *Ibidem*, p. 74.

Experiența marilor dregători olteni oferă nu numai spectacolul unui mare eșec dar și explicația lui : dacă stăpînii de moșii din Țara Românească nu au putut dezvolta o mare rezervă destinată culturii cerealelor — atunci cînd au întreprins o asemenea încercare — faptul se datorează în primul rînd imposibilității de a concentra constant mîna de lucru necesară pe domeniile lor. Situația demografică a țării, de la sfîrșitul veacului al XVI-lea cel puțin pînă în primele decenii ale veacului al XIX-lea, era incompatibilă cu dezvoltarea durabilă a unei mari rezerve destinate exploatării pe piață a produselor cerealiere. Foștii dregători erau lipsiți nu numai de mîna de lucru abundentă care le îngăduise o clipă să-și extindă simțitor culturile, dar, reduși la condiția comună a stăpînilor de moșii și fără posibilități de a oferi „protecție“ țăranilor împotriva fiscului, ei își vedeau periclitate și veniturile domeniale obișnuite, destinate întreținerii propriei gospodării : „...și astfel nu am putut dobîndi nici un cîștig din satele noastre, care nu ne-au putut furniza nici măcar alimentele necesare întreținerii caselor noastre“ [117].

Pentru a putea folosi mîna de lucru a domeniului la cultura terenurilor păstrate în rezervă, stăpînii de moșii trebuiau să-și ocrotească țăranii împotriva exigențelor statului — în primul rînd a celor în muncă, corvoadele. Țăranii de pe moșiile boierești și mănăstirești „după ce se eliberează de muncile publice și se înapoiază acasă, trebuie să slujească și să lucreze *(servire et laborare)* și pentru domnii stăpîni și pentru ei înșiși și nu pot face față în atîtea părți“, explicau în 1728 generalului Tige consilierii Administrației, solicitîndu-i în același timp eliberarea țăranilor lor de muncile publice, pe seama moșnenilor [118]. Una dintre condițiile esențiale pentru eventuala dezvoltare a rezervei era așadar scutirea țăranilor de pe domeniu de sarcinile către stat, în primul rînd de corvoadele atît de apăsătoare impuse pentru efectuarea lucrărilor publice (drumuri, construcții) și a transporturilor ; în 1734 boierii — de data aceasta în bloc — se plîngeau că țăranii nu le mai prestează zilele legiuite din pricina continuei lor folosiri la muncile publice [119]. Constatarea ne apropie cu un pas de rezolvarea atît de controversatei probleme a rezervei. Boierii solicitaseră austriecilor scutirea de lucrările publice, în favoarea fiecărui boier de categoria întîia, a cîte unui sat și anume a satelor în care „își au reședința“ (in quo suam residentiam habent) iar în favoarea consilierilor a cîte două sate [120] ; cererea boierilor de a li se acorda scutiri pentru satele de reședință (situația nu e diferită în cazul domeniului mănăstiresc) [121] e revelatoare pentru organizarea domeniului și mai ales pentru problema rezervei : *în măsura în care a existat, rezerva cerealieră a fost un fenomen legat de satul de reședință* și era așadar legată de necesitățile de aprovizionare a curții boierești. Evident, constatarea nu poate fi riguros generalizată ; nu întotdeauna și nu întreaga forță de muncă eliberată prin scutiri fiscale era utilizată la cultivarea rezervei : lucrul la curte și cărăturile mai ales absorbeau o parte însemnată a muncii țăranilor de pe domenii. Dimpotrivă, în unele cazuri se constată existența rezervei pe moșii relativ depărtate de satele de reședință, dar în regulă generală, rezerva trebuie căutată în aceste sate. Boierii înșiși cunoșteau prea bine deosebirea dintre cele două modalități de exploatare a moșiilor lor și făuriseră și terminologia adecvată. Cînd, în urma păcii de la Passarowitz, Oltenia și Muntenia au rămas sub dominații politice diferite, boierii cu stăpîniri în ambele provincii au fost siliți să opereze schimburi de moșii pentru a limita pagubele rezultate din noua situație politică. Rămasă în Muntenia, boieroaica Ancuța Cantacuzino renunța în favoarea fratelui ei, Mihai Cantacuzino, la patru moșii din județul Vîlcea (Stolniceni, Ruda, Colibași și Doba), obținînd în schimb satul Mărgineni. Explicația acestui schimb aparent neechivalent, furnizată de însăși semnatara actului, e revelatoare pentru organizarea domeniului în veacul al XVIII-lea : „...*care moșii fiind numai de dijmă, neavînd alt nimic și fiind făr case, făr rumâni, făr țigani, făr vii, ce cum am zis mai în sus avîndu numai dijma lor ce după an s-ar face*...“ erau larg compensate de domeniul reședință de la Mărgineni „scaun bătrîn de la moș și de la strămoș, cu casele de piatră, cu curtea de piatră, cu rumâni, cu țigani, cu vii în trei locuri... și cu moara și cu toate moșiile du pin prejurul satului“ [122]. Deosebirea dintre satul de reședință, rezervat — în parte măcar — exploatării directe și înzestrat cu mîna de lucru a șerbilor și a robilor, indispensabilă acestui gen de exploatare în condițiile social-economice ale epocii, și satul lăsat în întregime pe seama țăranilor în schimbul rentei în produse, departe de a constitui o situație specială pentru întinsul domeniu al familiei Cantacuzino, era o realitate caracteristică pentru ansamblul relațiilor agrare din Țara Românească. „Statele de dijmă" — pentru a folosi formula concisă a terminologiei contemporane — alcătuiau fără îndoială majoritatea covîrșitoare a satelor aparținînd domeniului mănăstiresc [123], și probabil o parte însemnată a celui boieresc. Așezate deseori la mare depărtare de reședința mănăstirilor și a boierilor, aceste sate beneficiau de o adevărată autonomie pe care incapacitatea de organizare și gestiune a stăpînilor lor era silită să le-o acorde. Mănăstirile mai ales se resemnau mai ușor cu formula exploatării în dijmă a satelor lor ; referindu-se la împotrivirea generală a satelor mănăstirii de a presta zilele de lucru hotărîte prin așezămînt, egumenul Climent al Bistriței cerea Administrației : „...să fie porunca... la aceste sate să lucreze 50 de zile sau să-și dea dijma și suhatul..." [124] ; ușurința cu care egumenul Bistriței acorda sătenilor latitudinea de a opta între prestarea rentei în muncă și a celei în produse dovedește cît de puțin înrădăcinată era, cel puțin în cazul mănăstirilor, formula exploatării proprii a rezervei [125]. Cît de puțin înclinate erau mănăstirile să dezvolte producția cerealieră proprie — și aceasta într-o perioadă favorabilă comerțului cu grîne — se constată și din repetatele îndemnuri ale Administrației, în ciuda cărora egumenii neglijau cultura propriilor moșii [126].

---

[116] Hurmuzaki, VI, p. 425.
[117] Ibidem, p. 511.
[118] C. Giurescu, *Material*, II, p. 292.

---

[119] *Ibidem*, III, p. 55.

[120] *Ibidem*, II, p. 292—293.

[121] Vezi în această privință lista privilegiilor mănăstirilor oltene întocmită de austrieci, din care se constată cu ușurință că scutirile erau acordate în general satelor unde se aflau mănăstirile ; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 231, 276.

[122] Bibl. Acad., CXL/132.

Îndemnurile și dojanele Administrației cuprind o însemnată revelație de istorie agrară : în ciuda injoncțiunilor autorității centrale, interesată să dispună de cantități de grîne mai mari, *în ciuda unei conjuncturi mai favorabile decît în trecut producției de cereale, marele domeniu,*

---

[123] Lista punctelor vamale de pe linia Dunării și a Oltului, întocmită în 1719 de Ignațiu Haan, indică și obligațiile unora dintre satele mănăstirești menționate, anume dijma cîmpului și a bălților ; satul Jdegla, al m-rii Hurez, „care a avut pînă acum dijma din roadele cîmpului și din pescuit" ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 378. Situație similară aveau toate satele pentru al căror regim agrar tabelul ne oferă indicații ; de ex. satul Urîți al m-rii Vieroși din Muntenia, care ridica de aici „decimas ex frugibus campestribus et piscatione" ; *ibidem,* p. 379 ; m-rea Tismana și Segarcea din satul Bistrețul ; *ibidem ;* satul Potel, care aparținea Tismanei „cum decimis ex frugibus campestribus et piscatione..." ; *ibidem,* p. 380 ; satul Orlea al m-rii Cozia ; *ibidem* etc. Nu trebuie uitat, firește, că toate erau sate de „margine" și ca atare menajate atît sub raportul îndatoririlor față de stăpînul moșiei cît și sub acela al regimului fiscal. Concludentă în această privință — cel puțin pentru domeniul mănăstiresc — e și porunca Administrației (14 mai 1734) care interzicea egumenilor să arendeze moșiile aflate în vecinătatea mănăstirilor.

[124] *Doc. rel. agr.,* p. 347 ; cazul m-rii Bistrița nu e izolat. Fără a putea fi generalizată, constatarea că în numeroase cazuri stăpînii de moșii — mănăstirile mai ales — renunțau la clacă în favoarea dijmei și că dreptul de alegere era lăsat în aceste cazuri, țăranilor, confirmă observația de mai sus.

[125] De remarcat de altminteri că unul din aceste sate, Costeștii, era lîngă mănăstire și, potrivit jalbei egumenului, deși locuit de 150 de familii „nu mi-au lucrat în această vară preț de 20 taleri" ; *ibidem.* În asemenea condiții, evident satul de reședință al Bistriței nu putea dezvolta o rezervă însemnată.

[126] Vezi mai sus, p. 69.

cel mănăstiresc cel puțin, se dovedea refractar sau incapabil de a folosi pentru cultura cerealieră vastele întinderi de pămînt care-i stăteau la dispoziție. Concludentă în aceeaşi direcție e şi hotărîrea prin care Administrația interzicea egumenilor să arendeze moşiile din apropierea mănăstirilor — în principiu destinate a fi exploatate în folosul gospodăriei mănăstireşti — îngăduindu-le în acelaşi timp să le dea în arendă pe cele mai depărtate [127].

Nu întotdeauna răspunderea acestor situații revenea lipsei de interes sau incapacității egumenilor. O succesiune de acte ne îngăduie să urmărim soarta încercării aceluiaşi egumen al Coziei de a introduce rezerva pe moşia Orlea. Aşezată pe Dunăre, la mare distanță de mănăstire, Orlea aparținea categoriei numeroase a „moşiilor de dijmă“, cu alte cuvinte era complet lipsită de rezervă [128]. Împrejurări necunoscute — dar care se aflau desigur în legătură cu efortul austriecilor de a impune extinderea terenurilor agricole — l-au determinat pe egumen, în al doilea deceniu al stăpînirii austriace, să introducă cultura grîului la Orlea, pe seama mănăstirii. În 1731, egumenul se jeluia Administrației că sătenii de la Orlea „pentru a-şi putea paşte vitele“ pe moşie nu îngăduie mănăstirii să facă agricultură şi solicita concursul autorităților pentru a putea frînge rezistența țăranilor [129]. Nu cunoaştem evoluția conflictului în anii imediat următori, dar intervenția hotărîtă a Administrației în 1735 i-a silit pe țărani să cedeze, provizoriu cel puțin. Zapisul înmînat de săteni egumenului dezvăluie gravitatea mijloacelor de constrîngere, sub apăsarea cărora sătenii au fost siliți să accepte introducerea rezervei şi deci a clăcii : „Deci acum ne-au adus aicea la Craiova cu treapăd cinstita Administrație şi ne-au pus la grea închisoare, căci stăm împotrivă de nu dăm adetul sfintei mănăstiri şi căci arăm pe alte moşii iar pe moşiia mănăstirii numai paştem vitele şi arăm puțin lucru şi era să ne înparță prin alte sate şi să aducă într-această moşie alți oameni din alte sate“. Urmează angajamentul țăranilor de a lucra pe seama mănăstirii o parte din moşie : „...deci noi... ne legăm cu zapisul nostru la sfînta mănăstire, ca să avem pentru suhat a clăcui cu plugul, de un plug de primăvară arătură 14 stînjeni şi de toamnă iar arătură 14 şi să avem noi a secera acéste bucate şi a le căra în gropi şi la arie şi să închidem şi ariia sfintei mănăstiri şi să ne dăm dijma din tot ce să va ara pe moşie... şi să cosim cu coasa doao zile dimineața şi să-l strîngă țiganii, iar de-l vom strînge noi să avem a cosi numai o zi"[130]. Concesia smulsă ţăranilor din Orlea în închisoarea de la Craiova nu era însă destinată să aibe durată îndelungată ; golurile documentaţiei ne împiedică să ştim dacă mănăstirea a reuşit să-şi impună rezerva în anii imediat următori, dar porunca adresată în 1749 de Grigore Ghica aceluiaşi sat le reamintea locuitorilor îndatorirea de a presta dijmă din produsele solului şi din venitul bălţii şi de a respecta monopolul cîrciumei, fără a cuprinde nici o aluzie la obligaţia de clacă[131]. Vicisitudinile conflictului dintre mănăstirea Cozia şi sătenii din Orlea, provocat de încercarea egumenului de a cultiva grîne pe seama m-rii, pune în lumină alt factor care a împiedicat vreme îndelungată introducerea şi extinderea rezervei agricole : împotrivirea ţărănimii. Refuzul ţăranilor de a accepta introducerea rezervei era provocat în primul rînd de ostilitatea lor faţă de îndatorirea de a presta clacă în folosul stăpînului moşiei ; necesitatea de a menaja mîna de lucru existentă pe domeniu sau de a o atrage din afară prin condiţii favorabile explică, pe lîngă alţi factori, absenţa rezervei.

---

[127] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 130.

[128] Porunca adresată locuitorilor din Orlea de Constantin Brîncoveanu, la 4 iunie 1700, nu prevedea altă îndatorire decît aceea de a presta dijmă din toate produsele, inclusiv din peşti ; *Doc. rel. agr.*, p. 186 ; în lista punctelor vamale, mai sus discutată, satul Orlea apare cu mențiunea : „ad monasterium Cosia, *cui decimas ex frugibus campestribus praestabant* (s.n.). Incolae sunt liberi“ ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 380.

[129] „Fehrers umb verordnung an die Insassen ihrer Possession Orla, dass weilen sye das Kloster nicht ackerbauen lassen umb ihre Viehe darauf wayden zu können...“ ; N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 291.

Desigur situaţia constatată la Orlea şi în genere în satele de pe linia Dunării — moşii „de dijmă" prin excelenţă — era departe de a fi generală. Deşi foarte parcimonioase în această privinţă, documentele revelă şi alte tipuri de domenii, în care exploatarea făcea un loc mai însemnat rezervei. Aşezată la deal, mănăstirea de călugăriţe Surpatele stăpînea o parte din moşia de şes Vulpeni, de unde îşi trăgea cea mai mare parte a produselor agricole de care avea nevoie ; în acest scop mănăstirea întreţinea pe moşie terenuri proprii destinate culturii cerealiere, viţei de vie şi fîneţelor. Spre deosebire de cazul satului Orlea unde suita documentelor oferă o viziune dinamică a evoluţiei relaţiilor dintre stăpînul moşiei şi săteni, unicul document referitor la moşia Vulpeni a m-rii Surpatele nu îngăduie decît înregistrarea unui instantaneu, suficient însă pentru a înţelege organizarea acestui tip de domeniu. Locuitorii moşiei — rumâni şi „săteni", adică oameni liberi cu învoială — se îndatorau prin aşezămînt să presteze un şir de munci pe seama mănăstirii. În primul rînd munci agricole : „să facă toţi cu plugurile clacă, arătură de primăvară o zi şi de toamnă iar să facă clacă cu toate plugurile arătură din grîu 2 zile" ; la secerat rumânii şi „sătenii" se îndatorau la 3 zile de lucru, „iară ce va mai trece să se dea la săcerători, numai ei să-l care la arie, iar de treerat să treere o parte rumânii i sătenii, iar două părţi să se dea în treerişti şi să-l bage în gropi rumânii i sătenii ; precum şi porumbul cît să va ara cu claca i cu plugurile mănăstirii, ei să-l praşească, să-l culeagă, să-l pue în pătule...". Din livezile moşiei locuitorii se îndatorau să facă „trei oameni o clae de fîn" de dimensiunile indicate. Dar mănăstirea avea pe moşie şi o viţă de vie proprie care trebuia îngrijită : „viia de la Vulpéni numai să o tae stariţa, iar săpatul de primăvară, hărăcitul, plivitul i prăşitul de vară şi îngrăditul, ei să le lucreze deplin". În sfîrşit urmau îndatoririle de transport şi reparaţii : „în toţi anii să ducă la mănăstire cîte o sută obroace de grîu de al mănăstirii... ; carăle mănăstirii să le dreagă ei, lîna şi brînza mănăstirii să o ducă ei la mănăstire". În schimb, toţi locuitorii erau scutiţi de prestarea dijmei [132].

---

[130] *Doc. rel. agr.*, p. 352—353 ; în 1831 încă, sătenii din Orlea nu prestau clacă, ci o răscumpărau în bani.

[131] *Ibidem*, p. 486—487 ; e drept că o altă poruncă domnească din iunie 1747, adresată colectiv locuitorilor din satele Jiblea, Călimăneşti şi Orlea, ale Coziei, prevedea îndatorirea de a presta cele 12 zile de clacă introduse prin aşezămîntul lui Constantin Mavrocordat ; dar întrucît documentul cuprinde formularul-tip al poruncilor domneşti, el nu poate fi socotit o dovadă că pe moşia Orlea sătenii prestau efectiv clacă ; *ibidem*, p. 476.

Tipul de organizare domenială revelat de „aşezămîntul" din 1735 referitor la moşia Vulpeni — opus celui al moşiilor de „dijmă" — e deosebit de instructiv pentru că pune în lumină cîteva aspecte însemnate ale relaţiilor agrare din această perioadă. Demn de a fi relevat e în primul rînd faptul că rumânii şi locuitorii liberi de pe moşia mănăstirii Surpatele erau supuşi aceloraşi îndatoriri de muncă, *fără nici o deosebire de pe urma statutului lor personal.* Această asimilare în regimul obligaţiilor de muncă a marcat o etapă însemnată în evoluţia relaţiilor agrare din Oltenia şi apoi din ansamblul Ţării Româneşti, *întrucît a pregătit desfiinţarea rumâniei* (vezi mai pe larg în această privinţă paragraful referitor la rumânie).

Dacă muncile esenţiale erau realizate prin apelul la mîna de lucru dependentă a domeniului, se constată însă şi folosirea, ca sursă subsidiară de muncă agricolă, a muncii salariate : „să sécere rumânii i cu sătenii trei zile, iar ce va mai trece să se dea la săcerători...", „iar de treerat să treere o parte rumânii i sătěnii, iar 2 părţi să se dea în treerişte" ; „...viia de la Vulpéni numai să o tae stariţa", celelalte munci revenindu-le rumânilor şi „sătenilor". Însemnătatea informaţiei constă nu atît în indicaţiile referitoare la salariatul agricol cunoscut şi din alte documente — şi care de altminteri nu era decît un izvor subsidiar de muncă pentru stăpînii de moşii, de mijloace de întreţinere pentru ţărani — cît mai ales în revelarea limitelor pe care rezistenţa ţărănimii şi teama de a nu provoca pierderea forţei de muncă prin fugă le impunea exploatării. Rezultat al „mediaţiei" Administraţiei în conflictul dintre mănăstire şi ţăranii care „de la un an încoace au stătut ei împotrivire de n-au lucrat ce au fost tacsa, după rînduiala şi obicéiul ce au avut ei şi dupe cum iaste porunca prea înălţatei cărţi", aşezămîntul îngrădeşte sarcinile nu numai ale oamenilor cu învoială, dar şi ale rumânilor — îndatoraţi înainte la lucru fără soroc — şi sileşte pe stăpînul moşiei să facă apel la izvoare de muncă subsidiare.

Alt tip de domeniu cu rezervă, exploatat în întregime cu mîna de lucru a oamenilor cu învoială, este cel pe care ni-l face cunoscut o conscripţie austriacă din anul 1726 (cea mai veche conscripţie cunoscută pînă acum a unui domeniu din Ţara Românească). E vorba de moşia Gîrla, aşezată la vărsarea Oltului în Dunăre, fostă raia turcească pe teritoriul Ţării Româneşti, complet devastată şi golită de populaţie de oştirile turceşti în retragere ; după încheierea păcii a fost preluată de fisc și arendată unui slujbaș cameral, prin îngrijirea căruia au fost atrase de peste hotare și colonizate 177 familii (așadar o populație numeroasă). Dintre acestea doar 112 familii participau la îndeplinirea îndatoririlor față de arendaș, restul fiind alcătuit sau din recent imigrați și „însurăței" (neo-uxorati), temporar scutiți de obligații, sau de „nevolnici" și văduve, în întregime și definitiv scutiți. Domeniul beneficia de un regim fiscal special, care explică densitatea și stabilitatea populației sale ; ținînd seama de faptul că fusese cumplit pustiit, fiscul stabilise o arendă globală fixă de 600 florini renani, renunțînd în același timp la încasarea dărilor din sat (suma arendei a fost impusă de arendaș locuitorilor satului și cisluită între ei ; dat fiind numărul lor mare, cota care revenea fiecărei familii era inferioară contribuției ; arendașul mai încasa, tot pe seama lui, oieritul și dijmăritul) ; alt avantaj însemnat decurgea din scutirea satului de prestații în lucru către stat. Apărați printr-un regim special de apăsarea fiscală, locuitorii domeniului Gîrla își puteau consacra în întregime efortul muncii în interesul arendașului și pentru propria lor gospodărie. Din cele 39 zile efectuate de săteni, 15 zile au fost prestate la diverse munci agricole, 6 la cositul și căratul fînului, iar 18 zile la diverse cărături și la repararea morii arendașului. Pe lîngă acestea, comunitatea sătească mai elibera din cislă pe doi dintre membrii, ei puși la dispoziția arendașului ca paznici de cai și de boi.

---

[132] *Doc. rel. agr.*, p. 351—352.

Situația constatată la Gîrla oferă exemplul — desigur puțin răspîndit la această dată — al unei exploatări directe de proporții însemnate — prin punerea în valoare a rezervei de către un arendaș străin. Reușita acestei încercări — care a provocat invidia boierimii oltene și a declanșat ancheta — dovedește cît de hotărîtor a acționat în sens negativ asupra dezvoltării agriculturii Țării Românești exploatarea fiscală. A fost suficient să se creeze o zonă de stabilitate a îndatoririlor fiscale — fixate la un nivel suportabil — pentru ca în cîțiva ani un teritoriu în întregime pustiit să se transforme într-unul din domeniile cele mai bine populate și mai producătoare de venituri ale provinciei[133].

Unitate de producție, domeniul era în același timp și principalul consumator al propriilor sale produse. În primul rînd, firește, consumul de către fiecare producător al propriei sale producții : al țăranilor de pe loturile lor, al stăpînilor din dijma prestată de țărani sau, în măsura în care întrețineau rezervă, din producția acesteia.

Dar domeniul îndeplinea și funcția de piață forțată pentru unul din cele mai însemnate produse ale economiei boierești și mănăstirești, principalul izvor al veniturilor domeniale : băuturile alcoolice (vin, rachiu și mied). În cadrul pieței restrînse pe care o constituia fiecare moșie, stăpînul își rezerva fie în exclusivitate dreptul de a ține cîrciuma, fie prioritatea la vînzarea băuturilor sale, după epuizarea cărora le era îngăduit și țăranilor să pună în vînzare propriile lor băuturi. Însemnătatea acestui monopol — fără îndoială cu mult anterior stăpînirii austriace — nu a scăpat nici lui Eugeniu de Savoia, al cărui proiect de organizare a Olteniei prevedea îngrădirea dreptului boierilor de a ține cîrciumi pe propriile lor moșii și stăvilirea încercărilor lor de a-l extinde asupra satelor fiscale și a stațiilor vamale [134]. Semn prin excelență al autorității superioare a stăpînului domeniului, al dreptului său de a-i organiza viața economică și de a trage foloasele de pe urma acestui drept, monopolul băuturilor era combătut în primul rînd de țărani, care contestau legitimitatea stăpînirii unei moșii de către boieri sau mănăstiri. Pentru că nu recunoșteau mănăstirii Polovragi stăpînirea peste moșia cu același nume, sătenii se opuneau instalării cîrciumei mănăstirești în satul lor : „...aici la noi Chesariceasca Administrație au dat jalbă părintele egumenul polovrăgeanul cu un memurial, zicînd cum că voi sînteți rumânii m-rii Polovragilor și s-au apucat să facă acolo pe moșiia m-rii o cîrciumă de piiatră și voi nu îngăduiți..." [135].

---

[133] Conscripția domeniului Gîrla, la C. Giurescu, *Material*, II, p. 32—38 ; cf. Ș. Papacostea, *Contribuții la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, III (1959), p. 280—281, nota 6.

Monopolul băuturilor se transforma în unele cazuri într-unul din cele mai apăsătoare abuzuri ale stăpînului moșiei. Stăpînul Islazului a impus celor 146 familii de pe domeniul său să cumpere cu preț îndoit față de cel curent o mare cantitate din vinurile sale, „împovărare nelegiuită care s-a ridicat pînă la 800 taleri, în vreme ce contribuția față de împărat este de doar 666 taleri". Formă de exploatare deosebit de apăsătoare, pentru că impunea țăranilor să furnizeze prestații din bunul care le stătea cel mai puțin la îndemînă, banii, monopolul băuturilor a fost factorul principal care i-a determinat pe locuitorii Islazului să părăsească laolaltă satul și să treacă Dunărea [136].

Însemnat și lesne de realizat, cîștigul dobîndit din cîrciumă i-a îndemnat pe numeroși stăpîni de moșii să-și lărgească veniturile, încălcînd monopolul vecinilor mai puțin în măsură să se apere, mănăstirile în primul rînd. Solicitată să apere dreptul Tismanei, Administrația interzicea boierilor și boiernașilor, care transformaseră satele mănăstirii în piață de desfacere a rezervelor lor de băuturi alcoolice, de a mai încălca monopolul stăpînului învecinat (25 aprilie 1735) ; în același an „s-au făcut un patent la m-rea Dentr-un lemnu ca să nu fie nimeni slobod, nici ofițiariu județului nici boiernaș nici alt nimeni ca să vînză vin sau rachiu pin satele și moșiile unde va avea m-rea" [137]. Deosebit de remunerator era monopolul pe moșiile în care se țineau tîrguri și bîlciuri. Se înțelege lesne străşnicia cu care egumenul m-rii Hurez își apăra, cu concursul Administrației, cîștigul dobîndit din exercițiul acestui drept. Interzicînd categoric tuturor — „și nu numai pe lăcuitorii satelor aceştii mănăstiri..., ci și ofițiarii județului și pe alți lăcuitori din alte sate şi pe alții striini“ — vînzarea vinului, rachiului sau a miedului, pe moşiile mănăstirii, „nici la zilele în care să face tîrgu de săptămînă, nice la bîlciurile ce să fac peste an“, Administrația confirma dreptul egumenului de a-și apăra monopolul : „s-au dat volnicie sfinții sale părintelui Dionisie egumenul să pue să se tae cercurile buților sau altor vase ce s-ar găsi vînzîndu-să cu orice féli de băuturi în tîrgu au la cîrciume afară, au să se ia cu vas cu tot pe seama m-rii“ [138]. Uneori, stăpînul împărțea cu sătenii dreptul de a vinde băuturile pe moșii [139].

---

[134] M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 443 și 451. „Könnte den nobilibus die Errichtung der Wirtshauser und der Weinschank zwar auf ihren eigenen, aber nicht fiscalischen Gütern oder Dreissigsten gestattet werden".

[135] *Doc. rel. agr.*, p. 331 ; afirmarea de către săteni a dreptului lor de stăpînire, la Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. 124.

[136] C. Giurescu, *Material*, II, p. 235—236.

[137] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 249 ; din 16 iunie 1735, altă poruncă a Adminiscrației — de data aceasta cu caracter general — către vornicii județelor în problema monopolului, impunînd respectarea strictă a dreptului stăpînului de moșie de a dispune liber asupra vînzării băuturilor ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 253—253 v.

Pentru că lovea în unul din principalele lor izvoare de venituri, au combătut boierii cu înverşunare taxa impusă de Cameră asupra tuturor cîrciumilor din provincie, inclusiv a celor domeniale. Invocînd din nou vechiul obicei al provinciei, boierii solicitau printr-un memoriu special contelui Wallis ca „starea boierilor să se bucure de obişnuita imunitate în vigoare pînă acum în privința cîrciumilor lor“ [140].

În aceeași măsură cu monopolul băuturilor, îndatorirea impusă locuitorilor moșiei de a-și măcina cerealele la moara stăpînului era o manifestare a dreptului acesteia de a organiza viața economică a domeniului și de a trage foloasele de pe urma acestui drept. Mai rar menționată în documente — probabil pentru că era mai puțin generatoare de conflicte și contestații decît dreptul de a ține cîrciumă — moara senorială constituia un însemnat izvor de venituri [141]. Un conflict tipic în jurul dreptului de a construi și ține moară e cel revelat de zapisul referitor la un grup de țărani care, fără a avea asentimentul m-rii Tismana, stăpîna moșiei, începuseră să construiască o moară „din jos de moara cea mare a m-rii lîngă Dunăre“ ; sezisat, egumenul a reacționat, pentru a apăra dreptul mănăstirii, „iar sfinția sa ne-au oprit să facem moara zicînd sfinția sa că va avea pagubă moara sființiei sale pentru a noastră“. Argumentația egumenului lasă să se întrevadă însemnătatea venitului apărat : „...una că vor veni oameni de peste Dunăre din Rîșava sau de la alte sate de peste Dunăre și fiind această moară a noastră aproape, să vor opri la a noastră, iar a mănăstirii moară va sta ; al doilea fiind moara aproape una de alta va înneca a noastră pe a mănăstirii moară, al treilea cînd vor veni cară cu grăunță de aici din ţară şi fiind a noastră moară în drum şi să vor opri la moara noastră, iar la a mănăstirii nu vor merge şi se va face lipsă“. Învoiala încheiată consacra dreptul senioriaI întrucît sătenii recunoşteau egumenului dreptul de a dărîma moara, „...sau să ne-o ia pe seama mănăstirii“, oricînd va socoti că venitul morii mănăstireşti e periclitat [142].

---

[138] *Doc. rel. agr.*, p. 361—362.

[139] Încuviințarea dată locuitorilor din Țînțăreni de a ține „și o cîrciumă a lor în sat“ ; *ibidem*, p. 364 ; de asemenea locuitorilor din Cerneț, *ibidem*, p. 363.

[140] C. Giurescu, *Material*, III, p. 13—14 ; în ciuda protestelor repetate ale boierilor, taxa asupra cîrciumilor domeniale a fost menținută ; statul devenea astfel părtaș la beneficiul monopolului cîrciumii, îngrădind autoritatea stăpînilor de moșii și în această privință ; *ibidem*, p. 53.

[141] Moara domeniului Gîrla a raportat, în cei aproape doi ani asupra cărora s-a întins ancheta, 470 obroace de făină și mălai ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 36.

Semne precursoare ale autorităţii seniorialе exercitate de boieri, moara şi cîrciuma boierească îşi făceau apariţia în satele moşneneşti care se aşezau sub protecţia marilor dregători [143] (vezi în privinţa aceasta mai pe larg paragraful despre moşneni).

Forţa de muncă a domeniului. Problema fundamentală a domeniului feudal era aceea a forţei de muncă. Ca pretutindeni în societatea medievală, şi în ţările române, nivelul foarte scăzut al tehnicii lăsa tot greul muncii agricole pe seama forţei de muncă umane şi a tracţiunii animale. Preocupare permanentă pentru stăpînii de moşii în întregul ev mediu românesc, problema mîinii de lucru a căpătat caracter deosebit de acut în primii ani ai stăpînirii austriace cînd crizei endemice a forţei de muncă agricole, rezultată din structura demografică a ţării în epoca stăpînirii turceşti, i s-au adăugat acţiunea devastatoare a războiului austro-turc şi mai ales politica sistematică de pustiire a provinciei adoptată de către turci, din clipa în care au înţeles că vor fi siliţi să o părăsească. E ceea ce a dat amploare tuturor fenomenelor izvorîte din criza mîinii de lucru, oferind în acelaşi timp un material abundent observaţiei istorice.

Soluţiile preconizate de boieri pentru rezolvarea acestei probleme acute s-au menţinut în cadrul formulei sociale tradiţionale de exploatare a domeniului feudal, întemeiată aproape exclusiv pe folosirea mîinii de lucru a ţărănmii dependente şi a robilor. Marile dislocări de populaţie şi fuga în masă a ţărănimii nu au putut pune capăt dependenţei populaţiei rurale, rezultată din însăşi structura social-economică a ţării ; dominaţia necontestată a boierimii în cadrul unei societăţi covîrşitor întemeiate pe o economie agrară realizată în formula marelui domeniu avea drept corolar necesar dependenţa ţărănimii. Slaba dezvoltare a economiei de schimb şi a oraşelor a lăsat intactă puterea politică a boierimii şi a făcut posibilă supravieţuirea marelui domeniu întemeiat pe munca ţărănimii dependente pînă tîrziu în veacul al XIX-lea. În aceste condiţii, fuga ţăraniior dependenţi, în ciuda proporţiilor de masă ale fenomenului, nu putea fi un factor de adevărată emancipare (spre deosebire de ţările Europei apusene în ultimele secole ale evului mediu, cînd fuga s-a desfăşurat în condiţiile unei societăţi în plin proces de expansiune a vieţii economice, de urbanizare şi de descompunere a senioriei rurale). Ţăranii fugari se puteau emancipa temporar prin fugă de dependenţa faţă de un stăpîn de moşie, dar numai pentru a intra din nou, la interval mai scurt sau mai îndelungat, în larga rețea a relațiilor de dependență care dominau raporturile agrare din țările române. În aceste condiții de ordin general trebuie căutată și explicația caracterului limitat al reformelor prin care Constantin Mavrocordat a desființat rumânia în Țara Românească și vecinia în Moldova, la mijlocul veacului al XVIII-lea.

---

[142] Arh. St. Buc., ms. 330 (m-rea Tismana), f. 87 v—88.

[143] „...mussen die Leuth im Dorf selben entweders ein Mühl zuerbauen gestatten, oder den Weinschank überlassen...“ ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 273.

Țărănimea dependentă alcătuia majoritatea populației provinciei și depășea în chip sensibil din punct de vedere numeric pe moșneni. Din punctul de vedere al raporturilor cu stăpînii de moșii, țăranii dependenți erau fie rumâni — adică țărani personal dependenți — fie oameni cu învoială, denumiți impropriu uneori în istoriografie oameni liberi. Din punctul de vedere al erariului imperial ei alcătuiau însă cu toții o singură categorie, aceea a *birnicilor*[144]. Înregistrarea lor nediscriminată sub o singură rubrică în conscripții și catagrafii, întocmite toate în scopuri fiscale, zădărnicește orice încercare de a fixa raportul numeric dintre cele două categorii[145].

Diferențiată sub raportul condiției juridice, țărănimea dependentă era puternic diferențiată și din punctul de vedere al situației materiale. Mai precise în această privință, întrucît problema era direct legată de interesele fiscale, izvoarele cuprind indicații utile pentru cunoașterea stratificării țărănimii dependente în primele decenii ale veacului al XVIII-lea. Rezultate din cunoașterea realității locale, propunerile Administrației (23 iunie 1731) preconizau încadrarea țăranilor dependenți de pe moșiile boierești și mănăstirești în trei categorii de stare materială, după întinderea și calitatea pămîntului pe care-l aveau în folosință și după numărul animalelor de care dispuneau: „în cea dintîi clasă a satelor birnicești să fie cuprinși cei care locuiesc de mult pe moșiile mănăstirilor și ale boierilor și care țin pămînt îndeajuns de întins pentru gospodăria lor și pentru întreținerea animalelor. În clasa a doua să fie înscriși cei care locuiesc pe pămînturi de întindere mijlocie — ogoare și moșii — aflate însă nu în stăpînirea lor. A treia categorie să fie alcătuită din cei care locuiesc pe moșii mici și posedă mai puține animale decît ceilalți. Întrucît se întîmplă ca unii birnici să locuiască și în satele megieșești, și acestora să li se aplice criteriul proporțiunii, după numărul animalelor și după starea mai bună sau mai rea a locului“[146]. Formula a fost adoptată şi a stat la baza catagrafiilor întocmite în interes fiscal în anii următori [147].

---

[144] Dicționarul de instituții oltene întocmit în 1726, probabil de N. de Porta, pentru informarea autorităților austriace îi definește astfel: „Birnici. Villani contribuenti sotto il signore terrestre e che non hanno beni stabili“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 140.

[145] Încercarea de a substitui acestei lacune a documentației statistice un calcul pe baza documentelor de moșie, puține la număr și care cuprind doar în mică măsură referiri la condiția juridică a locuitorilor, nu ar putea oferi decît rezultate vagi și o imagine de ansamblu probabil falsă. Cercetarea statistică nu poate fi întreprinsă decît în cazurile în care dispunem de izvoare statistice sau cel puțin un număr de documente acoperind majoritatea situațiilor, dacă nu totalitatea lor. În cazul de față, indicațiile cu caracter general cele mai prețioase sînt cele furnizate de rapoartele austriace și de memoriile boierești. Evident că concluziile întemeiate pe acest material prezintă un grad destul de mare de aproximație.

[146] C. Giurescu, *Material*, II, p. 442; o poruncă a Administrației (26 ian. 1735), referitoare la împărțirea locuitorilor unei moșii intrate în stăpînirea a trei boieri,

Rumâni şi oameni cu învoială, aşezaţi în sate alcătuite fie în exclusivitate de una din cele două categorii, fie în sate mixte [148], furnizau cea mai mare parte a forţei de muncă necesare exploatării domeniului boieresc şi mănăstiresc. Alături de aceştia un rol însemnat în viaţa economică a domeniului au continuat să-l ocupe robii ţigani.

Rumânia şi rumânii. *Rumânia* continuă încă să furnizeze domeniului o parte însemnată a forţei de muncă necesare valorificării sale. Expresie a unei societăţi agricole în grav deficit de mînă de lucru, succesivele valuri de rumânire care s-au abătut asupra populaţiei rurale de la sfîrşitul veacului al XVI-lea pînă în primele decenii ale veacului al XVIII-lea au împins în servitute o parte însemnată a ţărănimii — moşneni şi oameni cu învoială. Permanent alimentat de-a lungul întregului veac al XVII-lea cu elemente noi, care umpleau cu prisosinţă golurile provocate de fugă şi eliberări, rumânia şi-a menţinut funcţia esenţială în cadrul relaţiilor agrare. Instabilitatea demografică provocată de exploatarea fiscală şi golurile demografice lăsate de perioadele în care teritoriul ţărilor române era transformat în teatru de război se află la originea politicii de aservire în masă a ţărănimii, *soluţie optimă, dacă nu singura pe care o întrevedea boierimea pentru problema mîinii de lucru.*

Situaţia paroxistică generată de un sfert de veac de înfruntare militară între poloni şi turci pe teritoriul Moldovei, îmbinată cu o exploatare economică şi fiscală fără precedent, i-a determinat pe boierii moldoveni să încerce, la sfîrşitul veacului al XVII-lea şi la începutul celui de al XVIII-lea, vecinirea în masă a ţăranilor liberi de pe domeniile lor : „făcuse boierii obiceiu nou de zicea : cine au şezut în sat boieresc 12 ani să rămînă vecin“ [149]. Nu alta a fost soluţia preconizată de boierii olteni

---

prevedea : „...la fieşte care parte să să osăbească oameni în trei mîini, de frunte, de mijloc şi de coadă, iar să nu ia o parte tot oameni de cei de frunte şi altă parte să ia de cei de mijloc şi de coadă, ci să ia tot o potrivă...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 202 v. ; vezi şi Hurmuzaki, VI, p. 310—311.

[147] Vezi de pildă catagrafia întocmită în august 1735, publicată în Hurmuzaki, VI, p. 524—525 ; în raport cu stăpînii de moşii şi cu obligaţiile de muncă pe domeniu, criteriul de clasificare a ţăranilor dependenţi a fost, într-o primă perioadă, stăpînirea animalelor de tracţiune ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 504, 506—507 ; hotărîrile cu privire la zilele de lucru erau comunicate de Administraţie locuitorilor din satele Călimăneşti, Enăteşti şi Săvastreni la 8 iulie 1722 şi prevedeau : „...lunile de vară şi de iarnă să lucréze omul care va fi *toporaş* (s.n.) 3 zile de lună şi de iarnă doao zile de lună, *iar care va fi cu carul sau cu plugul* (s.n.) să lucreze doao zile în luna de vară şi în luna de iarnă o zi“ ; *Doc. rel. agr.,* p. 303.

[148] Vezi lista punctelor vamale alcătuită în 1719 de Ignaţiu Haan ; în dreptul satului Grojdibodul, de pildă, se află adnotaţia : „Incolae sunt subditi“ ; în dreptul satului Orlea : „Incolae sunt liberi“ ; în dreptul satului Nedelea : „Incolae sunt partim liberi partim subditi“ ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 380.

[149] Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* la M. Kogălniceanu *Cronicele României,* vol. II, ed. a 2-a, p. 41.

pentru a rezolva criza acută a mîinii de lucru agricole provocată de pustiirea provinciei de către turci şi tătari în timpul războiului austro-turc. Intervenind, într-o supremă încercare de a stăvili practicile care stînjeneau grav programul de repopulare a Olteniei, generalul Königsegg, directorul suprem al provinciei, denunţa în instrucţiunile transmise la 11 septembrie 1722 Administraţiei oltene efortul clasei dominante oltene de a-i aservi în masă pe coloniştii veniţi de peste hotare: „Să fie interzis de acum înainte ca vreunul dintre boieri sau vreuna dintre mănăstiri să-i mai aducă cu sila, ca pînă acum, pe coloniştii străini pe moşiile lor, căci aceste silnicii au determinat numeroase familii să nu mai vină în părţile crăieşti, *de teamă ca să nu fie trecute în rîndurile robilor sau ale iobagilor după o şedere de trei—patru ani pe pămîntul boierilor sau al mănăstirilor* (s.n.). Din pricina gravităţii sale se recomandă acest punct (instrucţiunile cuprindeau un şir de puncte referitoare la diverse aspecte ale vieţii provinciei) înaintea tuturor celorlalte“ [150].

Cîţiva ani mai tîrziu, un memoriu înaintat autorităţilor austriace de secretarul Administraţiei considera ca una din condiţiile esenţiale pentru normalizarea vieţii provinciei stîrpirea acestui obicei al boierilor de a-i reţine cu sila pe ţăranii imigraţi pe moşiile lor [151]. Ceea ce conducerea austriacă ştia din informaţiile cu caracter general primite din provincie, ştiau şi mai bine, din experienţă directă, ţăranii olteni. Pentru a scăpa de soarta generală care îi pîndea pe ţăranii liberi aşezaţi pe moşii boiereşti şi mănăstireşti, solicitau moşnenii din Bălteni şi Răşina (Gorj) — duşi cu sila într-un sat al vornicului Matei Brăiloiu — dreptul de a se reîntoarce în satele lor sau în oricare alt sat liber, întrucît „fiind ţărani liberi nu vor să devină iobagi“ [152]. Rumânirea arbitrară — în terminologia epocii „rumânirea în silă“ — prin simpla asimilare a oamenilor liberi cu rumânii ca urmare a şederii pe moşii un număr de ani, tot mai redus de altminteri, a devenit acum modalitatea dominantă a procesului de aservire [153].

---

[150] N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 142. Nouă luni mai tîrziu, austriecii au repetat recomandarea, insistînd asupra necesităţii de a se pune capăt rumânirii în silă a ţăranilor imigraţi, pricină a încetinirii imigraţiei şi a fugii peste hotare a celor de curînd aşezaţi în ţară; C. Giurescu, *Material*, I, p. 538.

[151] „Nemini sub quocunque praetextu allicere ac in suo pago retinere liceat exteros qui se ad partes Caesareas recipiunt...“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 74.

[152] „...quia dum liberi sunt rustici nolunt fieri jobbagiones...“; *Doc. rel. agr.*, p. 289.

[153] Evident eronată este concepţia lui C. Giurescu care consideră că un proces masiv de eliberare a rumânilor în veacul al XVII-lea a golit de substanţă instituţia rumâniei şi că lui Constantin Mavrocordat nu i-ar mai fi rămas decît să elimine din terminologia socială termenul de rumân: C. Giurescu, *Despre rumâni*, în vol. *Studii de istorie socială*, p. 204—205. Concluzia e cu atît mai surprinzătoare cu cît se află în flagrantă contradicţie cu materialul documentar austriac pus în circuitul ştiinţific în cea mai mare parte de acelaşi istoric. Eroarea a fost preluată de C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, 2, p. 722. Evident că, în condiţiile documentaţiei de istorie socială păstrate pentru veacurile XVII—XVIII, nu se poate stabili raportul numeric dintre rumâni şi oamenii cu

Ca şi legarea de glie, rumânirea în masă a ţăranilor imigraţi aşezaţi pe moşiile boiereşti şi mănăstireşti — şi cu atît mai mult a celor proveniţi dinlăuntrul provinciei — a fost răspunsul stăpînilor de pămînt la fuga în masă a ţărănimii. Pentru că nu preconizau încă altă soluţie la problema mîinii de lucru necesare punerii în valoare a moşiilor lor, s-au opus cu străşnicie boierii olteni intenţiei manifestate de austrieci de a desfiinţa rumânia, pentru a fundamenta relaţiile agrare exclusiv pe îndatoririle fixate prin aşezăminte de stat.

Înţelegînd foarte clar funcţia economică a şerbiei şi însemnătatea exploatării mîinii de lucru servile pentru gospodăria lor, boierii olteni au solicitat, încă din primii ani ai stăpînirii habsburgice, conservarea intactă a raporturilor de clasă statornicite în ţară cu veacuri în urmă : „Cerem cu supunere Excelenţei voastre (comandantul austriac, n.n.), ca prin ocrotirea sa să stăruie la Augusta Curte pentru ca iobagii «rumânii» să rămînă în aceeaşi stare ca pînă acum. *Căci dacă s-ar schimba n-am putea fi numiţi boieri adevăraţi, ca aceia din Valahia turcească, Moldova, Polonia, Moscovia, Ţara Ungurească etc. Căci pe iobagi îi avem din moşi strămoşi şi cu ajutorul lor ne asigurăm veniturile noastre, fără care şi starea noastră ar scădea*“ [154]. Boierii olteni ştiau că, apărînd rumânia, ei apărau o stare de lucruri care se identifica cu unul din interesele lor fundamentale.

Rumânii (denumiţi în textele româneşti din vremea stăpînirii austriece : *rumâni* şi *iobagi*, în cele latine :*jobbagiones, subditi, veri~* sau *avitici subditi* şi în textele germane : *Rumoni* sau *Obligat — Bauern)* se regăsesc şi acum în toate ipostazele în care îi surprind şi documentele

---

învoială de pe domeniile mănăstireşti şi boiereşti. Dar cercetarea materialului documentar din vremea stăpînirii austriace în Oltenia dovedeşte că, în primele decenii ale veacului al XVIII-lea, rumânia continua să fie o instituţie vie, care mai îndeplinea încă o însemnată funcţie socială. Impresia contrarie se explică prin evidenta rarefiere şi apoi dispariţia aproape totală a actelor prin care ţăranii se vindeau rumâni, cu sau fără ocinele lor. Nu s-a ţinut însă seama în aprecierea evoluţiei fenomenului în ansamblul său. de proporţiile vaste ale procesului de rumânire „în silă“. Rezultat al unui act arbitrar nu numai în esenţa dar şi în forma sa juridică, fenomenul rumânirii în silă, în ciuda proporţiilor sale de masă, nu a lăsat decît foarte puţine urme documentare. Primii ani ai stăpînirii austriace au constituit tocmai unul din momentele în care tendinţa aceasta a stăpînilor de moşii s-a manifestat din plin. Pentru controversa din istoriografia noastră cu privire la evoluţia rumâniei şi la locul ei în sistemul relaţiilor agrare, vezi Florin Constantiniu şi Ş. Papacostea, *Aspecte ale rumâniei în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea* în *Revista arhivelor,* III (1960), nr. 2, p. 226—247 şi Ş. Papacostea, *Contribuţie la problema relaţiilor agrare în Ţara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea,* în *Studii şi materiale de istorie medie,* III (1959), p. 267—274. Recent teza lui C. Giurescu, a fost reluată de D. Mioc, H. Chircă şi Şt. Ştefănescu, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIIe siècle,* în *Nouvelles études d'histoire,* Bucarest, 1960, p. 221—252.

[154] Hurmuzaki, VI, p. 335—336 ; cf. N. Iorga, *Istoria românilor,* VII, p. 77—78.

epocii anterioare. Ei sînt frecvent menţionaţi în *vînzările de moşii* şi în *actele de danie* [155].

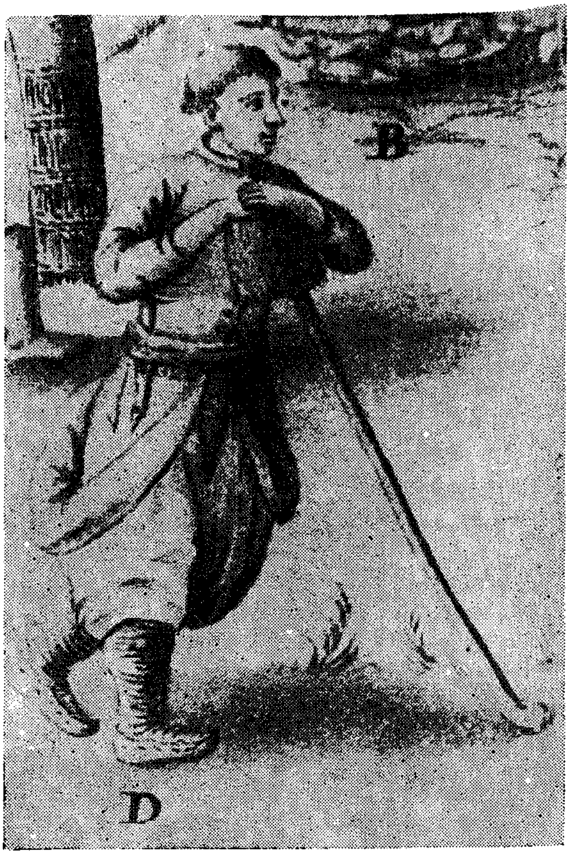

Fig. 6. — *Ţăran oltean.* Reproducere după harta Olteniei de Schwantz von Springfels (Biblioteca Academiei).

---

[155] Cu titlu de exemplu semnalăm cîteva cazuri reprezentative ; în vînzări de moşii : fiicele lui Vintilă Bucșanul dau zapis lui Radu Golescu, la 1 sept. 1724, prin care îi confirmă vînzarea părţilor din moşia Grojdibrod (Romanaţi) „toată partea noastră *cu toţi rumânii,* cîţi ar fi partea noastră..." ; I. Ionașcu, *Biserici, chipuri și documente din Olt,* p. 22 ; la 3 iunie 1724, Administraţia întăreşte lui Dositei Brăiloiu stăpînirea asupra satului Borăşti (Gorj) „cu toţi rumânii și cu tot venitul..." ; Arh. St. Buc., ms. 328 (m-rea Tismana), f. 367 v—368.

Clauza „însă moșie fără rumâni" sau „însă moșie stearpă fără rumâni", menţinută pînă tîrziu în veacul al XVIII-lea în formularul actelor de vînzare a moșiilor, evidenţiază și ea rostul însemnat păstrat de rumânie în relaţiile agrare ale veacului al XVIII-lea (de ex. actul prin care Fota Brătăşanul vinde lui

Continuă — în ciuda veleităților inițiale ale austriecilor de a desființa rumânia — și vînzările de rumâni fără moșie, deci doar forța de muncă desprinsă de pămînt [156]. Dacă eliberările prin răscumpărare sau testament nu lipsesc [157], sînt frecvente și pricinile de rumânie care, rezolvate după procedura tradițională, confirmă și ele constatarea că instituția rumâniei nu încetase de a prezenta interes pentru stăpînii de moșii [158].

Drăghici Brătășanul partea sa din Leotești pe Olteț, „din apă, din cîmp, din pădure, din siliștea satului, din otar pîn în otar, cît să va alége, însă moșiia făr rumâni..." ; Arh. St. Buc., m-rea Brîncoveni, XXVI/5.

Rumânii apar și în testamentele și în actele de danie către mănăstiri : la 20 februarie 1722, Dumitrana, fiica spătarului Diicul Buicescul, dăruia m-rii Dintrunlemn partea ei din moșia Gropșani, „cu toți rumânii cîți să vor afla", refuzînd însă stareței dreptul de a le acorda răscumpărarea ; Arh. St. Buc., ms. 443 (m-rea Bucovăț) f. 10 v—11.

[156] La 12 sept. 1726, C-tin Brătășanul vindea cu zapis lui Ilie Otetelișanu „pe Anghel cu fiiul său rumânul mieu din sat din Sutești, însă rumân făr-de moșie și făr-de vie, în bani gata zloți șaizăci, ca să fie dumnealui rumâni în veci ohamnici" ; o clauză finală prevedea despăgubirea cumpărătoruiui printr-un alt rumân, dacă cel cumpărat ar fi fost revendicat de rudele vînzătorului ; Arh. St. Buc., M-rea Hurezi, doc. V bis/6.

[157] La 20 iulie 1723, doi rumâni se răscumpărau pe 26 taleri ; *Doc. rel. agr.*, p. 308 ; diata boieroaicei Maria Bengescu, întocmită la 3 mai 1736, *elibera pe rumânii din cinci sate :* Bengești, Negoești, Racovița, Plușcu și Poiana și „pe toți cîți sînt fugiți în țară", întărind cu blestem hotărîrea testamentară și interzicînd verilor ei, cele mai apropiate rude în viață, de a-i revendica : „ci să nu mai aibă voe a mai îndrăzni ca să se mai apuce cu prinsoarea rumâniei ...pentru că n-are nimeni nici o treabă cu dînșii, că au fost osebiți ai miei de la răposatul tatul mieu..." ; N. Al. Boicescu, *Diiata Mariei Diicul Bengescu*, în *Arh. Olt.*, XX (1941), nr. 113—118, p. 83.

[158] La 9 iunie 1722, Administrația dădea cîștig de cauză m-rii Arnota, în litigiu cu un grup de rumâni care se afirmau oameni liberi : „...să aibă a ținea și a stăpîni pe acéste némuri de rumâni ce scriu mai sus cu bună pace după cum i-au stăpînit și pînă acum" ; *Doc. rel. agr.*, p. 297—298 ; porunca din 10 iunie 1722 confirma stăpînirea aceleiași m-ri asupra rumânilor din Dobriceni, jud. Vîlcea, *ibidem*, p. 299—301 ; împotrivirea rumânilor din Bogdănești și Dobriceni a continuat însă în ciuda acestei hotărîri a Administrației, *ibidem*, p. 313—314 ; o împotrivire tot atît de înverșunată au opus stăpînului lor, Gheorghe Cantacuzino, locuitorii din satele Runcul și Dobrița care nu se recunoșteau rumâni, *ibidem*, p. 317—319 ; înfrîngerea rezistenței lor a necesitat intervenția unităților austriace staționate în provincie, *ibidem*, p. 333—334 ; o hotărîre similară din 21 mai 1734 confirmă dreptul de stăpînire al lui Ștefan Pîrșcoveanu asupra rumânilor săi din Grozăvești, *ibidem*, p. 343—345 și alta din 14 iunie 1736, stăpînirea m-rii Strîmba asupra unor rumâni care se afirmau oameni liberi, Bibl. Acad., XC/229 ; pînă la sfîrșitul stăpînirii austriace au continuat pricinile de rumânie ; la 28 iunie 1734, Administrația însărcina pe un călăraș „să ia pe Oprea Băcilii din satul Zăbalul și pe Ghiorghe Lupoiaș care s-au dovedit că sînt rumâni dum(nealui) Pavel Ciulei, să-i aducă aici cu bună pază..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 144 v. ; la 4 iunie 1736 „s-au dat carte de comisie pe doi boiari ...să cerceteze lucru pentru pricina unui rumân... ; *ibidem*, f. 66 v—67 ; în același an, Administrația dădea cîștig de cauză unor săteni revendicați ca rumâni de egumenul m-rii Strîmba ; Alex. Ștefulescu, *Strîmba*, p. 123—124 ; o pricină de rumânie din ultimul an al stăpînirii austriace, în *Doc. rel. agr.*, p. 367. În 1733, boierii Brăiloiu, victime ale unui furt comis de un locuitor, îl eliberează pe acesta din închisoare cu condiția să le plătească o despăgubire de 200 florini, „iar nediîndu-ne banii să ne fie el rumân cu toți feciorii lui" ; Arh. Ist. a Bibl. Acad., Filiala Cluj, fond Szendrey ;

Documentele din timpul stăpînirii austriace oferă material suplimentar faţă de izvoarele epocii anterioare şi îngăduie o definire mai circumstanţiată a rumâniei şi a principalelor ei trăsături. Caracteristica fundamentală a situaţiei rumânilor era dependenţa personală, care îi situa în afara categoriei oamenilor liberi. Distincţia între liber şi neliber — esenţială în fixarea locului în societate pretutindeni în lumea medievală şi al cărei criteriu era dependenţa personală, ereditară — este clar marcată şi în societatea medievală românească. E ceea ce ştiau şi boierii Administraţiei cînd indicau organelor locale chipul în care urmau să-i aleagă de aici înainte pe slujbaşii vămilor din rîndul ţăranilor : „...nici să fie rumâni mănăstireşti au boiereşti, ci numai *oameni slobozi*“ (s.n.) [159]. Cît de mult se apropiase rumânia de robie în realitatea socială şi în însăşi mentalitatea contemporanilor, o lasă să se întrevadă jalba unui ţăran din satul Seaca al mănăstirii Dintrunlemn, care căuta sprijin la Administraţie împotriva încercării stareţei de a-l rumâni în pofida faptului că neamul său se răscumpărase de rumânie ; pledîndu-şi cauza, el îşi încheia plîngerea arătînd că „nuiaste cu dreptate să fiu şi prădat cu bani şi să *rămîiu şi robu*“ (s.n.) [160]. Agravarea tuturor aspectelor dependenţei personale a rumânilor faţă de stăpînii de moşii, pînă la asimilarea ţăranilor rumâni cu robii, corespunde în întregime stărilor de lucruri revelate cîteva decenii mai tîrziu în Moldova de hrisovul de desfiinţare a veciniei. Rezultat al unui proces de lungă durată, degradarea condiţiei rumânilor pînă la treapta cea mai de jos a societăţii feudale apare acum o realitate desăvîrşită. Dependenţa personală a rumânilor însemna pentru stăpînii de moşii dreptul de a-i subordona întru totul autorităţii lor senioriale şi de a dispune după bunul plac de forţa lor de muncă. Realizarea acestei situaţii presupunea însă desesizarea autorităţii centrale de categoria rumânilor — ca de altminteri şi de aceea a robilor — în privinţa regimului relaţiilor agrare şi a autorităţii judecătoreşti, exercitate de stăpînii de moşii asupra şerbilor lor. E situaţia pe care au descoperit-o austriecii de îndată ce au început să cerceteze problema raporturilor dintre stăpînii de moşii şi ţărani.

Deosebit de clar se aflau lucrurile în privinţa regimului juridic al rumânilor. Constatînd stări de lucruri pe care se străduia să le modifice, decretul imperial din 22 februarie 1719 încerca să sustragă justiţiei stăpînilor de moşii — adică bunului lor plac — atît pe rumâni cît şi pe robi : „nici să fie slobod mai mult la stăpînii pămînténi, la iobagii, adică rumânii lor, au la eghiptianii, adică ţiganii, să facă după voia tirăniei, ci greşind ei să-i chieme la judecată ca şi pre alţi ai noştri supuşi şi să-i judece după rînduiala leagii şi să-i pedepsească. Iar cînd să va

---

aşadar boierii continuau să dobîndească rumâni cînd li se oferea prilejul, tocmai pentru că rumânia era formula cea mai convenabilă de exploatare a mîinii de lucru agricole.

[159] *Doc. rel. agr.*, p. 309—310.

[160] *Ibidem*, p. 346.

întîmpla să omoară stăpînii pămîntului pe un iobag, adecă rumân, sau țigan ca aceia, din voia lor, să fie ținuți ca ucigătorii..." [161]. Ceea ce se cuvine reținut deocamdată din acest însemnat text, asupra căruia vom avea prilejul de a reveni, este asimilarea pînă și în situația cea mai gravă — uciderea nesancționată — a celor două categorii. Efortul austriecilor de a infiltra justiția de stat în relațiile dintre locuitorii aflați în dependență personală și stăpînii de moșii avea să se lovească de rezistența celor din urmă, pentru care exploatarea în condiții optime a mîinii de lucru servile presupunea desăvîrșirea sistemului de exploatare economică printr-un ansamblu de măsuri juridice.

Inexistența unui sistem de reglementări oficiale, de stat, ale raporturilor dintre stăpînii de moșii și locuitorii dependenți ai domeniului îi lăsa pe aceștia în întregime la discreția bunului plac al stăpînilor lor [162]. Răspunsul autorităților habsburgice la cererea boierilor olteni, din toamna anului 1719, de a se menține nestrămutată rumânia, cerere în sprijinul căreia invocau situațiile din Muntenia, Moldova, Polonia și Ungaria, reflectă pe lîngă incertitudinile inițiale ale austriecilor în problema rumâniei și stadiul de dezvoltare al instituției : „Nu numai a-l tunde, *dar și a-l lipsi de toate drepturile sale pe țăranul dependent, după cum s-a statornicit aici obiceiul* (s.n.), este neomenesc și în afara pietății creștine ; ar fi fost preferabil să se invoce exemple bune din Moldova, Polonia, Moscovia și Ungaria și nu dintr-acestea care tind la jupuirea celor săraci. Se va face în această privință cum va porunci Împăratul, între timp însă domnii boieri să nu-i încarce mai mult decît legiuit pe țăranii lor dependenți" [163]. Situația revelată de replica austriacă la cererile boierimii oltene explică predilecția acesteia pentru formula de exploatare a pămîntului prin intermediul rumâniei și tendința boierilor nu numai de a conserva dar și de a o extinde asupra țăranilor care-și păstrau încă libertatea personală.

Tot atît de perseverent ca și în trecut urmăreau stăpînii de moșii pe rumânii fugari în afara sau înlăuntrul țării în scopul readucerii lor la urmă. În virtutea dependenței față de persoana sa, stăpînul își putea urmări oriunde în țară rumânii pe care, cu sau fără concursul slujbașilor autorității, îi aducea din nou pe moșia de unde fugiseră. Dubla „legătură" care încerca să fixeze de pămînt masa rurală — dependența rumânului față de stăpînul moșiei și legarea de glie a întregii țărănimi ca măsură fiscală [164] — era departe de a fi suficientă pentru a împiedica fuga țărănimii dependente sau libere ; dar stăpînii de pămînt aveau dreptul de a-și recupera forța de muncă pierdută prin fuga rumânilor [165]. Corespondența întreținută de boierii olteni cu autoritățile austriace din Transilvania dă la iveală faptul că boierii și mănăstirile țineau evidența și a rumânilor lor fugiți dincolo de hotarele țării. Nobililor ardeleni — susținuți de comandamentul austriac — care își revendicau iobagii

---

[161] Arh. St. Buc., ms. 330 (Condica m-rii Tismana), f. 7 ; originalul latin al textului la C. Giurescu, *Material*, I, p. 351.

[162] Hurmuzaki, VI, p. 315—316 ; capitolul *Vom denen Unterthanen, Jobbagen oder Leibeigenen.*

[163] Ibidem, p. 335.

[164] Legătura fiscală — adică legarea țăranilor de pămînt — nu e caracteristică pentru statutul juridic al țărănimii dependente. Întreaga țărănime — inclusiv moșnenii — era supusă acestei legături generale.

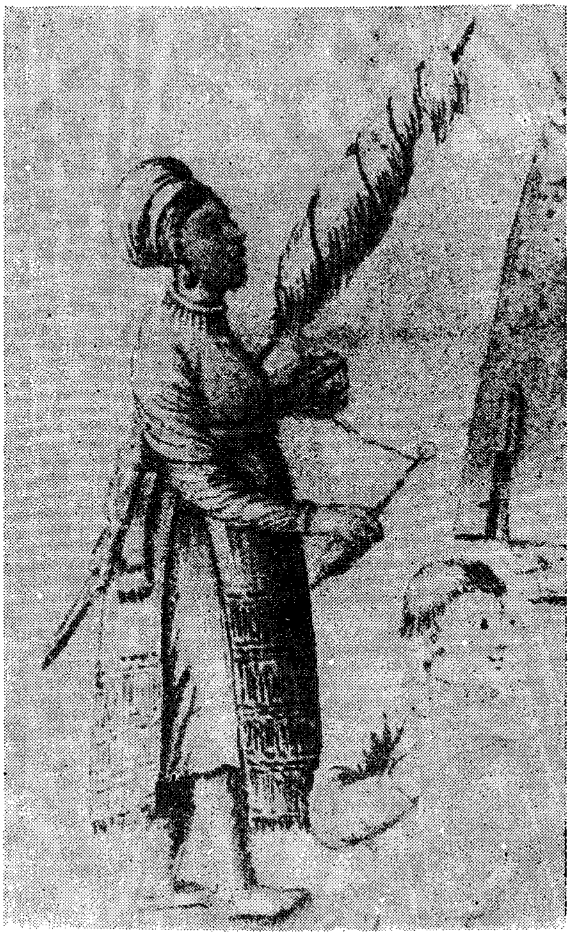

Fig. 7. — *Țărancă din Oltenia.* Reproducere după harta Olteniei de Schwantz von Springfels (Biblioteca Academiei).

---

[165] Faptul era afirmat răspicat și de austrieci, „...dominus terrestris fugitivum subditum suum de jure repetere valebit, vicissim vero etiam aequitati consentaneum est ut ille peregrinos restituet suis dominis" ; Hurmuzaki, VI, p. 334.

fugiți în Oltenia, boierii olteni le opuneau cereri similare privitoare la rumânii și robii refugiați din țară în Transilvania [166].

Pe plan juridic nimic altceva decît voința stăpînului nu putea pune capăt nexus-ului de dependență personală ; moartea însăși nu întrerupea legătura pentru că ea îngloba întreaga seminție și se transmitea automat din generație în generație. Chiar și copiii născuți în afara domeniului, din rumâni fugari, continuau să aparțină stăpînilor, să fie căutați și aduși la urmă de aceștia [167]. Caracterul personal, corporal, al servituții făcea așadar indisolubilă — în afara inițiativei stăpînului — dependența șerbului.

Politica austriacă în problema rumâniei. În țările române ca și în restul Europei, instituția șerbiei sustrăgea în evul mediu, total sau parțial, autorității statului o parte însemnată a ansamblului locuitorilor. Era firesc ca statul austriac, aflat într-un stadiu de centralizare avansat și în concepția de guvernare a căruia își făcuseră apariția germenii formulei luministe, să încerce să restabilească controlul puterii centrale asupra întregii populații ; e ceea ce și-au propus să realizeze în Oltenia autoritățile habsburgice situate într-o poziție mult mai favorabilă decît domnia în privința raportului de forțe cu boierimea și deci mai în măsură să îngrădească puterea exercitată de aceasta asupra țăranilor dependenți. Pentru a-și atribui o parte cît mai mare din forța de muncă și resursele țărănimii, pentru a-și spori așadar veniturile din noua lor stăpînire, autoritățile imperiale trebuiau să restrîngă dependența masei rurale față de stăpînii de moșii. Din aceste considerente s-a inspirat politica Curții din Viena în problema rumâniei.

Fără a aplica formula abolirii rumâniei, sugerată de unii dintre slujbașii camerali (perspectiva, considerată de boieri catastrofală pentru poziția lor de clasă, provocase aprehensiunea și reacția lor categorică), conducerea austriacă s-a străduit să obțină pe cale ocolită asimilarea de fapt a rumânilor cu țăranii cu învoială. Pornind de la constatarea că majoritatea rumânilor fuseseră reduși la condiția servilă prin acte de silnicie, prin acte de „rumânire în silă“ — ceea ce confirmă însemnătatea excepțională a acestui izvor de alimentare a rumâniei — austriecii au început prin a cere boierilor și mănăstirilor să-și justifice titlurile de drept pe care își întemeiau pretențiile de stăpînire asupra rumânilor[168]. Refuzul boierilor de a produce titlurile juridice solicitate de austrieci — sau mai degrabă imposibilitatea în care se aflau de a o face — a furnizat autorităților habsburgice cel mai temeinic argument pentru a contesta caracterul legal al instituției rumâniei. „Oameni dependenți sau iobagi nu se recunosc nimănui în Oltenia, cu excepția țiganilor, și dacă vreunul dintre boieri ar formula vreo asemenea pretenție să producă temeiul scris al dreptului său“, răspundea generalul Virmond, la 16 decembrie 1721, cererii boierilor de a se aplica rumânilor regimul de muncă impus în Transilvania iobagilor[169]. Dialogul dintre austrieci și boieri pe această temă avea de altminteri să se prelungească încă mulți ani după această dată. În 1729, boierii, puși din nou în fața exigenței austriace de a-și justifica prin acte stăpînirile, invocau distrugerile de documente provocate de războaie și pustiiri.

---

[166] La 20 iunie 1720, Administrația se adresa comandantului austriac din Transilvania : „...Excellentiam Vestram, submisse rogamus... dignetur nobis de hac re scriptotenus suos ordines dare et apud praetitulatum Transilvanicum Gubernium quoque nobis talem literalem assecurationem procurare, juxta cujus tenorem ac vigorem *nostri quoque universi in Transilvania fugientes jobbagiones et Zingari restituantur*“ (s.n.) ; *Doc. rel. agr.*, p. 288 ; alte documente în aceeași privință, *ibidem*, p. 291—295, 301—302. În 1731, egumenul m-rii Tismana solicita din nou austriecilor „um ihre in Siebenbürgen entwichene Zigeuner und Unterthanen zurückbringen zu können“ ; Hurmuzaki, VI, p. 486. De fapt, întrucît numărul iobagilor fugiți din Transilvania în Oltenia îl depășea pe cel al rumânilor și robilor refugiați din Oltenia în Transilvania, boierii invocau dreptul de reciprocitate mai mult cu intenții defensive.

[167] La 22 iunie 1736, Administrația dădea carte lui Matei Milescu „ca să aibă a ținea și a stăpîni pe Barbul feciorul Vladului rumânul ca pe un iobagi, pentru că încă și dinainte vrémee fugind mulți iobagi de la părintele d-lui, Staico Milescu, au fost fugit și acel Vladul rumânul cu părinții lui și umblînd fugariu pînă și-au pierdut numele s-au fost însurat la Apele Vii... de s-au fost luat pe o soră a lui Ilie Căldărușă Apele Viianul și au făcut pe acest Barbul...“ ; deși după îndelungată trecere de vreme și deși născut în afara domeniului, Barbul, denunțat de un „colăcaș“ din Apele Vii, este revendicat de stăpînul său și, în cele din urmă, dat rămas de judecata Administrației ; Bibl. Acad., LXXIV/203.

Un pas mai departe decît această contestare a caracterului legal al rumâniei au realizat austriecii prin crearea unui regim juridic unitar pentru ansamblul țărănimii dependente din Oltenia. Introducînd justiția de stat în raporturile dintre stăpînii de moșii și rumâni, autoritățile austriace au dislocat într-un sector esențial regimul autorității nelimitate a boierilor asupra rumânilor și deci însăși instituția șerbiei (rumâniei). Eugeniu de Savoia preconizase în proiectul de organizare a Olteniei, înaintat împăratului în toamna anului 1718, instituirea unor comisii itinerante care urmau să colecteze periodic plîngerile rumânilor — supuși de boieri și mănăstiri unui regim „prea despotic“ — pentru a le înainta instanțelor judecătorești[170]. Însușindu-și, în parte cel puțin, ideea care se afla la baza propunerii prințului Eugeniu de Savoia, decretul imperial din 22 februarie 1719 a suprimat dreptul stăpînilor de moșii de a-și judeca singuri rumânii şi a asimilat cu crima de omor uciderea rumânilor. În aceeaşi direcţie au acţionat şi reglementările urbariale austriace care au încercat să uniformizeze din punct de vedere legal regimul de obligaţii ale ţăranilor faţă de stăpînii de moşii. Străduindu-se să pună capăt dreptului acestora de a folosi nelimitat munca rumânilor — sau în formularul poruncilor adresate de cancelaria domnească rumânilor recalcitranţi : „orice lucru va avea şi verice v-ar cere să faceţi, să săriţi cu toţii şi să lucraţi ca nişte rumâni... ce sînteţi" — austriecii au amputat de alta din caracteristicile ei esenţiale instituţia rumâniei.

---

[168] Raportul înaintat Consiliului de război de un demnitar austriac — probabil generalul Steinville — formulează pentru prima oară sugestia de a se cere stăpînilor de moșii înfățișarea titlurilor juridice pe care se întemeia stăpînirea rumânilor. După cîteva informații cu caracter istoric asupra originii instituției, autorul raportului continua : „Ist demnach meines Erachtens nötig, dasz dergleichen Edelleute und Klöster schriftlich authentice doziren sollen, von woher und auf was Weise sie die Leibeigenen an sich bekomben, woraus man nachmalen aburtheilen könnte welche ihm possirlich oder nicht possirlich seien“. La sfîrșitul raportului era sugerată și formula radicală, de desființare a rumâniei : „...auch endlichen die Leibeigenschaft aus den habenden Motiven ganz und gar aufhöben sollte“ ; Hurmuzaki, VI, p. 315—316.

[169] C. Giurescu, *Material,* I, p. 494 ; la cererea Administrației ca bulgarii stăpîni de „sate, țărani și iobagi“ să depindă, din punct de vedere fiscal, de autoritățile provinciale, nu de cele camerale, generalul Königsegg suprima cuvîntul iobagi în răspunsul său ; *ibidem,* p. 496 și 499.

[170] M. Popescu, *Document,* în *Arh. Olt.,* VI (1927), nr. 34, p. 443.

Mutaţia însemnată care a intervenit în regimul rumânilor în timpul stăpînirii austriace apare cu evidenţă în unele dispoziţii referitoare la organizarea judecătorească a provinciei. Cînd delimita în 1723 competenţa judiciară a vornicilor, Administraţia nu uita să amintească pricinile pe care, potrivit hotărîrilor anterioare, şi le rezerva : „Vornicul la toate lucrurile să aibă a judeca, afară din moşii, din rumâni, din ţigani, din mori, din vii..."[171]. Rumânii se aflau aşadar înglobaţi în masa bunurilor care constituiau obiect de stăpînire ; zece ani mai tîrziu, cînd politica austriacă în problema rumâniei îşi dăduse roadele, poruncile Administraţiei reflectă fidel modificarea : „aşijderea să publicăluieşti la toţi lăcuitorii acelui judeţ care vor avea judecăţi de moşii, ţigani, vii, mori şi de datorii mai mult decît o sută de lei, să vie la această chesaricească Administraţie să se judece..." [172]. Dispariţia rumânilor din înşiruirea categoriilor de bunuri care intrau în competenţa judiciară a Administraţiei nu se datorează unei omisiuni ; dimpotrivă, ea marchează trecerea lor din categoria obiectelor de proprietate în aceea a oamenilor juridic liberi.

Oamenii cu învoială *(oameni care şăd pe moşie, oameni slobozi şi şed pe moşii boiereşti şi mănăstireşti, oameni străini fără moşie, megiiaşi,* prin asimilare cu moşnenii sub raportul libertăţii personale — în textele româneşti; *inquilini, incolae, liberi rustici qui in monasteriorum dominorumque fundis degunt, advenae,* adică străini aşezaţi pe moşie — în textele latine) constituie, după rumâni, a doua mare categorie a ţărănimii dependente din Ţara Românească de la sfîrşitul veacului al XVI-lea şi pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea. Izvoarele principale din care s-a alimentat această categorie au fost : ţăranii moşneni care-şi vindeau ocinele, fără a-şi închina şi „capetele", rumânii eliberaţi legal sau prin fugă, în sfîrşit, coloniştii străini aşezaţi pe teritoriul ţării. Numărul lor a fost în permanentă fluctuaţie, în funcţie de alternarea valurilor de rumânire şi a celor de eliberare prin fugă ; în scădere gravă în etapele de afirmare a politicii boierimii — pînă la totala dispariţie în urma legăturii lui Mihai Viteazul la sfîrşitul veacului al XVI-lea — numărul lor sporea în perioadele de criză a boierimii. Cele două războaie din prima jumătate a veacului al XVIII-lea, deplasările masive de populaţie care le-au însoţit şi noua politică a puterii centrale au dat procesului de eliberare nu numai proporţii de masă, dar şi caracter ireversibil ; ultima mare încleştare între cele două formule de dependenţă — cea personală realizată prin instituţia rumâniei, promovată de boierime, cea reală care tindea să încadreze relaţiile agrare în regimul reglementărilor de stat, expresie a noii politici a statului centralizator — s-a desfăşurat în sfertul de veac care a precedat reforma socială a lui C. Mavrocordat — 1720—1746 — şi s-a încheiat cu desfiinţarea rumâniei.

---

[171] Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 37v.

[172] *Doc. rel. agr.,* p. 337 ; acelaşi text repetat în 1735 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 224.

Spre deosebire de rumâni, a căror îndatorire principală era lucrul, oamenii cu învoială, pînă în vremea stăpînirii austriace, nu prestau decît excepţional un cuantum redus de muncă (trei la şase zile pe an în primele decenii ale veacului al XVIII-lea). Principala lor îndatorire faţă de stăpînii moşiilor era dijma.

Masiva lor înmulţire în Oltenia în urma războiului şi piedicile opuse de austrieci formulei tradiţionale a boierimii care consta în rumânirea ţăranilor liberi aşezaţi pe domeniile lor a modificat simţitor datele problemei agrare şi a contribuit în măsură însemnată la reglementarea relaţiilor agrare prin aşezăminte de stat.

Robia cu caracter domestic — trăsătură caracteristică a societăţii feudale europene, care a folosit forţa de muncă a sclavilor în sectoare neesenţiale ale vieţii economice pînă în plin secol al XV-lea — continuă să furnizeze domeniului boieresc şi mănăstiresc din ţările române o parte însemnată a forţei de muncă pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, indiciu al lentei dezvoltări social-economice. *Robii ţigani (mancipia, zingari)* erau folosiţi la muncile de curte cu caracter domestic, dar într-o măsură însemnată şi în meşteşugul domenial şi, în chip excepţional, la muncile agricole auxiliare. Raportînd situaţiile constatate în ţară, descrierea lui Schwantz indică şi funcţia robilor ţigani, singurii pe care austriecii îi recunoşteau a fi sub regimul dependenţei personale : „...doar ţiganii trebuie să lucreze boierilor ca şerbi personal dependenţi (Leibeigene), ca bucătari, brutari, lăutari, aurari „...iar ţigăncile ca femei de casă, doici...“ [173]. Funcţia principală a robiei în ţările române a fost aceea de a furniza curţilor boiereşti şi mănăstirilor cantitatea de muncă foarte însemnată reclamată de slujbele domestice („servesc în casele boiereşti de la ţară sau oraş“) [174]. Întreţinuţi în general de curte, pe seama veniturilor stăpînului de moşie, robii erau un element indispensabil gospodăriei domeniale ; însemnătatea funcţiei lor economice se deduce nu numai din aprecierile generale ale contemporanilor, dar mai ales din preţul foarte ridicat la care erau tranzacţionaţi (între 30 şi 40 taleri un ţigan) [175]. Necesităţile de robi fiind doar în mică măsură acoperite de fondul de robi existent, stăpînii (boieri şi mănăstiri) nu pierdeau nici un prilej care li se oferea pentru a spori numărul ţiganilor lor. Un astfel de prilej l-a furnizat fuga unui număr însemnat de robi din Muntenia, pe care boierii îi reclamau Camerei, ca fiind ai rudelor lor de peste Olt.

---

[173] Hurmuzaki, IX, 1, p. 637.

[174] M. Popescu, *Spicuiri*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 31, p. 216.

[175] „Preţul unui ţigan e de obiceiu de 30 tl.“ ; *ibidem* ; „Ordinarium vero unius personae zingarae cujuscunque sexus pretium in 40 thaleris consistit“ ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 284 ; în 1718, vînzarea unui ţigan „în preţ taleri şaizeci şi cinci“ ; Gh. Potra, *Contribuţiuni la istoricul ţiganilor din România*, p. 283.

Meşteşugul domenial — fierăria şi meşteşugurile de curte — era în mare parte satisfăcut de mîna de lucru a ţiganilor robi[176]. Uneori robii erau folosiţi ca forţă de muncă auxiliară în agricultură ; zapisul încheiat de sătenii din Orlea cu egumenul Coziei, prevedea şi îndatorirea pentru cei dintîi de a cosi fîn, două zile, „...şi să-l strîngă ţiganii, iar de-l vom strînge noi să avem a cosi numai o zi“ [177].

Utilizarea integrală a muncii robilor, după bunul plac al stăpînilor lor, presupunea nu numai subordonarea lor totală în fapt, dar şi un regim juridic corespunzător. Robii erau în întregime despuiaţi de personalitate juridică ; viaţa şi bunurile lor erau la discreţia stăpînilor lor, care îi tratau după bunul lor plac[178] : „toţi boierii au ţigani şi se folosesc şi abuzează de ei ca de robi, şi la fel ca şi pe robi pot să-i vîndă şi să-i asuprească cum vor. Ţiganul nu are dreptul de a apărea în justiţie“ („Non habet cingarus jus in judicio loqui“) [179].

Din acest statut juridic decurg toate trăsăturile robiei, abundent reflectate şi în documentele stăpînirii austriace : dreptul stăpînilor de a-i vinde pe robi, de a-i schimba[180], de a-i dona, de a-i lăsa moştenire. Dreptul de urmărire a ţiganilor — populaţie eminamente mobilă — în virtutea dependenţei personale, îngăduia stăpînilor de moşii să-i caute în ţară şi peste hotare pentru a-şi recupera forţa de muncă pierdută. Deosebit de frecvente, aducerile la urmă ale ţiganilor fugiţi în ţară şi cererile de restituire a celor din Transilvania şi Banat atestă interesul deosebit al stăpînilor de moşii pentru conservarea forţei de muncă a robilor[181].

---

[176] „...dintre ţigani, unii sînt meşteşugari, mai ales fierari“ ; M. Popescu, *op. cit.*, p. 216.

[177] *Doc. rel. agr.*, p. 353.

[178] Vezi mai sus, la paragraful despre rumânie, aliniatul din decretul imperial care asimila cu crima de omor uciderea robilor ; e de altminteri singurul aspect al robiei pe care au încercat să-l modifice austriecii.

[179] *Magazin istoric pentru Dacia*, V, p. 56.

[180] Schimburile de robi ţigani sînt deosebit de frecvente, din pricina situaţiilor de familie complicate rezultate din apartenenţa robilor înrudiţi la diverşi stăpîni ; iată un caz caracteristic : la 2 aprilie 1730 un ţigan al m-rii Tismana obţinea învoirea ca fiul său să se căsătorească cu o roabă a unui boier ; roaba urma să rămînă în continuare la boier „pîn vom aduce schimb de potriva ţigancei dumnealui“ ; N. Iorga, *Studii şi documente*, VI, p. 491 ; situaţie asemănătoare aveau doi robi, dintre care unul aparţinea boierului Constantin Bălăcescu, altul m-rii Strehaia : „deci, fiindcă acel ţigan au avut ţigancă la mine şi nevrînd să şază ţiganul la Strehaia fără ţigancă, au fugit“. Un schimb de ţigani a pus capăt conflictului iscat de pe urma acestei situaţii, dar valoarea ţiganilor schimbaţi fiind neechivalentă, adaugă boierul, „am mai dat la slujba mănăstirii două iepe, una cu mînzu, alta stearpă...“ ; Gh. Potra, *Contribuţiuni la istoricul ţiganilor din România*, p. 286—287.

[181] Interpretă pe lîngă austrieci a reclamaţiei boierului Matei Poienarul, Administraţia solicita în 1722 : „quatenus aliquos eiusdem subditos ac zingaros in illo

Munca salariată. Întemeiat în chip covîrşitor pe munca gratuită a ţăranilor dependenţi — rumâni şi oameni cu învoială — şi a robilor, domeniul făcea doar în mică măsură apel la mîna de lucru salariată. Munca salariată era doar un izvor accesoriu de forţă de lucru pentru stăpînii de moşii şi de cîştig pentru ţăranii dependenţi, uneori şi pentru moşneni. Existenţa muncii salariate în agricultură, în formele constatate în Ţara Românească în veacul al XVIII-lea, nu marchează un început de destrămare a raporturilor de producţie feudale — fenomenul se regăseşte şi în antichitatea tîrzie şi în societatea feudală apuseană în plină epocă a şerbiei —, nu pentru că ar fi fost cantitativ nerelevantă, cît mai ales pentru că nu a generat un nou tip de relaţii sociale. Munca salariată în veacul al XVIII-lea nu a dat naştere unui salariat agricol, în sensul de categorie socială desprinsă din raporturile de producţie şi dependenţă feudale ; atestată documentar din secolele anterioare, ea continuă să coexiste în formă embrionară, cu munca servilă, fără a submina prin nimic situaţia dominantă a acesteia.

Ca pretutindeni şi în ţările române, culturile speciale au fost sectorul de producţie agricolă care au apelat cu predilecţie la munca salariată. Grija mai mare reclamată de aceste culturi — la noi viţa de vie — făcea preferabilă utilizarea muncii salariate, şi faptul era bine cunoscut de altminteri şi de contemporani. Cînd recomandau autorităţilor camerale utilizarea muncii salariate la lucrul viilor foste brîncoveneşti, devenite vii fiscale, boierii Administraţiei dovedeau cu prisosinţă că nu ignorau superioritatea muncii salariate faţă de alte modalităţi de lucru : argumentul principal invocat de ei era faptul că „...viile vor fi lucrate cu mai mult zel şi pricepere pe bani peşin...", de către vieri angajaţi contra plată, „la vremea lucrului", în contul provinciei[182]. Realităţile economice şi sociale dominante s-au opus ca această înţelegere teoretică a superiorităţii muncii salariate să disloce relaţiile de producţie din agricultură, întemeiate pe concesiunea dreptului de folosinţă a pămîntului pe de o parte şi pe prestaţiile în muncă pe de alta.

Nu numai viile domneşti foloseau mîna de lucru salariată ; socotelile m-rii Hurez păstrează menţiuni relativ frecvente cu privire la angajarea oamenilor pentru lucrul viilor[183]. Uneori munca salariată nu

---

Banatu reparabiles (!)... resignare dignetur" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 184. În 1731, m-rea Tismana cerea austriecilor „ein Pasz und protectiones... umb ihre in Siebenbürgen entwichene Unterthanen zurückbringen zu können" ; Hurmuzaki, VI, p. 486 ; la 31 mai 1731, Administraţia acorda m-rii Govora volnicie să caute în cele cinci judeţe ale Olteniei pe ţiganii m-rii „să-i ducă să-i aşeze la sf. m-re Govora unde sînt şi alţi ţigani ai mănăstirii" ; Arh. St. Buc., M-rea Govora, XXV/40.

[182] „Ut pro vineis fiscalibus non constituantur certi vineatores sed tempore earundem culturae et laborum conducantur a provincia pro pecuniis ad quarum inspectionem et curam certus semper ordinabitur ispravnik. Quo facto et vineae majori cum alacritate et industria excolentur..." ; Hurmuzaki, VI, p. 333.

[183] Vezi de pildă adeverinţele de împrumut date de egumenul mănăstirii creditorilor săi, cu menţionarea utilizării sumelor împrumutate : „...ne-au făcut bine cu taleri 100 pentru lucrul viilor..." ; „...ne-au făcut bine de ne-au dat taleri 20, însă bani cu osteneală la lucrul viilor de la Suteşti..." ; N. Iorga, *Studii şi docu-*

venea decît să furnizeze suplimentul de efort care nu putea fi impus țăranilor dependenți : „viia de la Vulpéni numai să o tae starița, iar săpatul de primăvară, hărăcitul, plivitul, prășitul de vară și îngrăditul ei (rumânii și sătenii cu învoială) să le lucreze deplin“ [184].

Destul de frecvent folosită era munca salariată la cositul fînului, mărturie nu numai a locului deosebit de însemnat ocupat de fînețe în economia provinciei, dar și a insuficienței forței de muncă de care dispunea în chip obișnuit domeniul mănăstiresc și boieresc. Semnificativ e faptul că mănăstirea Bistrița recurgea la retribuția în bani a locuitorilor din Costești — propriul ei sat — pentru cositul fînului în afara hotarelor satului („pe zi cîte bani 15 de om“) [185].

Uneori, cel puțin cînd apăsarea fiscală era atît de mare încît îi silea pe țărani să caute izvoare de venit suplimentare față de cele obișnuite, cea mai mare parte a țăranilor încerca să facă rost de sumele necesare angajîndu-și forța de muncă în schimbul unei retribuții pecuniare, în primul rînd la muncile agricole de toamnă ; în august 1731, de pildă, vornicii județelor raportau că „toți săracii s-au pus în mișcare, unii cu coasa ca să cosească unde ar găsi prin provincie, chiar și prin alte județe, iar alții la alte munci, pentru a-și agonisi banii de contribuție“ [186]. Așadar, cînd activitatea agricolă era în toi, cînd forța de lucru a domeniului se dovedea insuficientă pentru a-i face față, stăpînii de moșii apelau la acest izvor subsidiar de muncă. În chip excepțional, cînd prin jocul protecțiilor fiscale și al regrupării populației pe domenii, unele moșii rămîneau lipsite de forța de muncă de bază — a țărănimii dependente — stăpînii acestor moșii erau siliți să utilizeze integral sau în cea mai mare parte munca salariată pentru minimul de agricultură pe care erau nevoiți s-o facă pentru întreținerea propriilor lor case [187].

Avantajați pentru că puteau strînge mai mulți țărani pe moșiile lor și folosi mai eficient forța lor de muncă decît ceilalți stăpîni de moșii, boierii dregători aveau la îndemînă și un alt izvor de lucru pe care nu neglijau să-l utilizeze din plin. Încercînd să suprime practica dregătorilor de a impune locuitorilor aflați sub autoritatea lor administrativă prestarea unor munci în interesul gospodăriei lor, poruncile repetate ale Administrației divulgă în același timp larga răspîndire a

---

mente, XIV, p. 22—23 ; „seama ce au dat părintele Ilarion“ arhimandritul Hurezului, de veniturile și cheltuielile mănăstirii, cuprinde la cheltuieli mențiunile : „Dat-am seama ce au cheltuit și la lucrul viilor de la Troian, lei 147... și la lucrul viilor de la Sutești, lei 70“ ; *ibidem*, p. 28 ; alte indicații, p. 30, 45.

[184] *Doc. rel. agr.*, p. 351.

[185] *Doc. rel. agr.*, p. 372 ; în 1731 sătenilor din Rogova ai Tismanei li se lăsa latitudinea de a-și răscumpăra ziua de lucru cu 20 bani ; Arh. St. Buc., ms. 330 (m-rea Tismana), f. 50 v. ; locuitorii Craiovei aveau dreptul să răscumpere ziua de clacă datorată județului, cu 11 bani ziua.

[186] C. Giurescu, *Material*, II, p. 460 și 462.

[187] Vezi de pildă jalba boierilor lipsiți de dregătorii ale căror moșii fuseseră golite de țăranii atrași pe moșiile marilor dregători : „...al contrario li padroni de'villaggi altrui, con esserli stati fuggiti e disviati li rustici, remangano incolti, e quel poco di cultura che fanno, li conviene effetuarlo a denari contanti...“ ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 184.

sistemului. Adresînd porunci stricte vornicilor de judeţe, la 18 februarie 1733, Administraţia îi înştiinţa că întrucît „s-au înţeles cu jalbă de la multe locuri, cum că nu să ţin acélea care sînt oprite de la măriia sa mai marele nostru derector şi poruncite de la noi, adecă lucrurile şi clăcile ale dumneavoastră vornicilor, ale ispravnicilor, şi încă să întind şi pîn'la vătăşăi de să fac în cinste, care cade foarte cu greu lăcuitorilor ; pentru aceia, acum tare să porunceşte ca nu numai dumneata şi ispravnicii şi vătăşăii de plasă să fiţi opriţi de tot de acest feliu de lucruri fără plată, să fiţi opriţi, ci să publicăluieşti la toţi lăcuitorii judeţului ca să ştie să nu lucreze la nimeni fără plată..."[188]. Între mîna de lucru salariată şi cea gratuită, boierii o preferau pe cea din urmă nu numai pentru că era mult mai comodă şi mai avantajoasă — chiar dacă nu şi cea mai eficientă — dar şi pentru că corespundea unei vechi tradiţii de exploatare a muncii servile. Muncile gratuite impuse de dregători s-au aşternut ca o a doua reţea de muncă servilă — pe lîngă cea datorată stăpînilor de pămînt — asupra unei părţi a ţărănimii[189].

Concurenţa pentru braţele de muncă. Departe de a putea furniza forţa de muncă necesară unei mari exploatări agricole proprii, prin rezervă, nivelul numeric obişnuit — foarte scăzut — al populaţiei domeniului menţinea la limita inferioară beneficiile dobîndite prin exploatarea în dijmă. De aici lupta acerbă a stăpînilor de moşii pentru a spori, prin orice mijloace, numărul ţăranilor lor despre care ştiau prea bine şi mărturiseau că sînt „stîlpii veniturilor noastre". Două erau izvoarele care puteau furniza noi braţe de muncă domeniului boieresc şi mănăstiresc : curentul de imigraţie — coloniştii aşezaţi în provincie de peste hotare — şi fuga locuitorilor înlăuntrul ţării — ţărani fugari de pe alte moşii în căutare de condiţii fiscale şi agrare mai uşoare.

Imigraţia a constituit în tot timpul ocupaţiei austriace — dar mai ales în primii ani după încheierea păcii de la Passarowitz, cînd golul demografic şi scutirile fiscale au determinat un puternic aflux de populaţie — izvorul principal de recrutare a braţelor de muncă. Locuitori ai provinciei, deportaţi în număr mare în timpul războiului şi care îşi redobîndiseră libertatea sau fugiţi din proprie iniţiativă peste hotare, români din ţara rămasă încă sub stăpînire turcească şi străini, bulgari şi sîrbi, veniţi să beneficieze de scutirile fiscale acordate imigranţilor, treceau în număr mare Dunărea şi Oltul. Dar de abia sosiţi în provincia proaspăt „eliberată" de sub dominaţia otomană, ei deveneau obiectul şi victimele sforţării neînduplecate a stăpînilor de moşii de a umple rîndurile rărite de război ale ţăranilor lor. Străduindu-se să capteze, înaintea altora, curentul de forţă de lucru agricolă, boierii îndrumau cu sila pe noii sosiţi pe moşiile lor : „Încă nu încetează domnii boieri să ducă cu sila, cu bîte și ciomege, spre moșiile lor plebea sărmană, refugiată de dincolo în aceste părți, de îndată ce o surprinde pe malul de dincoace", observa la cîțiva ani de la încheierea păcii (19 iunie 1723) un slujbaș cameral [190].

---

[188] *Doc. rel. agr.*, p. 337.

[189] Alte indicaţii asupra sistemului la C. Giurescu, *Material*, I, p. 536—537 ; „Ideo ex toto sint prohibiti (vornicii şi ispravnicii) ex quopiam pago districtuum et plassarum suarum ad sua servitia, ut araturam, messem tritici, falcationem foeni, vel alios labores adigere" ; *ibidem*, II, p. 295 ; vezi şi p. 70.

Aduși cu sila, țăranii erau reținuți cu sila pe moșii ; încercînd să legitimeze situația de fapt creată prin aceste mijloace, boierii îi rumâneau pe țăranii imigrați, după un scurt răstimp de ședere pe moșii (vezi mai sus paragraful consacrat rumâniei). Rumânirea le dădea stăpînilor de moșii dreptul de a-i căuta și readuce în eventualitatea fugii lor de pe moșie. Împrejurările puse în lumină de izvoarele epocii stăpînirii austriace dau la iveală unul din episoadele luptei continue — de la sfîrșitul veacului al XVI-lea și pînă la abolirea rumâniei de către Constantin Mavrocordat — între stăpînii de moșii și țărani, în cursul căreia, în funcție de conjunctura generală sau de împrejurările speciale, se impunea fie tendința celor dintîi de aservire a masei rurale, fie efortul de eliberare de rumânie a celor din urmă. Alternarea acestor tendințe contradictorii, valurile de rumânire și de eliberare de rumânie, au dat conținutul esențial relațiilor agrare între sfîrșitul veacului al XVI-lea și mijlocul celui de al XVIII-lea.

În ciuda constatărilor repetate ale austriecilor, procesul de îndrumare și reținere silită a imigranților a continuat ani în șir ; în 1726 încă, secretarul Administrației recomanda atenției autorităților, ca punct esențial pentru reorganizarea provinciei, situația creată de această practică a boierilor, insistînd asupra necesității absolute de a-i pune capăt [191]. Rodul acestor preocupări a fost preluarea funcției de repartiție a imigranților de către autoritatea centrală ; recomandările înaintate Camerei aulice în 1728 cu privire la principalele neorînduieli constatate în provincie de un înalt dregător, trimis în inspecție, prevedeau, printre altele, și acest punct [192].

În loc de a-și mai procura singuri, de pe malul rîului, brațele de muncă de care aveau nevoie, stăpînii de moșii se adresau acum Administrației care îndeplinea funcția de oficiu de repartizare a imigranților. La 16 noiembrie 1732, Administrația îl înștiința printre altele pe egumenul m-rii Bistrița că „...de la măria sa mai sus numitul directorul mare s-au făcut această milă și ajutorare mănăstirilor că să aibă den oamenii cei streini care vin despre părțile turcești aici în Chesariceasca Valahie și la fieștecare cîtă sumă va avea să va face înștiințare de la noi, precum și acea m-re să aibă acest feliu familii zece..." [193] ; doi ani mai tîrziu, Administrația amintea vornicului de Vîlcea o poruncă anterioară în favoarea tuturor mănăstirilor : „ca să aibă din oameni cei striini care vor tréce dincolo de Olt dincoace scutiți și fieștecare m-re cîți oameni să aibă și cu ce féli de rînduială..." [194]. Cînd se considerau uitați sau nedreptățiți la această distribuire oficială a forței de muncă, boierii, obișnuiți în trecut să și-o dobîndească singuri, solicitau ei înșiși Administrației cota de brațe de lucru de care aveau nevoie. În primăvara anului 1734, Administrația transmitea vornicului de Vîlcea, cu aviz favorabil, cererea boierului Iordache Fărcășanu de a i se da din lazaretul de la Rîmnic 50 de familii de imigranți, „să le ducă la casa lui la Doba să facă sat tot într-acel județ" [195].

---

[190] C. Giurescu, *Material,* I, p. 564.

[191] *Ibidem,* II, p. 74.

[192] *Ibidem,* p. 274.

[193] *Doc. rel. agr.,* p. 336.

Mai la îndemînă decît coloniștii veniți de dincolo de hotare, erau țăranii dinlăuntrul țării care erau ademeniți sau aduși cu sila pe moșii. Intensa concurență între stăpînii de moșii pentru a-i atrage pe țărani, lupta surdă purtată de la moșie la moșie pentru captarea brațelor de muncă, dezvăluie și ele una dintre realitățile de seamă ale societății românești medievale : permanentul deficit grav de brațe de muncă pentru agricultură, care a constituit una dintre trăsăturile dominante ale istoriei noastre agrare în veacurile XVI—XVIII.

Plîngerile înaintate Administrației de victime — boierii care erau despuiați de țăranii lor — și în genere mențiunile izvoarelor asupra acestei concurențe sînt mai mult decît abundente. Procesul avea proporții mult prea mari, iar Administrația era prea înfeudată unui grup restrîns de mari boieri, consilieri și vornici — în primul deceniu al stăpînirii austriace — pentru ca stăvilirea fenomenului să fie posibilă.

Invocînd concursul Administrației, boierul Ștefan Brăiloiu arăta că oamenii din satul său Cerăt „au mersu pen alte sate ale dumnealor consiliariilor și acei oameni n-au fost veniți de curînd, ce sînt șăzători de multă vreme..." [196], iar boierul Ioan Mihalcea se adresa Camerei aulice, arătîndu-i că țăranii aduși de el „cu multă osteneală" de departe în cele două sate pe care le stăpînea în provincie, i-au fost luați de doi mari dregători : „dintr-un sat — Rojiștea — mi-au luat țăranii, din care jumătate i-a luat consilierul Bengescu în satul său ; de asemeni, același consilier a luat pe țăranii din Zănoaga și i-a dăruit ginerelui său vornicul Glogoveanu" ; firește că jalba adresată de reclamant Administrației, unde îi întîlnise pe boierii încriminați — de data aceasta nu în calitate de stăpîni de moșie, ci de mari dregători — fusese întîmpinată cu cea mai mare ostilitate [197]. În 1728, un dregător cameral considera că haosul care rezulta din concurența stăpînilor de moșii pentru brațe de muncă nu putea fi curmat decît prin măsuri drastice împotriva tuturor marilor boieri (potentiores) care nu s-ar supune obligației de a restitui stăpînilor lor pe rumânii sustrași prin diverse metode [198]. Îngrădită de intervenția mai categorică a autorității centrale în al doilea deceniu al stăpînirii austriace, lupta între stăpînii de moșii pentru brațe și atragerea țăranilor de pe un domeniu pe altul, produs necesar al realității demografice, a continuat să fie una dintre caracteristicile principale ale vieții agrare a țării [199]. Concurența între stăpînii de moșii pentru brațele de muncă a creat condiții favorabile fugii țăranilor și a fost așadar unul din principalii factori ai instabilității masei rurale. Boierimea s-a dovedit incapabilă să asigure stabilitatea propriei ei formule de organizare a raporturilor agrare.

---

[194] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 161 ; la 17 martie 1735, Administrația acordă m-rii Țînțăreni șapte familii venite de peste Olt, indicînd egumenului condițiile fiscale și de regim agrar ale imigranților ; *ibidem*, f. 225 v.

[195] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 123.

[196] Ibidem, L 1—5/204, f. 14 (4 martie 1723).

[197] C. Giurescu, *Material*, I, p. 651.

[198] „Die Potentiores, so denen armen Bojaren und Klöstern ihre Rumuni oder obligat Bauern entziehen, sollen solche denen veris dominis restituiren" ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 273—274.

Reglementarea raporturilor agrare. Marea inovație a regimului austriac în problema relațiilor agrare a fost legiferarea îndatoririlor țăranilor față de stăpînii de moșii. Deși politica de reglementare oficială a raporturilor agrare nu și-a atins decît parțial țelul, însemnătatea măsurilor adoptate în această privință în timpul stăpînirii austriace nu trebuie minimalizată ; de aici înainte, în tot timpul epocii fanariote și după sfîrșitul acestei epoci, în perioada regulamentară, *domnia, punînd capăt unei tradiții seculare, avea să stabilească prin așezăminte de stat regimul îndatoririlor reciproce ale țăranilor și ale stăpînilor de moșii.* Aceste așezăminte au creat cadrul general pentru uniformizarea regimului de obligații ale tuturor țăranilor așezați pe moșii boierești și mănăstirești, pentru contopirea rumânilor în masa țăranilor clăcași și deci pentru desființarea rumâniei. Ele sînt emanația unui stat care nu se mai dezinteresează de raporturile dintre cele două clase fundamentale ale societății și care, dimpotrivă, se pretinde arbitru al acestor relații. O etapă însemnată era astfel marcată nu numai în istoria relațiilor agrare din Țara Românească, dar și în aceea a evoluției statului și a politicii de centralizare.

Reglementarea oficială a relațiilor agrare în primii ani ai stăpînirii austriace a fost rezultatul unei duble inițiative : a boierilor olteni, pe de o parte, a autorităților austriace, pe de alta. Convergente în privința modalității, aceste inițiative erau contradictorii în intențiile care le-au generat și în scopul urmărit.

În concepția boierilor, reglementarea însemna o cantitate de muncă sporită impusă țăranilor cu învoială — a căror îndatorire fundamentală fusese pînă atunci prestarea dijmei — dar în același timp menținerea nealterată a regimului de dependență totală a rumânilor [200]. Pentru austrieci, ale căror interese fiscale erau subminate de arbitrariul boierimii, reglementarea însemna dimpotrivă îngrădirea exploatării în limite compatibile cu interesele statului și dreptul de a supraveghea raporturile dintre stăpînii de moșii și țărani. Pentru a putea organiza sistematic exploatarea fiscală a țărănimii, austriecii au înțeles că era necesar să-i sprijine pe țărani împotriva „tiraniei strigătoare la cer“ a boierilor[201]; pentru a beneficia din plin de forța de lucru a țăranilor lor, boierii erau siliți să-i „protejeze“ împotriva exigențelor fiscale austriace, „protecție“ care a generat cel mai acut conflict între boierimea olteană și autoritatea centrală. În concurență pentru exploatarea masei rurale, austriecii și boierii și-au descoperit vocația de „protectori“ ai țărănimii. Un episod tipic al conflictului dintre un stat absolutist și o clasă dominantă refractară procesului de centralizare s-a desfășurat în Oltenia în cele două decenii ale stăpînirii austriace, iar pe fundalul acestui conflict a continuat lupta surdă dar permanentă a țărănimii împotriva dublei exploatări agrare și fiscale.

---

[199] La 17 martie 1736 „s-au făcut poruncă la căpitanul de călărași ca să rînduiască un călăraș lîngă Constantin Poenariul să meargă împreună cu pîrcălabul de la satul Căpinténii să caute pe oamenii care au fugit la anii trecuți din satul Căpinténii cu meșteșugul Poenariului de cînd au fost ispravnic, au vrut să-i mute în satul Almăjul..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 45 v. — 46 ; alt conflict între stăpînii de moșii pentru țărani, în același an, ibidem, f. 88 v.

[200] Vezi memoriul din 20 oct. 1719 prin care boierii făceau cunoscut austriecilor punctul lor de vedere în problema relațiilor agrare ; *Doc. rel. agr.*, p. 285—286.

Îndatoririle țăranilor față de boierii și mănăstirile pe ale căror moșii locuiau rezultau din dreptul de folosință a pămîntului și, în cazul rumânilor, pe lîngă acesta, din dependența personală față de stăpînii lor. Dreptul de folosință era nelimitat și era recunoscut ca atare de un memoriu boieresc din anul 1731, în cuprinsul căruia un grup de mari boieri se plîngeau că, din pricina îndatoririlor apăsătoare impuse de stat, țăranii nu mai puteau presta zilele de lucru legiuite, datorate — explicau boierii — pentru că „își pasc animalele pe moșiile noastre și *beneficiază liber de toate folosințele posesiunii*“[202] (s.n.). Situația relevată de boierii olteni era rezultatul evident al unei largi disproporții între întinderea pămîntului disponibil și slaba dezvoltare demografică a țării[203].

Așadar în schimbul acestui drept de folosință pe care situația demografică a țării îl lăsa practic nelimitat, țăranii așezați pe moșiile boierilor și ale mănăstirilor erau îndatorați să-i asocieze pe stăpînii de moșii la roadele muncii lor — sub forma dijmei și a suhatului — și să presteze o cantitate de muncă în folosul gospodăriei acestora.

---

[201] Decretul imperial din 22 februarie 1719 fixa membrilor Administrației printre altele îndatorirea: „Horum porro munus erit... plebem contra injuriam Dominorum terrestrium tueri“; C. Giurescu, *Material*, I, p. 350; instrucțiunile transmise generalului Steinville, pe marginea decretului, prevedeau: „...die Untherthannen gegen die erschallende Tyranney der Boiaren und des Adels nach Billigkeit schüzen...“; *ibidem*, p. 352.

[202] „...non absimiliter quod eorum pecora in nostris pascant territoriis et omnes possessionis usus libere capiant...“; Hurmuzaki, VI, p. 425—426; altă afirmare categorică, de proveniență tot boierească, a dreptului de folosință al țăranilor asupra pășunilor, pădurilor — exploatate liber de țărani și pentru vînzarea lemnului — și a terenurilor agricole: „Dominis autem terrestribus servire tenentur ex eo quia fundos eorum suis pecoribus depascunt nullam taxam solventes, sylvas eorum resecant pro lignis ad aedificia, ad venditionem et focum nihil praestantes, pro aratura tritici, hordei, milli, kukuruz aliisque seminaturis ac hortis nihil pendunt decimas...“; C. Giurescu, *Material*, II, p. 292.

[203] Cînd cercetările de demografie istorică vor fi mai avansate, cînd evoluția demografică a Țării Românești în veacurile XVIII—XIX va fi temeinic cercetată, se va putea stabili locul factorului demografic în răsturnarea acestei situații în cadrul relațiilor agrare și afirmarea tot mai categorică a tendinței boierilor de a îngrădi dreptul țăranilor de a folosi moșia.

Dijma a continuat să constituie, pînă în primele decenii ale veacului al XIX-lea, principala modalitate de exploatare a muncii țărănimii de către stăpînii de moșii. Predominarea exploatării „în dijmă" a moșiilor și slaba dezvoltare a rezervei în ansamblul domeniului boieresc și mănăstiresc se află la originea acestei situații. Dijma, îndatorire universală a tuturor locuitorilor domeniului, liberi sau rumâni, era prestată de țărani din toate produsele cîmpului ; rezervîndu-i locul întîi în memoriul asupra relațiilor agrare din țară, boierii îi defineau în același timp aspectele : „Boierii aveau ca venit de la oamenii și rumânii locuitori în satele lor decima, care se numește dijmă, din grîu, din orz, din ovăz, din mei, din porumb, din cînepă, din fîn și din legumele de orice fel, a zecea parte, iar din vin, din douăzeci de vedre una, din stupii de albine, din douăzeci cîte unul, adică din roiurile lor"[204].

Încasarea dijmei era deseori izvor de conflict între țărani și stăpînii de moșii, mai ales cînd aceștia se schimbau sau erau înlocuiți de arendași care încercau să sporească venitul moșiei agravînd modalitățile de prelevare a produselor datorate de săteni în contul dijmei sau a echivalentului lor în bani. Conscripția moșiilor fiscale Orevița și Bolboșani — exploatate în dijmă — constată în 1732 că, în urma pretențiilor sporite ale arendașilor la prelevarea dijmei din grîu și din vin, „locuitorii s-au îndepărtat foarte de cultura și semănatul pămîntului... și unii chiar au părăsit viile aflătoare pe această posesiune"[205].

Situații similare se constată la încasarea suhatului, taxa datorată de săteni pentru animalele pe care le întrețineau pe moșie ; în aprilie 1736, Administrația, sesizată de locuitorii satelor Bîrca și Marmurile, că arendașii „nu țin în obiceiul ce l-au avut, ci le ia suhat de vaci mari i cai cîte bani 16 și de céle mici de la două cîte bani 16, de boi cîte bani 7 și de un rîmător iar bani 7, și de stupi din 10 roi, unul (regula generală era din 20 stupi unul) și din fîn de o clae bani 40, de o șiră bani 8 și la un an trecut toate le-au plătit de le-au căzut mai greu decît contrebuționul lor...", poruncea vornicilor să intervină pentru a pune capăt încălcării obiceiului[206].

---

[204] *Doc. rel. agr.*, p. 285—286 ; oarecare incertitudine domnea în privința dijmei din vin ; în genere, cum indică memoriul boierilor, otaștina, dijma din vin a stăpînului de pămînt, era de o vadră din douăzeci, spre deosebire de vinărici, dijma din vin prelevată de domnie, care se ridica la a zecea parte ; greu de înțeles așadar este textul învoielii dintre un grup de săteni și egumenul Tismanei care le îngăduia să planteze vii la Orlea „...care cît vrea... și vinărici adecă zeciuiala pămîntului să nu dea pînă în șapte ani, iar atuncea împlinindu-să sorocul și viind viile pe rod, să aibă a da la sfînta m-re după obiceiu dijma pămîntului, din 10 vedre numai vadră, însă vadra dreaptă de 12 ocă, iar mai mult alt nu, precum iaste obiceiul și precum și în alte moșii unde sînt plaiuri de vii în pămîntul m-rii iarăși asemenea am dat cartea noastră să aibă a da..." ; *Doc. rel. agr.*, p. 319—320 ; pentru variațiile dijmei din vin, vezi studiul lui D. Mioc și M. Bălan, *Aspecte ale rentei funciare feudale în Țara Românească. Vinăriciul boieresc (otaștina),* în *Studii și articole de istorie,* VII (1965), p. 127—146.

[205] Abuzul comis de arendași consta în faptul că „au luat dijma grîului nu după vechiul obiceiu, din snopi, ci din grîul măcinat și curat...", iar „dijma vinului nu din must, după obiceiu, ci din vin purificat și curat, cu aceeași măsură cu care luau și mustul" ; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 306. „Obiceiul" constituie și în aceste situații poziția de apărare a sătenilor împotriva inovațiilor stăpînilor de moșii și ale arendașilor ; la începutul stăpînirii austriace, locuitorii din Orevița refuzaseră să se întoarcă atît timp cît nu li se garanta menținerea vechiului regim de îndatoriri ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 43 v.

Păgubitor pentru țărani era și obiceiul unora dintre stăpînii de moșii de a amîna ridicarea dijmei din produse[207].

Lucrul constituia îndatorirea caracteristică condiției rumânilor și, începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, o îndatorire subsidiară a oamenilor liberi cu învoială. Forța de muncă a rumânilor era folosită de stăpînii de moșii la muncile agricole — atunci cînd întrețineau rezervă de culturi cerealiere, de vii și de fînețe — dar mai ales la muncile de curte. Utilizarea rumânilor la muncile cu caracter servil a fost unul din aspectele de seamă ale procesului de asimilare cu robii, în veacul al XVII-lea și al XVIII-lea. Dispariția rumâniei a însemnat și încetarea obligației pentru foștii rumâni de a presta munci de curte și concentrarea îndatoririi lor asupra muncilor agricole.

Claca, termenul folosit de poruncile domnești din epoca fanariotă, înseamnă *munca agricolă prestată în comun de țărani*. Substituirea termenului de *lucru* prin acela de *clacă* în actele referitoare la raporturile dintre țărani și stăpînii de moșii în secolul al XVIII-lea nu a fost o simplă reînnoire de terminologie ci indiciul unei însemnate modificări în evoluția socială a Țării Românești : desființarea dependenței personale și a muncilor cu caracter servil. Precizarea „însă clacă iar nu lucru" din formularul poruncilor domnești referitoare la munca ce urma să fie prestată de țărani stăpînilor de moșii însemna în același timp îndatorirea pentru țărani de a presta munci agricole în comun, iar pentru stăpîni de a nu le mai impune îndeplinirea unor munci cu caracter servil[208].

---

[206] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 57 v. ; de subliniat e faptul că, în regulă generală, exploatarea fiscală apăsa mult mai greu pe umerii țărănimii decît cea a stăpînilor de moșii.

[207] Porunca Administrației către vornici, la 28 iunie 1737, lua din timp măsuri ca toți stăpînii de moșii „numaidecît după ce să vor secera grînele, adică grîu, orz și ovăz, fără îndelungire numaidecît să-și ia dijma lor care să cade, ca să nu să oprească lăcuitorii pentru dijmă cu bucatele lor în cîmpu, și să poată treera al lor..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 191.

[208] Vezi *Doc. rel. agr.*, passim ; semnificația termenului clacă e foarte precis surprinsă în cîteva din izvoarele stăpînirii austriace. Dicționarul anonim de instituții românești întocmit de un slujbaș al Administrației pentru uzul autorităților austriace definește claca : „Claka. Radunanza di molti villani che seminano o mietono a piacere del bojaro per fas et nefas" ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 140 ; în 1726, într-un raport înaintat de N. de Porta Consiliului de război : „Klaka, hoc est quod tempore araturae omnes simul conveniunt arantque... idem de messe, falcatura et caeteris..." ; *ibidem,* p. 73 ; distincția între „lucru" și „clacă", atît de categoric afirmată de poruncile domnilor fanarioți, apare și în unele din documentele stăpînirii austriace ; un text din 1731 deosebește, în înșirarea îndatoririlor ță-

Numărul zilelor de muncă nu fusese niciodată reglementat în trecut ; al rumânilor pentru că teoretic îndatoririle lor erau nelimitate şi fixarea lor lăsată la bunul plac al stăpînului, al ţăranilor cu învoială pentru că obligaţiile lor erau stabilite în baza unei înţelegeri cu boierul sau mănăstirea pe a căror moşie se aşezau. Referindu-se la situaţia acestor ţărani cu învoială, boierii arătau austriecilor că „nu aveau zile statornicite de lucru în fiecare săptămînă în care să fi fost obligaţi a presta munci stăpînilor de pămînt, ci, cînd le erau de trebuinţă erau chemaţi, iar dacă la aceşti stăpîni de moşii nu trebuiau să îndeplinească vreo muncă, ţăranii şedeau doar degeaba, pînă cînd erau chemaţi la lucru ; atunci se înfăţişau doar spre amiază şi aduşi cu sila". În încheierea acestor observaţii referitoare la regimul anterior al oamenilor cu învoială — care cuprindeau şi o indicaţie evident greşită, întrucît aceştia nu puteau fi chemaţi la lucru cînd le erau de trebuinţă stăpînilor lor, ci aveau de îndeplinit cîteva zile de muncă pe an (între trei şi şase) — boierii olteni solicitau reglementarea prin aşezămînt a îndatoririlor ţăranilor de pe moşiile lor ; solicitare la care austriecii au răspuns afirmativ, dar într-un chip care se îndepărta mult de intenţiile boierilor. Documentaţia cunoscută pînă acum nu oferă indicaţii asupra pricinei care a provocat amînarea cu mai bine de doi ani a reglementării relaţiilor agrare ; judecînd însă după elementele furnizate de corespondenţa dintre boieri şi conducerea austriacă, în 1721—1722, în jurul problemei agrare, se poate deduce că divergenţele puternice între cei doi factori hotărîtori au prelungit timp îndelungat negocierile.

Formulat prima oară în memoriul din 1719 mai sus amintit, punctul de vedere al boierilor a fost precizat la sfîrşitul anului 1721 cînd austriecii au precipitat adoptarea soluţiei. Potrivit boierilor deosebirea dintre rumâni şi ţăranii cu învoială trebuia să fie menţinută, cei dintîi urmînd a fi supuşi regimului de lucru al iobagilor din Transilvania, cei din urmă la îndatorirea de a presta o zi de lucru pe săptămînă, fiind însă scutiţi de dijmă. „Toţi ţăranii care locuiesc pe moşiile stăpînilor de pămînt — cereau boierii la 16 decembrie 1721 generalului Virmond — şi se întreţin pe acestea, arînd, semănînd, cosind şi folosind pădurile, să fie cu totul scutiţi de dijme, dar să fie în schimb îndatoraţi să lucreze cîte o zi în fiecare săptămînă, eliberaţi fiind de toate celelalte munci şi slujbe, iar iobagii să fie constrînşi să lucreze stăpînilor lor după chipul adoptat în Transilvania"[209]. Răspunsul prompt al generalului Virmond marchează toată distanţa dintre punctul de vedere boieresc şi cel austriac ; acceptînd cererea boierilor ca îndatoririle de dijmă să fie abandonate în schimbul obligaţiilor de muncă, austriecii au redus simţitor cuantumul propus de memoriul boieresc : „Scutiţi întru totul de prestarea dijmelor, (ţăranii) vor lucra personal (adică fără inventar propriu) cîte două zile pe lună iarna, iar vara cîte trei zile, în locul unde îşi au

---

ranilor „soliti labores per quamlibet septimanam" şi „klaka" prestată de cinci ori pe an ; *ibidem*, p. 450 ; situaţie de tranziţie în care muncile de curte ale foştilor rumâni coexistau cu munca agricolă.

[209] C. Giurescu, *Material*, I, p. 495.

şederea, sau cel mult la două miliarii distanţă. Iar dacă stăpînul pămîntului ar locui mai departe, sau ar dori (să i se presteze) muncile la un loc mai îndepărtat, poate fi răscumpărată ziua de muncă cu cinci groşi ; cît despre munca (prestată) cu animale, care se va face cîte o zi în timpul iernii şi cîte două vara, poate fi răscumpărată cu jumătate de florin renan“ [210]. Decepţia cea mai gravă a boierimii avea însă să fie provocată de aliniatul referitor la rumâni, care refuza să recunoască instituţia şerbiei în Oltenia, impunîndu-le să-şi justifice cu acte toate pretenţiile de stăpînire asupra şerbilor.

Încercînd să salveze ceea ce se mai putea salva din cererea lor, boierii au solicitat un minimum de trei zile pe lună de la toţi ţăranii, indiferent dacă munca era prestată cu sau fără inventar : „...rugăm prea plecat pe Excelenţa voastră ca munca cu braţele ce urmează să fie prestată de numiţii ţărani să se extindă la trei zile iarna şi tot atîtea vara şi de asemenea şi cea (prestată) cu animalele să fie extinsă la trei iarna şi tot atîtea vara, astfel încît să nu fie nici o deosebire între ţăranii care lucrează cu animalele şi cei care lucrează fără...“ [211] ; intervenţia nu a obţinut însă succes în această etapă ; intransigent pe punctul său de vedere, Virmond a respins amendamentul propus de boieri. Poruncile Administraţiei din cursul anului 1722 care comunicau ţăranilor aşezămîntul agrar din 1721 — cel dintîi din istoria ţării —reproduc hotărîrea lui Virmond : „însă zilele de lucru sînt acestea — comunica la 8 iulie 1722 Administraţia, locuitorilor refractari din trei sate ale m-rii Cozia — de lunile de vară să lucreze omul care va fi toporaş trei zile de lună şi de iarnă doao zile de lună, iar care va fi cu carul sau cu plugul să lucreze doao zile în luna de vară şi în luna de iarnă o zi“ [212].

Boierii nu s-au resemnat însă cu acest aşezămînt care li se părea a fi deosebit de „păgubitor pentru mănăstiri şi stăpînii de pămînt“ ; întreaga chestiune a fost deferită Curţii de la Viena şi, după moartea generalului Virmond, insistenţa boierimii a reuşit să smulgă o însemnată concesie : *introducerea regimului de o zi de muncă pe săptămînă,* indiferent dacă sătenii lucrau cu sau fără inventar animalier. Instrucţiunile adresate Administraţiei de generalul Königsegg la 11 noiembrie 1722 cuprindeau, la punctul 14, prevederile noului aşezămînt agrar : „...să fie îndeajuns stăpînilor de pămînt cîte o zi pe săptămînă, fie iarna, fie vara, în care zi fiecare ţăran să lucreze orişice îi va fi repartizat, fără deosebire de muncă — fie cu carul, fie cu plugul şi cu boii înjugaţi, fie cu mîna — mai ales acei care trebuiesc priviţi mai degrabă ca colonişti străini sau inquilini şi nu ca adevăraţi ţărani dependenţi strămoşeşti şi care deci nu pot fi constrînşi atît de strict la muncă, ca şi robii. Iar dacă săptămîna s-a scurs fără a fi fost prestată munca, să nu fie ţinut ţăranul să suplinească în săptămîna următoare ziua nelucrată..."[213]. Așezămîntul generalului Königsegg făcea o dublă concesie punctului de vedere al boierilor : cel dintîi, explicit, în privința zilelor de lucru, cel de-al doilea prin recunoașterea deosebirii dintre cele două categorii de țărani de pe moșiile boierești și mănăstirești : coloniștii — țărani cu învoială — și rumânii. Ezitarea autorului așezămîntului și imprecizionea textului explică confuzia care a caracterizat primii ani de aplicare a noii reglementări agrare ; alături de porunci care încadrează pe rumâni în regimul general de obligații fixat de așezămînt[214], se află altele care continuă vechea discriminare între rumâni și oameni cu învoială, manifestare a tendinței stăpînilor de moșii de a menține nealterată vechea formulă de exploatare a muncii rumânilor[215]. O dată însă cu instaurarea controlului direct al austriecilor asupra Administrației, interpretarea boierească a așezămîntului avea să cedeze locul interpretării autorității habsburgice care asimila cele două categorii. În 1730, noul regim pare satornicit ; indicînd clauzele învoielii încheiate cu egumenul Tismanei, doi negustori bulgari care luaseră în arendă moșia Balta a m-rii adăugau o informație prețioasă referitoare la exploatarea moșiei și la regimul rumânilor : „...să luom venitul, adică dijma și ne-au dat și *rumânii carii să sămnează în foae să ne lucréze într-o săptămînă o zi, iar dijmă să nu dea*"[216]. În 1735, rumânii şi oamenii cu învoială din satul Vulpeni, fără discriminare în funcţie de condiţia lor juridică, erau supuşi aceloraşi îndatoriri de muncă prin „aşezămîntul" încheiat de ei cu stareţa m-rii Surpatele, sub supravegherea Administraţiei. Aşadar rumânii fuseseră încadraţi în regimul general creat de aşezămîntul agrar.

---

[210] *Ibidem,* p. 498 ; documentul greşit datat „13 dec.“ : în realitate e din 17 decembrie. Preţul de răscumpărare a zilei de lucru era aşadar de 20 bani pentru munca prestată cu braţele şi de 45 bani cea prestată cu inventar animalier.

[211] *Ibidem,* p. 506—507.

[212] *Doc. rel. agr.,* p. 302—303.

---

[213] C. Giurescu, *Material*, I, p. 536—537.

[214] Porunca Administrației către rumânii din Bogdănești și Dobriceni ai Arnotei : „...cătră această vă facem în știre pentru rîndul lucrului, că veți ști că poruncă iaste de la măriia sa gheneralul comendant, derectorul nostru grof Kinecsek, pentru cei ce șăd pe moșiile mănăstirilor și ale boiarilor să aibă a lucra la stăpînul moșiei în toate săptămînile, de săptămînă o zi, și dijmă să nu plătească. Deci fiindcă și voi că șădeți pe moșiia sfintei m-ri să căutați după cum iaste porunca mării sale gheneralului să dați ascultare și să lucrați de toată săptămîna o zi..." ; *Doc. rel. agr.*, p. 304 ; obligații identice erau impuse locuitorilor ce urmau a fi adunați — evident oameni liberi — de egumenul m-rii Brîncoveni pe moșia Grădini ; *ibidem*, p. 305.

[215] Porunca adresată la 12 august 1723 locuitorilor din satul Călui făcea distincția între îndatoririle robilor și ale rumânilor pe de o parte („...să căutați fieștecare după datoria lui, la céle ce vă va porunci între céle ce vor fi lucrurile și trebile sfintei m-ri să ascultați și să vă supuneți poruncilor") și cea a oamenilor cu învoială, „megieși", pe de alta („...cei ce vor fi megieși și vor fi șăzînd pe moșiile sfintei m-ri să aibă a lucra un om au cu carul au cu mîinile, într-o săptămînă o zi și dijma pămîntului din bucatele ce va fi avînd să nu plătească, după cum iaste porunca mării sale ghenăralului comendant") ; *ibidem*, p. 309. Textul e elocvent pentru interpretarea dată așezămîntului de boieri : fixarea zilelor de muncă și alternativa clacă-dijmă nu se aplica decît oamenilor liberi ; rumânii rămîneau în continuare sub regimul bunului plac al stăpînilor de moșii. Aceeași interpretare în documentul prin care egumenul Dionisie al m-rii Polovragi recunoștea calitatea de oameni liberi unor locuitori din satul cu același nume, în pricină de rumânie : „...iar ei să aibă a asculta la toate slujbele mănăstirii precum ascultă oamenii megiași care nu sîntu rumâni, ci precum sînt oameni slobozi și șed pe moșii boierești și mănăstirești și dijmă să nu dea din nimic..., numai să facă clacă cu plugurile și să cosască la fîn și să secere și la alte lucruri ce ar fi la toate, iar despre rumânie să nu aibă nici un fel de bîntuială, că sîntu oameni slobozi" ; Al. Ștefulescu, *Polovragii*, p. 121—122.

[216] Bibl. Acad., doc. XC/218.

Renunţarea la dijmă — principala prestaţie a ţăranilor în trecut — şi sporirea îndatoririlor de muncă este indiciul evident al efortului stăpînilor de moşii de a compensa forţa de muncă pierdută prin diminuarea populaţiei şi prin rărirea masivă a rîndurilor rumânilor. Împiedicaţi de politica austriacă de a-şi realiza încercarea de rumânire în masă a imigranţilor, în mare parte localnici înapoiaţi în provincie, stăpînilor de moşii nu le-a rămas altă soluţie decît aceea de a solicita şi obţine sporirea îndatoririlor coloniştilor — oameni cu învoială a căror pondere în ansamblul ţărănimii dependente a sporit masiv în urma războiului şi a marilor deplasări de populaţie care l-au însoţit.

Regimul zilei de clacă pe săptămînă nu s-a generalizat, în primul rînd pentru că s-a izbit de o rezistenţă tenace din partea ţăranilor, în al doilea rînd pentru că numeroşi stăpîni de pămînt — mănăstirile mai ales — au preferat să-şi exploateze în continuare „în dijmă" moşiile. E ceea ce explică apariţia în poruncile Administraţiei a unei clauze, absente din aşezămîntul din noiembrie 1722, care prevedea libertatea de opţiune între clacă şi dijmă, *uneori acordată ţăranilor înşişi*. În 1728, ţăranii din Costeşti — sat al m-rii Bistriţa — erau invitaţi de Administraţie : „...să căutaţi să vă supuneţi şi să daţi toată ascultarea de lucru şi altele ce vă va porunci precum şi alţii să supun care şăd pe moşii mănăstireşti şi boiereşti, după acea rînduială ; iar de nu veţi pohti acéia, să vă daţi venitul adecă dijma şi alte obicinuite după cum vă veţi aşeza cu sfinţiia sa mai sus-numitul egumen" [217]. În 1735, egumenul aceleiaşi mănăstiri solicita Administraţiei să impună locuitorilor tuturor satelor aflate în stăpînirea sa „să lucreze 50 de zile... sau să-şi dea dijma şi suhatul" [218]. Situaţia se regăseşte şi în satele boiereşti ; în 1737, Administraţia invita pe vornicii judeţului Romanaţi să-i constrîngă pe sătenii din Loloeşti ai boierului Şerban Fărcăşanu, „au să lucreze au să dea dijmă şi suhat după cum iaste porunca" [219].

Uneori, stăpînii de moşii, ocolind prevederile aşezămîntului, încercau să obţină de la ţărani şi muncă şi dijmă ; e cazul egumenului m-rii Ţînţăreni, căruia Administraţia îi reamintea regimul legal : „...să le ia dijmă din bucate şi suhat din dobitoace şi să nu lucréze, sau să lucréze şi să nu le ia dijmă şi suhat, după cum s-au mai aşezat cu ei..." [220]. Alteori însă poruncile Administrației nu conțineau referiri la alternativa clacă sau dijmă și reaminteau doar îndatorirea de muncă. La plîngerea egumenului m-rii Motru împotriva țăranilor din satele m-rii „că șăd pe moșie și nu vor să lucréze", Administrația poruncea vornicilor, la 13 sept. 1735, „să rînduiască un vătășăl să-i fie de ajutoriu și să-i apuce să lucréze după cum iaste porunca, iar pe cei ce ocărăsc pe igumen să-i și certe cu bătaia" [221]. Poruncă similară au primit și vornicii de Dolj în anul următor, care erau chemați să „apuce cu strînsoare" pe locuitorii din trei sate ale m-rii „să lucréze după cum iaste porunca" [222].

---

[217] *Doc. rel. agr.*, p. 321 ; poruncă similară pentru Ţugureşti, al m-rii Segarcea, *ibidem*, p. 316.

[218] *Ibidem*, p. 347. La 12 iunie 1736, Administraţia propune vornicilor de Mehedinţi, „pentru oamenii ce şăd pe moşiile Cernetul şi Malovăţul ale m-rii Govorei, să le poruncească au să lucréză la m-re, au să-şi dea suhatul pentru păşunea dobitoacelor şi dijma din toate..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 69.

[219] *Doc. rel. agr.*, p. 372.

[220] *Ibidem*, p. 364.

Regimul așezămintelor nu a reușit, firește, să uniformizeze mozaicul de situații pe care obiceiul, variat de la moșie la moșie, îl consolidase de-a lungul deceniilor și veacurilor anterioare. Referirile documentelor la obiceiul vechi sau la învoielile noi continuă și în perioada reglementărilor : „...să aveți a lucra și a clăcui sfintei mănăstiri după obiciaiu...", poruncea, la 15 iunie 1728, Administrația, locuitorilor de pe moșiile Radovanul și Săcuiul ale m-rii Bucovăț [223]. Sătenii din Sărăcinești se învoiau în 1724 cu egumenul m-rii „să avem a da ascultare cu lucrul la sfînta m-re, de an zile 20", satul fiind așezat la munte „și neavînd unde ara cu plugul" [224]. Cît de mare era varietatea situației de la moșie la moșie se constată din cererea formulată în 1726 de secretarul Administrației și reluată doi ani mai tîrziu de un dregător austriac superior de a se „stabili și delimita precis modalitățile de prestare a dijmelor și a muncilor în favoarea stăpînilor de pămînt" [225].

Marile deosebiri de regim agrar au fost unul din factorii provocatori ai fugii și, în condițiile demografice ale epocii, ele au îngăduit țăranilor să mențină exploatarea prin clacă la un nivel scăzut. Chiar și în stadiul final al stăpînirii austriace, cînd se face puternic simțit efortul autorității de a extinde suprafețele însămînțate pentru a obține cantități sporite de cereale din provincie, țărănimea olteană nu a putut fi supusă pretutindeni la împlinirea zilelor de clacă ale așezămîntului. În 1737, locuitorii satelor din Gorj și Vîlcea ale m-rii Bistrița „nevrînd să lucréze de o săptămînă o zi, i-au lăsat să lucréze de două săptămîni o zi și nici aceea zi n-au lucrat..." [226]. Poruncile emise de Administrație la cererea stăpînilor de moșii reflectă abundent rezistența țărănimii la aplicarea așezămîntului agrar și explică în mare parte varietatea de regim agrar de la moșie la moșie.

---

[221] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 276 v.

[222] Ibidem, L 1—5/206, f. 61 v.

[223] Arh. St. Buc., ms. 443 (Condica m-rii Bucovăț), f. 205 ; în 1734, la jalba înaintată de sătenii din Bîrca și Marmurile împotriva arendașului moșiei, „că nu țin (moșiile) în obiceiul ce l-au avut", Administrația le poruncea acestora „ca numaidecît să lase oamenii în pace și arenda să rămîie jos..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 57 v.

[224] *Doc. rel. agr.*, p. 312—313.

[225] „Fixe stabiliatur ac limitetur modus decimas laboresque praestandi dominis terrestribus" ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 75 ; *ibidem*, p. 278.

[226] Alte numeroase porunci de înfrîngere a rezistenței țăranilor în *Doc. rel. agr.*, p. 302, 303, 304, 315, 316, 335, 339, 347, 351, 352 și 369.

Domeniul unitate juridico-administrativă. Domeniul boieresc și mănăstiresc nu era doar un organism economic ; raporturile dintre locuitorii domeniului, aflați pe diferite trepte ale dependenței, și stăpînii lor, nu se limitau la activitatea de producție și la repartiția produselor solului între cei ce îl lucrau și cei ce îl stăpîneau. Pînă tîrziu, în veacul al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea, stăpînii de moșii au continuat să exercite prerogative de ordin public pe care statul — în ciuda consolidării sale și a dezvoltării aparatului său administrativ — nu era în măsură să le atragă în sfera sa de activitate. Epoca de înflorire a imunității — aceea a juxtapunerii de domenii-state sub oblăduirea doar nominală a autorității centrale — era evident depășită, dar puternicele rămășițe pe care le-a lăsat în organizarea social-politică a domeniilor la începutul veacului al XVIII-lea dezvăluie incapacitatea statului de a absorbi în întregime prerogativele autorității publice ce-i fuseseră uzurpate.

Izolarea domeniului era rezultatul nu numai al organizării sale în mare măsură autarchice, dar și al unei politici deliberate a stăpînilor de moșii. Refractari pătrunderii organelor autorității pe moșiile lor, boierii și mănăstirile s-au opus sistematic eforturilor de încadrare a domeniului în structura administrativă și judiciară a țării. O rezistență tenace au opus boierii și mănăstirile la încercarea austriecilor de a stabili evidența tuturor moșiilor și mai ales a inventarului lor. Interpreți ai ostilității generale a stăpînilor de moșii față de acest efort al autorității centrale de a supune într-o mai mare măsură controlului ei domeniul, boierii Administrației își manifestau — într-un memoriu înaintat la 14 noiembrie 1728 generalului Tige — opoziția față de această inovație socotită incompatibilă cu starea lor : „În privința stăpînilor, a viilor, a animalelor și a altor bunuri și averi ale mănăstirilor și ale boierilor care urmează a fi supuse conscripției în fiecare an de către vornici și ispravnici... ; acest lucru nu s-a întîmplat de cînd există Țara Românească, iar dacă s-ar introduce acum acest obicei, el ar provoca nu numai o mare scădere a demnității, dar ar fi și prea apăsător și păgubitor tuturor“. Și, fără a da dovadă de prea multă ingeniozitate în argumentarea punctului lor de vedere, boierii continuau : „...căci nici unul dintre muritori nu poate încredința scrisului bunurile și averile sale pînă la vremea morții, cînd declară prin testament toate cîte îi aparțin, mișcătoare și nemișcătoare ; *pînă atunci însă îi e imposibil*“ (s.n.) [227].

Refuzul boierilor olteni de a-și lăsa conscrise domeniile e caracteristic nu numai pentru mentalitatea unor stăpîni de moșii refractari prezenței slujbașului de stat pe pămînturile lor, dar și pentru structura social-politică a Țării Românești la data cînd Oltenia a intrat sub stăpînirea austriacă [228].

---

[227] C. Giurescu, *Material*, II, p. 294.

[228] Explicație similară are și rezistența boierilor și mănăstirilor la ordinul austriecilor de a deschide și restaura drumurile și de a asigura securitatea circulației pe domeniile lor (C. Giurescu, *Material*, I, p. 58) și răspunsul Administrației din 30 noiembrie 1723, la întrebările unui vornic de județ : „pentru satele boierești

Boieri și egumeni continuau încă în mare măsură să fie judecători ai oamenilor aflați, în cadrul domeniului, sub dependența lor, în primul rînd a celor personal dependenți. Robi și rumâni, lipsiți de personalitate juridică sau, în cazul celor din urmă, loviți de incapacități juridice, se aflau sub autoritatea nelimitată a stăpînului lor, situație dezvăluită în toată amploarea ei de decretul imperial din 22 februarie 1719 care se străduia să sustragă cele două categorii bunului plac al stăpînilor de moșii. Realitatea pe care se străduia să o combată decretul imperial era nu numai o stare de fapt ; boierii afirmau cu tărie dreptul de a exercita „justiția supremă" și „stăpînirea absolută" asupra țăranilor dependenți [229].

Care era raportul dintre puterea de stat și aceea a stăpînilor de moșii, cîtă persistență avea încă tradiția imunității medievale în structura statului muntenesc la începutul veacului al XVIII-lea, se constată din răspunsul Administrației la nedumeririle unui vornic de județ a cărui autoritate judecătorească și administrativă era pusă în cumpănă de opoziția boierilor și a mănăstirilor ; înregistrat în protocolul Administrației sub titlul „pentru satele mănăstirești, boierești, că nu îngăduescu stăpînii să trimiță vornicul prin sate să scoață datorii și ispășituri, nici să judece", răspunsul arată cît de refractari erau stăpînii de moșii la încercările puterii de stat de a se afirma înlăuntrul domeniului. Încercînd să atragă în sfera justiției de stat — a vornicilor și a ispravnicilor — cauzele majore („judecățile mai mari"), hotărîrea Administrației lăsa în seama pîrcălabilor și a jurațilo satelor cauzele minore („lucrurile mici de nimic") [230].

Dar dreptul de a-i numi pe pîrcălabii satelor — alt atribut al autorității publice — aparținea în mare măsură boierilor și mănăstirilor în calitate de stăpîni ai moșiilor. Combătînd afirmația boierilor că nu cunosc numărul locuitorilor de pe moșiile lor și că în consecință nu îi pot declara, N. de Porta arăta inexactitatea acestei pretenții : „...dar pîrcălabii sînt șerbii lor și cunosc prea bine numele, prenumele și numărul locuitorilor... ; care pîrcălabi, dacă nu le-ar fi credincioși, boierii s-ar îngriji să-i înlocuiască cu alții mai destoinici" [231].

Încă se mai manifestă tendința stăpînilor de moșii de a interveni în operațiile de repartiție a dării înlăuntrul satului, mijloc eficace de

---

și mănăstirești că nu îngăduescu stăpînii să facă satele poduri și cîrciume și să destupe drumurile după cum li s-au dat în poruncă" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 68.

[229] C. Giurescu, *Material*, I, p. 361.

[230] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 68.

[231] C. Giurescu, *Material*, II, p. 450 ; vezi și aliniatul final al poruncii adresate de Administrație rumânilor din Dobriceni și Bogdănești ai m-rii Arnota care confirmă dreptul egumenului de a numi pîrcălabi în satele mănăstirii ; *Doc. rel. agr.*, p. 304 ; pare să aibă caracter excepțional, de sancțiune, amenințarea adresată de Administrație lui Dositei Brăiloiu că va însărcina pe vornicul județului Romanați să numească pîrcălab în satele Islaz și Racovița, în cazul în care nu-l va schimba pe cel în funcție care, potrivit plîngerii sătenilor, „le face multe mîncături și nedreptăți" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 93.

control al comunității sătești de sub autoritate seniorială ; o poruncă adresată egumenului m-rii Căluiu îi amintea plîngerea sătenilor că nu îi lasă „să-și facă cisla de contrebuțion între ei" și „că améstecă de le face sfinția sa cisla" [232].

4. Moșnenii

Rezistența opusă de mica proprietate țărănească liberă expansiunii domeniului feudal a lăsat să subsiste în unele regiuni ale Europei zone mai întinse sau mai restrînse de țărănime liberă. Oltenia oferă unul din exemplele tipice de feudalizare incompletă și de conservare, de-a lungul întregii epoci medievale, a unui grup masiv de țărani liberi. Geneza domeniului feudal și evoluția inițială a raportului dintre acesta și mica proprietate țărănească s-au sustras definitiv cercetării prin totala absență sau dispariție a izvoarelor istorice ; dar etapa tîrzie a luptei dintre cele două formule de organizare a vieții rurale, care a continuat și în „epoca documentară" a istoriei noastre medievale, lasă să se întrevadă cîteva din aspectele principale ale confruntării lor. Documentația epocii austriace, săracă în ceea ce privește structura internă și organizarea de obște a țărănimii oltene libere, oferă în schimb material deosebit de instructiv pentru înțelegerea tehnicii adoptate de marii stăpîni de moșii pentru a frînge rezistența țărănimii libere la expansiunea marelui domeniu. În plin veac al XVIII-lea, un grup de mari boieri-dregători, stăpîni pe politica fiscală și pe repartiția obligațiilor publice — cu alte cuvinte pe principalul instrument de dominație — desfășoară un efort sistematic de aservire a moșnenilor. Nicicînd tendințele de expansiune ale domeniului boieresc, mijloacele adoptate pentru a le realiza și variantele politicii puterii centrale în această problemă, nu s-au vădit mai clar decît în scurtul răstimp al stăpînirii austriace.

Moșnenii sau megieșii *(libertini, freie Bauern, ∼ Leute)* sînt definiți concis de rapoartele contemporane drept „țărani stăpîni de pămînt" *(possessionati rustici)* [233] sau, mai precis „țărani liberi stăpîni de pămînt" [234]. Stăpînirea pămîntului putea singură conferi libertate într-o societate în care poziția socială a omului se definea în primul rînd prin raportul său cu pămîntul. De altminteri, libertatea aceasta nu trebuie înțeleasă în chip absolut : liberi, în măsura în care erau stăpîni pe parcela lor de moșie, moșnenii se aflau în dependență față de domnie ; sarcini publice apăsătoare și, în legătură cu acestea, dintr-o perioadă imposibil de determinat, interdicția de a-și părăsi pămîntul, îngrădeau simțitor libertatea moșnenilor. Nu e mai puțin adevărat totuși că în ierarhia „libertăților“ — căci de noțiunea abstractă de libertate nu poate fi vorba în societatea medievală — moșnenii ocupau o situație mult superioară nu numai în raport cu masa țărănimii iobage, dar și cu țăranii ziși „liberi“ de pe domeniul mănăstiresc și boieresc.

---

[232] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 103 ; la sfîrșitul sec. XVII, C. Brîncoveanu interzicea egumenului de la Slobozia lui Ienache să-i mai cisluiască pe săteni, „ce să-ș cisluiască ei dentru dînșii cum vor ști ei" ; N. Iorga, *Studii și documente, V,* p. 364.

[233] C. Giurescu, *Material,* II, p. 291—292.

[234] „...mediasch, id est possessionatus liber rusticus" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 159 ; complet eronată este concepția lui C. Giurescu, pentru care moșnenii „sînt boieri, adică nobili" ; C. Giurescu, *Despre boieri* în vol. *Studii de istorie socială,* p. 348. Nimic nu justifică acest punct de vedere ; pe planul situațiilor de fapt, moșnenii se deosebeau de boieri prin chipul diferit de exploatare a pămîntului : în vreme ce boierii își trăgeau venitul din pămînt, prin utilizarea sistematică și masivă a forței de muncă a țărănimii dependente, moșnenii își munceau, în regulă generală, ei singuri pămîntul. Desigur, un număr restrîns de moșneni foloseau și ei munca altor țărani, pe care îi supuneau la prestarea dijmei și uneori chiar a clăcii ; dar fenomenul e excepțional și caracteristic pentru o minoritate, dintre care unii, în proces de desprindere de masa moșnenească și cu tendința de

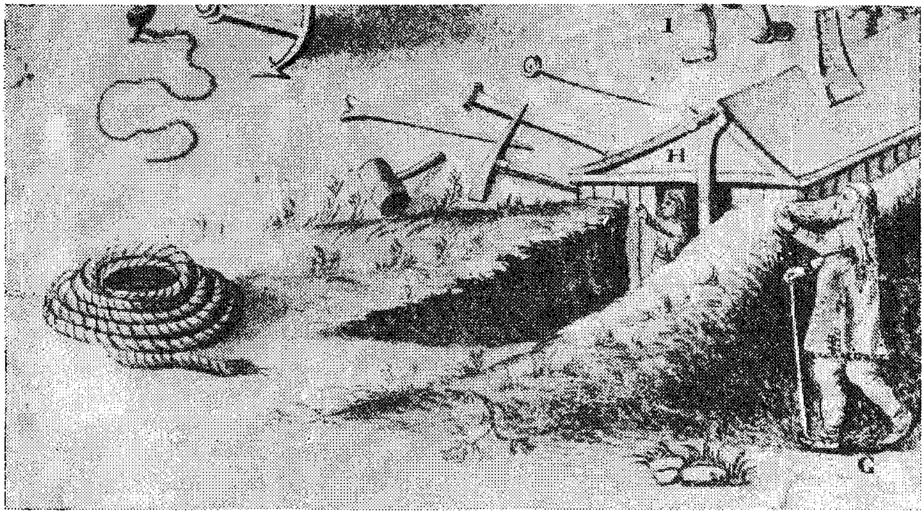

Fig. 8. — *Bordei țărănesc*. Reproducere după harta Olteniei de Schwantz von Springfels (Biblioteca Academiei).

În controversă cu autoritățile camerale, generalul Königsegg, bine informat în această privință, susținea că moșnenii sînt „oameni liberi, cum o arată apelativul megiași în limba lor și e de notorietate publică faptul că ei nu au fost supuși niciodată la daturi și servituți în favoarea nimănui, exceptînd *birul* sau *contribuția țării,* precum și oieritul, dijmăritul și celelalte impuneri ; dar niciodată ei nu au plătit domnului sau cămării ca unui stăpîn de moșie dijmă, și nici nu au prestat clacă

---

a pătrunde în clasa dominantă. Pe planul ierarhiei oficiale, moșnenii se aflau în afara categoriilor privilegiate, cufundați în marea masă a populației rurale, a contribuabililor de rînd. Existența unui contact și a unei modeste osmoze între treapta cea mai de jos a lumii privilegiate și treapta superioară a masei moșnenești nu poate altera constatarea fundamentală că boierii și moșnenii aparțineau la două clase sociale deosebite.

sau alte sarcini servile“, singura lor îndatorire fiind prestarea serviciului militar cu calul [235].

Îndatorirea țăranilor liberi de a presta domniei serviciu militar s-a păstrat așadar intactă și la începutul veacului al XVIII-lea ; referindu-se la această sarcină, generalul Königsegg sugera instituirea unor inspecții periodice pentru a constata dacă moșnenii își întrețin pușca și calul, potrivit îndatoririi lor [236]. Sînt semnalate, în această perioadă, unități de panduri, cu rosturi de pază internă.

Răspîndită pe întregul teritoriu al provinciei, stăpînirea moșnenească se grupează în zone compacte în regiunea de munte, unde libertatea țărănească s-a apărat eficient împotriva ootropirii feudale. Județele Vîlcea și Gorj cuprindeau numărul cel mai mare de sate moșnenești (220 din 340, potrivit datelor, evident incomplete, ale conscripției virmondiene) ; în schimb, cîmpia s-a oferit mult mai lesne domeniului feudal.

Repartiția satelor moșnenești pe județe:

Gorj	135
Vîlcea	85
Dolj	52
Mehedinți	45
Romanați	23

Dacă sub raportul numeric, satul liber se apropie de cel aservit, inferioritatea sa e evidentă în privința numărului populației ; moșnenii alcătuiau doar o treime din ansamblul masei rurale. Deosebirea simțitoare între numărul locuitorilor celor două tipuri de sate era cunoscută și de autoritățile austriace care în cadrul programului de statornicire a așezării rurale au fixat pentru satul aservit limita între 25—100 familii, iar pentru cel moșnenesc între 15—50 familii (v. mai sus p. 40). Din punct de vedere economic, satul moșnenesc e caracterizat printr-o marcată diferențiere de avuție ; pentru a pune de acord sistemul de impunere cu această realitate, un raport înaintat comandamentului austriac în 1731 preconiza nuanțarea repartiției și ierarhizarea masei moșnenești potrivit avuției : primei categorii urmau să-i aparțină moșnenii care locuiau în sate mari și stăpîneau „moșii, vii, mori și altele“ ; celei de a doua satele megieșești de stare mijlocie, cu pămînt mai puțin și ogoare mai mici ; celei de a treia, cei care locuiau în sate mici și care stăpîneau „moșii și bunuri cu totul modeste“ [237].

---

[235] C. Giurescu, *Material*, I, p. 635.

[236] *Ibidem*, p. 636.

[237] *Ibidem*, II, p. 441—442.

Stăpînirea moşnenească păstrată în proporţii de masă a menţinut şi stimulat tendinţa de expansiune a marelui domeniu. Remarcabila putere de rezistenţă a ţărănimii libere oltene faţă de eforturile de cotropire ale domeniului, slăbită o dată cu intensificarea dominaţiei otomane şi a exploatării fiscale, era grav subminată în perioadele în care marea boierime reuşea să-şi subordoneze cu totul puterea centrală. Primii ani ai stăpînirii austriace au oferit marii boierimi condiţii optime pentru desfăşurarea politicii de acaparare a pămîntului. Repartiţia sarcinilor fiscale fiind încredinţată boierilor din Administraţie şi dregătorilor judeţeni aflaţi în subordinea lor, acestea au înţeles să tragă întreg folosul din situaţia creată.

Tendinţa boierimii de a deplasa asupra moşnenilor greul sarcinilor fiscale şi de a-şi „proteja“ ţăranii dependenţi s-a manifestat încă de la începutul negocierilor cu austriecii pentru reglementarea regimului fiscal al provinciei. În 1721, în cadrul discuţiilor cu autorităţile austriace de la Sibiu, *boierii cereau adoptarea unui cuantum diferenţiat*, potrivit căruia moşnenii urmau să suporte o treime mai mult decît ţăranii dependenţi la plata dărilor (4 florini pentru contribuabilul dependent, 6 florini pentru moşneni)[238]. Introdus din 1723, noul sistem avea să se dovedească un instrument excepţional de realizare a intereselor celor chemaţi să-l aplice.

Mai greu de îndurat decît sarcinile băneşti sporite erau prestaţiile în muncă şi cărături, foarte apăsătoare în timpul stăpînirii austriace, şi de care stăpînii de moşii au înţeles să-şi despovăreze propriile lor sate pe seama moşnenilor. Deosebit de limpede se întrevede realizarea acestei politici în poruncile Administraţiei ; în perioada iniţială, de autoritate boierească nelimitată, cînd aducea la cunoştinţa ţăranilor sarcinile publice impuse, Administraţia se simţea îndatorată să ofere o explicaţie pentru regimul de favoare rezervat satelor de pe moşiile boiereşti şi mănăstireşti : „...iară de alte lucruri şi supărări ce au satele megieşăşti ei vor avea pace, fiindcă vor să lucreze la stăpînul moşiei într-o săptămînă o zi...“ [239] ; în 1723, la plîngerea egumenului m-rii Strîmba împotriva folosirii sătenilor de pe moşia m-rii la muncile publice, Administraţia reamintea principiul general stabilit în favoarea stăpînilor de moşii : „...că precum să îngăduescu satele mănăstireşti şi boiereşti ce să nu lucreze la toate lucrurile judeţului, pentru ca să poată împlini zilele de lucru la stăpînii moşiilor de pe cum iaste porunca Măriei Sale gheneralului grof de Chinigsig, așa să fie îngăduiți și acei oameni care șăd pe moșiia Strîmba“ [240].

---

[238] C. Giurescu, *Material*, I, p. 494 ; încă din 1720, Administraţia se justifica faţă de comandamentul austriac pentru impunerea excesivă la dări a judeţului Vîlcea (o treime din ansamblul contribuţiei), prin abundenţa aşezărilor săteşti : „Districtum Vulsa, cum sit alteris maior, nec ita depraedatum, sed plurimis pagis abundans, quamvis boerones ibi perpauca habeant bona, haud tamen existimamus tertia contributionum parte esse aggravatum, nam si numerarentur ejusdem pagi, plures esse constaret quam duorum aliorum quorumlibet districtuum pagis“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 85.

[239] *Doc. rel. agr.*, p. 305.

Supus acestei duble apăsări masive — a contribuției sporite și a muncilor publice — satul moșnenesc începe să cedeze ; în proporții din ce în ce mai mari și în ritm tot mai accelerat, moșnenii încep să-și alieneze libertatea pentru a ușura sarcina ce le fusese impusă. Apăsați de boierii-dregători, moșnenii cer concursul acelorași boieri care îi acceptă sub protecție, de data aceasta în calitatea lor de stăpîni de moșii ; un caz tipic de patronat în lumea rurală se reeditează pe teritoriul Olteniei în primul deceniu al stăpînirii austriace. Iată, în descrierea secretarului Administrației, etapele procesului de aservire : „Aceștia (moșnenii), neputînd îndura asupririle la care sînt supuși, trec în satele consilierilor, ale vornicilor și ale altor boieri, care acum (după ce și-au îndeplinit țelul) îi protejează ; (moșnenii) fie continuă să beneficieze de stăpînirile lor, fie se așează cu tot satul sub protecția numiților stăpîni. Aceștia folosesc în interesul lor munca moșnenilor, (în schimb) îi apără împotriva sarcinilor, îi impun la contribuții după plac, și apoi, pe nesimțite, cumpărînd partea de pămînt a unuia dintre ei, uzurpă fraudulos tot satul“ [241].

Doi ani mai tîrziu, agentul cameral Koch era în măsură să furnizeze nu numai indicații suplimentare cu privire la evoluția raporturilor dintre boieri și moșneni, dar și informații cifrice asupra proporțiilor procesului : „satele libere sau megieșești și megiașii, care alcătuiesc partea cea mai însemnată a contribuabililor, au fost cu totul ruinați“ ; constatînd că mai mult de o treime din satele moșnenești au trecut sub protecția boierilor dregători [242], în afara celor pustiite, autorul raportului adaugă : „chipul în care boierii au năruit aceste sate megieșești e următorul : ei s-au străduit să numească în județe slujbași dintre prietenii cei mai apropiați sau persoane din clientela lor, prin mijlocirea cărora au azvîrlit asupra satelor megieșești sume insuportabile ; plîngerile acestor sate apăsate și ale țăranilor liberi nefiind urmate de nici o îndreptare, oamenii fie au fugit în pădure, fie s-au mutat în satele boierilor, fie în sfîrșit s-au așezat, sate întregi, sub protecția puternicilor ; iar prin protecție se înțelege făgăduiala boierului de a-i sprijini să nu fie apăsați atît de tare la contribuție“. Dar protecția boierească se cerea răsplătită și semnele premergătoare ale dependenței își făceau apariția în satul nu mult timp înainte liber : „în schimb — continuă raportul austriac — sătenii sînt siliți fie să îngăduie (boierului) constituirea unei mori, fie să-i cedeze dreptul de a vinde vin, fie să-i presteze clacă anual“ [243]. Monopolurile și claca, caracteristice satului aservit, se infiltrau în satul moșnenesc. Beneficiari ai acestui masiv transfer de stăpînire funciară, aflat încă în stadiu incipient, era un grup restrîns de boieri-dregători [244]. Raportarea la hartă a indicațiilor cuprinse în conscripția virmondiană cu privire la satele intrate sub protecție revelă tendința fundamentală a procesului : satele protejate se grupau în regulă generală în jurul moșiilor sau a complexelor de moșii ale „protectorilor". Protecția devenise așadar modalitatea principală de expansiune a domeniului.

---

[240] *Doc. rel. agr.*, p. 310—311.

[241] C. Giurescu, *Material*, II, p. 75.

[242] 133 din 323, după calculul lui Koch ; în realitate 137 din 342 (40%), fără a ține seama de satele moșnenești părăsite.

[243] C. Giurescu, *Material*, II, p. 272—273.

Rapiditatea și proporția procesului — primul deceniu al stăpînirii austriace oferă spectacolul celei mai masive răfuieli dintre domeniu și satul liber cunoscute în istoria Țării Românești — au provocat alarma autorităților habsburgice care știau prea bine că menținerea la nivel ridicat a contribuției, era în funcție de „conservarea satelor megieșești [245]. Sesizată de reacția austriecilor, Administrația însăși — ai cărei membri se numărau printre principalii beneficiari ai aservirii moșnenimii — se vedea silită să dea măcar formal satisfacție preocupării autorităților imperiale ; adresîndu-se, în decembrie 1725, vornicilor celor cinci județe în problema repartiției contribuției, Administrația dădea curs îngrijorării provocate de scăderea vertiginoasă a numărului moșnenilor : „...că întîi s-au făcut conscripționul, s-au găsit atîta sumă de megiiași, iar acum s-au băgat în satele birnicești de nu să știu ce s-au făcut" [246].

Doi ani mai tîrziu, un alt izvor divulga progresul rapid al dizolvării masei moșnenești : „numărul mare — miile de megieși înregistrați la prima conscripție — a scăzut acum din pricina fraudelor lor (adică ale consilierilor, vornicilor etc.) la nu mai mult decît 2 000, ca și cum i-ar fi înghițit pămîntul, atît de eficientă e protecția acordată de dregători ; și astfel, guvernarea nedreaptă a acestor preaputernici a lăsat să apese tot greul pe umerii acelora dintre țărani care nu și-au găsit protectori" [247].

Restaurarea libertății moșnenilor aserviți a devenit unul din punctele de seamă ale programului austriac de reorganizare a provinciei [248]. Un interes fiscal evident și unul politic mai puțin aparent — lupta împotriva consolidării puterii marii boierimi — explică politica de conservare a moșnenimii promovată nu numai de austrieci ci și de domni, atunci cînd domnia nu era total aservită intereselor marii boierimi. Ostilitatea puterii centrale față de cotropirea satului liber a fost unul din factorii care au făcut posibilă supraviețuirea în proporții însemnate a moșnenilor.

Deși anevoioasă și de durată, operația de eliberare a moșnenilor de sub „protecția" marilor boieri a dat rezultatele urmărite. Condiția primordială era modificarea formulei fiscale ; dacă deosebirea de cuantum la contribuție s-a menținut, în schimb satul moșnenesc nu a mai fost în situația de a îndura singur corvoadele publice. Replică directă dată efortului boierimii de a-și emancipa satele și țăranii protejați de îndatoririle publice, hotărîrea imperială din 1729 care desființa toate scutirile acordate în trecut stăpînilor de moșii în favoarea țăranilor lor dependenți urmărea să restituie statului controlul asupra contribuabililor săi.

---

[244] Vezi lista lor și numărul satelor moșnenești protejate de fiecare dintre ei la Ș. Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, III (1959), p. 297—298.

[245] C. Giurescu, *Material*, II, p. 273.

[246] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 116—116 v.

[247] C. Giurescu, *Material*, II, p. 185—186.

[248] *Ibidem*.

Dacă în privința satelor restituirea în condiția anterioară a urmat un curs relativ rapid [249], recuperarea individuală a moșnenilor transplantați pe moșiile boierești a fost mai anevoioasă, pentru că sistemul tăinuirii și protecției nu a putut fi desrădăcinat cu totul ; pînă în ultimii ani ai stăpînirii austriece a continuat lupta autorității pentru a împiedica fuga moșnenilor și pentru a-i readuce pe cei fugiți [250].

Protecția statului nu era însă neapărat mai puțin apăsătoare decît aceea a boierilor ; ca și țăranii dependenți apăsați de sarcinile fiscale, moșnenii își căutau scăparea în fugă, fie în satele boierești și mănăstirești, fie chiar uneori peste hotare [251]. Continuînd o veche tradiție a domniei și vistieriei, Administrația trecea pe seama altora stăpînirea pămîntului părăsit și cota de contribuție care îi revenea [252]. Pentru a împiedica trecerea pămîntului moșnenesc sub stăpînirea fictivă sau reală a boierilor și modificarea categoriei de impunere, Administrația a hotărît ulterior ca stăpînirile moșnenești să-și păstreze regimul fiscal, indiferent de statutul deținătorilor lor : „după ce vor rămînea niscareva părți de moșii deșarte de la megiiașii fugiți și ei, ca stăpînii acelora, nu să vor întoarce, iar moșiile lor la sorocul care va fi rînduit de la Administrație, au de acum înainte vor fi alții de la pămînturile lor, acele părți de moșie să să dea altora birnici au mărginași, care vor fi șăzînd în satele megieșăști, și apoi pe aceia ca pe niște megiiași să să așeze cu dajde megieșască și cu alte rînduelí... Și pentru moșiile megieșăști ca să nu să înstrăineze acelea de la dajde de cu vreo pagubă ce să cuvine de la acélea, ca cine le va dobîndi acelea, cu cumpăratul, au cu dăruire au cu altă pricină stăpînind, măcar de ce stare să fie, va da dajde pentru acelea“ [253].

---

[249] „...non erit amplius liberum ullicuiquam pagos medsiaschestios occupare et in caeterorum gravamen eos qua birnitsios protegere...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 75 v ; stabilirea evidenței satelor moșnenești ocupate de boieri a fost unul din mobilurile reluării în 1728 a conscripției virmondiene.

[250] Pentru rezistența unora dintre moșneni la încercările autorității de a-i scoate de sub regimul protecției, Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 223 ; în 1730 se instituia o comisie menită să-i descopere pe moșnenii tăinuiți de boieri ; C. Giurescu, *Material*, II. p. 472.

[251] Numeroase porunci ale Administrației cuprind prevederi „pentru megiiașii care umblă fugind după moșiile lor și mergu în alte sate...“, Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 6 v. ; punctul 6 al instrucțiunilor înmînate vornicilor în 1735 se referă la același proces : „cu părére de rău s-au înțeles cum că mulți megiiași au obicéi de fug și să ascund prin satele birnicești și mărginășești ca să poată să dea dajde mai ușor și să ia și dijmă den moșiile lor pe ascunsu, însă unii de la acéia trec și peste Dunăre și peste Olt cu mare patimă a dăjdii...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 233 v.

[252] *Ibidem.*

[253] *Ibidem.*

Moşnenii, ca şi ţăranii dependenţi, răspundeau la exploatare prin fugă ; o deosebire marcată se constată însă în această privinţă între cele două categorii de ţărani. În primul rînd, mobilitatea moşnenilor era mai redusă decît aceea a locuitorilor domeniului (observaţia aparţine contemporanilor înşişi) : „fiindcă am luat seama că mulţi din lăcuitorii aceştii ţări şi mai tare din birnici care nu au nici o moşie nicăiri nu să apucă de arătură, numai ca să poată mai pe lesne... fugi din sat în sat...“ [254] ; în al doilea rînd, chiar cînd fugeau, moşnenii aveau întotdeauna preocuparea înapoierii [255] ; mai puternică decît „legăturile“ azvîrlite de puterea de stat asupra masei rurale, legătura dintre ţăranul megiaş şi moşie îl trăgea întotdeauna îndărăt.

---

[254] *Doc. rel. agr.*, p. 358.

[255] *Ibidem*, p. 368 ; în mai 1734, Administraţia era informată că din satul Caraula au fugit 84 familii de birnici, „numai ci au rămas patru megiiaşi cu pîrcălabul de acolo“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 121.

VII. Organizarea fiscală

Cercetările cu privire la istoria fiscalității medievale în țările române — aflate încă în stadiu incipient — sînt destinate să aducă însemnate clarificări nu numai asupra organizării fiscale însăși ci și asupra celor mai variate aspecte ale societății medievale românești. Zonă de intersecție a tuturor realităților majore ale vieții social-economice, fiscalitatea reflectă îndeaproape cîteva din aspectele esențiale ale economiei, demografiei, raporturilor sociale și chiar politice ale epocii, constituind drumul obligat spre înțelegerea lor.

Fiscalitatea, care în anumite perioade smulgea masei contribuabililor de rînd întreaga ei disponibilitate de mijloace pecuniare, realizate din îndrumarea spre piață a surplusului de produse, oferă indicii de prim ordin pentru fixarea locului diverselor sectoare ale economiei între izvoarele de venituri ale populației și ale țării în ansamblul ei ; cercetarea sarcinei fiscale suportate de țară și a cuantumului impus pe gospodăria țărănească dă măsura capacității lor economice, sau, în terminologia epocii, a „puterii“ lor. Dar cunoașterea sistemului fiscal îl introduce pe cercetător și în problema structurii demografice a țării, a numărului gospodăriilor contribuabile și pe această cale ocolită a nivelului aproximativ de dezvoltare demografică a țării (vezi mai sus cap. *Populația și așezările omenești).* În sfîrșit, prin revelațiile asupra raportului dintre domnie și boierime în principalul sector al vieții interne, cercetarea fiscalității e menită să contribuie în chip decisiv la cunoașterea evoluției statului feudal românesc.

Evident, golurile documentației îngreuiază cercetarea sistemului fiscal medieval al Țării Românești [1] ; pînă în vremea lui Constantin Brînco-

---

[1] Un început remarcabil în această privință a fost realizat de cîteva studii care au reușit să elucideze unele aspecte însemnate ale sistemului fiscal al Țării Românești înainte de epoca fanariotă : D. Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească pînă la 1632,* în *Studii și materiale de istorie medie,* II (1957), p. 49—116 ; idem, *Cuantumul birului pe gospodăria țărănească în Țara Românească în secolul al XVI-lea, ibidem,* V (1962) p. 151—173 ; idem, *Reforma fiscală din vremea domniei lui Matei Basarab,* în *Studii,* XII (1959), nr. 2, p. 53—85 : idem, *La répartition des charges fiscales et le poids de la fiscalité, sur les différents groupes sociaux et économiques à la fin du XVIIe siècle en Valachie,* extras din vol. *L'impôt dans le cadre de la Ville eet de l'Etat, (f. 1,* 1966), p. 296—316.

Tehnica fixării cotelor de impunere în timpul lui C. Brîncoveanu a fost studiată de H. Chircă, *Veniturile vistieriei lui C. Brîncoveanu după condica vistieriei,* în *Studii și materiale de istorie medie,* I (1956), p. 213—232. Firește că pentru a se putea bucura de o valorificare largă, datele noi dobîndite de medievistica noasveanu care a reușit să transmită în chip fericit posterității două izvoare fiscale cu caracter de ansamblu — *Condica de venituri și cheltuieli a vistieriei* și *Anatefterul* — istoria fiscală a Țării Românești trebuie reconstituită din informațiile de detaliu strecurate uneori doar întîmplător în actele cancelariei domnești. O întregire, uneori esențială, la cunoașterea fiscalității medievale a Țării Românești este chemat să aducă materialul documentar deosebit de abundent lăsat de Administrația austriacă. Anchetele largi asupra sistemului fiscal în vigoare, care au precedat succesivele reorganizări ale fiscalității în provincia recent cucerită, constituie un izvor de primă însemnătate, prea puțin explorat și exploatat de istoriografia noastră. Efortul de reorganizare desfășurat de austrieci nu a modificat esența regimului fiscal al țării, ceea ce înlesnește integrarea datelor furnizate de cercetarea scurtului răstimp al stăpînirii habsburgice în Oltenia în ansamblul istoriei fiscale a Țării Românești.

1. Vechea structură fiscală a țării

Sistemul fiscal al Țării Românești a continuat să poarte și la începutul veacului al XVIII-lea amprenta structurii economice și social-politice medievale din care s-a născut; *conservarea, timp de mai bine de jumătate de mileniu — din veacul al XV-lea, cînd izvoarele îngăduie o vedere de ansamblu asupra organizării fiscale, și pînă în epoca Regulamentului organic — a osaturii și a principiilor esențiale ale sistemului fiscal, în ciuda unor însemnate adaptări succesive la situațiile modificate, trădează ritmul foarte lent de dezvoltare a economiei și a societății românești în formula dominației otomane.*

Întemeiată pe o economie covîrșitor agrară, fiscalitatea se alimenta aproape în exclusivitate din producția economiei rurale; în cadrul acesteia, creșterea animalelor era în același timp principalul izvor de venituri al locuitorilor și al statului. Banii destinați birului erau dobîndiți de țărani din comercializarea animalelor crescute în gospodăriile lor; cunoscînd această realitate de bază a economiei țării și a gospodăriei țărănești, boierii consilieri sugerau austriecilor, în momentele cînd procesul fiscal se afla în impas, adaptarea termenelor de încasare la ritmul comerțului de animale; cînd știa țărănimea în imposibilitate de a se achita de sarcinile fiscale, în lunile de iarnă mai ales, Administrația invoca păsuiri pînă la sosirea negustorilor sud-dunăreni, „...cărora săracii vînzîndu-le animalele lor... vor putea mai cu ușurință să facă față contribuției“ [2]. Sistarea comerțului de animale în sudul Dunării, în anumite

---

tră prin aceste studii vor trebui încadrate într-o lucrare de ansamblu asupra fiscalității medievale în țările române. O asemenea lucrare va constitui cea mai temeinică prefață la istoria societății feudale românești.

[2] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 5—6.

perioade, a pus în repetate rînduri țărănimea în imposibilitate de a face față obligațiilor ei fiscale.

Dijmele, al doilea capitol însemnat al fiscalității, erau, cu excepția vinăriciului, dări pe animale (oi, porci, albine). Animalele și produsele animaliere fiind principala marfă, venitul vămilor, atît al celor interne cît și al celor de hotar, se întemeia în cea mai mare parte pe economia animalieră, *care era așadar temelia întregului sistem fiscal.*

Nu numai economia dar și structura socială a epocii și-a imprimat pecetea asupra fiscalității ; puternic ierarhizată sub raport economic și juridic, societatea românească a veacului al XVIII-lea azvîrlea tot greul sarcinei fiscale asupra masei contribuabililor de rînd din care se desprinsese un grup restrîns de privilegiați, scutiți de dări sau beneficiind de statut fiscal de excepție. Privilegiul fiscal, trăsătură dominantă a oricărei structuri sociale medievale, e una din caracteristicile cele mai marcante ale fiscalității Țării Românești în veacul al XVIII-lea. Lipsite de o bază de putere solidă, eforturile unora dintre domni de a îngrădi privilegiile și de a extinde veniturile puterii centrale în detrimentul lor nu au avut efecte de durată. Împotriva tuturor acestor încercări, privilegiul, rezemat pe puterea marii boierimi, s-a apărat cu înverșunare. Puterea de stat nu numai s-a dovedit incapabilă să restrîngă durabil privilegiile, dar a fost la rîndul ei îngrădită de puterea stăpînilor de moșii în încercarea de a supune dărilor ansamblul populației țării. De-a lungul întregului veac al XVIII-lea, marea boierime a reușit să sustragă statului, prin privilegii și mai ales prin tăinuiri de populație, o parte însemnată a contribuabililor, uneori chiar majoritatea lor. Nici un domeniu mai mult decît fiscalitatea nu oferă posibilitatea de a pătrunde mai adînc în esența puterii de stat în Țara Românească în evul mediu.

Structura eminamente medievală a fiscalității perioadei se regăsește și în efortul statului de a imobiliza masa rurală prin *legarea sătenilor de pămînt — adică de locul înregistrării fiscale — și prin solidaritatea față de vistierie a grupului fiscal, în primul rînd a comunității sătești.* Produs al unui sistem care supunea masa contribuabilă unei apăsări intolerabile, atît prin greutatea sarcinei fiscale cît și prin modalitățile repartiției și ale încasării dărilor, înfruntarea dintre fluctuația permanentă a țărănimii și efortul stabilizator al puterii centrale a prelungit pînă la mijlocul veacului al XIX-lea realitățile fiscalității medievale.

Caracterul feudal al fiscalității Țării Românești în primele decenii ale veacului al XVIII-lea se recunoaște însă mai ales în structura sistemului de venituri al statului. Stăpîn eminent al întregului teritoriu al țării, domnul preleva pentru cămara domnească o parte din produsul întregii țări. Dijmele din produsul agriculturii și al creșterii animalelor — care asociau direct domnia la beneficiul activității productive a populației — continuau să constituie și la începutul veacului al XVIII-lea cel mai solid venit al *Cămării domnești.* Deși în mare parte convertite în bani, dijmele își păstrau nu numai denumirea, dar și funcția și caracterul lor originar. Ca orice stăpîn feudal, domnul nu numai preleva o parte din produsul populației dependente, dar impunea și taxa pe circulația produselor, pe comercializarea lor în cadrul domeniului. Vămile interne — vama tîrgului — și cele de graniță își aduceau contribuția la alimentarea Cămării domnești, căreia îi aparținea și venitul exploatării subsolului.

În temeiul aceluiași drept eminent, domnii beneficiau nu numai de o parte din producția pămîntului, dar și de forța de muncă a țărănimii dependente — împărțită cu stăpînii de moșii — și a celei libere.

Necesitatea de a face față îndatoririlor de vasalitate față de puterile suzerane străine se află probabil la originea celei dintîi dări interne cu caracter public : *birul*. Pulverizat într-o multiplicitate de dări sau, mai exact, perceput la intervale scurte sub titluri variate, birul și-a menținut și la începutul secolului al XVIII-lea nealterată funcția primordială, anume aceea de a acoperi îndatoririle impuse țării de puterea suzerană, Imperiul otoman.

Îngrădite de realitățile social-economice ale vremii — o economie aproape exclusiv agrară, realizată în formula marelui domeniu, și deci a atotputerniciei marilor stăpîni de pămînt — reformele fiscale, chiar și cele mai avansate, ale domnilor fanarioți, nu puteau fi decît adaptări ale sistemului existent la situațiile acute create de fuga în masă a populației contribuabile și la criza demografică pe care o provoca. *E ceea ce explică cu prisosință caracterul limitat al tuturor reformelor fiscale anterioare epocii regulamentare, dintre care nici una nu a spart cadrele tradiționale ale structurilor fiscale medievale.*

Încadrată de aceleași realități social-economice, politica fiscală austriacă — manifestare a unei puteri de stat mult mai autoritare și în măsură mult mai redusă dependentă de interesele marii boierimi — nu și-a propus decît să realizeze mult mai eficient, în condițiile existente, interesele puterii centrale. Privilegiile au fost efectiv restrînse, progrese evidente au fost realizate în direcția simplificării ierahiei fiscale, solidaritatea fiscală a cunoscut un început de destrămare, dar fundamentul vechiului sistem și al structurii fiscale a țării au rămas nemodificate.

2. **Politica fiscală austriacă**

Silită să soluționeze grava situație demografică a provinciei, atît în aspectul ei imediat, cît și în datele ei permanente, autoritatea austriacă, căreia nu i-a trebuit timp îndelungat pentru a descoperi că principala pricină a fugii locuitorilor era apăsarea dărilor, a adoptat un șir de măsuri de reorganizare a sistemului fiscal. Cercetarea mai îndeaproape a fiscalității provinciei și mai ales dificultățile întîmpinate în aplicarea măsurilor elaborate i-a dus pe austrieci pe calea altei descoperiri, care avea să-i introducă în miezul organizării social-politice a țării : aproprierea de către boierime a unei părți însemnate din veniturile realizate prin exploatarea fiscală și transformarea ei într-un mare beneficiar al sistemului fiscal, pe seama țărănimii contribuabile, dar în măsură apreciabilă și în detrimentul statului. Reglementarea temeinică și durabilă a problemei fiscale presupunea așadar cu necesitate o confruntare a puterii de stat cu boierimea. Indicii ale unor atari confruntări nu lipsesc nici pentru trecut, dar abia acum, în timpul stăpînirii austriace, procesul a cunoscut toată amploarea și a lăsat urme documentare suficiente pentru a putea fi urmărit în aspectele sale esențiale. „Pentru a reveni la sistemul contribuției — nota autorul unui memoriu înaintat în 1720 Consiliului de război — ne-am fixat deocamdată asupra părerii că aceasta ar trebui impusă o dată pe an, pentru ca fiecare țăran să știe precis cît are de plătit și că în acest interval nu i se va cere nimic mai mult ; ocrotit astfel, puternic, împotriva împilărilor boierimii, *el se va putea consacra casei și gospodăriei sale...*“ (s. n.) [3].

Zădărnicia oricărui efort de stabilizare a masei rurale atît timp cît nu erau suprimate excesele comise de boieri în calitatea lor de instrumente ale exploatării fiscale era puternic subliniată de alt memoriu contemporan : „...niciodată (țăranii) nu vor părăsii gîndul fugii, atît timp cît nu se va găsi mijlocul de a îngrădi într-atîta puterea uzurpată de boieri — împotriva cărora poporul cere fără întrerupere sprijin și ajutor — încît să nu-i mai poată exploata după plac ; dar, întrucît repartiția și încasarea dărilor le-a oferit pînă acum boierilor cel mai bun prilej în această privință, ar fi foarte potrivit dacă nu s-ar mai impune contribuția anuală, ca în vremea voievozilor, pe tranșe, ci dacă s-ar fixa o dată pe an și s-ar încasa la anumite termene și dacă, eventual, boierii nu ar mai participa la încasări“ [4].

Din această idee directoare s-au inspirat cele mai însemnate dintre măsurile austriace în materie de fiscalitate. Dar de la constatare la aplicare drumul avea să se dovedească deosebit de sinuos și, înainte de a realiza unele progrese în direcția țelului propus, austriecii au avut de înfruntat toate piedicile pe care o mare boierime, stăpînă pe pozițiile cheie ale vieții sociale, a știut să le ridice în calea reformelor.

În ciuda unei tendințe novatoare mai profunde, politica austriacă a menținut esențialul vechii structuri fiscale a țării care împărțea totalitatea dărilor percepute între *cămara domnească* și *vistierie ;* diviziunea, care corespundea unei realități de structură a statului feudal și a izvoarelor sale de venituri, oferă și cadrul cel mai potrivit și pentru cercetările de istorie a fiscalității în Oltenia.

Austriecii au preluat și au menținut așadar vechea organizare fiscală care împărțea veniturile țării între *vistierie* (devenită acum *casa militară, lada ostășească,* pentru că provincia era supusă regimului ocupației militare) și *cămară* (acum *camera aulică).* Ca și Brîncoveanu înaintea lor, ca și majoritatea reformatorilor fanarioți după ei, austriecii au concentrat toate dările de repartiție într-una singură care, urmînd terminologia sistemului fiscal habsburgic, a luat numele de *contribuție.*

---

[3] Hurmuzaki, VI, p. 310.

[4] Ibidem, p. 347.

Contribuţia („Contrebuţionul", „dajdea împărătească", „birul") este prelungirea sub alt nume a birului. Dacă natura dării a rămas nemodificată — ceea ce explică trecerea fără dificultate de la bir la contribuţie — toate etapele procesului fiscal, de la fixarea cuantumului, la repartiţie şi percepţie, au fost supuse activităţii reorganizatoare a austriecilor.

Birul, principalul mijloc de împlinire a cererilor turceşti, a reflectat cantitativ cuantumul îndatoririlor impuse de Poartă. Incapabil să-şi modernizeze structura economică, Imperiul otoman nu putea găsi altă soluţie pentru imensele sarcini financiare — impuse mai ales de necesitatea de a întreţine o puternică armată, la nivelul tehnicii militare a epocii — decît în intensificarea exploatării, pînă la epuizare, a izvoarelor de venit tradiţionale. Într-o vreme în care celelalte mari puteri europene căutau noi izvoare de venituri în lărgirea activităţii economice, în intensificarea producţiei şi a schimbului, conducerea Imperiului otoman nu găsea altă soluţie de a-şi spori veniturile decît într-o fiscalitate tot mai apăsătoare, factor de stagnare şi regres a vieţii economice.

Sporul masiv al sarcinilor pecuniare impuse Ţării Româneşti de către turci în timpul lui Constantin Brîncoveanu[5] s-a tradus printr-o însemnată sporire a cuantumului şi a numărului dărilor : „iar acest tribut sporit poporul îl plătea cu multe lacrimi şi strîmtorări şi cu nimicirea unora (dintre locuitori) în aceşti ultimi cîţiva ani ai domniei lui Brîncoveanu". Mijloacele documentare ne lipsesc pentru a transpune în formulă cifrică înregistrarea literară a sporului de opresiune otomană. *Condica de venituri şi cheltuieli a vistieriei* lui C. Brîncoveanu se opreşte tocmai o dată cu modificarea gravă intervenită în cuantumul global al exploatării otomane şi e foarte probabil că faptul nu se datorează unei simple coincidenţe : sporul impus Ţării Româneşti în urma călătoriei lui Brîncoveanu la Adrianopol a provocat o restructurare a gestiunii financiare a ţării.

Scurtul răgaz oferit ţării de reforma fiscală înfăptuită de C. Brîncoveanu a fost aşadar brutal curmat în 1704, lăsînd din nou locul sistemului dărilor numeroase, încasate la intervale frecvente, generator al unei stări de permanentă nesiguranţă, incompatibilă cu desfăşurarea unei activităţi economice normale. E ceea ce dădea regimului de stabilitate fiscală — concedat, sub numele de *ruptă* sau *ruptoare,* în chip excepţional de domni anumitor categorii de contribuabili — valoare de privilegiu : „Contribuabilii români — observa în 1726 secretarul Administraţiei oltene — întrucît ignoră suma cu care trebuie să contribuie, iar pe de altă parte se tem de creşterea apăsării contribuţiei, preferă sistemul numit *ruptoare,* care nu e altceva decît contribuţia fixă şi stabilită în funcţie de avere ; acest sistem de aceea este atît de preferat pentru că îngăduie contribuabilului să se culce pe amîndouă urechile — după cum se obişnuieşte a se spune — şi să fie în situaţia nu numai de a-şi plăti darea, dar şi de a-şi spori averea"[6]. Singura formulă fiscală compatibilă cu o activitate economică normală, fixarea prealabilă a sarcinei fiscale a stat la baza reformei înfăptuite de C. Brîncoveanu în 1701 şi a reformelor succesorilor săi. Din aceeaşi formulă s-a inspirat şi politica fiscală austriacă în Oltenia. Fixarea cuantumului anual global al contribuţiei, era prima măsură a reorganizării fiscale întreprinse de noile autorităţi în scopul de a da stabilitate vieţii în provincie.

---

[5] M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV—XIX,* în *Studii şi materiale de istorie medie,* II (1957), p. 40—42.

Evoluţia cuantumului contribuţiei reflectă îndeaproape nu numai exploatarea sporită de-a lungul anilor a capacităţii economice a provinciei de către austrieci, dar în acelaşi timp şi succesele efortului de descoperire a numărului exact al contribuabililor şi de îngrădire a puterii boierimii. Sporul masiv al contribuţiei, mai ales în al doilea deceniu al stăpînirii austriace, coincide cu saltul demografic înregistrat de catagrafii şi conscripţii, rezultat în acelaşi timp al unui larg curent de imigrare şi al succesului politicii centralizatoare a austriecilor.

Deşi materialul documentar nu oferă posibilitatea reconstituirii seriei continue a sumelor încasate sub titlul de contribuţie, elementele de care dispunem sînt suficiente pentru a fixa nu numai tendinţa dar şi proporţiile progresului realizat de principalul capitol al fiscalităţii austriace.

Contribuţia era repartizată şi încasată sub două titluri principale : contribuţia obişnuită sau ordinară şi contribuţia extraordinară, cea dintîi alcătuind tributul propriu-zis al provinciei, cea de a doua, de proporţii mult mai restrînse, destinată întreţinerii aparatului administrativ şi în genere cheltuielilor provinciei.

Prima contribuţie — după încheierea păcii şi scurgerea anului de scutire generală acordată provinciei — a fost impusă în 1720. Asupra contribuabililor, apreciaţi a fi în număr de 16 000, au fost impuşi cîte 2 taleri (= 3 florini, 20 creiţari) — fără discriminare între diversele categorii de contribuabili — la care s-au adăugat prestaţii în produse pentru întreţinerea unităţilor militare austriace şi o sumă suplimentară pentru cheltuielile provinciei. Suma totală impusă provinciei pe seama contribuţiei în 1720 s-a ridicat la 72 102 florini, 20 creiţari[7]. Absenţa informaţiilor cu privire la contribuţia anului 1721 lasă să se presupună că cel puţin criteriile de impunere nu s-au modificat, chiar dacă suma totală a sporit datorită reîntoarcerii în provincie a locuitorilor deportaţi şi în genere afluxului de populaţie de peste hotare[8]. Situaţia se modifică însă simțitor începînd din anul 1722, cînd, potrivit datelor conscripției alcătuite din ordinul generalului Virmond, numărul contribuabililor sporise masiv, iar gospodăria țărănească se refăcuse în măsură suficientă pentru a suporta un cuantum sporit. Începînd din acest an și pînă în 1729, totalul impus provinciei sub titlul contribuției obișnuite și extraordinare — sau în terminologia actelor interne *dajdea ordinarium* și *dajdea ecstraordinarium* — a fost stabilit în funcție de un barem mult mai ridicat, al cărui punct de pornire era fixat la 190 000 florini anual (dintre care 135 000 florini contribuția obișnuită și 55 000 florini cea extraordinară). Dacă pentru anul 1722 lipsește o indicație globală, dispunem în schimb de o informație precisă pentru anul următor, cînd numărul contribuabililor s-a menținut nemodificat. În 1723, contribuția obișnuită s-a ridicat la 135 000 florini renani, iar cea extraordinară la 50 000 fl. r., totalul contribuției fiind așadar de 185 000 fl. r. Dar scăderea masivă a numărului contribuabililor în anul următor a provocat și o reducere a sumei globale. Reducerea față de nivelul fixat fusese inițial mult mai mare, dar sub presiunea autorităților austriace, Administrația a fost silită să rectifice calculul inițial ; la 17 iulie 1724, protocolul „de toate dăjdile și orînduialile de zaherea, de fîn și de altele..." înregistra oscilații în privința fixării sumei globale : „orînduiala contrebuționului ce au eșit la leat 7232 (1724), arătînd cît au fost suma județelor și unde ce s-au cheltuit măcar că s-au mai scris acest contrebuțion aici la protocol mai înapoi pecum să véde, dar mai mărindu-se suma la județe s-au făcut altă cislă și aceea după urmă au rămas..." [9]. Suma globală impusă provinciei — numărul contribuabililor scăzuse brusc în catastifele Administrației de la 25 000 la 14 000 — era de 100 269 taleri (= 166 446 fl. renani) superioară propunerii inițiale a Administrației, inferioară însă cuantumului de 190 000 fl. r. stabilit de austrieci. Știind însă prea bine că scăderea vertiginoasă a numărului contribuabililor nu corespundea realității, ci acoperea doar evaziunile fiscale ale marilor boieri dregători, austriecii au refuzat în anii următori să mai tolereze reduceri din contribuție. În 1725, suma globală impusă se ridică din nou la 190 000 fl. renani [10]. Zadarnice au fost invocațiile marilor boieri în anii următori pentru a obține o reducere a contribuției. La toate argumentele avansate de ei, austriecii răspundeau invariabil cu constatarea că originea dificultăților întîmpinate la încasarea contribuției se afla în masiva tăinuire de către boieri a contribuabililor, sis-

---

[6] C. Giurescu, *Material*, II, p. 71.

[7] *Ibidem*, I, p. 474.

[8] Suma de 61 685 florini indicată de tabelul sinoptic al contribuţiilor percepute de erariul imperial din diversele provincii ereditare nu poate fi folosită decît ca punct de reper ; confruntate cu celelalte izvoare, indicaţiile cuprinse în tabel se dovedesc eronate, mult inferioare realităţii ; C. Sassu, *Tabloul cheltuielilor obişnuite şi extraordinare aprobate de ţările monarhiei habsburgice între anii 1700—1746 inclusiv, cuprinzînd între aceste ţări şi provinciile româneşti Oltenia, Banatul şi Transilvania*, în *Arh. Olt.*, VII (1928), nr. 37—38, p. 308. Pentru anul 1720, de pildă,

---

tabelul indică 14 127 florini, în vreme ce rapoartele dregătorilor austrieci arată că contribuția s-a ridicat la 72 102 florini. Mai exacte sînt în schimb indicațiile tabelului pentru intervalul 1729—1737.

[9] Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 61—62.

[10] Protocolul amintit indică : „Dajdea ordinarium au fost orînduită de la măriia sa feltmarșal gheneral comendant și mai marelui nostru derector grof de Kineczeg la leat 1725 :

Au fost ordinarium suma florinți nemțești	135 000
și ecstraordinarium ,, ,,	55 000
Ibidem, f. 106—111.	190 000

tem care submina principiile fundamentale ale reformei fiscale. În 1726 și în 1727 așadar suma totală a contribuției a rămas nemodificată, 190 000 fl. renani (suma efectiv repartizată pe județe a fost de 189 000 fl. ren.)[11]. Progresele realizate de politica de îngrădire a puterii boierimii, „redescoperirea“ masei contribuabile prin detectarea și limitarea evaziunilor în anii următori, au făcut posibilă sporirea progresivă a cuantumului contribuției. În 1728 și 1729 suma totală impusă provinciei a fost de 211 856 fl. ren. (sau 212 294 după alt izvor)[12]. În schimb în 1731, încurajați de informațiile Administrației care le comunica succesele dobîndite în efortul de descoperire a contribuabililor tăinuiți — „întrucît s-au găsit mult mai multe familii contribuabile decît în anii trecuți“ — austriecii sporesc masiv contribuția la 264 656 florini[13]. Dar provincia — masa contribuabililor — nu s-a arătat dispusă să tolereze un asemenea spor. Încercarea de a-l impune a dezlănțuit un val de fugă atît de larg încît l-a determinat pe directorul suprem, contele Wallis, să viziteze provincia, fapt căruia îi datorăm unul din cele mai ample și mai instructive rapoarte asupra Olteniei în timpul stăpînirii austriace[14]. Remediul imediat nu putea fi decît scăderea contribuției, efectiv redusă la 221 688 fl. ren., în care însă erau incluși 30 000 fl. ren., suma de răscumpărare a muncilor gratuite și a vămilor interne, ambele categorii de obligații desființate[15]. Potrivit altui izvor suma nu a fost redusă decît la 233 633 fl. ren. ; în intervalul 1732—1734, contribuția s-a menținut la 236 564 florini. Un nou spor e înregistrat în anul 1735, cînd suma totală de 244 805 florini renani a putut fi ușor repartizată pe țară[16]. Adaosul li s-a părut fără îndoială autorităților departe de a reflecta capacitatea fiscală sporită a provinciei, ceea ce explică noul spor din ultimii ani ai stăpînirii austriace, 1736—1737, cînd contribuția s-a ridicat la 260 352 fl. ren.[17].

Repartiția contribuției. Pentru ca stabilitatea fiscală să devină o realitate și să se poată substitui vechii formule, total incompatibile cu cel mai elementar efort de previziune și organizare, nu era însă suficientă fixarea prealabilă a cuantumului global ; mai era necesar ca, prin sistemul de repartiție, delimitarea dinainte a sarcinei fiscale să se transmită pînă la ultima unitate contribuabilă. *Una din inovațiile cele mai remarcabile ale reformei fiscale austriace a constat în fixarea cuantumului de contribuție pe familie — adică pe gospodărie — în cadrul cîtorva*

---

[11] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 40.

[12] C. Giurescu, *Material,* II, p. 200 și 363—365 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 121 și 169.

[13] Ibidem, f. 169 ; în aprilie 1731, o dispoziție inițială menținea contribuția la nivelul anilor anteriori, dar în iulie modificarea era deja fapt împlinit.

[14] Hurmuzaki, VI, p. 471—491.

[15] Cuantumul era propus de contele Wallis ; Hurmuzaki, VI, p. 482—83.

[16] *Ibidem,* p. 524—525.

[17] C. Sassu, *Tabloul cheltuielilor obișnuite și extraordinare...,* în *Arh. Olt.,* VII (1928), nr. 37—38, p. 308.

Evoluţia contribuţiei 1720–1737

Anul	Suma
1720	72 102 fl. ren.
1722	190 000 ”
1723	185 000 ”
1724	166 446 ”
1725	190 000 ”
1726	189 000 ”
1727	189 000 ”
1728	211 856 ”
1729	211 856 ” (sau 212 294 fl.r.)
1730	264 656 ” (sau 268 608 fl.r.)
1731	221 688 ” (sau 233 633 fl.r.)
1732	236 564 fl. ren.
1733	236 564 ”
1734	236 564 ”
1735	244 805 ”
1736	260 352 ”
1737	260 352 ”

mari categorii fiscale (birnici, moşneni, mărginaşi etc.). Sistemul fiscal în vigoare în Ţara Românească înainte de austrieci se limita să repartizeze sumele impuse pe judeţe şi pe sate şi, pentru categoriile cu regim de excepţie, pe bresle ; incapabilă să dobîndească o cunoaştere mai mult decît aproximativă a numărului real al locuitorilor, domnia îşi limita intervenţia în procesul repartiţiei la nivelul judeţului sau cel mult al satului ; repartiţia — cisluirea — pe sate şi înlăuntrul satelor era lăsată pe seama dregătorilor locali, a încasatorilor dărilor şi, înlăuntrul satelor, a locuitorilor, cu intervenţia stăpînului de moşie în cazul satelor aservite [18]. În funcţie de îndemînarea şi de poziţia ocupată în aparatul de stat de stăpînul moşiei, satul era impus la o cotă mai mică, fie prin scutiri legal obţinute, fie prin tăinuiri de locuitori ; cisla — cota — era mult mai redusă decît a altor sate care nu beneficiau de degrevări. Satul „protejat" de boieri devenea astfel un centru de atracţie pentru locuitorii satelor lipsite de „protecţie" ; avantajul modest al ţăranilor impuşi la cote mai mici se transforma, la nivelul stăpînului „protector" într-un mare cîştig, rezultat din înmulţirea şi stabilitatea relativă a populaţiei domeniului său. Dar tocmai pentru că se hrănea din agravarea situaţiei a numeroşi alţi contribuabili ai ţării, formula care asigura unora dintre domenii un nivel demografic ridicat, era pentru ansamblul ţării unul din cei mai de seamă factori de instabilitate demografică. În centrele „protejate", în permanent proces de deplasare în funcţie de puterea şi influenţa în stat a stăpînilor lor, se fixau principalele vîrtejuri care puneau în mişcare masa fluctuantă a contribuabililor. Incapabilă să ofere un fundament mai solid sistemului său fiscal — adică să obţină evidenţa populaţiei şi să suprime şi evaziunile — domnia era silită să-şi adapteze politica fiscală la realităţile dominante — continua deplasare a masei contribuabile, lipsa unei evidenţe a populaţiei şi evaziunea.

---

[18] Iată, în relatarea banului Mihai Cantacuzino, modalitatea repartiţiei birului, înainte de reforma lui C. Mavrocordat : „...la timpul cislei acestor dări se aduna boierii cei mari la vistierie şi, cisluind banii pe judeţe, rînduia boieri care aduna satele de-şi făcea cislele ; iar pîrcălabii făceau cislele pe numele locuitorilor şi la vistierie lista cislelor de sate *fără arătarea numărului indivizilor*“ (s. n.) ; M. Cantacuzino, *Istoria Ţării Româneşti*, p. 48.

Hotărîţi să pună capăt fugii şi să suprime factorii care o provocau, *austriecii au fixat pentru prima oară în istoria ţării cuantumul pe unitatea contribuabilă, individualizată, gospodăria ţărănească.* Măsura era menită să proporţioneze impunerea la capacitatea economică a contribuabililor şi să introducă stabilitatea sarcinei fiscale ; un pas înainte era realizat în raport cu reforma fiscală a lui C. Brîncoveanu, întemeiată pe ruptoare, adică pe învoiala cu satul. Reforma fiscală austriacă a încercat şi, după repetate eşecuri a reuşit, să împingă pînă la limita celulei fiscale de bază — gospodăria ţărănească — regimul de fixare a cuantumului. Etapele sistemului fiscal instituit de austrieci erau aşadar, în formula ideală, următoarele : a) stabilirea numărului contribuabililor, pe categorii fiscale ; b) fixarea cuantumului global al contribuţiei rezultat din înmulţirea numărului fiecărei categorii de contribuabili, cu cota impusă pe unitatea contribuabilă (gospodăria birnicească, megieşească etc) ; c) revenirea, prin repartiţie, la unitatea contribuabilă, unde suma repartizată trebuia să coincidă cu cota iniţială, fireşte în limitele unor variaţii mărunte în funcţie de deosebirile de situaţie materială înlăuntrul categoriei.

Reuşita noului sistem postula însă o condiţie fundamentală : dobîndirea evidenţei riguroase a numărului şi a situaţiei materiale a locuitorilor şi lichidarea evaziunii acoperite de boieri, ceea ce nu se putea obţine decît prin înfrîngerea rezistenţei boierimii [19]. Prea slabă în raport cu clasa dominantă pentru a impune o politică sistematică de centralizare, domnia a trebuit să se resemneze pînă în secolul al XIX-lea cu situaţia de fapt creată de sustragerea de către stăpînii de pămînt a unei părţi însemnate a masei contribuabililor.

---

[19] Iată, în descrierea secretarului de Porta, etapele procesului fiscal, în Oltenia : „Il modo che si prattica in Valachia Austriaca al presente per la giusta repartizione dell'anuale contribuzione, ha per base il numero degli abitanti, ai quali si mette annualmente un censo capitale, si forma una somma e si riparte sopra il capi di famiglia, lasciando che i provisori de villaggi facino la ripartizione secondo la facoltà di ciaschedun villano" ; dar, arăta autorul raportului întocmit în septembrie 1726, sistemul, excelent în principiu, era total viciat din pricina marilor fraude comise la conscripţie ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 116 ; neputîndu-se stabili numărul exact al locuitorilor, s-a revenit la sistemul tradi-

Întreaga perioadă a stăpînirii austriace în Oltenia a fost o luptă continuă între autoritatea de stat şi boierime pentru aproprierea beneficiului tras din exploatarea ţărănimii contribuabile, dar austriecii nu au reuşit decît în ultimii ani, cu preţul unor profunde adaptări ale regimului politic şi administrativ al provinciei, să-şi impună concepţia. Atunci de abia reforma fiscală a devenit efectivă ; pînă atunci, în fapt, operaţiile fiscale s-au desfăşurat după sistemul tradiţional, calificat de slujbaşii austrieci drept sistem otoman (consuetudo turcarum). Angajaţi în aceeaşi luptă, dar cu mijloace de putere mult mai reduse, domnii fanarioţi s-au străduit şi ei, dar zadarnic, să smulgă de sub autoritatea boierimii şi să „arunce în dajde“ miile şi zecile de mii de ţărani contribuabili tăinuiţi de stăpînii de moşii. Abia perioada regulamentară a reuşit din nou să apropie sensibil catagrafiile vistieriei de realitatea demografică a ţării.

Categoriile fiscale. Una dintre trăsăturile principale ale reorganizării sistemului de repartiţie a contribuţiei a fost tendinţa de simplificare şi uniformizare a structurii fiscale, prin restrîngerea categoriilor de excepţie. Discuţia aprigă dezlănţuită de catalogul boierilor întocmit în 1723 de Administraţie în vederea statuării definitive a regimului de privilegii a furnizat slujbaşilor camerali prilejul de a-şi manifesta răspicat punctul de vedere, împărtăşit de altminteri de toţi factorii de conducere austriaci : „...să se înlăture cu totul din rîndul şi catalogul boierilor a doua şi a treia categorie de boieri mazili şi slujitori, cu atît mai mult cu cît şi răposaţii domni generali Steinville, Virmond şi consilierul cameral Haan au fost unanimi în părerea aceasta şi au hotărît chiar ca toate titlurile de boieri mazili, slujitori, aleşi şi sutaşi să fie cu totul abrogate şi să nu mai existe alte stări şi categorii de locuitori decît clerul, boierii, negustorii şi contribuabilii de rînd“ [20]. Dar în ciuda evidentei simplificări a mozaicului fiscal — produs necesar al ierarhizării societăţii medievale româneşti, al progresivei sedimentări a excepţiilor şi privilegiilor, al inexistenţei sau slabei eficienţe a tendin-

---

ţional, empiric şi arbitrar, *ibidem*, p. 449. Înainte de a se putea aplica efectiv formula, au fost necesari ani grei de luptă pentru a înfrînge rezistenţa boierimii.

[20] C. Giurescu, *Material*, I, p. 595 ; C. Mavrocordat a reluat, în cadrul reformelor sale, politica de simplificare a structurii fiscale a ţării : „Logofeţii de divan ce şedea la ţară prin sate s-au supus a da vinărici şi oierit, precum şi cele patru sferturi pe an... Breslele cele mici le-a pus la dare ca să plătească de patru ori pe an la vistierie după numele şi persoana fiecăruia. A împuţinat slujitorii, spătăraşii, agiaşii, armăşeii, aprozii şi pe cei suprimaţi i-a dat la dare cu ţara. Asemenea a făcut şi cu slujitorii căpitanilor de afară. Pe sătenii spătărei, vistieraşi, roşii, păhărnicei, postelnicei, vizitii, comişei, şătrărei, i-a dat pe toţi la dare cu ţara...“ ; M. Cantacuzino, *Istoria Ţării Româneşti*, p. 49—50.

țelor uniformizatoare în politica domniei — varietatea categoriilor a subsistat și în epoca stăpînirii austriace.

La baza edificiului fiscal se afla marea masă a țărănimii libere și dependente. Inițial, ambele categorii au fost egal impuse, potrivit sistemului tradițional care le confunda în masa *birnicilor*[21]. Din anul 1723 însă, la insistența boierimii, care înțelegea să folosească fiscalitatea ca instrument al intereselor ei de clasă, a fost adoptată impunerea diferențiată a țărănimii, scindată acum din punct de vedere fiscal în *megieși* și *birnici*[22] ; o a treia categorie, aceea a *mărginașilor*, se recruta, după criterii teritoriale — apropierea de hotar, de margine — din rîndurile megieșilor și ale birnicilor.

Categoria *birnicilor* era alcătuită din țăranii dependenți de pe moșiile boierești, mănăstirești și fiscale. Interesul stăpînilor de moșii de a ocroti din punct de vedere fiscal țărănimea de pe domeniile lor s-a manifestat prin cererea repetat adresată autorităților austriace de a aproba deplasarea unei părți însemnate din sarcina fiscală globală de pe umerii țăranilor dependenți pe aceia ai moșnenilor. După ce în anul 1720 toți țăranii, indiferent de condiție juridică, prestaseră cîte 3 florini și 20 creițari (= 2 taleri)[23], în 1721 cîte 4 florini[24], iar în 1722 cîte 6 florini și 40 creițari (= 4 taleri)[25], birnicii au fost deosebiți, începînd din anul următor, de megiași, în ceea ce privește cuantumul contribuției. În anii 1723 și 1724, cuantumul pe gospodărie de birnic s-a menținut la 6 florini și 40 creițari (4 taleri)[26], pentru a spori în 1725 la 5 taleri[27] și în 1727 la 10 florini[28] ; în 1728, contribuția birnicilor e redusă la 8 florini, 20 creițari[29], nivel la care, cu mici variații, s-a stabilizat pe tot restul intervalului stăpînirii austriace[30]. În ultimii ani, pentru a suprima sau a reduce jocul repartițiilor în sate și inconvenientele sale, birnicii au fost repartizați în trei categorii, după avere ; cea dintîi era impusă la 8 florini și 15 creițari, cea de a doua la 8 florini și cea de a treia la 7 florini și de 20 creițari [31].

---

[21] D. Mioc, *La répartition des charges fiscales...*, unde sînt înfățișate și analizate cele peste 30 de categorii — bresle — de contribuabili.

[22] Controversa din istoriografia noastră în legătură cu regimul fiscal al țăranilor liberi și al celor dependenți înainte de austrieci s-a dezvoltat într-o direcție greșită și e lipsită de obiect. Nu s-a ținut seama de faptul că *entitatea fiscală cu care opera vistieria era satul.* Izvoarele fiscale anterioare stăpînirii austriace nu stabilesc distincția între moșneni și rumâni, pentru că vistieria însăși nu făcea o asemenea distincție ; din punctul de vedere al vistieriei toți erau *birnici.* Evident că, în cadrul cisluirii înlăuntrul satului, cisla moșneanului era mai mare decît a țăranului dependent — nu însă cu necesitate și întotdeauna ; faptul însă nu era rezultatul unei distincții stabilite de vistierie, ci al deosebirii de avere.

[23] C. Giurescu, *Material*, I, p. 474 ; Hurmuzaki, VI, p. 352.

[24] C. Giurescu, *Material*, I, p. 449—495.

[25] *Ibidem*, p. 519 ; 521 și 525 ; la 19 august 1722, Administrația reamintea hotărîrea lui Virmond „ut quaelibet familia in hac provincia pro ordinaria contributione tres thaleros leonios, pro extraordinaria autem unum thallerum leoninum indifferenter praestaret..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 174.

[26] C. Giurescu, *Material*, II, p. 70.

[27] *Ibidem*, p. 70.

[28] *Ibidem*, p. 190.

[29] *Ibidem*, p. 353.

[30] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 139 v.

După ce au fost supuși la plata aceluiași cuantum ca și birnicii în primii trei ani de impunere, *megieșii* au suferit, începînd din 1723, un spor de o treime în raport cu birnicii, întrucît — justificau boierii — „șăd pe moșiile lor și nu lucrează nimănui pe moșiile lor" [32]. În 1723 așadar gospodăria moșnenească a plătit 6 taleri (= aproape 10 florini) [33], cuantum menținut și în anul următor [34] ; în 1725, cuantumul impus gospodăriei megieșești sporește la 9 taleri, iar în 1727 la 18 florini de gospodărie [35] — saltul coincide de altminteri cu maxima presiune a marilor boieri pentru a sili moșnenimea să accepte protecția lor — pentru a scădea apoi la 13 florini, 20 creițari în 1728 [36] și a se stabiliza la media de 12 florini din 1729 [37]. În 1735, moșnenii erau împărțiți, ca și birnicii, după avere, în trei categorii : cea dintîi, impusă la 12 florini, 20 creițari ; cea de-a doua la 12 florini ; cea de-a treia la 11 florini [38].

A treia categorie de contribuabili din punct de vedere numeric, *mărginașii* se recrutau dintre țăranii liberi, dar mai ales dependenți, așezați în satele din apropierea Dunării și a Oltului. Posibilitățile sporite de fugă peste hotare — deci perspectiva pierderii contribuabililor și a forței de muncă — explică regimul fiscal de favoare acordat locuitorilor mărginași. Crearea acestei categorii tindea să dea stabilitate demografică zonei teritoriale celei mai expuse fluctuațiilor de populație. Prima oară apar *mărginașii* cu regim fiscal deosebit în 1723, cînd erau impuși cu 3 taleri anual (= 5 florini) față de 4 tl. birnicii și 6 tl. megieșii [39]. În 1724 cuantumul rămîne nemodificat, iar din 1729, se stabilizează la 6 florini [40] ; din 1735 apar două categorii de mărginași, cu deosebiri minime între ele, cea dintîi fiind impusă la 6 florini și 12 creițari, cea de-a doua la 6 florini [41].

Regimul fiscal al mărginașilor transforma marginea într-o zonă de atracție pentru țăranii din interiorul țării ; sesizată de stăpînul moșiei Punghina, Constantin Argetoianu, că „unii oameni din satul dumnealui ...ar fi fugind într-alte sate după marginea Dunării, ca să plătească birul mărginşéşte, să nu-l plătească birnicéşte“, Administraţia poruncea vornicilor de Mehedinţi să-i aducă îndărăt pe fugari în satele lor, „să plătească birnicéşte... fiindcă iaste pagubă făcînd ei acéste meşteşuguri la contrebuţionul împărătescu“ [42]. La începutul anului 1734, Administraţia respingea cererea locuitorilor satului Jiiana, de a fi trecuţi „în breasla mărginaşilor“, întrucît satul, aflîndu-se la 4 337 paşi de Dunăre, depăşea limita fixată de „un ceas“ sau 4 000 paşi [43].

---

[31] Hurmuzaki, VI, p. 524—525.

[32] Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 4.

[33] La 1 ian. 1723, Administrația comunica vornicilor cuantumul „care au ajuns acum la jumătate de dajde" impus pe categorii de contribuabili ; moșnenii urmau „să să pue de nume po tl. 3" ; *ibidem.*

[34] C. Giurescu, *Material,* II, p. 70.

[35] *Ibidem,* II, p. 190 și 446.

[36] *Ibidem,* p. 353.

[37] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 139 ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 540.

[38] Hurmuzaki, VI, p. 524—525.

[39] Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 4—5 v. ; vezi propunerea boierilor de a se crea regim fiscal special locuitorilor de pe marginea Oltului și a Dunării, încă din 1722, la C. Giurescu, *Material,* I, p. 494.

[40] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 139 ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 540.

[41] Hurmuzaki, VI, p. 524—525.

Din cisla satelor erau scoşi infirmii — *nevolnicii* — şi văduvele sărace. Cei de curînd căsătoriţi (*neo-uxorati*, însurăţei), beneficiau de scutire de sarcini timp de un an [44].

Un şir de slujbaşi ai Administraţiei şi ai Cămării primeau în loc de salariu scutire parţială de dări : *scăunaşii* şi *gornicii* plăteau jumătate din cuantumul suportat de birnici [45] ; *vierii* angajaţi la lucrul viilor fiscale — foste brîncoveneşti — erau de asemenea retribuiţi prin degrevări de contribuţie (în 1732, de pildă, au suportat o cotă anuală de 6 florini, faţă de 8 florini birnicii) [46]. *Pîrcălabii* şi *juraţii* satelor erau complet scutiţi de plata contribuţiei ; de asemenea călăraşii şi vătăşeii folosiţi de Administraţia craioveană, de vornici şi ispravnici [47]. Locuitorii satelor îndatorate la prestarea Vorspann-ului, a cailor de olac — satele de „forşpănaşi“ — beneficiau de asemenea de scutire de contribuţie. În 1723, în temeiul unei hotărîri a Administraţiei privind „rînduiala drumurilor“, 741 de contribuabili din satele aşezate de-a lungul celor patru drumuri principale (Sibiu, Cerneţi, Tîrgu-Jiu şi Caracal) erau scutiţi de plata contribuţiei pentru a face faţă îndatoririi lor [48]. O dată cu reorganizarea din 1729, cînd a fost suprimată îndatorirea de prestare a Vorspann-ului, a dispărut şi această categorie de scutiţi.

Menţinuţi de austrieci pentru că aduceau un spor venitului imperial, *aleşii* erau moşneni ieşiţi din cislă, care în schimbul unui cuantum mult mai ridicat la contribuţie, erau scutiţi de prestaţiile în muncă şi cărături. Cota de contribuţie impusă aleşilor era de 40 florini anual ; din 1736, pentru a atrage un număr mai mare de moşneni în categoria aleşilor, cota a fost redusă la 25 florini anual [49].

---

[42] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 200.

[43] Ibidem, f. 61 v-62.

[44] C. Giurescu, *Material*, II, p. 291.

[45] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 70 ; L 1—5/356, f. 139 v.

[46] C. Giurescu, *Material*, II, p. 540.

[47] *Ibidem*, p. 274—275.

[48] Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 7 v-8 ; cf. C. Giurescu, *Material*, II, p. 298.

[49] Administraţia către vornici, la 22 febr. 1736 : „findcă pînă acum aleşii... să punea la bir cîte 40 de florinţi, iar de acum înainte cu prilejul repartiţionului ce să va face într-acest an 1736 la fieştecare ales supt tare nădéjde şi pînă va plăcea înălţatei curţi împărăteşti ca să rînduiască altceva pentru dînşii, să se pue numai la contrebuţion pe ei cîte 25 florinţi...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 40 ; C. Giurescu, *Material*, III, p. 93 ; o primă reducere a fost făcută în 1732, *ibidem*, II, p. 540.

Scutite de plata contribuției nu erau decît două categorii : cele 24 de familii de *mari boieri* [50] și *membrii clerului* [51]. Și unii și alții plătesc, în situații excepționale, *darea benevolă (donum gratuitum)*, „ajutor" consimțit împăratului în caz de război, sau cu prilejul începerii domniei (v. paragraful consacrat privilegiilor) [52]. Împotriva încercării a numeroși locuitori de a scăpa de contribuție prin trecerea în rîndul clerului, austriecii au reacționat cu dîrzenie [53].

Cu o sumă fixă, global impusă asupra categoriei, participau la contribuție *boiernașii ;* suma era apoi cisluită între ei ; în august 1725, toți boiernașii, „cîți au dat bir osebit" erau convocați la Craiova, pentru 1 septembrie, „ca să-și facă cislă între dînșii cum își vor ști puterea", în caz de nesupunere urmînd a li se aplica automat cotele impuse în anul precedent [54]. Nici unul dintre boiernași nu se putea sustrage din proprie inițiativă grupului fiscal solidar căruia îi aparținea [55] ; moștenitorul unui pămînt de boiernaș era automat încărcat cu sarcina fiscală care apăsase asupra predecesorului său [56]. În chip excepțional, boiernașii erau impuși, ca și boierii, la plata *darului benevol (donum gratuitum)* [57].

Asimilate din punct de vedere fiscal satelor de birnici, dependente, erau orașele ; locuitorii neprivilegiați ai orașelor care aveau stăpîniri de pămînt erau însă înregistrați la categoria moșnenilor și plăteau contribuția după cuantumul impus țărănimii libere[58]. Contribuabilii celui mai de seamă centru economic al provinciei, Craiova, erau împărțiți „potrivit averii“ în șapte categorii fiscale, indiciu al unei articulări relativ mari a structurii sociale[59]. Locuitorii orașului Baia de Aramă suportau doar jumătate din contribuție și erau scutiți de toate celelalte sarcini publice[60]. Ocnele Mari plăteau Cămării o cotă fixă stabilită după formula ruptei[61].

---

[50] C. Mavrocordat „a ridicat darea boierilor și a făcut alegere numindu-i întîi, iar pe copiii lor neamuri" ; M. Cantacuzino, *Istoria Țării Românești,* p. 49.

[51] C. Mavrocordat a procedat la fel : „A ridicat darea mănăstirilor, dar ca și austriacii, drept compensație a poprit milele de la vămi, ocne și altele, ce le lua după hrisoave..." ; „a ridicat darea preoților" ; M. Cantacuzino, *Istoria Țării Românești,* p. 49.

[52] În octombrie 1735 a fost impusă suma de 1 500 florini, „bani de donum gratuitum pe preoți" ; egumenul m-rii Cozia, la data aceea ispravnic al episcopiei de Rîmnic, era invitat „numaidecît să rînduiască să-i strîngă potropopii și să cisluiască numai suma ce scrie mai sus..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 2.

[53] Hurmuzaki, VI, p. 406.

[54] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 111 v. ; cotele impuse boiernașilor în 1723 se cunosc din lista nominală întocmită de Administrație sub titlul : „Birul ce s-au scos să dea boiernașii și alții ce au fost căpetenii de slujitori i sutașii..." ; cotele variază între 10 și 70 taleri ; totalul sumei plătite de boiernași în 1723 a fost de 4 843 taleri ; în 1735, boiernașii au participat cu 6 000 florini la contribuție ; Hurmuzaki, VI, p. 518—522 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 46v-51 ; Constantin Mavrocordat a reglementat astfel situația boiernașilor : „pe boierii cei mai mici i-a numit mazili, numele le-a înscris în vistierie așezîndu-i a da dare numai de patru ori pe an, scutindu-se iară de dijmărit și de vinărici" ; M. Cantacuzino, *Istoria Țării Românești,* p. 49.

[55] În 1734 Administrația hotăra în cazul unui boiernaș călugărit fără asentimentul ei să dea birul cu boiernașii „precum au purtat... mai-nainte" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 74.

[56] „Haud absimiliter etiam de boiaronaschonum teritoriis per vornicos perracta iam este publicatio, quod si illorum possessorem quempiam morti succumbere contingeret, succesor sive haeres talis relicti tertorii ab eo obvenientem contributionis taxam... semper et ubique deponere obnoxius habeatur" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 178.

[57] În 1735, Ștefan Poienaru era somat prin călăraș trimis de Administrație să plătească 50 florini „pentru donum gratuitum, după cum au plătit toți boiarii și boiernașii" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 13.

Regim aparte aveau *negustorii* ; cei străini, organizați în două bresle, a negustorilor bulgari și a celor greci, plăteau doar o taxă anuală globală Cămării imperiale și nu participau la contribuție[62] ; cei localnici, de țară, constituiau un grup aparte și contribuiau în funcție de averea lor, separat de restul contribuabililor[63]. În 1726, se formula propunerea ca evreii așezați în provincie — probabil tot negustori — să fie supuși la plata unei taxe globale către Cămară[64].

Locuitorii satelor din Loviște, inițial complet scutiți de contribuție în schimbul îndatoririlor de a furniza cai de olac și de a repara drumul, au fost parțial impuși, după convertirea în bani a obligațiilor de Vorspann.

De scutire completă de contribuție beneficiau și membrii clerului secular, preoții și diaconii[65]. Încercarea de a-i impune, începînd din 1729, nu a dat rezultate de durată.

Politica demografică, de încurajare a imigrației, folosea ca principal instrument regimul de scutire de contribuție ; scutiți pe termen de un an[66], sau uneori chiar pe trei ani[67] de plata contribuției, imigrații erau după aceea integrați în masa contribuabililor, cînd nu dispăreau din nou după scurgerea termenului de scutire, situație frecventă mai ales în regiunile de margine[68]. Ulterior, pe măsura reconstituirii potențialului demografic al provinciei, pentru a înlătura inconvenientele rezultate din fuga țăranilor doritori să obțină statut fiscal de imigranți, austriecii au redus la un an perioada de scutire[69] și, în unele momente, au suprimat-o cu totul[70]. De fapt, regimuri variate pentru imigranți au coexistat pînă la sfîrșitul stăpînirii austriace.

---

[58] Reintrați în posesiunea moșiei Frăsinetul, un grup de locuitori ai Tîrgu-Jiului erau automat trecuți în rîndul moșnenilor ; slujbașul însărcinat în 1737 cu întocmirea cercetării primise în această privință instrucțiuni precise : „să cercetezi lucrul foarte cu amăruntul și cu bune dovéde, să adeveréze cum și cine să trag din neamul acelor oameni oroșani ce sînt numiți în cartea răposatului ban Știrbéi de mai susnumit ca să aibă moștenire în hotarul Frăsinetului, ci care să vor trage dintr-acéle neamuri de moșnéni, d-ta să-i osibești cu numele lor moșnéni și ca niște moșnéni să-și tragă dajdea lor“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 129.

[59] Hurmuzaki, VI, p. 521.

[60] C. Giurescu, *Material,* II, p. 228.

[61] Jalba acestora în privința îndoirii birului, în 1727, *ibidem,* p. 198—199.

[62] *Ibidem,* p. 275 ; negustorii bulgari care stăpîneau pămînt plăteau contribuție în calitate de stăpîni de pămînt ; catastiful dajdei pe 1725, defalcat pe categorii de contribuabili, înregistrează în acest capitol : „...iaste cumpaniia bulgarilor cu toții de nicidecum nu dau dajde la lada țării, numai cei ce au fundum pentru acel fundum dau toți pecum mai sus arată florinți 500“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 80 v. ; negustorii greci, care nu aveau „fundum“, nu contribuiau cu nimic la „lada țării“.

[63] Hurmuzaki, VI, p. 525.

[64] C. Giurescu, *Material,* II, p. 133.

[65] *Ibidem,* II, p. 274 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 157 v-158.

[66] Hurmuzaki, VI, p. 311 și 330.

[67] C. Giurescu, *Material,* II, p. 102.

[68] *Ibidem,* p. 542.

★

Iată cum era repartizată sarcina contribuției, pe diversele categorii de locuitori în 1735, an de maximă demografică, în cursul căruia s-a realizat gradul cel mai înalt de stabilitate și evidență a populației :

Contribuție totală	244 805	florini	%
Birnici și categorii fiscale recrutate din rîndul birnicilor (scăunași, plăieși, vieri)	113 786	,,	46,9
Megieși și *lovișteni* (majoritatea megieși)	67 908	,,	27,6
Mărginași	45 360	,,	18,4
Boiernași	5 900	,,	2,3
Aleși	3 000	,,	1,2
Craiova și *Baia de Aramă*	6 175	,,	2,5
Negustorii provinciei	2 676	,,	1,1

Așadar din ansamblul contribuției, masa populației rurale (birnici, megieși, mărginași și categorii derivate) suporta 92,9%, boiernașii și aleșii 3,5%, populației urbane (din care o parte era însă angajată în activități agricole) și negustorimii revenindu-le doar 3,6%.

Contribuția ca și birul rezultau din îmbinarea *capitației* cu un *impozit funciar* ; cu excepția categoriilor privilegiate toți cei care stăpîneau pămînt erau ținuți să participe la împlinirea contribuției[71]. Criteriul fundamental al repartiției pe gospodării era averea funciară, pămîntul stăpînit, cu tot inventarul său (mori, vii, animale). Pe măsura perfecționării sistemului de repartiție în timpul stăpînirii austriace au fost luate în considerare și fertilitatea solului și posibilitățile de desfacere a produselor gospodăriei agricole[72]. Locul de frunte în ierarhia factorilor de avuţie fiind animalele — pentru dublul motiv că erau principalul inventar agricol şi cel mai de seamă izvor de bani al contribuabililor — se înţelege înclinaţia austriecilor de a face din şeptel principalul criteriu al repartiţiei dărilor.

---

[69] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 217.

[70] C. Giurescu, *Material*, II, p. 542 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 249.

[71] De pildă membrii comunității bulgare care, în calitatea lor de negustori străini aflați în dependența Camerei, nu erau supuși contribuției, participau la împlinirea acesteia în măsura în care deveneau stăpîni de pămînt.

[72] Hurmuzaki, VI, p. 310—311 și 480 ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 441—442 și 541 ; III, p. 49—50.

Evidenţa şi gestiunea fiscală. Procesul fiscal începea aşadar cu stabilirea evidenţei locuitorilor şi a categoriei căreia îi aparţineau, a situaţiei lor materiale. Din ce în ce mai cuprinzătoare şi mai sistematice, formularele care slujeau la înregistrarea populaţiei trebuiau să ofere autorităţii o temelie solidă pentru politica ei fiscală. Potrivit instrucţiunilor din aprilie 1734 — reluarea unor indicaţii anterioare — vornicii aveau îndatorirea să întocmească tabele complete de locuitori, pe sate, cu indicarea categoriei fiecăruia dintre cei înregistraţi : „să ţie vornicul lîngă ofiţiumul lui ce li s-au dat toate trebuincioasele scrisori de socotélele şi lucrurile judeţului înpreună strînse şi la rînduială... şi la începutul fiecăruia anul ostăşăscu după foile care să vor da afară pentru numărul familiilor, să facă un protocol precum să cade, iscălit de la el şi de la amîndoi ispravnicii cu mîinile lor puind şi pecétea pentru toate satele judeţului care dau dajde, arătînd şi plăşile şi care şăd la acélea cu osebite bréslele boerenaşilor, aleşilor, megiiaşilor, birnicilor, mărginaşilor, viiarilor, plăiaşilor şi scăunaşilor cu numele de botezu şi cu porecla şi să pue pe pîrcălabii şi juraţii satelor ca să iscălească acele foi pentru mai marea credinţă şi adeverinţă şi înaintea acelor pîrcălabi şi juraţi să facă o adevărată matcă au catastif pentru suma dăjdii ce iaste ca să dea la acel an familiile care să află de dajde şi aceia să-i trimiţă la Administraţia ţării fără nici o zăbavă, de la care pe urmă va veni poruncă în ce chip să să îmbrace acei bani pe la sate..." [73]. Înregistrarea o dată efectuată, ţăranul, birnic sau moşnean, nu avea dreptul să-şi părăsească, din proprie iniţiativă şi fără asentimentul autorităţii, locul de şedere. Deplasarea ţăranilor, sustragerea lor de la plata contribuţiei în locul de înregistrare, altera datele catagrafiilor, atît de laborios întocmite ; cînd fuga lua proporţii de masă întregul sistem devenea caduc. De aceea prima reacţie a autorităţii în cazuri de fugă a continuat să fie aducerea fugarilor la urmă, adică la locul de înregistrare. La invocaţiile dregătorilor de judeţe care solicitau scoaterea din catastife a locuitorilor fugiţi, Administraţia răspundea invariabil invitîndu-i să-i readucă la urmă : „...iar cîţi zic că sînt fugiţi de an încoace în ţară şi nu-i ştiu unde sînt, pe aceia să-i puneţi buni la sate şi pîrcălabii şi juraţii să şi-i caute unde-i vor găsi să-i ducă la sate". Excepţie nu se făcea decît pentru cei care reuşiseră să treacă peste hotare ; aceştia urmau a fi scoşi din cislă, dar numai „cu bună dovadă" [74]. Dacă însă reuşiseră să se ascundă mai multă vreme şi fuseseră înregistraţi în altă aşezare, atunci, pentru a nu altera noul echilibru fiscal, autoritatea consfinţea uneori faptul împlinit. Locuitorii din Izbiceni, de pildă, beneficiau în 1722 de acest principiu, confirmat de hotărîrea Administrației : „ci de vréme ce s-au pus numele lor pă la sate, să rămîie pe unde s-au așăzat“ [75].

---

[73] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 232 v-233.
[74] Ibidem, L 1—5/208, f. 8 v-9.

Înregistrarea populației oferea boierilor-dregători primul și cel mai însemnat prilej de a-și ocroti satele, de a le „proteja“, lipsind statul de o parte însemnată a masei contribuabile. Numeroși locuitori din satele dregătorilor erau fie complet omiși din catastife, fie înregistrați cu titlu de „nevolnici“ și deci scutiți de contribuție ; nu rareori însă, mai ales în primii ani de stăpînire austriacă, *sate întregi erau omise din conscripții și catagrafii.*

Pentru a compensa, măcar parțial, paguba fiscului, alte sate erau încărcate cu mai mulți contribuabili decît aveau în realitate ; cota suplimentară — nedrept impusă satului — cădea „năpastă“ peste locuitori și era unul din factorii de seamă care provocau fuga țărănimii. Iată, în relatarea țăranilor din Aninoasa înșiși, urmările năpastei : „au pus dumnealui vornicul năpasta 24 oameni de n-au fost nicidecum în satul nostru și bani ne-au luat făr-de hîrtii, căci oameni 70 nu era de au luat tl. 70 și pentru aceea s-au spart satul“. Situația denunțată de sătenii din Aninoasa era unul din viciile cele mai grave și generalizate ale sistemului fiscal medieval al țării [76].

Încasarea contribuției. Apăsați de o masă de sarcini fiscale disproporționat de grele în raport cu capacitatea lor economică și de repartiții inechitabile, țăranii contribuabili erau vlăguiți de rețeaua aparatului fiscal ai cărui membri știau să transforme momentul încasării în prilej de înavuțire rapidă. Rapacitatea și mijloacele de constrîngere folosite de încasatorii dărilor au reușit să transforme sarcina fiscală, și altminteri grea și insuportabilă, în principala pricină a fugii țăranilor. În epoca fanariotă mai ales, încasatorul dărilor s-a înscris în mintea populației drept cea mai odioasă figură a aparatului de stat. Desăvîrșirea reformei fiscale presupunea așadar și reorganizarea ultimei etape a procesului fiscal, perceperea contribuției. Reducerea numărului încasărilor și deci a frecvenței descinderii încasatorilor în sate era prima măsură care se impunea. Intenția inițială a austriecilor de a restrînge încasările la două termene anuale s-a lovit de insolvabilitatea țărănimii, permanent silită să-și îndrume surplusul spre piață pentru a dobîndi sumele necesare acoperirii sarcinilor fiscale ; un al treilea termen, răspunzînd necesității de a fracționa mai mult contribuția și de a o apropia de nivelul disponibilităților pecuniare imediate ale țăranilor, a fost introdus încă din primii ani după reorganizarea sistemului fiscal[77]. Dar regimul celor trei sferturi *(tertialitates)* a trebuit abandonat pentru a lăsa loc în cele din urmă celor patru sferturi *(quartalitates)* instituite încă de reforma lui Brîncoveanu și care aveau să ofere — teoretic cel puțin — formula tuturor reformelor fiscale următoare.

---

[75] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 12 ; în unele cazuri, Administrația acorda în chip excepțional unui stăpîn de moșie dreptul de a-și recruta locuitori din satele țării ; vezi învoirea acordată m-rii Brîncoveni, de a aduna 100 case la moșia Grădini, „și acei oameni din satele care să vor lua să-i trimită părintele egumenul aicea ca să li să scoață numele lor și să vor așeza acolo la satul m-rii cu birul lor...“ ; Arh. St. Buc., m-rea Brîncoveni, XXXI/10.

[76] În iulie 1734, Administrația se adresa vornicilor : „...și de să va dovedi că ați făcut dumneavoastră vreo voe vegheată ca în unele sate unde vor fi oameni mai mulți să să lase pentru voia cuiva și în alte sate unde vor fi oameni mai puțini să să pue în vreo pizmă mai mult ca să li se facă năpaste...“, vinovații vor fi pedepsiți ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 28.

Cum și așa încasarea întîmpina greutăți, „istovul" banilor nu se realiza decît rareori, cu mari dificultăți, și satele rămîneau încărcate cu „rămășițe" (sau „restanții", pentru a folosi neologismul care își face acum apariția), care sporeau de la an la an. Cînd diferența dintre suma repartizată și cea achitată era prea mare pentru ca statul să o poată tolera, erau trimise în județe „execuții" militare — unități ale armatei austriace care staționau în sate pînă la împlinirea (istovirea) contribuției[78].

Un progres însemnat trebuia să fie realizat prin instituirea evidenței riguroase a tuturor încasărilor fiscale ; absența unei asemenea evidențe lăsase în trecut teren liber tuturor abuzurilor încasatorilor de dări care nu rareori revendicau de mai multe ori achitarea aceleiași îndatoriri fiscale[79]. Evidența încasărilor făcea posibil controlul — „encfiziția", sau mai tîrziu, în vremea fanarioților „cercătura" — destinat să îngrădească și mai mult abuzurile. În 1729, decretul imperial de reorganizare a provinciei, constatînd că sistemul de control nu funcționează eficient, impune o revizuire a întregii gestiuni financiare a anilor precedenți și traducerea actelor fiscale în limba latină pentru a putea fi revizuite la Viena[80].

Contribuția era prelevată sub două titluri ; cea obișnuită sau *ordinară,* destinată armatei și administrată de cassa militară, *lada ostășească ;* cea *extraordinară,* păstrată la *cassa provincială,* și al cărei venit era folosit la acoperirea cheltuielilor provinciale, inclusiv salariile personalului administrativ. Din 1729, autonomia financiară a provinciei a fost simțitor restrînsă prin desființarea cassei provinciale și concentrarea întregii gestiuni financiare asupra cassei militare. Concomitent, funcția de *mare comisar*, deținută de un localnic a fost desființată, întreaga contribuție fiind trecută sub controlul unui slujbaș militar (*Kriegskassier*, sau în textele românești crix-cassiariu).

---

[77] Corespondența Administrației cu dregătorii județeni dă în vileag realitățile care au impus sporirea termenelor de încasare ; în iulie 1723, Administrația, răspunzînd solicitării unui vornic, accepta repartizarea încasării contribuției în trei în loc de două „sferturi" : „pentru banii care au rămas de nu s-au cisluit în țară la șferturile céle două care au eșit, rugîndu-vă dumneavoastră ca la acéle doao șferturi nu s-au putut îmbrăca toți banii, ci ați zis că să mai facă un șfert al treilea, ca să nu cază oamenilor cu greu, și după rugăciunea dumneavoastră s-au lăsat de s-au făcut și al treilea șfert..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205 f. 24.

[78] „...că oricare din dumneavoastră nu să va afla la soroc cu tot istovul banilor ce iaste rămășiță, să știe că i se va trimite ecjecuție..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 49.

[79] Hurmuzaki, VI, p. 310—311 și 425 ; în 1723 Administrația, adresîndu-se vornicilor și ispravnicilor, îi invita „...să căutați fieștecare ispravnic din fieștecare județ ce feli de rînduiale veți avea să luați du pin sate, au bani, au fîn, au grîu, au porumbu să dați cfitanții la toate satele de ce veți lua" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 64 v-65. Referindu-se la situațiile descoperite în provincie, un memoriu din 1720 sublinia că „țăranului nu i se dădea niciodată o chitanță în schimbul dării plătite, astfel încît unii trebuiau să plătească de două ori aceeași dare...".

[80] Hurmuzaki, VI, p. 400—401.

Veniturile camerale : dijmele, angariile, vămile. Succesor „de drept" al domnilor prin actul de cucerire și prin transferul de teritoriu sancționat de pacea de la Passarovitz, împăratul și-a apropriat veniturile care aparținuseră odinioară Cămării domnești. Dijmele din oi, porci, albine, vin, vămile de graniță și cele interne — vama tîrgului — venitul exploatărilor miniere etc., așezate sub autoritatea supremă a Camerei aulice din Viena și administrate de organele camerale locale din Oltenia, alimentau neîntrerupt tezaurul imperial cu sume însemnate, uneori superioare contribuției, și care spre deosebire de aceasta luau integral și ireversibil drumul Vienei. Rapoartele întocmite de slujbașii camerali încă din primii ani ai ocupației austriace ne introduc în cunoașterea sistemului de organizare a veniturilor Cămării domnești la începutul veacului al XVIII-lea.

Supraviețuire tîrzie a unei realități vechi, probabil anterioare „întemeierii", *dijmele* erau percepute de domnie în virtutea dreptului eminent de stăpînire, extins asupra întregului teritoriu al țării pe măsura unificării lui sub aceeași autoritate superioară ; dijma din produse a continuat să constituie și în veacul al XVIII-lea unul din cele mai de seamă venituri ale domniei [81]. Progresele economiei monetare au convertit treptat, în veacurile anterioare, prestațiile în natură către domnie în dări în bani — la începutul veacului al XVIII-lea însă procesul nu era încă desăvîrșit — dar pînă la desființarea lor, în epoca regulamentară, aceste îndatoriri ale populației au continuat să păstreze trăsăturile dijmei feudale. Astfel erau înțelese și definite de contemporani, localnici sau străini, care au venit în contact cu realitățile fiscale ale provinciei : „Oierit, dijmă din oi ; dijmărit, dijmă din porci, din miere, tutun și vin" [82]. Definiția nu era o simplă reminiscență a unor realități vechi de mult depășite ; alte indicii din aceeași vreme confirmă caracterul de dijmă feudală al acestor prestații. Cel mai evident e cazul vinăriciului care era perceput fie în bani fie în vin, o vadră din zece [83]. Dar și în cazul dijmelor percepute în bani se constată tendința de a respecta caracterul originar, de zeciuială, al prestației către domnie. Cuantumul oieritului, de pildă, păstrează încă — sau tinde să păstreze — trăsăturile zeciuielei : în decembrie 1724, în ajunul arendării oieritului, boierii olteni, constatînd scăderea masivă a prețului oilor, în urma dificultăților provocate comerțului cu turcii de politica austriacă, solicitau, autorităților habsburgice, reducerea sumei impuse pe oaie. Înainte, arătau boierii, — cînd oieritul era 15 bani de oaie — „...oaia se putea vinde cu 15 pitaci, (= 150 bani), iar berbecul cu 20 pitaci (= 200 bani)“ [84]. Potrivit datelor furnizate Consiliului de război nu mult timp înainte, de generalul Königsegg, în urma diminuării masive a exportului de oi din Oltenia, prețul acestora scăzuse de la un taler (= 133 bani), la un florin (= 90 bani) [85].

---

[81] Un raport din 1726 asupra dijmelor prelevate de Cămară subliniază funcția lor : „Oieritum et dismaritum, decimae nempe ovium s. v. porcorum, mellis et tabaccae, *quae in Valachia Turcica pro Vajvodarum sustentatione constitutae erant...*" ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 83.

[82] *Ibidem*, p. 141 ; definiția aparține dicționarului de instituții oltene, întocmit în 1726 probabil de Nicolae de Porta ; definiție identică pe marginea scrisorii adresate în 1718 de episcopul Damaschin al Rîmnicului deputaților olteni la Viena ; *ibidem*, I, p. 327—328.

[83] „Von dem Wein hingegen wirdt der 10te Aymer aus einigen Gebürgen in natura, aus andern in paarem Geldt..." ; *ibidem*, p. 390.

Consecvenți cu concepția lor despre oierit — al cărui caracter de dijmă îl aveau permanent în vedere — boierii solicitau austriecilor reducerea corespunzătoare a cuantumului impus pe oaie : „întrucît în anul de față prețul oilor a scăzut într-atîta încît se vînd fiecare cu cîte 4 sau 5 septenari, numiți pitaci în vorbirea de toate zilele, iar la plata acestei dijme a oieritului intră acum trei oi (în loc de una), se cuvine să fie numit nu zeciuială ci întreială (sicque non decimatio sed tertialitatis participatio dici mereatur)... Așadar părerea noastră — pe care o supunem în întregime opiniunii prea înaltului domn, directorul nostru suprem — ar fi ca, avînd în vedere prețul actual al oilor, și această zeciuială să fie scăzută la 10 bani valahi sau cinci polture de oaie“ [86].

Reținut se cuvine a fi faptul că, deși convertite în cea mai mare parte în bani, dijmele își păstrau încă trăsătura originară de participare a domniei la produsul întregului pămînt al țării, asupra căruia continua să exercite un drept de stăpînire eminent.

Întemeiat pe unul din cele mai de seamă izvoare de venituri ale locuitorilor, oieritul ocupa locul de frunte în ansamblul veniturilor camerale. Încasat de austrieci încă din primul an al ocupației militare [87], venitul oieritului a sporit masiv în curs de cîțiva ani, în măsura în care provincia și-a refăcut șeptelul, iar privilegiile boierilor și ale mănăstirilor — și evaziunile cărora le deschideau larg poarta — au putut fi îngrădite. Indicațiile de care dispunem pînă în 1726 — an la care se opresc știrile cu privire la suma globală a oieritului, poate pentru că de atunci înainte s-a stabilizat — pun în lumină însemnătatea excepțională a oilor în sistemul de venituri al domniei și implicit în economia țării.

În 1718, oieritul a adus Cămării imperiale un venit de 24 471 florini renani [88] ; în anul următor, 1719, se realizează 31 666 florini renani, spor însemnat datorit în mare parte afluxului masiv al turmelor ardelene care din pricina secetei au trecut în număr mult mai mare decît de obicei în Oltenia[89]; în 1720, venitul sporeşte la 27 500 taleri. (aproximativ 36 000 florini renani)[90] iar în 1721 se menţine la acelaşi nivel[91]. Nu cunoaştem suma percepută efectiv în contul oieritului în anul 1722, dar unele indicaţii ne oferă posibilitatea de a cunoaşte limita inferioară şi cea superioară a arendei oieritului, stabilite în funcţie de scutirea sau supunerea la dijmă a boierilor şi a mănăstirilor. La 15 noiembrie 1722, cînd erau în curs discuţiile cu privire la suma globală de arendare a oieritului, un dregător cameral, bun cunoscător al realităţilor locale, propunea 100 pungi (50 000 taleri = circa 66 000 florini renani), în eventualitatea impunerii turmelor boiereşti şi mănăstireşti sau 50—60 pungi (25 000—30 000 taleri = circa 33 000—40 000 fl. renani), în eventualitatea contrarie[92]. Indicaţia e preţioasă nu numai pentru că ne oferă un punct de reper pentru suma realizată de Cămară pe seama oieritului, dar şi pentru că pune în lumină faptul că domeniul boieresc şi mănăstiresc întreţinea aproximativ jumătate din ansamblul oilor din provincie. Un salt însemnat a fost realizat în următorii doi ani: în 1723 oieritul a fost arendat pe suma de 83 583 florini renani[93], în 1724 pe 141 pungi (70 500 taleri = 94 000 florini renani)[94]; un an mai tîrziu, la 140 pungi (= 70 000 taleri = circa 96 000 florini renani)[95], în 1726 la 141 pungi[96]. În 1726 însă arenda înregistrează o scădere de unsprezece pungi, fiind realizată la 130 pungi (= circa 86 000 florini renani)[97].

---

[84] Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 45 ; pentru cuantumul oieritului de 15 bani ; vezi C. Giurescu, *Material*, I, p. 393. E vorba de cota impusă marii mase a populației țărănimii ; categoriile privilegiate suportau un cuantum mai redus.

[85] C. Giurescu, *Material*, I, p. 639—640.

[86] Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 54.

[87] C. Giurescu, *Material*, I, p. 147.

[88] *Ibidem*, p. 282—283.

În anii buni aşadar, venitul furnizat de oierit se apropia de 100 000 florini renani, adică jumătate din nivelul atins în aceeaşi perioadă de contribuţie — cea ordinară şi extraordinară laolaltă. Faptul este remarcabil pentru că fixează puternic locul creşterii oilor în ansamblul economiei provinciei; constatarea cîştigă în greutate dacă ţinem seama că însăşi contribuţia era într-o măsură însemnată impusă în funcţie de avuţia de oi a ţării (vezi mai sus) şi realizată din banii cîştigaţi de locuitori din vînzarea oilor.

Date precise oferă documentaţia austriacă şi cu privire la cuantumul impus în cadrul oieritului pe unitatea impozabilă, oaia. Şi acest aspect — ca întregul domeniu al fiscalităţii de altminteri — se caracterizează printr-o largă varietate de regim, moştenire a vechii structuri fiscale a ţării.

Marea masă a populaţiei — ţărănimea — plătea, în timpul lui C. Brîncoveanu, 15 bani de oaie, în afară de taxa de înscriere a materiei impozabile în catastife şi apoi de ştergere, după perceperea dijmei

---

[89] *Ibidem*, p. 394.

[90] N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 140—141.

[91] Hurmuzaki, VI, p. 352.

[92] N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 144—145.

[93] *Ibidem*, p. 152.

[94] Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 47.

[95] *Ibidem*.

[96] M. Popescu, *Spicuiri*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 31, p. 215.

[97] *Ibidem*, p. 215 şi N. Dobrescu, *Istoria bisericii*, p. 180—181.

(poclonul : 30 bani pentru înregistrare şi 2 pentru ştergere). Boierii şi mănăstirile care beneficiau de un însemnat privilegiu : prestau oieritul doar o dată la trei ani şi în anii cînd intra în funcţiune un nou domn, plăteau doar 14 bani (probabil pentru a se marca deosebirea faţă de locuitorii de rînd) ; oierii străini — mai ales transilvăneni — care-şi aduceau oile la păscut în ţară, plăteau cîte 10 bani de oaie. Încercarea de evaziune atrăgea dublarea cuantumului şi o amendă de 300 bani[98]. Cuantumul constatat în Ţara Românească la sfîrşitul veacului al XVII-lea şi la începutul celui următor a fost menţinut de organele camerale austriace, cel puţin în primii ani. Contractul de arendare a oieritului, din 30 noiembrie 1720, indica şi cuantumul ce urma să fie perceput de arendaşi pe oi : 14 bani de la boieri şi mănăstiri, 10 bani de la păstorii străini, şi 15 bani de la locuitorii de rînd precum şi taxele de înscriere şi radiere din catastif, „toate după datina străveche“ [99].

Criza comercială declanşată de politica monetară austriacă avea însă curînd să impună revizuirea „datinei străvechi“ ; străduindu-se să menţină oieritului caracterul de zeciuială, boierii au cerut austriecilor, încă de la sfîrşitul anului 1724, să adapteze cuantumul dării la valoarea pe piaţă a oilor (v. mai sus p. 241), cererea asupra căreia au revenit şi în anii următori. Dată fiind situaţia creată de scăderea preţului oilor, oieritul a ajuns să reprezinte nu a zecea parte din valoarea oilor, ci un sfert sau chiar o treime, reducînd astfel masiv rentabilitatea principalului izvor de venituri al locuitorilor. Reacţia acestora nu s-a lăsat mult timp aşteptată ; la începutul anului 1726, Administraţia informa autorităţile austriace superioare că locuitorii îşi distrug mare parte din şeptelul ovin [100].

Refuzul austriecilor de a lua în considerare punctul de vedere al autorităţilor locale nu putea decît să agraveze situaţia şi să accelereze distrugerea şeptelului ovin. În toamna aceluiaşi an, secretarul Administraţiei N. de Porta, în general slujitor fidel al intereselor fiscale austriace, insista asupra necesităţii de a se reduce oieritul, întrucît „ţăranii îşi jertfesc oile, sau le vînd pe orice preţ li s-ar oferi, situaţie care împiedică înmulţirea oilor, nu fără o mare pagubă pentru tezaurul imperial, iar suma arendei va scădea în viitor, dacă nu se vor lua măsuri din timp..."[101].

---

[98] Vezi raportul lui Ignaţiu Haan asupra veniturilor Cămării domneşti : C. Giurescu, *Material,* I, p. 393—394 ; precizia informaţiilor furnizate de acest raport rezultă din confruntarea cu *Cartea de oierit,* emisă la 16 noiembrie 1697 de C. Brîncoveanu şi păstrată în *Anatefterul* său ; *Studii şi materiale de istorie medie,* V (1962), p. 385.

[99] C. Giurescu, *Material,* I. p. 477.

[100] Încă cu cîteva săptămîni înainte, Administraţia atrăsese atenţia asupra urmărilor gravei situaţii create de ruperea raportului tradiţional între oierit şi preţul oilor : locuitorii, arăta raportul Administraţiei, „ea impulsi strictae rationis causa, oves suas quocunque tandem possunt modo distrahunt, vendunt, mactant, quatenus ulteriori decimarum solutioni et praerecensitis vexationum speciebus evadere queant. ...Quod enim nunc adhuc ad centum et viginti quinque bursas ascendit oeriti arrendatio, ideo contigit, quod scilicet incolae minorem ac hactenus extiterat decimationis taxam fieri existimarint, at privati etiam illa spe plures certe adhuc dissipabunt oves“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 93.

Perspectiva deschisă de această situație i-a convins în cele din urmă pe austrieci să adopte punctul de vedere al Administrației. Lacunele documentației fac imposibilă fixarea momentului în care autoritățile habsburgice s-au resemnat să reducă cu o treime oieritul, dar în 1732, faptul — împlinit probabil cu cîțiva ani în urmă — este atestat documentar. Raportul înaintat împăratului Carol al VI-lea de Consiliul de război și de Camera aulică sugera un adaos de 2 bani la oierit, care urma să se ridice astfel la 12 bani, pentru a se compensa pierderile suferite de Cămară prin desființarea vămilor interne[102]. E de presupus că între scăderea oieritului la 10 bani și adaosul de 2 bani petrecut în 1732, s-au scurs cîțiva ani și e posibil ca modificarea să fi intervenit încă din anul 1727, ca urmare a situației grave produse în anii precedenți. Cît privește suma globală realizată din oierit, e probabil ca ea să nu fi înregistrat o scădere simțitoare în ciuda reducerii taxei percepute de fiecare oaie ; Cămara imperială a găsit o largă compensație pentru această scădere prin îngrădirea progresivă care în cele din urmă a echivalat cu o cvasi-desființare a privilegiului boierilor și al mănăstirilor de a nu plăti oieritul decît o dată la trei ani (vezi mai sus paragraful *Regimul privilegiilor*).

Sub denumirea comună de *dijmărit* erau cuprinse dijma din vin, porci și stupi de albine, arendate laolaltă și de obicei împreună cu tutunăritul. Venitul mult mai redus al acestor dijme în raport cu oieritul explică înmănunchierea lor într-o singură formulă cu prilejul arendării. Date cu privire la sumele realizate din arenda dijmăritului nu dispunem decît pentru anii 1719—1722 ; în anul 1719 darea a raportat 8 385 florini renani, în 1720, 14 416 florini în 1721, 23 000 florini, iar în 1722, 34 606 florini renani[103]. Nivelul scăzut al arendei dijmăritului se explică prin părăginirea a numeroase vii în timpul războiului și prin distrugerea a numeroși stupi din pricina secetei. Potrivit informațiilor culese de slujbașii camerali, dijmăritul era arendat de domnie, pe întreaga țară, cu 40—50 pungi. Tutunăritul singur raporta pe întreaga țară 30 pungi și chiar mai mult — indiciu al largii răspîndiri a culturii tutunului — dar în Oltenia nu producea mai mult de 600—800 taleri[104].

Cuantumul vechi a fost respectat de austrieci și în privința dijmăritului. Cărțile trimise în județe în august 1724 pentru a vesti începutul operațiilor de încasare a dijmăritului indica, după formula tradițională, cuantumul impus : „...de un stup cîte bani 13 și de un rîmători iar aşijderea şi de vadra de vin cîte bani 20 şi de dulumul de tutun cîte lei 4 şi poclonul de nume de birnic cîte bani 30 şi de preoţi şi de camaralist şi de aleşi cîte bani 12 de nume şi de răvaş de nume 2 bani"[105]. Ca şi în cazul oieritului şi probabil sub presiunea aceloraşi factori -- necesitatea de a pune de acord impunerea cu valoarea marfă a obiectului — cuantumul dijmăritului a fost redus în anii următori la 10 bani, pentru a fi din nou sporit în 1732[106].

---

[101] C. Giurescu, *Material*, II, p. 86.

[102] *Ibidem*, II, p. 479.

[103] *Ibidem*, I, p. 389.

[104] *Ibidem*, p. 391 ; deși arendat în general împreună cu dijma din porci, stupi, și vin, tutunăritul, dare recentă, avea caracter deosebit, pe de o parte pentru că era impus tuturor culturilor de tutun, indiferent de clasa socială căreia îi aparținea stăpînul pămîntului — așadar derogare de la regimul privilegiului — și în al doilea rînd pentru că era impus pe suprafața cultivată, și nu pe producție.

Venitul dijmelor aparţinînd domnilor, aceştia aveau latitudinea fie de a-l exploata direct, fie de a-l arenda. Austriecii au experimentat şi ei ambele formule ; iniţial, lipsa de experienţă i-a determinat să arendeze atît oieritul cît şi dijmăritul. Ulterior, pentru a curma unul din izvoarele de abuzuri şi asuprire şi în acelaşi timp pentru a spori venitul Cămării le-au exploatat „în credinţă", adică prin slujbaşi camerali. În 1724, „cărţile pentru dijmărit" trimise în judeţe de Administraţie vesteau hotărîrea autorităţilor austriace de a renunţa la sistemul arendării : „...pentru ca să lipsască toate asuprélele, mîncăturile şi alte nedreptăţi ce-au fost pînă acum, ci să să strîngă în credinţă la cinstitul inspectorat"[107] ; o motivare similară, la care se adăuga şi mărturisirea dorinţei de a spori venitul împăratului, a prezidat în 1733 la încasarea directă a oieritului[108]. Datele referitoare la modalitatea de exploatare a dijmelor sînt prea lacunare pentru a îngădui constatări certe asupra anului în care austriecii au renunţat definitiv la sistemul arendării. Sigur e că înainte de a adopta definitiv formula exploatării „în credinţă", autorităţile austriace au revenit în cîteva rînduri asupra hotărîrii. Hotărîrea de a renunţa la arenda dijmelor e unul din aspectele majore ale reformei fiscale austriace ; dar, în ciuda unor sugestii care preconizau renunţarea la însuşi sistemul dijmelor[109], austriecii au menţinut pînă la sfîrşitul stăpînirii lor în Oltenia această instituţie tipic feudală a sistemului fiscal al Ţării Româneşti.

Camerei îi aparţineau şi venitul exploatării miniere (sare, aramă, aur) şi al vămilor. Întrucît registrele vamale nu s-au păstrat — sau nu s-au găsit încă — venitul rezultat din încasarea taxelor vamale nu poate fi apreciat. Dintre vămile interne, venit însemnat nu aduceau decît taxele pe vînzarea animalelor : *goştineritul,* taxă de 8 bani impusă de fiecare porc vîndut şi plătită de vînzător, şi *ierbăritul,* de fiecare oaie (8 bani), vacă (24 bani), viţel (12 bani) sau cal (44 bani), plătit fie de cumpărător, fie de vînzător[110]. Cunoscînd oprobriul general pe care l-a provocat în ţară *văcăritul* — impozit pe animale impus asupra tuturor, indiferent de stare socială — austriecii au renunţat încă de la începutul stăpînirii lor de a-l încasa. Vămile interne au fost de altminteri desfiinţate în 1731. Pentru a compensa paguba suferită de

---

[105] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 80—80 v.
[106] C. Giurescu, *Material,* II, p. 479.
[107] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 80—80 v.
[108] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 57 v-58 v.
[109] C. Giurescu, *Material,* II, p. 92.
[110] *Ibidem,* I, p. 290, 327, 394—395.

Cămară de pe urma acestei măsuri, s-a sporit oieritul cu 2 bani şi dijma din porci cu 4 bani şi a fost instituită o taxă pe toate cîrciumile, inclusiv cele ale stăpînilor de moşii [111].

Bălţile, foste ale domniei, continuau să fie arendate pe seama Cămării [112]; în sfîrşit întinsul domeniu brîncovenesc din Oltenia şi diverse alte aşezări au intrat în stăpînirea Cămării şi au fost exploatate fie direct, fie prin arendă.

Statul medieval nu îşi însuşea numai o parte însemnată din resursele pecuniare şi din produsele populaţiei, dar şi din capacitatea ei de muncă. Puţin cunoscute, mai ales sub aspectul cantitativ, angariile, îndatorirea de a presta muncă şi de a face cărături în folosul statului, au constituit unul din capitolele însemnate ale fiscalităţii medievale. Alături de prestaţiile de produse în natură, muncile şi transporturile, şi ele gratuite, menţineau o largă zonă de economie naturală în cadrul sistemului fiscal şi al societăţii medievale româneşti. În timpul ocupaţiei austriace, muncile şi transporturile au fost deosebit de apăsătoare, pentru că erau destinate să satisfacă exigenţele autorităţilor militare şi civile, în primul rînd lucrările de interes public.

Îndatorirea de a furniza cai şi găzduire slujbaşilor civili şi militari în trecere *Vorspann (praejunctura)* era suportată de satele aşezate de-a lungul drumurilor principale. Locuitorii acestor sate — forşpănaşii — erau scutiţi, în schimbul serviciului prestat, de contribuţie (în total între 700 şi 1 000 familii) [113]; zadarnic au încercat autorităţile superioare să limiteze prin permise oficiale numărul celor care beneficiau de acest drept şi să înlăture astfel abuzurile ; un raport întocmit în 1728 semnala că „asupririle de neîndurat pe care le suportă întreaga provincie cu Vorspann-ul nu pot fi descrise, întrucît orice militar, slujbaş, cămăraş sau boier de frunte, cînd vrea să meargă în plimbare, la vînătoare sau unde socoteşte, fără a cere permisie scrisă din partea Administraţiei, ci numai întemeiaţi pe propria lor autoritate, uzurpă dreptul de a-l utiliza, unde vor şi cît vor ; întreaga provincie geme sub povara neîntreruptelor găzduiri şi furnituri de cai..." [114].

Nici decretul imperial din 1729 nu a reuşit să suprime abuzul, în ciuda prevederilor foarte stricte pe care le conţinea [115]. Doi ani mai tîrziu, un raport constata că locuitorii erau constrînşi „cu bătăi şi violenţe" să livreze găzduire şi întreţinere ; abia înapoiaţi de la drum, după efectuarea unui transport — observa alt raport — ţăranii erau siliţi să înhame din nou pentru a face faţă altei solicitări [116]. Cînd apăsarea devenea insuportabilă, locuitorilor satelor de drum nu le mai rămînea alt mijloc de scăpare decît fuga ; e soluția adoptată la sfîrșitul lunii aprilie 1731 de sătenii din Orlești și Furnigari, sate așezate pe drumul dintre Rîmnic și Străjești și care, „din pricina constrîngerii de a presta continuu Vorspann, au fost silite de fugă“. Teama de reacția în lanț a satelor de drum a determinat Administrația craioveană să solicite comandamentului austriac modificarea întregului sistem de asigurare a obligațiilor de Vorspann.

---

[111] *Ibidem*, II, p. 479.

[112] *Ibidem*, I, p. 367, 385—387.

[113] *Ibidem*, II, p. 77—78 şi 298.

[114] *Ibidem*, p. 236 ; ţăranii care suportau îndatorirea de Vorspann îşi pierdeau deseori caii, care, în lipsa schimburilor, erau forţaţi să parcurgă distanţe mai lungi decît cele două staţii ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 43.

[115] Hurmuzaki, VI, p. 404—406.

[116] Ibidem, p. 472.

Și mai apăsătoare pentru ansamblul provinciei, pentru că priveau ansamblul masei rurale, erau muncile la drumuri — construcții de noi căi de circulație — dar mai ales reparațiile la construcțiile de cazărmi și transporturile în interes militar. Un memoriu boieresc din 1731 semnalează agravarea în asemenea măsură a obligației impuse țăranilor de a presta muncă încît, „alternînd una cu alta nu încetează aproape niciodată“ [117].

Sub presiunea reacției țărănești, austriecii au hotărît în cele din urmă să reorganizeze întregul sistem de prestații publice în muncă și cărături ; în 1735, Administrația anunța vornicilor hotărîrea comandamentului austriac de a suprima definitiv „lucrurile de obște“ care urmau a fi achitate în bani, dintr-un impozit special impus țărănimii [118].

În 1736 măsura era aplicată ; Vorspann, munci la cazarme și drumuri, încartiruiri etc. au fost desființate ; — „s-au tăiat lucrurile de obște“ anunța locuitorilor Administrația în ianuarie 1736, toate prestațiile urmînd a fi plătite în bani [119]. Sumele de răscumpărare [120] apăsau pe aceiași umeri, dar noua formulă îngrădea simțitor posibilitatea abuzurilor. Munca forțată, prestată statului, una dintre caracteristicile dominante ale fiscalității medievale în Țara Românească, era pentru prima oară desființată și înlocuită prin munca salariată („banii lucrului“) ; economia monetară marca un pas hotărîtor, invadînd unul din cele mai de seamă sectoare ale vieții sociale.

Austriecii au preluat *sistemul vamal* [121] în vigoare în provincie, aplicat în continuare pînă cînd activitatea de reorganizare a cuprins și acest sector al fiscalității. Noile autorități au instituit un cordon de vămi de-a lungul Dunării, al Oltului și al munților, menit să supravegheze strict granițele și să curme contrabanda. Un șir de puncte vamale centrale, avînd în subordinea lor „stațiuni filiale“, controlau sectoarele de graniță în care fusese împărțit ansamblul frontierei [122]. Cuantumul taxelor vamale, mult inferior celor impuse în Transilvania, a fost sporit de austrieci [123].

---

[117] Ibidem, p. 428.

[118] „...fiindcă s-au poruncit într-aceste zile de la mai marele directorat cum că fiindcă lucrurile de obște sînt să să răscumpere cu bani gata de la breasla megiiașilor și birnicilor...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 39 v.

[119] În aprilie 1737, Administrația reamintea vornicilor hotărîrea din anul precedent : „pentru răscumpărarea podvoadelor“ fiecare vornic avea îndatorirea de a o aduce la cunoștința locuitorilor „...și vei păzi cu toată silința ca de acum înainte supt mare răspundere și pedeapsă să nu să mai ia nici om, nici vită la vreo podvoadă sau lucruri, ori cu ce nume ar fi, fără de plată...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 140 v. Intervenția Austriei în războiul turco-rus în 1737 a pus, din nefericire, repede capăt experienței.

[120] 1 florin de contribuabilul birnic și 1 florin și 30 creițari de megiaș ; Ibidem, f. 24 v-25.

[121] Unele aspecte ale sistemului vamal austriac au fost dezbătute de Al. A. Vasilescu, *Vămile Olteniei sub austriaci*, în *Arh. Olt.*, XII (1924), nr. 15, p. 370—381 ; în rîndurile de mai sus semnalăm doar aspectele noi ale problemei.

Vămile interne se percepeau în orașe, în zilele de tîrg ; exceptat era doar Tîrgul Ocna, răscumpărare a prestațiilor în muncă a locuitorilor la salină. Taxele încasate pe toate produsele vîndute în tîrguri (*telonium*, vama tîrgului) au fost preluate de Camera aulică ; în 1732, vămile interne au fost desființate, suma pierdută de Cameră urmînd a fi recuperată, din sporirea taxei de import și export (de la 3% la 4 1/2%), prin creșterea oieritului și a dijmăritului și printr-o dare impusă pe toate cîrciumile din provincie [124]. Măsura suprima una din cele mai vechi instituții fiscale ale țării și lovea, și în acest sector, în privilegiați ; boieri și mănăstiri, în trecut scutite de plata vămilor, acopereau acum în mare parte suma de despăgubire prin taxa impusă pe toate cîrciumile, fără discriminare.

---

[122] Punctele vamale centrale erau în număr de șapte : Vodița, Comana, Oreahova, Islaz, Slatina, Rîmnic și Vîlcea ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 377—385.

[123] Indicații asupra raportului dintre tarifele vamale ale Țării Românești și cel al Transilvaniei, la C. Giurescu, *Material*, I, p. 368 ; decalajul s-a menținut foarte mare și după modificarea taxelor vamale în Oltenia ; vezi tariful vamal adoptat în 1732, *ibidem*, II, p. 499—527.

[124] *Ibidem*, II, p. 479, și III, p. 22 și 30.

VIII. Organizarea administrativă şi judecătorească

Autoritatea administrativă şi jurisdicţia erau, în vechea structură a statului românesc, manifestări diferite ale aceleiaşi puteri. Exerciţiul autorităţii administrative comporta şi dreptul de judecată ; în linii generale, ierarhia administrativă se confunda cu cea judecătorească.

Statul românesc se înfăţişează la începutul veacului al XVIII-lea cu o structură administrativă centralizată ; un sistem de instituţii administrative — organe centrale şi locale, numite şi revocate de domnie — încadrează întregul teritoriu al Ţării Româneşti, oferind, în aparenţă cel puţin, imaginea unui stat autoritar şi puternic centralizat ; mai greu de întrevăzut, în lipsa unei documentaţii suficiente şi a studiilor monografice, sînt eficienţa şi limitele acestei autorităţi. În ce măsură reuşise puterea centrală să-şi impună efectiv autoritatea pe ansamblul teritoriului ţării ? Era domeniul — adică cea mai însemnată parte a teritoriului ţării — perfect încadrat în sistemul autorităţii administrative şi judecătoreşti de stat, sau, dacă nu, în ce proporţii reuşeau stăpînii de moşii să sustragă autorităţii publice masa rurală pentru a o subordona propriei lor autorităţi ? Cu alte cuvinte, în ce stadiu al procesului de centralizare se afla statul în Ţara Românească la începutul veacului al XVIII-lea ?

Experienţa austriacă furnizează şi în această privinţă elemente de apreciere mai abundente şi mai elocvente decît cele aflate în chip obişnuit la îndemîna cercetătorilor istoriei noastre medievale. Întreaga activitate de organizare şi permanenta reorganizare a sistemului administrativ prin reforme de structură sau modificări de personal nu şi-au propus alt ţel decît acela de a transforma aparatul administrativ dintr-un mijloc de satisfacere nemijlocită a intereselor boierilor, într-un instrument fidel al statului centralizator şi de strictă subordonare a provinciei faţă de Curtea din Viena.

1. Administraţia

Organizarea administrativă a provinciei. Cadrele generale ale organizării administrative a provinciei au fost fixatee prin decretul imperial din 22 februarie 1719 şi printr-un şir de măsuri complimentare din acelaşi an ; un organ central, *Administraţia,* cu sediul la Craiova [1] exercita autoritatea administrativă imediată *(regimen immediatum)*, adică locală, şi cea mai înaltă în provincie. Austriecii au încredinţat marii boierimi Administraţia, alcătuită din patru consilieri, sub conducerea unui ban sau preşedinte, oferind astfel satisfacţie dorinţei de autonomie formulate în memoriile boiereşti ; evident, satisfacţia acordată nu era decît parţială, întrucît activitatea Administraţiei avea să fie îngrădită şi controlată de autoritatea superioară a comandantului austriac cu sediul la Sibiu, devenit *director suprem al Olteniei (Principatus Valachiae Supremus Director)*. În anii următori de altminteri, pe măsura dezvoltării conflictului dintre austrieci şi boierime, Administraţia avea să fie progresiv germanizată : într-o primă etapă, locul banului l-a ocupat un preşedinte german, apoi un alt german a înlocuit un consilier oltean, pentru ca, în etapa finală, majoritatea membrilor Administraţiei — trei din cinci — să fie germani [2].

---

[1] În repetate rînduri boierii au cerut transferarea capitalei de la Craiova la Tîrgu Jiu : C. Giurescu, *Material,* I, p. 585, 605 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 44 v., 49 v. ; sugestia boierilor a fost adoptată de Consiliul de război şi de Camera aulică şi supusă spre aprobare împăratului. Argumentele invocate în

---

sprijinul propunerii erau clima nesănătoasă la Craiova, dificultăţile de aprovizionare cu apă şi cu materiale de construcţie, şi primejdia mult mai mare de incendiu ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 22—23. Propunerea a rămas în cele din urmă neaplicată.

[2] *Componenţa Administraţiei craiovene între 1719—1737 :*

1719 februarie	*Ban*	Gheorghe Cantacuzino
	Consilieri	Radu Golescu Grigore Băleanu Ilie Ştirbei Barbul Cornea (Brăiloiu)
1719 decembrie	*Ban*	Gh. Cantacuzino
	Consilieri	Dositeiu Brăiloiu Staico Bengescu Grigore Vlasto Constantin Strîmbeanu
	Secretar	N. de Porta
1722 decembrie	*Ban*	Gh. Cantacuzino
	Consilieri	Grigore Băleanu Radu Golescu Ilie Ştirbei Staico Bengescu
	Secretar	N. de Porta
1726 septembrie	*Preşedinte*	general I. G. Schramm von Otterfels ; din toamna anului 1728, înlocuit cu generalul major Czeyka von Olbranovics.
	Consilieri	Ilie Ştirbei Dositei Brăiloiu Grigore Vlasto Constantin Strîmbeanu
	Secretar	N. de Porta

Casele Băniei, reconstruite după război, erau localul Administraţiei[3].

Administraţia cumula atribuţiile administrative, fiscale şi judecătoreşti ; banul şi cei patru consilieri dirijau şi supravegheau întregul proces fiscal, de la întocmirea catagrafiilor la repartiţia şi încasarea sarcinilor impuse populaţiei, reglementau prin porunci toate problemele de caracter administrativ şi îndeplineau funcţia de instanţă supremă înlăuntrul provinciei.

Poruncile administraţiei centrale erau executate în judeţe de organele locale ale puterii. În fruntea fiecăruia din cele cinci judeţe ale provinciei se afla cîte un *vornic,* care exercita, la scara judeţului, atribuţiile exercitate de Administraţie pe ansamblul provinciei. În subordinea vornicului se aflau patru *ispravnici,* cîte unul pentru fiecare dintre cele patru plăşi în care se subîmpărţea judeţul[4] ; veriga ultimă a sistemului administrativ în lumea satelor era alcătuită din *pîrcălab* (provisor) sau *vătaf* — a căror numire a fost progresiv asumată de stat şi sustrasă stăpînilor de moşii[5] — asistaţi de *juraţii* sau *bătrînii* satului (cîte patru juraţi în satele cu 100 case, doi în cele cu 50 case şi unul în cele cu 25 case), retribuiţi prin scutire de contribuţie[6].

1729, 27 aprilie	*Preşedinte*	Czeyka von Olbranovics ; din 1732 J. H. Dietrich.
	Consilieri	Johann Wilhelm Vogt I. Băleanu Şt. Pîrşcoveanu Grigore Vlasto N. de Porta (decedat în 1732).
1732	*Preşedinte*	J. H. Dietrich (decedat în 1733) ; din 1733, Sallhausen.
	Consilieri	J. W. Vogt G. Vlasto (înlocuit în 1737 cu von Sumerau). Şt. Pîrşcoveanu M. Glogoveanu (decedat în 1733), înlocuit cu J. V. Viechtern.

Punerea în aplicare a decretului imperial din 22 februarie 1719 a fost amînată pînă în 1721 ; pînă la sfîrşitul acestui an, conducerea olteană a continuat să funcţioneze ca şi înainte, în calitate de *deputăţie,* organ de reprezentare a ţării în raporturile cu austriecii şi de guvernare provizorie.

[3] C. Giurescu, *Material,* I, p. 535 ; deşi destituit de doi ani, banul Gheorghe Cantacuzino nu evacuase încă în 1728 Casele Băniei, în ciuda presiunilor exercitate asupra lui în acest scop ; *ibidem,* II, p. 279 şi 303.

[4] „Districtus quisque dividetur in quattuor partes nimirum in partem superiorem, inferiorem, interiorem et mediam, valachice Plassa de Sus, Plassa de Jos, Plassa Demislok et Plassa Demargine vocatas“ ; Hurmuzaki, VI, p. 325. Ispravnicii plăşilor au luat locul *vorniceilor;* un timp s-a manifestat o ezitare în alegerea definitivă a denumirii, care abia în cele din urmă s-a fixat asupra termenului de ispravnic ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 499.

[5] Avizul autorităţilor administrative pentru numirea sau înlocuirea unui pîrcălab era necesar, în ultimii ani ai stăpînirii imperiale ; vezi poruncile Administraţiei din anul 1736, Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 34 şi 39 v.

[6] C. Giurescu, *Material,* I, p. 498.

Sarcina de a ridica banii contribuției de la vornici și ispravnici și de a-i preda casei militare, cu evidența contabilă corespunzătoare, precum și colectarea și conservarea produselor naturale prestate de provincie pentru întreținerea trupelor austriece, se afla în grija unui *comisar mare (supremus comissarius)* — salarizat cu 800 florini anual [7], asistat

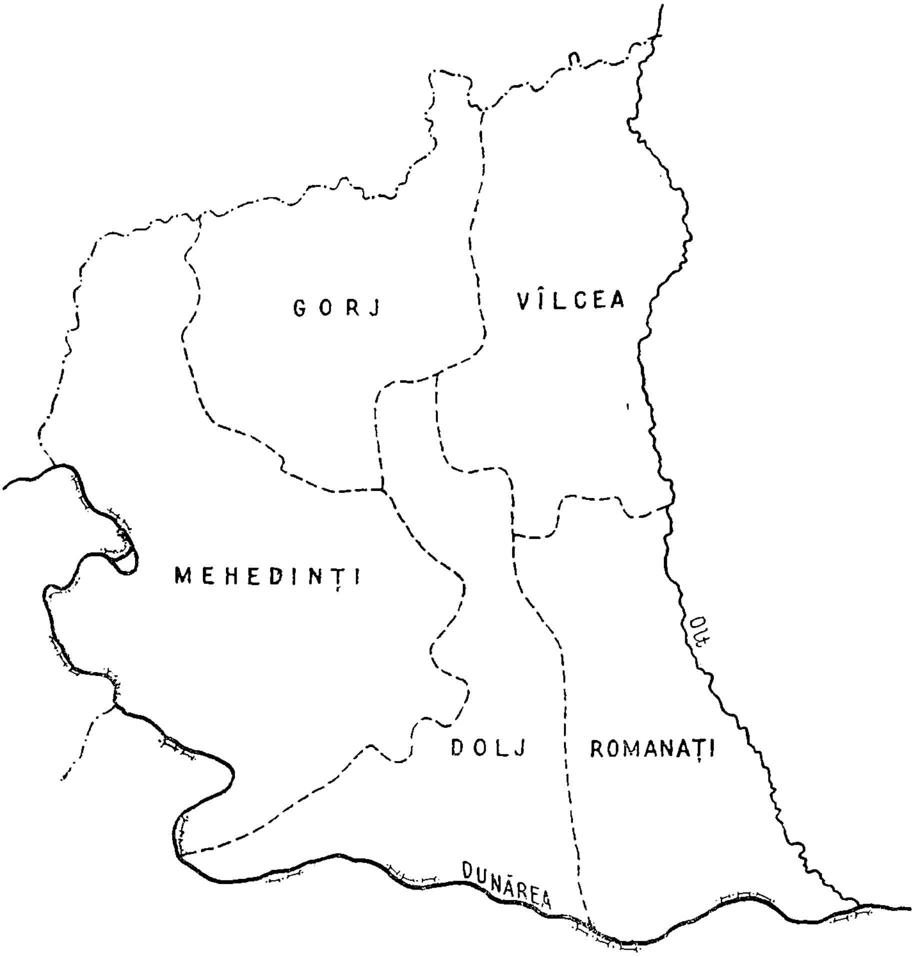

II. Județele Olteniei după harta lui Schwantz von Springfels de cinci *comisari provinciali,* cîte unul de fiecare județ. Magaziile județene, unde erau depozitate proviziile armatei se aflau sub directa lor supraveghere [8]. În 1731 instituția marelui comisar a fost desființată, sarcinile legate de ea fiind trecute pe seama Administrației și apoi a unui „provințial inșpector“ sau „inșpectorul cel mare al țării“.

---

[7] Pentru istoricul instituției, vezi Hurmuzaki, VI, p. 308—309, 334 și 403 ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 357—358 ; „instrucționul“ înmînat la 1 august 1723 lui Manta Cîmpineanu, „comisarul cel mare al țării“ îi delimita precis atribuțiile : „...întîi pentru orînduita dajde dupe cum va veni suma de la Măriia Sa Gheneralul comendant... și dupe cum va lua de la Chezariceasca Administrație înscris, pe

Un modest aparat de transmisie a poruncilor și execuție era pus la îndemîna organelor centrale și locale ale administrației. Administrației craiovene i-au fost puși la dispoziție 25 de *călărași (cursores)* — din 1727, numărul lor a sporit la 50 — sub conducerea unui *vătaf* [9]. Fiecare vornic avea de asemenea la dispoziție cîte cinci călărași și 4 *vătășei,* iar ispravnicii aveau în subordinea lor cîte trei vătășei pentru împlinirea sarcinilor administrative în plăși, în primul rînd pentru încasarea contribuției [10].

O insistență deosebită și permanent reînnoită au depus boierii pentru a obține reînființarea unui corp de *slujitori,* menit să asigure paza internă împotriva tîlharilor ; încă din timpul negocierilor preliminarii fixării statutului provinciei, boierii ceruseră să se mențină „obișnuitele unități de pază ale țării (unități) numite de slujitori“ [11]. Zece ani mai tîrziu, proporțiile luate de acțiunile cetelor de tîlhari îi determinau pe membrii Administrației să revină asupra cererii ; expunînd directorului suprem climatul de insecuritate creat de cetele de tîlhari care atacau „atît mănăstirile cît și locuințele boierilor“ și perturbau „liniștea publică“ a țării, Administrația cerea instituirea în fiecare județ a cîte unei unități de 50 de slujitori, fiecare cu un ceauș în frunte, ansamblul sub conducerea unui vătaf [12]. Refractari instituirii unor unități militare naționale, chiar și cu efective modeste, austriecii au tergiversat adoptarea

---

acea sumă să aibă a lua și dumnealui banii pe judéțe de la vornici și de la ispravnici deplin. Și unde va avea vreo rînduială de la Chesariceasca Administrație și de la dumnealui Cris comisar cu asignațion, acolo să dea dupe orînduiala ce va avea și dupe cum va lua dumnealui Cris-comisar banii dăjdii, așa să dea știre și dumnealui mai sus numitul comisar la vornici și la ispravnici ca să ia banii den țară... Și pentru orînduiala de grîu, de porumbu au orzu, den fîn și de altele ce să va arunca pe judéțe după suma ce va lua în scris de la Administrație, așa să dea și dumnealui orînduială după asignaționu Administrației și a dumnealui Cris-Comisar...“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 43 v—44.

[8] C. Giurescu, *Material,* II, p. 296—297.

[9] Vezi cererea Administrației și aprobarea ei de către directorul suprem ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 497, p. 500 și II, p. 275 ; vezi lista — „foița de călărașii care s-au așăzat să fie în slujbă, dupe porunca Mării Sale gheneralului comendant...“, alcătuită dintr-un căpitan, altă denumire pentru vătaf, doi „streajămeșteri“, un căprar, un stegar și douăzeci de călărași, precum și alți 25 de „călărași de țară“, Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 55—55 v.

[10] „quivis ispravnicorum tres viros habebit sub se, ut hinc inde mittantur in expeditionibus et vocabuntur vatasi...“ ; Hurmuzaki, VI, p. 326 ; cf. C. Giurescu, *Material,* II, p. 459 ; călărașii împlineau cele mai variate sarcini : transmiteau hotărîrile Administrației, constrîngeau pe locuitori la îndeplinirea poruncilor, executau pe datornici, arestau pe recalcitranți și-i aduceau la Craiova, participau la operațiile de poliție în județe etc.

[11] C. Giurescu, *Material,* I, p. 335.

[12] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 35.

unei hotărîri ; abia în 1734 vornicul unui județ era autorizat să organizeze o unitate de 25 oameni „pentru paza hoților“ [13]. În acest răstimp și după aceasta au funcționat cete de panduri ; în același an, o poruncă a Administrației informa pe vornicii din Vîlcea, Gorj și Mehedinți „pentru panduri, că s-au rînduit pentru paza hoților“, în primul județ 10, în cel de-al doilea 9 ; în al treilea 7 ; „și pentru plata lor li să va face parte din jafurile ce vor scoate de la hoți“ [14].

La Craiova, din 1723, e semnalat un corp de 100 dorobanți sub conducerea unui iuzbașă, „care sînt orînduiți pentru forșpan și pentru alte slujbe ce sînt pentru ofițiarii împărătești și pentru alte slujbe ale orașului...“ [15].

Regim administrativ aparte avea ținutul Loviștea, care se întindea de la m-rea Cozia în sus, pînă la Cîineni ; satele situate în această regiune, scutite de orice contribuție și afectate în întregime lucrului de întreținere și reparare a Șoselei Caroline deschise de austrieci [16], erau puse sub autoritatea administrativă a unui pîrcălab sau vătaf, numit șpan și asimilat ispravnicilor de plăși [17]. Încercarea autorităților camerale de a sustrage Loviștea autorității Administrației craiovene și de a o supune propriei lor jurisdicții [18] a eșuat ; comandamentul austriac a fost în cele din urmă cîștigat de punctul de vedere al Administrației și a pus capăt veleităților Camerei [19]. Locuitorii Loviștei — aproximativ 200 de familii după aprecierea unui raport austriac — erau îndatorați să întrețină drumul și să furnizeze caii de schimb pentru autoritățile care treceau prin regiune, beneficiind în schimb de totală scutire de contribuție [20].

Paza hotarelor era asigurată ca și în trecut de *plăieși* sau *gornici*, în regiunea de munte, și de *scăunași (vigiles)* la Dunăre și Olt [21] ; în virtutea funcției lor vamale ei erau așezați sub autoritatea *Camerei imperiale,* de care depindeau nu numai din punct de vedere administrativ dar și judecătoresc. Plăieșii erau grupați în unități conduse de un *vătaf de plai*, toţi laolaltă aflîndu-se sub conducerea unui *căpitan de plăieşi*; scăunaşii se aflau sub conducerea vameşilor. Retribuţia lor consta în timpul domnilor din scutiri de contribuţie şi din participarea la venitul dobîndit din confiscarea mărfurilor de contrabandă[22]; regimul austriac îi retribuia prin reducerea la jumătate a contribuţiei. În 1721 se numărau 110 scăunaşi şi 134 plăieşi[23], dar în anii următori numărul lor a sporit; în 1728 sînt semnalaţi 300 plăieşi[24]; în 1731, erau în total 407, plăieşi şi scăunaşi[25], iar în 1735, 414[26]. Recrutarea paznicilor hotarelor era prilej de numeroase fricţiuni înlăuntrul provinciei. Boieri şi mănăstiri, lipsiţi uneori de rumânii lor cărora înscrierea în rîndul plăieşilor şi scăunaşilor le oferea o posibilitate de desprindere din condiţia servilă, grupuri fiscale rurale lipsite cîteodată la cislă de cei mai înstăriţi din rîndurile lor, protestau deseori împotriva selecţiei operate la recrutarea paznicilor hotarelor; instrucţiunile emanate în 1723 de generalul Königsegg erau menite să remedieze toate aceste inconveniente[27], deşi plîngerile ulterioare lasă să se întrevadă că aplicarea lor nu a dat rezultatele aşteptate.

---

[13] Ibidem, L 1—5/205, f. 116 v.

[14] Ibidem, f. 180 ; în august 1735 „se ridică poteră“ cu oameni din sate și cu panduri, ibidem, f. 171 ; în 1737 „lada județului“, primejduită, urma să fie păzită de vătășăi și panduri ; ibidem, L 1—5/206, f. 161 v.

[15] Ibidem, L 1—5/204, f. 45.

[16] Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 29 v. ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 360.

[17] C. Giurescu, *Material,* I, p. 538.

[18] În timpul domnilor, informează un text austriac, Loviștea depindea în întregime de vameșul de la Cîineni, atît din punct de vedere administrativ, cît și judecătoresc ; *ibidem,* p. 288—289.

[19] *Ibidem,* p. 559—560, 588, 630.

[20] *Ibidem,* p. 637—638.

[21] Arh. St. Sibiu, L 1—5/355. f. 50 ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 275 ; *martalogii* au fost desființați încă din 1721 ; *ibidem,* I, p. 492 ; totuși două unități de cîte 12 martalogi au subsistat pînă în 1734, la Oreaova și Vadul Diiului ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 60 v. Iată, în definiția boierilor înșiși, cele trei categorii de paznici, astfel cum funcționau în vremea domnilor : „(homines)... ad montes custodiendos, vulgo gornicos dictos, finia respicienda, vulgo scaumnassios et demum ad telonii servitium, vulgo martalogos“ ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 495.

Un conflict acut între Administraţie şi Cameră s-a desfăşurat în legătură cu exerciţiul autorităţii administrative şi judecătoreşti în oraşe. Socotindu-le „locuri fiscale", care „întodeuna au depins de Cămara domnească", slujbaşii camerali s-au străduit să-şi rezerve conducerea oraşelor, limitînd astfel autoritatea Administraţiei. Conflictul s-a prelungit cîţiva ani şi s-a încheiat în 1723 prin triumful Administraţiei căreia îi era lăsată autoritatea administrativă şi judecătorească asupra oraşelor, pe seama Cămărei rămînînd doar grija veniturilor camerale[28].

---

[22] Pentru istoricul instituţiei, înainte de stăpînirea austriacă, merită relevate informaţiile furnizate în 1719 de Administraţie: „De Plajassonibus cum eorundem Vatasis... tempore Vajvodarum ea observabatur consuetudo, ut nimirum quisque Plajassonum cum suis Vatasis custodiret montem sibi commissum et pro solutione lucrum ibidem acquisitum haberet; at si damnum quoddam in eodem monte eveniret, tunc Plajasoni danda foret ratio. Qui Plajasones pariter cum provincia contribuerant... leviorem tamen respectu aliorum sibimet comparium praebendo summam..."; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 25 v.

[23] C. Giurescu, *Material*, I, p. 498.

[24] *Ibidem*, II, p. 247.

[25] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 215.

[26] 94 în Vîlcea, 66 în Romanaţi, 111 în Gorj, 25 în Dolj şi 118 în Mehedinţi; Hurmuzaki, VI, p. 518—522.

[27] „Fiind poruncă de la măriia sa gheneralul-marşal, comendantul şi marele nostru derector grof de Chinecseg, pentru scăunaşii şi plăiaşii, ca să să aşaze oameni de mijloc de acei care nu sînt nici bogaţi, nici săraci, nici bătrîni, nici tineri şi să nu fie oameni străini, au cu alte pricini, nici să fie rumâni mănăstireşti au boiereşti, ci să fie oameni slobozi, pămînteni şi de credinţă şi fără de nici o pricină şi care vor fi acom scăunaşi au plăiaşi, rumâni mănăstireşti au boereşti, să să scoaţă şi să să pue alţii din statul de mijloc..."; *Doc. rel. agr.*, p. 309—310.

[28] Pentru etapele luptei între Administraţie şi Cameră vezi Hurmuzaki, VI, p. 335, Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 42, 48, 86, 91; L 1—5/355, f. 35 v. şi 38 v—40 v. C. Giurescu, *Material*, I, p. 388—389, 415—416, 580—581; în 1732, în sfîrşit, Administraţia era în măsură să comunice judeţului de Craiova să nu mai dea ascultare slujbaşilor camerali, ci doar ei înseşi, întrucît aceasta era hotărîrea directorului suprem; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 47 v.

Orașele erau administrate de *juzi sau județi (judex ; Markt-Richter;* la Craiova denumirea alternează cu cea de *ispravnic),* asistați de patru *jurați (pîrgari) ;* pentru prima oară s-a introdus instituția *notariatului* în orașe. Instrucțiile înmînate autorităților orășenești lasă să se întrevadă sfera lor de activitate. În primul rînd controlul vieții economice a tîrgului, al activității de schimb : „întîi să cérce să vază pentru toate céle ce să vînd în tîrgu bucatele de mîncare și de băutură..." ; îndatorirea județului era de a informa Administrația asupra evoluției prețurilor, pentru adaptarea narturilor ; urma controlul măsurilor și greutăților. Măsurile de securitate în oraș, atît împotriva incendiilor, cît și a răufăcătorilor erau alta din atribuțiile de seamă ale administrației orășenești : „să aibă grijă să dea în știre tuturor orășenilor, puind în toate săptămînile să strige pristavul de uliță pentru focuri și să mături coșurile și cînd va fi vînt mare să stingă focurile ca să nu se întîmple vreo primejdie să să aprinză niscare case"[29]. În 1734, căpitanul de călărași și județul Craiovei primeau împreună sarcina de a veghea asupra pazei „tîrgului bîlciului" ; călărașii aveau „să umble de strajă pîn la miezul nopții pe uliță și-nprejurul orașului", iar restul timpului „să umble județul împreună cu oamenii lui"[30]. În sfîrșit, atribuție esențială, județului îi revenea dreptul de a judeca pricinile minore din tîrg (vezi mai jos cap. consacrat justiției). În îndeplinirea sarcinilor sale, ispravnicul Craiovei avea la dispoziția sa patru vătășei[31].

Evoluția sistemului administrativ și a politicii de reformă. Acesta era cadrul instituțional al regimului administrativ instaurat de austrieci și inspirat în parte din realitățile locale. Ce intenții îi animau pe elaboratorii acestui regim, în ce spirit trebuiau să administreze provincia autoritățile instituite prin decretul imperial din 1719 și prin actele anexe ? Cît de fidel reflectă activitatea acestora spiritul instrucțiunilor austriace ? Cu alte cuvinte cum trebuia să funcționeze și cum a funcționat aparatul administrativ ?

Viciile fundamentale ale vechiului aparat de stat apar cu toată evidența în epoca stăpînirii austriace. Dominat de boieri, care vedeau în dregătorii un privilegiu de clasă, aparatul de stat era convertit de ei în instrument direct de realizare a intereselor lor economice și sociale, pe seama marei mase a populației rurale, dar și în detrimentul efortului de afirmare a autorității centrale. Sistemul administrativ lăsa masa populației la bunul plac al dregătorilor ; repartiția sarcinilor fiscale — cu posibilitatea de a le agrava sau ușura — dreptul de a judeca și de a impune amenzi și puterea administrativă erau concentrate, toate, în mîinile dregătorilor, care erau de regulă în același timp stăpîni de moşii în zona supusă autorităţii lor, dispunînd astfel de un instrument excepţional de dominare a ţărănimii.

---

[29] Vezi „Instrucția" înmînată județului tîrgului Caracal, la 28 aprilie 1723, și cea adresată ispravnicului Craiovei, la 1 august 1723 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 21 și 36—37 v.

[30] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 172 v.

[31] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 21.

Austriecii au înţeles de la început că pentru a putea exploata în bune condiţii resursele provinciei, sistemul ei de guvernare trebuia structural reformat. Pentru a da încasărilor fiscale o bază stabilă trebuia pus capăt fugii ţărănimii şi cauzelor care o provocau : exploatarea masei rurale de către boieri în dubla lor calitate de dregători şi stăpîni de moşii. Un sistem strict de evidenţă a populaţiei trebuia să ofere autorităţii mijlocul de a înlătura imensele abuzuri comise cu prilejul repartiţiei dărilor ; dar, pentru a obţine această evidenţă se cerea nu numai îngrădită fuga locuitorilor dar şi suprimată evaziunea fiscală de imense proporţii, prin mijlocirea căreia stăpînii de moşii sustrăgeau statului, în folosul propriei lor exploatări, o parte însemnată a masei rurale. În sfîrşit, statul trebuia să recupereze o parte însemnată a veniturilor sale alienate prin privilegii care se amplificau în mari proporţii prin fraudă. În realizarea tuturor acestor ţeluri, politica de reformă avea să se lovească cu necesitate de rezistenţa boierimii.

Îngrădirea puterii boierimii era aşadar programul firesc al oricărei autorităţi cu veleităţi centralizatoare. Interpret fidel al acestui fel de a concepe viitoarea guvernare a provinciei, decretul imperial de organizare a Olteniei se străduia să imprime de la început Administraţiei spiritul în care urma să-şi desfăşoare activitatea : „sarcina acestora (a membrilor Administraţiei)... va fi de a apăra poporul împotriva nedreptăţilor stăpînilor de moşii“ ; categoriile cele mai oropsite, robii şi rumânii, urmau să fie scoase de sub jurisdicţia stăpînilor lor, tocmai pentru a pune capăt arbitrarului boierimii într-unul din sectoarele în care se desfăşura cel mai nestingherit [32].

În acelaşi spirit, dar şi mai explicite, erau instrucţiunile trimise generalului Steinville pe marginea decretului imperial : „...să se introducă în provincie o bună orînduială, să se vegheze cu străşnicie la administrarea justiţiei, să nu se îngăduie nimănui să comită o nedreptate ; ţăranii să fie apăraţi după dreptate împotriva tiraniei strigătoare la cer a boierilor şi a nobilimii...“ [33], şi, unul după altul, textele emise de Curtea din Viena şi instrucţiunile adresate Administraţiei de comandamentul austriac din Sibiu se făceau ecoul acestei concepţii de guvernare. Ajunse însă în mediul local, directivele habsburgice sufereau un puternic proces de refracţie ; realităţile locale reuşeau să imprime activităţii administrative un curs cu totul diferit de cel preconizat de autorităţile imperiale. Paradoxul politicii austriace în Oltenia în faza iniţială a constat tocmai în încercarea de a concilia un program politic absolutist, de îngrădire a puterii boierimii, cu un aparat de stat alcătuit din boieri. În fapt, membrii aparatului administrativ-judecătoresc se recrutau exclusiv din rîndurile boierimii ; consilierii Administraţiei, vornicii şi ispravnicii, precum şi titularii celorlalte dregătorii erau fie mari boieri, fie boiernaşi [34], iar administraţia satelor le era în întregime subordonată. Lăsînd puterea administrativă şi judecătorească în provincie pe seama boierimii, austriecii au creat condiţii optime pentru realizarea tendinţelor ei fundamentale în principalele domenii ale vieţii interne. Precauţiile adoptate de autorităţile habsburgice pentru a preîntîmpina primejdia s-au dovedit ineficace. În cîţiva ani de la instituirea regimului creat prin decretul imperial, grupul de mari boieri care dominau Administraţia şi dregătorii judeţeni înrudiţi sau aflaţi în legături de interese cu ei au reuşit să-şi promoveze masiv interesele ; satele aflate în stăpînirea lor au fost sustrase total sau în mare parte sarcinilor publice, satele libere şi cele „neprotejate" au fost supuse unui regim de apăsare fiscală insuportabilă care se încheia fie cu spargerea lor fie cu invocarea protecţiei dregătorilor şi deci cu extinderea şi agravarea raporturilor de dependenţă personală, catagrafiile şi conscripţiile erau complet viciate, încercarea de a stabili evidenţa populaţiei a fost compromisă şi o dată cu ea efortul de a instaura un regim de stabilitate fiscală.

---

[32] C. Giurescu, *Material*, I, p. 350—351.

[33] *Ibidem*, p. 352.

Explicaţia situaţiei create în provincie era prea bine cunoscută austriecilor ; cînd, în 1727, generalul Tige recapitula, pentru informarea Consiliului de război, istoricul administraţiei oltene, el ştia că pricina cea mai de seamă a eşecului încercărilor de reformă din timpul predecesorilor săi se afla în „atotputernicia boierimii" („die allzugrosse Macht der Edelleuthen") [35]. Toate măsurile ulterioare de reformă nu au fost altceva decît o luptă permanentă pentru a transforma aparatul de stat al provinciei dintr-un organ de putere al marii boierimi într-un instrument de guvernare al autorităţii centrale.

Reformele administrative s-au dezvoltat treptat, în contact cu realităţile locale şi din necesitatea de a frînge rezistenţa boierimii la transformările impuse sistemului de guvernare a provinciei. Încetul cu încetul s-a instaurat o nouă concepţie asupra funcţiei, atribuţiilor şi îndatoririlor dregătorului. Unele trăsături ale statului modern îşi fac apariţia pentru prima oară pe teritoriul ţării.

Întreaga activitate administrativă urma să se desfăşoare în cadrele rigide fixate de *decretele* şi *rescriptele imperiale* şi de *instrucţiunile* comandamentului austriac. Competenţa, atribuţiile şi îndatoririle dregătorilor erau strict statornicite prin instrucţiunile emise de conducerea austriacă. La încheierea mandatului, dregătorii erau siliţi să-şi justifice activitatea și gestiunea, cei vinovați de nereguli urmînd a fi sancționați. Era așadar instituită răspunderea activității administrative [36].

---

[34] Vezi de pildă prima listă a membrilor aparatului administrativ judeţean numiţi în 1719 : „*Bojarones* (s.n.) in quinque districtibus Valachiae Caesareae pro vornicis et ispravnicis electi et confirmati" ; Hurmuzaki, VI, p. 326 ; instrucţiile adresate în octombrie 1719 Administraţiei prevedeau numirea, în fiecare plasă, „a cîte unui *boier* cu titlul de ispravnic" ; Hurmuzaki, VI, 325 ; de fapt, consilierii Administraţiei şi vornicii judeţelor erau aleşi dintre boierii mari, iar ispravnicii dintre boierii de condiţie inferioară „...von der Versamblung deren schlechteren Bojaren erwöhlet werden" ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 211—212.

[35] *Ibidem,* p. 210.

Controlul permanent al activității aparatului de stat pe care au încercat să-l instituie austriecii presupunea însă evidența strictă a actului administrativ. Instituirea protocoalelor Administrației centrale și a celor județene a venit în întîmpinarea acestui deziderat. Acestei inițiative i se datorează voluminoasele *protocoale* în limba română și latină, dintre care din nefericire nu s-au păstrat decît șapte. Instrucțiile din 1722 prevedeau ținerea evidenței activității administrative, pe ramuri de activitate, — cauze judiciare, porunci administrative, tabele fiscale — în protocoale speciale, care urmau să fie păstrate în Cancelaria administrației și nu acasă la dregători [37].

O etapă însemnată în lentul proces de transformare a concepției administrative și a convertirii dregătorului din beneficiar al actului administrativ în slujbaș al interesului public a fost marcată de *salarizarea dregătorilor*. Măsura, care avea să devină una din principalele caracteristici ale politicii de reformă a domnilor fanarioți — a lui Constantin Mavrocordat în primul rînd — își găsește originea în reorganizarea sistemului administrativ din Oltenia în timpul stăpînirii austriace. Salarizarea aparatului administrativ a fost instituită o dată cu Administrația, în 1719 ; banul, apoi președintele, de pildă, primea salariu 6 000 florini anual, fiecare dintre cei patru consilieri și secretarul Administrației cîte 1 000 florini [38], ceilalți dregători și slujbași după un barem fixat de austrieci împreună cu Administrația [39].

---

[36] În decembrie 1735, de pildă, Administrația reamintea inspectorului provincial îndatorirea de a revizui gestiunea foștilor dregători : „...pentru d-lui Barbul Otetelișanul și alții cari au fost vornici și ispravnici, să stea să-și facă compotul de slujba lor care au avut înainte dumitale..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 21 v. ; la începutul anului următor, un grup de foști vornici și ispravnici ai județului Gorj primeau porunca „să-și ia toate scrisorile cîte vor fi avînd din vrămea de cînd au fost în slujba la acel județ mai sus zis, să să afle negreșit de azi, luni, într-o săptămînă ...la Tîrgul Jiului, fiindcă la acest soroc să va afla acolo și d-lui cinstit provințial inșpector acolo ca să facă incviziție..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 26.

[37] C. Giurescu, *Material*, I, p. 535.

[38] *Ibidem*, p. 505 și 522.

[39] Iată, de pildă, primul stat de salarii din istoria țării păstrat, tabelul de salarizare întocmit în 1724 de Administrație : „Rînduiala ce s-au făcut pentru simbriile ofițiarilor țărăi, celor ce să află în slujbă ca să li să dea plata lor de un an din lada țării, începînd de la avgust într-o zi, leat 1723 stil nou, de cînd au intrat în slujbă, pînă la avgust într-o zi stil nou 1724, cum arată în jos anume.

Vel comisar al țării i 2 logofeți i 2 călărași	648 lei
Vel portar i un logofăt	318 "
5 vornici, la un vornic po lei 300 i de un vornic cîte un logofăt po lei 18	1 590 "
20 de ispravnici, de un ispravnic po lei 150	3 000 "
pentru vătaf de călărași	120 "
pentru un portar	60 "
" 4 canțeliști rumânești	180 "

Salarizarea nu a devenit nici în această perioadă modalitatea exclusivă de retribuţie a aparatului administrativ-judecătoresc ; unele din formulele tradiţionale de remunerare a slujbaşilor se regăsesc şi în timpul stăpînirii austriace, pe treapta inferioară a aparatului administrativ. Scutirea de dări şi participarea la venitul atît de însemnat al gloabelor erau două din modalităţile mai frecvente de substituire sau de împlinire a salariului [40]. Pîrcălabii şi juraţii satelor nu primeau salariu, dar erau scutiţi de dări ; în schimb, juzii şi juraţii oraşelor erau nu numai exoneraţi de contribuţie, dar erau şi salariaţi de oraşe ; de asemenea vătăşeii, folosiţi de vornici şi ispravnici în activitatea administrativă a judeţelor, erau în acelaşi timp retribuiţi cu un salariu de 50 de florini şi cu scutirea de dări. Şi personalul folosit de Cameră era în parte retribuit prin scutiri de contribuţie. Toţi cei care exercitau atribuţii judiciare se împărtăşeau legal din venitul activităţii judecătoreşti. Pe alocuri, la începutul stăpînirii austriace cel puţin, se mai întîlneşte şi îndatorirea de a presta clacă în contul retribuţiei [41]. Salariul era aşadar încă departe de a cuprinde ansamblul aparatului de stat ; totuşi sistemul instituit în timpul stăpînirii austriace constituie prima mare încercare de a destrăma formula administrativă tradiţională ; dregătorul devenea, în principiu cel puţin — deoarece o realitate îndătinată nu se lasă atît de lesne substituită — instrumentul statului centralizator, retribuit de acesta şi nu direct de sine însuşi pe seama populaţiei aşezate sub autoritatea sa.

Activitatea însăşi a corpului administrativ era minuţios reglementată ; sediul Administraţiei — se interziceau şedinţele la domiciliul consi-

---

pentru 1 tălmaci al ţării	100 lei
" 1 doftor	180 "
" 1 dascăl letinescu	100 "
" 1 dascăl elinescu	100 "
" 1 gerah	24 "
" 1 armaş	60 "
" 25 călăraşi, de un călăraş po lei 24	600 "

Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 73 v.

[40] În 1723, la plîngerea locuitorilor din Tîrgu Ocna, că nu pot suporta salariul judelui şi al celor patru juraţi, autorităţile camerale propuneau suprimarea salariului celor din urmă, rămînînd însă în continuare scutiţi de dări ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 562.

[41] Locuitorii oraşelor de pildă trebuiau să presteze cîteva zile de clacă în favoarea juzilor oraşelor ; vezi mai sus, p. 113 ; corpul de 100 de dorobanţi instituit în 1723 la Craiova, era îndatorat să păstreze comandantului lor „...trei zile de lucru într-un an, ori la ce i-ar pune la slujba casii..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 45 ; ambele cazuri se încadrau în măsurile legale. În realitate însă, toţi dregătorii impuneau locuitorilor aflaţi sub autoritatea lor, în chip abuziv, prestarea clăcii, fapt care a fost denunţat drept unul din cele mai apăsătoare şi frecvente abuzuri ale sistemului administrativ ; una din cerinţele de bază pentru reorganizarea provinciei era abolirea acestui abuz ; C. Giurescu, ***Material***, II, p. 295.

lierilor —, participarea la ședințe, ordinea de așezare și de votare, introducerea postulanților, organizarea și activitatea cancelariei, orarul și repartiția zilelor săptămînii pe resorturi, vacanțele dregătorilor, toate acestea erau minuțios reglementate [42].

Rezistența marii boierimi la aplicarea efectivă a politicii austriace explică slaba eficiență a reformelor administrative și succesiunea, la scurte intervale, a măsurilor de reorganizare a aparatului administrativ și a activității sale. Abia trecuseră trei ani de la data emiterii decretului imperial cu privire la organizarea provinciei, cînd generalul Königsegg s-a văzut în situația de a emite un amplu text cu instrucțiuni al căror conținut nu lasă loc la nici o îndoială asupra rostului său. Pornind de la constatarea că unii — aluzie evidentă la membrii Administrației — fie nu au înțeles prevederile decretului imperial, fie „mai degrabă nu au vrut să le înțeleagă“ fie, în sfîrșit, „nu le-au pus în aplicare“, instrucțiunile comandantului suprem austriac se străduiau să reamintească principiile generale care aveau să prezideze la administrarea provinciei și să reglementeze amănunțit activitatea administrativă. Pe plan social, instrucțiunile tindeau să pună capăt practicei de largi proporții a boierilor și mănăstirilor, care îndrumau cu sila pe țăranii reveniți din pribegie și pe imigranții străini spre moșiile lor, unde îi rumâneau la scurt interval. Problema era esențială pentru că în funcție de soluția ce i se da, raporturile de clasă, în sectorul principal al vieții sociale, aveau să se îndrume spre formula dependenței personale, care se sustrăgea autorității statului, sau spre aceea a îndatoririlor reglementate și controlate de stat. Pentru a înlătura obiecțiile boierimii, instrucțiunile veneau în întîmpinarea uneia dintre dorințele ei cele mai insistent formulate, sporirea zilelor de lucru impuse țăranilor. Mai direct și mai grav erau lezate interesele autorității habsburgice de evaziunea fiscală tolerată și încurajată de boierime pe scară mare în favoarea propriilor ei țărani dependenți ; punctul 13 al instrucțiunilor abrogă total scutirile acordate de Administrație „în favoarea fie a supușilor și șerbilor mănăstirilor... fie ai boierilor, fie ai însuși banului“. Punctul 18 al instrucțiunilor prevedea o evidență strictă a amenzilor percepute, venit de seamă al aparatului administrativ și pe care statul înțelegea să și-l aproprie în viitor.

Un alt șir de măsuri își propuneau să încadreze în norme precise activitatea administrativă și judecătorească.

Instrucțiunile din 1722 erau menite, în intenția elaboratorilor lor, să pună capăt abuzurilor boierilor dregători și să îngrădească activitatea acestora în limitele fixate de interesele autorității superioare. Dar, în contact cu realitățile fundamentale și ancestrale ale provinciei, reforma administrativă din 1722 s-a dovedit tot atît de inoperantă ca și cea din 1719. Anii care au urmat au cunoscut nu resorpția și dispariția fenomenelor incriminate, ci agravarea lor în proporții necunoscute înainte.

---

[42] C. Giurescu, *Material*, I, p. 534—535 ; adaptarea la noul regim nu s-a realizat fără dificultăți ; boierilor care, obișnuiți cu un regim mai puțin strict, uitau să se înfățișeze la slujbă după încheierea vacanței, Administrația le reamintea îndatorirea de slujbaș : „...s-au scris la d-lui prea cinstitul consiliariu de Pîrșcoveanul, fiindcă sorocul vacanței au trecut și Administrația s-au strîns, să ia osteneală să vie pîn duminică aici, ca să fie și d-lui la începerea sisionului de acum...“ , Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 35 v.

Criza acută a raporturilor dintre autoritățile habsburgice și administrația olteană avea să se dezvolte în anii următori, pe terenul fiscalității, cel mai sensibil pentru austrieci. Anii care au urmat instrucțiunile din 1722 au cunoscut o progresivă și masivă scădere a masei contribuabililor, redusă pînă la jumătatea nivelului (1725) ; intrarea sub protecția dregătorilor a mii de contribuabili — moșneni sau țărani lipsiți de pămînt — a lipsit statul de tot atîția contribuabili, făcînd imposibilă menținerea cuantumului contribuției anterior fixat. Străduindu-se să pună de acord sarcina fiscală a provinciei cu noile catagrafii, boierii Administrației au solicitat o simțitoare reducere a contribuției pe anul 1726 [43] ; constatînd că provincia nu putea fi guvernată după concepția lor cu o Administrație complet dominată de boierime și a cărei activitate urmărea exclusiv să-i slujească interesele, austriecii au hotărît încă de la începutul anului 1726 să instituie un control direct asupra activității Administrației, destituindu-l pe ban și numind în locul său un german. Memoriul înaintat împăratului de Eugeniu de Savoia în calitate de președinte al Consiliului de război și al Camerei aulice, pornind de la constatarea că, potrivit știrilor necontenit sosite din provincie, stările de lucruri din Oltenia, „se agravează din zi în zi“ din pricina comportării arbitrare a dregătorilor, conchidea că singura posibilitate de ameliorare era substituirea Administrației și controlul ei direct de către un președinte german. Programul trasat viitoarei Administrații nu prevedea altceva decît rezolvarea problemelor lăsate nerezolvate de Administrația în funcție : întocmirea în bune condiții a conscripției și, prin urmare, rezolvarea problemei fiscale, rezolvarea problemei catalogului boierilor și a privilegiilor etc. [44]. Propusă la începutul anului 1726, reorganizarea Administrației avea să devină realitate abia în toamna aceluiași an ; în luna septembrie 1726, Consiliul de război îi comunica banului Gheorghe Cantacuzino încetarea funcției sale, acordîndu-i în același timp titlul onorific de general al armatei imperiale, o pensie viageră de 3 000 florini anual, care urmau a fi percepuți din cassa inspectoratului Transilvaniei, unde fostul ban era invitat să-și petreacă restul zilelor [45]. O dată cu înlăturarea lui Cantacuzino de la conducerea Administrației, a fost abrogat și titlul de ban, reminiscență a autonomiei provinciei. Un prim pas era marcat de politica de preluare a controlului direct al provinciei de către austrieci și, în același timp, de îngrădire a puterii boierimii.

---

[43] C. Giurescu, *Material,* II, p. 11.

[44] Memoriul adresat împăratului de președintele celor două comisii, la C. Giurescu, *Material,* II, p. 13—25 ; ideea substituirii banului printr-un președinte german al Administrației fusese emisă încă din 1723 de generalul Königsegg, în plin conflict cu boierimea olteană ; *ibidem,* I, p. 604.

[45] *Ibidem,* II, p. 106 ; G. Cantacuzino a fost îndepărtat din Oltenia pentru a nu deveni centrul de polarizare a mișcărilor de opoziție : „umb ihme alle adhaerenz, oder etwaige Intriguen mit dier wallachischen Nation abzuschneiden...“ ; *ibidem* p. 107.

Rezultatele dobîndite prin schimbarea Administraţiei[46] au fost departe de a corespunde aşteptărilor conducerii imperiului ; cîştigîndu-l pe generalul Schramm, pe care au ştiut să şi-l asocieze aşezînd sub „protecţia“ sa cîteva din numeroasele sate sustrase sarcinilor publice, boierii au putut să continue nestingherit practicile pe care se străduiau să le curme măsurile de reorganizare. Scurt timp după efectuarea acestor modificări, austriecii au avut prilejul să constate că *singurul rezultat dobîndit a fost substituirea unui grup de boieri şi de interese boiereşti printr-altul.* Noua echipă de boieri consilieri avea să se dovedească cel puţin tot atît de zeloasă în a-şi promova propriile interese şi ale grupului mai larg de boieri pe care îl reprezenta ca şi cea precedentă. Abuzurile administrative se desfăşoară nestingherit. Reuşind să promoveze în administraţia judeţelor rudele cele mai apropiate, marii dregători au constituit o reţea administrativă care împînzea şi domina întreaga provincie. Sosit în ţară la sfîrşitul anului 1727 pentru a inspecta şi a remedia situaţiile existente, generalul Tige a luat act de acest viciu fundamental al sistemului administrativ : „acum lucrurile stau astfel că, de pildă, un frate este consilier al Administraţiei, celălalt e vornic, sau nepotul de soră este consilier şi nepotul de bunic e vornic, de unde urmează că atunci cînd bieţii supuşi se plîng împotriva asupririlor şi împilărilor suferite din partea lor şi împotriva guvernării lor nedrepte, nu sînt ascultaţi de aceştia, deoarece fratele, nepotul etc. din Administraţie împiedică cursul firesc al dreptăţii“[47]. Autoritatea publică încredinţată era convertită de dregători în mijloc de promovare a intereselor lor personale ; locuitorii erau constrînşi de slujbaşii judeţeni să presteze clacă pe moşiile lor[48]. Dar, în ciuda hotărîrilor repetate din an în an şi a accentuării controlului exercitat asupra Administraţiei judeţene, obiceiul şi-a menţinut toată vigoarea ; o poruncă adresată vornicilor în februarie 1734, pornind de la constatarea că „nu să ţin acélea care sînt oprite de la măriia sa mai marele nostru derector şi poruncite de la noi, adică lucrurile şi clăcile ale dumneavoastră vornicilor, ale ispravnicilor, ci încă să întind şi păn la vătăşăi de să fac în cinste, care cade foarte cu greu lăcuitorilor...“, încheia cu hotărîrea comunicată dregătorilor judeţeni „să fiţi opriţi de tot de acest feliu de lucruri fără plată, ci să publicăluieşti la toţi lăcuitorii judeţului ca să ştie să nu lucréze nimeni fără plată“[49].

---

[46] Ceremonia instalării noii Administraţii, *ibidem*, p. 125—126.

[47] C. Giurescu, *Material*, II, p. 219 ; *ibidem*, p. 240 ; indicaţii nominale asupra dregătorilor şi înrudirii dintre ei, *ibidem*, p. 246 şi 257—261.

[48] Unul din principalele deziderate formulate de un memoriu de denunţare a abuzurilor dregătorilor era încetarea constrîngerii ţăranilor la clacă în favoarea vornicilor şi a ispravnicilor, *ibidem*, p. 295.

[49] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 81 ; în decembrie 1735, Administraţia era din nou silită să instituie o anchetă într-una din plăşile judeţului Vîlcea, unde ispravnicul impusese locuitorilor să-i presteze muncă la vii, arături, cosit, construcţia casei, „şi alte clăci care sînt asemenea acestora“ ; ibidem, L 1—5/206, f. 22 v. ; alte măsuri similare, C. Giurescu, *Material*, II, p. 476.

Determinantă însă, pentru orientarea politicii austriace, avea să fie tot evoluția problemei fiscale. Dacă, începînd din 1727, numărul populației, astfel cum apărea în catagrafiile Administrației, revine la nivelul maxim atins în 1722, în schimb, nici un progres nu a fost realizat în lichidarea sistemului „protecției" și deci în rezolvarea problemei esențiale a repartiției. Dificultățile întîmpinate în această privință i-au determinat pe austrieci la un nou efort de reorganizare a conducerii provinciei în anii 1727—1729, care în esență s-a manifestat prin accentuarea controlului asupra activității Administrației. Rezistența boierilor din Administrație la întocmirea conscripției și la adoptarea formulei indirecte, de constrîngere a tuturor stăpînilor de moșii la declararea, pe proprie răspundere, a numărului locuitorilor de pe moșiile lor, a determinat autoritatea austriacă să intervină din nou pentru a frînge rezistența boierimii. Efervescența din anii 1727—1728, călătoriile de inspecție în provincie ale unor înalți demnitari austriaci, atît militari cît și camerali, succesiunea memoriilor înaintate de diversele facțiuni boierești, se află la originea noii reorganizări a Administrației provinciei, prin decretul imperial din aprilie 1729. *Începînd de la această dată, efortul austriecilor de a îngrădi puterea boierimii se intensifică, măsurile preconizate în această direcție capătă nu numai amploare dar și un început de realizare.*

Decretul imperial din 27 aprilie 1729 [50] marchează o cotitură în evoluția politicii austriace în Oltenia și mai ales în lupta pentru controlul activității administrative — în sensul cel mai larg al cuvîntului — în provincie. Viena înțelegea să ia din mîna boierilor-dregători toate mijloacele de afirmare și consolidare a propriei lor autorități exercitate în dauna statului. Controlul gestiunii financiare, instrumentul de putere și presiune prin excelență care a îngăduit boierimii să-și realizeze larg țelurile, era acum preluat de Viena ; toate actele referitoare la activitatea fiscală a Administrației — și nu numai a celei noi instaurate prin decret — dar și a celor anterioare, trebuiau transmise pentru revizuire la Viena, după prealabila lor traducere din română în latină. Întregul proces fiscal — de la fixarea cuantumului contribuției, la repartiția pe județe, plăși, sate și pe categorii fiscale — avea să fie de acum înainte urmărit din capitala imperiului. Dar, pentru ca acest control să devină eficient, pentru ca dificultățile întîmpinate de politica fiscală imperială în Oltenia să obțină maximum de rezultate cu minimum de inconveniente, trebuia în sfîrșit obținută evidența populației, printr-o conscripție autentică, punct nodal al întregii exploatări fiscale, sau, pentru a folosi înșiși termenii actului imperial, „lucrarea de însemnătate de care depinde în cea mai mare parte conservarea țării" [51].

Pentru a realiza acest țel, pentru a fi în măsură să stabilească evidența populației și să impună repartiția sarcinilor în funcție de numărul și capacitatea reală a locuitorilor, Curtea s-a hotărît la o măsură de extremă gravitate, întrucît lovea unul din interesele fundamentale ale stăpînilor de moşii : *desfiinţarea tuturor scutirilor de dări acordate înainte în favoarea stăpînilor de moşii*[52]. Decretul se străduia în acelaşi timp să sustragă complet venitul realizat de dregători din gloabe, desfiinţa Vorspann-ul, interzicea stăpînilor de moşii să se substituie ţăranilor la livrarea grînelor către stat la preţ avantajos, restrîngea sensibil privilegiile şi autonomia clerului, afirmînd prerogativa imperială.

---

[50] Textul decretului integral publicat în Hurmuzaki, VI, p. 400—408 și parțial la C. Giurescu, *Material,* II, p. 332—341.

[51] Hurmuzaki, VI, p. 401.

Pentru a realiza acest program de îngrădire a puterii boierimii — şi pe care boierimea l-a resimţit şi combătut ca atare — era necesar ca organul chemat să-l aplice, Administraţia, să devină în sfîrşit instrumentul fidel al autorităţii centrale. Decretul nu a modificat cadrul instituţional existent, dar a dat o nouă componenţă Administraţiei, marcînd un însemnat pas înainte în promovarea intereselor habsburgice în conducerea provinciei ; preşedinte al Administraţiei a rămas baronul Czyyka von Olbranovics, numit cu cîteva luni înainte ; pe lîngă acesta îşi făcea apariţia pentru prima oară şi un consilier german în persoana lui Johann Wilhelm Vogt[53], prin numirea căruia a fost consolidată germanizarea conducerii ; dintre consilierii echipei anterioare au fost menţinuţi N. de Porta, — numit cîteva luni înainte — informator inteligent al austriecilor şi instrument fidel al politicii habsburgice — şi Grigore Vlasto, a cărui docilitate fusese recompensată cu titlul de baron : doi alţi boieri, Ioan Băleanu şi Ştefan Pîrşcoveanu, au ocupat celelalte două scaune de consilieri rămase vacante[54].

Noile directive şi modificările în componenţa Administraţiei păreau să netezească drumul spre realizarea obiectivelor austriace. Şi totuşi speranţele conducerii din Viena aveau să fie repede înşelate ; marea boierime olteană păstra încă suficientă putere pentru a sta în calea aplicării efective a hotărîrilor imperiale. Destituiţi din funcţii, ameninţaţi să piardă avantajele legate de dregătorii şi mai ales posibilitatea de a tăinui în număr mare ţăranii pe moşiile lor şi de a beneficia din plin de munca lor, foştii dregători au pus în acţiune toate mijloacele de care dispuneau pentru a conserva ceea ce se putea conserva din situaţiile dobîndite anterior. Îndată ce, după destituirea lor din funcţie, urmările noilor directive le-au devenit evidente, foştii consilieri care reprezentau probabil cel mai larg grup de interese boiereşti din provincie încearcă să facă imposibilă aplicarea măsurilor imperiale. Încă din vara anului 1729, la numai trei luni după promulgarea decretului imperial, Consiliul de război era informat că foştii dregători răspîndeau în mulţime zvonul că noi sarcini apăsătoare sînt iminente, „mai ales că se va impune aşa numitul văcărit şi pogonărit..., apoi că dijmele vor fi readuse la cuantumul vechi, contribuţia sporită cu 150 000 florini, veniturile preoţilor şi ale mănăstirilor preluate“. Consiliul recomanda generalului Czeyka supravegherea îndeaproape a uneltirilor boierului Dositei Brăiloiu, capul facţiunii boiereşti ostile şi, la nevoie, arestarea lui ; în acelaşi timp, se recomandau rapide măsuri de liniştire a populaţiei şi desminţirea publică printr-un text oficial al Administraţiei, care urma să fie citit în satele provinciei, a tuturor zvonurilor referitoare la sporirea sarcinilor fiscale [55]. Instrucţiunile înmînate lui Wallis de către Consiliul de război, la 8 martie 1730, prevedeau supravegherea activităţii boierilor, în special a foştilor consilieri D. Brăiloiu şi I. Ştirbei, „pentru ca să nu ţină cumva întruniri dăunătoare, să creeze piedici activităţii Administraţiei, să provoace haosul în ţară“ [56].

---

[52] Ibidem.

[53] Ideea de a numi un consilier german îşi croia drum încă din 1727, în toiul conflictului cu Administraţia precedentă ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 207—208.

[54] Hurmuzaki, VI, p. 407.

Dar, în ciuda tuturor măsurilor de precauţie adoptate, boierii au reuşit să facă obstrucţie operaţiilor de înregistrare a populaţiei şi să sustragă evidenţei demografice un număr considerabil de contribuabili de pe moşiile lor sau „protejaţi“ de ei [57]. Deşi înlăturaţi din marile dregătorii ale provinciei, deşi Administraţia craioveană era la această dată direct supusă controlului austriac, boierii mai aveau la îndemîna lor administraţia judeţeană şi administraţia sătească, total subordonată intereselor lor. Austriecii nu au întîrziat să înţeleagă explicaţia situaţiei care continua să-i frustreze de o parte însemnată a venitului provinciei în ciuda succesivelor măsuri de reorganizare anterioare. Remediul nu putea fi decît unul singur : *extinderea controlului administrativ asupra judeţelor.* În lumina eşecului parţial din anul precedent, generalul Czeyka propunea în iunie 1731 adoptarea unor măsuri severe de constrîngere a stăpînilor de moşii la declararea, pe proprie răspundere, a numărului locuitorilor satelor lor ; dar, pentru ca formula să dea rezultatele aşteptate, preşedintele Administraţiei cerea instituirea unor controlori germani în judeţe, cărora le-ar fi revenit sarcina „să cerceteze în toate satele judeţului... dacă toate familiile aflate sub stăpînirea boierilor şi stăpînilor de moşii au fost încorporate în conscripţie... şi dacă au fost impuse laolaltă şi fiecare în parte potrivit averii şi folosinţelor lor“ [58].

Propunerea generalului Tige, însuşită de directorul suprem Wallis în urma inspecţiei întreprinse în provincie în anul 1731, a fost adoptată de autorităţile de la Viena, care au dispus *dublarea la conducerea judeţelor a vornicilor români cu cîte un vornic sau convornic german.* La începutul anului 1732, noii vornici germani au intrat în funcţiune ;

---

[55] C. Giurescu, *Material.* II, p. 346—347.

[56] *Ibidem,* p. 367 ; reacţia marilor boieri deposedaţi de unul din cele mai de seamă avantagii era de prevăzut şi fusese de altminteri prevăzută încă din anii precedenţi de slujbaşul cameral Koch ; pentru a pune capăt fugii ţăranilor, după întocmirea unei conscripţii temeinice, arăta el, trebuie vestit în ţară că nimeni nu va plăti mai mult, ci mai degrabă mai puţin ; prin conscripţie, se urmăreşte doar instituirea „dreptăţii şi egalităţii pentru ca să nu mai fie zvîrlită toată sarcina pe umerii unora, iar ceilalţi să fie lăsaţi în pace ; şi această măsură prealabilă e cu atît mai necesară cu cît fără ea, e de temut că boierii atotputernici (die Potentiores) vor provoca nesfîrşite tulburări în provincie, pentru a vîrî în mintea ţăranilor simpli teama că există intenţia de a-i împovăra şi mai mult“ ; C. Giurescu, *Material,* II, p. 273—274.

[57] *Ibidem,* p. 404—411.

[58] *Ibidem,* p. 452.

pentru a înfrînge rezistența boierimii, pentru a-și impune punctul de vedere, austriecii au trebuit să-și extindă autoritatea administrativă pînă la nivelul județului și al satului.

Instituirea convornicilor a îngrădit simțitor libertatea de acțiune a boierimii. Instrucțiunile înmînate la 1 februarie 1732 noilor dregători județeni[59] acordau prioritate controlului populației, pe plăși și sate, evidenței categoriilor fiscale și a capacității contribuabililor ; toate datele referitoare la situația economică și fiscală a locuitorilor satelor trebuiau înregistrate în protocoalele județene, pentru a oferi în orice moment posibilitatea verificării și confruntării informațiilor privitoare la fiecare sat în parte. Stabilirea evidenței locuitorilor și a capacității lor fiscale era doar primul timp al procesului fiscal ; tot atît de hotărîtoare pentru realizarea echilibrului urmărit era însă repartiția sarcinilor fiscale. Vornicii germani aveau datoria să aducă la cunoștința Administrației toate abaterile dregătorilor localnici și să aibe „ochiul permanent treaz" asupra „tuturor părtinirilor și abuzurilor comise de boieri cu prilejul repartiției (dărilor)".

Lovită în ultimile ei poziții de refugiu, rezistența boierimii a început să cedeze. În cîțiva ani de la ultima reorganizare administrativă, statul a reușit să dobîndească în sfîrșit rezultatul zadarnic urmărit înainte. Lipsită de scutul puterii administrative a boierimii — a cărei poziție și mai ales autoritate efectivă a fost redusă simțitor — evaziunea fiscală e pe cale de dispariție. Mii de contribuabili acoperți de puterea boierimii în propriul ei folos intră în evidența catagrafiilor fiscale. Abia trecuseră patru ani de la instituirea controlului direct în județe și, cu prilejul ultimei catagrafii cunoscute — cea din 1735 — rezultatele dobîndite erau atît de favorabile pentru autoritățile imperiale încît Administrația putea adnota cu satisfacție că, pentru a acoperi contribuția, nu mai era necesar, ca în trecut, să se impună pe locuitori cote suplimentare, „întrucît în anul de față a fost descoperită atîta mulțime de familii necunoscute, cu ajutorul cărora nu numai se acoperă lipsa anilor precedenți, dar se poate vărsa și în contul contribuției extraordinare o sumă de 8 240 fl., spor al erariului imperial..."[60]. Pentru ca acest rezultat — esențial în lupta pentru centralizarea statului — să fie însă dobîndit, a fost necesar ca, în prealabil, boierimea să fie lipsită de poziția hotărîtoare pe care o deținea în aparatul de stat ; *aceasta a fost esența reformelor administrative înfăptuite de austrieci în Oltenia.* Cu mijloace mai modeste și cu mult mai redusă eficiență, experiența avea să fie reluată de domnia fanariotă.

2. Justiția

Stăpînirea austriacă și-a manifestat puternic spritul novator și pe tărîmul organizării judecătorești ; afirmarea justiției de stat în detrimentul justiției seniorale și al celei ecleziastice, instituirea unei organizații judecătorești uniforme și a unei ierarhii stricte a instanțelor, înființarea unor instanțe specializate, larga extindere a procedurii scrise în detrimentul celei orale, sînt principalele reforme care s-au străduit să renoveze vechea structură judecătorească a provinciei. Cele mai multe dintre inovațiile austriace pe tărîm judiciar tindeau să limiteze și în acest sector însemnat al vieții sociale puterea clasei dominante în avantajul puterii de stat ; amenințați în situația lor de judecători — izvor de putere și înavuțire — și în egală măsură în privilegiile lor juridice, boierii și-au apărat vehement pozițiile. Tradiție și inovație s-au înfruntat pe terenul organizării judiciare, cea dintîi invocînd „obiceiul" și „pravila", cea de a doua dreptul statului de a dirija aplicarea justiției și spiritul de echitate.

---

[59] C. Giurescu, *Material*, II, p. 473—477.
[60] Hurmuzaki, VI, p. 524—525.

Extinderea jurisdicției statului. Cînd Oltenia a intrat sub stăpînirea austriacă, zone întregi ale societății — robii și rumânii — se sustrăgeau total sau parțial justiției domnești. În raport cu aceste două categorii sociale, stăpînii de moșii dispuneau în fapt de autoritate discreționară. Puterea stăpînului asupra robului său, complet lipsit de personalitate juridică, era nelimitată iar dependența personală și ereditară a rumânului nu a încetat să evolueze în direcția asimilării cu robia, deși limita de demarcație între cele două categorii nu a dispărut niciodată. Nimic nu ilustrează mai puternic stadiul de dezvoltare a dependenței personale a rumânilor față de stăpînii de moșii la începutul veacului al XVIII-lea și gradul de asimilare a rumâniei cu robia, decît faptul că uciderea unui rumân — ca și a unui rob — nu declanșa o acțiune în justiție decît pentru repararea daunei suferite de stăpîn, că autoritatea de stat nu se sesiza de omor și că singura preocupare la care dădea naștere era despăgubirea păgubașului — stăpînul rumânului — de către autorul faptei [61]. Cînd au început să cerceteze realitățile vieții sociale a provinciei, austriecii au avut prilejul să constate că asemenea cazuri nu erau excepționale : „...boierii — raporta un observator austriac — consideră că le aparține „justiția supremă" *(das supremum jus)* și „autoritatea absolută" *(dominium)* asupra șerbilor lor, pe care îi tratează nu ca pe oameni, ci ca pe cîini, ori de cîte ori le vine la îndemînă" [62]. Cercul autorității seniorale se închisese în jurul populației dependente.

---

[61] În 1709, omorîtorul unui rumân al m-rii Tismana se învoia în cele din urmă cu egumenul m-rii, în marginea justiției de stat, să dea în schimbul rumânului m-rii pe care-l ucisese un altul, „ca să fie rumân pentru rumânul sfintei mănăstiri... și eu de acuma 'nainte să am bună pace de către părinții carii vor fi lăcuitori în sfînta mănăstire" ; *Doc. rel. agr.*, p. 228 ; în febr. 1736, un călăraș al Administrației era însărcinat „să apuce pe Diicul Greceanul cu mare strînsoare să dea la m-rea Brîncovenii un țigan în locul țiganului care l-au omorît al m-rii și de atuncea au rămas să dea el un țigan m-rii și nu l-au mai dat" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 41. Paralelismul dintre condiția robilor și a rumânilor e evident.

[62] C. Giurescu, *Material*, I, p. 361.

Dar moşia se sustrăgea şi altminteri — în privinţa ansamblului populaţiei — în parte cel puţin, justiţiei de stat ; la nivelul sătesc, al pricinilor mărunte, judecător era pîrcălabul satului, a cărui numire îi revenea stăpînului moşiei, ceea ce îi conferea un mijloc de supraveghere a justiţiei săteşti : „...aşijderea să aibă voe părintele egumenul să pue pîrcălabi în satele m-rii pe care-l veţi cunoaşte că iaste om de slujbă şi drept, ca să facă dreptate oamenilor...“, scria Administraţia locuitorilor din două sate ale Arnotei [63]. Ignorate de stat erau probabil şi cauzele ţăranilor tăinuiţi pe moşii, neînregistraţi în catagrafii şi care deci nu existau din punctul de vedere al statului. „Protecţia“ atît de larg extinsă a boierimii asupra masei rurale cuprindea desigur şi o parte cel puţin din raporturile juridice ale acesteia.

Materialul documentar e mult prea lacunar pentru a îngădui cercetării o vedere amănunţită asupra realităţilor judiciare dinlăuntrul domeniului, dar deşi sumare, informaţiile revelă un efort susţinut al stăpînilor de moşii de a împiedica intrarea pe domeniu a judecătorului şi a executantului puterii centrale. Lupta boierilor şi a mănăstirilor pentru a salvgarda autonomia judecătorească a domeniului s-a manifestat puternic în primii ani ai stăpînirii austriace. Răspunsul Administraţiei la nedumerirea unui vornic care, în exerciţiul atribuţiunilor sale judiciare, se lovea de rezistenţa stăpînilor de moşii, surprinde unul din aspectele de seamă ale raportului dintre stat şi domeniu pe terenul distribuirii justiţiei ; înregistrată în protocolul Administraţiei sub titlul : „pentru satele mănăstireşti, boiereşti, că nu îngăduiescu stăpînii să trimiţă vornicul pin sate să scoaţă datorii şi ispăşituri, nici să judece“, hotărîrea reamintea vornicului distincţia între cauzele majore („judecăţile mai mari“), rezervate instanţelor judeţene şi centrale, şi cauzele minore („lucrurile mici de nimic“), lăsate pe seama pîrcălabilor şi a juraţilor din sate [64].

Încă din stadiul preliminar adoptării unui statut oficial, austriecii şi-au manifestat intenţia de a promova justiţia de stat în detrimentul autorităţii seniorale. Informat prin rapoartele primite din partea comandantului militar — generalul Steinville — asupra stărilor de lucruri din provincie, Eugeniu de Savoia propunea, în cuprinsul unui memoriu înaintat împăratului, desfiinţarea justiţiei senioriale şi atragerea robilor şi rumânilor în sfera justiţiei de stat [65]. Decretul imperial de organizare a provinciei şi-a însuşit principiul fundamental al propunerii lui Eugeniu de Savoia : „...nici să fie slobod mai mult la stăpînii pămînteni, la iobagii, adică rumânii lor, au la eghiptianii, adică ţiganii, să facă după voia tiraniei, ce greşind ei, să-i chieme la judecată ca şi pre alţi ai noştri supuşi şi să-i judece după rînduiala leagii şi să-i pedepsească. Iar cînd se va întîmpla să omoară stăpînii pămîntului pe un iobag, adecă rumân, au ţigan, ca aceia, din voia lor, să fie ţinuţi ca ucigătorii“ [66]. Însemnătatea textului constă nu numai în faptul că dezvăluie unul din aspectele esenţiale ale vechii organizări judecătoreşti a ţării — lesne de presupus şi pe temeiuri teoretice de altminteri, dar prima oară documentat — dar şi că a constituit *prima încercare de ansamblu de a smulge masa populaţiei dependente autorităţii judiciare a stăpînilor de moşii.* Afirmînd dreptul statului de „a cunoaşte“ cauzele judiciare ale rumânilor şi robilor, de a interveni ca instanţă în raporturile dintre stăpînii de moşii şi locuitorii dependenţi ai domeniului, decretul din 22 februarie 1719 încerca să suprime una din trăsăturile esenţiale ale dependenţei personale. Complement firesc al politicii austriace în această direcţie, reglementarea relaţiilor agrare tindea să scoată cu desăvîrşire raporturile dintre stăpînii de moşii şi ţărani de sub regimul arbitrarului pentru a le situa în formule elaborate şi controlate de stat.

---

[63] *Doc. rel. agr.*, p. 304.

[64] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 68.

[65] „Weillen bei den nobilis üblich dass sie Zigeuner halten, mit diesen aber öfters unverschuldeter Dingen barbarisch verfaren, so wäre zu verordnen dass künftig derlei Leute wie auch andere Unterthanen, wann sie schuldig, nicht nach den Capriz des Herrn sondern a justitia publica condemnieret werden“ ; autorul revine asupra rumânilor şi în alt loc : „Hätten die nobiles und einige Klöster seit 50 Jahren einige Mann, mit denen sie aber gar zu despotice verfaren und daher, neben anderen inconvenientzen zu immer der Entweichung der Unterthanen Anlass geben... könnte der Comissarius regius einmal das Jahr die Provinz durchreisen, die Klagen derlei Leuten anhören und solche darnach per

Organizarea judecătorească. Pentru ca dreptul statului de a judeca ansamblul populaţiei — prin eliminarea jurisdicţiilor private care-i limitau autoritatea judiciară — să devină efectiv, era necesară o organizaţie judecătorească corespunzătoare. Unul din aspectele cele mai însemnate ale reformei judecătoreşti austriace a fost instituirea unei ierarhii de instanţe care au încadrat întreaga provincie într-un sistem judiciar uniform [67].

Crearea instanţelor locale, măsură preconizată de proiectul lui Eugeniu de Savoia şi adoptată de decretul din 22 februarie 1719, urmărea să degreveze Administraţia craioveană de o parte din sarcinile ei [68]. Hotărîrile decretului, întregite de instrucţiunile emise în octombrie 1719 de comandamentul austriac în urma negocierilor cu Administraţia, au stabilit cadrele organizării judecătoreşti a provinciei.

---

modum advocati oder procuratoris an das Tribunal bringen“ ; M. Popescu, *Document*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 422—443.

[66] Arh. St. Buc., ms. 330 (Condica m-rii Tismana), f. 7 ; originalul latin al textului la C. Giurescu, *Material*, I, p. 351.

[67] Cercetarea reformelor judecătoreşti înfăptuite de Administraţia austriacă în Oltenia înlătură punctul de vedere eronat, susţinut printre alţii de I. C. Filitti, potrivit căruia abia „de la reforma lui Alexandru Ipsilanti, se poate vorbi pentru întîia oară la noi de instanţe judecătoreşti“ ; I. C. Filitti şi I. Suchianu, *Contribuţii la istoria justiţiei penale în Principatele române*, p. 37.

[68] „Sonsten ist es weder billig noch thunlich. alle Streitsachen in einem so weitschichtigen Lande zur Administration zu ziehen und würde es also nöthig sein, dass in jeden District ein Vornik oder Landrichter aus dem mittleren Adel bestellt...“ ; Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei*, p. 76.

Exercițiul justiției era doar una din funcțiile primordiale ale dregătorilor și slujbașilor, care cumulau atribuțiile judecătorești, administrative și fiscale. Ierarhia judecătorească identificîndu-se cu cea a administrației, îi regăsim în calitate de judecători pe dregătorii a căror activitate administrativă am urmărit-o în paginile anterioare.

În sate, *pîrcălabii* (provisores) judecau pricinile mărunte, certurile, furtișagurile mici și abaterile de la morală și aveau dreptul de a impune gloabe pînă la jumătate de florin și pedepse corporale (bătaia), pînă la 20 de lovituri ; nu aveau însă dreptul de a-i încarcera pe locuitorii satului [69].

Instanța imediat superioară era aceea a *ispravnicului* care, pe lîngă dreptul de a judeca aceleași pricini ca și pîrcălabii, dar de gravitate mai mare (gloabe pînă la trei taleri și pînă la 40 de lovituri), împlinea și datorii — nu mai mari însă decît 30 de taleri — și avea dreptul de încarcerare [70].

În vîrful ierarhiei judecătorești județene se afla vornicul, din a cărui competență judiciară nu erau excluse decît judecățile care comportau sentințe capitale și pricinile referitoare la stăpînirea bunurilor (pămînt, robi, rumâni). Gloabele impuse de vornic nu puteau depăși șase taleri, iar pedepsele corporale 100 de lovituri ; vornicii puteau urmări datorii pînă la 100 taleri. În sfîrșit, ei mai judecau în apel și pricinile celor nemulțumiți de judecata ispravnicilor [71].

---

[69] „Provisores seu porcolabi pagorum non habebunt potestatem incarcerandi rusticos, sed tantum in rebus minoribus judicandi, et poenam delictorum usque ad medium florenum personae delinquenti imponendi, verbera autem dandi circiter viginti plagarum... In rixis ubi sanguis effunditur et in furtis exiguis ac scortationibus punientur delinquentes mulcta pecuniae in aliis contentionibus et decertationibus autem, prout et in infamiis ac contumeliis, ubi nimirum nullus est effusus sanguis, puniendi sunt verberibus" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 40 v—41 ; cf. Hurmuzaki, VI, p. 326.

[70] „Ispravnik... qui delinquentes incarcerare, a debitoribus summam circiter triginta tallerorum exigere et certantes seque haud lethaliter laedentes punire poterit ; verum tamen potestatem puniendi pecuniis solum trium tallerorum habebit, et verberibus quinquaginta plagarum... Praeterea Ispravnik punire poterit queque illos qui a provisoribus ipsimet tradentur..." ; Hurmuzaki, VI, p. 326 ; varianta românească din 1723 redă astfel textul instrucțiunilor : „orice judecată mai mică ar avea satele din plasa fieștecăruia ispravnic să aibă a să judeca la dînsul și el să le facă dreptate și cei ce ar face rău să-i închiză și să-i judece și să-i pedepsească și să scoață datorii pînă la 30 de lei și pe cei ce să sfădescu și-și spargu capetele să nu poată să-i globească mai mult decît pînă la 3 lei și care n-are vină de globit să nu-l poată bate mai mult decît cu 50 de toiage..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 40.

[71] „Vornico judicandae sunt res graviores, cui potestas et autoritas iudicandi praeter morte dignos et deliberationem supra bona (quae duo ad Administrationem spectant) in omnibus erit, ubi subintelligitur etiam hoc, ut illos quoque qui non sunt contenti judicio ispravnicorum possit et debeat iudicare... Quoad debita non sunt ipsi plura exigenda quam circiter centum thalleri, similiter etiam centum plagarum impositio et poenae mulcta sex thalleri leonini" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 39 ; în textul românesc al instrucțiunilor, atribuțiile judecătorești ale vornicului erau astfel definite : „Vornicul la toate lucrurile să aibă a judeca, afară din moșii, din rumâni, din țigani, din mori, din vii și din moarte, și pe

Autoritatea judecătorească cea mai înaltă înlăuntrul provinciei era Administrația craioveană, a cărei competență judiciară fusese fixată prin decretul imperial : „Sarcina acestora (a membrilor Administrației) va fi de a judeca în primă instanță cauzele mai grave privitoare fie la clerici, în problemele lumești, fie la persoanele nobile, să cerceteze plîngerile săracilor împotriva judecătorilor și rapoartele acestora asupra litigiilor dintre părți, să formuleze sentințe pe temeiul justiției și al echității, să apere poporul împotriva nedreptății stăpînilor de pămînt... Vor păzi cu strășnicie justiția — pînă la noi dispoziții — și o vor administra potrivit dreptului țării, în măsura în care nu se opune bunelor moravuri. De asemeni, voim ca procesele criminale (*criminalia maiora*, sau în traducerea românească contemporană „lucrurile vinovate mai mari") să fie aduse în fața Administrației, care nu va avea însă dreptul să-i execute pe boieri, fără asentimentul Directorului suprem al acestor județe sau a noastră însăși..." [72].

Instrucțiunile amănunțite ale generalului Königsegg, din 11 noiembrie 1722, cuprindeau prevederi procedurale care se străduiau să dea caracter organizat activității judecătorești a Administrației ; zilele de joi și vineri erau rezervate proceselor civile, sîmbăta proceselor penale (ulterior preluate de Auditoriat ; vezi mai jos) ; plenul Administrației, banul și consilierii, cu participarea uneori a comandantului militar provincial, dar cu excluderea oricărei alte persoane, emitea sentința, după cercetarea cazurilor. Sentințele se adoptau cu majoritate de voturi, banul (apoi președintele) exprimîndu-și cel din urmă opinia [73]. Împricinații erau introduși în fața Administrației de un portar (*ianitor* sau *portarius*), slujbă recomandată drept „foarte rentabilă și prețuită", de autorul unui raport, întrucît Administrația încredința spre rezolvare portarului multe dintre pricini. După desființarea funcției, boierii au cerut în 1731 să se instituie un „interpret" al Administrației „care să înfățișeze cuprinsul jalbelor" ; funcția era considerată cu atît mai necesară cu cît țăranii își înfățișau deseori oral pricinile [74].

Tradiția ceda însă greu în fața regulamentelor ; în pofida unor repetate instrucțiuni care interziceau deplasarea tribunalului din sediul oficial — Casele Băniei — la locuințele boierilor consilieri, unii dintre aceștia nu ezitau să judece acasă pricinile [75].

Cauzele penale care comportau pedepse grave cunoșteau un început de instrucție în județe, la locul faptei, iar după aceea erau transferate Administrației și Auditoriatului, cu dosarul întregii chestiuni [76] ; pri-

---

cei care s-au judecat la ispravnici și nu le va fi plăcut judecata, și de nu le va plăcea nici judecata vornicului, să vie la judecata Administrației ca să să judece..." ; ibidem, L 1—5/208, f. 37 v.

[72] C. Giurescu, *Material*, I, p. 350—351.

[73] *Ibidem*, p. 534 și 539.

[74] Hurmuzaki, VI, p. 429.

[75] C. Giurescu, *Material*, III, p. 18—19.

[76] „Unde să va întîmpla vreo vină de pedeapsa trupului au a vieții, aceia după ce să vor cerceta, să pue (vornicii) toată pricina faptei în scris și după aceia pe vinovați cu acélea numaidecît supt bună pază să se trimiță la Administrație..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 230, pct. 15.

cinile cele mărunte erau judecate în județ de vornici, cu participarea ispravnicului în a cărui plasă se produsese fapta incriminată și a părților în litigiu [77].

În *orașe*, rămase în cele din urmă sub autoritatea Administrației, cazurile mărunte erau rezervate *județului* sau *ispravnicului*, cele mai însemnate rămîneau pe seama instanței provinciale supreme ; instrucțiunile din 1723, care fixau atribuțiile administrative și fiscale ale dregătorilor orașelor, delimitau și competența lor judiciară. Ispravnicului de Craiova i se lăsau spre judecată pricinile mărunte, „adecă sfăzi, capete sparte și alte nebunii ce fac orășanii și dorobanții la cîrciume și alții care se află în oraș", și dreptul de a pedepsi infractorii la măsurile economice, „...bătîndu-i cu 50 de toiage și să-i globească cu florinți nemțești 5" ; pricinile mai însemnate — hoții, spargeri, infracțiuni morale — urmau a fi deferite Administrației [78]. La Baia de Aramă, justiția era administrată după același principiu de jude și jurați, numiți însă de arendașul exploatării [79] ; la Tîrgu-Ocna, autoritatea judecătorească a judelui și juraților se întindea și asupra celor patru sate din care se recrutau măglașii ocnei [80].

În procesele penale — *causae publicae et criminales* —, instanța de apel era Administrația, exceptînd însă personalul cameral ; în cele comerciale — izvorîte din aplicarea hotărîrilor referitoare la măsuri, greutăți, narturi etc. —, litigiile se judecau în apel în fața inspectorului cameral și a instanțelor camerale superioare [81].

Așadar, Administrația îndeplinea funcția de primă instanță pentru pricinile lumești ale membrilor clerului și ale boierilor — sustrași instanțelor județene — pentru litigiile de proprietate — moșii, mori, vii, robi și la început și rumâni — și pentru toate pricinile care comportau sentința capitală, care însă, în privința boierilor, nu putea fi executată fără confirmarea directorului suprem sau a împăratului însuși. În apel,

---

[77] „...iar întîmplările céle mici, adecă gîlcevuri și alte pricini mai mici între oameni, de datorie și altele asemenea într-acest chip să caute ca să auză amîndoi vornicii împreună cu acel ispravnic într-a cui plasă șăd acéle părți care au pricină, au măcar numai acela să șadă acolo împotriva căruia va fi jalbă să auză pe acéle părți, cu dovédele și mărturiile lor despre o parte și despre altă parte..." ; ibidem.

[78] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 36—37 v. ; similare erau atribuțiile judecătorești ale județului de Caracal, cum se întrevăd din porunca adresată locuitorilor tîrgului : „și orice blestemății s-ar face în tîrgu, au hoții, au ucideri, au curvii, au furtișaguri, au alte lucruri réle, să aveți datorie să-i dați în știre și să săriți să-i prindeți pe unii ca aceia și care vor fi de lucruri mari să să trimiță aici la temniță...", ispravnicul avînd dreptul de a judeca „lucrurile mici", care comportau pedepse pînă la 50 de toiege și de a globi pînă la 20 bani pentru vitele rătăcite în semănături ; ibidem, f. 21.

[79] C. Giurescu, *Material*, II, p. 227—228.

[80] *Ibidem*, I, p. 427—428 ; se abroga vechiul regim care lăsa pe seama cămărașilor sau a arendașilor ocnei jurisdicția întregului județ Vîlcea, cu excepția cauzelor care comportau pedeapsa capitală.

[81] *Ibidem*, p. 575.

Administrația relua litigiile judecate în prima sau a doua instanță de vornici : „...iar cînd (locuitorii) nu vor fi odihniți pe judecata dumneavoastră, atunci pot să facă apelație aici la Chesariceasca Administrație“ [82].

Deasupra ei nu se afla, în faza inițială cel puțin, nici o altă autoritate judecătorească în provincie ; dar Oltenia fusese încadrată în ierarhia judecătorească a imperiului și cei care se declarau nemulțumiți de judecata Administrației puteau să se adreseze la Sibiu, directorului suprem, sau la Viena, Curții imperiale. Puțin obișnuiți cu ierarhia strictă a instanțelor judecătorești, locuitorii se adresau uneori direct instanțelor superioare de la Sibiu și Viena ; în august 1730, moșnenii din Brădiceni, în conflict pentru stăpînirea pămîntului cu bulgarii așezați în localitate, erau invitați de Consiliul de război să-și îndrepte jalba mai întîi Administrației, apoi directorului suprem și doar în ultimă instanță Curții din Viena [83]. Cîțiva ani mai tîrziu, pentru culpa de a se fi adresat la Sibiu directorului suprem, și de a fi ignorat Administrația, egumenul Coziei era admonestat sever : „Mult ne mirăm, că sfinția ta bine ști rezoluționurile împărătești care sînt date ca tot, cine ar avea a da jalbe și a cére dreptate, să caute la inștanția cea mai dintîi, la această Chesaricească Administrație, iar să nu supere la Măria Sa mai marele nostru director...“ ; formula cominatorie din finalul poruncii Administrației dă în vileag dificultatea procesului de adaptare la noua organizare judecătorească : „...și sfinția ta să te înveți a te ținea de rezoluțiile împărătești, că de vei mai face și altă dată asemenea, să va găsi mod cu care te vei învăța sfinția ta a păzi rezoluțiile împărătești“ [84].

Litigiile cu privire la stăpînirea pămîntului — mijloc de existență și izvor de venituri al aproape întregii populații — absorbeau, firește, cea mai mare parte din activitatea judiciară a Administrației, singura instanță dinlăuntrul provinciei competentă în acest domeniu [85]. Un concurs însemnat primea Administrația la rezolvarea pricinilor de stăpînire a pămîntului de la marele portar *(limitarius, agrimensor et judex)*, dregătorie reînființată la insistența boierilor. Îndatorirea marelui portar era de a furniza Administrației date privitoare la litigiile teritoriale în curs de judecare și de a hotărnici moșiile. În subordinea marelui portar se aflau cinci portărei, cîte unul de județ [86]. Din 1731, din considerente bugetare, dregătoria marelui portar și a portăreilor a fost desființtată [87] ; în schimb întreaga boierime a provinciei a fost îndatorată să participe la activitatea judecătorească a Administrației în cadrul unor „comisii" de cercetare alcătuite dintr-un număr variabil de boieri desemnați de Administrație, printr-o „carte de comisie" la cererea și indicația părților în litigiu. Comisiile, într-o primă etapă, erau alcătuite din 6, 12, 24 și 48 boieri, apoi numărul membrilor a fost redus la 3, 4, 8 și 12 boieri [88] ; ele cercetau pricini de moșii [89], de succesiune [90],

---

[82] *Doc. rel. agr.*, p. 338.

[83] *Ibidem.*

[84] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 155 v.

[85] În 1733, Administrația craioveană cerea degrevarea de unele sarcini administrative, întrucît era copleșită de masa proceselor civile, mai ales a celor cu privire la stăpînirile de pămînt (controversiae territoriales), „care în nici o altă provincie imperială nu sînt atît de numeroase și frecvente ca aici...“ ; C. Giurescu, *Material*, III, p. 2.

[86] După un preambul care justifică reînființarea portăriei, instrucțiunile înmînate titularului dregătoriei, Ion Băleanu, îi defineau astfel atribuțiile : „Deci dumnealui portariul cel mare, cu suflet curat și cu dreaptă inimă să poarte grija și să caute această slujbă, aflîndu-să pururea lîngă Chesariceasca Administrație cînd să fac judecăți de moșii și, după cum iaste obiceiul țării de să rînduescu la hotărniciile céle mai mari boiari mai mulți și la céle mai mici, mai puțini, de

---

mergu la fieștecare moșie care iaste să să aleagă și să să hotărască și făcîndu-se cartea de la Administrație, dumnealui să ia acea carte și să aibă grijă a trimiterea să strîngă pe acei boiari la soroc și cu toată osîrdia să fie acei boiari nevoitori să cinstească cărțile și hrisoavele și ale unora și ale altora și să aleagă moșiia unora de către alții cu toată dreptatea și unde va rămînea să să pue sémne și pietri, dumnealui portariul să aibă datorie a le pune și a le așeza ca să să potolească toate gîlcevile dentre dînșii. Însă unde vor fi moșiimai mari și cu gîlcevi și cu pricini mari, dumnealui singur, persona dumnealui să meargă să așeze și să pue pietrile și sémnele de hotar, iar unde sînt pricini mai mici, să aibă dumnealui în cîte 5 judéțele cîte un portărel, dupe cum obicéiul au fost, deși mai mulți de aceia erau. Și aceia nici o plată de la țară să n-aibă, numai fiindcă iaste obicéiul de să dă de la cel ce ia boiari de hotărnicie, de boiariu cîte leu 1 pol și acei bani sînt pentru cheltuiala ce face dumnealui vel portariu până să hotărăscu acéle moșii, deci dentr-acei bani să aibă a lua dumnealui vel portariu cîte leu unul și portărelul cîte leu jumătate, dupe obicéiul cel vechiu și să aibă datorie cu toată nevoința să vază cine va strica și va tăia hotarăle și va muta hotarăle, adecă pietrile, au boiari care vor fi hotarnici, de vor face nedreptate sau voi veghiate și vor lua moșiia unora de o vor da altora, pe unii ca aceia să să prade cu 71 de boi, dupe cum iaste obicéiul țărăi, și acei boi să fie ai Administrației, precum pururea i-au luat banul și cu ceilalți boiari ce era în ofiții în zilele voevozilor, măcar că această gloabă nu pentru alt să făcea, ci pentru ca să aibă grijă și témere să nu mai strice hotarăle după ce să așează, ci să stea după cum să hotărăscu, ca să nu să mai facă gîlcevi între moșnéni. Și pentru plata dumnealui vel portariu, dupe porunca mai sus numitului mai marelui derector, să aibă a lua într-un an din lada țărăi cîte cinci sute de florinți nemțești și pentru un logofăt cîte 30 de florinți, iar din lada țărăi, precum și un vornic are. Și starea cinstei dumisale să fie după vel comisariu al țărăi din susul vornicilor" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 41 v—42 v.

[87] C. Giurescu, *Material*, II, p. 370 și 542 ; în 1734, Administrația amintea unui boier că, potrivit dispozițiilor Curții și ale Directorului suprem, s-a hotărît „ca să nu mai fie aici într-această țară limitariu nici portar mare" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 124 v.

[88] C. Giurescu, *Material*, III, p. 25—26.

[89] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 61 v—62, 67, 75 v, 78 v.

[90] Comisia de boieri instituită la 21 ian. 1735 pentru cercetarea „pricinilor de clironomie" ale succesorilor lui Barbu Brăiloiu ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 201 și L 1—5/206, f. 160.

Inovații însemnate sînt de semnalat pe tărîmul succesiunilor ; pentru a pune capăt marilor neorînduieli comise cu prilejul deschiderii moștenirilor, mai ales în faza premergătoare reglementării juridice — e vorba, firește, de succesiunile familiilor boierești și ale membrilor clerului superior — austriecii au început prin a introduce, ca în toate celelalte domenii, *evidența scrisă*. Instituirea *inventarului obligatoriu* al averilor celor decedați era menită să promoveze reglementarea juridică a succesiunii ; deîndată ce se producea decesul episcopului, al unuia dintre egumenii mănăstirilor sau al vreunui boier erau pecetluite bunurile lor mobiliare și actele de stăpînire ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 160—161 v ; apoi erau desemnate comisii de boieri, cu sau fără dregătorii, însărcinate să întocmească inventarul complet — în dublu exemplar, dintre care unul depus la Administrație — al averii celui decedat ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 13, 128 v, 175 v—176 ; C. Giurescu, de datorii[91] etc. Membrii comisiilor de boieri desemnați de Administrație, — boierii comisari — alcătuiau „dosarul“ pricinei și îl înaintau Administrației care emitea sentința. Nu întotdeauna erau bucuroși boierii să primească această sarcină, pe care austriecii au înțeles-o probabil ca o contravaloare a privilegiilor. În repetate rînduri, Administrația era silită să reamintească, uneori cu formule de amenințare, boierilor desemnați comisari, îndatorirea de prestare a sarcinii încredințate[92]. Constantin Mavrocordat a lărgit și el aparatul judecătoresc al țării prin cooptarea în activitatea judiciară, a veliților boieri fără dregătorii, acordîndu-le în schimb „simbrii de la vistierie“[93].

O luptă tot atît de înverșunată, nu însă în aceeași măsură încununată de succes, a purtat Administrația împotriva autonomiei judiciare revendicate, și în cele din urmă obținute, de comunitatea bulgărească din provincie. Privilegiul acordat la 1 oct. 1727 de împăratul Carol al VI-lea celor trei comunități bulgărești — Craiova, Rîmnic și Brădiceni — le dădea deplină satisfacție în materie judecătorească ; toate cauzele civile urmau să fie judecate de către judele și jurații fiecărei comunități, pe temeiul obiceiului („secundum usitatam intra gentes consuetudinem“) ; tribunalul alcătuit din juzii și jurații celor trei comunități judeca în apel cauzele civile și, cu participarea unui reprezentant al Camerei, procesele penale („graviores causae, ut sunt criminales“)[94]. Distanța de timp care

---

Material, II, p. 3—5, 9 ; în iunie 1737, de pildă, ispravnicul Vîlcei, era însărcinat împreună cu un alt slujbaș să se ducă la m-rea Govora, al cărei egumen răposase de curînd „ca să scrieți toate lucrurile ce vor fi... atît mișcătoare cît și nemișcătoare...“ și să pună „pecetea cea mare a Canțelariei, să stea pînă cînd să va face alégere de alt egumen“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 177. Împotriva acestei inovații, considerată a fi o imixtiune intolerabilă a statului în raporturile de drept private, clerul și boierimea au protestat vehement, luînd în același timp apărarea sistemului succesoral tradițional : „...iar acum vedem că de puțin timp s-a instituit acest obicei nou, potrivit căruia, la moartea vreunui membru al familiilor boierești, Administrația își trimite (agenții) la casele lor, care sigilează toate cîte s-au găsit după moartea lor, mișcătoare și nemișcătoare, și o dată conscrise, le pune sub custodie care obicei niciodată nu l-am avut în regiunile noastre, nici noi, nici înaintașii noștri...“ (în continuare, sumară prezentare a vechiului drept succesoral) ; C. Giurescu, *Material*, III, p. 55—56 ; largă expunere asupra dreptului la succesiune al fiicelor, Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 23—26. Pentru apărarea intereselor succesorilor minori, a fost instituit în timpul stăpînirii austriace, un regim strict de tutori ; „cărțile de tutorie“ emise de Administrație indicau pe boierii instituiți tutori asupra minorilor rămași orfani ; în mai 1739, de pildă, boierii Ștefan Pîrșcoveanu și Constantin Strîmbeanu deveneau, în temeiul unei asemenea cărți, tutorii fiicei orfane a boierilor Golești : „...deci cu aceasta rînduim pe dumneavoastră tutori ca aceia și vă dăm pleneputenția și puteréa care s-au obicinuit ca să aibă tutorii atît spre persoane cît și spre clironomie... pînă la vîrsta sau căsătoria fiicei mai sus numitei răposatei maicei dumneaei Aniței Goleascăi“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 151 ; alte cazuri similare, ibidem, f. 19, f. 62.

[91] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 52 v, 67 v.

[92] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 173 v—174.

[93] Arh. St. Buc., Suluri XVII, aliniatul : „Pentru veliții mazili judecători“.

[94] Hurmuzaki, VI, p. 398—399 ; cererile comunității bulgare, din octombrie 1719, *ibidem*, p. 338 ; în 1725, Administrația cerea directorului suprem confirmarea autorității sale judiciare în litigii de stăpînire a pămîntului, față de toți locuitorii

separă propunerile comunității bulgare (1719) de privilegiul imperial (1727), nu are altă explicație decît ostilitatea boierilor din Administrație care necontenit au combătut tendința de autonomie judecătorească a bulgarilor, solicitînd fie totala lor dependență de instanțele provinciale, fie măcar subordonarea lor față de acestea în cauzele penale[95]. Însăși punerea în aplicare a privilegiului imperial a fost întîrziată de rezistența consilierilor boieri, care afirmau că „le îngrădește foarte mult autoritatea" ; Dositei Brăiloiu, membru al Administrației, declarase chiar că „mai degrabă ar îndura să i se taie trei degete de la mîna dreaptă, decît să subscrie un astfel de privilegiu". În mai 1728, rezistența boierilor la aplicarea privilegiului nu fusese încă înfrîntă[96].

Însemnătatea excepțională atribuită de marii boieri rostului lor de judecători — izvor în același timp de venituri și de putere — se vede limpede din vehemența reacției lor la toate încercările de a le limita atribuțiile judiciare prin crearea unor instanțe concurente. Un evident succes au obținut boierii în lupta pentru jurisdicția orășenească, smulsă Camerei de Administrație, după cinci ani de efort susținut. Totuși au rămas de competența Inspectoratului cameral toate pricinile mărunte ale personalului cameral — vameși, scăunași, gornici, montașipi, vierii viilor fiscale[97].

Dar concurența cea mai primejdioasă pentru autoritatea judecătorească a Administrației avea să vină din partea instanței militare a *Auditoriatului ;* instalat în provincie încă de la începutul stăpînirii austriace[98], Auditoriatul, invocînd misiunea armatei de a păzi ordinea internă în provincie, a atras progresiv în sfera sa, în decurs de cîțiva ani, toate cauzele penale. Imixtiunea Auditoriatului în treburile judiciare ale provinciei a provocat reacția hotărîtă a boierilor craioveni[99], care nu înțelegeau să se lase deposedați de una din atribuțiile lor fundamentale a cărei însemnătate hotărîtoare pentru prestigiul lor social o cunoșteau prea bine : „Căci dacă vom fi lipsiți și de acest drept de a judeca — se adresau în 1726 membrii Administrației directorului suprem — nu ne va mai rămîne nici o altă autoritate, nici un respect sau reputație

---

provincei, inclusiv străinii ; „Compagnia bulgarica sicut et alii extranei quoad praedia suam ab huiate Caesarea administratione habeant dependentiam" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 92.

[95] Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 29 v ; L 1—5/356, f. 114 v—116 v.

[96] C. Giurescu, *Material,* II, p. 264.

[97] Pentru evoluția conflictului dintre Administrație și Cameră în probleme de jurisdicție și pentru vehemența boierilor în a-și apăra atribuțiile judiciare împotriva uzurpărilor Inspectoratului cameral, vezi Hurmuzaki, VI, p. 333 ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 41—45 și 173—174 ; ibidem, L 1—5/355, f. 32 v—33, 38 v—39 v și 58 v—59 ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 578 ; la 5 iulie 1723, generalul Königsegg tranșa conflictul în favoarea Administrației, lăsînd Camerei dreptul de a judeca doar cauzele minore ale personalului cameral și, firește, procesele comerciale ; *ibidem,* p. 585.

[98] Apare menționat încă din 1719 ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 408.

[99] Încă din noiembrie 1719, împotriva încercării auditoriatului de a se sesiza de unele cauze, Administrația protesta pe lîngă directorul suprem, cerîndu-i „ut judicia provinciae maneant sub nobis" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 68 v ; vezi și L 1—5/354, f. 64—65.

în fața familiilor boierești cît și a oamenilor de rînd“ [100]. La sfîrșitul anului 1725, cînd primejdia se agravase simțitor, boierii încearcă un demers hotărîtor pe lîngă comandamentul austriac. Invocînd decretul imperial din 22 februarie 1719 și instrucțiunile generalului Königsegg care recunoșteau Administrația drept „unic departament judecătoresc sau tribunal“, înlăuntrul provinciei, și imposibilitatea în care se aflau străinii de a judeca competent „legiuirile și obiceiurile țării fiindu-le necunoscute“, boierii cereau să li se restituie prerogativa de care se vedeau amputați [101]. Cîteva săptămîni mai tîrziu, boierii reveneau, de data aceasta adresîndu-se direct Consiliului de război, cerînd ca, „în problemele provinciale, toate cauzele judiciare să rămînă pe seama noastră, potrivit cuprinsului decretului...“ [102]. Ceea ce apărau de data aceasta boierii, era nu numai prerogativa lor judiciară, dar și dreptul de care beneficiau membrii clasei dominante de a fi judecați de o instanță boierească ; la aceeași dată cu memoriul înaintat la Viena, membrii Administrației semnalau directorului suprem arestarea unui boier din porunca Auditoriatului și inventarierea averii sale. Scoaterea boierilor de sub jurisdicția Administrației — a unei instanțe boierești, care judeca după normele țării — și încadrarea într-o formulă judiciară străină, care-i priva în acest sector de privilegiul de clasă și în genere de avantajele relațiilor, firește, nu le putea conveni. Cu drept cuvînt arăta Administrația în memoriul adresat comandamentului austriac, că „întreaga boierime a provinciei se întristează împreună cu noi și deploră neajunsurile prevăzute“ [103].

În 1731, într-un efort suprem, 20 de mari boieri combat din nou vehement supunerea boierimii la jurisdicția Auditoriatului ; amintind că în anii precedenți, boierii au fost supuși la regimul arestului și la judecata noii instanțe, uneori și pentru pricini de stăpînire, autorii memoriului cereau să se revină la vechiul regim judecătoresc : „...nu sîntem judecați potrivit obiceiului nostru și după legile țării noastre, ci sîntem trimiși la Auditoriat, spunîndu-se că ar fi o cauză penală, de unde ne vin nu mici neplăceri. Dar legile Auditoriatului nouă nu ne sînt cunoscute, precum nici Auditoriatul nu cunoaște legiuirile și obiceiurile țării cu privire la stăpînire“ [104].

Opoziția marii boierimi oltene a fost însă zadarnică ; sprijinit de autoritățile austriace superioare — a căror intenție era de a limita puterea boierimii și de a o sustrage, cel puțin în materie penală, propriei ei jurisdicții — Auditoriatul a devenit o instanță permanentă, a cărei competență nu a încetat să se extindă [105]. De fapt prin instituirea noii instanțe s-a produs separarea între jurisdicția civilă rezervată Administrației și cea penală atribuită Auditoriatului. Instanțele specializate și-au făcut astfel apariția pentru prima oară în istoria țării [106].

---

[100] Ibidem, L 1—5/354, f. 99 v—100.

[101] Ibidem, f. 88 v—90 v.

[102] Ibidem, f. 101.

[103] *Ibidem*, f. 98 v ; v. și f. 58 v.

[104] Hurmuzaki, VI, p. 426.

[105] La 16 iulie 1727, Administrația se plîngea din nou în această privință directorului suprem : „Aliunde et provincialis auditor judicialia iam fere omnia, tum criminalia cum civilia privative ad se quoddammodo attrahere satagit...“ ; Arh.

Pierderea protocoalelor Auditoriatului face imposibilă de rezolvat problema izvoarelor de drept din care se inspira instanța în activitatea ei ; judecînd după aprecierea membrilor Administrației, care se opuneau imixtiunii noii instanțe în procesele civile pentru că „Auditoriul... nu cunoaște obiceiurile provinciei...“, e probabil că Auditoriatul folosea o legiuire străină.

Justiția bisericească. Lipsa unei delimitări precise între competența judiciară a clerului și cea a instanțelor laice a constituit un izvor de numeroase fricțiuni. Austriecii au îngrădit simțitor domeniul justiției ecleziastice, spre marea satisfacție a Administrației, care își vedea lărgită propria-i competență. Încă din faza premergătoare decretului de organizare a provinciei, Eugeniu de Savoia propunea limitarea jurisdicției episcopului — și implicit a restului clerului — strict la domeniul vieții clericale [107]. Propunerea a fost confirmată de decretul imperial care rezerva Administrației dreptul de a judeca pricinile lumești ale membrilor clerului (quoad temporalia) [108]. Dar aplicarea principiului s-a dovedit anevoioasă întrucît se izbea de o veche tradiție care rezerva forului eclesiastic dreptul de a-și judeca pe clerici. Iritarea vădită a Administrației, în scrisoarea adresată la 11 aprilie 1736 episcopului Clement, trădează nu numai zelul autorității laice de a-și apăra competența judiciară împotriva „încălcărilor“ bisericii, dar și persistența clerului în a-și afirma prerogativa judiciară : „Miercuri la sision s-au răspunsu la scrisoarea prea-

---

St. Sibiu, L 1—5/356, f. 4 v ; indicațiile referitoare la activitatea judecătorească a Auditoriatului în al doilea deceniu al stăpînirii austriace sînt numeroase ; ibidem, f. 215, 222, 238, 271—272 (omoruri) ; la 20 ianuarie 1735, Administrația, sesizată că în județe se petrec numeroase omoruri, pe care ei nu le raportează, îi invită să cerceteze și să informeze sistematic și complet Administrației, „pentru judecat de obște, pentru că fără aceasta nici dumnealui Auditoriatul țărăi nu poate face săntenție la un vinovat care să află la acea vină“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 202 ; condamnarea unor slujbași fiscali pentru barbarii comise în exercițiul funcțiunii, la munca silnică ; Hurmuzaki, VI, p. 474 ; în cazuri de furt ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 216 v ; insulte, L 1—5/206, f. 17.

[106] După desființarea băniei și după modificările intervenite în conducerea provinciei în anul 1726, rezistența Administrației — în care boierimea olteană nu mai avea cuvîntul hotărîtor — împotriva noii instanțe a încetat.

În 1731, Administrația — depășită în activitatea ei judecătorească de masa litigiilor și de propriile ei disensiuni — se vedea în situația de a deplora imixtiunea Auditoriatului în cauzele civile „...accidente aliqua in judiciis ferendis inter nos controversia, etiam causorum civilium deciso Domino Provinciali Auditori, cui dumtaxat criminalium causarum judicium competit, et qui provinciae consuetudinum non est peritus per Administrationem Caesaream devolvantur...“ ; Hurmuzaki, VI, p. 454—455 și 488—489.

[107] „Hätte der Bischof bei seinem Jure Ecclesiastico zu bleiben sich mit den Einkünften seines Bistums zu begnügen und in die Saecularia nicht einzumischen“; M. Popescu, *Document.*, în *Arh. Olt.*, VI (1927), nr. 34, p. 44.

[108] C. Giurescu, *Material,* I, p. 350.

cinstit sfinţiiei sale părintelui Chir Climent episcopul Rîmnicului pentru eclisiarhu Antim, cum poate sfinţiia sa de-l cére de la judecata ţărăi la judecata bisericească, unde bine şti sfinţiia ta că şi mai nainte pînă acum care s-au căzut la vinovăţie din clirul bisericescu preoţi şi călugări s-au cercetat judecata lor la judecata mirenească şi la auditoriat şi după ce ş-au luat pedepsa mirenească, s-au trimis la episcopu ca să-l canonească şi bisericéşte după pravilă ; ci nici pentru aceasta n-are a zice sfinţiia ta nimic, că dupe ce i să va face légea, adecă judecata dupe vinovăţie, şi să va pedepsi mirenéşte şi să va trimite la sfinţiia (ta) de-l va canoni şi bisericéşte după pravilă..." [109].

Concurenţa şi conflictul dintre cele două autorităţi a cuprins şi domeniul larg al cauzelor civile care în chip tradiţional aparţineau competenţei clerului ; textul decretului imperial, precis în această privinţă, nu a împiedicat clerul să-şi afirme pretenţiile şi să înfrunte Administraţia [110]. În 1736 încă s-a desfăşurat un vehement conflict pe acest tărîm între protopopii judeţeni şi vornici, cei dintîi plîngîndu-se de data aceasta de încălcările autorităţii laice în domeniul justiţiei bisericeşti. Reclamaţia episcopului, care dădea curs plîngerii protopopilor, pornea de la constatarea că „dumnealor vornicii unde iaste cîte o judecată besericească cu toată îndrăzneala o facu", şi, fapt mai supărător, „...ce iaste pentru globit, care s-ar cădea ale episcupii le iau şi potropopii nu aduc nimic..." [111].

Pedepsele. Dispariţia protocoalelor de judecată face imposibilă reconstituirea sistemului de pedepse în vigoare în timpul stăpînirii austriace. Realitate mult anterioară, fiscalizarea sistemului penal a fost constatată încă de la început de austrieci, care, ca în atîtea alte privințe, s-au străduit să atragă gloabele în sfera veniturilor statului. Memoriul înaintat împăratului de Eugeniu de Savoia, în noiembrie 1718, propunea lichidarea „taxelor" impuse după bunul plac de vornici, pentru care funcția judiciară nu era decît prilej de înavuțire ; venitul gloabelor (Geldstrafen) avea să revină erariului, iar judecătorii urmau să fie salariați [112]. Dar venitul realizat din gloabe era prea însemnat și înrădăcinat în tradiția judiciară a țării pentru a putea fi suprimat printr-o simplă hotărîre ; zadarnic se repetau la scurte intervale poruncile care aminteau vornicilor și ispravnicilor că toate gloabele trebuiesc „să să dea la fișcuș" [113], zadarnic au fost înființate registre speciale pentru evidența penalizărilor pecuniare [114] ; gloabele au continuat ani în șir să fie reținute de cei care judecau [115]. Decretul imperial din aprilie 1729 și instrucțiile către vornicii germani din februarie 1732 condamnau din nou, după atîtea alte acte oficiale, obiceiul aproprierii amenzilor de către boierii dregători [116].

---

[109] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 51 v. ; în 1736, egumenul Tismanei reclama Administraţiei pe unul dintre călugării săi, pentru că „fiind la arest să necinstéşte mănăstirea", argument la care autoritatea răspundea : „...de care numele arestului nu necinstéşte m-rea, ci o necinstéşte fapta lui cea rea, şi el trebue să fie la arest pînă să va cerceta cu judecata auditoriatului fapta lui...", după care va fi trimes episcopului „să-şi ia plată după canoanele bisericeşti" ; ibidem, L 1—5/206, f. 35 ; episcopului, Administraţia îi preciza, în acelaşi caz, că predarea vinovatului nu se putea face „fiindcă acel lucru iaste crimenal" şi de aceea se află sub cercetarea Auditoriatului ; ibidem, f. 44 v—45 ; alt caz similar, ibidem, f. 111 v.

[110] Adresa deputăţiei către comandantul austriac : „Propter reverendissimum dominum episcopum, (siquidem ille, ut ex instantia ejusdem apparet, etiam in res saeculares ad ipsum minime pertinentes se immiscet, utpote in mulierum inhonestarum incarcerationem etc.)" ; o întîlnire între ban şi episcop urma să delimiteze competenţa judiciară a celor două foruri : „...quatenus observentur ea quae domino episcopo et deputationi sunt judicanda" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/353, f. 85 v—86 ; în 1725, subdelegaţia neoacvistică contesta din nou clerului competenţa judiciară în alte domenii decît cel spiritual ; N. Dobrescu, *Istoria bisericii,*, p. 162—163. Potrivit însă unui raport din 1729, protopopii trăgeau un venit însemnat din amenzile impuse, din cărţile de blestem şi alte acte judiciare („andere actus Judiciales") ; Hurmuzaki, VI, p. 406 ; limitele autorităţii judiciare a instanţelor bisericeşti asupra persoanelor laice în vechiul drept românesc au fost cercetate de Şt. Gr. Berechet, *Dreptul vechilor noştri ierarhi la judecarea mirenilor,* în *Biserica ortodoxă română,* LVI (1938), nr. 11—12, p. 3-23.

[111] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 56.

Pedepsele corporale — bătaia — apar frecvent menționate ; pîrcălabii satelor aveau dreptul să aplice pînă la 20 lovituri, ispravnicii pînă la 40, iar vornicii pînă la 100 ; mutilările, în schimb, nu apar decît sub formă de amenințare [117]. Sentința capitală, emisă de Administrație [118], și, ulterior, de Auditoriat, era rezervată în general celor vinovați de omor și furturi grave [119].

Răspunderea peenală colectivă a satelor pe teritoriul cărora se proceau furturi și omoruri, fără ca făptașul să fi fost prins, a continuat să suplinească și în răstimpul stăpînirii austriace incapacitatea aparatului de stat de a supune provincia controlului autorității, cu un personal administrativ și de pază redus : „pentru siguranța provinciei vor răspunde întotdeauna și pretutindeni, potrivit vechiului obicei și conținutului pravilei, zece sau douăsprezece sate înconjurătoare, în hotarele cărora s-a petrecut omorul, furtul sau jefuirea" [120]. În 1731, Administrația reamintea principiul în virtutea căruia satele care nu îl prindeau și predau pe vinovat erau considerate complice cu făptașul și îndatorate să suporte colectiv despăgubirile [121]. Încercarea austriecilor de a extinde răspunderea pentru infracțiunile comise pe domenii și asupra stăpînilor de moșii — revers al imunității — s-a lovit de rezistența categorică a boierimii : „în ce chip ar putea boierul să țină sub pază stăpînirile sale atît de devastate și abundente în păduri, astfel încît oamenii răi să nu treacă prin ele, și în acest chip să împiedice ca în locuri atît de depărtate de el să se petreacă omoruri, furturi, jafuri și altele asemănătoare, cînd nici ei (boierii) înșiși nu se pot apăra întotdeauna de fărădelegea tîlharilor...“ [122].

---

[112] Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei*, p. 76.

[113] Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 23.

[114] C. Giurescu, *Material*, I, p. 536.

[115] Indicații ample asupra gloabelor, în raportul lui N. de Porta din 26 mai 1728 ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 261—263 și 475—476.

[116] Hurmuzaki, VI, p. 405 ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 475—476.

[117] Acei vinovați de tăinuire de oameni erau amenințați, în 1723, nu numai cu gloabă de 100 florini, dar și cu tăierea urechilor ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/204, f. 2 v.

[118] Unul din argumentele boierilor care se opuneau numirii lui Dositei Brăiloiu în funcția de consilier decurgea din incompatibilitatea între situația sa de călugăr și sentințele capitale pe care era chemată din cînd în cînd Administrația să le emită : „et quomodo Caluger de capitalibus sententiam ferret" ; C. Giurescu, *Material*, II, p. 51.

[119] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 79 v.

[120] Ibidem, L 1—5/355 f. 16 ; Hurmuzaki, VI, 325 ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 358.

Insistența boierimii a triumfat și răspunderea a rămas exclusiv pe seama satelor [123].

Izvoarele dreptului. Marii boieri și-au apărat prerogativele judecătorești nu numai prin lupta desfășurată împotriva tuturor jurisdicțiilor concurente, dar cel puțin în egală măsură prin apărarea *pravilei* și a *obiceiului*. Rezervele formulate de austrieci cu privire la legiuirea autohtonă și la aplicarea ei, interpretate de boieri ca o intenție de abrogare, au provocat reacția lor hotărîtă. Raportul înaintat în 1718 de generalul Steinville Consiliului de război, care furniza conducerii imperiului cele dintîi indicații asupra organizației judecătorești a provinciei, cuprindea și o aluzie la pravilă : „Valahii nu au avocați și nici notari, legile lor sînt însemnate într-o carte pe care o numesc pravilă ; pentru început ar fi încă de păstrat, cu excepția acelora (dintre legi, prevederi) care se află în contradicție cu bunele obiceiuri și care de aceea ar trebui înlocuite cu altele, mai de folos binelui obștesc“ [124]. Textul e mult prea laconic pentru a ne îngădui să întrevedem care anume din dispozițiile pravilei li se păreau austriecilor contrarii „bunelor obiceiuri“, și „dreptății“ — adăuga Eugeniu de Savoia în memoriul înaintat împăratului. De altminteri, în acest stadiu, în lipsa unei formule de schimb, conducerea imperiului nu putea decît să mențină în vigoare legiuirea, eventualele modificări urmînd să intervină doar într-o etapă mai avansată, după ce pravila va fi fost tradusă în limba latină și supusă examenului juriștilor austrieci. Abia după „cercetarea ei temeinică“ la Viena, — recomanda Eugeniu de Savoia — pravila avea să fie promulgată în noua formă de împărat, în calitatea sa de „principe al țării“ [125]. E de altminteri formula la care s-a oprit și decretul de organizare a Olteniei (vezi mai sus).

---

[121] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 246 v—247.

[122] Ibidem, L 1—5/353 f. 26 v.

[123] Ibidem, L 1—5/353, f. 30 v. ; cazuri de aplicare a principiului, ibidem, L 1—5/205, f. 229 v. ; Auditoriatul supraveghea executarea pedepsei.

[124] Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei*, p. 69.

[125] „Im Justizwesen vermeint man nicht, dass in substantia von den gegenwärtigen Land- und Municipal-Gesetzen, mithin ihrem sogenanntem „Pravila“ abzugehen wäre. Weil aber der Inhalt dieses Buches unbekannt, hingegen dem Vernehmen nach verschiedene Satzungen darin enthalten, welche gegen die Billigkeit und guten Sitten verstossen, in vielen Fällen aber nicht vorgesehen sei, so dürfte am dienstamsten sein, wenn diese Buch nebst einer Übersetzung eingeschickt, von der „Administration“ und dem Ober-Director gutächtlich beigefügt, was etwa aufzuheben oder zu ändren wäre, sodann das Werk allhier gründlich untersucht und eingerichtet, hierauf von Ew. Kaiserl. Majestät, als nunmehrigem Landesfürsten, bestätigt und als Gesetz publicieret würde“, Jacubenz, *op. cit.*, p. 75.

Recunoscută, cu titlu provizoriu, lege a țării, prin decretul imperial, pravila lui Matei Basarab avea să reapară curînd în dialogul dintre boieri și austrieci. Reacționînd, fără îndoială, la o inițiativă austriacă rămasă necunoscută, marii boieri interveneau hotărît, cîteva luni mai tîrziu, în favoarea menținerii pravilei și împotriva inovațiilor pe tărîm juridic : „rugăm cu toată plecăciunea pe Excelența sa (generalul Steinville) ca problemele și cauzele judiciare să se hotărască potrivit legilor cuprinse în pravilă ; căci dacă s-ar schimba legile țării și s-ar introduce altele, ne va fi foarte greu să ne obișnuim cu ele" ; boierii se opuneau hotărît introducerii unei instanțe străine și cereau, în concluzie, ca justiția să rămînă în întregime în mîinile Administrației, *„cari va hotărî toate cauzele și procesele judiciare potrivit pravilei...* (s.n.) [126]. Atașamentul, atît de răspicat afirmat, al boierimii oltene pentru Pravila lui Matei Basarab dă în vileag însemnătatea acestui monument de drept în viața societății românești în a doua jumătate a veacului al XVII-lea și la începutul celui de-al XVIII-lea. Elaborată și intrată în vigoare într-o perioadă de dominație necontestată a marii boierimi, *Îndreptarea legii* nu a fost — cum s-a crezut mult timp — rodul exclusiv al unei politici de prestigiu care îl îndemna pe domnul Țării Românești să nu lase fără răspuns inițiativele rivalului său din Moldova ; Pravila lui Matei Basarab a devenit, la scurt timp după promulgarea ei, unul din izvoarele de seamă ale activității judecătorești din Țara Românească. Dar, deși nu a înlăturat din sistemul judiciar obiceiul, a cărui sferă de aplicare nu avea să se restrîngă simțitor decît într-o perioadă mai tîrzie, *Îndreptarea legii* a marcat o etapă însemnată în dezvoltarea și aplicarea dreptului scris, expresie a progreselor centralizării în cadrul statului boieresc. Nu e mai puțin adevărat totuși că, luptînd pentru menținerea pravilei, boierii olteni apărau în primul rînd atribuțiile lor judiciare, situația lor de interpreți de neînlocuit prin străini ai legiuirii lui Matei Basarab.

Raportul exact dintre pravilă și obicei în viața judiciară a epocii e imposibil de stabilit în condițiile documentației de care dispunem ; e mai mult decît sigur însă că obiceiul guverna necontestat activitatea judiciară locală, în cadrul satului și al județului, și e probabil că și în activitatea Administrației, cel puțin cît timp aceasta s-a aflat sub autoritatea boierimii oltene, obiceiul e cel care în mod frecvent soluționa pricinile [127]. Obiceiul și pravila *(consuetudo et dictamen, leges moresque patriae)* erau în chip egal invocate de boieri ori de cîte ori aveau de înfruntat inițiativele reformatoare ale austriecilor pe tărîm judiciar.

---

[126] Arh. St. Sibiu, L 1—5/355, f. 13 ; descrierea Olteniei, de căpitanul Schwantz von Springfels, confirmă și ea că boierii Administrației craiovene se inspirau din pravilă în activitatea lor judiciară ; Hurmuzaki, IX, 1, p. 630. În documentele perioadei, pravila e relativ des invocată.

[127] Generalul Virmond afirma că boierii nu aplicau pravila, fie pentru că nu o înțelegeau, fie pentru că nu se pricepeau s-o aplice ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 488 ; afirmația este evident exagerată, deoarece pravila apare invocată în documentele epocii.

IX. Viaţa bisericească şi cultura

Adeziunea clerului superior din Ţara Românească la mişcarea antiotomană în timpul războiului turco-austriac a adus o contribuţie însemnată la crearea largii solidarităţi a forţelor ostile Imperiului otoman şi agentului ei pe scaunul domniei, Nicolae Mavrocordat. Două eminente personalităţi ale vieţii eclesiastice, mitropolitul Antim Ivireanu şi episcopul Damaschin al Rîmnicului, au dat girul bisericii muntene la lupta antiotomană şi la politica pro-imperială, cel dintîi atrăgîndu-şi martiriul printr-o acţiune deschisă de împotrivire faţă de domnul fanariot, cel de-al doilea prin participarea, alături de fruntaşii boierimii, la negocierile cu reprezentanţii puterii imperiale. În virtutea poziţiei sale de stare privilegiată şi de forţă dominantă în societate, precum şi a meritelor cîştigate în timpul războiului în lupta comună împotriva turcilor, şi-a formulat clerul Ţării Româneşti, apoi doar cel al Olteniei, revendicările în negocierile cu austriecii [1].

Cererea fundamentală a clerului — respectarea nealterată a confesiunii ortodoxe — care revine în toate memoriile înaintate conducerii imperiului [2] a fost acceptată fără nici o rezervă de Curtea din Viena ; considerente politice evidente — dorinţa de a nu-i aliena pe locuitorii ortodocşi rămaşi sub stăpînire otomană — şi conştiinţa imposibilităţii convertirii la catolicism, la scadenţă apropiată, a unei provincii în care ansamblul populaţiei, cu excepţii nerelevante, era alcătuită din ortodocşi, a determinat autorităţile superioare ale imperiului să confirme statutul bisericii ortodoxe [3]. Absenţa încercărilor de catolicizare a populaţiei, în timpul celor două decenii de stăpînire austriacă în Oltenia, a scutit provincia de tensiuni confesionale grave ; dacă raporturile dintre statul habsburgic și biserica ortodoxă a Olteniei au fost totuși încordate, explicația se află în politica de îngrădire a privilegiilor clerului și de control asupra bunurilor bisericii și a gestiunii economice a egumenilor.

---

[1] Istoria bisericii oltene în timpul stăpînirii austriace a alcătuit obiectul unui şir de cercetări monografice şi de prezentări de ansamblu ; cea mai cuprinzătoare, întemeiată şi pe un larg aport de material inedit din arhivele vieneze, este cea a lui N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupaţiunii austriace (1716—1739) ;* dintre celelalte, cele mai utile sînt : D. Furtună, *Preoţimea românească în secolul al XVIII-lea, starea ei culturală şi materială* (cap. II : *Oltenia în timpul ocupaţiunii austriace) ;* Ştefan Meteş, *Relaţiile bisericii româneşti ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea* (cap. 3 : *Relaţiile bisericii ortodoxe ardelene cu Mitropolia din Bucureşti, 1701—1716 şi cu episcopia Rîmnicului între anii 1716—1739) ;* N. Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a românilor*, vol. II, ed. a 2-a, p. 99—106 ; *Istoria bisericii române*, vol. II, *1632—1849*, p. 186—191 ; materialul descoperit sau publicat în timpul din urmă şi deci nefolosit de aceste lucrări permite unele întregiri la cunoaşterea bisericii oltene sub stăpînirea austriacă.

[2] „Che la religione in Valachia abbia tutta la sua libertà, secondo il rito della Chiesa greca con tutte le sue cerimonie..." ; C. Giurescu, *Material*, I, p. 161 şi 332.

[3] *Ibidem*, p. 350.

1. Organizarea și viața bisericească

Paralel cu efortul boierimii de a dobîndi autonomia politică a provinciei, s-a desfășurat cel al clerului oltean de a obține autonomia bisericească prin transformarea scaunului episcopal de la Rîmnic în scaun metropolitan ; potrivit memoriului clerului oltean [4], titularul urma doar să fie hirotonisit de patriarhul Constantinopolei, „iar altă obedenție să nu-i facă“. În bună tradiție medievală, revendicarea invoca vechea mitropolie a Severinului și se înfățișa ca o cerere de restituire. Înființarea unei mitropolii a Rîmnicului era menită, în intenția autorilor memoriului, să scoată biserica olteană de sub dependența mitropoliei Țării Românești, controlată de domnul fanariot, și să evite subordonarea ei față de mitropolia sîrbă, soluție preconizată de austrieci și acceptată la Viena de deputăția boierimii oltene, încă din 1718 [5]. Hotărîți să pună capăt tuturor legăturilor bisericii oltene cu biserica ortodoxă de sub dominația otomană, pentru a evita orice influență politică prin filieră bisericească, austriecii au sustras episcopia Rîmnicului dependenței Mitropoliei Țării Românești și au întrerupt legăturile tradiționale ale mănăstirilor închinate cu patriarhiile și mănăstirile răsăritene ; dar dorința clerului de a vedea scaunul episcopal ridicat la rang de mitropolie se afla în contradicție prea flagrantă cu efortul Curții din Viena de a restrînge autonomia provinciei și de a exercita un control efectiv asupra întregii vieți interne pentru ca austriecii să accepte înființarea unei mitropolii a Rîmnicului și sporul de prestigiu și putere pe care l-ar fi conferit ierarhilor olteni. Soluția cea mai satisfăcătoare, din punctul de vedere al interesului lor politic, austriecii au găsit-o în subordonarea episcopiei Rîmnicului față de mitropolia sîrbă a Belgradului, ea însăși aflată sub controlul politic al Vienei [6]. Dependența era doar nominală și se manifesta exclusiv prin dreptul de hirotonisire a episcopilor de Rîmnic, orice altă imixtiune a mitropolitului în viața bisericii oltene fiind exclusă. Regimul de autonomie a bisericii oltene în raport cu mitropolia sufragantă de Belgrad a fost menținut pînă la sfîrștiul stăpînirii austriace [7].

---

[4] Bibl. Acad. doc. CCLXV/90 ; textul latin al memoriului în Hurmuzaki, VI, p. 339—341.

[5] C. Giurescu, *Material*, I, p. 332.

[6] Pînă în 1725 au funcționat două mitropolii sîrbe, una la Carlovitz, alta la Belgrad ; din acest an cele două mitropolii au fost contopite, cu adeziunea Vienei ; L. Hadrovics, *L'église serbe sous la domination turque*, p. 150—151.

[7] Încercările mitropoliților de Belgrad de a da conținut efectiv preeminenței spirituale care le fusese acordată în raport cu biserica olteană au fost combătute

Pe lîngă dependența spirituală limitată, față de mitropolia din Belgrad, episcopia Rîmnicului a avut de suportat dependența politică mult mai stînjenitoare față de conducerea Imperiului. Viena își rezerva dreptul de a-l desemna pe episcop, dintr-o listă de trei candidați propuși de adunări elective alcătuite din reprezentanți ai clerului și ai boierimii oltene. Doar cu prilejul primei alegeri, aceea a egumenului Ștefan al Govorei, dreptul de a desemna pe unul dintre cei trei candidați și de a-l „prezenta“ (jus praesentationis) spre aprobare Curții a fost exercitat de mitropolitul de Belgrad ; ulterior el a fost lipsit de acest drept preluat de directorul suprem al provinciei [8]. Diploma imperială de confirmare și hirotonisirea de către mitropolit confereau canidatului dubla

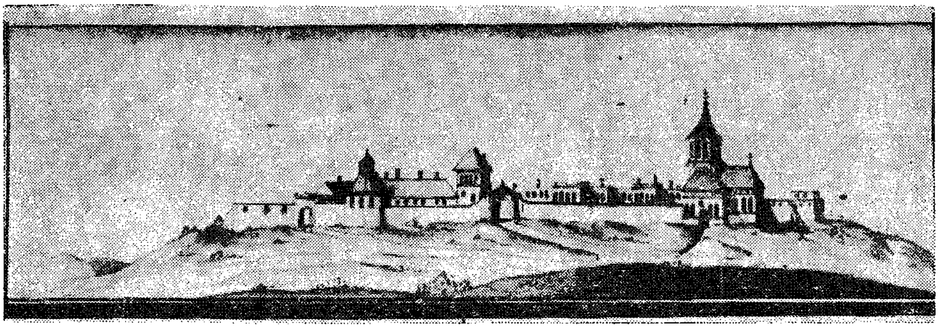

Fig. 9. — *Mănăstirea Brîncoveni.* Reproducere după descrierea Olteniei de Schwantz von Springfels (Biblioteca Academiei).

în același timp de ierarhii olteni și de austrieci ; în septembrie 1725, subdelegația neoacvistică refuza mitropolitului de Belgrad dreptul de vizitare a clerului oltean și dreptul de a judeca în apel cauzele majore ale clericilor — judecate în primă instanță în provincie — cu excepția celor spirituale ; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 162—163 ; în 1727, Administrația craioveană se opunea cererii mitropolitului de a percepe dijmă de la clerul oltean, întrucît niciodată nu a primit din provincia olteană decît un dar, „plocon“, cu prilejul hirotonisirii episcopului ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 23 v.—24. În 1735, s-a produs cea mai grea încordare în raporturile dintre mitropolie pe de o parte și biserica olteană și autoritățile habsburgice pe de alta, cu prilejul alegerii egumenului Clement al Bistriței, în funcția episcopală ; încercările de ingerință ale mitropolitului (C. Giurescu, *Material*, III, p. 60—61, 68—69 și N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 340—341) s-au lovit de rezistența bisericii oltene și a austriecilor ; în fața refuzului mitropolitului de a-l consacra pe cel ales fără asentimentul său, austriecii au hotărît să-i ocolească autoritatea și să-i substituie un colegiu de trei epscopi (N. Dobrescu *op. cit.*, p. 342—344) ; în noiembrie 1735, Administrația vestea episcopului nou ales hotărîrea Vienei „ca să te hierotonești prin alți trei arhierei episcopi“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 92. Presiunea Curții l-a determinat în cele din urmă pe mitropolit să cedeze.

[8] N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 66 ; pentru ce era o adunare electivă în această perioadă, vezi actele referitoare la alegerea episcopului Clement în iunie 1735 (C. Giurescu, *Material*, III, p. 75—80) ; adunarea convocată era alcătuită dintr-un număr de 24 clerici (egumenii mănăstirilor principale și cei 5 protopopi ai județelor) și 24 de boieri (cîte 12 din clasa întîia și 12 din clasa a doua).

investitură — a puterii laice și a celei spirituale — necesare intrării legale în funcțiune [9].

Autoritatea imperială înțelegea însă nu numai să-și rezerve dreptul de confirmare a episcopilor, dar și să exercite un control permanent asupra bisericii oltene, în primul rînd asupra mănăstirilor, stăpîne asupra unui vast domeniu funciar și deținătoare de însemnate venituri și privilegii. Lupta pentru controlul asupra mănăstirilor avea să constituie principalul factor de tensiune între biserica olteană și autoritatea imperială.

Proiectul de organizare bisericească avansat în noiembrie 1719 de episcopul Damaschin și de patru egumeni preconiza stricta subordonare a mănăstirilor față de puterea episcopală și de sinodul provinciei : egumenii mănăstirilor urmau să-și desfășoare activitatea sub permanenta supraveghere a episcopului, care își rezerva dreptul de a-i destitui pe cei vinovați de proastă gestiune sau de neorînduieli în păstorirea comunității monahale ; împăratului avea să i se aducă la cunoștință doar faptul împlinit [10].

Austriecii însă aduceau în provincie o cu totul altă concepție a raporturilor dintre stat și biserică, pentru ca programul de autonomie și organizare bisericească autoritară a episcopului Damaschin să poată obține adeziunea lor. Autoritatea habsburgică înțelegea să exercite un control direct asupra mănăstirilor, rezervîndu-și dreptul de a-i numi și destitui pe egumeni și de a le verifica gestiunea economică [11].

Cele dintîi supuse autorității și controlului direct al împăratului au fost mănăstirile domnești ; succesor de drept al voievozilor, împăratul și-a subordonat încă de la început, prin decretul de organizare a provinciei, mănăstirile care fie erau fundații domnești, fie intraseră sub autoritatea domniei[12]; apoi, într-o etapă ulterioară, controlul imperial s-a extins și asupra mănăstirilor închinate mănăstirilor și patriarhiilor din teritoriile aflate sub stăpînirea otomană[13]. Dreptul de desemnare a egumenilor a fost unul din principalele motive de încordare în raporturile dintre episcop și autoritățile habsburgice; echivocul, care a durat pînă în anii 1731—1732[14], a fost tranșat în cele din urmă printr-o hotărîre a Curții care reglementa regimul mănăstirilor. În mănăstirile foste domnești și cele foste închinate, egumenii urmau să fie aleși de comunitatea monahală sub supravegherea unui reprezentant al Administrației și al unuia desemnat de episcopul de Rîmnic. În fundațiunile private, ctitorii își păstrau dreptul de desemnare; regimul mănăstirilor domnești și al celor închinate se extindea însă și asupra acelora dintre mănăstirile private ai căror ctitori se aflau în Muntenia sau se stinseseră din viață, ei și urmașii lor[15]. Autoritatea episcopului era astfel grav amputată în folosul puterii de stat; împotriva hotărîrii Curții, episcopul Inochentie și apoi Clement nu au încetat să protesteze pînă la capătul stăpînirii austriace[16].

---

[9] Patru episcopi au păstorit scaunul Rîmnicului în timpul stăpînirii austriace : Damaschin, 1708 — dec. 1725 ; Ștefan, fost egumen al Govorei, oct. 1726 — august 1727 ; Inocențiu, fost egumen al m-rii Brîncoveni, febr. 1728 — febr. 1735 ; Clement, fost egumen al Bistriței, iunie 1735 — ; cf. N. Șerbănescu, *Episcopii Rîmnicului*, în *Mitropolia Olteniei*, XVI (1964), nr. 3—4, p. 190—194.

[10] Hurmuzaki, VI, p. 340.

[11] În timpul stăpînirii austriace, Oltenia număra 40 de mănăstiri și schituri, inclusiv episcopia de Rîmnic, asimilată mănăstirilor. *Mănăstiri :* Episcopia Rîmnicului, Tismana, Cozia, Bistrița, Hurez, Polovragi, Govora, Arnota, Sadova, Brîncoveni, Strehaia, Motru, Segarcea, Jitianul, Bucovăț, Călui, Crasna, Hotărani, Țînțăreni, Strîmba, Baia de Aramă Titireci, Dintrunlemn Surpatele, Mamul, Ostrovul. *Schituri :* Sărăcinești, Dobrușa, Iezerul (dependente de episcopia Rîmnicului), Topolnița și Cioclovina (dependente de Tismana), Stănești, Arhanghel (dependente de Segarcea), Slătioara, Cetățuia, Crasna, Sălcuța, Popănzălești, Cornetul și Mănăilești (metoh al Bistriței). Dintre acestea, cîteva fundații dintre cele mai bogate și mai însemnate, „se numesc domnești sau voivodale, deoarece au fost întemeiate de voivozi spre pomenire și ca loc de refugiu la vreme de nevoie ; de aceea, nici episcopul și nici boierii, ci doar domnul exercita asupra lor întreaga autoritate, atît în ceea ce privește alegerea și confirmarea egumenilor, cît și în privința veniturilor mănăstirești..." ; alte șase dintre mănăstirile însemnate se aflau sub dependența patriarhiei de Alexandria și Ierusalim sau a unor mănăstiri grecești ; în sfîrșit celelalte mănăstiri și schituri se aflau în dependența fie a mănăstirilor mari, fie a fundatorilor lor, în virtutea dreptului de patronat ; cf. I. Donat, *Fundațiile religioase ale Olteniei, I. Mănăstiri și schituri.*

De dreptul de a-i desemna și confirma pe egumenii mănăstirilor era legat și acela de a le verifica gestiunea. Și în trecut, domnii, care

---

[12] Mănăstiri „domnești" erau următoarele: Tismana, Cozia, Bistrița, Hurez, Polovragi, Govora, Arnota, Sadova, Brîncoveni, Strehaia, Motru, Mamul, Ostrovul. Regimul unora dintre ele era incert.

[13] M-rea Segarcea (închinată patriarhiei de Alexandria), schitul Arhanghel, Baia de Aramă (închinată m-rii Hilandar), Bucovăț (închinată m-rii Sf. Varlaam), Hotărani (închinată lavrei Sf. Dionisie de la Athos), Jitianu (închinată m-rii Sf. Pavel de la Athos), Căluiu, Țînțăreni și schitul Stănești; Arh. St. Sibiu, L 1—5/354, f. 194—196 v.

[14] Conflictul a fost declanșat, sau doar precipitat, de inițiativa episcopului, care a încercat în 1730 să numească egumeni, fără a consulta și a obține asentimentul Administrației; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 188 v —189 v.

[15] Întreaga problemă a dreptului de numire a egumenilor e amplu prezentată de N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 86—102; memoriul episcopului Inochentie în favoarea menținerii sitemului tradițional de numire a egumenilor, publicat în Hurmuzaki, VI, p. 508—509.

[16] N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 313—314, 315—316 și 319. În ultimii ani ai stăpînirii austriace controlul autorității laice asupra numirii și destituirii egumenilor era desăvîrșit; cînd, în 1737, egumenul Segarcei îl destituise pe egumenul schitului Stănești, metohul mănăstirii, Administrația îl admonesta sever pentru că îi încălcase atribuțiile; „...și de acum înainte să nu mai îndrăznească a face de acest fel de lucruri, că bine știi că și la schituri fără știrea Administrației nu iaste slobod a să pune au a să scoate igumen sau ispravnic"; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 117; vezi numirea stareței m-rii Dintrunlemn de către directorul suprem, la recomandarea Administrației; ibidem, f. 71; alte cazuri, ibidem, f. 4; la 2 martie 1735, eclisiarhul m-rii Hurez primea înștiințare din partea Administrației, în legătură cu sosirea iminentă a unui delegat al acesteia și era invitat „să aibă grijă să fie toți călugării atunci în m-re de față, să-i chiame pe toți și pe cei de la poslușanii, măcar și pe alții care-i vor fi pe la alte locuri cîți vor fi călugăriți de acolo din mănăstire ca să-și dea fieștecare socoteala pentru alégerea igumeniei"; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 211; o patentă de numire de egumen, din 1734, la N. Iorga, *Studii și documente,* XIV, p. 51—52.

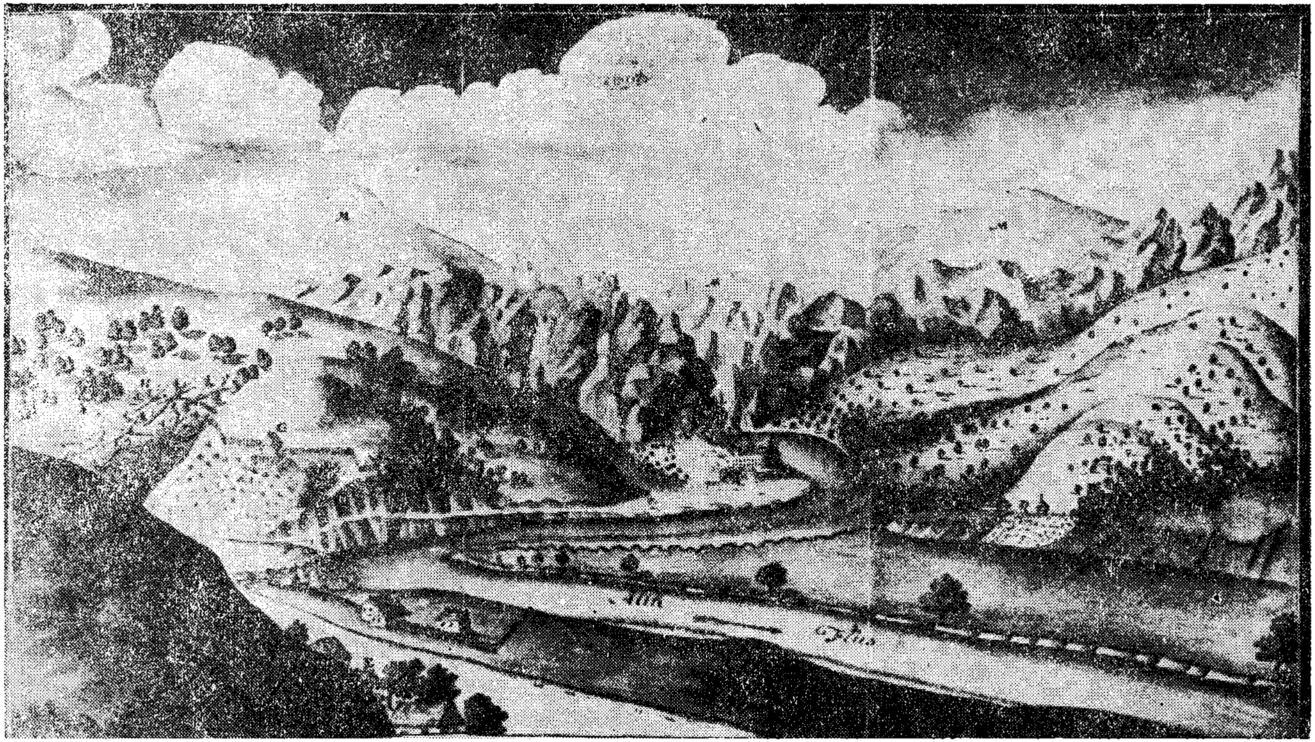

Fig. 10. — *Mănăstirea Cozia.* Reproducere după descrierea Olteniei de Schwantz von Springfels (Biblioteca Academiei).

găseau în întinsul domeniu și în veniturile mănăstirilor un puternic sprijin și un izvor de bani, instituiseră un control asupra activității economice a așezămintelor monahale. Austriecii nu au inovat așadar în această privință, ci doar au dezvoltat și sistematizat o tradiție locală. Prilejul instituirii acestui control a fost furnizat de gravele neorînduieli comise de egumeni, uneori străini, în chivernisirea bunurilor și a veniturilor mănăstirești ; nu rare erau cazurile în care egumenii arendau nejustificat moșiile mănăstirilor, pe unele le înstrăinau chiar definitiv, își însușeau veniturile comunității, zălogeau sau vindeau chiar odoarele așezămîntului la conducerea căruia fuseseră orînduiți[17]. Un sistem rigid de stabilire a evidenței bunurilor mănăstirești și a gestiunii lor era menit să îngrădească libertatea de acțiune a egumenilor și să pună capăt abuzurilor comise de ei. Controlul efectiv și eficient al statului asupra veniturilor mănăstirești a fost instituit abia în al doilea deceniu al stăpînirii austriace, o dată cu îngrădirea autonomiei bisericii oltene și a autorității episcopului.

Prima măsură tindea să pună la îndemîna Administrației o evidență completă a stăpînirilor imobiliare și a privilegiilor mănăstirilor. Fiecare egumen a fost îndatorat să se înfățișeze la Craiova cu toate documentele mănăstirii, care urmau a fi traduse în limba latină[18] ; pe această bază a fost alcătuit, în 1731, „extractul" tuturor documentelor de danie, întărire, cumpărare și conferire de privilegii, probabil cea dintîi catagrafie a întregului domeniu bisericesc de care a dispus autoritatea centrală în Țara Românească[19]. O dată însă cu întocmirea extractului, austriecii au preluat pe seama Administrației, la data aceasta complet subordonată controlului lor, verificarea gestiunii mănăstirilor. Zadarnice au fost protestele episcopului care își vedea grav amputată autoritatea, prin pierderea controlului asupra mănăstirilor : „iar dacă acest drept va fi concedat exclusiv Administrației — întreba el — eu la ce am mai fost făcut episcop ?"[20].

---

[17] Hurmuzaki, VI, p. 279—284 și 315 ; C. Giurescu, *Material,* I, p. 341 ; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 187, 204.

[18] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 206 v 207 ; în iulie 1733 sosise rîndul m-rii Hurez, al cărei egumen era invitat de Administrație să vină la Craiova cu toate „documenturile, hrisoavele și scrisori... rumânești și sîrbești", de stăpînire asupra moșiilor, țiganilor și rumânilor și cele referitoare la privilegii, ca să le traducă în „limba letinească" ; N. Iorga, *Studii și documente,* XIV, p. 50.

[19] „Extractus litterarum donationalium, collationalium, emptionalium et confirmationalium de privilegiis, possessionibus, proventibus et utilitatibus monasteriorum in Valachia Cisalutana Caesarea existentium" ; textul, un incomparabil instrument de cercetare a domeniului mănăstiresc sub raportul extensiunii, a fost editat de N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 231—276. Mai tîrziu, austriecii au început să traducă sistematic, în limba latină, toate documentele mănăstirilor, începînd cu cele ale m-rii Tismana ; faptul a produs profunda iritare a clerului mănăstiresc ; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 315.

[20] Hurmuzaki, VI, p. 457—458 ; episcopul Inochentie cerea respectarea vechii formule de control prin comisii mixte de boieri desemnați de domnie și de reprezentanți ai episcopului, cînd acesta nu putea participa în persoană ; registrele de socoteli, alcătuite în dublu exemplar, erau contrasemnate, după verificare, de episcop.

Controlul a luat an de an forme mai rigide ; egumenii și eclisiarhii erau îndatorați să țină catastife de venituri și cheltuieli. La intervale fixe, egumenii și eclisiarhii erau convocați la Craiova pentru „a da seamă“ de averea, de veniturile și de cheltuielile mănăstirii[21] ; cei

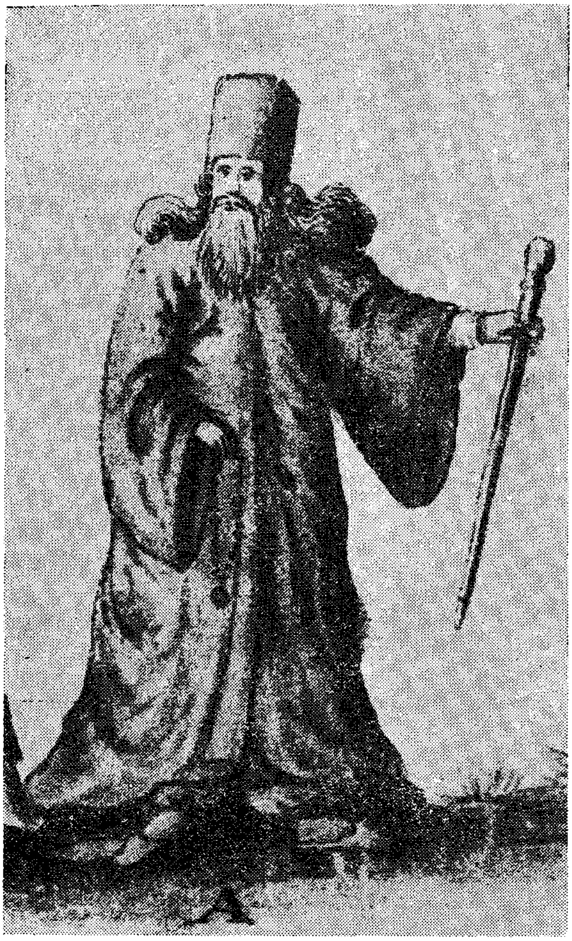

Fig. 11. — *Călugăr oltean.* Reproducere după harta Olteniei de Schwantz von Springfels (Biblioteca Academiei).

---

[21] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 86 ; egumenul m-rii Strîmba, care invoca boala, pentru a fi scutit de înfățișarea la Craiova, Administrația îi răspundea, în martie 1737, invitîndu-l să-l trimită pe eclisiarh „cu inventarium al m-rii și cu catastiful de venitul și cheltuiala ce să va fi făcut... și pentru scule unde să află puse și va da el seama de toate“ ; cît despre censitori, a căror prezență o socotea necesară egumenul — acesta era unul din pretextele invocate pentru a

refractari erau aduși „cu treapăd“ de călărașii trimiși de Administrație[22]. Formulare întocmite la Craiova, în cancelaria Administrației, începînd din 1735, cuprindeau ansamblul chestionarului („poncturile“) la care erau îndatorați să răspundă egumenii[23]. Formula de control instituită de austrieci și formularul prin intermediul căruia se realiza au fost preluate și aplicate de C. Mavrocordat pe ansamblul Țării Românești[24].

---

determina Administrația să accepte verificarea gestiunii la sediul mănăstirii — autoritatea o considera inutilă : „...iar ctitorii nu sînt trebuincioși, că noi nu cunoaștem alți ctitori decît pe prea Milostivul Stăpîn“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 135 v ; invitația adresată egumenilor de la Strîmba, Crasna și Baia de Aramă, ibidem, f. 121 ; în iunie 1737 venise rîndul egumenului m-rii Jitianu : fiindcă acum au venit vrémea ca să dai seama de iconomiia m-rii, adecă de venitul și cheltuiala ce să va fi făcut, pentru acéa luuînd sfinția ta porunca aceasta să cauți să-ți iai catastiful de venitul și cheltuiala mănăstirii și la 12 ale acestii luni negreșit să te afli aici“ ; ibidem, f. 173.

[22] Ibidem, L 1—5/205, f. 90 v.

[23] „Poncturile“ din 1 februarie 1735 privitoare la „seama“ pe care urmau s-o dea egumenii sînt cele mai vechi cunoscute ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 206 v-207 v ; formularul general s-a păstrat în exemplarul trimis m-rii Dintrunlemn, la 29 iunie 1736 : „Puntcurile dupe care trebuie să dea seamă mănăstirea Dintr-un lemnu“, alcătuite din 12 prevederi, epuizau toate aspectele gestiunii economice a mănăstirilor :

„1. Trebue să dea seama de la vrémea de cînd s-au supus această țară slăvitelor arme Maiestatului său.

2. Să dea catastif de toate lucrurile m-rii mișcătoare și nemișcătoare, adecă de bani, dobitoace, stupi, vii, grîu, porumbu, mei, orz, ovăz și altele asémenea și pentru mori și alte scule și lucruri, precum și pentru țigani.

3. Să să osebească catastif fieștecare an și să să pue întîi veniturile și pe urmă cheltuiala.

4. Să se însemnéze osebit sculele beséricii, cărțile și alte lucruri.

5. M-rile care au în țară țigani lăiași și alții carii șăd totdeauna pe lîngă m-re, să-i însemnéze osebit împreună cu dajdea lor ce au dat la m-re.

6. De vor fi niscari moșii de la mănăstire înstreinate să să însemnéze și de cine și în ce chip s-au luat, să să dea înscris afară.

7. De va fi dat niscari moșii în arendă, și pe acélea în scris să le numească și să pue și pricinile pentru ce le-au dat în arendă.

8. De va fi avînd m-rea niscari datorii la cineva au alții la m-re să arate de la cine și cum s-au făcut datoriile acélea.

9. De va fi avînd starița au călugărițele osebite ale lor moșii, vii, mori, dobitoace să le dea înscris afară, unde și în ce hotar sînt și cum le ține ; într-alt chip de nu le vor spune, ci numai așa cu tăcérea le va ținea acélea cu totul le va piiarde și să vor lua în seama fișcușului.

10. Socoteala ce va da la Administrație starița pentru luatul și cheltuiala venitului mănăstirii să-l iscălească starița și eclisărița și să întărească cu pecețile lor.

11. Starița la socoteala pentru cheltuialile ce va face mai sus decît 10 florinți să aibă atestaționuri cui și pentru ce lucruri i-au dat.

12. Așijderea să aibă starița și de la cîrciumari, și de la alții oricari vor fi cărciumărit vinurile m-rii atestație cîte buți de vin au cîrciumărit fieștecare și fieștecare bute de cîte védre au fost și cum s-au vîndut și cîtă sumă de bani au dat.

După acéste puncturi trebue să dea seama toate mănăstirile mari și mici de călugări și de călugărițe, din an în an, după socotéla ce li să va cére“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 72.

[24] Vezi „Condica de venituri și cheltuieli ale mănăstirilor“ ; Arh. St. Buc., ms. 377.

Intervenţia şi controlul autorităţii de stat nu s-au limitat la numirea egumenilor şi la gestiunea lor economică ; viaţa monahală însăşi a început să constituie obiect de reglementare şi supraveghere din partea Administraţiei ; „poncturi" minuţioase erau redactate la Craiova şi trimise mănăstirilor — cel puţin acelora unde erau constatate neorînduieli în viaţa comunităţii. Raporturile dintre călugări şi stareţi, îndatoririle şi drepturile lor, pînă şi calitatea hranei oferite la masa de obşte deveniseră obiect de preocupare şi intervenţie din partea autorităţii [25]. Alteori Administraţia era adusă să intervină pentru a pune capăt vagabondajului unora dintre călugări, variantă olteană a călugărilor vaganţi ; la 4 ianuarie 1737, o adresă a Administraţiei îl invită pe episcop să-i strîngă şi să-i repartizeze la mănăstiri pe aceia dintre călugării care „nu să află la nice o rînduială, ci umblă numai de-şi caută chefurile şi să fac cerşetori, umblînd din casă în casă, care lor le sînt oprite şi nu vor să meargă la mănăstiri să-şi facă posluşania lor după obiceiu" ; unul dintre aceştia chiar — semnala textul Administraţiei — „păzéşte alte chefuri aici în Craiova, totdeauna cu vinul în cap" [26].

Imixtiunea autorităţii de stat nu s-a limitat la mănăstiri ; clerul de mir a intrat şi el, din considerente fiscale, în cercul atenţiei Administraţiei. Scutită de dări, preoţimea era una dintre zonele de refugiu pentru masa populaţiei [27] care încearcă să se sustragă exploatării fiscale ; faptul explică numărul mare de preoţi şi diaconi, sporul său continuu [28]. Fireşte, autoritatea nu se putea resemna cu un proces care îi sustrăgea un număr însemnat de contribuabili, cu atît mai mult cu cît beneficiarul acestei situaţii era clerul superior — episcopul şi cei cinci protopopi ai judeţelor — care percepea ploconul şi alte venituri din partea celor care la rîndul lor beneficiau de marele avantaj al scutirii de dări. Pe măsură ce statul a început să-şi afirme drepturile şi să recupereze veniturile de care se socotea lipsit, problema scutirii preoţilor de dări a devenit o preocupare constantă [29]. În 1729, în cadrul reorganizării fiscale a provinciei, preoţii şi diaconii au fost impuşi la dare, iar episcopul lipsit de atît de însemnatul venit al ploconului Vlădicăi [30]. Măsura nu pare însă să fi fost efectiv aplicată şi de aceea Administraţia nu a întrevăzut alt mijloc de a apăra interesul fiscului imperial decît în limitarea strictă a numărului preoţilor şi în controlul activităţii episcopului pe acest tărîm [31]. În 1731, episcopul Inochenţie raporta lui Wallis că a dat dispoziţii protopopilor să inspecteze bisericile şi să vegheze ca să nu mai fie decît cîte un singur preot de biserică [32]. În acelaşi timp, autoritatea veghea sever ca să înceteze orice hirotonisire în afara ţării, mai ales în sudul Dunării, la Vidin [33]. În martie 1735, Administraţia declara nule, din punctul de vedere al autorităţii de stat, hirotonisirile făcute peste hotare : „Aşijderea şi pentru acei care ar fi să să dieconească şi să să popească, nu să pot dieconi şi popi într-alte părţi fără numai la episcopul locului şi deaca s-ar dieconi sau popi într-altă parte, de nici o treabă nu va fi popiia sau dieconiia acéia, că totdeauna va rămîné ca un dajnic“ [34].

---

[25] „Puncturile care s-au dat pentru stareţa de la m-rea Dintr-un lemnu" la aceeaşi dată cu cele referitoare la sămile de venituri şi cheltuieli, prevedeau : încetarea tuturor pricinilor dintre maici care agitaseră viaţa mănăstirii ; repartiţia de către stareţă a tuturor sarcinilor („posluşaniilor") impuse călugăriţelor ; interdicţia pentru maici de a circula în afara mănăstirii fără asentimentul stareţei ; îndatorirea impusă stareţei de a da călugăriţelor „hrană de cinste" şi de a lua masa împreună cu ele, la prînz şi seara ; obligaţia de a da tuturor maicilor care şi-au îndeplinit posluşania şi celor aflate în neputiinţă de a şi-o îndeplini, simbria cuvenită ; celelalte prevederi se refereau la activitatea economică a mănăstirii, supravegheată de stareţă împreună cu un ispravnic care urma să fie numit ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 71.

[26] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 106 v.

[27] C. Giurescu, *Material,* II, p. 76 şi 274 ; Hurmuzaki, VI, p. 406.

[28] N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 72.

[29] Vezi expunerea întregii probleme în rescriptul imperial din 27 aprilie 1729, Hurmuzaki, VI, p. 406.

[30] Hurmuzaki, VI, p. 406.

Toate aceste măsuri erau îndeajuns pentru a provoca adînca nemulţumire a clerului — călugăresc şi de mir — şi a principalului său reprezentant, episcopul ; politica austriacă faţă de biserica olteană, progresiva îngrădire a privilegiilor ei şi chiar suprimarea unora dintre ele, controlul permanent asupra mănăstirilor şi supravegherea clerului de mir explică cu prisosinţă progresiva alienare a bisericii oltene faţă de regimul austriac. Întreaga evoluţie a raporturilor dintre cele două forţe e sintetizată de tonul sever al textului prin care, în martie 1737, Administraţia se străduia să-l readucă la ordine pe episcop, tot mai refractar faţă de poruncile autorităţii de stat : „...de care mult ne mirăm unde, cu nici o socoteală, împotriva respectului nostru îndrăzneşti aşa a scrie, fiindcă ţe-ar căuta să ştii că eşti cu totul supus poruncilor noastre a Chesariceştii Administraţii ; pentru acéia, de acum înainte vei căuta sfinţiia ta cu alt mod umilinţă şi respect a scrie, că aminterea vei şti că Administraţiia pentru necinstirea ce i să face îşi va şti lua satesfacţie“ [35].

2. Catolicismul

Catolicizarea rapidă a populaţiei nu intra în vederile politice imediate ale conducerii imperiale, din motivele mai sus amintite ; dar dacă o politică sistematică de catolicizare a lipsit, nu e totuşi mai puţin adevărat că confesiunea catolică a înregistrat un însemnat progres în Oltenia în timpul stăpînirii austriace. Afluxul unui număr mare de străini catolici — bulgari, germani şi, în mai mică măsură, unguri — şi prezenţa unităţilor militare austriace au contribuit la afirmarea şi extinderea confesiunii catolice în provincie.

---

[31] Vezi reclamaţia Administraţiei, din 2 iunie 1730, împotriva episcopului care ar fi hirotonisit prea mulţi preoţi, spre paguba erariului ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 158.

[32] Cîte doi nu s-ar fi aflat, potrivit spuselor episcopului, decît în bisericile orăşeneşti şi în cele ale boierilor („in templis boeronalibus“) ; Hurmuzaki, VI, p. 493.

[33] *Ibidem*, p. 406.

[34] Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 216.

[35] *Ibidem*, L 1—5/206, f. 116.

Principalele centre catolice au fost locurile de aşezare ale bulgarilor : Craiova, Rîmnic şi Brădiceni. Fundaţii religioase noi au fost construite la Craiova[36] şi la Rîmnic[37] — pentru Brădiceni atestarea documentară lipseşte. Ulterior sînt atestate alte două aşezări catolice : una la Islaz, unde înainte de 1730 se stabilise un grup de colonişti bulgari paulidieni[38], şi la Cerneţ, unde se afla o misiune franciscană[39].

Cum biserica înălţată la Craiova în anii imediat următori încheierii păcii devenise neîncăpătoare pentru o masă de populaţie catolică în continuu proces de sporire, în 1730 se proiecta construirea unei noi biserici mai încăpătoare, întreaga chestiune urmînd a fi rezolvată de conventul franciscan şi compania bulgarilor[40].

Ca şi în trecut, provincia era cuprinsă în aceeaşi unitate eclesiastică cu Bulgaria şi era supusă jurisdicţiei episcopului de Nicopole, în acelaşi timp vicar al Valahiei[41]. Stabilirea la Craiova a episcopului Nicolae Stanislavich a marcat progresul cultului catolic în provincie şi începutul unei preocupări mai intense pentru răspîndirea catolicismului. Încă din 1726, cu prilejul elaborării măsurilor de reorganizare a întregului sistem de guvernare a provinciei, proiectul întocmit de Eugeniu de Savoia în colaborare cu preşedintele Camerei aulice preconiza înfiinţarea unui gimnaziu catolic la Craiova tocmai în scopuri de prozelitism („pentru a infiltra pe nesimţite tineretului schismatic de acolo religia catolică“)[42]. Formula convertirii lente, prin infiltrarea progresivă a elementelor catolice în provincie[43] şi prin şcoală, corespundea unui program de lungă durată, care, evident, nu a putut da roade în scurtul interval al stăpînirii austriace asupra provinciei. Cazurile de convertire la catolicism în rîndurile populaţiei autohtone au fost cu totul izolate şi nerelevante, din punct de vedere politic şi confesional [44].

---

[36] N. Iorga, *Studii şi documente,* I—II, p. 258 ; descrierea bisericii, Hurmuzaki, IX, 1, p. 603—604.

[37] În 1725, protocolul Administraţiei nota, între cheltuieli : „S-au dat paterilor de la Rîmnic pentru lucrul şi ajutorul m-rii de acolo florinţi nemţeşti 50“ ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 109 ; vezi şi Dobrescu, *op. cit.,* p. 206 ; vezi lista franciscanilor care au păstorit în centrele catolice ale Olteniei, în timpul stăpînirii austriace, în obituariul franciscanilor editat de N. Iorga, *Studii şi documente,* I—II, p. 266—268.

[38] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 182 v ; vezi şi C. Giurescu, *Material,* III, p. 36—37, 39.

[39] În 1737, Administraţia interzicea „paterilor“ franciscani din Cerneţi să înalţe o biserică nouă ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 153.

[40] Arh. St. Sibiu, L 1—5/356, f. 170 ; vezi cererea bulgarilor din Craiova în această privinţă, la E. Fermendzin, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1565 usque ad a. 1799,* p. 350—351.

[41] Hurmuzaki, VI, p. 495—497 şi IX, 1, p. 654—655.

[42] C. Giurescu, *Material,* II, p. 25 ; vezi programul de prozelitism confesional al lui N. Stanislavich, în Hurmuzaki, VI, p. 412—414.

[43] „...accrescente jam ibidem catholico populo...“, constată în 1733, referindu-se la Oltenia împăratul Carol al VI-lea în diploma de instalare a piariştilor în provincie ; C. Giurescu, *Material,* III, p. 12 ; în ultimii ani ai stăpînirii, s-au instituit interdicţii de lucru în timpul sărbătorilor catolice, pentru întreaga populaţie ; la sfîrşitul lunii aprilie 1735, Administraţia poruncea judeţului Craiovei şi

3. Tiparul bisericesc

Sub îndrumarea lui Damaschin şi a succesorilor săi, tipografia de la Rîmnic a continuat şi desăvîrşit acţiunea de substituire a limbii slavone prin cea română în slujba bisericească [45]. Eliberat de rezervele conservatoare ale unora dintre ierarhii care îi îngrădiseră în trecut activitatea, Damaschin se consacră în întregime muncii de traducere şi apoi de editare a cărţilor de cult.

Rămăşiţele slavonismului au fost aşadar înlăturate acum; autorităţilor austriace care nu aveau nici un motiv de a lua apărarea vechii limbi, episcopul Damaschin le lămurea rostul activităţii sale de traducător şi editor, anume acela de a face slujba accesibilă masei largi a locuitorilor români, care „ies din biserici fără nici un cîştig", din pricina stavilei pe care o constituia pentru ei limba slavonă [46]. Dacă austriecii nu vedeau nici un inconvenient în străduinţa episcopului de a generaliza folosirea limbii române în biserica olteană, ei nu puteau fi de acord cu proiectul său de a răspîndi cărţile tipărite la Rîmnic, în Transilvania şi Banat [47], deoarece se temeau cu drept cuvînt de urmările acestui efort

---

vornicilor să facă publică interdicţia de a se lucra, a se ţine tîrguri şi prăvălii deschise în zilele de sărbătoare catolică (trei zile de Paşti, trei de Rusalii şi trei de Crăciun; Arh. St. Sibiu, L 1—5/205, f. 231 v.-232).

[44] Cazul cel mai grav, care a provocat oarecare agitaţie, a fost al lui Ilarion, egumen al Segarcei; C. Giurescu, *Material*, III, p. 42—47; N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 158; cazul unui boier, trecut la catolicism şi apoi revenit la ortodoxie, C. Giurescu, *Material*, II, p. 463.

[45] Activitatea tipografiei de la Rîmnic şi opera de traducător a lui Damaschin şi a succesorilor săi au alcătuit obiectul a numeroase studii: Alex. Lapedatu, *Damaschin episcopul şi dascălul, traducătorul cărţilor noastre de ritual*, în *Convorbiri literare*, XL (1906), p. 563—581; N. Iorga, *Opera episcopului Damaschin*, în *Ramuri*, IV (1909), 1, p. 1—5; M. Regleanu, *Contribuţii la cunoaşterea episcopului de Rîmnic Damaschin*, în *Hrisovul*, I (1941), p. 442—449; Barbu Teodorescu, *Episcopul Damaschin şi contribuţia sa la crearea limbii literare române*, în *Mitropolia Olteniei*, XII (1960), nr. 9—12, p. 627—645; V. Molin, *Tiparniţa de la Rîmnic, mijloc de luptă ortodoxă împotriva catolicismului din Transilvania (1705—1800)*, în *Mitropolia Olteniei*, XII (1960), nr. 7—8, p. 458—471; A. Sacerdoţeanu, *Tipografia episcopiei Rîmnicului (1705—1825)*, în *Mitropolia Olteniei*, XII (1960), nr. 5—6, p. 291—349.

[46] N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 164.

[47] *Ibidem*, p. 163—164 şi 167; legăturile dintre biserica ortodoxă a Transilvaniei şi episcopia de Rîmnic în răstimpul stăpînirii austriace asupra Olteniei au fost cercetate de Şt. Meteş, *Relaţiile bisericii româneşti ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea*, p. 33—44. Pentru a rupe legăturile tradiţionale ale bisericii ortodoxe din regiunea Braşov cu Ţara Românească, autorităţile austriace au aşezat-o sub autoritatea spirituală a episcopiei de Rîmnic, *ibidem*, p. 35—36.

de patronat bisericesc, pentru unirea de curînd realizată și încă atît de fragilă. În ciuda restricțiilor impuse de austrieci, tipografia de la Rîmnic a editat și răspîndit în Oltenia și dincolo de hotarele ei numeroase cărți românești care au însemnat faza finală a slavonismului în biserica română [48].

4. Școala

Puțin se știe despre organizarea învățămîntului în această perioadă, în primul rînd pentru că materialul documentar nu îngăduie o demarcație sigură între proiecte — relativ numeroase — și realizarea lor. Cea dintîi inițiativă a venit de la clerul local, de la episcopul Damaschin mai ales, care, încă din toamna lui 1719, sugera austriecilor crearea a două școli, una la Rîmnic, cu cheltuiala și sub supravegherea bisericii, cea de-a doua, latinească, la Craiova, pe seama „domniei" și a boierilor [49]. Consecvent cu întreaga sa concepție și activitate, episcopul Damaschin s-a străduit să creeze cadre capabile să-i continue și să-i desăvîrșească opera. Nimic însă din documentația epocii nu lasă să se întrevadă cum a funcționat școala românească de la Rîmnic.

Școala latină, a cărei înființare la Craiova o preconiza episcopul, a funcționat în adevăr ; în 1724, un „Antonie dascălul letinescu" primea din partea Administrației 18 taleri ca „să grijască casele de școală" [50]. Școala de la Craiova nu era produsul unei inițiative private, cum s-a crezut [51], întrucît dascălii, și cel „letinescu" și cel „elinescu", figurează în listele de salarizare ale Administrației [52]. Învățămîntul acesta avea, după toate probabilitățile, un caracter elementar ; necesitatea instituirii unei forme superioare de învățămînt era relevată în aceeași vreme de generalul Königsegg care, constatînd că „acest popor are toate însușirile de judecată și spirit și că este foarte înzestrat pentru toate științele și artele liberale", sugera înființarea unui gimnaziu ; locuitorii nu ar manifesta nici o rezervă în a-și încredința copiii unor profesori catolici, „cu condiția ca aceștia să nu fie iezuiți, căci față de această societate românii, mai ales clericii lor, au aprehensiune“ [53]. Ani de zile însă după formularea ei, propunerea nu depășise încă stadiul proiectelor [54]; în 1729, rescriptul imperial de reorganizare a provinciei preconiza instituirea, cu concursul iezuiților sau al piariștilor, a unui gimnaziu în care urmau să se predea „umanioarele“ [55]. Alegerea finală a căzut asupra piariștilor; în martie 1733, o diplomă imperială care anunța un vast program de întemeiere de școli latine și germane în Oltenia făcea începutul, instituind la Craiova un nucleu de școală cu cinci dascăli — un superior și patru profesori, dintre care unul laic [56]. O locuință potrivită avea să găzduiască noul așezămînt de învățămînt; conținutul materiei predate în această școală se deduce din programul general divulgat de diplomă și care prevedea educarea și instruirea tineretului „atît prin învățătură creștină, prin bunele moravuri și virtute, cît și prin litere și știință“ [57].

---

[48] Lista tipăriturilor apărute la Rîmnic în timpul stăpînirii austriace, la A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 316—319.

[49] „Am socotit cu tot soborul că lucru plăcut lui Dumnezeu iaste și de folosul țărăi ca să să facă aici în țară două școale, una rumânească, alta latinească. Înse cea rumânească să fie în Rîmnic pe seama Episcopului și a mănăstirilor și a popilor și ce ar fi cheltuiala dascalilor și a copiilor saraci să fie de la dînșii. Iară cea latinească să fie la Craiova pe seama domniei și a boiarilor și a țărăi să le poarte grija de toată cheltuiala" ; Bibl. Acad. doc. CCLXV/90 ; cf. N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, p. 82—83.

[50] Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 65.

[51] N. Iorga, *op. cit.*, p. 83.

[52] În 1724 ; „S-au dat lui Leondari dascălul grecescu plata lui de o jumătate de an... florini nemțești 83, crăițari 20, lei 50" ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/208, f. 68 v. și 71 ; în 1725, cei doi dascăli apar în statele de salarii ale „ofițiarilor de țară care sînt în slujbă" : un „dascăl letinescu" cu 166 fl. nemțești, 40 creițari, altul „elinescu" cu 83 florini și 20 creițari" ; ibidem, f. 107.

5. Limba română în actele administrației austriace

Realitățile noi introduse în provincie de austrieci, inovațiile lor în toate domeniile vieții social-politice, nu puteau să rămînă fără urmă în limba vremii; stăpînirea austriacă a prilejuit de fapt un deosebit de interesant experiment lingvistic, care îngăduie constatări utile — pe temeiul unui caz special — asupra raportului dintre dominațiile străine și fondul de cuvinte al limbii române. Limba protocoalelor române ale Administrației se deosebește izbitor sub raportul vocabularului de limba cancelariei domnești, atît înainte cît și după ocupația austriacă. O adevărată infuzie de neologisme a schimbat progresiv — și tot mai accentuat pînă în ultimii ani — conținutul lexical al limbii folosite de Administrație. Cuvinte noi erau necesare pentru a exprima realitățile noi. Terminologia administrativă a fost, firește, cea mai larg reîmprospătată; „Administrația“ instituită la Craiova prin „dicret“ împărătesc se întrunea în „siseon“ (sesiune) sau „publicum siseon“, în prezența „prezesului“ și a celor patru „consiliiari“ și își desfășura activitatea pe baza „instrucționurilor“ primite din partea autorităților superioare, pe care la rîndu-i le transmitea vornicilor și ispravnicilor; aceștia erau invitați să-i dea „informațiile“ și „relaționurile“ cerute sau „să informăluiască“ exact, pentru ca, în cunoștință de cauză, Administrația, ale cărei hotărîri erau trecute la „protocol“, să acorde „aprobaţie“ sau să „aprobăluiască“ şi să „confirmăluiască“ referatele şi informaţiile primite şi să pună „rezoluţion“ sau „rezoluţie“, eventual să respingă cererile celor care „pretăndăluiau“ fără temei. Cum însă „ofiţiarii ţării“, adică slujbaşii, nu „exerţăluiescu“ întotdeauna slujba împăratului potrivit îndatoririi lor, şi mult mai adesea „îşi caotă comodul lor“, unii dintre ei sînt „exautoraţi“, adică mazilіţi, iar alţii ameninţaţi că „vor rămîne suspenzi de slujba ofiţiei“ ; cînd nu era prea bine lămurit asupra unei pricini, „mai marele derector“ al provinciei cerea „opinium“ al Administraţiei ; la rîndu-i, aceasta făcea uneori „remonştranţie“ directorului pentru a-i influenţa deciziile ; pentru numiri în funcţii laice sau eclesiastice, directorul urma deseori „recomendaţiia şi reprezentaţiia a Chezariceştii Administraţii“, alegînd între „candidaţii“ propuşi şi care, după confirmarea autorităţii superioare, erau „inştăluiţi“ în slujbele lor. Cînd între doi boieri care primiseră o însărcinare se iscau conflicte de întîietate, Administraţia le atrăgea atenţia că „nu iaste slujba ca aceia să să caote de precedenţie“. Administraţia avea o „canţelarie“ şi mai mulţi „canţelişti“, în locul logofeţilor, precum şi un „reghistrator“ al canţelariei. „Documenturile“ erau cerute spre cercetare, „în orighinal“, după care se alcătuia uneori „extractu rumânesc“ ; „copiia rumânească şi letinească“ a „speţificaţiei“ referitoare la „ecsţesurile“ care „se împutează de la ofiţiiariu inşpectoratului Cămării“, era trimisă spre verificare de Administraţie vornicilor. Cînd se socoteau nedreptăţiţi, locuitorii înaintau „jalbă cu memorial“ ; nu însă totdeauna textele adresate Administraţiei erau scrise, cum s-ar fi cuvenit, „cu tot reşpectul“ ; tonul, considerat nepotrivit, al unei scrisori a episcopului Clement, determina Administraţia să-l cheme la ordine şi să-l avertizeze că, dacă nu-şi va adapta stilul la exigenţele ei, „îşi va lua satesfacţie“ ; slujbaşii erau siliţi să dea seama de gestiunea lor, ceea ce nu se întîmpla întotdeauna fără „dificultaşuri“.

---

[53] C. Giurescu, *Material,* I, p. 605.

[54] Vezi reluarea sugestiei în 1726, *ibidem,* II, p. 25.

[55] Hurmuzaki, VI, p. 406—407.

[56] Salariile anuale erau de 300 florini pentru superior și cîte 150 florini pentru cei patru dascăli; C. Giurescu, *Material,* III, p. 12—13; unele informații asupra prezenței piariștilor la Craiova, la Ivan Józsa, *Ordinul Piariștilor în capitala Olteniei. Piariștii ca pedagogi ai Craiovei,* în *Arh. Olt.,* XII (1933), nr. 65—66, p. 47—53.

[57] *Ibidem.*

Fiscalitatea a oferit şi ea teren de primenire a lexicului ; „contrebuţionul“ împărţit între o „dajde ordinarium“ şi o „dajde ecstraordinarium“, era o realitate mult prea apăsătoare pentru ansamblul populaţiei pentru ca termenul să nu fie unanim cunoscut ; momentul cel mai greu al procesului fiscal era împărţirea sarcinii fiscale, „repartiţionul“ ; pentru sumele încasate, contribuabilii primeau „cfitanţii“ ; cînd austriecii aveau nevoie de bani înainte de termenul obişnuit al încasării, se cerea o „anteţipaţie“ din contribuţie ; pe lîngă darea în bani locuitorii mai aveau de prestat şi „naturalele ce să vor da gratis“. „Conscripţionul“ întocmit pentru înregistrarea populaţiei, ca şi operaţiile de repartiţie a dărilor, formau obiect de „encfiziţie“ sau „incfiziţie“ din partea organelor centrale care făceau „revizia“ sau „revizionul“ registrelor fiscale. Boierii de treapta întîia, în chip obişnuit scutiţi de dări prin „preveleghiuri“, erau însă din cînd în cînd siliţi să ofere împăratului un „donum gratuitum“, adică „dar de bunăvoe“. „Fişcuş“-ul imperial ştia să-şi apere interesele ; cînd contribuabilii nu îşi achitau darea la timp, trimitea „ecsecuţie“ sau „ecjecuţie“, adică instalarea unităţilor militare în locuinţele celor refractari. „Confişcaţiia" era una din sancţiunile cele mai grave care îi loveau pe cei ce se făceau vinovaţi de încălcarea legilor. Încasatorii dărilor care nu depuneau în termenul stabilit sumele încasate cădeau sub greaua bănuială „că au vrut să facă o malversaţiia cu acei bani" ; „răştanţia banilor" trebuia şi ea predată la timp, pentru ca slujbaşii administraţiei financiare, „dumnealui prăţeptorul" „provinţial inşpector" de la „ofiţium inşpectoratului", „casiriiul" sau „casiiariul", „comisariul ţării" să poată întocmi în termen util „compotul" (socoteala).

Economia a oferit şi ea teren de inovaţii terminologice, unele cu desăvîrşire inutile ; „fleşarii nemţeşti" care ţineau „prăvălii de flăşărie" la Craiova, desigur nu aveau nevoie de un termen nou pentru meseria practicată alături de „măcelarii" olteni ; breasla numită ca în Transilvania „ţeh" avea în fruntea ei un „ţeh-meşter" ; „iconomiia cîmpului" a intrat şi ea probabil acum, pentru prima oară, în limba română. Măsurile sanitare au lăsat „lazareturi", „case de contomaţie", în vreme ce viaţa spirituală adaugă acum la vocabularul ei „consienţia" şi „obedienţia".

Inovaţiile în organizarea justiţiei şi-au fixat şi ele amprenta asupra vocabularului : „proţesul" pentru care era convocat un boier la Craiova era judecat de Administraţie sau de „auditoriat", dar partea nemulţumită cu „sănţenţia" pronunţată putea face „apelaţion" la „inştanţiile" mai mari ; un preot ţinut la „arest", a fost pus în libertate după „eczamenul ce i s-au făcut la auditoriat" şi, vina lui „nefiind lucru crimenal", el a fost pus la dispoziţia instanţei ecleziastice ; o boieroaică eliberează patru rumâni după „atestaţiia" unui preot.

„Tutorii" şi „con-tutorii", desemnaţi pe temeiul unei „cărţi de tutorie" pentru a purta de grijă copiilor de boieri rămaşi orfani, primeau „plenipotenţiia" din partea Administraţiei ; prima lor îndatorire era aceea de a întocmi „un inventarium" de toate bunurile rămase de la răposaţi. „Contracturile" încheiate trebuiau aidoma respectate. „Comisii" sau „comisioane" de boieri erau desemnate de Administraţie pentru a ancheta pricinile boiereşti, în special cele de moşie, după ce funcţia de „limitariu" sau portar a fost desfiinţată.

Prezenţa trupelor imperiale şi-a adus contribuţia la îmbogăţirea vocabularului : „miliţiia nemţească" se deplasa în provincie potrivit unor „marşrute" şi era instalată în „cazarme", a căror construire supusese populaţia la un mare efort. „Staţionurile" în care se opreau trupele trebuiau să ofere „cfartir" soldaţilor, care uneori erau „muşcatiri" ; „cumpaniile", „bataliοanele" şi „reghementurile", comandate de „lăitnanţi" şi „ghenerali" erau întotdeauna însoţite de un „profiiant-ofiţiariu" şi de „furiri", care aveau grijă de aprovizionarea şi „bagajurile" unităţilor. „Comanda" pentru locuitorii Olteniei era locul unde îşi avea sediul „comendaşul".

Dar cele mai multe din cuvintele noi folosite în textele româneşti ale cancelariei şi a căror listă e departe de a fi epuizată de exemplele citate erau menite să dispară din uzul epocii. Vechiul fond şi-a reafirmat dreptul, în cazul în care avea echivalente pentru neologisme ; grecismele şi turcismele, atît de abundent infiltrate în veacul al XVIII-lea în limba română, au luat locul altora dintre ele, în vreme ce unele şi-au pierdut raţiunea de a fi o dată cu dispariţia realităţilor pe care le desemnau. O dată cu trupele, austriecii au retras din provincie şi cea mai mare parte a cuvintelor introduse de administraţia lor în limbă şi dintre care unele nu şi-au făcut reapariţia şi nu şi-au cîştigat dreptul definitiv la existenţă, decît în veacul al XIX-lea, în epoca influenţei culturale apusene.

X. Sfîrşitul stăpînirii austriace

O etapă a crizei orientale adusese Oltenia sub stăpînirea imperialilor, etapa următoare a sustras-o dominației habsburgice și a reintegrat-o Țării Românești, sub suzeranitatea Porții. Problema succesiunii la tronul polon, deschisă în 1733 de moartea regelui August al II-lea, a dat naștere unei conflagrații europene, dezvoltate în jurul conflictului istoric dintre Franța și Imperiul habsburgic, oferind astfel prilej de reizbucnire contradicțiilor de interese în Europa răsrăiteană și sud-estică. Imperiul otoman, Rusia și Austria au fost implicate din nou într-un război care avea să modifice simțitor perspectivele problemei orientale [1].

Inițiativa dezlănțuirii războiului a aparținut Rusiei ; impasul în care se afla Imperiul otoman din pricina războiului cu perșii părea să ofere un prilej deosebit de favorabil de realizare aspirațiilor politicii ruse de a anula urmările înfrîngerii din 1711, de a recuceri Azovul și de a dobîndi hegemonia în Marea Neagră și Marea Caspică. Ostilitățile au început încă din toamna anului 1735 în sudul Rusiei, în teritoriile de sub stăpînirea tătară ; trupele ruse reușesc să cucerească Azovul și alte fortărețe, dar eșuează în încercarea de a cuceri Crimeea.

Perspectiva deschisă de războiul ruso-turc nu putea lăsa indiferentă conducerea Imperiului habsburgic. Tratatul de alianță austro-rus din 1726 îndatora Austria la o acțiune militară conjugată cu Rusia ; mai hotărîtor a acționat însă asupra cabinetului de la Viena teama de a lăsa Rusiei singure beneficiul lichidării Imperiului otoman. Grăbită să participe la o nouă dezmembrare a acestuia, conducerea Imperiului habsburgic a accelerat negocierile cu Franța, Spania și Piemontul, pentru a pune capăt războiului în care se afla angajată din 1733.

Perspectiva unei largi compensații răsăritene a facilitat resemnarea cu pierderile teritoriale suferite în apus și în Italia ; cu prețul renunțării la sudul Italiei și la Lorena, Austria se elibera, prin preliminariile încheiate la Viena în octombrie 1735, de povara efortului militar în apus și devenea disponibilă pentru acțiunea anti-otomană.

Înainte încă de a dobîndi, cu prețul unui nou efort militar, partea revendicată din moștenirea otomană, conducerea imperiului s-a străduit să o obţină printr-o politică de mediaţie între turci şi ruşi ; întregul an 1736 şi prima jumătate a anului 1737 s-au desfăşurat sub semnul negocierilor turco-austro-ruse care au culminat cu congresul de la Niemirow.

---

[1] O minuțioasă expunere asupra evenimentelor politice și militare legate de războiul ruso-austro-turc din 1735—1739 se găsește la Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci 1716—1739*, vol. I, p. 165—222 ; N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, IV, p. 420—448 ; O. Redlich, *Das Werden einer Grossmacht. Österreich von 1700 bis 1740*, p. 298—319 ; H. Benedikt, *Der Pascha-Graf Alexander von Bonneval, 1675—1747*, p. 119—133 ; o largă utilizare a izvoarelor și a bibliografiei turcești, în lucrarea, în manuscris, a lui Mustafa Mehmet, *Evoluția problemei orientale și Poarta otomană între anii 1683—1774.*

În iunie 1737 — fără ca negocierile, care nu dădeau rezultate, pentru că cererile austro-ruse depăşeau cu mult limita concesiilor consimţite de Poartă, să fi fost întrerupte — Austria intră în război alături de Rusia. Planul de război al comandamentului austriac dădea curs în întregime programului de cucerire elaborat de conducerea Imperiului. Părţile din Serbia rămase încă în afara stăpînirii habsburgice, Muntenia şi Moldova erau primele obiective ale acestui program care nu se oprea deocamdată decît la Salonic. Începutul operaţiilor militare părea să confirme nădejdile austriace ; puternica fortăreaţă care era Nişul a capitulat la sfîrşitul lunii iulie 1737 ; în acelaşi timp trupele imperiale, care intraseră pe teritoriul muntean înaintînd din Oltenia şi din Transilvania, ocupă cîteva din judeţele ţării. Pentru a evita soarta tatălui său, luat prizonier în timpul războiului anterior de către austrieci, Constantin Mavrocordat părăseşte capitala pe care o ocupă, pentru scurt timp, trupele imperiale, la sfîrşitul lunii iulie şi la începutul lui august. Siguri de succes, austriecii îşi procură de la vistierie date privitoare la populaţia ţării, pe judeţe, pentru a-şi executa deîndată programul fiscal, după formula aplicată în Oltenia [2].

Evoluţia evenimentelor militare avea însă să curme curînd optimismul conducerii imperiale. Contraofensiva otomană nu numai că a pus capăt nădejdilor austriace de realizare rapidă a obiectivelor fixate, dar a reuşit în scurt timp să pătrundă adînc în teritoriile anexate de Imperiul habsburgic prin pacea de la Passarowitz. Bosnia a fost recuperată de turci în august 1737, iar la începutul lunii octombrie e recucerit oraşul Niş. Cotitura hotărîtoare a intervenit o dată cu eşecul suferit de austrieci la asediul Vidinului, punct cheie al sistemului defensiv otoman în Peninsula Balcanică (noiembrie 1737).

Curs defavorabil au luat în acelaşi timp şi modestele operaţii militare desfăşurate pe teritoriul Ţării Româneşti. La începutul lunii august, ameninţaţi de înaintarea unui corp de oaste otomană, austriecii părăsesc Bucureştii, în care reintră, sub protecţia turcilor, Constantin Mavrocordat. În următoarele două luni posturile austriace de la Tîrgovişte şi Cîmpulung au fost cucerite de turci ; înfrîngerea de la Piteşti (15 oct. 1737) a pus capăt incursiunii militare austriace în Muntenia şi veleităţilor imperiale de a-şi extinde stăpînirea asupra întregii ţări ; la sfîrşitul lunii, trupele austriace trec îndărăt Oltul. Doar o parte din Loviştea munteană, avînd centrul în fortul Perişani, a putut fi menţinută pînă la sfîrşitul războiului sub controlul unităţilor austriace.

Oltenia a ajuns la rîndul ei teatru de operaţii militare. Încă din luna septembrie au început incursiunile unităţilor turceşti din sudul

---

[2] Vezi Ş. Papacostea, *Populaţia Ţării Româneşti în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit*, în *Studii*, *XIX* (1966), nr. 5, p. 929—939.

Dunării pe teritoriul Olteniei. Înfrîngerea trupelor imperiale din Muntenia a expus trupele din Oltenia unui atac din două direcţii, care nu a întîrziat să se producă. Înfrînte la Craiova la sfîrşitul lunii octombrie de către trupele turco-române, unităţile habsburgice au fost silite să se retragă în regiunea de munte. Drumul Craiovei era astfel deschis turcilor. În noiembrie cea mai mare parte a Olteniei ieşise de sub controlul austriac. Încercări de recuperare nu au lipsit, nici în 1737, nici în anul următor, dar efectivele concentrate în acest scop erau prea reduse pentru ca succesul să fie de partea lor [3]. Austriecii nu s-au putut menţine efectiv decît în munţi, mai ales în Lovişteа.

Decizia finală a venit, fireşte, din sectorul principal al frontului ; încă din ultimele luni ale anului 1737, turcii îi izgoniseră pe austrieci din Bosnia şi recuceriseră o parte însemnată a Serbiei ; în anul 1738, fără a obţine rezultatele hotărîtoare aşteptate de la angajarea ofensivei militare, cu încercarea, lipsită de succes, de a răscula Ungaria în numele fiului lui Francisc Rákóczi, turcii înregistraseră totuşi cîteva rezultate însemnate (ocuparea Orşovei şi a Mehadiei). Campania anului următor a adus trupele otomane din nou sub zidurile Belgradului (august) ; epuizaţi de efortul militar şi incapabili de a continua războiul, austriecii acceptă condiţiile de pace ale Porţii.

Prin pacea încheiată la Belgrad la 1 septembrie şi ratificată la 18 septembrie 1739, Imperiul habsburgic renunţa la Bosnia, Serbia şi Oltenia, pe care le pierduse în cursul războiului.

Stăpînirea austriacă nu reuşise să cîştige adeziunea nici unei pături a populaţiei [4]. Dezamăgirea boierilor fusese mult prea mare pentru ca ei să manifeste vreun ataşament faţă de formula de guvernare instituită de regimul habsburgic. Boierimea aspirase să obţină un stat autonom a cărui viaţă internă să fie lăsată în întregime la bunul ei plac, iar austriecii au încorporat Oltenia în imperiu şi i-au anihilat progresiv autonomia. Îngrădirea şi apoi suprimarea autonomiei erau strîns legate de programul de guvernare al austriecilor care în atîtea privinţe contrazicea interesele fundamentale ale boierimii ; privilegiile clasei dominante au fost rînd pe rînd îngrădite sau suprimate ; puterea stăpînilor de moşii pe propriile lor domenii a fost la rîndu-i subminată de imixtiunea autorităţii publice, avantajul imens tras de boieri din dregătorii şi din exploatarea fiscală a ţărănimii a fost progresiv suprimat. Afirmarea statului absolutist trecea peste o parte însemnată a intereselor boierimii.

Informaţi asupra regimului instaurat în Oltenia, boierii munteni şi-au manifestat întreaga rezervă faţă de austrieci, atunci cînd, în vara anului 1737, trupele lor au pătruns pe teritoriul Ţării Româneşti. Nimic din adeziunea largă cu care clasa dominantă i-a întîmpinat pe austrieci cu două decenii înainte nu se mai regăseşte în împrejurările din 1737. Dimpotrivă, în repetate rînduri, comandanţii imperiali au avut prilejul să constate că boierimea munteană, cu excepţii rare, manifestă aversiune faţă de puterea habsburgică şi că aspiraţiile ei de organizare a unui stat autonom se sprijineau acum pe ideea unei colaborări cu Rusia[5].

---

[3] C. Dapontès, *Ephémérides daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736—1739)*, II, p. 123.

[4] O sumară analiză a raportului dintre regimul austriac şi diversele clase şi pături ale societăţii oltene, la N. Iorga, *Istoria românilor*, VII, p. 102—106.

Clerul, atît de puternic prin latifundii şi influenţă spirituală, nu avea de ce fi mai legat decît boierimea de regimul austriac. E drept că poziţia dominantă a bisericii ortodoxe nu fusese serios ameninţată de prozelitismul catolic, dar controlul tot mai apăsător al statului asupra bisericii nu putea să nu alieneze clerul oltean faţă de regimul austriac.

Ţărănimea nu avea nici ea vreun temei deosebit de ataşament faţă de stăpînirea austriacă ; prinsă în plin proces de aplicare efectivă a reformelor în ultimii ani ai prezenţei austriace în provincie, ţărănimea a avut de îndurat şi neajunsurile vechiului sistem fiscal şi cele ale rigurozităţii administrative austriace ; aspectele pozitive care se puteau dezvolta din aplicarea noii politici aveau nevoie de scadenţe mai îndelungate decît cele de care au beneficiat, pentru a-şi da roadele.

Pregătirea şi desfăşurarea războiului a adus provinciei un apăsător surplus de sarcini ; unităţile imperiale staţionate sau în trecere prin Oltenia — mult mai numeroase decît în trecut — achiziţiile masive de cereale şi animale la preţuri oficiale şi după aceea regimul rechiziţiilor au supus populaţia la un efort disproporţionat de mare în raport cu resursele de care dispunea. Apăsarea austriacă şi primejdia militară au declanşat încă din primele luni ale războiului un val masiv de fugă. Raportînd Consiliului de război dificultăţile campaniei abia începute, generalul Wallis indica drept unul din cele mai de seamă impedimente faptul că „aproape toţi locuitorii s-au retras în munţi, din pricina fricii răspîndite pe neaşteptate în popor ; din această pricină nu numai provincia nu mai poate furniza lucrătorii necesari, dar şi contribuţia rămîne neîncasată, iar frumoasele roade ale cîmpului, neseceraţe, se vor distruge...“ [6]. Panica a cuprins în scurt timp ansamblul populaţiei ; de la Craiova, unde Administraţia se străduia zadarnic să liniştească populaţia, dezminţind public existenţa unei primejdii de invazie tătară, ea s-a difuzat în toată ţara : „fiindcă aici la noi Chezariceasca Administraţie s-au înţeles cum că lăcuitorii de aici din oraş fac zvon între ei pentru răzmiriţă, cu care pricină scot noaptea pe ascuns céle ce au mai bune şi le trimit pin alte părţi, care înţelegîndu-se aceaia şi între alţii fac mare spaimă...“. Măsuri de pază foarte stricte erau recomandate de Administraţie judeţului Craiovei pentru a pune capăt anxietăţii colective care cuprinsese populaţia : „pentru acéia dumneata luînd porunca aceasta numaidecît să pui să publicăluieşti aici în oraş, ca să ştie fieştecare cum că nu iaste nimic acéle vorbe şi fără acéia dumneata să pui vătăşăi să păzească noaptea pe la ulițe ca să nu mai scoață cineva afară de aicea ceva..." [7]. Cîteva zile mai tîrziu, dregătorii judeţeni erau şi ei invitaţi să anunțe hotărîrile drastice adoptate de Administrație — execuţia prin împuşcare sau spînzurare a infractorilor — pentru a pune capăt fugii în masă a populației [8]. Succesiunea, la scurte intervale, a poruncilor de aşezare şi readucere la urmă şi a amenințărilor [9], dezvăluie zădărnicia efortului de stabilizare a populației. Textul neîncheiat al scrisorii adresate la 12 iulie de Administrație celor 24 mari boieri, care cei dintîi se refugiaseră în regiunea de munte, e ultimul document înregistrat în protocoalele Administrației şi probabil ultimul act emis de ea [10].

---

[5] C. Giurescu, *Material*, III, p. 178, 211 ; N. Iorga, *Acte şi fragmente*, I, p. 344. Iată termenii în care îşi expuneau boierii Ţării Româneşti atitudinea faţă de inovaţiile politicii austriace în Oltenia : „Vedem şi sărmanul trai al boierilor noştri de peste Olt, care sînt lipsiţi de toate libertăţile lor şi nu au nici o cinstire şi toate privilegiile lor sînt desfiinţate şi cu timpul vor ajunge ţărani, mai rău ca ungurii...“ ; Al. Vianu, *Din acţiunea diplomatică a Ţării Româneşti în Rusia*, în *Romanoslavica*, VIII (1963), p. 22.

[6] C. Giurescu, *Material*, III, p. 154, 172 şi 225.

Deşi premature, aprehensiunile populației s-au dovedit totuşi justificate ; intrarea trupelor turceşti în provincie a silit unitățile austriace, incapabile să opună rezistență serioasă, să se retragă din întreaga regiune de şes ; la sfîrşitul lunii octombrie 1737, Craiova, pustie, în mijlocul unui ţinut rămas pustiu din pricina fugii în munți a populației, era şi ea părăsită de armata imperială care ocupa poziții noi în regiunea de munte [11].

Desfăşurările militare creaseră condiţii favorabile acțiunii de unificare ; concomitent cu pătrunderea trupelor otomane înlăuntrul Olteniei, Constantin Mavrocordat şi-a desfăşurat acţiunea politică de reconstituire a unităţii teritoriale a Țării Româneşti. Apelul adresat populației celor cinci judeţe la sfîrşitul lunii octombrie era menit să înlăture temerile şi şovăielile. Proclamația domnească garanta persoana şi bunurile tuturor celor care acceptau să reintre „supt ascultarea, stăpînirea otomăneştii măriri şi supt oblăduirea noastră". La această făgăduială domnul mai adăuga un mijloc de atracție deosebit de eficace : moşiile muntene ale boierilor şi mănăstirilor din Oltenia cu a căror pierdere nu se resemnaseră niciodată, le erau acum oferite tuturor celor care aderau la noua stăpînire [12].

Hotărîrea celor atît de insistent şi convingător solicitați nu s-a lăsat mult timp aşteptată ; episcopul şi boierii — cîţi dintre ei nu se refugiaseră în Transilvania — fac act de supunere către domn [13].

Rămînea încă nesupusă regiunea de munte, în nordul judeţului Vîlcea, acolo unde austriecii reuşiseră să-şi menţină trupe, care păzeau comunicațiile cu Transilvania ; din Craiova, la 15 februarie 1738, episcopul Clement, care îşi asumase rolul de căpetenie politică, se adresa locuitorilor din „ținutul muntelui“, chemîndu-i să se supună turcilor și să livreze proviziile solicitate în același timp de ambele armate. „Știu că va iaste greu a sluji la doi împărați“ — scria înțelegător episcopul, dar cu înțelepciunea politică pe care i-o impuneau împrejurările, el nu uita să adauge sfatul de a se conforma îndemnului său pînă la primăvară cînd, „lovindu-se oștile, cine va birui a aceluia va fi țara“ [14]. Silindu-i pe austrieci să părăsească întreaga provincie în cursul aceluiași an, evoluția evenimentelor militare a pus capăt definitiv dominației habsburgice în Oltenia. După două decenii de stăpînire austriacă, Oltenia era reintegrată în Țara Românească.

---

[7] Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 188.

[8] Ibidem, f. 193.

[9] Ibidem, f. 198, 199, 200, 200 v.

[10] „Fiindcă dumneata fără de nici o pricină te-ai rădicat cu toată casa dumitale de ai fugit la munte, din care fugă a dumneavoastră, boiarilor de țară, s-au spăimîntat țara de s-au spart cu totul de am rămas numai noi Administrația aici singuri..." ; Arh. St. Sibiu, L 1—5/206, f. 201.

[11] C. Giurescu, *Material*, III, p. 285.

[12] Textul proclamației, la N. Iorga, *Studii şi documente*, XVI, p. 3—6 ; o variantă prescurtată în limba latină, adresată lui Ştefan Pîrşcoveanu, la C. Giurescu, *Material*, III, p. 283—285.

[13] C. Dapontes, *op. cit.*, p. 49.

---

[14] C. Giurescu, *Material*, III, p. 318 ; în vara anului 1738, nesiguri încă în privința desfășurării evenimentelor, episcopul și un grup de boieri din Craiova se grăbeau să-i asigure și pe austrieci de fidelitatea lor ; *ibidem*, p. 331—334.

XI. Regimul austriac şi reformele fanariote

Reintegrarea teritorială a Olteniei în Ţara Românească, de îndată ce austriecii au părăsit provincia şi turcii şi-au văzut satisfăcute pretenţiile băneşti, s-a realizat fără dificultăţi majore pentru că nu era altceva decît reconstituirea unei unităţi organice ; dar procesul de reunificare presupunea şi asimilarea unei noi structuri social-politice şi aceasta aşeza conducerea Ţării Româneşti în faţa unei grave opţiuni între două formule de organizare : sau regimul instituit de austrieci în Oltenia urma să fie lichidat şi o dată cu el instituţiile şi reformele prin care se realizase, sau formula de guvernare tradiţională, în vigoare în restul ţării, trebuia să se adapteze realităţilor noi, create în provincie de ocupaţia habsburgică.

Regimul fanariot, departe de a repudia moştenirea austriacă, a integrat-o în programul său de guvernare. Ca şi austriecii, deşi mult mai puţin stăpîni pe mijloacele de realizare decît ei, fanarioţii s-au străduit să consolideze puterea statului, să-i lărgească prerogativele şi să-i sporească veniturile. Regimul experimentat de austrieci în Oltenia venea în întîmpinarea programului de guvernare al fanarioţilor şi s-a oferit în chip firesc ca izvor de inspiraţie pentru activitatea sa reorganizatoare. Momentul istoric al hotărîrii l-a surprins în domnia Ţării Româneşti pe Constantin Mavrocordat, căruia i-a fost astfel hărăzit să devină cea mai proeminentă figură a răstimpului din istoria noastră pe care Nicolae Iorga l-a numit al „reformatorilor“.

Nimic nu ar fi mai greşit decît încercarea de a reduce geneza măsurilor de reformă ale lui Constantin Mavrocordat la precedentul creat în Oltenia de austrieci. Politica de reforme a domnilor fanarioţi — ai cărei germeni sînt anteriori stăpînirii austriace în Oltenia şi se regăsesc în măsurile interne ale lui Nicolae Mavrocordat — a avut un imbold propriu în însăşi finalitatea care prezidase la instaurarea regimului. Ca şi alţii dintre domnii fanarioţi contemporani, C. Mavrocordat însuşi nu aşteptase reunificarea ţării pentru a încerca renovarea instituţiilor ei ; măsuri răzleţe, a căror amploare şi semnificaţie exactă urmează a fi stabilite de cercetări viitoare, indică direcţia programului său politic şi intenţia care îl anima. Dar prilejul care i-a îngăduit să încerce o reorganizare de ansamblu şi să înfrîngă rezistenţele inevitabile i-a fost oferit de evenimentele din 1737—1739.

Reformele lui Constantin Mavrocordat sînt deosebit de anevoios de cercetat, în primul rînd în însăşi realitatea lor — din pricina caracterului lacunar al urmelor documentare pe care le-au lăsat — şi în al doilea rînd în semnificația lor istorică [1] ; raportate însă la precedentul austriac, ele se lasă pătrunse în același timp în detaliul și rostul lor. Comparația mai oferă pe deasupra și avantajul de a divulga, în majoritatea cazurilor, paternitatea măsurilor de reformă.

Problema care se impunea cu prioritate autorității guvernante din Țara Românească în veacul al XVIII-lea era aceea creată de fuga și permanenta instabilitate a masei rurale. Austriecii au înțeles încă de la începutul guvernării lor în Oltenia că efortul de stabilizare demografică trecea cu necesitate prin reforma fiscală ; fixarea cuantumului sarcinii fiscale pe unitatea contribuabilă — etapă însemnată în procesul de destrămare a solidarității fiscale — și a termenelor de încasare erau trăsăturile esențiale ale reformei fiscale care se străduia să pună capăt fugii țăranilor și haosului permanent pe care îl provoca. În 1740, C. Mavrocordat a reluat formula și a generalizat pe ansamblul Țării Românești, apoi și în Moldova, regimul fiscal experimentat pentru prima oară de austrieci în Oltenia [2]. Ca și austriecii, C. Mavrocordat a înțeles că pentru a da roade, reforma fiscală trebuia să se reazeme pe o evidență riguroasă a populației contribuabile. Pentru a împăca în același timp interesul vistieriei de a-și păstra sau chiar spori venitul, cu necesitatea de a menține exploatarea fiscală a țărănimii la nivel compatibil cu stabilitatea ei, trebuia ca ansamblul locuitorilor contribuabili să figureze în cadastrele statului. Cu tot atîta îndîrjire ca și autoritățile habsburgice în Oltenia s-a străduit domnul fanariot să consolideze temelia pe care avea să se sprijine întregul edificiu al reformelor sale. Autorul cronicii numite a Ghiculeștilor, atît de bine informat asupra împrejurărilor interne din Moldova în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, știa cu cîtă severitate urmărea C. Mavrocordat înregistrarea locuitorilor în catagrafii, preludiu al reformei fiscale : „au fost orînduiţi atît vel vornicii, cît şi alţi asemenea boieri în toate ţinuturile cu porunci straşnice să nu lipsească cumva vreun om din această catagrafie şi să îndeplinească ei înşişi această slujbă, neîncredinţînd-o oamenilor lor“ [3]. Conştiinciozitatea cu care împlineau operaţia înscrierii populaţiei devenise criteriul de selecţionare a cadrelor de slujbaşi : „...aşijdere şi la foile de cislă, cari din boiarii zlotaşi nu va fi sîrguitori asupra slujbii şi nu va sluji cu dreptate, în urmă găsindu-se la cercătură oameni făr de peceţi sau cu peceţi nescrise pe feţile oamenilor, fiind hotărît ca să se facă cu mare tărie cercătură... să fie lipsit de mila domnească şi dezlipit de slujba curţii... iar carii s-a pune toată silinţa şi nevoinţa asupra slujbii cu dreptate *şi va găsi pre tot omul* (s.n.), negăsindu-se sporire la cercătură în urmă, fieştecarile osăbit milă după slujba sa va avea di la domniia mea [4]. Prin mijlocirea măsurilor fiscale, actul de identitate — „peceţile scrise pe feţile oamenilor“ — îşi făcea acum apariţia în organizarea administrativă a ţării.

---

[1] E ceea ce explică în mare parte confuzia care caracterizează prima încercare monografică din istoriografia noastră ce le-a fost consacrată și lipsa unor studii de ansamblu temeinice asupra problemei.

[2] Banul M. Cantacuzino scrie, referitor la reforma fiscală a lui C. Mavrocordat : „A desființat văcăritul, pogonăritul, pecetluitul, haraciul, birurile, pocionul, peșcheșul bairamului, vorniciile și toate celelalte dări cîte erau și a orînduit ca fiecare țăran să dea cîte 10 lei de patru ori pe an, iar la sfert cîte 2 lei și 60“ ; M. Cantacuzino, *Istoria politică și geografică a Țării Românești*, p. 50 ; reforma lui C. Mavrocordat introducea așadar pentru prima oară, pe ansamblul Țării Românești, cuantumul pe cap de locuitor. Suma globală impusă satelor rezulta din înmulțirea cotei de 10 taleri cu numărul locuitorilor contribuabili și era apoi repartizată — cisluită — în funcție de avere pe membrii comunității sătești. Așezămîntul fiscal moldovenesc, păstrat, spre deosebire de cel al Țării Românești, în versiune originală completă, oferă ample întregiri la înțelesul reformei fiscale, identică în trăsăturile ei esențiale în ambele țări ; cisla „pe capitile oaminilor, pi dobitoace, pi vii, pe hrana omului și tot prilejul său“ a continuat modalitatea străveche de repartizare a birului. Celălalt aspect esențial al solidarității fiscale, răspunderea colectivă a satului pentru ansamblul sumei impuse, urma să dispară, potrivit așezămîntului : „Zlotașul sau vornicelul sau vătămanul nicidecum să nu îndrăznească a lua banii dăjdii di la un om pintru altul, numai fieșticare după cum îl va ajunge cisla satului în foaie domnească să-și dea banii“ ; Bibl. Acad., ms. rom. 237, f. 57—60 ; N. Iorga, *Studii și documente*, VI, p. 216—217.

Contemporanii au observat severitatea cu care domnul, altminteri atît de blajin şi chinuit de scrupule morale şi religioase, a urmărit realizarea evidenţei demografice : „Dat-au şi strînsoare mare de cercă pe oameni, şi pe unde îi afla îi bătè. Şi pe vornicei carii tăgăduiè pe oameni, de nu vrè să-i spuie, îi da pe uliţe şi-i trimitè la ocnă“ [5].

Cineva însă trebuia să suporte sacrificiile impuse de o reformă care înţelegea să reducă sarcina ce apăsa pe umerii ţărănimii fără a scădea venitul vistieriei. Exemplul experienţei austriace în Oltenia i-a oferit lui Constantin Mavrocordat soluţia — singura de altminteri pentru cine încerca să aşeze pe o temelie nouă organizarea fiscală a ţării : victima oricărei politici sistematice de reformă nu putea fi decît privilegiul şi toate realităţile care se dezvoltaseră la umbra lui, amplificîndu-l. Nu era nevoie de prea multă perspicacitate pentru a dibui zona socială care genera rezistenţa la aplicarea reformei. Ion Neculce, colaborator apropiat al domnului fanariot în realizarea măsurilor care îşi propuneau să reînnoiască instituţiile ţării, cunoştea îndîrjirea marilor boieri în a-şi apăra unul din cele mai de seamă izvoare de venituri : „...că la acei boieri se strînsese mulţi oameni pin satele lor, şi alţii nu rămăsese mai cu nime şi can sta împiedicare aceşti boieri că să strice această socoteală (= adică reforma fiscală), dar nu pot isprăvi nemică“ [6]. Optimismul prematur al cronicarului moldovean avea însă să se dovedească neîntemeiat ; nu trecuse mult timp de cînd Constantin Mavrocordat își întocmise atît de riguros și cu largă risipă de energie catagrafiile, cînd unul dintre urmașii săi, Matei Ghica, se vedea silit să obțină un firman imperial pentru a smulge din nou boierilor secretul realității demografice de pe moșiile lor. Textul firmanului imperial dovedește încă o dată fragilitatea operei de reformă social-politică împlinite de C. Mavrocordat și inexistența unei baze interne pentru a-i asigura durabilitate : „Puternica împărăție a aflat că ruinarea Moldovei se datorește mai mult boierilor țării, deoarece raialele, din îndemnurile lor, nu numai că fug de la casele lor și se risipesc, dar se și adăpostesc în satele boierilor, iar aceștia îi ascund și îi apără ca să nu plătească dările împărătești... Astfel ei își umplu satele cu raiale, ca să tragă foloase de pe urma lor...“ [7]. Epoca fanariotă, caracterizată printr-o înfruntare permanentă între domnie și boierime pentru dominarea și exploatarea masei rurale s-a încheiat fără ca domnia să poată reuși să creeze premiza politicii de reformă : evidența populației. Lipsiți de stabilitate și de forța de a-și impune consecvent politica, fanarioții au eșuat acolo unde reușiseră austriecii.

---

[3] *Cronica Ghiculeştilor,* p. 563—565.

[4] N. Iorga, *Studii şi documente,* VI, p. 218.

[5] I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* p. 383 ; vezi şi *Cronica Ghiculeştilor,* p. 565—566.

[6] I. Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei,* p. 383 ; din alt unghi de vedere, ostil reformelor lui C. Mavrocordat, autorul cronicii Ghiculeştilor dezvăluie gravitatea încordării în raporturile dintre boierime şi domn, provocată de efortul acestuia de a trage în dajdie ansamblul ţărănimii : „Aproape pe toţi boierii îi certa mereu, mai ales din pricina catagrafiei oamenilor, la care domnul a lucrat cu multă sîrguinţă...“ ; cei găsiţi fără pecetluite erau închişi şi cercetaţi de însuşi domnul „şi dacă erau oamenii vreunui boier nu numai că le dădea lor pecetluite duble, dar şi pe boierii lor îi mustra aspru“. Însuşi marele vistier Teodor Paladi,

Ca și austriecii, C. Mavrocordat a înțeles că reforma fiscală nu avea șanse de reușită decît în cadrul unei prefaceri mult mai largi a structurii social-politice a țării al cărei rod fusese formula de organizare fiscală tradițională. Pentru a netezi calea noului program politic trebuia îngrădită atotputernicia clasei dominante, a marilor stăpîni de moșii ; și, din nou, precedentul oltean i-a slujit drept izvor de inspirație domnului fanariot. Despre desființarea privilegiilor, în condițiile structurii sociale din țară, evident, nu putea fi vorba ; nici austriecii și cu atît mai puțin fanarioții nu și-au propus să realizeze un program de nivelare care s-ar fi aflat în contrast flagrant nu numai cu realitățile interne, dar și cu cele din întreaga Europă. Dar pentru a lărgi cîmpul de acțiune al statului, privilegiile trebuiau îngrădite în limite precise, o dată cu numărul beneficiarilor lor.

Austriecii au început prin a exclude de la beneficiul privilegiului treptele mărunte de privilegiați care se desprindeau din masa mare a contribuabililor prin mijlocirea statutului de excepție. La fel a procedat și C. Mavrocordat : „logofeții de divan ce ședeau la țară prin sate s-au supus a da dijmărit și vinărici, precum și cele patru sferturi pe an ; ...breslele cele mici le-a pus la dare ca să plătească de patru ori pe an la visterie după numele și după persoana fiecăruia. El a împuținat slujitorii, spătărașii, agiașii, armășeii, aprozii și icioglanii și pe cei suprimați i-a dat în dajdie cu țara. Pe sătenii spătărei, visterași, roșii,

---

în al cărui sat au fost găsiți oameni fără pecetluite, a fost sever admonestat de domn „cu ocări și cu amenințări grozave“. Că politica de reformă a domnului „a întristat mult inimile tuturor boierilor“ e lesne de înțeles chiar și fără referința explicită a cronicarului ; *Cronica Ghiculeștilor*, p. 567.

[7] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 689.

păhărnicei, postelnicei, vizitii, comișei, șătrărei, i-a dat pe toți la dare cu țara“ [8].

Mai anevoioasă, pentru că punea în joc interese mai mari și mai puternice, era reglementarea statutului treptelor superioare ale boierimii. Austriecii au recunoscut două clase de boieri — marii boieri în număr de 24 și boierii de clasa a doua sau boiernașii, în număr de aproximativ 200 — al căror nume l-au înscris într-un catalog ; în chipul acesta boieria era zăvorîtă, iar accesul la privilegiu strict îngrădit și controlat de stat. Nu altminteri a procedat Constantin Mavrocordat ; folosind exemplul austriac, el s-a străduit să statueze regimul boierilor și al privilegiilor lor [9]. Boierii, a căror clasă era definită, ca și sub austrieci, prin dublul criteriu al dregătoriei și al vechimii familiei, erau împărțiți în două trepte : în Țara Românească boierii mari, veliți, scutiți de dări, chiar cînd nu mai erau în slujbă, și descendenții lor, sub titlul de neamuri ; boierii „mai mici“ de treapta a doua, numiți mazili, supuși la plata birului dar scutiți de plata unora dintre dijme. În Moldova, încă din 1734, domnul reorganizase, după aceleași criterii, statutul boierimii : boierii de treapta întîia — de la vel la treti logofăt — și descendenții lor erau scutiți de dări, în vreme ce „cealaltă treaptă, a boierilor mazili, carii nu să cuprind în acest privileghium“ nu se bucurau decît de scutiri parțiale. Pentru a opri năvala spre privilegiu, firească într-o societate juridic ierarhizată, domnul nu uita să adauge în hrisovul său : „între carii fiind unii, și din cei mai de jos și nu sînt din ceata boierească, amestecați și aceasta am socotit Domnia mea ca lămurindu-se să se îndrepteze... pe unii ca aceia nu numai că din ceata mazilească i-am despărțit, mutîndu-i la altă breaslă, ce încă și de acum înainte aceasta a se mai face de tot am zătiecnit-o ; adecă nime din cei proști și mai de jos să nu mai cuteze nici într-un chip a se mai vîrî să se numere în ceata mazilească“ [10].

Scutirile de dări acordate sau confirmate boierimii, riguros restrînse, urmau a fi răscumpărate de aceasta cu sacrificii grele ; cel dintîi și cel mai mare era renunțarea la principalul privilegiu, imunitatea fiscală — totală sau parțială — de care beneficiau satele boierești, rămase disponibile pentru munca stăpînului moșiei. Soluția radicală a austriecilor care au lichidat toate scutirile era foarte atrăgătoare pentru vistieria domnească și Constantin Mavrocordat nu a ezitat să o adopte : „...la început nu iertase pe nici unul din acei care se aflau în slujba boierilor, și pe toți i-a pus la dajdie“, relatează autorul anonim al Cronicii Ghiculeștilor. Dar pentru a atenua reacția ostilă a boierimii, a cărei adversitate față de politica de reforme nu trebuia exasperată, domnul, spre deosebire de austrieci, a fost silit să facă concesii : „mai pe urmă însă a dat cîte treizeci—patruzeci de oameni boierilor mari şi cîte douăzeci şi cîte zece la ceilalţi..." [11].

---

[8] M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 49—50.

[9] C. Mavrocordat „a ridicat darea boierilor și a făcut alegere, numindu-i întîi, iar pe copiii lor némuri, scutiți de dare... ; pe boierii cei mai mici i-a numit mazili ; numele lor le-a înscris în vistierie, orînduindu-i a da dare numai de patru ori pe an, scutindu-i însă de dijmărit și de vinărici“ M. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 49 ; v. și p. 29.

[10] *Arhiva românească*, vol. II, 2, Iași, 1860, p. 194.

Incapabil să aplice pînă la capăt soluţia radicală a austriecilor, C. Mavrocordat a oferit boierilor o compensaţie parţială pentru sacrificiul impus prin desfiinţarea posluşnicilor ; instituţia scutelnicilor, creaţie a reformelor sale, era chemată să atenueze reacţia unei clase obişnuite să-şi întemeieze gospodăria exclusiv pe mîna de lucru gratuită a ţărănimii dependente. Concesia lui C. Mavrocordat era departe de a satisface nevoile boierimii şi în împrejurările care au dus curînd la „stricarea" reformei, boierii au ştiut să recîştige dreptul de a ţine posluşnici — variantă legală a scutirii de fapt realizată prin masivele tăinuiri de populaţie — fără a renunţa însă la scutelnici. Ambele instituţii au prelungit pînă în perioada regulamentară, cînd au fost abolite, una din realităţile de seamă ale societăţii medievale româneşti.

Sfîrşitul stăpînirii austriace pusese capăt celui mai sistematic efort de a suprima rămăşiţele imunităţii sau quasiimunităţii fiscale a domeniului boieresc. Încercarea domnilor fanarioţi — sau a unora dintre ei de a relua această politică — nu a putut triumfa durabil împotriva rezistenţei boierimii. În condiţiile realităţilor social-economice din ţările române în veacul al XVIII-lea, exploatarea mîinii de lucru gratuite a ţărănimii dependente, liberă de obligaţii către stat, era pentru stăpînii de moşii modalitatea optimă dacă nu unică de punere în valoare a pămîntului. Era firesc aşadar ca boierii să apere cu înverşunare ceea ce considerau a fi unul din privilegiile esenţiale ale clasei lor.

Trecuse o jumătate de veac de la retragerea trupelor austriace din Oltenia şi de la încheierea experienţei de guvernare absolutistă în provincie ; două generaţii de boieri se perindaseră la conducerea ţării şi succesiunea evenimentelor externe şi interne ştersese din amintirea oamenilor situaţiile din primele decenii ale veacului. Boierii avuseseră răgazul să uite vremea, plină de necazuri pentru ei, a stăpînirii habsburgice în Oltenia, cînd, din nou, vulturul bicefal şi-a făcut apariţia pe teritoriul Ţării Româneşti, la sfîrşitul veacului al XVIII-lea. O ciudată ironie a desfăşurărilor istorice i-a pus pe boierii munteni în situaţia de a denunţa politica domnilor fanarioţi de îngrădire a privilegiilor, tocmai celor care cei dintîi în istoria ţării au suprimat modalităţile legale şi nelegale ale scutirii. Un lung memoriu adresat în 1790 prinţului de

---

[11] *Cronica Ghiculeştilor,* p. 567 ; vezi şi I. Neculce, *op. cit.,* p. 383 ; în Ţara Românească lucrurile s-au petrecut aidoma : „Ţăranii care erau robi ai boierilor şi care le da lor puţină dare s-au dat toţi la dare ; şi în dreptul acestora s-au dat boierilor scutelnici" ; M. Cantacuzino, *op. cit.,* p. 50 ; şi, în alt loc, mai explicit : „Boierii şi mănăstirile aveau sate întregi de sclavi, cari, după cum se vede din unele hrisoave, din vechime erau fără dare... Constantin Mavrocordat prin reforma sa a dat şi pe sclavii, posluşnicii boierilor, la dare, poruncind să-i înscrie în cislele satelor şi să plătească bir ca şi cei liberi, dar pentru ca să împace pe boieri pentru acéstă nedreptate, a rînduit să aibe oameni scutiţi, fiecare după persoana sa şi după rangul său posiţiunea sa..." ; *ibidem,* p. 65—66.

Saxa-Coburg, comandantul trupelor imperiale, dădea curs reacției boierimii împotriva inovațiilor fiscale ale fanarioților. Evocînd nostalgic vîrsta de aur a imunității desăvîrșite, cînd, „cei vechi domni întru răsplătirea vreunei mari slujbe ce au săvîrșit boierii către dînșii și către patrie le-au hărăzit sate întregi, robi cari se numea vecini și rumâni“, memoriul boierimii muntene nu uita să-i denunțe cu vehemență pe „cei dupe urmă domni“, care „cu gînd tirănesc, vrînd să surpe neamul boieresc, i-au lipsit de acest mare privileghiu“. Neputînd suprima în întregime privilegiul, domnii au acordat boierilor poslușnici și scutelnici : „și, pentru ca să-i mîngîie oareși-cum, în loc de cîte 500 și de cîte 1 000 și mai mult, care aveau mulți le-au dat însă întîi cîte 200, 300 oameni din birnici, și ceilalți după analoghie cîte mai puțin, ca să le slujească la vii, la mori, la adusu de lemne, la bucate, întocmai ca să împlinească cu slujba lor locul robilor ce îi luase și-i făcuse birnici“. Dar, „mîngîierea“ acordată de domnii fanarioți prin poslușnici și scutelnici era considerată, cu drept cuvînt, de boieri drept o sensibilă amputare a privilegiului original ; iată de ce invocau în 1790 boierii munteni generozitatea comandantului trupelor imperiale cerîndu-i „ca să ne înnoească cel mai vechi privileghiu, spre a ne da sate întregi precum am avut de la cei vechi domni“ [12]. La sfîrșitul veacului al XVIII-lea încă, dependența personală a masei rurale, exonerată de sarcini publice, constituia pentru boieri formula ideală de realizare a relațiilor agrare.

Austriecii au îngrădit simțitor în Oltenia privilegiile mănăstirilor, suprimînd chiar unele dintre ele : milele de sare, concesiunile de dijmărit și oierit, precum și venitul vămilor interne și al celor de hotar ; pe aceeași cale s-a angajat și activitatea reformatoare a domniei fanariote [13].

Ca și sub austrieci, boierimea mare a fost despuiată de privilegiul care îi rezerva în exclusivitate dreptul de a arenda exploatarea veniturilor cămării, acordat acuma și boiernașilor și negustorilor [14].

Efortul statului de a restabili contactul cu ansamblul populației contribuabile pe teren fiscal nu putea fi încununat de succes, atîta timp cît masa țărănimii nu era sustrasă dependenței personale față de stăpînii de moșii. Începînd cu Carol al VI-lea, absolutismul habsburgic, în căutare de noi izvoare de venituri și stăpîn pe mijloace de acțiune superioare, părăsește politica tradițională de neingerință în raporturile dintre seniori și țăranii dependenți ; noul curs care, trecînd prin politica urbarială a Mariei Tereza, a culminat la sfîrșitul veacului cu desființarea iobăgiei, *a cunoscut una dintre cele dintîi aplicări sistematice în Oltenia,* unde o succesiune de urbarii a stabilit pentru prima oară în istoria Țării Românești îndatoririle țăranilor față de stăpînii de moșii. Identificîndu-i în același regim de obligații pe țăranii personal dependenți — rumâni — și pe oamenii cu învoială, așezămintele urbariale austriace au suprimat trăsătura esențială a rumâniei. Constantin Mavrocordat a urmat aceeași cale cînd a desființat rumânia și vecinia și i-a încadrat pe toți țăranii într-un regim unitar de îndatoriri agrare. Depășind în această privință măsurile austriace, reforma domnului fanariot a abolit însă și formal dependența personală. Statul își asuma de acum înainte dreptul și îndatorirea de a supraveghea desfășurarea relațiilor agrare potrivit așezămintelor pe care le emitea.

---

[12] V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. III, p. 329—330.

[13] Încă din 1733, în Țara Românească, Grigore Ghica, în cadrul unei reorganizări de ansamblu a vămilor, „a reformat și hrisoavele mănăstirilor după care luau mile de la vămi“ : Mihail Cantacuzino, *op. cit.*, p. 150 ; C. Mavrocordat, în cadrul marii reforme din 1740 a radicalizat măsura : „...a poprit milele de la vămi, ocne și altele, ce le luau după hrisoave“ ; *ibidem*, p. 49.

[14] „Pînă înainte de reformă, aceste dări se vindeau de față cu domnul în Divan și le luau boierii cei mari... ; de la reformă încoace s-a permis și boierilor celor mici și negutătorilor ca să concure...“ ; *ibidem*, p. 47.

Atîtea sarcini noi statul nu le putea asuma și împlini fără un aparat corespunzător ; o nouă organizare administrativă trebuia creată pentru a oferi autorității publice mijlocul de a controla efectiv zonele de viață socială pe care se străduia să le atragă în cercul ei de activitate. Austriecii au dat Olteniei o organizație administrativă structural diferită de aceea pe care o găsiseră în țară. Un corp de slujbași județeni civili supuși îndrumării și controlului din ce în ce mai strict al Administrației centrale avea menirea să execute fidel dispozițiile autorității superioare ; dregătorul tradițional, care făcuse din dregătorie un mijloc de căpătuială directă a propriilor sale interese, trebuia să cedeze locul funcționarului, agent de execuție al statului autoritar. „Havaietul", „venitul din afară" al dregătoriei urma să fie înlocuit de salariu.

Constantin Mavrocordat se dovedise prea adînc pătrunzător al realităților locale și al politicii austriace pentru a nu înțelege necesitatea unei largi reforme administrative. Controlul permanent și sistematic al vieții satelor pe care înțelegea să-l exercite de acum înainte statul cerea un corp de dregători județeni interpreți și executanți fideli ai noii concepții de guvernare. Ispravnicii de județ — replică fidelă a vornicilor instituiți de austrieci — au fost principalul și cel mai durabil produs al reformei administrative înfăptuite de Constantin Mavrocordat. Ca și austriecii în ultima fază a stăpînirii lor, domnul fanariot a instituit cîte doi ispravnici de județ (în Moldova de ținut), care cumulau atribuțiile administrative, judecătorești și fiscale ; relațiile dintre stăpînii de moșii și țăranii clăcași pe care statul le încadrase în norme legale se aflau de asemenea sub directa lor supraveghere [15].

---

[15] Vezi paragraful *Pentru ispravnicii ce s-au așezat pe județe judecători,* din *Așezămîntul* de reorganizare a instituțiilor Țării Românești, la P. Teulescu, *Documente istorice,* p. 70 ; definirea cuprinzătoare a atribuțiilor ispravnicilor se află însă în opera banului Mihai Cantacuzino : „Ispravnicii se fac cîte doi de județ ; ei judecă și fac cislele banilor de prin sate ; ei pun în lucrare orice măsură se ordonă de vistierie în țară ; ei sînt datori să cunoască puterea locuitorilor de prin sate și numărul lor, pentru ca să-i oblige la ponturile legiuite către boierii mari și mici și către boierii de neam" ; M. Cantacuzino, *op. cit.,* p. 26—27.

Pentru a degreva Administrația de o parte din sarcinile ei judiciare, austriecii au constrîns întreaga boierime să participe la activitatea judecătorească în cadrul unor „comisii" desemnate de părțile în litigiu și aprobate de autoritatea centrală ; C. Mavrocordat și-a însușit cu unele modificări inițiativa austriacă și a impus ansamblului boierimii să participe la activitatea judecătorească [16].

Constantin Mavrocordat înțelesese însă că administrația nu putea deveni un factor hotărîtor al stabilizării populației — preocupare dominantă a puterii de stat — decît o dată cu suprimarea ansamblului abuzurilor dezvoltate de vechea organizare administrativă ; formula adoptată de austrieci în Oltenia prin salarizarea dregătorilor oferea, teoretic cel puțin, remediul stărilor de lucruri îndătinate. Preluînd precedentul austriac, Constantin Mavrocordat a introdus cel dintîi pe ansamblul Țării Românești noua formulă de retribuție a aparatului de stat [17]. Dacă măsura domnului fanariot și a unora dintre succesorii săi nu a dat rezultatul așteptat și dregătorii au reușit să cumuleze leafa cu „venitul de afară", „havaietul", sau „rușfetul", faptul se explică prin imposibilitatea de a aplica consecvent reformele în condițiile dominației otomane și ale realităților social-politice din țară.

Largul efort al statului pentru restabilirea controlului asupra masei populației nu putea lăsa de o parte unul din cele mai de seamă sectoare ale vieții sociale : justiția. Austriecii înzestraseră Oltenia cu o nouă organizație judecătorească ; o ierarhie strictă de instanțe — destinate să extindă sfera justiției de stat și să o transforme în instrument al noii concepții de guvernare — încadra întreaga provincie și ansamblul populației în rețeaua judecătorească a statului. Nu alta a fost semnificația reformei judecătorești a lui C. Mavrocordat.

Peste judecata tradițională în sate pentru pricinile mărunte, se așeza acum rețeaua de instanțe județene — ispravnicii, a căror competență era strict delimitată [18]. Divanul devenea — ca și Administrația craioveană sub austrieci — instanță de apel pentru pricinile rămase deschise după judecata în județe și instanța unică pentru un alt șir de pricini (cele care comportau pedeapsa capitală, furturile etc.)[19].

---

[16] „La judecăți mari cum sînt pricinile de moșii, de țigani, împreună cu ispravnicul să se afle și din mazili acelui ținut pre carii-va chema ispravnicul să judece. La hotărîtul de moșii, pe cine din moșii va rîndui ispravincul să meargă să hotărască" ; *Uricariul*, IV, p. 406 ; cf., pentru Țara Românească, P. Teulescu, *op. cit.*, p. 69 (paragraful : *Pentru veliții mazili judecători).*

[17] „Fiind rău lucru obicinuitu a cheltui boierii slujbași și alți dregători care mergea cu trebi în țară slujbași, a cheltui dupe la sate cine cum vrea și mai vîrtos că cu acea pricină da îndemînă pîrcălabilor a face mîncături, cisluind îndoiți și întreiți pe săraci banii acelei cheltuieli, s-au curmat și s-au ridicat ca să nu mai facă nimenea cheltuială prin sate măcar preț de un ban ; ci fieștecare slujbaș au dregător să cheltuiască de la sine, din simbriile ce li se dau de la vistieriia domnească..." ; P. Teulescu, *op. cit.*, p. 70—71 ; salarizarea ispravnicilor, *ibidem*, p. 70.

[18] „Ispravnicii de ținuturi să-i judece pe boieri și pe mazili și țăranii ce sînt la ținutul său, de tot feliul de judecată, avînd toată puterea divanului, afară numai de moarte de om ; pe tîlhari de furtișag să nu hotărască, numai să ieie seamă și să-i trimită aici" ; *Uricariul*, IV, p. 406.

Extinderea procedurii scrise, în detrimentul celei orale, a fost unul din aspectele majore ale modernizării justiției în timpul stăpînirii austriace ; reforma judecătorească a lui C. Mavrocordat a adoptat inovația generalizînd evidența scrisă a activității judiciare ; condica de judecăți, numită uneori *protocol,* după modelul austriac, avea să înregistreze toate pricinile judecate de divanul domnesc și dregătorii județeni precum și sentințele emise[20].

Justiția de stat nu se putea afirma fără a refula jurisdicțiile concurente, seniorale și bisericești ; și într-o direcție[21] și în cealaltă[22], C. Mavrocordat a arătat că înțelegea la fel de bine ca și autoritatea imperială în Oltenia să apere și să extindă prerogativa statului.

Paralelismul dintre reformele austriace în Oltenia și cele înfăptuite de fanarioți în Țara Românească și Moldova nu s-a oprit la aspectele principale enumerate, ci a cuprins cele mai variate domenii ale vieții social-politice ; identitatea scopului politic urmărit și a realităților de structură cărora li se aplica explică în primul rînd similitudinea soluțiilor de guvernare adoptate de austrieci și fanarioți. Deosebirile dintre ele se află nu în intenție și concepție, ci în realizare.

Consecvenți cu formula realizată, mult mai puțin dependenți de boierime decît domnii fanarioți, austriecii au reușit să încadreze societatea olteană în tiparele formulei de guvernare ale monarhiei absolute în proces de tranziție spre despotismul luminat. Regimul introdus de austrieci în Oltenia la începutul veacului al XVIII-lea poartă amprenta fazei de început a absolutismului luminat care și-a găsit pe teritoriul oltean unul din cele mai timpurii terenuri de experimentare.

---

[19] „Ispravnicii de la ținuturi să se ferească a nu giudeca ei la hotărîte giudecăți a domnilor, ci unile ca acele la divan să vie" ; *ibidem,* p. 399—400.

[20] „Și pentru tîlhari în tot chipul să cearce ispravnicul să-i prindă și să-i cearte și globindu-i să-i trimită aici, trimițind și vina lui în scris, cu carte deschisă, cu amănuntul și cu dovadă, și carte să o treacă la protocol" ; N. Iorga, *Studii și documente,* VI, p. 226.

[21] „De multe ori și la divanuri dojenea mult pe boieri, chiar și pe însuși socrul său Constantin Rusăt, biv vel vornic, căruia, nu numai că nu-i dădea vreo boierie, dar îl făcu și de rușine cu multe jigniri, pentru că acesta, pe cînd era caimacam, a pedepsit pe un vornicel din satul lui, înainte de sosirea domnului" ; *Cronica Ghiculeștilor,* p. 565 ; nu se putea manifestare mai categorică a intenției domniei de a se infiltra în viața judiciară a satului în detrimentul stăpînilor de moșii.

[22] În Moldova : „...și protopopii la judecăți mirenești să nu se amestice" ; *Condica lui Constantin Mavrocordat,* la N. Iorga, *Studii și documente,* VI, p. 226 ; în Țara Românească : „la toți anii se orînduia protopopi pentru paza și învățăturile bisericești, dar neurmînd nici păzind numai cele ce se cădea ale bisericilor, ci cu asupreli se amesteca și la altele care nu li se cuvenea, să ție grosuri și să închidă pe oameni, prădîndu-i și jefuindu-i cu gloabe mari, făr'de dreptate s-au ridicat ca să nu mai aibă voie protopopii să ție grosuri..." ; *Așezămîntul* din 1740, la P. Teulescu, *op. cit.,* p. 68—69.

Deşi aparţineau altei zone de civilizaţie şi de gîndire politică decît aceea care a cuprins Oltenia în timpul celor două decenii de stăpînire habsburgică, fanarioţii s-au dovedit profund receptivi faţă de toate inovaţiile austriace pe tărîm politic, tocmai pentru că ele veneau în întîmpinarea programului de guvernare adus de ei în ţările române încă de la instaurarea regimului. Prin mijlocirea reformelor fanariote — în primul rînd a celor înfăptuite de Constantin Mavrocordat — regimul instaurat de austrieci în Oltenia şi-a prelungit puternic acţiunea în istoria Ţării Româneşti şi a Moldovei în veacul al XVIII-lea. La începutul epocii reformelor, formula de guvernare introdusă de austrieci în Oltenia a fost un puternic precipitant pentru activitatea reformatoare a domnilor fanarioţi.

Listă de prescurtări

Arh. Olt.	Arhivele Olteniei.
C. Giurescu, *Material*	C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci.*
Doc. rel. agr.	*Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea,* vol. I, *Ţara Românească.*
N. Dobrescu, *Istoria bisericii*	N. Dobrescu, *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupaţiunii austriace (1716—1739).*
Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei*	Hpt. Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei unter kaiserlicher Verwaltung 1717—1739.*
M. Popescu, *Document*	M. Popescu, *Document cu privire la stăpînirea austriacilor în Oltenia.*
M. Popescu, *Spicuiri*	*Spicuiri privitoare la Oltenia în timpul ocupaţiunii austriace 1718—1739.*
Al. A. Vasilescu, *Oltenia*	Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci 1716—1739.*

Bibliografie

I. Izvoare

a) *Izvoare inedite*

Lucrarea se întemeiază în cea mai mare parte pe materialul documentar lăsat de Administrația austriacă în Oltenia, atît cel editat de C. Giurescu, N. Dobrescu și în colecția Hurmuzaki, cît și cel inedit, păstrat în cea mai mare parte la Arhivele Statului din Sibiu:

Protocollum Cancellariae Administrationis Valachico-Caesareae 1719—1723, 191 f. Cota L 1—5/353 (în limba latină).

Protocollum gubernialis Cancellariae Valachiae Caesareo-Austriacae 1719—1733, 87 f. Cota L 1—5/355 (în limba latină).

Protocollum correspondantiarum Caesareo-Regiae Administrationis Valachiae Cisalutanae 1723—1732. Cota L 1—5/354 (în limba latină).

Protocollum dispositionum Valachiae Cisalutanae 1726—1731. Cota L 1—5/356 (în limba latină).

Protocol de toate dăjdile și orînduialele de zaherea de fîn și de altele ce vor eși de la Chesariceasca Administrație într-acéste cinci judéțe rumânești chesaricești 1 noiembrie 1722—9 sept. 1726, 115 f. Cota L 1—5/208.

Protocol de ecspedițіonuri care să fac și să dau la vornicii și la alți ofițiiari ai țării de la Chesariceasca Administrație de la vrémea directoratului mare ecselentisimul gheneral comendant 1722—1724, 136 f. Cota L 1—5/204.

Două protocoale fără titlu, cuprinzînd material referitor la anii 1733—1735 și 1735—1737, 282 f. și 201 f. Cota L 1—5/205 și L 1—5/206.

Catastih de conscripționul județului Vîlcii, 167 f. Cota L 1—5/210.

Catastih de conscripțion sud Mehedinți, Cota L 1—5/209.

În afară de fondurile arhivistice din Arhivele Statului de la Sibiu au mai fost larg folosite materialele documentare inedite de la Biblioteca Academiei și de la Arhivele Statului din București. Menționăm că cele patru protocoale ale Administrației austriace scrise în limba latină se află în copie și la Biblioteca Academiei.

b) *Izvoare publicate*

ILIE EL. ANGELESCU, *Din corespondența bavareză și saxonă (1691—1739)*, Tîrgoviște, 1904.

[F.G. DE BAUER], *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Francfort et Leipsic, 1778.

IOAN C. BĂCILĂ, *Oltenia sub austriaci, 1718—1739. Un document cartografic*, în *Arhivele Olteniei*, III (1924), nr. 12, p. 111—118, și nr. 13, p. 233—238.

Vendramino Bianchi, *Istorica relazione della pace di Posarovitz*, Padova, 1719.

T. G. Bulat, *O hartă a Olteniei din timpul ocupațiunii austriace (1718—1739)*, în *Arhivele Olteniei*, V (1926), nr. 25—26, p. 175—178.

— *Din vremea ocupației austriace în Oltenia (1726)*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927) nr. 29—30, p. 54—55.

— *Acte nouă din biblioteca Brukenthal de la Sibiu*, în *Revista istorică*, XV (1929), 1—3, p. 55—61.

— *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei. Secolul XVI, XVII și XVIII*, Rîmnicul Vîlcea, 1925.

Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. N. Iorga, București, 1902.

Ilie Chiriță, *Documente brîncovene și oltene*, în *Arhivele Olteniei*, XXI (1942), nr. 119—124, p. 204—213.

Rudolph Conlin, *Glorreiche Regierung und unvergleichliche Thaten Caroli VI*, Augsburg, 1721.

Cronica Ghiculeștilor. Istoria Moldovei între anii 1695—1754, ed. îngrijită de Nestor Camariano și Ariadna Camariano-Cioran, București, 1965.

Constantin Dapontès, *Ephémérides daces ou chronique de la guerre de quatre ans (1736—1739)*, vol. II, Paris, 1881.

A. M. del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia con la descrizione del paese, natura, costumi...*, Venezia, 1716, ed. N. Iorga, București, 1914.

N. Dobrescu, *Un document referitor la istoria bisericească română*, în *Biserica ortodoxă română*, XXVII (1904), p. 749—754.

— *Istoria bisericii române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriace (1716—1739)*, București, 1906.

Documente istorice din Arhivulu Viennei pentru istoria Terrei Românești din dreapta Oltului pe timpul cînd se coprinsese de Germani, în *Magazin istoric pentru Dacia*, V (1847), p. 63—64, 179—211;

Documente istorice din Arhivulu Viennei pentru istoria Terrei Românești de pre timpulu lui Șerbanu Cantacuzenu pînă după mórte lui Ștefanu, ibidem, V (1847), p. 72—89.

Documente privind relațiile agrare din veacul al XVIII-lea, vol. I, *Țara Românească*, București, 1961.

Ion Donat, *Din documentele Căminului Cultural „Muncelul" (Suseni-Gorj)*, în *Arhivele Olteniei*, XVII (1938), nr. 97—100, p. 342—348.

— *Actele satului Greci (Vîlcea). Din arhiva Căminului Cultural „G. I. Greceanu"* în *Arhivele Olteniei*, XX (1941), nr. 113—118, p. 138—150.

C. Erbiceanu, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, București, 1888.

E. Fermendzin, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1565 usque ad a. 1799*, Zagreb, 1887.

Girolamo Ferrari, *Delle notizie storiche della lega tra l'imperatore Carlo VI e la Republica di Venezia contro il Gran Sultano Acmet III*, Venezia, 1736.

C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, vol. I—III + indice, București, 1913—1947.

C. Giurescu și N. Dobrescu, *Documente și regeste privitoare la Constantin Brîncoveanu*, București, 1907.

D. C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brîncoveanu*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V (1962), p. 353—504.

Mitrofan Grigoras, *Cronica Țării Românești (1714—1716)*, la D. Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. II, București, 1939, p. 411—461.

Radu Grecianu, *Viața lui Costandin Vodă Brâncoveanu*, ed. Ștefan D. Grecianu, București, 1906.

M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. I *(1568—1913)*, București, 1960.

B. P. Hașdeu, *O petițiune latină a călugărilor de la Cozia din 1723*, în *Columna lui Traian*, 1876, p. 361—364.

Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. VI, IX/1, XIV/2, XV/2, XVI.

I. Ionașcu, *Documentele moșiilor Schitului Șerbănești-Morunglav* (*Vîlcea*), în *Arhivele Olteniei*, XX (1941), nr. 94—107 și XXI (1942), nr. 119—124, p. 226—240.

— *Biserici, chipuri și documente din Olt*, vol. I, București, 1934.

— *Acte și însemnări relative la boerul muntean Sandu Bucșănescu (+1760)*, în *Arhivele Olteniei*, XIII (1934), nr. 74—76, p. 328—336 și 422—436.

— *Istoricul mănăstirii Hurez după documente inedite din arhivele Eforiei Spitalelor Civile*, în *Arhivele Olteniei*, XIV (1935), nr. 79—82, p. 295—344 și *Anexe*, p. 403—441.

Tr. Ionescu-Nișcov, *Memoriul din 1674 al boierilor munteni către Țarul Rusiei*, în *Revista arhivelor*, III (1960), nr. 2, p. 213—225.

N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. I, București, 1895.

— *Despre Cantacuzini*, București, 1902.

— *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, București, 1902.

— *Documente geografice*, partea I, București, 1900.

— *Documente privitoare la Constantin Vodă Brîncoveanu, la domnia și sfîrșitul lui*, București, 1901.

— *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I—II, V, VI, XIV, XVI, București, 1901—1907.

— *Știri despre veacul al XVIII-lea în țerele noastre după corespondențe diplomatice străine. I. 1700—1750*, București, 1909 (Extras din *Anal. Acad. Rom.*, S. II, t. XXXII, Mem. Secț. Ist.).

Ἱστορία τῆς Βλαχίας πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ Viena, 1806; trad. rom.: *Istoria politică și geografică a Țării Românești*, București, 1863.

I. Lupaș, *Documente istorice privitoare la moșiile brîncovenești din Transilvania și Oltenia 1654—1823*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, VI (1931—1935), p. 1—174.

C. N. Mateescu, *Acte și scrisori din trecut*, în *Arhivele Olteniei*, III (1924), nr. 16, p. 515—517.

— *Acte și scrisori din trecut*, în *Arhivele Olteniei*, V (1926), nr. 25—26, p. 214—218.

— *Inscripții din bisericile oltene. Ctitoria boierilor Zătreni, din satul Zătreni*, în *Arhivele Olteniei*, V (1926), nr. 25—26, p. 235—236.

L. Miletič, *Zaselenieto na katolișkitea bălgari vă Sedmigradsko i Banat*, în *Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knijnina*, XIV (1897), p. 284—543.

I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Iordan, București, 1959.

C. V. Obedeanu, *Hrisov de la vel banul Gheorghe Cantacuzino*, în *Arhivele Olteniei*, III (1924), nr. 12, p. 142—144.

Ș. Papacostea, *Cel mai vechi statut de breaslă meșteșugărească din Țara Românească*, în *Revista arhivelor*, III (1960), nr. 1, p. 215—218.

Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în țările române 1653—1658*, trad. Emilia Cioran, București, 1900.

Aug. Pessiacov, *O pagină inedită din istoria Craiovei*, în *Arhivele Olteniei*, III (1924), nr. 12, p. 157—160.

M. Popescu, *Document cu privire la stăpînirea austriacilor în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 34, p. 437–451.

— *Spicuiri privitoare la Oltenia în timpul ocupaţiunii austriace 1718–1739*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 31, p. 213–216.

— *Spicuiri noi privitoare la stăpînirea austriacă în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, VIII (1929), nr. 41–42, p. 43–44 şi 79–88.

— *Contribuţiuni la istoria stăpînirii austriacilor în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 34, p. 412–413, 437–451.

Radu Popescu, *Istoriile domnilor Ţării Româneşti*, ed. C. Grecescu, Bucureşti, 1963.

George Potra, *Contribuţiuni la istoricul ţiganilor din România*, Bucureşti, 1939.

Raccolta dei trattati e delle principali convenzioni concernenti il commercio e la navigazione dei sudditi austriaci negli stati della Porta Ottomana, Viena, 1844.

Recherche des causes de la présente guerre entre Sa Majesté l'Impératrice de la grande Russie et la Porte Ottomane, <f. loc.>, 1737.

Constantin Sassu, *Tabloul cheltuielilor obişnuite şi extraordinare, aprobate de ţările monarhiei habsburgice, pentru corpuri militare, între anii 1700–1746 inclusiv, cuprinzînd între aceste ţări şi provinciile româneşti Oltenia, Banatul şi Transilvania*, în „*Arhivele Olteniei*, VII (1928), nr. 37–38, p. 308.

— *Acte din arhivele vieneze*, în *Arhivele Olteniei*, VIII (1929), nr. 41–42, p. 87–88.

— *Şapte acte din anul 1718 privitoare la Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, VII (1928), nr. 37–38, p. 299–303.

Michael Schendo de Vanderbech, *Historico-physico-topographica Valachiae Austriacae subterraneae descriptio*, în anexă la Samuel Köleseri de Kerestecr, *Auraria Romano-Dacica*, Posonii et Cassoviae, 1780.

Comte de Schmettau, *Mémoires secrets de la guerre de Hongrie pendant les campagnes de 1737, 1738 et 1739*, Francfort, 1781.

Schwantz von Springfels, *Beschreibung der Österreichischen Wallachey*, în *Ungrisches Magazin*, III (1783), p. 179–201.

Gavro Škrivanić, *Dnevnik Dubrovcianina Mihaila Pescića o Pojarevačkom mirovnom Congresu 1718 godin*, Beograd, 1952 (Srpska Akademija Nauka, Gradza, kn. VII, Istoriiski Institut, Kn. 6).

Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Şchei (1701–1795)*, vol. I–IV, Braşov, 1901–1903

Nicolae I. Şerbănescu, *Un aşezămînt monahal din vremea lui Constantin Mavrocordat*, în *Revista istorică română*, XVI (1946), nr. 3, p. 294–297.

P. Teulescu, *Documente istorice*. Seria I, Bucureşti, 1860 (Arhiva Romana).

Al. A. Vasilescu, *Descrierea proectelor de fortificaţii a Cetăţii de la Ţînţăreni, Casei Banatului din Craiova şi Casei Lazaret de la Calafat (Vadul Diului), făcute de inginerul I. C. Weiss, în 17 august 1731*, în *Arhivele Olteniei*, IX (1930), nr. 49–50, p. 176–178 şi 208–210.

— *Registrul tuturor localităţilor cuprinse în harta Olteniei lucrată de Friedrich Schwantz şi terminată în 1723*, în *Arhivele Olteniei*, V (1926), nr. 27, p. 341–352.

II. Studii

I. Acsádi, *Istoriia vengherskogo krepostnogo krestiianstva*, Moscova, 1956.

M. M. Alexandrescu-Dersca, *À propos d'un firman du sultan Mustafa III*, în *Balcania*, VII (1944), nr. 2, p. 363–391.

— *Contribution à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIIIème siècle*, în *Studia et Acta Orientalia*, I (1957), p. 13—37.

Moritz von Angeli, *Der Krieg mit der Pforte 1736—39*, în *Mitteilungen des k. und k. Kriegsarchivs*, 1881, p. 247—338 şi 408—479.

Alfred v. Arneth, *Prinz Eugen von Savoyen*, vol. I—III, Viena, 1864.

Siegrried Becher, *Das österreichische Münzwesen vom Jahre 1524 bis 1838 in historischer, statistischer und legislativer Hinsicht*, I—II, Viena, 1838.

Heinrich Benedikt, *Der Pascha-Graf Alexander von Bonneval 1675—1747*, Graz-Köln, 1959.

Şt. Gr. Berechet, *Dreptul vechilor noştri ierarhi la judecarea mirenilor*, în *Biserica ortodoxă română*, LVI (1938), nr. 11—12, p. 3—23.

M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV—XIX*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. II (1957), p. 7—48.

— *Variaţiile exploatării Ţării Româneşti de către Poarta otomană în sec. XVI—XVIII*, în *Studii*, XI (1958), nr. 2, p 59—71.

Ludwig Bittner, *Chronologisches Verzeichnis der österreichischen Staatsverträge*, I—III, Viena, 1903—1914.

Gh. I. Brătianu, *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat 1746—1946*, Bucureşti, 1947 (extras din *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei Istorice*, s. III, t. XXIX, mem. 10).

V. Brătulescu, *Biserici din Vîlcea*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, III (1937), fasc. 92, p. 97—109.

Max Braubach, *Prinz Eugen von Savoyen. Eine Biographie*, I—V, München, 1963—1965.

A. Camariano-Cioran, *Măsuri fiscale şi administrative în Moldova (1753—1754)*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. V (1962), p. 505—528.

Haralamb Chircă, *Veniturile vistieriei lui Constantin Brîncoveanu după Condica Vistieriei*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I (1956), p. 213—232.

S. Columbeanu, *Date privitoare la economia agrară din Ţara Românească în prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Studii*, XV (1962), nr. 1, p. 111—134.

I. Conea, *Cel dintîi hotar politic pe creasta munţilor Olteniei (1520). Prima lui transpunere cartografică (1720)*, Bucureşti, 1938.

— *Ţara Loviştei. Geografie istorică*, Bucureşti, 1935.

Fl. Constatiniu, *Situaţia clăcaşilor din Ţara Românească în perioada 1746—1774*, în *Studii*, XII (1959), nr. 3, p. 71—109.

Fl. Constantiniu şi Ş. Papacostea, *Aspecte ale rumâniei în ultimele decenii ale veacului al XVII-lea*, în *Revista arhivelor*, III (1960), nr. 2, p. 226—247.

I. Corfus, *Addenda et corrigenda. În legătură cu începutul administraţiei austriace în Oltenia în 1719*, în *Revista istorică română*, XVI (1946), nr. 4, p. 380—382.

— *Renta feudală în ajunul aplicării Regulamentului Organic (1831)*, în *Studii*, XVII (1964), nr. 5, p. 1001—1020.

— *Agricultura în Ţara Românească în secolul al XIX-lea*, Bucureşti, 1969.

— *Încercări de sistematizare a satelor din Ţara Românească sub Regulamentul Organic* (manuscris).

D. Cristescu, *Sfînta mănăstire Arnota*, Rîmnicul Vîlcii, 1937.

Al. Doboşi, *Relaţiile comerciale ale Principatelor Române cu Veneţia*, Cluj, 1936.

N. Docan, *Exploraţiuni austriace pe Dunăre la sfîrşitul veacului al XVIII-lea*, Bucureşti, 1914 (extras din *Analele Academiei Române*, Seria II, t. XXXVI, Mem. Secţ. ist.).

Ion Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei*, în *Arhivele Olteniei*, XV (1936), nr. 86—88, p. 262—346.

— *Hotarele Olteniei*, în *Arhivele Olteniei*, XVI (1937), nr. 92—94, p. 225—264.

— *Despre toponimia slavă din Oltenia*, Craiova, 1947.

— *Așezările omenești din Țara Românească în secolele XIV—XVI*, în *Studii*, IX (1956), nr. 6, p. 75—96.

— *Pescăriile vechi ale Olteniei*, în *Arhivele Olteniei*, XII (1933), nr. 67—68, p. 173—179.

I. Donat și G. Retegan, *La Valachie en 1838 (d'après une source statistique inédite)*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, IV (1966), nr. 5, p. 925—941.

Virg. Drăghiceanu, *Costumul jupînesei Maria Bengescu consilièreasa*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XIX (1926), fasc. 50, p. 147—151.

— *Monumentele Olteniei*, în *Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice*, XXIV (1931), fasc. 69, p. 105—135; XXVII (1933), fasc. 76, p. 49—75.

S. Dragomir, *Istoria desrobirei religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I—II, Sibiu, 1920—1930.

Jacques Droz, *Histoire diplomatique de 1648 à 1919*, Paris, 1952 (Études politiques, économiques et sociales).

H. W. Duda, *Die ersten Friedensbuhler der Pforte nach der Eroberung von Belgrad im Jahre 1717*, în *Documenta islamica inedita*, 1952, p. 263—272.

J. Dullinger, *Die Handelskompagnien Österreichs nach dem Orient und Ostindien in der ersten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts*, în *Zeitschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, VII (1900).

Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen, hrsg. von der Kriegsgeschichtlichen Abtheilung des K. und K. Kriegs-Archivs, Wien, 1786—1893; II. Serie, Bd. VIII: *Der Türken-Krieg 1716—1718, Feldzug 1717/18*, Wien, 1891.

Th. Fellney și H. Kretschmayr, *Österreichische Zentralverwaltung*, I. Abteilung: *Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der österreichischen und böhmischen Hofkanzlei, 1749*, Bd. I—III, Viena, 1907.

Otto Fenzl, *Zustandekommen, Vorbereitung und Durchführung des Türkenkrieges 1716—1718*, Wien, 1950.

I. C. Filitti, *Proprietatea solului în Principatele Române pînă la 1864*, București, 1935.

— *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, București, 1929 (Extras din *Revista de drept public*).

— *Oltenia și cîrmuitorii ei, 1831—1851*, în *Arhivele Olteniei*, IX (1930), nr. 49—50, p. 138—151.

I. C. Filitti și I. Suchianu, *Contribuții la istoria justiției penale în Principatele române*, București 1928.

David Finci, *Das Temesvarer Banat und die Serbenfrage unter Karl VI. 1716 bis 1739*, Wien 1934.

C. D. Fortunescu, *Auraria romano-dacica*, în *Arhivele Olteniei*, XVI (1937), nr. 92—94 p. 264—276.

D. Furtună, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea. Starea ei culturală și materială* Vălenii de Munte, 1915.

Valentin Al. Georgescu, *Preempţiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimisis în Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1965.

C. Giurescu, *Despre boieri*, în vol. *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1943.

— *Vechimea rumâniei*, în vol. *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1943.

— *Despre rumâni*, în vol. *Studii de istorie socială*, Bucureşti, 1943.

K. Grünberg, *Die Bauernbefreiung und die Auflösung des gutsherrlichbauerlichen Verhältnisses in Böhmen, Mähren und Schlesien*, vol. I—II, Leipzig, 1893—1894.

Ladislas Hadrovics, *L'église serbe sous la domination turque*, Paris, 1947.

Hugo Hantsch, *Die Entwicklung Österreich-Ungarns zur Grossmacht*, Freiburg in Breisgau, 1933.

— *Die Geschichte Österreichs*, vol. II, 2. Auflage. Graz-Wien-Köln, 1953.

F. W. Hasluck, *Numismatica levantină*, în *Buletinul societăţii numismatice române*, XVII (1922), nr. 43—44, p. 86—100.

Nicholas Henderson, *Prince Eugen of Savoya*, London, 1964.

Histoire de la guerre de Hongrie pendant les campagnes de 1716, 1717 et 1718, Vienne, 1788.

Alfons Huber, *Österreichische Reichsgeschichte. Geschichte der Staatsbildung und des öffentlichen Rechts*, Wien, 1895.

Eudoxius von Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, vol. IV, Bucureşti, 1885.

A. Ilieş, *Ştiri în legătură cu exploatarea sării în Ţara Românească pînă în veacul al XVIII-lea*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, I (1956), p. 155—197.

N. Iorga, *Carol al XII-lea, Petru cel Mare şi ţările noastre (1709—1714)*, în *Anal. Acad. Rom., Mem. Secţ. Ist.*, s. II, t. XXXII (1910—1911), p. 71—127.

— *Le despotisme éclairé dans les pays roumains au XVIII*^{e} *siècle*, în *Bulletin of the International Committee for Historical Sciences*, IX (1937), p. 101—115.

— *Entre la Turquie moderne et les Empires chrétiens de récupération. I. Un ouvrage vénitien sur le traité de Passarovitz*, în *Revue historique du Sud-Est européen*, XV (1938), nr. 4—6, p. 142—156.

— *Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, IV. Band (*bis 1774*), Gotha, 1911.

— *Istoria comerţului românesc*, vol. II, ed. a 2-a, Bucureşti, 1925.

— *Istoria industriilor la români*, Bucureşti, 1927.

— *Istoria învăţămîntului românesc*, Bucureşti, 1928.

— *Istoria literaturii române*, vol. I, Bucureşti, 1911.

— *Istoria românilor*, vol. VII, *Reformatorii*, Bucureşti, 1938.

— *Istoria românilor prin călători*, vol. II, ed. a 2-a, Bucureşti, 1928.

— *Lupta lui Mihai Racoviţă cu boierii rebeli după un act nou*, în *Revista istorică*, VII (1921), nr. 1—3, p. 62—67.

— *Opera episcopului Damaschin*, în *Ramuri*, IV (1909), p. 1—5.

— *Oraşele oltene şi mai ales Craiova pe pragul vremilor nouă (1760—1830)*, în *Arhivele Olteniei*, IV (1925), nr. 20, p. 275—294.

— *Rostul boierimii noastre*, în *Istoria românilor în chipuri şi icoane*, vol. II, Bucureşti, 1905, p. 145—169.

— *Vechimea culturii porumbului la noi*, în *Revista istorică*, VI (1920), nr. 7—9, p. 170—175.

— *Viaţa şi domnia lui Constantin-Vodă Brîncoveanu*, Bucureşti, 1914.

Cornel Irimie, *Neue Daten zur Kulturgeschichte des rumänischen Volkes in einer Hermannstädter Handschrift des Jahres 1723*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, VII (1964), 1, p. 75—81.

Istoria bisericii române, vol. II *(1632—1849)*, Bucureşti, 1957.

Istoria modernă, vol. I, *1640—1789*, Bucureşti, 1954.

Istoria României, vol. III, Bucureşti, 1964.

Hauptmann Jacubenz, *Die cis-alutanische Walachei unter kaiserlicher Verwaltung 1717—1739* (Viena, 1900), 80 p. + 2 h. (Extras din *Mittheilungen des K. K. Kriegsarchivs*, Neue Folge XII).

Ioan Józsa, *Ordinul Piariştilor în capitala Olteniei. Piariştii ca pedagogi ai Craiovei*, în *Arhivele Olteniei*, XII (1933), nr. 65—66, p. 47—53.

M. de Kéralio, *Histoire de la guerre des Russes et des Impériaux contre les Turcs, en 1736, 1737, 1738 et 1739 et de la paix de Belgrade qui la termina*, I—II, Paris, 1780.

Kurze Geschichte der Kriege zwischen dem Haus Oesterreich und der Ottomanischen Pforte vom Jahre 1529 bis auf das Jahr 1739, Wien, 1788.

Alex. Lepădatu, *Damaschin episcopul și dascălul, traducătorul cărților noastre de ritual*, în *Convorbiri literare*, XL (1906), p. 563—581.

Langer, *Serbien unter der kaiserlichen Regierung 1717—1739*, în *Mittheilungen des K. K. Kriegs-Archivs*, Neue Folge III (1889), p. 155—247.

B. Lewis, *Some reflections on the Decline of the Ottoman Empire*, în *Studia Islamica*, IX (1953), p. 111—127.

O. Lugoşianu, *Oltenia sub ocupațiunea austriacă (1717—1739). Studiu istoric*, Bucuresci, 1889.

Arnold Luschin von Ebengreuth, *Grundriss der Österreichischen Reichsgeschichte*, Bamberg, 1918.

Robert Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVII*e *siècle. Essai d'histoire institutionnelle, économique et sociale*, Paris, 1962.

Franz Mensi, *Die Finanzen Oesterreichs von 1701 bis 1740, nach archivalischen Quellen dargestellt*, Wien, 1890.

Şt. Meteş, *Păstori ardeleni în Principatele Române*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, III (1924—1925), p. 293—355.

— *Relațiile bisericii românești ortodoxe din Ardeal cu Principatele Române în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1928.

V. Mihordea, *Contribuții la istoria păcii de la Belgrad*, în *Arhivele Olteniei*, XIV (1935), nr. 79—82, p. 205—253.

I. Minea, *„Reforma" lui Constantin Vodă Mavrocordat. Cîteva lecții ținute la Universitatea din Iași*, Iași, 1927 (Extras din „Cercetări Istorice", II—III).

Damaschin Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească pînă la 1632*, în *Studii și materiale de istorie medie*, II (1957), p. 49—116.

— *La répartition des charges fiscales et le poids de la fiscalité sur les différents groupes sociaux et économiques à la fin du XVIII*e *siècle en Valachie*, în vol. *L'impôt dans le cadre de la Ville et de l'Etat* [f. loc.], 1966 (extras).

— *Cuantumul birului pe gospodăria țărănească în Țara Românească în secolul al XVI-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, V (1962), p. 151—173.

D. Mioc, H. Chircă și Şt. Ştefănescu, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIV*e *au XVIII*e *siècle*, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, Bucarest, 1960, p. 221—252.

D. Mioc și N. Stoicescu, *Măsurile medievale de capacitate din Țara Românească*, în *Studii*, XVI (1963), nr. 6, p. 1351—1379.

— *Măsurile medievale de greutate din Țara Românească. Instrumentele de măsurat capacitatea și greutatea,* în *Studii,* XVII (1964), nr. 1, p. 87—105.

Athanasie Mironescu, *Istoricul eparhiei Rîmnicului Noului Severin,* București, 1906.

I. Moga, *Știri despre bulgarii din Ardeal,* în *Anuarul Institutului de istorie națională,* V (1928—1930), p. 513—519.

— *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII,* în *Anuarul Institutului de istorie națională,* VII (1936—1938), p. 86—105.

— *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a țărilor române la sfîrșitul secolului XVII,* Cluj, 1933 (Extras din *Anuarul Institutului de istorie națională*).

Florica C. Moisil, *Monetele din Țara Românească în timpul lui Constantin Brîncoveanu,* în *Cronica numismatică și arheologică,* XI (1934), p. 37—42.

V. Molin, *Tiparnița de la Rîmnic în timpul episcopului Ioanichie. Încercări de înnoire în anii 1730—1732,* în *Mitropolia Olteniei,* XV (1963), nr. 3—4, p. 187—196.

J. J. Moser, *Der Belgrader Friedens-Schluss zwischen Ihro Römisch-Kayserliche Majestät und der Ottomanischen Pforte mit Beylagen und Anmerckungen,* Jena, 1740.

P. V. Năsturel, *Biserici, mănăstiri și schituri din Oltenia,* în *Revista pentru istorie, archeologie și filologie,* XI (1910), p. 387—391, XII (1911), p. 268—333, XIV (1913), p. 17—137.

C. V. Obedeanu, *Staicu Bengescu,* în *Arhivele Olteniei,* VI (1927), nr. 34, p. 423—424.

— *Ilie Știrbei,* în *Arhivele Olteniei,* VI (1927), nr. 32—33, p. 291—294.

— *Lista banilor Olteniei de la început pînă la desființare,* în *Revista pentru istorie, archeologie și filologie,* XIII (1912), p. 382—384.

Jos. Odenthal, *Österreichs Türkenkrieg, 1716—1718,* Düsseldorf, 1938.

Șt. Olteanu, *Cercetări cu privire la producția minieră din Moldova și Țara Românească (secolele X—XVII),* în *Studii,* XIX (1966), nr. 6, p. 941—966.

Gustav Otruba, *Die Bedeutung englischer Subsidien und Antizipazionen für die Finanzen Österreichs 1701—1784,* în *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte,* LI (1964), nr. 2, p. 192—234.

A. Oțetea, *Contribution à la Question d'Orient,* București, 1930.

P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală,* București, 1964.

— *Dreptul de strămutare al țăranilor în țările române pînă la mijlocul secolului al XVII-lea,* în *Studii și materiale de istorie medie,* I (1956), p. 63—122.

Gh. Panu, *Cercetări asupra stării țăranilor în veacurile trecute,* I, 1—2, București, 1910.

Ș. Papacostea, *Contribuție la problema relațiilor agrare în Țara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea,* în *Studii și materiale de istorie medie,* III (1959), p. 233—321.

— *Populația Țării Românești în ajunul reformelor lui Constantin Mavrocordat. Un document inedit,* în *Studii,* XIX (1966), nr. 5, p. 929—939.

— *Organizarea fiscală a Olteniei în timpul stăpînirii austriace (1718—1739),* în *Studii,* XXI (1968), nr. 4, p. 641—665.

Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Le régime privilégié des marchands bulgares et grecs en Olténie pendant l'occupation autrichienne (1718—1739),* în *Revue des études sud-est européennes,* IV (1966), nr. 3—4, p. 475—490.

V. Papahagi, *Contribuții la istoria relațiilor comerciale ale Munteniei cu Peninsula Balcanică și cu Veneția în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea,* în *Revista istorică,* XIX (1933), nr. 4—6, p. 119—126.

— *Informații venețiene relative la războiul ruso-turc din 1711, la Carol al XII-lea, regele Suediei, și la intenția turcilor de a recuceri Moreia,* în *Revista istorică*, XVIII (1932), nr. 4–6, p. 107–132.

Erna Patzelt, *Bauernschutz in Österreich vor 1848,* în *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung,* LVIII (1950), p. 637–655.

Mihai Popescu, *Oltenia în timpul stăpînirii austriace (1718–1739),* în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice,* XIX (1926), fasc. 49, p. 100–107.

G. v. Probszt, *Feldmarschall Graf Steinville und die Walachei,* în *Südost-Forschungen,* XXVI (1967), p. 339–353.

D. Prodan, *Teoria imigrației românilor din Principatele Române în Transilvania în veacul al XVIII-lea,* Cluj, 1944.

G. Pruckner, *Der Türkenkrieg von 1716 bis 1718. Seine Finanzierung und militärische Vorbereitung,* Wien, 1946.

Radi Omer Effendi, *Die Kriege in Bossnien in den Feldzügen 1737, 1738 und 1739,* Wien, 1789.

J. Redlich, *Leibeigenschaft und Bauernbefreiung in Österreich,* în *Zeitschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte,* III (1895), p. 258–280.

Oswald Redlich, *Das Werden einer Grossmacht. Österreich von 1700 bis 1740,* Brünn-München-Wien, 1942.

M. Regleanu, *Contribuții la cunoașterea episcopului de Rîmnic Damaschin,* în *Hrisovul,* I (1941), p. 442–449.

G. Retegan, *Catagrafiile regulamentare și problemele pe care le ridică,* în *Revista de statistică,* XIV (1965), nr. 6, p. 61–67.

— *Evoluția populației urbane a României,* în *Revista de statistică,* XV (1965), nr. 7, p. 54–67.

A. Sacerdoțeanu, *Tipografia Episcopiei Rîmnicului (1705–1825),* în *Mitropolia Olteniei,* XII (1960), nr. 5–6, p. 291–349.

Mary Lucille Shay, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as revealed in Dispatches of the Venetian bailli,* Urbana, 1944.

Berthold Spuler, *Die europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad,* în *Jahrbücher zur Kultur und Geschichte der Slawen,* Neue Folge, XI (1935), p. 53–115, 171–222, 313–366.

H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești,* vol. I–III, București, 1958–1965.

N. Stoicescu, *Sfatul, divanul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV–XVII),* București, 1968.

— *Despre organizarea pazei hotarelor în Țara Românească în sec. XV–XVII,* în *Studii și materiale de istorie medie,* vol. IV (1960), p. 191–222.

Bujor Surdu, *Răscoala populară anti-habsburgică din Banat (1737–1739),* în *Studii și materiale de istorie medie,* vol. II (1957), p. 289–344.

C. Șerban, *Sistemul vamal al Țării Românești în secolul al XVIII-lea,* în *Studii și articole de istorie,* III (1961), p. 119–143.

— *Contribuții la istoria meșteșugurilor din Țara Românească: țiganii rudari în sec. XVII–XVIII,* în *Studii,* XII (1959), nr. 2, p. 131–147.

— *Orașele și tîrgurile din Țara Românească și Moldova din secolul al XVIII-lea pînă la 1830* (în manuscris).

— *Comerțul Țării Românești și al Moldovei în secolul al XVIII-lea, pînă la 1774* (în manuscris).

Cezar Şerbu, *Contribuţii privitoare la domnia lui Ioan Mavrocordat şi la unele evenimente contemporane ei*, Galaţi, 1939.

Nicolae Şerbănescu, *Episcopii Rîmnicului*, în *Mitropolia Olteniei*, XVI (1964), nr. 3–4, p. 171–212.

V. Şotropa, *Introducere şi bibliografie la istoria dreptului român*, Cluj, 1937.

Şt. Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965.

Şt. Ştefănescu, D. Mioc şi H. Chircă, *L'évolution de la rente féodale en travail en Valachie et en Moldavie aux XIVe –XVIIIe siècles*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, I (1962), nr. 1, p. 39–60.

Al. Ştefulescu, *Gorjul istoric şi pitoresc*, Tîrgu-Jiului, 1904.

— *Mănăstirea Tismana*, Bucureşti, 1909.

Barbu Teodorescu, *Episcopul Damaschin şi contribuţia sa la crearea limbii literare române*, în *Mitropolia Olteniei*, XII (1960), p. 627–645.

K. şi M. Uhlirz, *Handbuch der Geschichte Österreichs und seiner Nachbarländer Böhmen und Ungarn*, vol. I–II, Graz-Wien, 1927–1930.

Al. A. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci 1716–1739*, vol. I, *Istoria politică a Olteniei sub austriaci*, Bucureşti, 1929.

— *Friederich Schwanz Haubtmann, autorul unei descrieri despre Oltenia*, în *Arhivele, Olteniei*, IV (1925), nr. 18–19, p. 207–209.

— *Casele Băneşti din Craiova în sec. XVIII-lea*, în *Arhivele Olteniei*, VI (1927), nr. 29–30, p. 9–10.

— *Vămile Olteniei supt austriaci*, în *Arhivele Olteniei*, III (1924), nr. 15, p. 370–381.

A. Veress, *Păstoritul ardelenilor în Moldova şi Ţara Românească (pînă la 1821)*, în *Anal. Acad. Rom., Mem. Secţ. Ist.*, s. III, t. VII (1927), p. 127–230.

Al. Vianu, *Din acţiunea diplomatică a Ţării Româneşti în Rusia în anii 1736–1738*, în *Romanoslavica*, VIII (1963), p. 19–26.

A. Vincenz, *Tipuri de case ţărăneşti în Oltenia*, în *Arhivele Olteniei*, X (1931), nr. 54–55, p. 101–107.

— *Din trecutul Craiovei*, în *Arhivele Olteniei*, V (1926), nr. 25–26, p. 182– 201.

A. D. Xenopol, *Oltenia sub austriaci. Studiu istoric*, în *Arhiva. Organul societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi*, III (1892), p. 1–13.

G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, Bucureşti, 1930.

Indice

de locuri şi persoane

A

Adrianopol, Constantin Brîncoveanu la ~ 224
Alba Iulia, Nicolae Mavrocordat la ~ 19
Alexandria, patriarhia de ~ 288, 289
Almăjel, sat în Mehedinţi 72, 200
Aluta v. *Olt*
Amaradia, rîu 78
Amărăscu, familie boierească 147
Andler, slujbaş cameral 136
Anghel, rumân din Suteşti 186
Anglia, mediază între turci şi imperiali 21
Aninoasa, sat 238
Antim, eclisiarh 279
Antim Ivireanu, mitropolit al Ţării Româneşti 285
Antonie, dascăl „letinesc” la Craiova 298
Apele Vii, sat 190
Ardeal v. *Transilvania*
Argeşiu (?), familie boierească 147
Argetoianu, familie boierească 147, 162, 167
Argetoianu Constantin, vornic 153, 232
Arhanghel, schit 288, 289
Arnota, m-re 149, 186, 206, 210, 269, 288, 289
Asia Mică 104
Athos 289
August II, rege al Poloniei 303
Austria v. *Imperiul habsburgic*
Azov, recucerit de turci 303

B

Baia de Aramă, oraş şi exploatare minieră 43, 44, 86–88, 103, 109, 114, 131, 235, 236, 273.
Baia de Aramă, m-re 288, 289, 293
Baia de Fier, exploatare minieră 87
Balota, sat în Dolj 61
Balta, moşie a m-rii Tismana 206
Banat (Banatul Timişoarei) 93, 94, 97, 98, 103, 297; cucerit de imperiali 18; populaţie 37, 38, 194, 195; comerţ 101–103, 117
Barbul, fiul lui Vlad rumânul 190
Basarab, Matei, domn al Ţării Româneşti 283
Bazargic 104
Băileşti, sat în Dolj 72
Băjescu, Milco, ispravnic 153
Bălăceanu, familie boierească 147
Bălăcescu, familie boierească 147
Bălăcescu, Constantin, boier 194
Bălcescu, Matei, ispravnic 153
Băleanu, familie boierească 147, 162
Băleanu, Grigore, consilier al Administraţiei 18, 153, 250
Băleanu, Ioan, consilier al Administraţiei 251, 265, 274
Bălteni, sat în Gorj 183
Belgrad, înfrîngerea turcilor la ~ 14, 21; pacea de la ~ 9, 305; mitropolia din ~ 286, 287
Bengescu, familie boierească 147, 162, 167
Bengescu, Maria, boieroaică 186
Bengescu, Staico, consilier al Administraţiei 149, 153, 167, 199, 250
Bengeşti, sat 186
Bibescu, familie boierească 147
Bistreţul, sat 173
Bistriţa, m-re 170, 173, 196, 198, 207, 287–289; domeniu 143, 167, 208
Bistriţa, rîu 87
Bîrca, sat 202, 208
Bîrsan, familie boierească 147
Bîrsan, Dumitraşcu, ispravnic 153
Bîrsescu, familie boierească 147, 162
Blaj, sat în Romanaţi 73
Bogdăneşti, sat al m-rii Arnota 186, 206, 210
Bolboşani, sat fost al mitropoliei 69, 202
Boldici, familie boierească 147
Borăşti, sat 185

La alcătuirea indicelui am fost ajutat de Adolf Armbruster şi Mircea Grosu, cercetători ştiinţifici ai Institutului de istorie „N. Iorga“.

Bosnia, recucerită de turci 304, 305 ; exportul sării oltene în ~ 103
Brașov 297
Brădescu, familie boierească 147
Brădiceni, tîrg 43, 113, 118 ; bulgari la ~37, 106, 108, 274, 276, 296
Brăiloiu, familie boierească 147, 162, 163,167 186
Brăiloiu, Barbu Cornea, serdar, consilier al Administrației 17, 18, 153, 250, 275
Brăiloiu, Dositei, consilier al Administrației 185, 210, 250, 266, 277, 281
Brăiloiu, Matei, vornic 153, 183
Brăiloiu, Ștefan, 199
Brătășanu, familie boierească 147, 162
Brătășanu, Constantin 186
Brătășanu, Drăghici, boier 186
Brătășanu, Fota, boier 185
Brătescu, familie boierească 147
Brebina, sat 86
Brîncoveanu, familie boierească 148
Brîncoveanu, Constantin, domn al Țării Românești 46, 86, 87, 105, 108, 115, 118, 125, 157, 174, 210, 219, 220, 223—225, 239, 242, 243
Brîncoveni, m-re 169, 206, 238, 268, 288, 289
Brîncoveni, tîrg 73, 108, 119
Brusa, 104
Bucovăț, m-re 167, 208, 288, 289
Bucșan, familie boierească 147
Bucșanu, Vintilă, boier 185
București 11, 16—20, 23, 304
Buicescu, Diicul, spătar 186
Bujoreanu, familie boierească 147, 162, 163
Bujoreanu, Preda, ispravnic 56, 153
Bujoreanu, Șerban 18
Bulgaria 296
Bunești, sat 138
Buzău, episcop de ~ 25
Buzescu, familie boierească 147, 162

C

Cacova, sat 85
Cantacuzino, familie boierească 15, 16, 167, 173
Cantacuzino, Ancuța, boieroaică 172
Cantacuzino, Mihai, fratele Ancuței ~172
Cantacuzino, Mihai, ban 228, 310, 316
Cantacuzino, Constantin, stolnic 16
Cantacuzino, Gheorghe (Gheorghe beizadea), fiul lui Șerban ~, ban (președinte al Administrației) 19, 20, 24, 28, 29, 153, 161, 186, 250, 251, 262
Cantacuzino, Șerban, domn al Țării Românești 18, 25, 118
Cantacuzino, Ștefan, domn al Țării Românești, executat de turci 16
Caracal, oraș 73 ; 233 ; județul de ~ 256, 273 ; vameș de ~ 105 ; orășenii prestează clacă 113
Caraula, sat 61, 218
Carlovitz, pacea de la ~ 13 ; mitropolia 286
Carol VI, împărat, principe al Olteniei 27, 123, 244, 276, 296, 315
Carpați 123
Căldărușă, Ilie, rumân 190
Călimănești, sat al m-rii Cozia 175, 182
Călui, m-re 167, 211, 288, 289
Călui, sat 206
Căluțoiu, familie boierească 147
Căpiteanii, sat 200
Călunaru (Cătuneanu?), familie boierească 146, 147
Călunaru, Drăghici, ispravnic 153
Căzănescu, familie boierească 147, 162
Cepleanu, familie boierească 147
Ceptureanu, familie boierească 147
Cerăt, sat 199
Cernătescu, familie boierească 147
Cerneț, sat 17, 43, 113, 179, 207, 233 ; populație 44 ; tîrg 108 ; catolici la~296
Cetățuia, schit 288
Chezariceasca Valahie v. *Oltenia*
Chinigsig v. *Königsegg*
Chishull, Edmund, călător englez 125
Cilieni, sat 73
Cioclovina, schit 288
Ciulei, Pavel, boiernaș 186
Cîineni, sat 77, 254
Cîmpeanu, Manta, „comisariul cel mare al țării" 252
Cîmpineanu, familie boierească 162
Cîmpulung, oraș 20, 304
Clement XI, papă 13
Clement (Climent), egumen al m-rii Bistrița 170, 173, 287 ; devenit episcop al Rîmnicului 279, 280, 288, 289, 300, 307
Cocorești, sat 73
Cojocaru, familie boierească 147
Colibași, moșie a familiei Cantacuzino 172
Comana, punct vamal 248
Comoșteni, sat 72
Condoiani, familie boierească 147
Constantinopol (Istanbul) 13, 15, 16, 21, 104 ; exportul Olteniei la ~ 89, 95 ; patriarh 286
Corneșanu, familie boierească 146
Corneșanu, Constantin, boier 61
Cornetul, schit 288
Costești, sat al m-rii Bistrița 173, 196, 207
Cozia, m-re 173—175, 254, 288, 289 ; egumenul ~ 174, 194, 234, 274 ; domeniu ~ 67, 69, 73, 167, 205 ; robi ~ 85, 86 ; venituri ~ 168

Cozia, sat 123
Craiova, oraș, sediul Administrației 78, 103, 135, 154, 156, 174, 176, 249, 250, 253, 291, 301, 306, 308; organizarea administrativă 28, 29, 84, 110, 114, 131, 254—257, 260, 273; fiscalitate 234—236; meșteșuguri și bresle 65, 80—84, 109, 117; comerț 71, 72, 90, 99, 100, 102, 106, 111, 292—294; drumul ~ 124, 125; canalizare 115; populație 43, 44, 51, 112, 113, 138; locuitorii prestează clacă 196; bulgari la ~ 37, 106, 113, 118, 276; greci la ~ 119; catolici 296; școală 298, 299; austrieci învinși la ~ 305; părăsit de imperiali 307; împrejurimi 74
Crasna, m-re 288, 293
Crasna, schit 288
Crăsnaru, familie boierească 147
Creta, insulă recucerită de turci 13
Crimeea, 303

D

Damaschin, episcop al Rîmnicului 152, 156, 240, 285, 288, 297, 298
Danciul, vornic 150
Dettine, *Ștefan*, căpitan austriac 17, 19
Deva 18
Dietrich, *I.H.*, președinte al Administrației 251
Dintrunlemn (De un lemn), m-re 167, 178, 186, 187, 288, 289, 293, 294
Dionisie, egumen de Hurez 179
Dionisie, egumen de Polovragi 206
Doba, moșie a Cantacuzinilor 172, 199
Dobriceanu, familie boierească 147
Dobriceni, sat al m-rii Arnota 186, 206, 210
Dobrița, sat 186
Dobroslăveanu, familie boierească 147
Dobrușa, schit 288
Dolj, județ 39, 50, 51, 57, 153, 163, 166, 167; populație 34, 35, 61, 101, 213; economie 71; vornici 80, 119, 208; plăieși și scăunași 255
Dralea, sat 150
Drîncea, sat în Mehedinți 72
Duca, *Gheorghe*, domn al Țării Românești 77
Dumitrana, fiica lui Diicul Buicescu 186
Dunăre 17, 21, 35, 37, 38, 56, 61, 66, 71, 73 75—79, 87, 89—95, 101—103, 114, 118, 132, 170, 173—176, 178, 179, 197, 217, 220, 232, 233, 248, 254, 295, 305

E

Enătești, sat 182
Eugeniu de Savoia, conducător al armatei imperiale în războiul antiotoman 14, 19, 20, 27, 36, 54, 89, 91, 115, 178, 191, 262, 269, 270, 279, 281, 282, 296
Europa 80, 125, 129, 180, 190, 211, 303, 312; ~ sud-estică 9, 14; ~ centrală 13

F

Fălcoianu, familie boierească 147, 162
Fărcășanu, familie boierească 147, 162, 167
Fărcășanu, *Iordache*, boier 199
Fărcășanu, *Matei*, ispravnic 153
Fărcășanu, *Șerban*, boier 207
Fîntîna Presecii, 115
Fometești, tîrg la ~ 108
Franța 13, 303
Frăsinet, sat în Romanați 73, 235
Furnigari, sat 247

G

Gănescu, familie boierească 147
Germania 104
Gheorghe beizadea v. *Cantacuzino Gheorghe*
Ghica, *Grigore*, domn al Moldovei și Țării Românești 175, 315
Ghica Matei, domn al Țării Românești 312
Gilort, rîu 87
Giurgiu 17
Gîrla, sat la Dunăre 38, 73, 74, 76, 176, 177, 179
Glogoveanu, familie boierească 147, 162, 163, 167, 199
Glogoveanu Matei, ispravnic și consilier al Administrației 153, 251
Golescu, familie boierească 147, 162, 167, 276
Golescu, *Anicuța*, boieroaică 276.
Golescu, *Radu*, consilier al Administrației 18, 153, 185, 250
Golumbeanu, familie boierească 147
Golumbeanu, *Stoichiță*, ispravnic 153
Gorj, județ 146, 153, 163, 166, 167, 183, 185, 208, 259; populație 39, 50, 51, 58, 213; economie 70, 71—73; administrație 254, 255.
Govora, m-re 85, 113, 195, 207, 276, 287—289
Grădini, moșie a m-rii Brîncoveni 206, 238
Grădișteanu, familie boierească 147
Greceanu, familie boierească 147

Greceanu, Diicul 268
Grojdibodul, sat 182, 185
Gropşani, moşie 186
Grozăveşti, sat 186

H

Haan, Ignaţiu, consilier cameral 35, 81, 87, 105, 173, 182, 230, 243
Hamza, din Străjeşti 106
Hilandar, m-re 289
Hobanu, familie boierească 147
Hotărani, m-re închinată 288, 289
Hurez, m-re 173, 288, 289, 291; egumenul ~ 179; moşia ~ 108; veniturile şi cheltuielile ~ 168, 195, 196; arhiva ~ 161

I

Iane, din Ocna Mare 138
Ianina, 104
Ierusalim, patriarhia din ~ 288
Iezerul, schit 288
Ilarion, arhimandritul m-rii Hurez 196
Ilarion, egumenul m-rii Hurez 168
Ilarion, egumenul m-rii Segarcea 297
Imperiul otoman (Poarta, Turcia), 15, 16, 21, 38, 52, 53, 63, 89, 148, 222, 224, 303—305; comerţ cu ~ 66, 89—95; 101, 102, 104, 112, 115, 131, 134, 135, 137—139; politica monetară 125, 126, 130, 132, 133
Inocenţiu, fost egumen la Brîncoveni, episcop al Rîmnicului 288, 289, 291, 295
Ioan Vodă v. *Mavrocordat Ioan*
Ipsilanti, Alexandru, domnul Ţării Româneşti 270
Islaz, sat 73, 93, 178, 210; punct vamal 248; catolici la ~ 296
Istanbul, vezi *Constantinopol*
Italia 21, 75, 99, 303
Izbiceni, sat 237

J

Jdegla, sat al m-rii Hurez 173
Jiblea, sat al m-rii Cozia 175
Jiiana, sat 233
Jitianu, m-re 78, 168, 288, 289, 293
Jiu, rîu 78

K

Koch, consilier cameral 58, 78, 215, 266
Königsegg, Karl von (Chinigsig, Kinecsek, Kineczeg), general, director suprem 28, 35, 42, 43, 60, 70, 110, 117, 130, 134, 183, 191, 205, 206, 212, 213, 215, 241, 255, 261, 262, 272, 278, 298
Kremnitz, oraş 128, 130
Kuciuk-Kainargi, pacea de la ~ 109

L

Leon Vodă (Tomşa), domn al Ţării Româneşti 157
Leondari, dascăl „elinescu" la Craiova 298
Leoteşti, sat 186
Liveanu, familie boierească 147
Loloeşti, sat 207
Lorena 303
Loviştea 55, 123, 235, 254, 304, 305
Lotru, rîu aurifer 79
Lupoianu, familie boierească 147
Lupoianu, Papa, ispravnic 153
Lupoiaş, Ghiorghe, rumân 186

M

Macedonia 104
Maglavit, sat 56, 57
Malovăţul, moşie a m-rii Govora 207
Mamul, m-re 288, 289
Mantica, Mihai, negustor 109
Marea Caspică 303
Marea Neagră 303
Maria Tereza, împărăteasă 315
Marmurile, sat 202, 208
Mavrichi, negustor 150
Mavrocordat, Constantin domn al Ţării Româneşti şi al Moldovei 30, 53, 60, 143, 158, 162, 175, 181, 183, 193, 198, 228, 230, 259, 276, 293, 304, 307, 309, 310—319
Mavrocordat, Ioan (Ioan Vodă), domn al Ţării Româneşti 19—21, 148
Mavrocordat, Nicolae, domn al Ţării Româneşti 14—20, 23, 102, 148, 285, 309
Măceşul, sat 149
Măldărescu, familie boierească 147, 163
Mălinescu, familie boierească 147
Mănăileşti, schit 288
Mărgăritescu, familie boierească 147, 148
Mărgineni, sat al familiei Cantacuzino 21, 172
Mehadia, sat 305

Mehedinți, județ 153, 163, 166, 167; economie 72, 100; populație 34, 35, 39, 50, 51, 55—58, 61, 101, 213; administrație 103, 108, 207, 233, 254, 255
Miclescu, familie boierească 162
Mihai Viteazul, „legătura" lui ~ 53, 150, 192
Mihai Vodă v. *Racoviță Mihai*
Mihalcea, Ioan, boier 199
Milescu, Matei, boier 190
Milescu, Staico, boier 190
Moderer, inspector cameral 131
Moldova 10, 14—16, 94, 125, 181, 182, 184, 187, 188, 283, 304, 310, 312, 313, 316, 318, 319
Montalbani, călător italian 53
Moreea (Peloponez), recucerită de turci 13
Morunglavu, familie boierească 148
Moscovia 184, 188
Motru, m-re 288, 289; egumen 208; domenii 167
Muntenia 172, 173, 188, 194, 289; economie 77; moșii 148; emigrație 38; boieri din ~ 162, 166; v. și Țara Românească

N

Nalaci (?), familie boierească 148
Nedeia, sat 182
Negoești, sat 186
Nemoi, sat 106
Nicodim, egumen al m-rii Cozia 73
Nicopole 101; episcop catolic de ~ 38, 296
Niemirow, congresul de la ~ 304
Niș, capitularea austriecilor la ~ 304

O

Obedeanu, familie boierească 148, 162, 163, 167
Obedeanu, Petru, vel serdar 17
Ocna, Ocna Mare, Ocnele Mari v. *Tîrgu-Ocna*
Ofengold, Mihai Filip, negustor 123
Olanda 21
Olănescu, familie boierească 148
Olănescu, Radu 161
Olbranovics, Czeyka von ~, general, director suprem 250—251, 265, 266
Oldenburg, florini de ~ 130
Olt (Aluta), 17, 19, 27, 28, 33, 36, 37, 56, 61, 71, 76, 87, 92, 103, 114, 118, 123, 148, 170, 173, 176, 194, 197—199, 217, 232, 248, 254, 304, 306
Olteț 186
Oltenia (Chezariceasca Valahie, Valahia austriacă, Valahia imperială, Valahia cisalutana, Valahia dincoace de Olt) passim
Oprea Băcilii, rumân din Zăbalul 186
Oreaova (Oreahova), punct vamal 248, 254
Orevița (Oravița), sat fost al Mitropoliei 69, 72, 77, 170, 202
Orezanu, familie boierească 148
Orlea, sat al m-rii Cozia 67, 73, 173—175, 194, 202
Orlești, sat 247
Orșova (Rîșava, Rușava) 17, 98, 100, 101, 103, 124, 305
Ostrovul, m-re 288, 289
Otetelișanu, familie boierească 148, 162, 167
Otetelișanu, Barbu 259
Otetelișanu Ilie, vornic 153, 186

P

Paladi, Teodor, mare vistier în Moldova 311
Passarowitz, pacea de la ~ 9, 21, 23, 24, 36, 130, 148, 172, 197, 240, 304
Pater, Miklos, arendaș al domeniului Gîrla V. 58
Păianu, familie boierească 148
Păușești, sat 85
Peloponez v. *Moreea*
Peninsula Balcanică 304
Perișani, sat 304
Persia 104
Petrovaradin, lupta de la ~ 14, 17
Piemont, negocieri cu Austria 303
Pitești 17, 304
Pîrîianu, familie boierească 146, 148, 163
Pîrșcov, sat în Romanați 73
Pîrșcoveanu, familie boierească 148, 162, 167
Pîrșcoveanu, Ștefan, vornic, consilier al Administrației 153, 186, 251, 261, 265, 276, 307
Pleșoianu, familie boierească 148
Plușcu, sat 186
Poarta v. *Imperiul Otoman*
Poienaru, familie boierească 148, 162, 167, 168
Poienaru, Constantin, vornic 153, 200
Poienaru, Matei, ispravnic 153, 194
Poienaru, Ștefan, boier 234
Polonia 104, 184, 188
Polovragi, m-re 178, 206, 288, 289
Popescu, Radu, cronicar 17, 18, 29, 143
Popînzălești, schit 288
Porta, Nicolae de ~, secretar al Administrației, consilier 19, 48, 58, 75, 102, 129, 144, 164, 203, 210, 229 240, 243, 250, 251, 265, 281
Portărescu, Gheorma, ispavnic 153
Potel, sat al m-rii Tismana 173

Preda Jergoiul din Nemoi 106
Prejbanu, familie boierească 148
Preutescu, familie boierească 148
Prigoria, munte 88
Pristol, sat 101, 102; căpitan de la ~ 61
Procop, slujbaș imperial 133
Punghina, moșie 232

R

Racovița, sat 186, 210
Racoviță, Mihail, domn al Moldovei 15
Racovițeanu, familie boierească 148
Radoștița, sat în Dolj 72
Radovanul, moșie a m-rii Bucovăț 208
Rákóczi, Francisc, conducător al mișcării antihabsburgice din Ungaria 305
Răscăiatul, Atanasie, moșnean fugar 163, 164
Rășina, sat 183
Rebentisch, demnitar austriac 138
Redel, inspector cameral 55, 98, 100
Renghea, familie boierească 148
Rioșanu, familie boierească 146
Rîmnic, oraș 43, 101, 114, 124, 131, 152, 247, 296; bulgari la ~ 37, 106, 113, 118, 276; episcopie 25, 138, 167, 168, 234, 240, 279, 280, 285—289; greci la ~ 119; lazaret 119; magazie de grîne 99; oficiu pentru colectarea aurului la ~ 88; populație 44; tipografie 297, 298; punct vamal 106, 248
Rînnic, rîu, aur extras din ~ 87
Rîșava v. *Orșova*
Rogova, sat al m-rii Tismana 196
Rojiștea, sat 57, 199
Romanați, județ 34, 35, 61, 153, 163, 166, 167, 185; administrație 119, 207, 210, 255; economie 71, 99, 100; populație 39, 50, 51, 57, 101, 213; unități militare în ~ 72; vii 72, 73
Romanescu, familie boierească 148, 163
Romanescu, Anastasie, ispravnic 153
Roșianu, familie boierească 146, 148, 163
Roșianu, Chirică, ispravnic 153
Ruda, moșie a familiei Cantacuzino 172
Rudeanu, familie boierească 148, 163
Rumelia 104
Runcul, sat 186
Rusănescu, familie boierească 148
Rusănescu, Matei, ispravnic 153
Rusăt Constantin, mare vornic 318
Rusia 104, 306; în război cu Imperiul otoman 303, 304
Rușava v. *Orșava*

S

Sadova, m-re 168, 288, 289
Saint-Croix, căpitan austriac 18
Sallhausen, președinte al Administrației 251
Salonic 304
Saxa-Coburg, prinț de ~ 315
Săcuiul, moșie a m-rii Bucovăț 208
Sălcuța, schit 288
Sănătescu, familie de boiernași 148, 163, 164
Sănătescu, Mareș, boiernaș 164
Sărăcinești, sat 208
Sărăcinești, schit 288
Săulescu, familie boierească 148
Săulescu, Mihai, ispravnic 153
Săvăstreni, sat 182
Scărișoara, sat în Romanați 73
Schramm von Otterfels, I.G., general austriac, director suprem al Administrației 49, 250, 263
Schwantz von Springfels, căpitan austriac, autor al hărții și descrierii Olteniei 33—35, 38—40, 70, 78, 80, 91, 92, 123, 193, 212, 283
Segarcea, m-re 98, 167, 173, 187, 207, 288, 289, 297
Serbia 14, 21, 101, 102, 137, 304, 305
Severin, bulgari în regiunea ~ 37; vechea mitropolie de ~ 286
Severinescu, familie boierească 148
Sf. Dionisie, m-re la muntele Athos 289
Sf. Pavel, m-re la muntele Athos 289
Sf. Varlaam, m-re la muntele Athos 289
Sibiu 11, 19, 21, 28, 31, 125, 131, 157, 214, 233, 250, 257, 274
Simionescu, familie boierească 148
Siria 104
Slatina, sat și oraș 43, 44, 248
Slătioara, schit 288
Slăvitescu, familie boierească 148
Slobozia lui Ienache, m-re 210
Socoteanu, familie boierească 148, 162, 167
Sofia 104
Spania 13, 303
Stanislavich, Nicolae, episcop de Nicopole 161, 296
Stăncești, sat în Gorj 72
Stănilești pe Prut, luptă la ~ 13
Steinville, Stephan (Stainville), general austriac, director al Administrației 17, 18, 27, 28, 42, 54, 123, 150, 153, 191, 230, 257, 269, 283
Stoenești, sat 85
Stolniceni, moșie a Cantacuzinilor 172
Străjești, sat 106, 247
Strehaia, m-re 161, 194, 288, 289
Strîmba, m-re 186, 214, 215, 288, 292, 293
Strîmbeanu, familie boierească 148, 162, 167

Strîmbeanu, Constantin, consilier al Administraţiei 250, 276
Sumerau, de, consilier al Administraţiei 251
Surpatele, m-re 175, 207, 288
Suteşti, sat 186, 195, 196

Ş

Şăinoiu, familie boierească 148
„*Şărţer*” (Scherzer?), „căpitan, baron” 108
Şitoianu, familie boierească 148
Ştefan, egumen la Govora 287; devenit episcopul Rîmnicului 288
Ştirbei, familie boierească 148, 162, 167
Ştirbei, ban 235
Ştirbei, sat 72
Ştirbei, Ilie, consilier 153, 250, 266
Şuşiţa, sat 72

T

Tifanul (?), familie boierească 148
Tige, Karl, general austriac preşedinte al Administraţiei 28, 47, 48, 60, 69, 79, 103, 116, 171, 209, 258, 263, 266
Timişoara 14, 18
Tismana, m-re 106, 113, 149, 162, 167, 173, 178, 179, 190, 194—196, 202, 206, 268, 279, 288, 289, 291
Titireci, m-re 288
Titoianu, familie boierească 148
Tîmna, tîrg la ~ 108
Tîrgovişte, oraş 19, 23; recucerit de turci 304
Tîrgu-Jiu, oraş 17, 124, 233, 235, 249, 259; negustori la ~ 119; populaţie 43, 44
Tîrgu-Ocna (Ocna, Ocna Mare, Ocnele Mari), oraş şi exploatare minieră 43, 44, 131, 138, 260; conscripţie la ~ 114; economie 84, 85, 96, 102, 106, 109, 116; fiscalitate 235; greci la ~ 119; organizare judecătorească 273; scutit de vamă 248; tîrg la ~ 106, 109
Tîrnovo 104
Tokat, localitate în Armenia 104
Topolniţa, schit 288
Transilvania 17—20, 24, 125, 155, 189, 190, 262, 297, 301, 307; bulgari în ~ 118; delegaţie de boieri olteni în ~ 158; comerţ 74, 77, 78, 88, 92—96, 98—100, 103, 104, 117; iobagi din ~ 190, 204; monede în ~ 130—136; refugiaţi din Ţara Românească în ~ 19, 37, 53, 190, 194, 195; taxe vamale 248; trupe austriace în ~ 304
Troian, vii la ~ 196
Turcia v. *Imperiul otoman*
Turnu Roşu, trecătoare 17, 123

Ţ

Ţara Românească 10, 14, 16, 19, 21, 23—25, 30, 31, 33, 45, 111, 113, 115, 116, 125, 143, 152, 157, 166, 168, 176, 181, 195, 209, 216, 249, 283, 291, 293, 297, 303, 307, 309, 314; economie 65, 66, 69, 74, 82; relaţiile agrare 169, 173, 177, 192, 200, 310, 313, 315, 319; exploatarea minieră 84, 87, 102; comerţ 93, 102, 129, 134, 248; circulaţie monetară 126, 130; fiscalitate 29 —221, 224, 228, 243, 245, 247; evoluţia demografică 33, 35, 38, 40, 41, 52, 58, 63, 201, 203; boieri 144, 145, 171, 306; viaţa religioasă 285, 286; operaţii militare 19, 20, 304, 305; ~ = Oltenia 123; v. şi *Muntenia*
Ţara Turcească v. *Imperiul otoman*
Ţara Ungurească 184
Ţînţăreni, m-re 199, 207, 288, 289
Ţînţăreni, sat 179
Ţugureşti, sat al m-rii Segarcea 207

U

Udroiu, familie boierească 148
Uhlein, inspector cameral 133, 155
Ungaria, 13, 14, 188, 305
Urdăreanu, familie boierească 148, 162, 167
Urdăreanu, Istrate, ispravnic 153
Urdeanu, Barbu, ispravnic 153
Urîţi, sat al m-rii Vieroşi 173

V

Vadul Diiului, 124, 254
Valachia Caesarea v. *Oltenia*
Valachia cisalutana *v. Oltenia*
Valachia imperială v. *Oltenia*
Valahia, Valahia dincoace de Olt, Valachia Turcica v. *Ţara Românească*
Veneţia 13, 93, 134
Via Carolina (drumul carolin) 123, 124
Vidin 101, 295, 304
Viechtern, I. V., consilier al Administraţiei 251
Viena 13, 24, 25, 31, 36 45—48, 52, 57, 61, 74, 82, 90, 97, 98, 101, 103, 116, 123, 131, 135—137, 139, 148, 152, 156, 190, 205, 239, 240, 249, 257, 264—266, 274, 278, 282, 285—287, 303

Vieroși, m-re 173
Virmond, Damian, general austriac, director suprem 28, 42, 46, 47, 51, 191, 204, 205, 226, 230, 231, 283
Vîlcan, pas 17, 123
Vîlcea, județ 153, 163, 165, 166, 172, 186, 208, 263, 307; populație 39, 50, 51, 57, 61, 213; economie 61, 71, 73, 75; organizare fiscală 214, 248; administrație 119, 198, 199, 254, 255, 273, 276
Vîrțeanu, familie boierească 153
Vîrțeanu, Iane, ispravnic 153
Vlad, rumân 190
Vlădăianu, familie boierească 148
Vlădescu, familie boierească 148
Vlădești, sat 85
Vlasto, familie boierească 148
Vlasto, Grigore, consilier al Administrației 250, 251, 265
Vodița, punct vamal 248
Vogt, Johann Wilhelm, consilier al Administrației 251, 265
Vulpeni, sat al m-rii Surpatele 175, 176, 196, 207

W

Walahia v. *Țara Românească*
Wallis, Franz Anton von ~ general austriac director suprem 28, 37, 55, 57, 67, 69, 98, 100, 101, 136—138, 142, 171, 179, 227, 266, 295, 306

Z

Zăbalul, sat 186
Zănoaga, sat 199
Zătreanu, familie boierească 148, 162, 163, 167
Zătreanu, Vlăduț, ispravnic 153

ERATĂ

Pag.	Rîndul :	În loc de:	Se va citi:
51	1 de sus	1724—1727	1724—1726
138	2 de jos	6	66
292	6 de jos	egumenul	egumenului

Oltenia sub stăpînirea austriacă
S. Papacostea

Redactor HILDA MAZILU
Tehnoredactor MAGDALENA IACOB

Bun de tipar 8.1.1971. Hîrtie scris IA/56, format 16/70×100, de 80 G/m². Coli de tipar 21, 50, 1 planșă cretată
C.Z. pentru biblioteci mari } 9 (498.2)
C.Z. pentru biblioteci mici } «1718:1639»

Întreprinderea poligrafică Informația, București, str. Brezoianu, nr. 23—25. Republica Socialistă România.